राजस्थान सिन्धी अकादमी

1997-2000

हासानन्द जेठाणी, सेक्रेटरी, राजस्थान सिन्धी अकादमी, जे-7, सुभाष मार्ग, सी-स्कीम, जयपुर तरफां शाया थियल। कम्प्यूटर टाईप सेटिंग : पीयूष कम्प्यूटर्स, सी-1, दयानन्द कॉलोनी, लाजपत नगर, नई दिल्ली-24
प्रिंटिंग : टीम प्रिन्टर्स, ए-6, गोविन्द मार्ग, आदर्श नगर, जयपुर-302004 फोन : 608697, 609549

देवनागरी विभाग

अर्जु त....

साहित में नएं ऐं पुराणे, समाजी सतह ते मकबूल ऐं आम, इनामी या गैर इनामी, वडे पैमाने ते सुञातल या अणसुञातल लेखकनि जो हिक बे सां वहिंवार कहिड़ो हुअणु धुरिजे ? डिसण में इहो ईन्दो आहे त जडहिं को नओ लेखकु तेजीअ सां अगिते वधन्दो आहे त पुराणा लेखक घणे भाडें काल्होको छोकिरो चई रद करे छडिंदा आहिनि। सागे नमूने कहिं सरकारी या गैरसरकारी इदारे में जेकडहिं कहिं घटि मकबूल लेखक खे का जिम्मेवारी मिलन्दी आहे त पुराणा लेखक उनजो या त बायकाट कन्दा आहिनि या तटस्थ थी वेन्दा आहिनि।

साहित जे वहकिड़े खे सुहिणे नमूने अगिते वधाइण लाइ इहा जरुरी आहे त नवनि लेखकनि ऐं नईअटहीअ खे सलाह मसलत डेई रस्तो डेखारे अगिते वधण जो भरपूर मौको डिनो वञे। इए न करिण सां थी सघे थो शखसी बग़ज़ पूरा थीन्दा हुजनि, पर कुल मिलाए साहित जो नुकसान थो थे। ज़ातल सुञातल ऐं मकबूल लेखकनि खे हथ डिघेरे आईन्दे जी राह खें रोशन करिण घुरिजे इएं न करिण जा बहाना घणाई थी सघनि था पर उन्हनि मां को बि साहित जे हित में न थो थी सघे।

हनि मैगजीन जो सम्पादक सम्पादक मण्डल बेहतर माल, सुठे मवाद ऐं पाठकन लाइ वधि-में-वधि काराइते माल खे पेश करिण जो ख्वाहिशमंद हूंदो आहे । "रिहाण" खे लेखकनि ऐं पाठकनि जो प्यारु हमेशा मिलन्दो रहियो आहे। संतोष जी गाल्हि आहे त साल 1997-98 "रिहाण" खे सिन्ध (पाकिस्तान) जे सिन्धी लेखकनि भी साराहियो आहे। बेहतर ऐं बेहतर जी तलाश अगिते वधण जो पहिरियों असूल आहे। गुजिरयल साल असां देवनागरी लिपिअ जी अहमियत मञींदे "रिहाण" में देवनागरी सिन्धी रचनाऊं झझे तादाद में शाय कयूं हूयूं । "रिहाण" खे बेहतर रुप डियण लाइ असां हिन दफे हिकु बियो कदमु खंयों आहे। अरिबी ख्वाह देवनागरी सिन्धी में रचना सां गडु लेखक लेखिका जो फोटो ऐं तारीफ छापे असां पाठकन जी "रिहाण" जे लेखकन सां मुलाकात कराइण जी कोशिश कई आहे।

इहा गाल्हि तजुर्बेकार सम्पादक समझन था त आयल रचनाउनि मां छापिण जोगे मवाद जी चूंड केतिरी डुखी आहे। कुझु नाला वडा हून्दा आहिनि त सन्दन रचनाऊं कमजोर हुन्दिुंय आहिनि। कुझु नाला अणजातल हून्दा आहिनि पर सन्दनि रचनाऊं असरदार हून्दियू आहिनि। असां कोशिश कई आहे त लेखक ऐं रचना बिनिहीं खे जोगो मानु डियूं। सिन्धीअ जे सभिनी मायानाज़ लेखकनि खे "रिहाण" में रचना मोकलण लाइ नींड मोकिली वई हुई । तहिं हुन्दे बि थी सघे तो कहिं खास पाठक खे पहिंजो को प्रिय लेखकु "रिहाण" में पढ़ण लाइ न मिले । असां जी हरचंद कोशिश खां पोइ बि "रिहाण" में शाय रचनाऊन जी दुनिया मुकम्मल न थी सघी हुजे त ताज्जुब जी गाल्हि न चईबी। सम्पूर्ण ऐं सर्वगुण सम्पन्न इन्सानु काइनात में मिलणु मुमकिन आहे छा ?

"रिहाण" में शामिल रचनाऊं तव्हखि मथे लिखियल वीचारनि की नुमाइंदगी कन्दड़ नज़र इंदियू।

भगवान अटलाणी
मुख्य सम्पादक

सालियानि रिपोर्ट

रिथियल खां वधीक कार्यक्रम कया विया
साल 98–99 में

राजस्थान सिन्धी अकादमीअ सन् 1979 खां वठी 1996 ताई घणई दौर डि॒ठा, इन्हनि दौरनि मे सिन्धी अकादमीअ खे अर्जुन कोटवाणी, एन एन. गिदवाणी, जस्टिस आई.एस. ईसराणी, कान्ता खतूरिया, नानकराम ईसराणी, ऐ नवलराय बचाणीअ जहिड़ा अध्यक्ष मिलिया। हर कहिं पहिन्जे बूते जे अनुसार कमु कयो।

इन्हनि खां पोई सन् 1997 मे राजस्थान सरकार साहित्यकार भगवान अटलाणींअ खे राजस्थान सिन्धी अकादमींअ जो अध्यक्ष ठाहियो, ताकि पहरी खां इटी करे अकादमी सिन्धी समाज जी संस्कृति, साहित्य ऐ कला जो विकास करे सघे। अप्रेल 1997 खां वठी मार्च 1998 तांई सादर अटलाणींअ जी देखरेख मे थियल कम तव्हा सन् 1998 जी रिहाण मे पड़हिया हूंन्दा। चवन्दा आहिनि त उमिर वधण सा माण्हू पोढहो थीन्दो आहे ऐ हुनजी कम जी क्षमता घटजी वेन्दी आहे, पर हिते उबतो कमु आहे। भगवान अटलाणीअ जी उमिर वधण सा हुन जे कम मे वाधारो थियो आहे। अचो त इन्हे वाधारे खे असीं अप्रेल 1998 खा वठी मार्च 1999 तांई अकादमींअ पारां कियल कमनि खे गहराईअ सां हिते डि॒सू।

राजस्थान सिन्धी अकादमी	**अप्रेल**	चेट वेसाखु

अंग्रेजी महिने जो चौथो, लेकिन भारत जी परम्परा जे मुताबिक पहिरियो चेट याने कि अप्रेल महीने जी 12 तारीख ते अकादमी कार्यालय जयपुर मे अकादमींअ जी साधारण सभा एवं कार्यासमितिअ जूं मीटिंगू रखायू वयू। इन्हें ई महीने जी 19 तारीख ते अकादमीअ जे जयपुर आफीस मे माहवारी अदबी गोष्ठी रखी वई। अप्रेल 23 ते बीकानेर मे अदबी गोष्ठी रखी वई ऐ 27 अप्रेल ते अजमेर मे पिण अदबी गोष्ठी रखी वई। इहो ई न पर हिन ई महीने जी 29 तारीख़ ते सिन्धी अकादमींअ पारा किताबनि खे पुरस्कार डि॒यण लाई लेखकनि खां उन्हनि जा उम्दा किताब घुराया विया। हाणे पाण वधु था मईअ जे महीने डे॒।

राजस्थान सिन्धी अकादमी	**मई**	जेठु वेसाखु

महीनो मईअ जो, याने कि वेसाख – जेठु जी अंग्रेजी तारीख जी शुरुआती डा॒कण ते पेर रखू था, मतलब साफ आहे पहरीअ मई ते एकांकी नाटकनि जी चटामेटीअ लाई रचनाऊ घरायू वयू। चौथी मई

ते आखाणीयुनि जी चटाभेटीअ लाइ कहाणियूं घरायूं वयूं। इहो ई न 12 मई ते नवां किताब छपाईण में साहित्यकारिनि खे माली मदद दि॒यण लाइ लेखकनि खां पाण्डलिपियूं घरायूं वयूं। इन्हींअ 12 मई ते ई माली नजर सां कमजोर सिन्धी लेखकनि खे सहयोग दि॒यण लाई दखवास्तु घरायूं वयं। वधदड़ गर्मीअ सां गदो॒गदु॒ अकादमींअ पाहिन्जो होसलो न टुटणु दि॒नों ऐं 15 मई खां सिन्धु संस्कृति प्रचार संस्था जयपुर जी मदद सां अकादमींअ सिन्धी क्लास लगा॒या इहो ई न 15 मईअ खां ई सुधार सभा अजमेर जे सहयोग सां अकादमींअ अजमेर में सिन्धी पाढ़हण जा क्लास लगा॒या। अकदामींअ जे आफीस में 17 मईअ ते अदबी गोष्ठी रखी वई ऐं 24 मईअ ते अजमेर शहर में अकादमींअ जी साधारण सभा रखी वई। इन्हींअ 24 तारीख ते ई आदर्श डिग्री कालेज अजमेर में समितियुनि जे संयोजक/सहसंयोजकनि ऐं मेम्बरनि जो सम्मेलन रखियो वियो। अजमेर शहर में 26 मईअ ते अदबी गोष्ठी रखी वई। दा॒कण जे आखिरी मथिये छित वारे दा॒के ते याने कि 31 मईअ ते संत कंवरराम धर्मशाला गुमानपुरा कोटा में स्त्री/नारी सम्मेलन रखियो वियो। हाणे हलो त वधू जून जे महीने दे॒।

राजस्थान सिन्धी अकादमी	जून	जेठु आखाड

जून महीने जी पहरी तारीख ते सिन्धी सेन्ट्रल एसोसिएशन जवाहर नगर जयपुर जी मदद सां 15 दी॒हनि जो सिन्धी भाषा शिक्षण शिविर लगा॒यो वियो। पहरी जून ते ई 16 मईअ खां 25 जून तांई हरी सुन्दर बा॒लिका उच्च माध्यमिक विद्यालय अजमेर जे सहयोग सां सिन्धी भाषा सेखारण जो शिविर लगा॒यो वियो। इन्हींअ पहरीं तारीख ते ई सिन्धी बो॒ली विकास समिति जोधपुर जी मदद सां 24 मईअ खां 30 जून तांई जोधपुर जे बा॒रनि खे सिन्धी सेखारण लाई शिविर लगा॒यो वियो। सिजु पाहिन्जी गर्माइश पूरी छदे॒ रहियो आहे, इन्हींअ गर्मीअ सां गदो॒गदु॒ अकादमींअ में भी गर्मी अची रही आहे ऐं 6 जून ते भारतीय सिन्धु सभा जी अजमेर शाखा जी मदद सां अजमेर में 6 जून खां 14 तांई सिन्धी भाषा सेखारण जो शिविर लगा॒या वियो। इहो ई न पर इन्हींअ 6 जून ते ई भीलवाडा शहर जे हरीसेवा धाम जी मदद सां सिन्धी सेखारण जो शिविर आयोजित कयों वियो। जून जी सोरही तरीख ते सिन्धु यूथ सोसाईटी कोटा जी मदद सां कोटा जे सिन्धी सिखण जे शौकीन बा॒रनि लाई 15 दीं॒हनि जो सिन्धी भाषा शिक्षण शिविर लगा॒यो वियो। इन्हींअ 16 तारीख ते ई अकादमींअ जी वार्षिक पत्रिका ''रिहाण'' जेका हिन वक्त तव्हां जे हथ में आहे में रचनाऊं छापण लाई उम्दा लेखकनि खां रचनाऊ घुरायूं वयूं। जून 21 ते श्री के.के. अभीचन्दाणी मार्डन स्कूल जोधपुर में सिन्धी प्रबन्धीकय विद्यालयनि जे प्रबन्धकनि/अध्यक्षनि/प्रिंसिपलनि ऐं प्रधानाध्यापकनि जो राजस्थान स्तर ते सम्मेलन आयोजित कयो वियो। इन्हीं जून जी 21 तारीख ते अकादमींअ जे जयपुर आफीस में अदबी गोष्ठी रखी वई। जून महीने जी 28 तारीख ते गंगानगर जे सिन्धी सेन्ट्रल पंचायत जी मदद सां गंगानगर में राज्य स्तर जो

''सिन्धी पंचायत सम्मेलन'' रखियो वियो। महीने जी आखिरी तारीख याने कि 30 जून ते बीकानेर शहर में अदबी गोष्ठी रखी वई। हाणे स्कूल खुली चुका आहिन। हलो त जुलाईअ जे महीने मे कियल कमनि ते नजर विझूं.....

राजस्थान सिन्धी अकादमी	**जुलाई**	आखाड सांवणु

जुलाई याने कि आखाड़-सांवण जी 6 तारीख ते सिन्धी सेन्ट्रल एसोसिएशन जवाहर नगर जयपुर जी मदद सां सिन्धी सेखारण जे क्लासनि जो समापन समारोह आयोजित कयो वियो। जुलाईअ जी अठी तारीख ते केन्द्रीय हिन्दी निदेशालय जे आगरा संभाग जे रीडर डॉ पीताम्बर ठाकवाणीअ जो अकादमी कार्यालय जयपुर में सम्मान कयो वियो। जुलाईअ जे 9 तारीख ते अकादमींअ जे जयपुर आफीस मे मध्यप्रदेश सिन्धी अकादमींअ जे सचिव श्री साबू रीझवाणीअ जो सम्मान कयो वियो। हिन महीने जी 18 तारीख ते अकादमींअ तरफां निकरण वारी टिमाही पत्रिका ''सिन्धुदूत'' जे विशेषांक जो राजस्थान जे राज्यपाल एम एन. टिबरेवाल विमोचन कयो। जुलाई 19 ते राजस्थान जी सभिनिन भाषाई अकादमियुनि जे अध्यक्ष/सचिवन जी 14 आगस्ट 1998 जो अकादमींअ पारा करण वारे ''सर्वभाषा कवि सम्मेलन'' जी रूपरेखा ठाहिण लाई अकादमी कार्यालय में बैठक रखी वई। जुलाई जी 21 तारीख ते कोटा मे महिला समितीअ जी बैठक रखी वई ऐ 25 तारीख ते अजमेर मे माहवारी अदबी बैठक रखी वई। जुलाईअ जी 26 तारीख ते अकादमींअ जे सामी पुरस्कार विजेता राधाकृष्ण लालवाणी राही जो अकादमींअ कार्यालय मे ''लेखक सां गडि॒जो'' कार्यक्रम रखियो वियो। हाणे जुलाईअ जे महीने जी आखिरी तारीख याने कि 31 जुलाईअ ते बीकानेर में अदबी गोष्ठी रखी वई। हाणे थो शुरु थिये, अगस्त जो महीनो। हलो त अगि॒ते वधू

राजस्थान सिन्धी अकादमी	**अगस्त**	सावणु वडो

अगस्त महीने जी 9 तारीख ते जयपुर जे साधू वासवाणीअ स्कूल मे अखिल राजस्थान अध्यापक सम्मेलन रखियो वियो। इन्हींअ तारीख ते अठनि सिन्धी शिक्षकनि जो सम्मानु कयो वियो। हिन मौके ते गोष्ठी रखी वई जहिमे गागनदास खुशलापींअ जी अध्यक्षता मे ''सिन्धी भाषा जे प्रोत्साहन मे शिक्षकनि जो योगदान'' ते शिक्षकनि ऐ बि॒यनि विचार-विमर्श पेश कया। इन्हींअ मौके ते ई बी॒ गोष्ठी हासानन्द जेठाणी जी अध्यक्षता मे अहिडो छा कयो वजे जो सिन्धी भाषा पढहण वारनि जी तादाद वधे'' विषय ते रखी वई। जहिमे बि माण्हुनि पाहिन्जा-पाहिन्जा विचार पेश कया। अगस्त महीने जी 14 तारीख ते यानी कि सिन्धी स्मृति दिवस ते जयपुर, अजमेर, कोटा, उदयपुर, जोधपुर, बीकानेर, टोंक ऐ ब्यावर मे वाद-विवाद प्रतियोगिता रखी वई। इन्हींअ 14 तारीख ते ई आजादीअ जी स्वर्ण-

जयन्ती समापन समारोह जे मौके ते अलवर में जयकृष्ण क्लब आडिटोरियम में ''सर्वभाषा कवि सम्मेलन जो आयोजन रखियो वियो। अगस्त जी 19 तारीख ते सिन्धी साहित्य समिति बीकानेर जी मदद सां बीकानेर में सिन्धी लोक गीतन जी चटाभेटी रखी वई। इन्हींअ 19 तारीख ते ई कोटा में महिला समितीअ जी गोष्ठी रखी वेई। हिन महीने जी 23 तारीख ते सिन्धु युवा संघ ब्यावर जे सहयोग सां ब्यावर में ड़ाहिरसेन जयन्तीअ जो आयोजन कयो वियो। इन्हींअ ड़ीहिं ते ई सिन्धी अकादमींअ जयपुर जे कार्यालय में माहवारी अदबी गोष्ठी आयोजित कई वई। साल जे इन्हें अंग्रेजी अठे महीने यानि कि अगस्त जी 25 तारीख ते सिन्धुपति महाराज ड़ाहिरसेन जयन्तीअ ते ड़ाहिरसेन स्मारक, अजमेर में हिक संगोष्ठी रखी वई। हिन महीने जी 28 तारीखते अजमेर में साहित्यिक गोष्ठी रखी वई हाणे हलो त अंग्रेजी महीने जे नाऐं महिने ड़े वधु....

राजस्थान सिन्धी अकादमी	**सितम्बर**	बडो असू

सितम्बर महीने जी 6 तारीख ते अकादमी कार्यालय में रिहाण जे संपादक मंडल जी बैठक रखी वई। **तेरही सितम्बर ते भारतीय सिन्धु सभा महिला शाखा अजमेर जीं संगठन सचिव श्रीमती अंजना साजवानी जो समाजसेवा में कमु करण करे अकादमींअ पारा सम्मान कयो वियो।** इन्हींअ तारीख ते ई अजमेर में अदबी गोष्ठी रखी वई। सितम्बर जी 16 तारीख ते अकादमींअ जी ''महमाननि जी आजियां'' समितिअ पारां अजमेर में मुम्बई जे साहित्यकार डॉ. नारायण भारती, श्री हरि मोटवाणी ऐं अजमेर जे डॉ. बद्रीप्रसाद पुंचोलीअ जो अकादमींअ पारां सम्मान कयो वियो। सोरहीं तारीख त ई राज्य स्तर ते ''अधूरी कहाणी पूरी कयो विषय ते जयपुर, अजमेर, कोटा, बीकानेर, जोधपुर, उदयपुर, किशनगढ़, ब्यावर, खैरंथल ऐं टोंक में चटाभेटी रखी वई जहिं में 1500 ॿारन भाॻु वरतो। हिनई महीने जी 18 तारीख ते उदयपुर में मासिक अदबी गोष्ठी रखी वई। सितम्बर जी 22 तारीख ते राजस्थान जे जयपुर, अजमेर, जोधपुर, भीलवाड़ा, कोटा, टोंक, ब्यावर, अलवर, बालोतरा, किशनगढ़ में राजस्थान सिन्धी अकादमींअ जी माली मदद सां ''असु चण्ड'' ते बहराणे साहब जूं झांकियों कढियों वेयो। सितम्बर महीने जी 24 तारीख ते कोटा में महिला समितिअ जी बैठक रखी वई। हिन ई महीने जी 26 तारीख ते राज्य स्तरीय पेंटिंग प्रतियोगिता में राजस्थान जे अजमेर, कोटा, उदयपुर, बीकानेर, ब्यावर, टोंक, पदमपुर, अलवर, किशनगढ़ ऐं खेरथल में आयोजित चटाभेटीअ में 1600 ॿारिन भाॻु वरतो। अकादमींअ पारां 27 सितम्बर ते जयपुर में माहवार काव्य गोष्ठी रखी वई। हाणे सियारे जे मौसम जी शुरुवात थी रहीं आहे, हलो त अक्टूबर महीने खे ड़िसुं।

राजस्थान सिन्धी अकादमी	**अक्टूबर**	असू कती

अक्टूबर महीने जी 4 थी तारीख ते राज्य स्तरीय पेंटिंग प्रतियोगिता जो जोधपुर मे आयोजन कयो वियो। हिन महीने जी 5 खां वठी 11 तारीख तांई बीकानेर मे नवनि कलाकारनि जी सतन ॾींहं जी नाटक कार्यशाला रखी वई। बीकानेर में 10 अक्टूबर ते राज्य स्तरीय सिन्धी एकांकी नाटक चटाभेटीअ में पहरिए ॾीह पंजन नाटकनि जो मंचन कयो वियो। अक्टूबर 11 ते राज्य स्तरीय एकाकी मचन में चटामेटीअ में विए ड्रिहं चयन एकाकुयनि जो बीकानेर में मंचन कयो वियो। हिन महीने जी 16 तारीख ते सिन्ध, सिन्धियत ऐं सिन्धी साहित्य ऐं सभ्यता सां वास्त रखन्दडि ''सुवालनि जो जखीरो'' जो अजमेर में विमोचन रखियो वियो इहो ई न पर अलग़-अलग़ तारीखुंनि ते भीलवाड़ा, ब्यावर, जयपुर, बालोतरा, टोक, उदयपुर, जोधपुर ऐं कोटा मे पिणु विमोचन रखियो वियो। अक्टूबर जी 19 तारीख ते कोटा में महिला समितिअ जी बैठक रखी वई। इन्हींअ महीने जी 24 तारीख ते ''लेखक सां गॾिजो'' कार्यक्रम मे वरिष्ठ साहित्यकार गोविन्दराम हुकमाणीअ जो अजमेर मे सम्मान करण सां गॾोगॾु इन्टरव्यू रखियो वियो ऐ 25 अक्टूबर ते जयपुर अकादमी कार्यालय मे साहित्यिक संगोष्ठीअ जो आयोजन कयो वियो। छवीह अक्टूबर ते अकादमीअ पारां प्रकाशित किताब ''सुवालनि जो जखीरो'' जो अलवर में विमोचन रखियो वियो। इन्हींअ तारीख ते ई बीकानेर मे ''सुवालनि जो जखीरो'' किताब जो विमोचन करायो वियो। हाणे थो शुरु थिये नवम्बर जो महीनो।

राजस्थान सिन्धी अकादमी	**नवम्बर**	कती नाहिरी

नवम्बर यानी कि कती-नाहरीअ जे महीने जी पहरी तारीख ते अकादमींअ जे जयपुर कार्यालय मे वयोवृद्ध लेखक गोविन्दराम हुकमाणीअ जे गुजारण ते श्रद्धाजलि रखी वई। 5 नवम्बर ते उन्हनि खे अजमेर जी सत कंवरराम धर्मशाला मे अकादमींअ पारा श्रद्धाजलि सभा जो आयोजन रखियो वियो। नवम्बर जी 8 तारीख खां वठी 15 तारीख तांई नवीन रचनाकारनि लाइ जोधपुर मे अठनि ॾीहन जी लेखक कार्यशाला रखी वई। नवम्बर जे 9 तारीख ते किशनगढ में ''सुवालन जो जखीरो'' किताब जो विमोचन रखियो वियो ऐ 14 नवम्बर ते जोधपुर मे ॿिनि ॾीहन जो लेखक सेमीनार रखियो वियो। जंहिजे पहरिए सत्र मे ''स्वतत्रता खां पहरीं जो सिन्धी साहित्य'' विषय ते विचार कयो वियो। ॿिए सत्र मे ''सिन्धी साहित्य जे साम्हूं आजादीअ खां पोई आयल दुखियायुन एव उन्हे जे समाधान लाई सुझाव'' विषय ते विचार गोष्ठी रखी वई। इन्हींअ तारीख ते सिन्धी मुशायरे जो आयोजन कयो वियो। नवम्बर जी 15 तारीख ते टियें सत्र मे ''आजादीअ खा पाई ज़ावल सिन्धी लेखकन जी रचनाऊनि ते नजर'' विषय खां सवाय पंजे सत्र मे ''राजस्थान सिन्धी अकादमी ऐ सिन्धी साहित्य जो विकास'' विषय ते खुली चर्चा रखी वई। इन्हींअ ॾीह ते सिन्धी लेखक सेमीनार जो समापन कयो वियो। 14

नवम्बर ते ई कोटा में सिन्धी मुशायरे जो आयोजन रखियो वियो। सत्तावीह नवम्बर ते राज्य स्तरीय सामान्य ज्ञान प्रतियोगिता जो उदयपुर में आयोजन रखियो वियो। 27 नवम्बर ते ई कोटा में महिला समितिअ जी बैठक रखी वई। इन्हींअ खां पोई 29 नवम्बर ते अकादमी कार्यालय जयपुर में मासिक अदबी गोष्ठी रखी वई। हाणे हलो दिसम्बर जे महीने ॾांह....

राजस्थान सिन्धी अकादमी	**दिसम्बर**	नाहिरी पोह

दिसम्बर महीने जी 6 तारीख ते कोटा में राज्य स्तरीय सामान्यज्ञान प्रतियोगिता जो आयोजन रखियो वियो। छहीं तारीख ते ई जोधपुर में बि, मथियों इहो आयोजन रखियो वियो। दिसम्बर जी 7 तारीख़ ते अजमेर में सामान्य ज्ञान प्रतियोगिता रखी वई। इन्हींअ तारीख ते कोटा जी सिन्धु युवा मण्डल समितिअ जी मदद सां ''सिन्धी युवा महोत्सव'' खे रखियो वियो जहिमें अकादमींअ जे सदर भगवान अटलाणींअ विजेताताऊनि खे पुरस्कार ॾिना। सतीअ खां तेरह दिसम्बर तांई जयपुर में अलॻ-अलॻ स्कूलनि में चित्रकला प्रतियोगिता रखी वई। हिन महीने जी 19 तारीख ते कोटा में महिला समितिअ जी बैठक रखी वई ऐं 21 दिसम्बर ते बीकानेर में मासिक अदबी गोष्ठीअ जो आयोजन कयो वियो, 27 दिसम्बर ते जयपुर में मासिक साहित्यिक गोष्ठी रखी वई। एकटींह दिसम्बर ते कोटा में टे नाटक ॾेखारिया वियो। हाणे थो शुरु थिए अंग्रेजी जनवरीअ जो महीनो । हाणे नये साल ॾे था हलूं।

राजस्थान सिन्धी अकादमी	**जनवरी 99**	पोह मांघ

जनवरी महीने जी पहरी तारीख ते उदयपुर में टिन सिन्धी नाटकनि जो प्रदर्शन कयो वियो। 2 जनवरीअ ते जयपुर जे जवाहर कला केन्द्र में पिण टे सिन्धी नाटक ॾेखारिया विया। तेरही जनवरी ते श्री हासानंद जेठाणीअ खे टिन सालन लाई अकादमींअ जो सेक्रेटरी मुकर्रर कयो वियो। जनवरी जी 21 तारीख ते राजस्थान जे जयपुर, अजमेर, बीकानेर, जोधपुर, कोटा टोंक, पदमपुर, भीलवाड़ा, बीकानेर, बालोतरा, किशनगढ, अलवर ऐं सलूम्बर में अमर शहीद हेमू कालाणीअ जे शहादत ॾींहं ते युवा रेलियूं कढियूं वयूं ऐं गोष्ठियुनि जो पिण आयोजन कयो वियो। चौवीही जनवरीअ ते अकादमी कार्यालय जयपुर में मासिक अदबी गोष्ठी रखण खां सवाई अजमेर ऐं बीकानेर में पिण मासिक अदबी गोष्ठियूं रखियूं वयूं। पंजवीह जनवरीअ ते जयपुर में सुवालन जो जखीरो किताब जो न्यायमूर्ति इन्द्रसेन ईसराणीअ विमोचन कयो। जनवरीअ जी 28 तारीख ते अखिल भारतीय कहाणी आलेख चटाभेटीअ जो परिणाम घोषित कयो वियो ऐं 30 जनवरीअ ते अखिल भारतीय ऐं राज्यीय स्तरीय एकांकी आलेख प्रतियोगिता जा नतीजा घोषित कया विया। हाणे हलो नये साल जे ॿिए महीने यानी कि फरवरी ॾांह।

राजस्थान सिन्धी अकादमी	**फरवरी**	माघ फगुण

सजे साल मे फरवरीअ जो महीनो तारीखुनि जे हिसाब सां सभिनिन महिननि खां नढो थीन्दो आहे पर हिन महीने में बि अकादमींअ पाहिन्जे कमनि में कमी न देखारी आहे। चौथी फरवरी ते अकादमीं साहित्यकारनि जे पुरस्कारनि जी घोषणा कई 7 फरवरीअ ते वार्षिकोत्सव जी तैयारीअ जे बारे में जयपुर मे बैठक आयोजित कई वई। हिन महीने जी 21 फरवरीअ ते जोधपुर मे साधु टी.एल वासवाणी व्याख्यान माला जे तहति ''सिन्धी समाज ऐ जाति प्रथा'' विषय ते व्याख्यान माला रखी वई। फरवरी 25 तारीख ते ''महिमाननि जी आजियां'' में श्री जीवत केसवाणी पूरन सत्तन असिन्धी भाषी शिक्षकनि, जेके सिन्धी सिखी रहिया हुआ जो सम्मान कयो वियो। हिन महीने जी 28 याने कि आख़िरी तारीख़ ते अकादमीअ कार्यालय जयपुर मे अदबी गोष्ठी रखण खां सवाई अलग तारीखुनि ते अजमेर ऐ बीकानेर मे पिण साहित्यिक गोष्ठियू रखियू वयूं। हिन तारीख ते पाण्डुलिपि प्रकाशन सहयोग योजना जे तहत अठनि सिन्धी लेखकनि खे माली मदद दिनी वई ऐं सहयोगी सस्थाऊनि खे पिण आर्थिक सहयोग दिनो वियो। आर्थिक दृष्टि सा कमजोर साहित्यकारनि खे पैसे जी माली मदद करण खा सवाय राजस्थान राज्य पाठ्यपुस्तक मण्डल पारां दिनल पाठ्यक्रम जे किताबनि जो सिन्धीअ में अनुवाद करायो वियो। इहोई न पर हित महीने मे अकादमींअ जी टिमाही पत्रिका ''सिन्धुदूत'' जे नियमित प्रकाशन खा सवाई वार्षिक पत्रिका ''रिहाण'' जो पिण प्रकाशन करायो वियो। हाणे हलो त हलू आखिरी महीने मार्च दे

राजस्थान सिन्धी अकादमी	**मार्च**	फगुण चेट

राजस्थान सिन्धी अकादमींअ जे सदर खे पूरा ब साल थियण ते आहिनि मार्च 7 तारीख 1999 ते 1 हिन मार्च जे महीने मे 13 खा वठी 15 तारीख ताई अखिल भारत सिन्धी बोली ऐ साहित्य सभा उल्लासनगर पारां हरिद्वार मे आयोजित संगोष्ठनि मे राजस्थान जे टिन लेखकनि खे मोकलियो वियो। जींअ त राजस्थान सिन्धी अकादमींअ जी रिहाण तियार थी चुकी आहे पर तव्हा खे सजे मार्च जी अगवाट ई जाण थी दिजे, जींअ ते अप्रेल खा वरी नियमित तरीके सा ''सिन्धुदूत'' मे तव्हा सन् 1999-2000 जा कार्यक्रम पढी सघो।

मार्च महीने मे जयपुर, अजमेर ऐ बीकानेर मे अदबी बैठकू रखण खा सवाई 21 मार्च ते सालानो जलसो रखियो वियो आहे। इहोई न पर 21 मार्च ते अकादमीअ पारा आयोजित चित्रकला प्रतियोगिता में इनाम पातल कृतियुनि खे कला दीर्घा रवीन्द्र मच, रामनिवास बाग, जयपुर मे प्रदर्शन करण खा सवाई, इन्हीअ दींहं ते सजे साल में अकादमींअ पारा करायल चटामेटियुनि विजेताऊनि जो सम्मान

पिण मिली रहियो आहे। हिन मार्च जे महीने में ''चेटी चण्ड'' महापर्व जे मौके ते ''कौमी एकता ऐं चेटी चण्ड'' विषय ते राजस्थान जे वीहन जगहुयनि ते संगोष्ठियूं रखायूं वयूं आहिनि। सिन्धियुनि जे सभिनिन खां वदे पर्व चेटी चण्ड ले देश जे लगभग 200 साहित्यकारनि, समाजसेवियुनि, कलाकारनि एवं बुद्धिजीवी नागरिकनि खे वाधायुनि जी तार पिण दिनी वई आहे।

केतिरी न वदी गाल्ह आहे जो सदर भगवान अटलाणीअ सन् 1998 में पाहिजे काल जो वियो सालु शुरु थींद गुज़री वियो। ऐं जेहिंमहल कार्यक्रम जो पोतामेलु कयो वियो त अकादमीअ पहिंजी घोषणा खां करीब 50 कार्यक्रम वधीक कया आहिनि यानि कि डेढ़ सौ जे वदरां 200 कार्यक्रम हिन साल थिया, जेका अकादमीअ सदर जी दूरदर्शिता, मेहनत, मिली-जुली हलणु खे सावित थो करे। भगवान अटलाणी ज़े दिमाग़ में हिकड़ी ई गाल्ह आहे त मां पहिंजे टिन सालन में राजस्थान सिन्धी अकादमीअ जे ज़रिए सां राजस्थान में सिन्धी भाषा, संस्कृति ऐं कला जो वधीक में वधीक विकास करे हिन्दुस्तान में हिन अकादमीअ जो नालो रोशन करियां।

फहरस्त

गज़ल गीत एं नज्म

क्रम स	नालो	विषय	सफो
1	द्रोपदी धनवाणी	कविता	17
2	नन्दलाल दयाणी 'तालिब'	गीत	18
3	लता कुंगवाणी	गजल	19
4	श्रीमति अपूर्वा चावला	कविताऐ गजल	20–21
5	गोर्धन शर्मा 'घायल'	कविता ऐं गजल	22–25
6.	सरल झाप्रटे	गीत	26
7	सुन्दर कलवाणी	गीत ऐ गजल	27–31
8	महेश नेनवाणी	ब॒ कविताऑं	32
9	कन्हैया लाल मोटवाणी	गजल	33
10	जया पंजवाणी	कविता	34
11	राधा कृष्ण लालवाणी 'राही'	कविता	36
12.	अशोक मगलाणी	कविता	37
13	मधु मंगलाणी	कविता	38
14	डॉ आर. डी मेघनाणी	गीत	39
15	दयाल गोकलाणी	गजल	40
16	नानकदास अध्यापक	गजल ऐं नज्म	41–42
17.	रेनु जान्याणी	कविता	43
18	रमेश नारवाणी 'नीगर'	गीत	44
19	सती खिलनाणी	कविता	45
20	गिरधर भट्ट	ब॒ कविताऑं	46–47
21	गोपीचन्द रामेजा	चार कविताऑं	48–49
22.	रवि कर्मवीर टेकचन्दाणी	कविता	50

कहाणियूं

क्रम स	नालो	विषय	सफो
1	रमेश कुमार रगवाणी	टुटल जंजीर	55
2	हरीश देवनाणी	ब॒ियो रुख	60
3	किशन रतनाणी	मॉनीटर	64
4	पूरणलाल टहलयाणी	बेवकूफ भोलू	68
5.	वैद्या देवकी बचाणी	आनन्द	72

मज़मून ऐं इतिहासिक कथाऊं

क्रम.सं	नालो	विषय	सफो
1.	हासानन्द ज़ेठाणी	असां ऐं असांजो व्यवहांर	77
2.	शांति लाला	असीं सब हिक आहियूं	79
3.	अशोक मूलचन्दाणी	असां जे नौजवानन जे हथन में आहे सिन्धियत जी ज्योत	82
4.	पूनम मेघाणी	सिन्धी ज़िबान ऐं उनजा लहज़ा	83
5.	नवलराय बचाणी	सिन्धी तइलीम खे वधाइण जा उपाय	86
6.	नन्दकुमार सनमुखाणी	सिंधियन लाइ कॉमन मिनिमम प्रोग्राम	88
7.	सावित्री रानी	हिकु महापुरुष–बाबा नेभराज साहिब	91
8.	नन्दा ज़ेठाणी	हिक अदभुत शक्ति स्वामी सर्वानन्दमहाराज	93
9.	सोनल माखीजाणी 'आजाद'	ब्रह्मलीन, सांई कृष्ण लाल जयरामदास	97
10.	अमृत केसवाणी	शिक्षा जगुत जी हिक प्रतिभाशाली शख्सियत होतूराम मनवाणी	101
11.	अनिल सिंह गुरनाणी	वाधारे लाय हिउ बि	102

नाटक

क्रम.सं	नालो	विषय	सफो
1.	किशोर दीपचन्द लालवाणी	तुहिंजी कहाणी,– मुहिंजी कहाणी	107
2.	पूनम मोटवाणी	ड्रिसण में खोटो सो निकतो खरो	117

गजल, गीतअ एं नज्म

रंगु

गुलनि जो रगु
कलियुनि जो रंगु
एं भवरनि जो रगु
सभिनि रगु मटिया
न मटियो आहे त,
बस हिक खुशबूअ पहिजो रंगु ।
ऊभरदे सिज जो रंगु
लहदे सिज जो रगु
टाक मझंद जे सिज जो रगु
हर पल मटिजदों रहियो
न मटियो आहे त
बस हिक छाव पहिंजो रगु ।
आसमान जो रगु बादलनि जो रगु
चन्द्र जो रगु, तारनि जो रगु
सभिनि रगु मटियो
न मटियो आहे त
बस हिक रोश्नीअ पहिंजो रगु ।
रात जो रगु, ड्रिह जो रगु
सुबुह जो रगु, शाम जो रगु
सभिनि रंगु मटियो
न मटियो आहे त
बस हिक वक्त पहिजो रंगु ।
पहिजनि जो रगु, परावनि जो रंगु
दोस्तनि जो रगु, दुश्मननि जो रगु
सभिनि रंगु मटियो
न मटियो आहे त

बस हिक सिक (महोब्बत)पहिंजो रंगु ।
पाणीअ जो रगु, हवा जो रंगु
वाहि जो रगु, धरतीअ जो रंगु
सभिनि जो रंगु मटिजदो रहिया
न मटियो आहे त
बस हिक बुख पहिजो रगु ।
मर्द जो रगु, औरत जो रगु
जिदगीअ जो रगु,मौत जो रंगु
सभिनि जो रगु मटियो
न मटियो आहे त, बस हिक आत्मा पहिजो रगु ।

नालो	द्रोपदी धनवानी	जन्म
छपियल किताब	-	
इनाम	-	
पेशो/नौकरी	भारतीय स्टेट बैंक में सर्विस	
पतो	कमल कुज, ए-2/9, न्यू मिनी मार्केट, बैरागढ़ (भोपाल)	

प्यार सभ सां वधाई दो हल

कौम जी चाह में, मुल्क जी राह में
पेर अगिते वधांईदो हल, राह रोशन बणांईदो हल
प्यार सभ सां वधाईंदो हल ।
केरु क्रिश्चिन आ, केरु आहे सिख,
केरु हिन्दू आ मोमिन--फ़ज़ल
दिल-- दिलियुनि सां मिलाईदो हल
प्यार--सभ सां वधांईदो हल
काथे चेटीचंड आ, आहे काथे ओणम,
रामनवमी, वैसाखी ईदुल,
अहिड़ा मेला लगाईदो हल,
प्यार सभ सां वधाईदो हल
केई दरवेश थिया, थ्या के संत सचा,
शाह, सामी, कंवर ऐं सचल,
अदबी--गुलशन रचाईदो हल,
प्यार सभ सां वधाईदो हल
के बहिराणा कढनि, के कढनि गोगापीर,
नवराता, मुहर्रम, पोंगल,
जय झूलण जी मनाईदो हल,
प्यार सभ सां वधाईंदो हल
कएं शूरवीर थ्या, थिया के सच्चा सपूत,
वीर हेमूकालाणी असुल
देशभक्तनि खे सारींदो हल,
प्यार सभ सां वधाईंदो हल
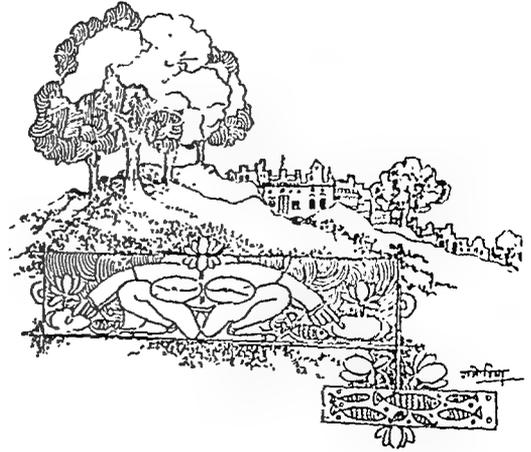
मुहिंजो हिंदुस्तान, आहे जग में महान,
कोई दावा करे छो न भल,
हाणे नाहे इहो पिण लिकियल,
प्यार सभ सां वधाईदो हल
दिल – दिलियुनि सां मिलाईदो हल

नालो : नन्दलाल दयानी "तालिब"
जन्म : 10 जून 1945
छपियल किताब : -
इनाम : राष्ट्रभाषा प्रचार समिति, नगर राजभाषा समिति, कला मंदिर, ग्वालियर
पेशो/नौकरी : भारत सरकार ए.जी. ऑफिस में सीनियर ऑडीटर
पतो : जे.ए. सिन्ध स्कूल के सामने, गाढवे की गोढ, लशकर, ग्वालियर (मध्यप्रदेश)

आस̣रो तुहिंजो

अचण जी हुई न का उम्मीद न को वादो कयलु तुहिंजो,
अलाए छो रहियो हर पल नज़र मे इन्तजार तुहिंजो

{1}
इंए ई वेठे वेठे पाछो ज̣णु आयो नजर तुहिंजो
अची ब̣ाहिर थी वीठस, ज̣णु थियो मोटणु वरी तुहिंजो

{2}
चुभे थी राशिनी चण्ड जी वणे चाण्डोकी न हाणे,
मुहिन्जे पलकुन ते मिलण वेले हुयो तारन जोबि चिलिको

{3}
आई अज̣ु याद जींअ तुहिन्जी विसारे खुद खे ई वेठसु,
सपनो पिण जींअ आयो लग̣ो सजो ससार ई पहिन्जो

{4}
असा जी आत्मा थी ज̣णु आ अज̣ु हिक ही,
खला में हर राह बस आवाज ग̣ोलिहयो तुहिन्जो

{5}
अचानक तूं अची बीठे मुहिन्जे नेणन जे साम्हूं,
अखडियुनि मे तरया लुडक चपन ते प्यार हो तुहिजो

{6}
हीअ दर्द दौलत वेढू ऐ ड̣ियू हिक ब̣िये खे,
विगाडियू ए सवारियू दोस्त जीवन पिण हिन रीति पहिंजो

नालो	लता कुंगवानी	जन्म 20 सितम्बर 1974
छपियल किताब	रिहाणा	
इनाम	रोचीज पारा एव राजस्थान सिन्धी अकादमीअ तरफा	
पेशो/नौकरी	कम्प्यूटर जो कमु	
पतो	मकान न 585/21 नवाब जो बेड़ो अजमेर	

छा स्त्री महान ?

श्रीमती अपूर्वा चावला जी कविता ऐं "जल

चवण लाइ चवन था त नारीअ,
पुरूष जे कुल्हे सां कुल्हो आ मिलायो,
इहो वहम आहे अजायो,
त औरत रूगो मरद जो आहे सायो
चवनथा त राधा बणी आहे कृषन,
चवन था त सीता अयोध्यापतिअ जे बराबर थी सड़िजे
चवनथा त गौरी बि घट नाहे शंकर महादेव खां
मगर छा इहो सचु आ ?
अञां ताई औरत कडुहिं धीऊ आ
अञां ताई औरत कडुहिं भेण आ,
अञॉं ताई औरत कडुहिं पत्नी आ,
अञॉं ताई औरत कडुहिं माऊ आ
अञां छीऊ घुरे थी पिता जो सहारो,
अञां भेणु खे भाऊ जी आ जरूरत,
अञां ज़ाल आ मुड़िस जी ज़णु त दासी,
अञां माऊ पुट ड़ांहु थी हथु वधाए ।
अञां ताई औरत शमां जियां जली रोशनी थी ड़िए
सड़ी पाण उस में थधी छांव थिए
सबुर सां थी धरतीअ जिंआ सब कुछ सहे,
सहे सूर ड़ाढा नल बि कुछ चवे
सदा चुप रहे चुप रहे चुप रहे

पडाईन था सभु शील जी आहीं सूरत
मुहोबत ऐं ममता जी साकार मूरत

बिना तुहिन्जे संसार हलणो न आहे,
फरिशतन खा ऊंचो संदसि दरजो आहे
तडुहिं बि तूं आख़र में औरत ही आंही,
मुकाबिल थियण मर्द सां छो थी चाहीं,
हर औरत खे औरत थी रहिणों ही पवन्दो,
सबुर साणु हर सूरु सहिणो ही पवन्दो
मगर आंऊ अहिड़ी न लाचार थीन्दस,
सहारो सभिनिजो ऐं आधार थीन्दस,

नालो	:	श्रीमती अपूर्वा चावला	जन्म : 2 अक्टूबर 1967
छपियल किताब	:	अकेलो को बि-न	
इनाम	:	एल.आई.सी. में, सिन्धी साहित्य तरफां अजमेर।	
पेशो/नौकरी	:	एल.आई.सी. में	
पतो	:	एल.आई.सी. कॉलोनी, 1013, अलवर गेट, अजमेर	

चाहियूं था

मिटट्रीअ मा पिणु सोनु उपाईण चाहियू था
असीं देश खे सुरगु बणाईण चाहियूं था,

[1]
खेतन मे हरियाली छांई आ इनलाए,
गड॒जी ग॒ाइण खुशियूं मनाइण चाहियूं था,

[2]
घुरजे कीन असांखे नफरत नासाजी,
प्यार ड॒िअण अंई प्यार ई पाइण चाहियू था,

[3]
धर्म कर्म जे नाले मे हिसा न थिये,
जात पात जो भेद मिटाइण चाहियू था,

[4]
और खे पाहिजी शक्तिअ जी ज़ाण ड॒ेई,
अवला सबला में बदलाइण चाहियू था,

[5]
हिन दुनिया मे असीं कर्म जे जादूअ सा,
तंग दिलयुन मा भरम भज़ाईण चाहियू था,

आर्तिवार

31 अगस्त, 1997
दिललीअ जे इन्दिरा गॉंधी इन्टर नैश्नल हवाई अॾे तां
एअर इन्डिया जो 725 'साबरमती' हवाई जहाज़
(25 मिन्ट लेट हुअण सबबि)
सुबुह जो साढे नवें वजे
दुबईअ लाइ उॾाणो ।
अमले जा माण्हूँ पंहिंजे – पंहिंजे कम खे लॻी विया।
दरीअ भरिसां सीट नं. ए–20 ते वेठल
मूं पाण खे
सॼे भरियल हवाई जहाज़ में
अकेलो महिसूसियो !
हे ॾॉंहुं – हो ॾॉंहुं निहारींदे नज़रि पिए आयमि :
बेला, चमेली, मुगरे ऐं मोतिए जा गुल,
पिपिर जा छणियल पन
रांदीकनि जी चुरिपुरि
तिखीअ उस जा तिजिला
चांडोकी
मुर्कुनि जी ॾेवठु
टहकनि जी सुरहाणि
रूज, लिपिस्टिक ऐं पाऊडर में वेढ़ियंल चेहरा
अख्बारी कालम

नालो	:	गोवर्धन शर्मा ''घायल'' जन्म : 1940
छपियल किताब	:	सखी सरगम, मौरा भली मुरकन, कुंज्युनि थियू कनीकन, कलम जो सपाही कहानी झूलेलाल की, बिखरे कसाना एवं अन्य
इनाम	:	–
पेशो/नौकरी	:	–
पतो	:	1, सिधिचा अपार्टमैन्ट, डैकन कॉलेज रोड, यरवादा, पूना-16 (महाराष्ट्र)

ऐं
अछियूं बादली अख्यू ।
दरीअ पासे हुअण सबबि
घडीअ – घडीअ ब़ाहिरि पिए निहारियुमि
बादलनि जो देसु
घणो–घणो हेठि रहिजी वियो हुओ ।
हा, भरिवारी सीट ते
पूरीअ तरह टिड़ियलु गुलाब जो गुलु
एअर इन्डिया तर्फां ड्रिनल कागज ऐ लिफाफे ते

अन्दरू ओते रहियों हो – सिन्धीअ मे ।
ओचितो – हिक पधिराई ·
"हींअर असीं थोरीअ देरि मे
सिन्धू नदी / मोअन जोदडो / शहर रहीम यार खान
ऐ ईरान जी कुझु सरहद मथा लंघदासीं ।"
हिकिडो भेरो थ्यल मर्थी पधिराई
वर–वर करे मुहिजनि कननि मे बुरण लगी ।
मा उड़ामण लग़सि
ऐ पहुची वियुसि सिन्धु मे
लाडकाणे, ड़ोकिरी ऐ मोअनि जोदडो जी खाकि छाणण लगुसि
तुडिग़ण लगुसि सिन्धूअ मे
साम्हूं हुअमि सखरू, साधब़ेलो, मीर बहर ऐ सब़ाझा सिन्धी
सिन्धु जा संत, पीर ऐ फकीर, उस्ताद, अदीब, आलिम ।
मेहडि जी मिटीअ जी महक साह मे समाइजी वियमि ।
साईं थांवरदास जी दरिब़ारि

वाधू हलवाईअ जो सीरो – मालपुड़ो
जुठे मंजारीअ जूं सगियूं, चूड़ियूं ऐं अगुठ
प्रीतमदास जी टिकुंडी
प्राईमरी ऐं हाइस्कूल जूं आम्हूँ–साम्हूँ इमारतूं
राधणि खां छूड़ि उड़ाईदियूं ईदड़ दूंहें वारियूं मोटरूं
ककोल ताई बज़ारि जो गुत्यलु रस्तो
बाॅभण वाधूराम जी शानदार रहाइशी जाइ
मेंदीअ जे बाग़नि जी खुशबू
ऐं लाशारीअ जो गीतु –'सिन्धु मुंहिंजी अमां ।'

अयाज़ तनवीर, ताजल, माहिताब, ऐं आविदा
वलीराम, वल्लभ – पुष्पा, जरीना ऐं ज़फ़र हसन शाह,
दुर मुहमद पठाण, कमर शहबाज़, जोयो ऐं अलाना,
महिराणु, अदियूं ऐं इब्रत,
हिकु – हिकु करे सांभरि में सुरंदा आयमि ।
मां भिटिकण लगुसि :
मन्होड़ो, कयामाड़ी, नेटी–चेटी,
हनुमान ऐं सामी नारायण जा मंदिर,
ज़ाम शोरो ऐं सिन्धालाजी ।
सिक, सजुणु साणेह
अधु सदी ओरांघिजी वेई ।
हिकु ध्यानु छिकाईदड़ धुड़िको ऐं पधिराई–
"असीं हींअर दुबई इन्टर नैश्नल हवाई अड़े ते पहुची विया, आहियूं"
लेकिन
मां
गुलाब जे गुल ऐं मिटीअ जी महक जे विच में होसि ।

विश्वास

मुंहिजी जीवति मुंहिजो भागु
प्रिहफुटीअ जो मारू रागु ।
सुपननि जा सुख आहिनि जाम,
आहि हकीक़त ढोढो – सागु ।
अर्श ते ख्याली महिल अडियामि,
सचुआ फर्श ते मुंहिंजो मागु ।

:

कहि–कंहिं वेल त खिलिबो खूबु,
हरिदमु सुहंदो किअ खिटिरागु ?
हरिदमु रहंदो कीन सरउ,
नेठि त फुटदो ईंदो फागु ।
केसीं रिढंदे चिचिरियल राह ?
"घायल" उथु, वधु, थीउ सुजागु ।

सिंधी ॿोली

मिठिड़ी प्यारी जीजल ॿोली ।
माउ ॾिनी आ जहिंमे लोली ।।
हिंदु सिंधु जी कुर्ब जी भाषा ।
सिंधी सिंध्युनि जी अभिलाषा ।।
आहे सभ खां सिधी सौली ।
मुंहिजी प्यारी सिंधी ॿोली ।।
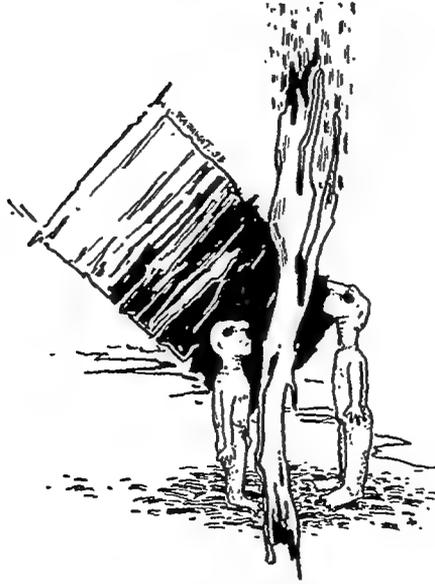
अचो त लिखणु–पढ़णु सिखूं ।
सुहिणा–सुहिणा लफ़ज लिखूं ।।
गुण ॻायूं सभिनि सेखायूं ।
हलो त सिंधी पढूं पढ़ायूं ।।

नालो	:	सरल ज्ञाप्रदे — जन्म . 28 जून 1956
छपियल किताब	:	सरल सहगान एवं संघ ज्ञान, सिन्धु सुस्कृति का खजाना, 1975 खां अखबार नवीसीय सां जुड़ियल
इनाम	:	सिन्धु सेवा मण्डल (फैजाबाद) पारा, सिन्धी युवा संघ वाराणसी केन्द्रीय दुर्गापूजा समन्वय समिति, भक्त प्रहलाद मण्डल, ऐं बियन संस्थाऊनि पारां
पेशो/नौकरी	:	अखबार नवीसी (पूर्व ब्यूरो चीफ दैनिक जागरण, आज)
पतो	:	16/4, रामनगर कॉलोनी, फैजाबाद - 224001

विरिहाङे जो दर्द

उहा सिन्ध जी मुहब्बत लियाकत किथे आ
कशिश हुई दिलयुन मे सिक जो भाकुर किथे आ
छा मेहमान जी खिजमत, उहो आदर किथे आ
उहो सिक जो सदको, उहा चाहत किथे आ
किथे आ किथे आ किथे आ
जदिह सभु छदे सिन्ध मां हिकदमु लड योसीं
सभई माल मिल्कयत न खुद सां खयोसी
व्या सभुत विछरी हरको खुद मे मुधंल हो
उहा सिन्ध जी सोहब्यत उहा यारी किथे आ
किथे आ किथे आ किथे आ
ओताकन ते चिलमूं, हुके जी उहा गुढ गुढ
खदुन ते वेही सिक मे सलाहुन जी ड़े वदु
उहो डुख ऐं सुख मे गडु–गडुजी जी घर खे हलाइण
अदब पेरे पवण जी नफासत किथे आ
किथे आ किथे आ किथे आ
छा रहणी हुई सिन्ध जी शान सभजो वुलद हो
वोछण हुई कुल्हे ते सिर पग सां ढक्यल हो
वडे कोट सा धोती, हथ में लकुण हो
जमीदार जो अहरो रूतबो किथे आ
किथे आ किथे आ किथे आ
गडयल चुल्ह ऐं चाउठ जी रिवायत किथे आ
जालुन मे उहा गडजी कम जी आदत किथे आ
हो घूंघट ऐ पर्दो अदव मे ते घर हुआ
पेशीगार सा गडु नक मे नथरी किथे आ

किथे आ किथे आ किथे आ
झूलण जा उहे मेला उहे भगतियू किथे आ
कवंर जू उहे लोलियू ऐ अलाप किथे आ
मुअल बार खे खुद जियरो कयाई ।

उहो भकतीअ जो भारो चमत्कार किथे आ
किथे आ किथे आ किथे आ
हटायो ही फुरखत जू गाल्हीयू हटायो
ही नफरत जी वोल्यू ऐ झेडा हटायो
कदिह वेर भाव मे ना वक्त विञायो
सिन्धी बोली अ खे, जोर सा अजु जगायो

नालो — सुन्दर कलवाणी — जन्म
छपियल किताब — जीवन के कई रंग, हमारी तो तपस्या हैं
इनाम — रेड एण्ड व्हाईट गोल्ड अवार्ड
पेशो/नौकरी — पाहिन्जो धंधो
पतो — सुन्दर विला, ए-330 शास्त्री नगर
जोधपुर (राज)

सिन्धु जी सिक

सिन्ध जी यारी ऐं मुहब्बत अजु भि गुंखे याद आ ।
सिक जो भाकुर ऐं गद्‌जाणी अजु भि गुखे याद आ ।।

यार ओताकन ते वेही चिलम ते थीन्दी सलाह ।
पाणी पापड़ दिल सां खातिर अजु भि गुखे याद आ ।।

लठ हथ मे कुल्हे ते वोछंण पग सां ई शान हुई ।
सेठ वट अफसर हुआ हाज़िर अजु भि गुंखे याद आ ।।

छा अदब हो ऐं शरम हो पेरे पवण जी हुई रसम ।
वड्‌ नढाई ऐं लियाकत अजु भि गुंखे याद आ ।।

वाह वधी हुई हिक ई चुल्हे हुई जालुन में सिक प्यार हो ।
रओ करण, पर्दो रखण, नथ जो हू फैशन याद आ ।।

हुई ज़मीदारी त सिन्ध मे हुकम हारियुन ते रहियो ।
हुआ सिन्धी सभु सुख्या भाग्या अजु भि गुंखे याद आ ।।

सभु छड्‌ सिन्ध मां लड्‌योसी सभु थियासी दर बदर ।
माल मिलकियत घर छड्‌योसी अजु भि मुखे याद आ ।।

पुरषार्थ पहजे सां त "सुन्दर"राह थी रौशन त अजु ।
कीअं पतोरे पाती मजिंल अजु भि मुंखे याद आ ।।

ऐतबार

ज़ण तुहंजे ऐतबार ते कुहजी वियासीं ।
ऐं तुहजी अजीब कशिश मे मोहजी वियासीं ।।
तरफां प्यो यार तुंहजी मुहब्बत जे खातिर ।
जिअरे ई तुहंजी सूंह ते अजु फसजी वियासीं ।।
जे मूंसा कई कुछ किस्मत ई बेवफाई ।
त कुछ तुंहजे नाजन ते ढिरकी वियासीं ।।
हुई आस हरदमु त सजण साथ डीयो ।

विछोरे जे दुखन मे डहजी वियासीं ।।
न दुनियां रास आई न दिलासो भि तुहजो ।
शिकल तुहंजी ड्रिसण खा तरसी वियासीं ।।
न जमाने जो डपु आ फक्त तुहजो ई खपु आ ।
करी कियास मन तु अजु फथकी वियासीं ।।

विसरे नथो भि दिल खे, सिन्धु जो उहो नज़ारो ।
गुएंइदो भजन ऐ नचदो, कवंरराम संत प्यारो ।।
आहे याद अजु उनजूं मोहे वजण जूं गाल्ह्यूं ।
ईश्वर भजुन में बेसुध, दिल खे छिकण जूं गाल्ह्यूं ।।
नचदो कदों हो सत्संग, कह कीन आ विसारियो ।
कयू याद भि था हरदमु, दिल सां राजुण रातायो ।।
विसरे नथेभि दिल खे....
प्रभू घ्यान मे रुधल हो, कुछ कीन को पतो हो ।
लोली ड्रियण क्यांई, पर ब्रार भि मुअल हो ।।
ईश्वर कई भलाई, मुअल ब्रार खे बचायो ।
लजु संत जी रखयांई, ऐ शान हो वधायो ।।
विसरे नथे भि दिल खे....

मिस्कीन ऐं दुखियन जा, दुख दूर भि क्यांई ।
झोली कन्दो हो उनलाइ, दुखरन खे थें मिंटायई ।।
संसार जे भले लाई, सजो वक़्त हो लगायो ।
कन याद रथ सिन्धी सभु जंह भागु हो भलायो ।।
विसरे नथे भि दिल खे....
दिल जे सूरन न कडिहं याद खे सांढण न डिनो ।
जा हली मस्त हवा, मूं तोखे सजुण याद कयो ।।
इनजो अरमान भि नाहे, क्यो आ छो वर बाद ।
दुख फक़्त दिल मे आ, छो डेर सां बरबाद कयो ।।

छा चवां

कह सजण जे गम सतायो, दिल लगण जी छा चवा ।
कह मुखे सिक मे रुलायो, दिल लुटण जी छा चवां ।।
दिल लुटण जो को सबब, पुछजो न रब जे वास्ते ।
याद ईंदो सभु नजारो, दिल लुटण जी छा चवां ।।

जिंदगीअ मे जख्म पाता, दौस्तन जे संग मे ।
यार सचो मू न जातो, दिल लुटण जी छा चवा ।।
छा बुधाया प्यार मे, मू त विञाई जिन्दगी ।
याद उनजीअ आ सतायो, दिल लुटण जी छा चवा ।।

कारो कोट

कोयल कोड़ो
मिठो – मिठो थी कूके !
कांव, कोयल खांपुर ब़ाहिरां
कारो कोट पाए घरतो

पर अंदिरा
कांव ई रहियो
जो उहो बि
मिठो थी
रंगेजो हां,
त सभूरा पखी
कोयल हुजनि हां
पोइ तराज़ो खेल खतम !

चरण

गरीब – दुखी हर – हंधि
हिक जहिड़ा
जे आहिनि ईश्वर जा पेर
सेवा इनहनि जी करणी आ

पेर ड़िसंदुसि
त सुञाणे सघंदुसि
ईश्वर खे ।
मूंहुं या ऊचाई ड़िसण जे
चक्कर में पियुसि
त
भरमाई जी वेंदुसि ।

नालो	:	महेश मेघराज नेनवाणी	जन्म : 28 नवम्बर 1953
छपियल किताब	:	मॉं ऐं मॉं, मधु, हिक संस्कृति गायब थी वेंदी, पंडु, मुंहिंजो पाछो आहे, नील कंठ, सोथानीन, पर्यावरण ऐं ब्रार	
इनाम	:	केन्द्रीय हिन्दी निदेशालय, पर्यावरण वन मंत्रालय, एन.सी.आर. टी. ऐं स्वास्थ्य ऐं कल्याण मंत्रालय पुरस्कार	
पेशो/नौकरी	:	टेक्नीकल ऑफीसर आई.सी.ए.आर. में	
पतो	:	4/1, सी.आई.ए.ई. क्वार्टर्स, नबी बाग, बैरसिया रोड, भोपाल (मध्यप्रदेश)	

"मांदो मन"

तूं सूरनि में सौदाइ — तुहिन्जे दर्दनि मे गहिराई

1 प्यारु करे इल्जाम लग॒ाइणु —
इहा त पहिन्जनि जी पहिन्जाई

2. लडियलु सिजु — पहिन्जे पाछे खां।
तुहिन्जी दिलि आ — छो घबि॒राई ?

3 हेड॒ो जगु ऐ भीड बि हेड॒ी —
तुहिन्जे भागि॒ अकेलाई

4 दर्द बुधाया कहिखे दिलि जा —
दुनिया आहे तमाशाई

5 सच—ईमान खे माना कहिड़ी —
जरि सा जोरु शनासाई

6 मौतु जिन्दगी अ जी आ मन्जिल —
'मांदे मन खे समझ न आई

"महक" जो छुड़वाग॒ छन्दु बसि बाकी लाग॒

डेई ड॒ाजो, थिए आजो, समाज जो–नियम जो निभाए
सोई धीअ परिणाए,

1. कान्वेन्ट में पढ़िहियलु आ– टयुशनि करे चढ़िहियलु आ
अंग्रेज़ीअ में हुश्यार– हलायमि हज़ार
तुहिन्जो थिए नाठी– उन जी मस्वाड़
उन जी मस्वाड़ !– तुं पहिन्जी आहीं
बसि चालीह हज़ार

2. तुहिन्जी धीअ घर में ईन्दी – कमरो अकेलो रवणंदी
पलंग, सोफा, टी.वी.– रेफ्रीजरेटर कम आणीन्दी ।
रंधणे में भांडा बर्तन– कोप–प्लेट बि भञंदी
उन सभिनि जी मस्वाड़ – तु पहिन्जी आहीं
बसि रुगो वही हजार

3. तुहिन्जा ड॒ोहिटा ड॒ोहिटियूं – खराबु कंदा हंध हर बार
रान्दीका रान्दियूं घुरंदा – सामान घर जो भञंदा
संदनि सार संभार – पालण जो आज़ारु
तहिंजी मस्वाड़ – तूं पहिन्जी आहीं
बसि चालीह हज़ार

4. बसि बाकी खर्चु थोरो–लाग॒नि जो ई त थीन्दो
सोनी साहि–कपिड़ो–तुहिन्जे धीअ जो शानु थीन्दो

नालो कुमारी जया पंजवाणी ''महक'' जन्म · 10 अप्रेल 1976
छपियल किताब -
इनाम -
पेशो/नौकरी : -
पतो द्वारा राधाकृष्ण लालवाणी 'राही'
राही एन्टरप्राईजेज, बैंक बड़ौदा के सामने
सुखेर घाटी, सुखेर, उदयपुर - 313001

मुहिन्जे मन में लोभ नाहे–घर जी ई गा॒ल्हि आहे
मा धणो नथी घुरां–तू पहिन्जी आहीं
खुद कजाई वीचारु

5. वाह अदी वाह ! बाकी थोरा लाग॒ !
ज॒णु त लिकियल दाग –
हिन सोदे सा भेण – कींअ मिलदां तोखे सेण
कीअ मिलंदी राम खे सीता – सत्यवान खे सावित्री

जेका यमराज खेमजा॒ए –सत्यवान खे वचाए

6 'महक' न मिलदी हिन सौदे सां
सिक न वधदी हिन सौदे सा
हिन सौदे सा मिलदई होटल जा बैरा–जेके खर्ची वठी खाराइन
मिलदई झेडा ऐ झग॒डा– जेके वेरु ई वधाईन
जलन्दो पहिन्जो जीउ –सडंदी वेचारी धीउ
तुहिन्जी या मुहिन्जी – सडदी वेचारी धीउ

राधाकृष्ण लालवाणी "राही" जी कविता

घड़ीअ जी घड़ति

आहे मेलो मिठा– हिक घड़ी अधु घड़ी
घड़ी अ में मिलणु –गड्जिी खाइणु खिलणु,
आहे रसु भी घड़ी – आहे कसु भी घड़ी

(1)

घड़ी का पराओ थी पहिन्जों करे
घड़ी का थी पहिन्जो पराओ करें
घड़ी का सुखनि जी सींगारियल घड़ी
घड़ी का डुखनि जी डुखायल घड़ी
घड़ी पेट भरियल – बुखी का घड़ी
घड़ी रंजु काई–का राहत घड़ी

(2)

घड़ी घोट घोड़ीअ सींगारे हले
घड़ी चइनि कुलहनि ते चाड़हे हले
घड़ी ई हलाए बिहारे घड़ी
घड़ी ई खीकारे–धिकारे घड़ी
घड़ी जे सच्ची–सभि महूरत सच्चा
कच्चा वाइदा जे कची थिए घड़ी

(3)

संगति डिए सुठी– सा सदोरी घड़ी
कुसंगति दिए सा निदोरी घड़ी
घड़ी मनु का ठारे– का साड़े घड़ी
घड़ी पटि केराए – का चाड़हे घड़ी
घड़ी थिए सिधी – थियनि सभई कम सिधा
घड़ी जा डिन्गी – सा डुर्गींदी घड़ी

(4)

घड़ी जेका सत्संग में धारींदे तूं
गुरूअ जे संगति में गुज़ारीन्दे तूं
घड़ी में ई सत्गुर जो दीदार थिए
वचन वाणी दुख में – थो आदरु थिए
अजाई ने 'राही' विञाइजि घड़ी
सफल करि घड़ी – करि सुहेली घड़ी

नालो : राधाकृष्ण लालवाणी 'राही' जन्म :
छपियल किताब : सदु ऐं सुदिका, सिन्धी गीत, कुंज जो विश्वास, सिन्धी कहाणियूं, सिन्धी भगति, सिन्धी भगति जो इतिहास हूंग हिंए में, सिन्धी गीतनि जो गुलदस्तो
इनाम : सिन्धी भगति ते राजस्थान सिन्धी अकादमींअ पारा सर्वोच्च साहित्य सम्मान ''सामी पुरस्कार''
पेशो/नौकरी : रिटायर्ड ऑफीसर
पतो : राही एन्टरप्राईजेज, बैंक ऑफ बड़ौदा के सामने, सुखेर घाटी, सुखेर, उदयपुर (राज.)

नेता ऐं क

नेता दोस्त – कवि दोस्त खे चयो
मिली करे हिक सस्था खोलियू ।
तू कवि आंहीं – मां नेता आहियां
महीने में हिक – अध बैठक कदासी ।।
जहिमें तुहिजी कविता रखदांसी
मुंहिजी नेतागिरी बि इएं हलंदी ।
कवि इन्कार कयो, नेता खफा थियो,
नेता संस्था खोली ऐं पाण सदर थियो ।
अखबार मे फोटो छपाये नेता खे हर्ष थियो,
पर संस्था जा कम कीअ हलन ?
सदर सिन्धी वि पूरी कान जाणे
पर "शाह जो रसालो" पियो खणी घुमे ।।
सदारत जे बुखार सां पीडित नेता,
हमेशा कवि जी बुराई कन्दो रहियो ।
हिक डीहं पहिजपाई ते अची वियो,
कवि गाइ वागुंर सिधो
नेता खे दोस्त समझी खीर पियारींदो रहियो,
नेता कवि खे अहिडो डुन्गु हयो ।
कवि हमेशा हमेशा लाइ
समाज जी गतिविधियुन मां खतम थी वियो ।

नालो . अशोक मगलाणी जन्म 22 जुलाई 1954
छपियल किताब –
इनाम . स्टेट बैंक ऑफ बीकानेर एण्ड जयपुर जी टिमाही पत्रिका "साथी" में छपियल कविता ते ईनाम एं कविताऊनि ते बिए बि इनाम मिलिया आहिनि
पेशो/नौकरी स्टेट बैंक ऑफ बीकानेर एण्ड जयपुर, ब्यावर में विशेष सहायक जे पद ते
पतो . प्लाट न 278, यू आई टी कॉलोनी,
अजय नगर, अजमेर

सिन्ध

न कयो एडी तारीफ सिन्ध जी
मूंखे सिक थिये थी ड्रिसण जी,
उते वापिस हलण जी, मिट्टी खे चुमण जी,
हिजन वडुनि जे अझन खे ड्रिसण जी ।
मालिक मुंहिजी मुराद पूरी कंजा,
सिक सच्ची आहे पियो सपना ड्रिसां ।
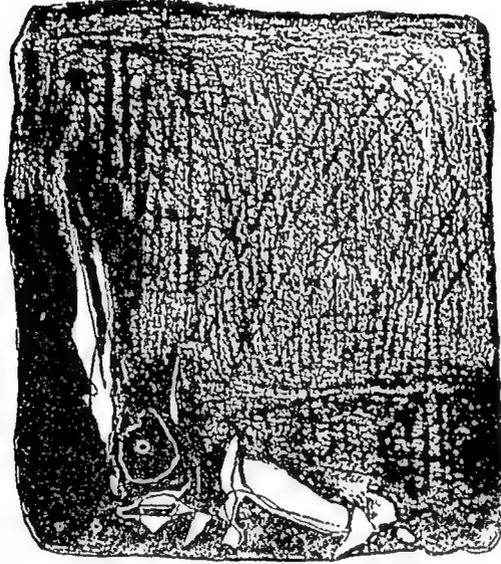
अहिड़ा सिन्ध जा नज़ारा डिसी,
सुठी सिन्ध, सुहणा माण्हूं, मिठी बोली ।
सपना दिसी दिसी सिक वधी, सिन्ध खपे जरूर खपे,
प्यार सां मिली त ठीक, न त लड़ी वंठदासी ।
तडहिं बि न मिली त....
मालिक अगिएं जन्म में सिन्ध में जन्म डिजां,
भले ही मोमिन हुंजा पर सिन्ध में हुंजा ।

झूले लाल

साखी – चाह मंझा मा आयुस दाता तुहिजे द्वार
बाझ कजेह तू बाझारा बनि जी तू भरतार
दया करे ड़े दान मू ओ जगीं जगपाल
आश रखी तो दर आयुस ओ मुहिजा नगपाल ।

भजन – अचो अचो असी गायूं, गुण लाल उड़ेरे जा
मुहिजे श्याम घुगेडे जा, अचो अचो .

1 दिल सचीअ सां जेको गाए, लालण उनखे पार लगाए
सभनी जा थो कारज सवारे, सतगुर मुहिजो अहिडो आए
तैखे असीं रिझायू
अचो अचो

2 जिन्दपीर दाता जुगा जुग आहे, वरण अवतार जहिजो नालो आहे
कड़िह पले खे कड़िह घोडे खे, सुवारी महिजी पियो बनाए
असीं नीहं लालण सा लायुं
अचो अचो

3 भखण मिसरी फोटा मिलाए, लालण खे वेही भोग लगाए
सुखे सेसा बु वरताए, चन्दो –चन्दो वही उनखे ध्यॉयू
कन्दो लाल भलायू
अचो अचो .

दयाल गोकलाणींअ जो गज़ल
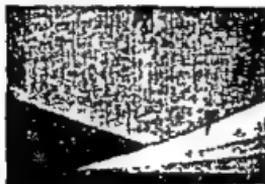
से कींअ कनि हां मूंसा ठाहु

सभ हन्ध मिले थो फकति सुझाउ,
कंहिजो कहिंखे नाहे कहिकाउ
उथंदे विहंदे सोच अन्दर में
निकतो न को हलु ऐं ठाहु
मोको मिलियो हो हल कढण जो
कोन थियो को उनजो उपाउ

कीन कढियो कंहि कष्टन मां
अन्दर में हो गहरो घाउ
पुछूं न कंहिंखा चंऊ पाणखे
असां रूगो खाऊँ पिया गाहु
हिनखे हुनखे जंहिखे भांयू ।
डेखारे थो पंहिंजो ताउ
डेई घाव बदहाल करे वयो
जंहिंजो –जंहिजो खंयों सुझाउ
जिनिजा पंहिजा घर भरयल हुवा
से कींअ कनि हां मूंसा ठाहु

नालो	:	दयाल गोकलानी	जन्म · 3 मई 1958
छपियल किताब	:	कचड़ो कदम शही थियण जी तैयारीअ में	
इनाम	:	-	
पेशो/नौकरी	:	सरकारी नौकरी (जल संसाधन विभाग, भोपाल में हिन्दी स्टेनोग्राफर)	
पतो	:	एच. वार्ड-37/16, बैरागढ़-30	

आहे प्रेम जी महिमा महान

आहे प्रेम जी महिमा महान ।
प्रेम जे वस में सारो जहान ।।
कण–कण में जो आहे समायलु ।
सो प्रेम सा प्रगटु थिए भ॒गवान ।।
प्रेम जी मिठिड़ी बंसी वजायूँ ।
विझू मुर्दनि मे नई जान ।।
पर्वत, जगल प्रेम सां गूंजनि ।
महल कुटीअ में प्रेम जी तान ।।
प्रेम सां शेरनि खे बधिजे थो ।
प्रेम जे वसि थियनि था हैवान ।।
प्रेमु पथर खे पिघलाए थो ।
करे लोाह खे मेणु समान ।।
प्रेम सा गोपियुनि कृष्णु नचायो ।
इहो भा॒गवत जो आहे ज्ञान ।।
प्रेम प्रभू आ, प्रभू प्रेमु आ ।
इहो वेदनि जो फरमान ।।
अखुटु खज़ानो प्रेम जो धनु आ ।
छो झटि समझीं ना नादान ।।
"नानिकु–सांई" प्रेम सा बोले ।
कयो नितु प्रेम जो अमृत–पान ।।

नालो	नानिकदास	जन्म 1 जनवरी 1942
छपियल किताब	छपिजण जी प्रक्रिया में आहे	
इनाम	भारतीय सिन्धु सभा पारा, विश्वामित्र दासवाणी पारा, सेवा स्तम्भ अध्यक्ष पारा, ग्वालियर विकास समितिअ पारा ऐं बिए बि घणई इनाम मिलिलिए आहिनि	
पेशो/नौकरी	प्रधानाध्यापक	
पतो	द्वारा डॉ अशोक बत्रिया, माऊ का बाज़ार, लश्कर ग्वालियर (मध्यप्रदेश)	

जा<u>ग</u>ो सिंधी–वीर

जा<u>ग</u>ो सिंधु जा सिंधी वीर ।
पहिंजो पाण खे सञाणो <u>ब</u>लवीर ।।
संत कंवर ऐं हेमूं कालाणी
थिया सिंधु में केई वीर ।।
वीरनि जे पेरनि जूं निशानियूं ।
वठी हलंदो हलु तूं वीर ।।
केरू हुआ सीं केरू वणियासीं ।
हाणे बणिजो ओहड़ा वीर ।।

सिंधु में सिंधी जुल्म सहनि था ।
उथु करि कुछु सिंधी–वीर ।।
पाण जगो सरकारि जगायो ।
करियो दूरि सिंधिनि जी पीर ।।
सिंधु जा शेर बहादुर जागो ।
बदलियो सिंधुड़ीअ जी तक़दीर ।।
"नानिकु सांई" सोज़ में बोले ।
करि सिंध–मुक्ति सिंधी वीर ।।

"मौसम बदलजी रहियो आहे"

मौसम बदलजी रहियो आहे
न ड़िठो झिरकीअ खे
कहिंजो घर उजाडिदे पर
माणुंहु हर हिक जो घर उजाडे रहियो आहे
मौसम बदलजी रहियो आहे. . ।

) नारी शक्ति आ,
कदुहि बुधो हो असां,
पर अमानुषता जो ताडवं,
चौराहे ते हली रहियो आहे
मौसम बदलजी रहियो आहे. ।

) अहिंसा जो पाठ पढायो हो
कदुहिं बापुअ,
पर हिअंर हर हिक घर मा
कहिजो लहूँ निकरी रहियो आहे
मौसम बदलजी रहियो आहे...।

) दुल्हन ही दहेज आ
कदुहिं बुधो हो असां,
पर दुल्हन ही हिअर
जिन्दा जली रही आहे
मौसम बदलजी रहियो आहे. . ।

) सच्चाइअ जा पैर कटजी विया आहिन,
अन्यायी हथनि सां,
ईमानदारीअ खे दिसो भ्रष्टाचार
कुचले रहियो आहे
मौसम बदलजी वियो आहे .. ।

(5) पहिजा ही तीर हणी
कनि था जख्मी
वफा जो ड़िसो जनाजो
निकरी रहियो आहे,
मौसम बदलजी रहियो आहे.. ।
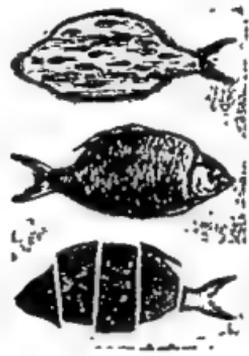
(6) विश्वास कयू असां कहि
कहि ते
हित बि हर हिक पल मे
जगु बदलजी रहियो आहे
मौसम बदलजी रहियो आहे. ..।

नालो	श्रीमती रेनू जनदानी	जन्म 20 [illegible] 1974
छपियल किताब	-	
इनाम	सिन्धी साहित्य अकादमी [illegible]	
	सिन्धी पदयात्रा [illegible]	
	सिन्धु [illegible]	
पेशो/नौकरी	शिक्षिका [illegible]	
पतो	एक-10 [illegible] - 452[illegible]	

रमेश नारवानी "नीगर" जो गीत

"वाह–वाह आयो आरतवार"

(1)

छुट्टी आई छुट्टी आई
नानाणे मां चिट्ठी आई
ॿारो थ्यो सभु जल्दी त्यारु
अची मनायो आरतवार
मामी अ भी आ लधी सम्भार
वाह वाह आयो आरतवार

(2)

वाह वाह आयो आरतवार
वाह वाह आयो आरतवार
मां भी वेन्दुसु घुमण बाज़ार
जल्दु करे मामीअ खे तियार
सैर करण लाइ बम्बई खार
वाह वाह आयो आरतवार

(3)

नवां नवां मां कपिड़ा पाए
ईंदुसु पहिंजी बैग भराए
कोलाबा में आ हलवाई
वठन्दुसु तहिंखा खूब मिठाई
वर्फी, माओ, रसु मलाई
खुश थींदुसु मां हल्वो खाई
खूब घुमा खणीं मोटर कार
वाह वाह आयो आरतवार

(4)

चर्च गेट मां कुझु रांदीका
पिस्टल वठन्दुसु ठा, ठा, ठा
वठन्दुसु हिक गाॾीअ जी सीटी
पहुची वेन्दुसु जल्दी वी.टी.
वठां उतां मां किशमिश काजू
खाईन्दा उहे बन्टी, लाजू
घुमी अचां मां इन्डिया द्वार
वाह वाह आयो आरतवार

(5)

जॾहिं उतां मां मोटी ईन्दुसु
सभिनी सां अची खुशि थी मिलन्दुसु
पांणी पिअंदुसु, साहु पटीन्दुसु
टोलु विरहाए सभिनी खे ॾींदुसु
बुशर्ट बब्बूअ खे, मैकसी मम्मीअ खे
पापा खे हिकु टोपिलो ॾीन्दुसु
"नींगर" मां आहिंया दिलदारु
वाह वाह आयो आरतवार

नालो : रमेश नारवानी "नींगर" जन्म : 4 फरवरी 1954
छपियल किताब : रंग जुदा-जुदा
इनाम : रु. 6000/- किताबी छपाइन जी मदद
पेशो/नौकरी : गवर्नमेन्ट कॉलेज, अजमेर
पतो : 104, विवेकानन्द कॉलोनी,
अजय नगर, अजमेर

सती खिलनाणीअ जी कविता

सिन्धी सिन्धु छडे आया

(1)सिन्धी वतनु घोरे हलया आया,
चवणु के डो न सवलो आ ।
पर जिनते सभु गुजरियो, तिन जो हालु
समझणु के डो न मुश्किल आ ।
वतन खे छडींदे दिलियू रतु रुनियूं हून्दियूं
नेणन नीर जा समुड वहाया हून्दा ।
(2)हली हली वरी प्यारे वतन दे मुड़िया हून्दा,
जित सन्दन पुश्तयूँ पनपियूँ, उन जमीं खे छदींदे,
पेर किय न जमीं सा चिपकिया हून्दा ?
से त खुपजी विया हून्दा
नेणन नीर जा समुंड वहाया हून्दा ।
मिठ्यूँ माडियूँ, आस भरा ओसीडा
सावा उहे खेत ऐ प्यारा पखीअडा
किय न याद आया हून्दा ?
से त सभु याद आया हून्दा
नेणन नीर जा समुड वहाया हून्दा ।
(3)सिन्धुअ जी लहरुन खे ऐ
सखर जे साध बेले खे छदींदे
केदो न हू रुना हून्दा ?
हू त रतु रुना हून्दा
नेणन नीर जा समुड वहाया हून्दा ।
(4)पर उन्हनि जे मथा हुई ज़िम्मेवारी
पुरिखन जी लगायल वल खे परवान चढाहिण जी
साहित्य ऐ सस्कृतिअ सा गदु
पहजीअ जातीअ खे वचाइणा जी
भरयाऊँ कीन की झोली
खणी पहंजी फकत बोली
हू पहजीअ सरजमीं खां जुदा थिया हून्दा
नेणन नीर जा समुंड–वहाया हून्दा
(5)लगायण पहजियुंन वल्युिन खे
कहं महफूज थां ते
गोरा मन ऐ गोरा पेर खणी
हू विख–विख वधया हून्दा
हू किय न रुना हून्दा
नेणन नीर जा समुंड वहाया हून्दा ।

(6)दिलियूँ तिनजूँ त अजु वि रुअन्दियूँ हून्दियूँ
जडूँ पहिजयूँ पायण लाय तडफन्दयूँ हून्दयूँ
असीं अजु जे आहियूँ त उन्हनि जे वदौलत आहियूँ
जिनखे फख्र सा असा दोही पिया ठाहयूँ

नालो	श्रीमती सती खिलनाणी	जन्म 13 अप्रेल 1942
छपियल किताब	-	
इनाम	-	
पेशो/नौकरी	गृहणी	
पतो	के जी 1/57, विकासपुरी, नई दिल्ली	

सूरमनि जी सन्तान

जय जय जय जय भारत माता
तोतां सिर कुरबान
तोतां सिर कुरबान
ओ माता
घोरियां तोतां जान
ओ जीज़ल
घोरियां तोतां जान
जय जय जय जय भारत माता.....
सिन्धुड़ीअ जो रतु रगुनि में,
ॾाहिर जी सन्तान
सूर्य–परमाल भेनर मुंहिजूं
हेमूं भाउ महान्
जोधियूं जौहर ज्वाला वारियूं
शहीद सिन्ध जी शान
सिन्धी, शहीद हिन्द जी शान
जय जय जय जय भारत माता.....
पंजाह साल पघर वहायो
पिनण खां इनकार
शरणार्थीअ जो नालो मिटायो
पुरुषार्थी पहिचान्
परमार्थ जो पाठ पढ़ायो
जसलोक आ मिसाल
सिन्धी, जनसेवी सन्तान
जय जय जय जय भारत माता.....

बरपट में बाज़ार बणायो
कालोनियूं आलीशान
वापार में वारो वॼायो
जगत में गुणगान
इंडस बैंक नालो कमायो
लछमीअ जो वरदान
सिन्धी, देस खे कनि धनवान
जय जय जय जय भारत माता.....
कंवर–टेऊंराम सन्त शिरोमणी
जोगी लीलाशाह
ब्रह्मकुमारी प्रकाशमणि
त्यागी हिरदाराम
आसाराम–जश्न वासवाणी
वेदनि जा विद्वान
सिन्धी, सभई धर्म समान
जय जय जय जय भारत माता.....
जंग में सिन्धयुनि सीस चढ़ायो
ॾिनो, बदलानीअ ॿलिदान
प्रेम जंगी जहाज़ उॾायो
अॾो, दुश्मन जो शमशान
नेवीअ में टहिलियाणी अग़िरो
सूरमनि जी सन्तान
सिन्धी, हिन्द जी वीर सन्तान
जय जय जय जय भारत माता.....

सागि़या शीशा

हेड़ा अगवान एं मुखी
पोई वि दुनिया दुखी
चापलूस पैंच सुखी
सच्चा सलाहकार दुखी ! हेड़ा...
बुढा ब़ारडा ब़ाडाइनि
ड़िंगा ड़ाढा ड़हकाइनि
चाचा मामा मुस्काइनि
दयावान दिलबर दुखी ! हेड़ा ...
निंधडका नंगा निहारिनि
विधवाऊ वल वाझाइनि

फोरु फल फुल फव़ाइनि
हैवान शैतान सुखी ! हेड़ा.
पहुतल पखरु पाइनि
मालदार माणा माणिनि
सुञातल सम्मान पाइनि
सचनि सां रीत रुखी ! हेड़ा ..
जलसे मे जोत जाग़ाइनि
वाट ते वेदे विसाइनि
साग़ि नया शीशा संवारे
मूरत मटाइनि मुखी ! पोइबि.....

गिरधर भट्ट जूं कविताऊं

सूरमनि जी सन्तान

जय जय जय जय भारत माता
तोतां सिर कुरबान
तोतां सिर कुरबान
ओ माता
घोरियां तोतां जान
ओ जीज़ल
घोरियां तोतां जान
जय जय जय जय भारत माता.....
सिन्धुड़ीअ जो रतु रगुनि में,
ड॒ाहिर जी सन्तान
सूर्य–परमाल भेनर मुंहिजूं
हेमूं भाउ महान्
जोधियूं जौहर ज्वाला वारियूं
शहीद सिन्ध जी शान
सिन्धी, शहीद हिन्द जी शान
जय जय जय जय भारत माता.....
पंजाह साल पघर वहायो
पिनण खां इनकार
शरणार्थीअ जो नालो मिटायो
पुरुषार्थी पहिचान्
परमार्थ जो पाठ पढ़ायो
जसलोक आ मिसाल
सिन्धी, जनसेवी सन्तान
जय जय जय जय भारत माता.....

बरपट में बाज़ार वणायो
कालोनियूं आलीशान
वापार में वारो वज॒ायो
जग॒त में गुणगान
इंडस बैंक नालो कमायो
लछमीअ जो वरदान
सिन्धी, देस खे कनि धनवान
जय जय जय जय भारत माता.....
कंवर–टेऊंराम सन्त शिरोमणी
जोगी॒ लीलाशाह
ब्रह्मकुमारी प्रकाशमणि
त्यागी॒ हिरदाराम
आसाराम–जश्न वासवाणी
वेदनि जा विद्वान
सिन्धी, सभई धर्म समान
जय जय जय जय भारत माता.....
जंग में सिन्धयुनि सीस चढ़ायो
डि॒नो, बदलानीअ ब॒लिदान
प्रेम जंगी जहाज़ उड॒ायो
अड॒ो, दुश्मन जो शमशान
नेवीअ में टहिलियाणी अगि॒रो
सूरमनि जी सन्तान
सिन्धी, हिन्द जी वीर सन्तान
जय जय जय जय भारत माता.....

साग़िया शीशा
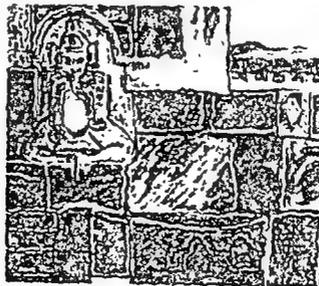
हेड़ा अग़वान एं मुखी
पोई बि दुनिया दुखी
चापलूस पैंच सुखी
सच्चा सलाहकार दुखी ! हेड़ा.....
बुढा ब़ारडा ब़ाड़ाइनि
ड़िंगा ड़ाढा ड़हकाइनि
चाचा मामा मुरकाइनि
दयावान दिलबर दुखी ! हेड़ा ....
निंधडका नंगा निहारिनि
विधवांऊ वल वाझाइनि

फोरु फल फुल फवाइनि
हैवान शैतान सुखी ! हेड़ा.. ..
पहुतल पखरुं पाइनि
मालदार माणा माणिनि
सुज्ञातल सम्मान पाइनि
सचनि सां रीत रुखी ! हेड़ा ..
जलसे मे जोत जाग़ाइनि
वाट ते वेदे विसाइनि
साग़ि नया शीशा सवारे
मूरत मटाइनि मुखी ! पोइबि

आशीष

"हे परमेश्वर – प्यारा !
उथु ! अख्यूँ खोलि
तुहिंजे बुक में
निर्मल जलु विधो आहे
उन खे ग्रहणु करि"
हे प्रभु !

तव्हाँ जी अमृत जलधारा
अर्पणु करण सॉं
समूरा दुख मिटी वया ।
पन बि नचण लगा
कोयलि बि गाइण लगी
गुलन में खुशबू अचण लगी
अहिड़ी कृपा कीअ कयव ?
मूँ त छड़ो
दीन–हीन हालत में
पाणी जो अर्घु ड्रिनो ।

सच्चो इंसान

बेईमानी जी वाहि वारे
अत्याचारी तन खे –
शराफत जो चोलो पाये
बे इंसाफी जो निण्ड्र कढी
ग़रीबीअ खे गिरवी रखी
रिश्वत जो ढिढु भरे
माया जो पेटु कढी
सुञाणप जो सुञो थी
कन हून्दे ब़ोड़ो थी
नकु ब़ोड़े
खोपो खोड़
इंसानियत जी टोपी पाये
राज़नीति जी खट पथारे
मेम्बरी जा पदक पाये
चिचड़ वाँगुरु चिम्बड़ी पयी
बद्री थी
मुछन ते वटु ड़ेई
आखिर में कर्म कुटे
सड़ाये थो सुल्तान
मां सच्चो इंसान

नालो : गोपीचन्द सिन्धी ''रामेजा'' जन्म : 1 जनवरी 1942
छपियल किताब : -
इनाम : उदयपुर विश्वविद्यालय युवा समारोह पारां, राजस्थान पाठ्यपुस्तक मण्डल पारां, स्वाधीनता दिवस समारोह ऐं ब़िए घणई इनाम मिलिया आहिनि
पेशो/नौकरी : लेखन कार्य/सेवानिवृत्त अध्यापक
पतो : 14, आश्रय कोठी बाग, भट्ट जी की बाड़ी, उदयपुर - 1

हिकु नमस्कारु

हे प्राणेश्वर !
हिकडे ही नमस्कार मे
तव्हाँ जे चरणन मे हीउ
समूरो शरीरु
जलु भरियल ककरन वाँगुरु
तव्हाँ जी चाउठि ते झुकी वयो ।
हिकडे ही नमस्कार मे

मुहिजा समूरा गीत
एकान्त खामोशी मे
पूरा थी वया ।
हिकडे ही नमस्कार मे
युगन खाँ हल्यल यात्रा
तव्हाँ ताई पूरी थी ।
हिकडे ही नमस्कार मे
तव्हाँ जे गुज़ारत जी
ज़ाण मिली ।
हिकडे ही नमस्कार मे
सत्–चित्–आनन्द जो
ज्ञान रुपी सन्हीहडो मिल्यो ।

सूखड़ी

हे प्रभु !
अनन्त गुण–सागर !
रोज–रोज, पल–पल
अण–खुट सूखड्यूँ
विराहे रहया आहियो ।
उन्हनि मां मूंखे
लप भरियल
हासिल थियन थ्यूँ ।
त्वहाँ जी हीअ कृपा
युग–युगन खा हली रही आहे ।
वठण वारो थकिजे
जगतु अञा खाली आहे
भरीन्दा रहो

नालो गोपीचन्द सिन्धी 'रामेजा' जन्म 1 जनवरी 1942
छपियल किताब –
इनाम उदयपुर विश्वविद्यालय द्वारा समारोह पारां राजस्थान पाठ्यपुस्तक मण्डल एं
स्वाधीनता दिवस समारोह ऐं ब्रिए घणई इनाम मिलिया आहिनि
पेशो/नौकरी लेखन कार्य, सेवानिवृत्त अध्यापक
पतो 14 आदर्श कॉलोनी भट्ट जी की बाड़ी,
उदयपुर - 1

पोस्टर

रवि कर्मवीर टेकचंदाणी

चौरस्तनि ते लगल पोस्टर ई,
मुंहिंजी कविता आहे।
सुखनि–डुखनि जो चिटु चिटींदा
चौरस्तनि जा पोस्टर
कारनि ग़ाढ़नि अख़रनि में
सिगांरियल
पैदाकयल
' नएं दौर जा नवां पाछा
घिट्युनि–घिट्युनि जें कुंड कुरिछ में पहुतल
घाटी काराणि,
पोस्टर खे डिसी
हर शख्स में भर्जे थी
नफ़रत जी गर्मी।
अखर, अखरनि सां
लफजु, लवज़नि सां
टकिरि जी
ठहनि था पोस्टर
नएं दौर जा नवां पैग़म्बर।
उघाड़ा, चंबुड़ियल नर ऐं नारियूं
जिस्मुनि जे लाहीअ सां गडु
पोशाकुनि जो कदु।
शराबी अखियूं,
बिल्यु किल्मुनि जे अंदरि
ज़ंघुनि जो टंगुनि सां टकरार
नारी, ज़माने जो शिकार।
ओचितो,
मटिजनि था पोस्टर
उभिरे थी हिक नई तस्वीर
मज़हबी रंगुनि सां सीगाारियल
बुधाए थी
मुख़्तलिक डाढ़ियुनि जो मज़हब
मथीं डाढ़ीयुनि जो मज़हब
हेठीं डाढ़ीयुनि जो मज़हब
पटिके वारी डाढ़ीअ जो मजहब
ऐं गैर पटिके वारी डाढ़ीअ जो मजहब।
पोस्टरनि खे डिसी
भड़िके थो दंगो,
फसादु
ऐं भुलजी वञनि था
सभई
त हर शिकिल जो आहे माण्हु
तडहिं ओचितो
बंदूक जी गोलीअ सां
मरी वञे थो
उहो शख्सु,
उहो माण्हू,
जंहिं ताउम्र कंहिं सां झेड़ो कोन कयो हो
ऐं यतीम थी वञनि था संदसि बार
वेचारा,
बेसहारा,
ऐं लही अचनि था
सड़कुनि ते
पिनण वास्ते।
तडहि वजन्दो आ सरकारी तूतारो

ऐ निरहाईन्दो आ, उन नींगरनि खे
कुझु ग्रेड जा टुकर
पाटल लट्टा
अनाथ ॿारनि खे
पंगती सेवा जे नाले में।
ऐं ऐवज मे
लग़ाईंदो आहे

गुण्डे, मवाली ऐं ठाकुर जे
नाणे जो कमाल
शेहरत सां मालामाल
कूड़ी वेदना
कूड़ो दर्दु
पोस्टर जे असर हेठि
बणिजे थो

नींगरनि खा
चौरस्तनि ते
नए दौर जा नवा पोस्टर
इनहनि
मजहबी फसादनि
दगन
जे प्रतिशेध जे नाले ते
उमिरे थे
ओचितो,
राति जी कारहि में
नओ पोस्टर
नओ चेहरो

जनता जो हमदर्दु ।
वेदना जो मरियल
हिन रूप खे
वाइड़ो थी
ॾिसे थो
हर शख्सु,
चोरस्तनि ते
चिपकियल
पोस्टर रुपी आइने मे
नए दौर जो नओ अक्सु,
नए दौर जो नओ अक्सु ।

कहाणियूं

टुटल जंज़ीर

रमेश कुमार रंगाणी

मां पहिजे चाहि जे रेस्टोरेंट जे दर खां ब़ाहिरि बाजारि जी अचु वञ डि़सी पहिजी दिलि विन्दुराए रहियो हुसु ऐं दुकान जे अन्दरि कमु कन्दड " छोकरनि" जो आवाज़ु अची रहियो हो "बाबा" पंज रुपया पंजाह पैसा, उनखां पाइ टे रूपया पंजाह पैसा, हिन साहिब खां अठ रूपया ऐं ब़िये पासे हिकु निहायति बुढो शख्सु जंहिजे चेहरे ते झुर्रीयूं साफु नजर अची रही हुयूं, अखियुनि ते थुले शीशे वारी ऐनक पातल, सभिनी ग्राहकनि खां आवाज जे हिसाब सां पैसा वठी रोकडि वारी पेटीअ मे विझन्दो पियो वञे ऐं मां ब़ाहिर जी रौनक जा मजा माणे रहियो हुसु !

तव्हां शायदि सोचे रहिया हून्दा त अन्दर गदीअ वारी कुर्सीअ ते वेठलु ही बुजुर्ग शख्सु " बाबा" मुहिंजो पीउ आहे, न.. बिल्कुल, न..न त ही मुहिजो पीउ आहे ऐं न ई मुहिजो कोई परे जो माइटु, सचु गा़ल त इहा आहे, हिनसा मुहिजो को रतु जो रिश्तो बि काने।

'बाबा' सां मुहिंजी पहिरीं मुलाकात अजीबो–गरीबि हालतुनि मे थी हुई । जंहि कुर्सीअ ते अजु हू वेठो आ तदहिं मां वेठो हुसु, राति जा अटिकल ड़ह लगा़ हून्दा,सीअनि जो जिन्तु चवाईन्दड जनवरी अ जो महिनो पहिजे ब़िये हफ्ते में ऐं सीउ पहिंजे जोभन मे हली रहियो हो । दुकानु मेनि रोड ते हुअण सबबु ओडी़ महिल तांई वि हिकु ब़ ग्रिहाक दुकान ते वेठा हुआ ऐं 'छोकरा' मोकल करण जी तैयारी मे हुआ, मां वि रोकडि वारी पेटीअ मां मुरादी ग़णे रहियो हुसु तहिं महिल ही हिकु डा़ढो सन्हो बुढो माणू जंहिजी धोती चैनि पंजनि हन्दा फाटल हुई, सन्दसि खमीस जी हालत वि इनखां कुझु घटि कान हुई । अखियुनि ते ऐनक पातल, थोडी वधियल अच्छी डा़ढी इहे पई लगे़ जणु हुनजे मुंह ते कहि अच्छा कण्डा चिमिबडाए छडि़या हुजनि। एहिडे सीअ मे हुनजे जिस्म ते रूगो़ हिक सन्हीं खमीस ऐं धोती, सा वि घणनि हन्दा फाटल, तहिंखा सावाइ हुनंजे जिस्म ते को वि गरमु कपडो न हुअण सबबु सीअ खा हू इहे कम्बी रहियो हो जणु तेज हवा जे वहकिरे सबबु को पनु लुडी़ रहियो हुजे, लगे़ पियो त इझो किरियो अहिडे मे बि हु हथ जोडीन्दे अटिकी अटिकी हिन्दीअ मे कमु डि़यण लाइ वेनती करे रहियो हो । इनते मां सन्दसि मथे खा पेरनि ताई चिटी तरह निहारे डि़ठो ऐं सोचियुमु त ही पकलु अम्बु टारीअ तां किरण वारी थो लगे़ भला ही कमु छा कन्दो, हुनजी हालत डि़सी मुखे दया अची वई मा हिक छोकरे खे चांहि डि़यण जो इशारो कयो, जदहि हु छोकरो बुज़ुर्ग खे चांहि डि़यण वञण लगो़ त हुन मना कन्दे दुकन्दडि आवाज मे हिन्दीअ में ही चयो, " नही....मैं....

भिखारी नहीं ....हूँ.....काम......हो.....तो......दीजिये, भीख.....नही लूँगा, क्या हुआ.....जो चार दिन से अन्न का एक दाना भी मुँह.....में नहीं.....डाला। पोइ वरी हींउमां साहुखणी हिम्मथ गडू करे अगे ते चयांई"मैं स्वाभिमानी सिन्धी कोम .....का एक....शक्स...हूँ.... भीख में मिली.....चाय....के बजाय....भूख से.....मरना ज्यादा पसन्द.....करूँगा।

हुन ज़ईफ सिन्धी बुजुर्ग जी खुद्दारी डिसी मां पाणते नाजु करे रहियो हुसु त मां बि हिकु सिन्धी आहियां ऐं असांजी सिन्धी कौम केतरी न पुरूषार्थी आहे जो भिख्या जी हिक चांहि पीअण खां भुख में मरणु वधीक बेहतर थो समुझे । मां डाउंसि निहारे अचरज ऐं खुशीअ विचा चयो, " ओ.....ओ....त चइबो तव्हां सिन्धी आहियो। कन्ध सां हा कन्दे हुन गिड़गिड़ाईन्दे सिन्धीअ में चयो" डिसो मां चैन खां कमु घुरण लाई.....दरु...दरु...भिटिकन्दो रहियो आहियां । मूं ज़इफ....बुद्ढे ते....रहमु खाई.... भिखिया त डियनि पिया ,पर कमु डियण...जी कोशिश...को...बि कान....पियो करे ।

हुन बुजुर्ग जी गालि मुहिंजी दिल खे धोडे छडियो, सचुपचु त हुन जी गाल में वज़नु हो मां अजां कुझु चवां हू लगभग रोईन्दे चवण लगो" हाण मां....थकजी पियो आहियां, जे त्वहां वटि बि कमु न मिलियो त शाईद मां भुख ऐं सीअ में मरी वेन्दुसि.... या वरी ....

आखरी अखर हुन शाइदि जाणी वाणी छदे डिना मां बि हुनजी गाल जी तह जो मतलबु समुझइन्दे चयो "त्वहो पाण ही बुधायो त कहिंड़ो कमु करे संघन्दा?" इहो बुधी जणु हुनमें साहु पइजी वियो ऐं झटि जवाबु डिनाई,"मां..मां" पोइ हेठि पियल वासंणनि डांह डिसी बिना बीठे चयो कोप पिलेंटू धोई थो संघा,गिराकनि खे चांहिएं बियो सौदो थो दुई संघा।" मां हुनजे जज़्बे सां मुत्तासिर थियुसि पोइ मूं खेसि चयो पहिंरो अव्हां चांहि त पीयो । तहिंते हुन जवाबु डिनो अवलि कमु पोई चांहि । हुनजो पक्को इरादो डिसी मूं खेसि हेठि पियल बॉसण सफा करण लाइ चयो। हू तुरंत ही कम में जम्भी वियो ऐं एतिरो त तकड़ो कमु करे रहियो हो जणु सन्दसि बेजानि जिस्म में नई फुर्ती अची वेई हुजे ऐं थोड़ी ई देर में सभु बासण मले धोई चमकाए छड़िया, इन विच में मां छोकरे खे कुझु पैसा दुई रोटी वठण लाइ मोकिले छडियो, हुन बुजुर्ग कमु पूरो करे मूं डांह निहारीन्दे चयाई, "बियो को कमु" ।

मूं खेसि सडु करे बैंच ते विहण लाइ चयो ऐं अगियां हिक गर्म चांहि रखी जेका हुन बिना कैं हुज्जत जे पी छडी, इनसा हुनजे जिस्म में कुझु गरमी पहुंती त हुनजो डिकिणी घटि थी ऐतरे में छोकरो रोटी वठी आयो, मां अखबार में वेढ़ियल रोटिनि ऍं पोलीथिनि जी थेलीअ मां भाजी कढी प्लेट में हुनजे अगियां रखी ऐं खेसि खाइण लाइ चयो पर हुन रोटी खाइण खां इन्कार कन्दे चयो त उन ड्रींह हुन रूगो चांहि जेतरो ही कमु कयो हो । मुहिंजी डाढियूं मिनथुनि खां पोइ जदहिं मूं हुनखे इहो दिलासो डियरियो त अगले डीह, डीह जी मजूरीअ मां इन रोटीअ जा पैसा कटीन्दुसि तदहिं को हुन उहा रोटी खादी।

रोटी खाइण खां पोई दुकानु बन्दि कन्दे मूं हुनखे अगिले डींहु कम ते अचण लाइचयो तहिंते हिकु दफो बरी मूदां निमाणी नज़िरूनि सां डिसन्दे पुछियो त छा हू दुकान जे बाहिर पयल सन्दुल ते सुमी सघे थो? छो जो हुनजो को घरू बारू काने। हुन बुजुर्ग जीं इहा गाल कुझु अजीब लगी जेतरे कदुरि मुखे घर लाइ देरि भी थी रही हुई, पर मॉ हुनजी ज़िन्दगीअ जे किताब जा कुझु ख़ासि सुफा जाणण लाइ पाण खे रोके कान सघियुमु ऐं पुछियो, "हिन शहर में न त कैं बिये शहर में त हुन्दा? हुन पहिंजो कन्धु लोडाईन्दे नाकारा कई, पर ऐनक जे पुठियां सन्दसि चुझियूं अखिड़ियुनि मां वहन्दड़ गोढ़हनि हक़ीक़त बयानिं करे छदी । मां समुझी

वियुसि त हू पहिंजनि जो ही सतायलु थो लगे, इन करे मूं खोट्रे खोट्रे पुछी ही वर्तो जंहिं मूजिबि हुनजी जिन्दगीअ जे किताब जा कुझु अहम सुफा हिन रीति हुआ ।

हु उनहनि माणुनि मां हो जेके हिन्दुस्तानि पाकिस्तान जे विरहाडे जे ऐलानु थीन्दे ई पहिजी मिलिकियत खणी हिन मुल्क मे आया हुआ, कलयाण कैंप (जहिखे, अजु "सिन्धू नगर" या उल्हास नगर चइयो आहे) मे अची पहिंजो धधो खोलियो ऐ क्लेम जा पैसाबि मिलियनि। धंधो दाढो हलियो, जाल स्वर्गवासी थी वई पुट महेश ऐं मुकेशु वडा थ्या सन्दनि शादी कराए छदी । बई पुट धधे मे हथु वठाइण लगा। उमिरि वधीक हुअण सबबु दुकान ते पाण घटि वधि वेन्दो हो ऐ घर जा कुझु नन्ढा वदा कम वि कन्दो रहन्दो हो । जीऐ त वदनि जी आदत थीन्दी आ हूबि पुटनि ऐ नुहरूनि जी गलतीअ ते हुननि खे समुझाइन्दो बि हो ग़लत कमनि ऐ फिजूल खर्चनि करण खां टोकीन्दो वि हो । बिनी पुटनि घणनि ही दफा मिलिकियत हुननि जे नाले करण लाइ चयो जीऐं पाण मे फिकति न पवे पर बुजुर्ग पीउ इहो सोचे त जे मालु मिलिकियत बारनि जे नाले करे छदुण ते शाइदि बई बार ऐ नूहरू हुनखे पुछनि ही न ? इन करे—घणित ई दफा हिन बुजुर्ग पुटनि ऐ नूहरुनि खुसिपुसि करे चवन्दे बुधो हो, " ही बुढो अलाए जे केतरा दिंह मिलिकियत ते नागु ठही वेठो रहन्दो, पर मिलिकियत जे करे हुनजी घर मे इज्जत बि सुठी थीन्दो हुई । हिकु दफो हिनजे पेट में सूर पियो ऐ डाक्टर जे इलाज सां ओदी महिल त ठीकु थी वीयो पर कुझु डीहनि खां पोई वरी–वरी सूर पवण लगुसि । हिक डिहुं एहिडो सूर पियुसि जो दाढे इलाज खां पोई बि न लथो, हालत खराबु थीन्दी पई वञे । आखिर हिक डाक्टर सुई हणन्दे चयो, " शायद सुबुह तांई बिन हली सधे तहिं हून्दे बि हीअ इन्जेक्शन हणी थो छदियासि । "इनते हिनजे पुटनि थोडो घणों दानु पुञु बि करायो, गंगाजलु ऐ तुलसी पनु वि खारायो पोइ बिनी पुटनि ऐं हुननि जो जालुनि खेसि निमाणी वेनती कन्दे चयो त पहिजे जीअरे ही सजो मालु मिलिकियत हुननि जे नाले करे छदे जींअं पोइ घणी तकलीफ न थिये । बुजुर्ग बि इहो सोचे त हाण हू, हिन फानी दुनियाँ मा वञी रहियो आहे त छो बारनि खे तकलीफ डिये आखिर त पहिजो खुनु आहिनि ऐ हुन स्टाम्प पेपर ते सही करे छदी, तहिखा थोडी देरि पोइ ही हुनखे निन्ढ अची वेई ।

सुभू अ जो निन्ड मा जागण ते हुनखे सूर घटि लगो ऐ कझु डीहनि जे इलाज खां पोई बिल्कुल ठीक थी वियो। मिलिकियत पुटनि जे नाले थियण सबबु पुटनि ऐं नूहरुनि जे वहंवार में दात

र्कु अचीवियो हो हाण हू हिन खां धोबीअ जे गदह ांगुर, कमु कराए नौकरनि जहिड़ो वहंवारु कन्दा हुआ, रोटी त इहें दीन्दा हुआ जणु के बिना सदायल कुते खे दिनी वेन्दी हुजे, ऐतरो हून्दे बि हू खुश हो त पंहिजे बारनि सां गद थो रहे, पर नूहरूनि खे शाइदि हुनजूं रोज़ जूं चारि रोटीयूं खाइणु बि बर्दाश्त न पियो थिये जो हर महिल टोकीन्दे चवन्दी हुयूं त असाखे पैसे पैसे लाइ मोहताज़ कन्दो हो हाणि असांजी वारो आ । हिक दिहु घर जी बुहारी पाइन्दे हुनजो ही वर्तलु वोन चाइना जो विलायती शो पीस अलाए जे कीअं किरी भजी पियो इनते नूहरुनि भंभणु मचाए छदियो इहोई न पर पोइ पंहिजे घोटनि खे वरगि़लाए चयाऊँ "रोजु रोजु जा ही नुकसान असां न सहन्दासी" हुन खे घर मां जणु धिक्का दई बाहिरि कढी दरु बन्दि करे छदियो । हू बटे किलाक त दर जे बाहिर इहो सोचे बीही रहियो त शायद वापस धुराए वठन्दा पुट त आखिर पहिंजो रतु आहिनि, पर हुनजे पुटनि जे रतु जो रंगु शायद अच्छो थी वियो हो, नंहनि खां मासु जुदा कान थीन्दो आए, इहा गाल बि हिन कलिजुग में शाइदि पुटनि ते कान लगन्दी आहे, इनकरे ही त जदहिं हुनजा पुट ऐं नूहरू बाहिरि अची वञी रही हुईयूं त हुन दां दिसणु बि मुनासिव, न समुझियो। पाण खे एतरो धिकारियुल समुझी हुन न रुगो उते रहणु मुनासिव कान समुझियो पर उन शहर मां बि वञण जी फैसलो कयो ऐं कुटुम्भ जी जंज़ीर टोड़े हू लोकल ट्रेन सां बांबे सैन्ट्रल ते पहुची उते बीठल धणनि ही मेल गादिनि मां हिक जे जनरल दबे में विना टिकेट जे ही वेही रहियो ऐं आखिरी स्टेशन हिन शहर में अची पहुंतो । खीसे में जेके थोड़ा घणा रूपया हुआ उहे सभु बिन टिनि दीहनि में खर्चु थियण खां पोड़ सुभूअ खां रात तोई जेके बि दुकान खुलियल हून्दा हुआ सभिनी खां कमु घुरन्दो हो पर कैं वि कान दिनुसि। चैन दीहनु जे बुखायल हिन शख़्स जे सबुर उन दीहु जवाबु दई छदियो जहिं दीहु हू मुहिंजे दुकान ते आयो हो ।

हुन बुजुर्ग जी ज़िन्दगीअ जी दर्द भरी दास्तानि बुधी मनु भरजी वियो ऐं मुहिजी अखियुनि जा पोर बि आला थी विया हुआ, सोचियुमि त अजु माणूं पुट जी अमेन्द में सत–सत धीअरूं बि जणण जो जोखिमु खणन्दा आहिनि शाइदि इन करे जो पुटु बुढापे में हुन जी लठि ठही करे सहारो दीन्दो । ऐं मरण खां पोइ बाहि दियण वारो को पहिजो खून त हून्दो पर हिन बुजुर्ग वांगुर जे ब–ब पुट हून्दे बि हुनजे बुढापे जी लठि त ठहिया पर सज़ी मिलिकियत पहिंजे नाले कराए हुनखे हिन उमिरि मे दरि दरि भटिकण लाइ छदे दिनो, अहिड़ा पुट भला कहिड़े कम जा ।

मुहिंजे मन में हुन बुजुर्ग लाई हमदर्दी जागी ऐं बात मां निकतो " बाबा त्वहां मुहिंजे घरि हलो " पर हू हलण लाइ तैयार कान थियो पोइ मूं दुकान में पयल पहिंजी मगि आणे हुनखे दीन्दे पाइण लाइ चयो।

बिये ड्रींहु दुकान ते पहुचण ते डिठो त हू कुझु तरो–ताजा नजर अची रहियो हो । जदहिं मू घरां आन्दल कपडा खेसि डिना त डिना त हुन मूं डां निहारियो आखिर घणे समुझाइण वैदि हून इहा आछ कबूली ।

हु बुजुर्ग जंहिखे मां बाबा चवण लगुसु मुहिजे चवण सां दुकान जा छोकरा वि खेसि बाबा चवण लगा। उन ड्रींह खा पोइ हू कम ते जुम्भी वियो। पोइ हू दुकान जे अन्दर कुलुफ डई सुमन्दो हो ऐ मुहिजे अचण खां अगुई दुकान जी छण्ड फूक करे रखन्दो हो ।

पजनि छहनि महिननि खां पोई मुखे मुदे जो बुखार, थी पियो । हेतरनि महिननि में हुनजी ईमानदारीअ खे डिसन्दे जरुरी सामान वठण लाइ मू कुझु नोट डिना। जेतरा ड्रींह दुकान ते मां कान वियुसि ओतरा ड्रींह रोज शाम जो मुरादी मुखे डई वेन्दो हो जेका बियनि ड्रीहनि खा वधीक ही हून्दी हुई, सबबु खबर पई त हू सुबूह जो जल्दी दुकान खोले छदीन्दो हो जहिं सां कुझु ग्राक वधिया ही हुआ । अनखां पोइ जडहिं मा ठीकु थी वापसि आयुसि त गद्दीअ वारी कुर्सीअ ते बाबा खे ही वेहणु डिनो ऐ मा बाहिरिया कम करण लगुसि ।

अचितो हिक मारुती कार अगिया वधी, पोइ पुठिया अची मुहिजे दुकान जे अगिया अची बीठी मुहिजे विचारनि जो सिलसिलो टुटी पियो, छो जो मुहिजे दुकान जे अगिया शाइदि पहिरियो दफो का कारि बीठी हुई उहा बि मारुती । मू डिठो फ़ॅुलिसूट, पातलु हिकु माणु कारि जे स्टेयरिंग ते बेठो बाबा डे चिताए निहारे रहियो हो कुझु मिन्टनि खा पोई हु दुकान जे अन्दर वियो ऐ बाबा जे सामू रखियल हिक बैंच ते वेही चाहि जो आर्डर डिनो । इक सूट बारे खे डिसन्दे ही बाबा सुञाणे वर्तो डिसी हिकु दफो त हुनजी दिलि दहकी वई पर पोइ पाण खे सम्भाले वियो ।। सूट वारे चहि जो अधु कोप मस पीतो ऐ उथी बीही रहियो, छोकरे आवाज डिनो "बाबा सुट वारे साहिब खां अढाई रूपयां । बियनि गिराकनि वांगुर हुनखां बि पैसा वठी पेटीअ में रखिया । सूट वारे बाबा डां डिसी चयो " मुखे कान सुञातुव।"बाबा कन्धु लाडाइन्दे न मे जवाबु डिनो । हुन वरी चयो, " मां आहियां महेशु तव्हाजो वडो पुट " बाबा चयो माफु कन्दा, तव्हांखे पहिरियो दफो थो डिसा, ऐ मुखे अफसोस सां चवणों थे पवे त मां बेऔलादी आहिया । सूटवारो ड्राढो निमाणे थी बाबा जे अगिया हथ जोडीन्दे वेनती करण लगो त हू पहिंजे कये ते ड्राढो पछताए रहिया आहिन ए पोइ भुल त नन्ढनि खा ही थीन्दी आहे,वडा त उनखे माफु कन्दा आहिनि, ए बाब खे वापसि हलण लाइ चयो।

मां बाहिरि बीठो सजी गालि बुधी रहियो होसि अन्दरि अची मू हुन सूट वारे डां मुखातिब थीन्दे चयो " छा गालि आ सॉई" मुहिजे पुछण ते हुन मुहिजी सुञाणप पुछी तहिते मूं सन्दसि खे बुधायो त मां हिन रेस्टोरैंट जो मालिक आहिया शिकायत या का सेवा हुजे त हुकुमु कयो। इहो बुधन्दे ही हुनखे जणु बिजिलीअ जे करन्टु लगो ऐं नकु मोडीन्दे चयो "ह..मू त समुझियो बुढे ऐतरो जल्दी वरी नाणो जमा करे ही रैस्टोरेट खोलियो आहे, पर ही त कंगाल जो कंगालु ही रहियो" ऐं पोइ नफरत सा बाबा डा डिसी वेन्दे वेन्दे चयो, "वाकई मा गलत फहमी मे होसु " बाहिरि निकरी कारि स्टार्ट करे हू हलियो वियो।

बाबा ऐनक जे पुठिया चुचिनि अखियुनि सा हुनखे वेन्दो पियो डिसे । पहिंजनि जे डिनल दर्दनि जे करे कुटुम्भ जी टुटल जजीर खो वरी बधिजण जी आखिरी उमेन्द बि खतम थी वई इहो सॉचे बाबा जूं अखियूं भरिजी वयूं एनक मथे करे रूमाल सा उननि खे उघी हमेशा वांगुर, छोकरनि जे आवाज मुजिब पैसा वठी पेटीअ मे रखन्दो पियो वञे जणु हिकु वहिकिरो अची हली वियो हुजे ।

बियो रुख

हरीश देवनाणी

अन्धह भरी खामोश रात में बन्दूक जे गोलियुनि जी आवाज़ हुन जो ध्यान छदियाई। उनखे याद आयो त नौकराणीअ जे वञण खं पोइ दरु बन्द न कयो आहे। हुन किताब बन्द करे पासे वारी टेबिल ते रखयाई ऐं हिक नज़र पहिन्जी नन्ढड़ी धीउ डांहि डोड़ायई जेका पलंग ते मासूमियत सां सुम्ही पई हुई। रात जा अठ थिया हुआ। दरु बन्द करण घुरजे। इहो सोचे हूअ पाहिंजी कुर्सीअ तॉ उथी बीठी, बाहिरां पुलिस जी जीप जे साइरन जी आवाज हुन जे कनन में बराबर पहुची रहीं हुई। हुअ कड़ो लगाइण लगी। त ओचितो दरु जोर सां खुलियो। हुअ कुछ समझे उनखां पहिरी ई हिक हथु मज़बूतीअ सां संदसि मुँह जोर सां बंद करे, ऐं बिए हथ में रखियुल रिवाल्वर खे हुनजे कनन ते रखी पेर जी ठोकर सां दरु बन्द करे छदियाई ऐं खूंखार लहजें में चयई –

"खबरदार जो जरा बि आवाज वात मां निकती, जे पहिन्जी जान प्यारी अथई त जिअं मां चवई तियें करि। मां तुहिन्जे वात तां हथ हटाए रहियो आहियां।"

इहो चई नौजवान हुनजे वात तां हथ हटाए रिवाल्वर जो दबाव हुन जे कनन (कनपटी)डांहि वधाउ छदियाई ऐं चयई –"कड़ो बन्द कर"– हुन थिड़कन्दड़ हथन सां दर जो कड़ो लगाए छप भ आवाज में पुछियाई– "तूं केरु आहीं ऐं छाथ चाहीं।", "सवाल न करि, गोलियुन जी आवाज त बुधी हून्दी, पुलिस मुहिन्जे पुठियां आहे, मुहिन्ज सवालन जो सही–सही जवाब दे नत............. ।

इहो चई पंहिंजी गालि अधूरी छदियाई।

" घर में केरु–केरु आहे"

" बियो केरु बि न फकत मॉ ऐं मुहिंज धीअ।"

" घोट किथे अथई।

" हाणें न रहिया।।

"हा ।"

" हलु ऐं हली मुखे सभई कमरा देखार।"

चई नवजवान पिस्तौल जी नली हुन ज पुठीअ ते लगाए छदियाई ऐं मंडकाईन्दो साण हलियो। बिया सभई कमरा खाली हुआ। नौजवान खे आथत मिली ऐं मंडकाइन्दों वापस आयो।

माईअ डिठो त नौजवान जी पेंट बिनयुन पासे खां न सिर्फ फाटल आहे, पर रत सां गाड़ीह पिण थी रही आहे। नौजवान सूर सां चप चबाड़े रहियो हो शायद गोली लगी हुइस।

"तुहिंजी टंग मां रत पियो वहे आह.........नौजवान खे सूर थियो

" पट्टी बधी छद । मां गरम पाणी करे
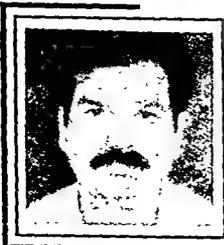
नालो	:	हरीश देवनाणी
छपियल किताब	:	चंट चोर "तर्जुमो"
इंनाम	:	–
पेशो/नौकरी	:	बैंक ऑफ बड़ौदा में नौकरी
पतो	:	4-क/17, प्रताप नगर, जोधपुर

जन्म :

डिटोल खणी थी अचां।"

" न इन जी का बि जरुरत कान्हे का, तुं हित बीठी हुज।"

" तु केरु थीन्दो आही मुखे हुकुम दियण वारो।"

"मां गोली मरींदो साइं।" नौजवान जोर सां सीटूं भरीदे वेही रहियो। माई रधणे मे वञी गैस ते पाणी गर्म करे, डिटोल जी शीशी खणी आई।

हुन गर्म पाणीअ सां टग जो जख्म साफ करे डिटोल लगाए पट्टी बधाईस। नौजवान जे चेहरे ते हाणे कुछ शान्ती नजर अची रहीं हुई। हुन रिवाल्वर खीसे मे विधी।

" तुहिंजो नालो छाए"

" अनिता, हिता कदुंहि वेन्दे"

" मॉ हित को टिकण कोन आयो आहियां, पुलिस मुहिन्जे पोया आहे, ऐ उहे माणहूं जेके मुखे पुलिस जो साथी था समझन जान सां मारण वास्ते गोल्हे रहिया आहिन। पुलिस जे वेन्दे ई मां बि वेन्दुस हली।"

" पुलिस हित वि त अची थी सघे।"

नौजवान जवाब न दिनो, वेयीअ जे पासे विहण लाइ वधियो।

" न वेह हुते।" अनिता जोर सा रंभ कई।

" छो छा थियो। नौजवान अजब सां पुछियो।"

"मा नथी चाहियॉं त तुहिन्जो पाछो वि मुहिजी लाडलीअ धीइ ते पवे। हीइ हिक बहादुर पिता जी धीअ आहे, ऐ तू खूनी आहीं।"

" कहिंजो खून कयो आहे मूं" गुस्से मा नौजवान पुछियाईं।

" खून न कयो अथई त छा, तूं छा देश द्रोही न आहीं। तो छा इंसानियत जो खून न कयो आहे। तू घटिया माणहूं आहीं।"

" जुवान खे लगाम दे "

" कहिंजी–कहिंजी जुवान वन्द कन्दे तूं। हरको वदे वाके चई रहियो आहे त तूं खूनी आहीं, देशद्रोही आहीं, डाकू आहीं, चोरी कन्दो आहीं, लुटेरो आहीं, तूं कलंक आहीं हिन मुल्क जे नाले ते।"

" खामोश " हुन जोश में चिल्लाए करे अनीता जे गिल ते हिक झन्नाटेदार चमाट हंयई पोए शर्म जे भाव सां लम्बी–लम्बी साह खणन्दो रहियो जण त डुकन्दो पियो अचे, वातावरण में हिक खामोशी छाइजी वेई।

" सारी" कुछ देर खां पोइ नौजवान गिलानी भरे भाव सां चयई – " हिउ सभु ओचितो थी वियो, मां आपे खां बाहिर थी वियुस, वरदाश्त न करे सघियुस।"

ओचितो दर ते ठक–ठक जी आवाज बुधी घबराइजी वियो ऐं खीसे मां रिवाल्वर कढी लुक पाए पर्दे जे पुठियॉं वञी लिकी वीठो।

" केरु " अनिता पुछियो।

" पुलिस।"

" हा आफिसर" दर खोले।

" मैडम छा त्वहां हित कहिं अजनवीअ खे दिठो आहे।"

" न हिते त को वि कोन आयो आहे।"

" सारी त्वहां खे फालतू ई तकलीफ दिनी। दरु अंदिरां बन्द कजो।"

अनिता दर वन्द करे अन्दर आई। पर्दे जे पुठियां लिकयल नौजवान बाहर अची दर ते कन देई आइट वठण लगो। पोइ चुपचाप अची सोफे ते वेही रहियो। अनिता न कुछी।

" तूं नौकरी कन्दी आहीं छा"

" हां " । अनिता चयो "मां मानीअ खां तोखे कुछ खइणो अथई। " जे आमलेट ठाहे दी त

ठो, सुबूअ खां कुछ बि न खाधो आहे। पर बीह मां
तोसां गद॒ थो हलां।"

" किथे मां आमलेट में ज़हर न बिझी
छदि॒यां।"
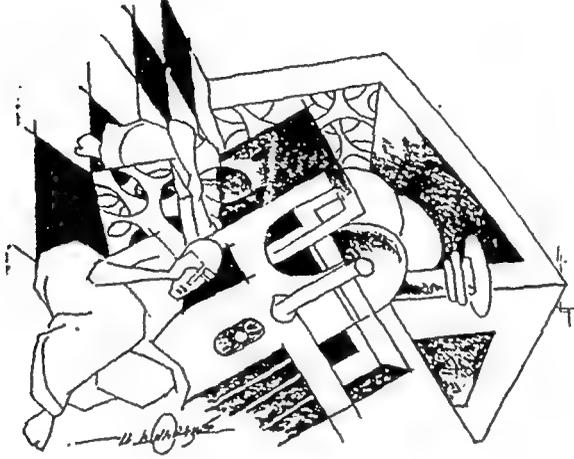
नौजवान न कुछियो रंधणें में हिक पासे गलत नज़रुन सां दि॒संदा आहिन। पर मूं त हिम्मत कोन हारी, ऐं तूं हालतुन जो नालो थो वठी।"

"शायद तूं ठीक चई रही आहीं पर मां ठीक सां कुझ फैसलो न करे सधियुस, एम0ए0 करण खां पाइ नौकरी न मिली, डैडीअ जी बि कुछ दरिन्दन

वीह रहियो कुछ देर चुप रहण खां पोउ चयई

" माफ कजां छा मां पुछी संघा थो त तुहिंजो घोटु..।" नौजवान गा॒ल्ह अधूरी छदी॒।

" इहे फौज में हुआ, मुल्क लाइ शहीद थी विया। छा तोखे इहो सभु सुठो थो लगे॒।"

निता सवाल कयो नौजवान जो हंथ आमलेट खांइन्दे खांइन्दे वीह रहियो।

" न। पर मां ही सभु सायो करे कोन थो करियां हालतूं ई कुछ अहिड़यूं आहिन।।"

" हालतुन सां कायर ऐं कमजोर डिज॒न्दा आहिन। हालात माणहुन खे जानवर त कोन था ठाहिन। घोंटु शहीद थी वियो, मिल्कयत रिश्तेदारन फुरे वरती, मुखे घर मां कढी छदि॒याऊँ, समाज जा ठेकेदार ताना दी॒न्दा हुआ त शादीअ खे साल वि कोन थियो ऐं घोट खे खाई वई। चौतरफॉ माणहुं हत्या करे छदी॒। मन बदले जी भावना सां भरजी वियो। डैडीअ जे गम में मम्मी बि गुजारे वई। कुछ गलत माणहुन जी संगत में फासी वियुस। पुलिस भाउरन खे तंग करण लगी॒ त हुन पुराणें 'जीवत' जी जग॒ह नओं 'जीवत' पैदा थियो। जेको दिल में बदले जी आग सां हथियार खणी घुमी रहियो आहे।"

" मगर बदलो, वठन्दे कहिंखां निर्दोश माणहुन खां, पुलिस खां"

" शायद पहिन्जे पाण खां"

"शादी छो नथो करे छदी॒। अनिता पुछियो।"

"जिदु॒हें जिन्दगीअ जो ई को पतो न आहे त पोइ शादी वरी कहिड़ी ऐं वरी को आहिड़ो साथी वि न मिलयो जेको मुखो समुझी सघे।"

"सुम्ही रह तोखे सुबुह जो आफिस बि वञणों पवंदो.. मगर इहा बेवी"

" सुबुह जो स्कूल मां बारहें लगे मोटन्दी आहे, ऐ सजो ड़ींह शाम ताई मुहिन्जो इन्तजार कन्दी आहे।"

" इहो त हिन मासूम सा जुल्म आहे "

" बियो को रस्तो बि त कोन्हे । मां पाण नौकरी नथी करण चाहियां पर छा कयां।" अनिता चयो।

" तूं ब़ी शादी छो नथी करीं । हिन ब़ार जे आइन्दे लाइ ई।"

अनिता चुप थी वई।

" शायद मुखे इहे चवण न खपदो हो ।"

" न अहिड़ी ग़ाल्ह न आहे, सच त इहो आहे त हाणे मा पाण बि थकजी पई आहियां अकेले हलन्दे हलन्दे । पर ही रूढिवादी समाज।" अनिता जी आवाज भरजी वई,ऐ चवन्दे चवन्दे चुप थी वई। ऐं वातावरण कुछ उदास थी वियो। जीवत बि सोच में गुम थी वियो। ओचितो उथी बीठो ऐ चयाई " मां वञा थो

" हां। एहड़ी रात जो"

" न हाणे रात रही कोन्हे, शायद जिन्दगीअ में ई न रही आहे । तो विचारन जे उन किनारे खे तोड़े छदि़यों आहे जिते पाणी बीठल हो । पर वञण खां पहिरी मां तोखां हिक ग़ाल्ह पुछिण थो चाहिया। मुंसा शादी कंदीइ।"

" मा" अनिता अजब मां पुछियो

"हा तूं" अनिता चुप रही

" मां जाति–पाति मे विश्वास न कन्दो आहयां, अज़ तो मुखे जिन्दगीअ सा लड़ण जो हिक लक्ष्य द़ई छदि़यो आहे । मां विड़हन्दुस किनी कुरीतियुन सां, हालतुन सां, तुहिन्जे लाइ. सिर्फ तुहिन्जे लाइ । चउ मूंसा शादी कन्दीअं।"

अनिता कन्ध हेठ करे बीठी हुई ।

" ठीक आहे मां वञा थो गुड लक।" इहो चई जीवत जल्दी अन्धेरे में गुम थी वियो। अनिता कुछ बेचैन थी वई, औचितो उहा ब़ाहर द़ाहं ड़ुकी।

"जीवत" अनिता सद़ दिनो ऐं उन्ही महिल किथां गोली हलण जी आवाज आई। अनिता बरामदे जी लाइट ब़ारी । दि़ठाई त साम्हूं रोड ते जीवत खून सां लथपथ पियो आहे। अनिता ड़ुक पाए जीवत द़ांह वई ऐं जीवत जो मथो पहिजे हंज मे रखियाई ऐ जार–जार रुअण लगी़ ।

" मा पुलिस खा बचन्दो पे फिरयुस पर मुखे उन्हन माणुहन मारे छदि़यो जो पुलिस जी नजरुन में मुहिजा साथी हुआ । अनिता मां रस्तो भिटकी जरुर पियो हुअस छो त मुखे रस्तो दे़खारण वारो केरु बि कोन हो मां न मालूम छो तोखे चाहिण लगो़ होस काश तूं हेकर हा चई हां" " हा हा मां बि तोखे चाहियां थी।" अनिता रुअंदे चयो पर हीउ सब बुधण खां पहिरी ही जीवित द़ाढो परे महुची वियो हो ।

साम्हू खां पुलिस जी जीप मे वेठल पुलिस आफिसर हुनखे हैरानी सा रुअन्दो दि़सी फुसफुसाए रहिया हुआ।

" अड़े हीउ त जीवत उग्रवादी आहे।"

बि़ए पासे वणन जे पुठिया मथो लिकयल आतकवादी गिरोह जा उहे माणहूं जिन जीवत ते गोलियू हलायू हुयू अनिता जो दिल दहकायण वारो रुअण दि़सी अजब मे पइजी विया ।

शायद इन्सान जे कोमल जजबातुन खे न पुलिस ऐ न ई आतकवादियुन जी नजरन सां दि़से समझी सघजे थो ।

मॉनीटर

किशन रतनाणी

प्यार ब़ारो ! मानीटर अखर, तव्हॉं लाइ नओं अखर कीन होन्दो। हिन अखर जो मतिलबु, पतो अथव न ! मास्टर जी, गैर मौजूदगीअ में, क्लास खे, सुठी तरह सा संभालण वारो, मॉनीटर चवाईदो आहे। क्लास में, सभिनी खां वधीक,होशियार, समझ वारो ऐं तहज़ीब वारो ब़ार, मॉनीटर,ठही संघदो आहे ।

सभिनी ब़ारनि जी, इहा, दिली–ख्वाहिश थिंदी आहे त हुननिखे, मॉनीटर जो, ओहदो मिले । मॉनीटर, ठहण, फरव़ जी ग़ाल्ह आहे। पर , ओतरो सरल बि कोन्हे, जेतरो असां सोचींदा आहियूं। हिन कहाणीअ में, अहिड़ो ई हिक जज़्बो तव्हां जे सामू पेश आहे ।

तवहां जहिड़ी हिक नंढिड़ी ब़ालिका हुई । ब़ालिका जो नालो हुओ, भाविका । भाविका जो दाखिलो नए स्कूल में थी वयो, ब़ें दर्जे में । नई ड्रेस, नओं बस्तो, नओं पेंसिल बाक्स, नयूं किताबूं, नई रंगन जी दब़ी । ड़िसी करे, टिड़न्दीं पेई हुयी,भाविका ।

स्कूल वेंदे महिनो निकरी वयो । जे को जोश, जेतरो उत्साह, दाखिले जे वक्त,भविका सां गडु हो, सभु काफूर थी वयो। स्कूल में मन माफिक माहौल कीन मिलियो, भाविका खे । भाविका दिल में सोचे रही हुई, त पहिरयों स्कूल वधीक सुठो हो । हुन स्कुल में भाविका खे क्लास जे सभिनी ब़ारन जा नाला याद हआ । सभु साहिड़ियूं थी वयूं हूंयूं हुन जूं।

रिसेस थींदी हुई त सभु, पहिंजो टिफिण खणी करे, गडु वेही रहॅदा हुआ । हुनन जी मास्तिरयाणी बि, अची करे गडु विहंदी हुई । कहिड़ो ब़ार, कहिड़ी भज़ी मानी खणी आयो आहे, सभिना खे पतो पइजी वेंदो हुओ ।

हुनन जी मरित्तरयाणी, रोज, क्लास जे हिक ब़ार जे टिफिन मां हिकु–व़ गिरह टेस्ट' कदीं हुई ऐं हर ब़ार खें पहिंजे टिफिण मां, हिक –व ग़िरह खराईदी बि हुयी। केतरो त सुठो लग़ंदो हुओ भाविका खे ।

पर नए स्कूल में, पुरो महिनो गुजरी वयो आहे । भाविका जी, का बि साहिड़ी कोन ठही आहे। क्लास में ब़ार एतरा अहिन जो पतोई कौन थो पवे त कहिं जो नालो छा आहे। । रिसेस में, सभु अलग़–अलग़, वेही करे, पहिंजे–पहिंजे टिफिन मां, मानी खा़ईदा हुआ। रुग़ो खाइण बारे खे ज़ाण त टिफिन में छा आहे । मानीअ जे वक्त कड़हिं, केर, किथ धिको ड़ई वंञे पतो ई कीन पवंदो हुओ ।

नालो	:	किशन रतनानी
छपियल किताब	:	-
इनाम	:	-
पेशो/नौकरी	:	सरकारी सेवा में अधिकारी
पतो	:	सुगंध, मंगल भवन कॉम्पलेक्स, माला रोड, कोटा

जन्म : 23 जुलाई 1958

भाविका जो माउ पिऊ खे संदसि उदासीअ जो सबबु समिझ में कोन पे आयो।

हेड़ाहं भाविका वि, स्कूल गुसाइण लाइ, बहाना ठाहिण लगी । कदहीं पेट में सूर, त कड़हीं मथे मे सूर। स्कूल वञण जी, इच्छा ही कोन थीं दी हुई भाविका जी । भाविका जी माउ खे लगदों हुओ त हुनन, भाविका खे नऐं स्कूल मे विझी करे गल्ती कई आहे।

भाविका जे, रुख खे, डिसी करे, हुन जे माउ–पिऊ, सोच्यो, त स्कूल मे वञी करे, भाविका जी मास्तिरयाणी सां, गाल्हाइण घुरिजे । स्कूल जे कायदे मुतायिक, छंछर डीह, मास्तिरयाणी सां मिलण जी इजाजत हुयी । बिनि डींहनि खॉ पोइति मिलण जो वीचारु करे माउ–पिऊ निश्चिंत थी वया।

उन डींह भाविका स्कूल खा मोटी त डाढी खुश पई थे । माउ लाइ त इहा जिय अचंभे वारी गाल्ह थी वञी ।

भाविका जी माउ भाविका खां पूछो," भाविका, लगे थो, अजु त कहिं बार जो जन्म डींह हो । भई असां जी भाविका खे टाफीयूं मिलियू या राबीको मिलियो ?" भाविका जवाब डिनो,

" अम्मी, अजु त मजो अची वयो । खबर अथव, छा थियो ? असां जी मास्तिरयाणीअ चयो त हिक महिने खां पोइ असां जी क्लास में पढण वारी सभिनी खां सुठी 'स्टूडेण्ट' खे,हुअ मॉनटिर ठाहीदी।"

भाविका जी मम्मीअ खे, पहिरियो दफो लगो, त भाविका जे दिल मे पहिंजे स्कूल लाइ लगाव आहे हिन करे हुन वधीक उत्साह डेखारींदे भाविका खा पुछो,

" पुट, तुहिंजो स्कूल त, डाढो सुठो थी वयो आहे । पहिरिये वारे स्कूल में त कड़हिं वि कहिं खे मॉनीटर कोन ठाईदा हुआ।"

जिंय भाविका जी माउ सोचयो हुओ, तियँ थियो । भाविका जो उत्साह वधदो वयो । हुन पंहिजी माउ खे चयो, " अम्मी ! मॉ मानीटर ठहंदसि न ! मास्तिरयाणी, मुंखे मानीटर ठाईदी न ! अम्मी ! बुधाइ न !"

भाविका जी माउ जवाबु डिनो,

" असां जी नंढिरी – मिठी, प्यारी धीअ, जरुर मॉनीटर ठहंदी।" माउ खे लगो प्ये, त मॉनीटर ठहण लाइ पहिंडियूं छा कजे इन बारे मे भाविका खे बुधाए । पर हूअ इहो सोची करे चुप थी वेईयी त हिन मौके ते काहिं अहिडी गल्हि भाविका खे, न चवण खपे, जहिसा भाविका जे जोश मे का कमी अची वञे । भाविका जी माअ, सोचे छडियो त थोडो वक्त गुजिरी वञे त पोइ भाविका खे समझाइयो त मॉनीटर ठहण सयलो कोन्हे ।
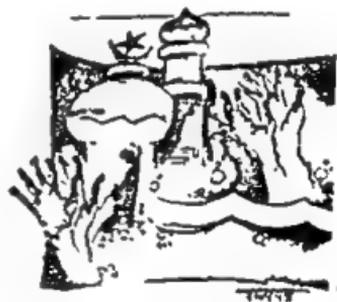
भाविका सजो, डींह सभिन खे बुधाईं... त हुन जे स्कूल में क्लास जी, सभिनी ... "स्टूडेन्ट" खे मॉनीटर ठाहींदा ऐं हू... ठहदी।

शाम जो भाविका पहिंजे ... गल्हि चई बुधाई हुन पहिंजे ... फरमाइश रखी त हूंअ ...

गुल पंहिजी मास्तिरियाणीअ लाइ खणी वेंदी । हुन पहिजो पीऊ खे इहो बि चयो त " टीचर्स डे " ते हूअ पहिंजी मास्तिरियाणी खे 'गिफ्ट ड॒ियणा थी चाहे ।

माउ पीउ खे लग॒ो त भाविका खे समझायण खपे त पुट गलाब जा गुल ऐं " गिफ्टूं" हुन खे सुठो स्टूडेन्ट साबित न करे संघदा । हुन खे पहिंजी काबिलियत क्लास में सभिन सां प्यार–मोहब्बत जो वहिंवारु ऐं पढ़ाई–लिखाई में अव्वल रहिणों पवंदों । पर भाविका जी माउ भाविका जे पीउ खे इशारो कयो त हिन मौके ते भाविका जे जोश खे वधायणो आहे, घटाइणो कीन आहे ।

भाविका जे पीउ भाविका खे चयो, "पुट खोड़ गुलाब जा गुल ऐं गिफ्टूं ।"

ड॒ींहु गुजिरी वयो ।

वें ड॒ींह भाविका निंड मां ऊथी, त पई रोऐ ।

माउ पीउ खे लग॒ो त भाविका निंड में, कोई ख्वाब लधो हूदों । डिज॒ी वई आहे। शायद इन करे रोऐ पेई। भाविका जी माउ भाविका खे छातीअ सॉ लग॒ाए, मथे ते प्यार सां चुम्मी ड॒ई करे, भाविका खे चयो, "पुट । को बुरो ख्वाब लधो अथई । असॉ जी भाविका त समझ वारी आहे, हिम्तत वारी आहे । हिम्मत वारो व॒ार, रुअदॉ थोड़ी आहे । पुट चुप कर ।"

माउ पीउ ब॒ई मिली करे परिचाइण लग॒ा भाविका खे।

आखिरकार भाविका चुप कयो। तड॒हि, माउ वरी पुछयिसु, " पुट ! असां खे बुधाइ । केहिड़ो ख्वाब लधो अथई ?"

भाविका वरी रुअण लग॒ी । रुअदें रुअदें हुन पंहिजी माउ खें बुधायो,

" अम्मी । मां मॉनीटर कोन ठ॒ही सघियुसि । मुहिंजी मास्तिरयाणीअ असां जी क्लास में पढ़हण वारी मालविका खे मॉनीटर ठाहे छड॒ियो ।

भाविका अग॒यां चयो,

" अम्मी, मां ख्वाब में ड॒िठो त मॉ रोज पहिंजी मास्तिरयाणीअ खे गुल ड॒िनो, गिफ्ट भी ड॒िनी । मालविका त कड॒हिं –कड॒हिं गुल खणी ईंदी हुई । तड॒हिं बि असां जी मास्तिरयाणिअ, मूँखे मॉनीटर कोन ठाहियो ऐं मालविका खे ठाहे छड॒ियो ।"

अम्मी चयुस, "पुट । ख्वाब जूँ ग॒ाल्हियूं हकीक़त में सचु कीन थींदियूं आहिन । तूँ कोशिश कंदीअ त जरुर मॉनीटर ठहंदीअ । हींअर तू स्कूल वञु । पोइ जड॒हिं तूं स्कूल मां मोटी करे ईंदीअ त मॉ तोखे ब॒िन साहिड़ियुन जी आखाणी बुधाईदसं ।"
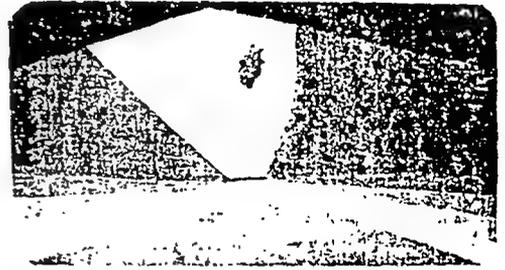
ड॒ींह जो भाविका स्कूल मां जड॒हिं मोटी करे घर आईत सभिनी खॉ पहिरीं माअ खॉ कहाणी बुधण लाइ जिद करिण लग॒ी ।

भाविका जी माउ भाविका खे बुधयो " हिक स्कूल में" तो जहिड़ियूं ब॒ छोकरियू हिक कलास में पढ़हंदियू हुयूँ। ब॒ई पाण में कोन ग॒ाल्हाइदिंयू हुयूँ। रोज़ लड़ाई कंदियूँ हुयूँ ।

" हिक ड॒ींह हुनिनि जी मास्तिरयाणीअ बि इहो ऐलान कयो त हिक महिने खॉ पोहि क्लास जी सभिनी खां सठी "स्टूडैण्ड" खे मॉनीटर ठाहींदी । ऐलान बुधी करे ब॒िनिंही छोकिरियुंनि में होड़ ल॒गी वई । पढ़ाई–लिखाई में ब॒अी तो वॉगुर होशियार हुयूं बस पाण में ग॒ाल्हाईदियूं कोन हुयूं । मास्तिरियाणी खे बि हिन ग॒ाल्ह जी सुध हुई ।

" मास्तिरयाणी ब॒िनिहीं खे हुक्म ड॒िनो त हू ब॒ई रोज गड॒ु–गड॒ु विहंदियूं ।

" थोड़ा ड॒ींह गुजरी वया ।

" हिक ड़ीहं ब़िनिहीं मां हिकिडी छोकिरी, टिफिन भुलजी आई। ब़ीअ छोकिरीय रोटी खाइण शुरु कई । पहिरी त उन खे लगो त ड़ाठो सुठो थियो जो ब़ी छोकिरी, टिफिन भुलजी आई । हाणे वेठी रहदीं । पर थोडी देर खा पोइ हुन जे मन मे क्योस आयो । सोचियाई त जेकड़हिं मां पंहिजे टिफिन मॉ हुन खो मानी खारायां, कहीडो फर्क पवदो ।

" हूअ टिफिन खणी करे साहिडीअ वटि वई । बिनिहीं गड्ड़िजी करे मानी खाधी ।

" मास्तिरयाणीय बि ड़िठो । पर हुन चयो कुछ कोन।

हिकडे ड़ींह रिसेस मे रांदि कंदे हिकडी किरी पई । गोड़न मां रतु वहण लगुस । ब़ी छोकिरी जेहिं हिकु भेरो पहिंजे टिफिन मा मानी खाराई हुअसि भज़ी करे पासे मे वयुसि। पहिजे टुवाल सा आसे–पासे लग़ल, मिटी हटायाईसि। भज़ी करे, मास्तिरियाणी खे कोठे आई ।

" मास्तरयाणीय जे चवण मुताबिक स्कूल जे आफिस मॉ पट्टी ऐ टिंचर वठी आई। गोड़न ते लग़ायाईंसि । पोइ हथु पकडे करे हुन खे क्लास में वठी वई ।

" हिन वाकये खा पोइ ब़ई पक्किइयो साहिड़ियू। थी पयू । हू रोज क्लास जे ब़ारन जो ध्यान रखण लग़ियू । पहिजे टिफिन मे हिकु फुलको वधीक खणी अचण लग़ियूं ।"

भाविका " ध्यान लग़ाए पहिंजी माउ जी ग़ाल्ह बुधी रही हुइ । हुन पुछयिसु,

" अम्मी ! हिक फुलको वधीक छो ?"

माअ चयुस, पुट ! इन करे जहीं क्लास मे जे कड़हिं कोई बार टिफिन खणी अचणु भुलजी अये त उन खे पाण सा गड्डु विहारे करे मानी खाराऐ सघिजे ।"

भाविका पुछियुसि, पोइ मॉनटिर करे ठही, अम्मी ? माउ जवाबु ड़िनुसि, महिने खॉ पोइ मास्तिरयाणीअ ऐलान कयो त हुअ क्लास जी बिनि़हीं छोकरियुनि खे मॉनीटर ठाहे रही आहे। छो जो पढाई लिखाई खा सवाई हिनिनि ब़िनिही जे दिल मे क्लास जे ब़ारन लाइ प्यार –मोहब्बत जो जेको जज्बो आहे ऊहो कड़हि कड़हि वड़नि मे बि कोन मिलंदो आहे ।"

भाविका सोचिण लग़ी ।

भाविका जी माउ खेसि वीचारनि मे ब़ुड़ल ड़िसी चुपचाप उथी करे घर जे कारजाने लग़ी वई ।

सुबुह थियो। भाविका खे माउ स्कूल लाइ उथरियो। चयाईसि, भाविका ड़िसु, मां तुहिजी मस्तिरयाणी लाइ केतरो न सुहिणो,गुलु वठी आई अहियॉ ।"

भाविका कुछ जवाब न ड़िनो। उथी करे तैयारी करण लग़ी ।

थोडी देर खां पोइ हुअ पहिंजीअ माउ वटि वई । हुन जी माउ रंधिणे मे नेरनि ठाहे रही हुई ।

भाविका माउ खे चयो,

" अम्मी ! हिकिडी गाल्ह चवाव । बुरो त न माजिंदो।"माउ जवाबु ड़िनुसि,"न पुट न । जरुर बुधाइ।"

भाविका चयुस,

" अम्मी मुहिंजे टिफिन मे अजु खा हिकिडो फुलको वधीक विझदा कयो ऐ पापा खे चइजो त मूखे रोज सुहिणो गुल कोन खपे । बस मा त " टीचर्स डे" वारे ड़ींह ते गुल खणी वेंदसि । माउ भाविका खे छातीअ सॉ खणी लग़ायो । प्यार सॉ चुम्मी ड़िनाईंसि।

माउ समझी वई त हाणे भाविका मॉनीटर जरुर ठहदी ।

" बेवकूफ भोलू"

—पूरणलाल टहलयाणी —

कहिं गोठ में हिक बुढी पंहिंजे पोटे भोलूअ सां गदु रहँदी हुई । भोलु न रुगो अकुल जो घट हुओ पर निखट्टू ऐं बेवकूफ पिण हुओ ।

बुढी जदहिं कम करण खां लाचार थी तदहिं हिक दींहुं बुढीअ पंहिजे पोटे भोलूअ खे सदु करे चयाई, "भोलू मां हाणे बुढी थी आहिंया ऐं कमज़ोर पिण आहियां मूं में हाणे कम करण जी ताकत कान रही आहे। इन करे तूं सुभाणें खां वठी किथे कमु कर ऐं कुछ कमाए ईंदो कर।"

बिए दींहु सुबह जो, भोलू रोटी खणी कम जे तलाश में निकतो । हलंदे हलंदे, रस्ते ते हिन खे हिक घोरारू मिलयो, जंहि हिन खां पुछियो "कादे थो वञीं" ?. भोलूअ वरंदी दिनी " कम जे तलाश में निकतो आहियाँ ।" घोरारु चयसु, जेकदहिं मुहिंजी मदद करीं त ही सामान भार वारे गोठ दाँहु खणाओ हलु त मां तोखे मजूरी डींदसु ।"

भोलु खुशीअ सां हिकदम हाओ कई ऐं सामान खणी घोरारु सां गदु भरवारे गोठ दाहुँ हलियो । घोरारु अँजांम मुजब भोलूअ खे ब रुपया मजूरी दिनी । भोलु दाढो खुशि थियो जो ब रुपया कमाया हुआईं । सोचण लगो त इन्हिन बिन रुपयनि मां हिक लगड़ ऐं सीटी वठन्दसु ।

भोलु इहो सोचींदो पिऐ आयो जो ओचतो, आहिड़ो ज़ोर सां तूफान आयो जो भोलअ जे हथन मां बिन रुपयनि जो नोट उदामी अलाए केदहिं वियो। दाढो ऊन जे पुठियाँ डोरियो। पर अहिड़े तूफान में मिलण मुश्किल हो ।

भोलु पोइ रुअंदो घर आयो ऐं दादीअ सां सरवस्ती गाल्हि कयाई । दादीअ पंहिजे साड़ीअ जे पलांद सां भोलूअ जा ऑसू उघिया ऐं चयांईस" वेवकूफ छोकरा !पैसा वि कदिहं केरु हथ में खणी ईदो आहे? अगते खीसे में विझी ईदो कर । काई गाल्हि कान आहे। सुभाणे वरी कम जे गोल्हा में वञिजु पर मुंहिंजी गाल्हि याद रखज।

बिए दींहु भोलु वरी कम जे तलाश में निकतो दादीअ खेसि रोटी पचाए दिनी हुई । सोचींदो पियो वञे त अजु जेको वि कमाई थींदी उहा मॉ खीसे में विझी ईंदुसि, जींअ दादीअ मुँख चयो आहे । ऐतरे में खेस हिकु डक्खण मिलयो। भोलुअ खे चयाई, "मूंवटि कम कंदे ?" भोलुअ हाओ कई । सजों दींहु डक्खण वटि कमु कयाई । शाम थी त डक्खण चयुस "मूंवटि पैसा त कोन आहिन जो मां तोखे मजूरी दियां । पर मूंवटि हिकु बिल्लीअ जो बचड़ो आहे जे तूं चाही त बिलाशक खणी वञु । भोलु खुशि थी, बिल्लीअ जो बचड़ो बांहि ते खणी घर दाहिं हलण लगों त ईतरे में खेसि दादीअ जी गल्हि याद आई त जेकी मिलेई सो खीसे में विझी

अचिजु । सो भोलू बिल्लीअ जे बचड़े खे खीसे में विझण जी कोशिश करण लगो पर बिल्लीअ जो बचडो खीसे में कींअ ईंदो उटलो बिल्लीअ जो बचडो भोलूअ खे मुँह ऐ बॉह ते रहडूं पाए भजी वियो। भोलूअ हिन खे पकडण जी दाढी कोशश कई पर हू तेज भजंदो भोलूअ जे नजर खां गायब थी वियो ।

भोलु निरास थी, रुअंदो घर तरफ हलण लगो । घर पहुची दादीअ सां गाल्हि कयांई । दादी गाल्हि_बुधी अजब में पइजी वेई ऐं दाढो गुस्सो कयाई । पर भोलूअ जे मुंह ऐ ब्राह ते रहडूं दिसी बुढीअ जो गुस्सो काफूर थी वियो ऐं तेल गर्म करे रहंडुन खे लगायांईस । चयाई बेवकूफ छोकरा। तो बिल्लीअ जे बचडे खे खीसे मे विझण जी कोशश वञी भोलू ते पेई । हिन खे जाठो जवान दिसी पुछयाईस " मू वट कम कंदे । भोलूअ खे त कम खंपदो हुओ। हिकदम हाओ कयाई। सजे दींह जी मेहनत मजूरीअ खां पोई उजूरे तौर हिक बड़ी छाहीं (हिंदाणो) दिनी । भोलू छाहीं खणी घर हलण लगो त रस्ते में खेस याद आयो जेकी दादीअ चयो होस । सो याद ईंदे ई वापिस वरी कुउमीअ वट आयो ऐं चयाईस " मुखे हिक नोडी (रस्सी)दे "। कुडमी हैरत में पइजी वियो । तंहि हूंदे बि हिन खे नोडी दिनाई । नोडी वठी भोलूअ उन जो हिक छेडो छांही खे बधो ऐं नोडीअ जो बियो छेडो हथ में पकडे छाहींअ खे गहिलींदो हलण लगो । रस्ते में छाहीं गिहलण सा ज़मीन सां गंसदी, हल्की थींदी वेई । भोलूअ दिल मे समझयो, दिसु मां कहिडोन

कींअ कई ? तोखे त पाणि उन जी गिचीअ मे नोडी विझी आराम सा अची हा त हू पाणेही तुहिजे पुठिया डोड़दो अचे हां !" हाणे जेको थियो सो ठीक आहे । दिल न लाइ ! वरी सुभाणे कम ते वञज पर याद रखज जेकी मूं तोखे चयो आहे ऐ समझायो आहे।

भोलू वरी टिए दींह, रोटी खणी कम जे तलाश मे निकतो। हिकु कुडमी (किसान) जो पंहिजो खेत मे कम करे रहयो हुओ उन जी नजर पहलवान थी वियो आहिया जो हेदी वदी छांही मॉ अकेलो गिहले थो वञा । फूलयो न पियो समाइजे पहिजीअ पहलवानीअ तें ।

घर पहुची, दर खडकाए, दादीअ खे सदु कयाई, "जल्दी अची दिसु त मू छा आंदो आहे" सुभाणे मजलिस कदासी दाढो मजो ईंदो ।

दादी दर खोले भोलूअ जो चमकंदड चेहरो दिसी हेदे होदे, अगिंया पुठिया निहारयाई पर कुछ

बि न दि॒सी दा॒ढो गुस्से थी ऐं भोलूअ खे चयाई " मू तोखे केतरा भेरा चयो आहे त कुड़ न गा॒ल्हाईदो कर। छा आंदो अथेई जो फूलयो नथो समाई "।

दा॒दी॒अ खे क्रोधित दि॒सी, फखरू सां मथे गा॒ट करे चयाई, दा॒दी॒ हेदे॒ दि॒सु ! ऐं जींअ ई नोड़ी जो ब्रि॒यो छेड़ो जंहिं सां छांही ब॒धी हुआई, खाली बूंड ब॒धल दि॒सी वायड़ो थी वियो । तद॒हिं महसूस कयाई त छाहीं किथे किरी पेइ आहे । खाली बूंड दि॒सी ज़ोर ज़ोर सां रुअण लगो॒ । दा॒दी॒ बेचारी भोलूअ खे ज़ोर सां रुंअदो दि॒सी, सही न सघी ऐं गले में बां॒ह विझी परचाइण लगी॒ । चवण लगु॒स त बेवकूफ । इहा त सरफ छांहीअ जी बंडू॒ आहे। कद॒हिं छांही बि गिहले खणी अचबी आहे ! मथे ते दा॒हिं रुख रखयो । दा॒ढ़ी गर्मी ऐं मेहनत उस जे करे मखण रिजी वहण लगो॒ । न रुगो॒ मथे ते पर अगि॒यां पुठियां वहण लगो॒ ऐं अखियुन कनन में वि पइजी वियो। कपड़ा बि सभु सणभा थी विया ऐं वदन में पिण चिकनाई महसूस करण लगो॒ ।

पंहिजो घरु वेझो दि॒सी, तकड़ो डोड़दो अची दर खड़कायांई ऐं चवण लगो॒ दा॒दी॒, हाणे जल्दी हलवो पूरी ठाहि। दि॒सू ! त मूं केतिरो न मखण आंदो आहे । दा॒दी॒अ दर खोले वा॒हिर आई । भोलूअ जा सभु कपड़ा ऐं बदन सणभ में भरियल दि॒सी दा॒ढ़ो गुस्से थी ऐं चिलाए चयाई, " तूं ही छा करे आयो आहीं " भोलु त पाण मखण जे खुशी में नचण लगो॒ । दा॒दी॒अ खे चयांई, मूं मखण आंदो

खणी अचबी आहे? इहा गाल्ह याद रखिज ।चौथे दीं॒ह भोलू तैयार थी पाण सां रोटी ब॒धी, कम जे तलाश में रवानो थियो । दा॒दी॒अ जी चयल गल्हि याद कंदो हंलदो हलयो त रस्ते में हिकु मेहार पंहिंजू मेहूं चारे रहयो हुओ। भोलूअ ते नज़र पवंदे ई पुछियाई, "मूवट कमु कंदे" ? भोलूअ खे त कमु खपंदो हुओ सो हिकदम हाओ कयाई ।

भोलु सज॒ो दीं॒हु मेंहूं चारीदो रहियो । शाम जो मेहार खे मेहियूं सारे संभाले दि॒नाई । मजूरीअ जे तोर मेहार भोलूअ से मखण जो हिक वदो॒ चाणे दि॒नो । भोलू खुशि थींदो मखण मथे ते रखी, घर आहे । पर दा॒दी॒अ जो गुस्से भरियल चेहरो दि॒सी हथ मथे खणी जींअ भरयांई त मथे तां मखण लाहियां पर उते त कुझ बि कोन हो । छाकाण त मखण सज़ो रिजी वही चुको हो । तद॒हिं ज़ार ज़ार रुअण लगो॒ । अखियुनि मां गो॒ढहा वहण लगा॒ । तद॒हिं दा॒दी॒अ खे कियास पियो ऐं गि॒राटड़ी पाए (भाकुर) चयाईस " बेवकूफ छोकरा कद॒हिं मखण बि मथे ते खणी अचबो आहे । केलन जे पतन में वेड़हे खबरदारीअ सां खणी अचबो आहे।

पंजे दिं॒हु भोलु सही संबरी (त्यार) रोटी खणी कम जे तलाश में हलयो। रस्ते में खेस धोबी॒अ

दिसी चयो. " अजु मूंसा गदुजी कम कर" भोलूअ खां सज़ो दींहु कपडा धुआरे, राज़ी थी मजूरी जे एवज हिक ताज़ो ज़ावल गदहु दिनो ।

भोलू गदह वठी हकलींदो घर दाहुं राही थियो त हिन खे रस्ते। याद आयो त दादीअ चयो हो त केलन जे पतन में वेढेह अचज । वेझो बाग दिसी केलन जा पता पटे उन में गदह खे वेडहण लगो त गदह भोलुअ खे लतूं हणण लगो । भोलूअ लतन जी परवाह न करे गदह खे चडीअ तरह पतन में वेढहे बाह ते खणी हलण लगो ।

रसते में गदह भोलूअ खे लतूं हणण लगो । भोलू इन चकर में घर जो रसतो भुलजी वियो ऐ सिधो अची कंहि शहर में राजा जे महल अगियों पहुतो ।

महलात जे वाहरा बीठल पहरेदार भोलूअ खे बाह मे गदह सूधो दिसी खेसि चौधरी वेढहे विया। जीअँ तमाशे वारे खे माणहू वेडे वेदा आहिन। खूब खिलण लगा । सजीअ ज़मार में असॉ कदहिं वि अहडो तमाशे कोन दिठो आहे। पहरेदारन जे खिलण ऐ टहकण जा अजीब आवाज बुधी राजकुमार जहिजो कमरो लगोलगु हुओ बाहर झाती पाए दिसण लगो त बाहर को सरकस जो खेल या को तमाशो थी रहयो आहे छा?

राजकुमार जो धणी मुदत खां बीमारीअ जे करे गाल्हाइण बद थी वियो हो । धणई इलाज कया विया । वैद तबीब घुराया विया पर फकीअ फरक कोन पियो । हकीमन हिन खे लाइलाज ठहराए छीदयो । पर इहा गल्हि चयांऊ त जदहिं राजकुार अहडो कोई अजीब व गरीब नजारो दिसदो ऐ दिसदे हिन खां खिल (टहक) निकरी वेदो तदहिं हू बिल्कुल ठीक थी वेदो ऐ गाल्हाए पिण संघदों।

सो राजकुमार पहिंजे महल जे दरीअ खा बाहर उहो तमाशे दिसण लगो । छा थो दिसे त हिकु गदह जो बुचो केलन जे पतन मे वेडहयल भोलूअ जे बॉह मे इहो दिसी हिन खां हिकु वदो टहक निकरी वियो । ऐं अची टहकन मे पियो। टहकन जो आवाज़ सजे महल में गूंजण लगो। राजा एं राणी ऐ बी खलक बाहर निकरी दिसण लगा त टहकन ऐं खिलण जो आवाज छा जोआहे ? तदहिं राणीअ राजकुमार खे लगातार खिंलदो. टहक दींदो दिसी वेझो आई ऐं उन जे मथे ते बु दफा हल्को हल्को हथु हयाई त जींअ हू खिलण बंद करे।

राजा खे जदहिं इहो मैलूम थियो त राजकुमार छा जे करे ऐदा टहक दिना आहिन, तदहिं पाण बि इहो अजीब नज़ारो दिसी अची टहकन में पियो । भोलूअ खे कचहरीअ मे घुरायाई। भोलू गदह खे खणी डिजदो अंदर वियो त उते समु हाजिर माणहू खूब खिलण लगा ।

राजा भोलोअ खे चयो, "असीं तोते दाढो प्रसन्न आहियूँ जो तुहिंजे अजब व्यवहार करे असॉ जो राजकुमार जो बिल्कुल लाइलाज हो, नोबनो थियो आहे । इनकरे तूं अजु खॉ वठी महलात में राजकुमार जो दोस्त ऐं साथी थी रहीं संघी थो । तोखे उन बारे में कुछ चवणो आहे छा" ?

भोलू इहो राजा जो हुक्म बुधी दाढो गदगद थियो।डपु बिल्कुल लही वियुस । उस जे करे जेको हिनखे पघरु निकतो हुओ उहो हिक हथ सां लाए राजा खे चयाई, मूँखे महलात मे रहण, राजकुमार जी दोस्ती मंजूर आहे पर मूँखे दादी आहे जा पिण हित मूसॉ गदु रहदी "। राजा हो शर्त भोलुअ जो कबूल कयो। राजकुमार भोलुअ जे सुहिबत मे खुशी रहण लगो । राजकुमार खूब टहक दींदो हो ।

इहो सब तकदीर जो खेल आहे । कदहिं भोलु झोपडीअ में रहदो हुओ ऐ अजु महलात में दादीअ सा गदु ठाठ सां रहण लगो ।

कंहि जे तकदीर सां रीस करण न घुरजे भगवान जदहिं दियण ते पवंदो आहे त छप्पर फाडे दींदो आहे ।

आनन्द

– वैद्या देवकी बचाणी–

क वक्त जी गाल्ह आहे। रमेश डाढे वडे साहुकार घर में जन्म वरतो । हुन्जो लालन पालन शाही ढंग सा थियो ।

रमेश थोड़ी वडो थियो। समझ आयसि त लगुसि आनन्द, सच्चो सुख धन_में कोन्हे । हू सत्संग में वञण लगो। उते उनखे कुछ शांति मिलन्दी हुई इनकरे रमेश हिक डींह, पंहिजो घर,धन्धो, सब कुछ छडे जंगल में तपस्या करण लगो ।

तपस्या कन्दे पंजाह साल थी वियसि । जंगल में झूपड़ी ठाहे, हू रहण लगो । कन्दमूल खाई, कडहिं कुछ बि न खाई, कठोर तप करण लगो।

हिक डींह हिक देव जे दूत दर्शन डेई चयाईसि त रमेश पुट ! भगवान जाणे थो त तूं छो पियो भक्ति करीं ? तोखे अञा पंज जन्म बिया वठिणा पवन्दा, पोई तोखे मोक्ष मिलन्दो।

इयें बुधन्दे ई रमेश गुस्से में गाढ़ो थी वियो। रमेश वाका करे चवण लगो त अञां मूंखे पंज जन्म वठणा पवंदा । मां हिन भक्तिअ लाइ पंहिंजो घर वार, ऐश आराम धन्धो, सब सुख छडिया, पोइ वि मुँखे अञॉ पंजनि जन्मनि तांई इतज़ारु करिनो पवन्दो । इहो किंथ जो इन्साफु अहे ?

रमेश खे जेका भक्तिअ मां शक्ति अैं सन्तोष मिलयो हुअसि। हिक अलौकिक आनन्द में गुम थी वेन्दो हो, प्रभुअ सां लौं लगी वेन्दी हुअसि । उहा सभि खत्म थी वियसि अैं हू बेचैन रहण लगो। उनजे जीवन जो सुख अैं आनन्द गुम थी वियो । घर खे छडे जंगल में रही पोइ बि हु क्रोध जीते ना सघियो अैं तप करन खां पंहिंजो सच्चो सुख विञाये वेठो । रमेश जो भाउ हरीश पंहिजे मा पीउ जी सेवा कन्दे,। पंहिजो धंधे संभालींदो हो । ईमानदारीअ सां धन्धो कन्दो हो । समाज में दीन दुखियुन जी सेवा कन्दो हो । सुबह शाम नेम सां 2 क़लाक भगवान जो नालो वठन्दो हो । भगवान में उनजी सच्ची लग्न अैं श्रद्धा हुई इनकरे सपने में हिंक डींह भगवान दर्शनि डेई चयुसि त तोखे वीहन जन्मन खां पोइ मोक्ष मिलन्दो ।

इहो सपनो डिसी अैं हिक डींह इहाई आकाशवाणी बुधी हरीश डाठो खुश थियो। उनजी खुशीअ जो त कोई अन्त ही कोन हो । उहो सोचण लगो त भगवान केतिरा न दयालू आहे । मां ये साचियो त मॉ त सवें जन्म पाये बि मोक्ष कोनि पाये घन्दुसि पर मुंखे त खाली वीह जन्म ही वठणा पवन्दा। मां डाढो भग्यशाली अैं सुठीअ किस्मत वारो आहियां

कंहि सचु चयो आहे त " जहिड़े हाल में

नालो : वैद्या देवकी बचाणी

जन्म : 11 अक्टूबर 1954

छपियल किताब : सच्चो प्यार

इनाम : कविता पाठ, मुशायरे ते ऐं बिए वि घणई इनाम मिलियल आहिनि

पेशो/नौकरी : -

पतो : वैद्या देवकी बचाणी, बचाणी भवन, हाथी भाटा अजमेर

भगवान रखे, उन हाल मे खुश रहण वारो, इन्सान हमेशा आनन्द,पाये थो ।" दुखन मे बि सुख समझन वारो सच्चे मायने मे सुठी जीवन गुजारे हिक· अलौकिक आनन्द जी प्राप्ति करे थो।"

"उन ही रंग मे रहजां बन्दे, जहिं रंग मे परमेश्वर रखे, सुख में उनखे भुलजी न वञंजा, दुख उचन त न घबराईजां, सभु खुशीअ सां सहजा ऐं हुन जे रंग मे रहिजा बन्दा त जंहि रंग मे परमेश्वर रखे।

मजमून एवं इतिहासिक कथाऊं

" असाँ ऐं असांजो व्यवहार "

हासानन्द जेठाणी

व्यवहार माण्हूअ जे चरित्र (इखिलाक) जो आईनो आहे। व्यवहार सा इन्सान जे चाल चलन, मन जी भावनाउनि जो अन्दाज़ो लगी वींदो आहे। माण्हूअ जे शक्ल, हथ जे रेखाउनि या जन्म कुण्डलीअ मां बि चाल चलन जो सही पतो न थो लगाए सघि जे, पर हुन जे वहंवार (व्यवहार) मां सही सही पतो लगे थो। हेठियां मिसाल साफ– साफ बुधाईनि था त असांजो जो व्यवहार अजु जी शख्सीयत ऐ खानदान जो इजहार करे थो।

हिक पुलिस चौकी अ ते कुछ विगिडियल आवारा बारनि खे पुछा–गाछा लाइ लाईन मे विहारियो वियो। पुलिस इन्सपेक्टर जी नजर कतार में वीठल बारनि में हिक बार ते अटकी वेई जेको फाटल ऐ मेरा कपडा पाए छिनलु चप्पल पाए लाईन में त वींठो हो पर सदंसि विहण जो अन्दाज ई अलग हो ए कंधु हेठि करे निहारे रहियो हो। पुलिस इन्सपेक्टर समुझी वियोत हीउ छोकरो जरुर कहि सुठे खानदान ऐ पढियल लिखियल कुटम्ब मां हूंदो। पुछण ते मालूम थियो त हु हिक पढियल लिखियल परिवार ऐ अमीर खानदान सां लगायो रखंदो आहे ऐं स्वभाव सां भावुक आहे। संदसि पीउ जे थोडी मामूली गाल्हि ते दडको दियण करे घर खा रुसी निकतो आहे ऐ विगिड़ियल संगत मिलण करे हिउ बुरो हाल थियो अथरि। हू घर मोटी वञण जी हिम्मथ नथो करे। पुलिस इन्सपेक्टर खेसि सदसि माइटनि वटि वापिस माकिलण जो जोगो वन्दोवस्त कयो। इहो सभु बार जे चाल चलन उथण विहण ऐं गाल्हि बोल सां ई मुमकिन थी सधियो।

माण्हुअ जे व्यवहार, जो असर सभिनी गाल्हिनि ते पवे थो। बु चार दोस्त या व चार साहिडियू वेही पाण मे गाल्हि बोल कन्दा त उन्हनि जे गालाहिण ऐ व्यवहार मां इहो पतो सवलाईअ सा पैईजी वीदो त कहिडी छोकरी पढियल लिख्यिल ऐ सुठे घर खानदान जी आहे या कहिडो छोकरो हिक सुठे परिवार सा लागापो रखन्दड आहे। कहिडो किरियल तबके जो आहे। इन्हीअ करे ई शादीअ जो रिश्तो पक्को करण खां पहिरीं छोकरे जा माईट छोकरीअ खे ऐ छोकरीअ माइट जा छोकरे खे दिसंदा आहिनि। दिसण वक्त छोकरे छोकरीअ जी पोशाक, हलणु, ऐ विहण जे ढगं मा चडी जाण मिली वेंदी आहे। तहि खा पोइ छोकरे या छोकरीअ जे गाल्हाइणा जे ढंग, निहारण जे ढंग मां बारनि जा माइट भांपे वींदा आहिनि त बार मे शालीनता आहे या न। कदहि कदहि बार देखाओ करे बि पहिंजे व्यवहार खे सुठो पेश कन्दा आहिनि पर इहो सभु

नालो	हासानन्द जेठानी	जन्म 5 जून 1938
छपियल किताब	पुस्तक - हिन्दी व्याकरण - पुस्तक के अतिरिक्त राज पत्रिका, राष्ट्रदूत, समाचार जगत त्रिमूर्ति सन्देश आदि में रचनाऊ प्रकाशित आहिनि।	
इनाम	राज सिन्धी अकादमी अ पारा मिलियल सम्मान।	
पेशो/नौकरी	शिक्षक	
पतो	556, राजापार्क, सिन्धी कॉलोनी, जयपुर-4	

कुझ थोड़ीअ देर खां पोई ज़ाहिर थी पवंदो आहे जंहिजो खामियानो माइटनि खे भोगिणों पवंदो आहे । हिक भेरे मुहिंजो हिकु दोस्तु पहिंजी धीउ लाइ हिकु छकरो डि़सण वियो ।छोकरो सुठे नमूने पेश थियो – चडीअ तरह गालाहियाई,जेसी कुछ खांउस पुछियो वियो सुठीअ तरह जवाब डि़नाई । जंदहि चाय आई – सभिनी खे चाहि जो प्यालो डि़नो वियो छोकरे खे पिण चाहि जो प्यालो डि़नो वियो – छोकरे पहिरीं त न कई, पर ब –टे दफा मनवार करण ते हु राज़ी थियो ऐं हिक ई सबड़के (दफे) सां पी प्यालो रखी ऐं बुफिलदो उता उथी वियो । इहो व्यवहार डि़सी छोकरीअ जा माउ–पीउ वाइड़ा थी विया ऐं जाहिर थियो त छोकरे में शालीनता, नम्रता या वदुनि जे लाइ मन में इज्जत न आहे। इहो रिश्तो न वणियो । इन मां साफ ज़ाहिर आहे त इन्सान जी सफलता या असफलता जो दारोमदार संदसि व्यवहार ऐं वाणीअ ते आहे।

चवणी आहे त संसार में सभ खां खतरनाक हथियार इन्सान जी 'वाणी' आहे। वाणीअ जो असर तलवार जे वार खां ब वधीक थींदो आहे। तलवार जो लगलु घाव भरिजी वींदो आहे पर वाणीअ जो घाव कोन विसंरदो आहे। तलवार जे वार सा इन्सान जे जिस्म ते जख़म थींदो आहे पर वाणी दिल खे जख्मी कंदी आहे । कदुहि–कदुंहि त माण्हू चरियों वि थी पवंदो आहे। इन करे घणे वहस में न पइजे ऐं गुस्से में वाणीअ ते काबू रखिजे। छो जो गुस्से में इन्सान छा जो छा चई डींदो आहे। न वणन्दड़ गाल्हि वि ज़ुबान मां निकरी वेंदी आहे। जहिंजो दिल ते असरु पंवदो आहे ऐं उहो दिल जो दर्द भरण तांई भुलाए न सघिवो आहे । इन करे गुस्से ते काबू करण ऐं दिमागी संयम रखण वारो इन्सान ई समझदार ऐं महान् सडि़वो आहे। महान् दार्शनिक अरस्तु जी ज़ाल डाढी झगड़ालू हुई, ऐं टालस्टाय जी ज़ाल वि गुस्से वारी ऐं सनकी मिजाज वारी हुई । विन्ही महान विद्वाननि जो जीवन दाढो दुखी हुओ। जंदहि संदनि जालू गुस्सो कन्दियूं हुयूं । उन वक्त हू चुप्पी धारण कन्दा हुआ । पंहिजे दिमाग़ खे काबूअ में रखंदा हुआ ।

इंग्लेण्ड जे मशहूर कवि बायरन कविताऊनि जी हिक किताबु लिखी तियार कयई ऐं कहिं कम सां उथी कमरे खां बाहर वियो । ओचतो संदसि पालतू बिल्ली 'पुसी' कमरे में टिपु डे़ई करे दाखिल थी, ऐं बड़दर मेणुबत्ती किताब जे मथां केराए छडि़यांई । नतीजो कविताउनि जो किताब जली रख थी वियो संदसि वीहन वरिहनि जी मेहनत मिट्टी में मिली वेई । तमामू घणे दुःख थियुसु । कुछ देर तांई त बुत वॉगुरु बीठो रहियो। समुझ में न पियो अचेस त छा करे, हिकदम गुस्सो पी'– मुस्कराए 'पुसी' बिल्ली खे कच्छ में खणी प्यार कयाई – ऐं प्यार सां पुचकारे चयांईसि त " प्रिये – तोखे खबर आहे – तो मुहिजो केतिरो नुक्सान करे छडि़यो आहे। " बिल्लीअ अखियूं बन्द करे हामी भरी । इहो डि़सी कवि बायरन खिलण लगो । बायरन वटी हिम्मथ ऐं जोश सां बिन सालनि में कविताउनि जी रचना करे किताबु पूरो कयो ऐं हू इन किताब करे दुनियां में अमर थी वियो ।

हिननि सभिनी मिसालनि मां साफ ज़ाहिर आहे त जंहि माण्हूअ जो व्यवहार खौरो ऐं अणवणन्ड़ आहे उहो दुनिया जे नज़रनि में अणपढ़िहयलु ऐं मुर्ख सडि़जे थो । खेसि कंहि जो सहकार न मिलण करे जीवन में केतिराई दुख डि़से थो पर जेको इन्सानु मिठो ऐं शिष्टाचार सां गालाहे थो । समाज जे मुताबिक पंहिजी जीवत जीये थो । सभिनी सा दोस्तीअ जो व्यवहार रखे थो वक्त जे नज़ाकत खे समझे थो, उहो समाज जे नज़रुनि में भलो इन्सान ऐं विद्धान सडि़जे थो ऐं समिनी जे सहकार ऐं सदुभवनाउनि सां हिक दींह तरक्कीअ जें मन्जिल ते पहुचे थो । यानि असां जी कामयाबी या नाकामयाबी जो दारोमदारु असां जे पंहिजे व्यवहार तेई आहे।

" असीं सब हिकु आहियूं "

कु शान्ति लाला

'वा सुदेव कुटुम्बकम ' जो जुमिलो त तयहां सभिनी रामायण, महाभारत ऐं गीता जहिडनि पवित्र ग्रन्थनि मे पढ़ियो ऐं बुधो हूंदो, जंहि जो सार आहे त सज़ो संसार असां जो घर आहे ऐं हीउ संसार असां जो कुटुम्ब आहे यानी असीं सब हिन संसार रुपी कुटुम्ब जा मेम्बर आहियूं – जहि मां जाहिर आहे त असीं सब हिकु आहियूं ।

असीं सब हिकु आहियूं ' यानी मुल्क में रहण वारा सब इन्सान चाहे उहे हिन्दू आहिनि या मुसलमान, सिख हुजनि या ईसाई ऐं पारसी – सिन्धी या पंजाबी, बंगाली या आसामी या बिया के बि अलग-अलग धर्म खे मञण वारा या ब़ोली ग़ालाहिण वारा हुजन – सब हिकु आहियूं – हिकु हुआसीं ऐं हिकु ई रहंदासीं – असीं सब न त अलगु आहियूं न की अलग हुआसीं ऐं नको की असीं अलगु अलगु थींदासीं –

असीं सब हिकु आहियूं ' इहा ग़ाल्हि केतराई मिसाल डेई समझाएं सघिजे थी ।

जींअ हिक कुटुम्ब जा भाती रोज उभिरण सां पहिंजे– पहिंजे कम खे लगी वींदा आहिनि– घर जो वड़ो नौकरीअ ते या ब़िये कहिं बि कारोबार ते, ब़ार पंहिजे – पंहिजे स्कूल या कालेजनि मे ऐं ब़ारनि जी माता सभिनी लाइ खाधो तैयार करण मे मशगूल थी वींदी आहे ऐं वरी शाम जो सबई मोटी अची गडु थींदा आहिनि – ऐं गडिजी खाधो खाईंदा आहिनि ऐं सजे डींह मे कयल कमनि जो जिक्र कंदा आहिनि उन महिल घर जे वडे खे पंहिजे कुटुम्ब जो अहिसासु थींदो आहे ऐं ड़ाढे फखुर सां चवंदो आहे त हीउ मुहिंजो कुटम्ब आहे ऐं असीं सब हिकु आहियूं ऐं घर जा सब भाती संदसि चवण मुताबिक कमु कनि था उन जे मनाई करण कंहि बि कम जे करण जी हिमाकत कोन था कनि । साग़ीअ तरह सभई कुटुम्ब पहिंजे– पहिंजे कुटुम्ब जे वडे जो चवण मञी 'असीं सब हिकु आहियूं ' खे साबित कनि था – छो जो जदहिं असीं पहिंजे कुटुम्ब मे हिकु आहियूं त पक समझो त असीं पंहिजे – पंहिजे मोहल्ले ऐं शहर मे बि हिकु ई आहियूं – जहिं मोहल्ले में असीं रहूं था । उन मोहल्ले या पाड़े जे वडे – बुज़ुर्ग खे सब चाहे उहे हिन्दू हुजनि या मुसलमान खेसि चाचा जान या काका जी चई सडींदा आहिनि जो हमेशा हिक ब़िए जी मदद

जन्म 14 नवम्बर 1946

नालो	:	कु शान्ति लाला
छपियल किताब		राजस्थान पत्रिका, नवज्योति में रचनाओं प्रकाशित थियल आहिन।
इनाम		राजस्थान सिन्धी अकादमी पारां सम्मानु लायन्स क्लब जयपुर सेन्ट्रल पारां सम्मान
		'बेटी बचाइ' सेवा समिति पारां सम्मान
पेशो/नौकरी		अध्यापिका (रिटायर्ड)
पतो		5-ए-75, जवाहर नगर, जयपुर-4

करण लाइ तैयार रहंदा आहिनि।

'असीं सब हिकु आहियूं' । इन जो साक्षात दर्शन दुनियां जो ब़ियनि मुल्कनि खे तड॒हिं थियो जड॒हिं सन् 1962 ऐं 1971 में चीन ऐं पाकिस्तान असां जे मुल्क जे सरहिदुनि ते हमलो कयो त सभिनी गदु॒जी दुश्मन खे अहिड़ो कराड़ो जवाबु डि॒नो जो अजु॒ ताईं सघो साहु कीन खणी सघियो आहे– उन वक्त चइनी पासे इंऐ पिए दिसण में खां अलग॒ थी विया – पर उन जो इहो मतलब न आहे त असीं हाणो हिकु न आहियूं – भाउरनि में विराहड॒ा त थीं दो रंहदो आहे– विचारनि में बि तफावत थी पवंदा आहिनि, पर इन जो मतलब इहो न समुझण घुरिजे त असीं हाणो अलग – अलग॒ आहियूं – पर अजु॒ बि असीं हिक आहियू ऐं कि॒ई रहंदासी –

विराहाडे. खां पोइ बि असीं सब सागी॒अ

आयो त ज॒णु हर हिक हिन्दुस्तानीअ ते हमलो थी रहियो आहे–हर हिकु हिन्दुस्तानी चाहे उहो हिन्दु हो या मुसलमान सिख या ईसाई – पहिंजो सब कुछ विञाए – कुर्बान करे बि देश जी रक्षा करण लाई तैयार हो – जवान फौज में भर्ती थियण लाइ तैयार हो त वापारीअ माली मदद में का कोताई न डे॒खारी ऐं वरी फौजी जवाननि पहिंजी जान जी परवाह न करे देश जी रक्षा कई ऐं दुश्मननि खे करारी सिकस्त डे॒ई दुनियां खे डे॒खारियो त " असीं सब हिकु आहियूं "

पन्द्रह अगस्त,1947 में असां जो देश भारत अंग्रेजनि जे गिरफ्त खॉ निकरी आज़ाद थियो – असां खे आज़ादी हासिल थी – इहा आज़ादी मुल्क जे सभिनी नागरिकनि जे गदि॒यल ताकत जे करे हासिल थी – हिन्दुस्तान में रंहदड़ सभिनी कौमिन अंग्रेजी राज॒ जो ज़ोरदार विरोध कयो – ऐं सभिनी कुर्वानियूं दि॒नियू हुयूं – जंहि करे अंग्रेजी हुकुमत जी दिल दहलजी वेई ऐं असां खे आज़ाद करण जरुरी थी पियो आज़ादीअ सां गडू॒ जेतोणिक असां जे देश जो विराहडो थियो– असांजा के भाउर असां जग॒ह ते वासो कयूं था– हिकई शहर– गलीअ ऐं गो॒ठ में अलग॒ –अलग॒ धर्म ऐं भाषा जा ज॒ाणदड़ रहूं था– गडु॒जी कमु कयूं था – मुल्क जे वाधारे ऐं तरक़ीअ ख़ातिर सबई गडि॒जी वद॒ा –वद॒ा कारखाना हलाइण में पहिंजो– पंहिजो योगदान डि॒यूं था । इहोई कारण आहे जो अजु॒ असां जे मुल्क जो नालो दुनियां जी टीं ताकत में शुमार थियण लगो॒ आहे – ऐं दुनियां जा सबई मुल्क भारत सां दोस्तीअ जो हथु मिलाइण ऐं व्यापारिक समझोतो करण लाइ तैयार रहंदा आहिनि ।

असीं सब हिकु आहियूं – इन जो बि॒यो मिसाल असां जो कौमी तिरंगो झण्डो आहे – सजे॒ भारत में उतर खां दु॒खण ऐं ओभर खां ओलह ताईं– असीं सब कौमी झण्डे हेठि आहियूं – ऐं हिकु ई असां जो कौमी गीत "जन गण मन अधिनायक जय है, भारत भग्य विधाता"– जहिंखे मुल्क में रहण वारा सभई भारतवासी वक्त बि वक्त हिक ई स्वर सां गा॒ईदां आहिनि– हिक ई असां सभिनी जी कौमी बो॒ली हिन्दी आहे जेका सजे॒ हिन्दुस्तान में गा॒लाही थी वञे ऐं समूरो सियासी कम हिन्दीअ में कयोथो

वञे जेतूणिक के सिर फिरिया भाउर इन जो विरोध कदा आहिनि पर इन जो मतलब इहो न आहे त असीं सब हिकु न आहियूं – इहो त विचारनि जी नाइतफाकी आहे जेका वक्त अचण ते खत्म थी वींदी आहे – हिकई घर जे भातियुनि – हिक ई पीउ जे पुटनि हिक ई गुरुअ जे शागिर्दनि मे भी विचारनि जी नाइतफाकी थींदी आहे – पर उहे सब हिकु ई हूदा आहिनि सागीअ तरह हिन्दुस्तान जहिडे मुल्क मे अलग –अलग धर्मनि खे मञण वारा– अलग –अलग ब़ोलियूं ऐ भाषाऊं ज़ाणदड, जिनि जो अलग– अलग खाधो ऐ रहण– सहणु अलग – अलग आहे विचारनि मे नाइतफाकी स्वभाविक आहे पर तह हूदे वि उहे सब हिक ई कौमी झण्डे जी इज्जत करे सलामी दीन था– ईश्वर – अला– गुरु – ईसा हिक ई शक्तिअ जो नालो आहे – सभई इन्सान हिक ई शक्तिअ जा खलिकियल आहिनि – पोई चाहे उन शक्तिअ खे असीं ईसा मसीह चऊँ या मोहम्मद साहब, राम चऊँ या रहीम या गुरु नानक चऊँ, असीं सब उन प्रभु अ जी पूजा कयूं था – इहो पूजा जो ढग असा जो पहिंजो– पहिंजो आहे– हिन्दू – मन्दिरनि मे घन्टी वज़ाए आरती करे उपासन कनि था – त मुसलमान मस्जिद मे नमाज पढनि था त ईसाई गिराजघरनि में प्रभुअ जी प्रार्थना करे पूजा कनि था ऐ सिख वरी गुरुद्वारे में ग्रन्थ साहब पढी मथो टेके गुरुअ खे पूजीन था मतलब इहो आहे त हर हिक इन्सान पहिंजी – पहिंजी सहूलियत साण पहिंजे गुरुअ जी भक्ति करे थो – इन भक्तिअ जो मक्सद त सभिनी जो हिकु ई आहे – "मोक्ष" जदहिं सभिनी जो मक्सद हकु आहे " मोक्ष " त पोइ साफ जाहिर आहे त असीं सब हिकु आहियू ।

असीं सब हिकु आहियू ' इनते मुंखे इकबाल जू ब़ लाईनू याद अचनि थियूं जहिं चयो आहे :–

सारे जहां से अच्छा हिन्दुस्तान हमारा
हम बुल बुलें हैं इसकी यह गुलस्तॉ हमारा ।।

यानी जींअ सब बुलबुलूं बाग जी रौनक – खूबसूरती वाधाईन थियूं सागीअ तरह असीं वि अलग–अलगु धर्म एं ब़ोलीअ वारा हूंदे वि सब भारत जा नागरिक आहियूं ऐ सब हिकु आहियू ।

जगत गुरु शकराचार्य – पंहिजे उपदेशन मे चयो आहेत – सब इन्सान हिकई ईश्वर जी सन्तान आहिनि – हीउ मुल्क समिनी जो आहे– सभिनी खे हिन जी गोद मे विहण जो बराबर– बराबर हकु आहे।

सन्त कबीर – जुलाहे जे घर जन्म वठी वि हिन्दू ऐ मुसलमान – बिन्ही लाइ सागिया ई उपदेश दिना

गुरु नानक देव– पहिंजी वाणीअ मे चयो आहे त सब बन्दा हिक ई – ईश्वर जी रचना आहिनि – राम – रहीम ईसा मसीह जे नाले ते फसाद करण वारा बईमान आहिनि।

स्वामी विवेकानन्द त इन्सान खे ईश्वर जो अग मञियो आहे पंजाब मे स्वामी रामतीर्थ– बंगाल मे राम कृष्ण परमहंस, गुजरात में स्वामी दयानन्द सरस्वती – महाराष्ट्र में सत नामदेव ऐं ज्ञानेश्वर ऐं बियनि कतिरनि ई सनतनि सजे देश खे इन्सानियत जो पाठ पढायो आहे त वरी महात्मागांधीअ खे इसां पंहिजो " बापू " मञियो आहे – जहि असा सभिनी खे पिता जो प्यार देई – पहिंजी जिदंगी कुर्बान करे हिक हउण जो मिसाल सम्हू रखियो आहे – ऐं अजु सजो मुल्क हिकु आहे–असीं सब हिकु आहियूं – इतं मुंखे वरी डा. इकबाल याद अचे थो जहिं चयो आहे– " कुछ बात है कि हस्ती मिटती नहीं हमारी, इहा गाल्हि असां जे हिक हउण जो सबूत आहे– जेका असां जी हस्तीअ खे कायम रखियो वेठी आहे।

अंसांजे नौजवानन जे हथन में आहे सिन्धियत जी ज्योत

अशोक मूलचन्दाणी

हज़ारनि वरिहनि खां असांजा पूर्वज आदरणीय भाऊर सिन्धियत जी ज्योत खे जगाये रहिया आहिन । वडी खुशी जी गाल्हि आहे त सिन्धियत जी ज्योति अखण्डता सां बरी रही आहे । सिन्धी समाज हिन ज्योत जी रोशनीअ में पहिंजा कदम अगियां वधाए रहियो आहे। सवाल ईहो आहे त छा अंसा हिन ज्योत खे हमेशा जलाये रखी संघन्दासी? अचो त पाण में वेहीं विचार कयूं त असांजी सिन्धियत जो आइन्दो छा आहे?

सिन्धियत जी ज्योत अजु सिन्धी नौजवाननि जे हथनि में बरी रही आहे । हर शहर, नगर में सिन्धी युवा मण्डल सुठा कम करे रहिया आहिन, पंहिजे मज़बूत हथनि सां "चेटीचण्ड" जो मेलो, संतन जी वर्सियूं, सिन्धी समारोह, सिन्धी चटा भेटियुंन में सराहनीय कम करे रहिया आहिन । पर अफसोस जी गाल्हि इहा आहे त सिन्धी नौजवान पंहिजी बोली, पंहिजे रीति–रिवाज ऐं त्यौहारन खां परे खिसकन्दा पिया वञनि ।

सिन्धी नौजवान आधुनिकता जी हिन अंधीअ डुक में सब खां अगियां आहिन । 31 दिसम्बर हुजे या क्लबन जो फंक्शन हुजे, हर हन्द सिन्धी नौजवानु दिसण ईन्दो आहे, ऐं हू पश्चिमी सभ्यता वि, जे रंग में रंगियल । शादीअ जी रस्मून में सिन्धियत जी चमक ख़त्म थी रही आहे । वक्त जी रफ्तार जे अनुसार हलण जरुरी आहे, पर रफ्तार एहरी बि न हुजे जो कि पंहिजी सिन्धियत जे रस्ते तांई भटकज़ी वञे । पांहिजे वदन त पंहिजे धर्म ऐं भाषा बोलीअ लाइ घणई कुर्बानीयूं कयूं, हिन कुर्बानीअ जे करे असीं फखर सां चई संघू था त असां सिन्धी आहियूं। सिन्धी नेताऊन सिन्धियत जी खातिर 10 अप्रेल 1967 ते पंहिजी मिठड़ी सिन्धी भाषा खें संविधान जी अठीं सूचीअ में जगहि हासिल कराई । हिन भाषा जे ख़ातिर ही असांखें मान्यता प्राप्त भाषाऊन वांगुर सहुलियतूं हासिल आहिन ।

वदन त पंहिजी सिन्धियत जी ज्योत बारे छडी । अजु असां नौजवाननि जो ही फर्ज आहे त सिन्धियत जी ज्योत खें संदाई जगाइण वास्ते पंहिजा हथ मज़बूत कयूं।

हर घर जो हिक वि सिन्धी नौजवान ईहो कमु, हथ में खणे त माँ तव्हां खे विश्वास थो दियारियां त जेस तांई सिजु चण्ड ऐं तारा हून्दा ओसताई असांजी 'सिन्धियत' रहन्दी । सिन्धी नौजवान अगियां ईन्दा त अचण वारे वक्त में पहिंजा सिन्धी बार वि सिन्धी नौजवान वणंजी 'सिन्धियत' जी रक्षा कन्दा ।

जदहिं वदनि जो आर्शिवाद ऐं नौजवाननि जो जोश गदु हुजे त दुनियां जी का वि ताक़त असांखें, सिन्धियत खां जुदा नथी करे सघे । भारत जी हर सिन्धी संस्था खे अनुरोध आहे त पांहिजी संस्था में नौजवाननि खें अहिमियता सां खणन, ऐं गर्व सां चवनि तः– ज्योत सिन्धियत जी जागाईदा हलो, गीत झूलण जा गाईदा हलो ।

नालो	:	अशोक मूलचन्दाणी — जन्म :
छपियल किताब	:	–
इनाम	:	–
पेशो/नौकरी	:	पत्रकार, संपादक जय अमरलाल सिन्धी पत्रिका, जोधपुर
पतो	:	3 ई. 3, प्रताप नगर, जोधपुर

सिन्धी ज़िबान ऐं उनजा लहज़ा

पूनम मेघाणी

कहि बि समाजी व्यवस्था मे हिक बि्ए सां विचारनि जे दे वठि लाइ इसांन जाति जे वात मा निकितल आवाजनि जे सिरिश्ते खे ब़ोली सदि्जे थो । लिसानियात जे जग मशहूर अमरीकी माहिरनि ब्लोक ऐं ट्रैगर (Bloch & Trager)जे दि्नल वसिफ में बि मथिंये वसिफ सा ठहिकी थी अचे ।

सिन्धी किताबनि मे दि्नल हीअ वसिफ त "जिबान ख्यालनि जे इजिहार जो वसीलो आहे ।" हर इसान समाजी व्यवस्था जो हिकु फर्दु आहे । हूं कदहि कदहि हिक खा बि वधीक व्यवस्थऊनि मे शामिल हूदो आहे । तहिकरे हू समाजी मामलनि मे ज़ुबान ते घणो मदार रखे थो । ज़ुबान खा सवाइ कहि बि इसानी माशरे खे समुझण मुश्किल आहे। जिबान हिक जरियो आहे। जहिजे वसीले हिक इसान जी "तलब" जो बि्यो इंसान "जवाबु" दि्ए थो । माहिरनि जो रायो आहे त जिबान तहिजीबनि जी बुनियादु आहे ।

जबान हिक समाजी व्यवस्था मे ई जिंदह रही सघे थी । जीअ समाजी व्यवस्था जिबान लाइ जरुरी आहे तींअ जिबान बि समाजी व्यवस्था लाइ जरुरी आहे । छाकाणि त जिबान हिकु आहिडो वसीलो आहे जो हिकु इसानु पंहिजनि सभिनी सरगर्मियुनि लाइ इस्तेमाल करे था मिसाली तोर ते रोज़ाना व्यवहार मे, धन्धनि वगैरह मे ।

दुनियां जू अक्सिर कौमूं ब़ोलियुनि जे लिहाज़ खां हिक बि्ए खां अलहदगी रखनि थियूं ऐं किन ब़ोलियुनि जे नालनि सां शुमार क्यूं वेदियू आहिनि। किनि मुलिकनि मे उतां जां रहिवासी मुख्तिलिफ ब़ोलियूं ग़ाल्हाइण जे करे उनहनि ब़ोलियुनि जे नालनि पुठियां नडियू –नडियूं कौमूं सदि्जनि थियू । उहे सवाइ कहिं मतभेद जे, या सवाइ कहिं झेडे झगि्डे जे हिक बि्ए सा गदि् रहनि था ।

इहा साबित थियल हकीकत आहे त के बि माण्हु हिक जहिडो ग़ाल्हाए न सघंदा आहिनि। चाहे उहे सागि्ये माहौल जा छो न हुजनि, मिसाल तोरि को लाडिकाणे जो रहाकू हैदराबादियुनि जी महिफिल में वेंदो त जेतोणीक उनजी ब़ोली बि सागी सिन्धी आहे पर उचार जे तरीके ऐं लहिजे मां बि्न्ही यानि लाडिकाणे जे रहाकूअ ऐं हैदराबाद जे वाशिंदनि जे ब़ोलीअ मे फर्कु महिसूस करे सघंदा । बिल्कुल सागि्ए तरहिं हैदराबाद जा के बि रहाकू हिक जहिडी हरिगिज ग़ाल्हाए न सघंदा यानि बि्न्ही जी जिबान में ऐं जरुर फर्कु हूंदो । न रुगो एतिरो ई पर जेकदहिं गोर ऐ ध्यान सा बुधियो त मइलूम थींदो त कोबि माण्हू जुदा–जुदा मोकनि ते सागि्यो जुमिलो हिकई यानि सागि्ये नमूने सां ग़ाल्हाये न
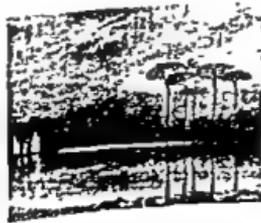
सघंदो आहे । आहिड़े किसम जो फर्कु हर ब़ोलीअ जे तारीख में अहम हिस्सो अदा करे थों । अहिड़ा नढा– नंढा फर्क अलग़ अलग़ कौमुनि तांई पहुॅची आदत बणिजी वञनि थियूं जेको अग़िते हली करे उनहीअ समाज जो हिकु ख़ासु नालो मुकररु थी वञे थो ।ज़बान (भाषा) जी अहिड़नि व्यवस्था खे "लहिज़ा" या उपभाषा चइबो आहे । जुदा –जुदा लहिज़ा वरी नंडनि नंडनि लहजनि में तफसीम थी वञनि था । ऐतिरे कदुरि जो हिक समाज़ जे माहौल में रहेदड़ बाशिंदा, हिक ब़िए सा साग़िए या मिलंदड़ – जुलंदड़ लहिज़े में ग़ाल्हाईदा आहिनि ऐं पहिंजे माहौल या पहिंजे राज़ु खां ब़ाहिरि वारे माहौल में कमु ईदड़ मुहावरे खे पंहिजो न समुझन्दा आहिनि। मिसाल लाड़ में ब्लोच कौम वारे माहोल में कमु ईदड़ सिन्धी मुहावरो सूमय कौम वारे माहौल में कमि ईदड, सिन्धी मुआवरे खां जुदा आहे । ब़ोलीअ ज मुख्तलिफ लहज़नि ऐं मुहावरनि ते बहिस कंदे इहो साबित थो थिए त कहिं बि मुल्क, सूबे यां ख़ते जी ब़ोली, उनजे लहिज़नि ऐं मुख्तलिफ लहजनि में कमि ईदंड़ मुहावरनि जे तफसीम लाइ के असूल मुकुररि थिया आहिनि जे इल्म जे माहिरनि महिनत करे ठाहिया आहिनि, उहे असूल आहिनि।

i- हाकिमनि जी ब़ोली हुजणू
ii- साग़ी हुकूमत
iii- सयासी हालतूं
iv- समाजी ऐं मज़हबी मेलजोल
v- व्यापार ऐं सियासी नाता
vi- साग़ियूं भौगोलिक हालतूं
vii- साग़ियूं रस्मूं ऐं रिवाज़
viii- शादियूं – मुरादियूं
ix- लदपलाण

उहे मुल्क जिते लसानी व्यवस्था वेझिड़ाईअ में वधियो ऐं वीझियो आहे उते तफावत बिल्कुल घटि आहे, जींअ अमेरिका जे उल्हन्दे हिस्से में, यां रुस में, पर उहे मुल्क जिते साग़ी ब़ोली (ज़िबान) ग़ाल्हाईदड़ वद़े अरसे खां आहिनि उते मुकामी लहिज़नि में घणो फर्कु हूंदो आहे, मिसाल इंगलैण्ड में जिते अंग्रेजी ज़िबान केतिरनि ई सालनि खां ग़ाल्हाई पेई वञे।

ज़िबान खे जुदा–जुदा लहिज़नि ऐं जुदा–जुदा मुहावरनि में विरहाइण लाइ जेके असूल ऐं सबब बयान कया विया आहिनि, समाजी हालतूं उनहनि में पहिरीं रखजनि थियूं । उहे ब़ार जेके मज़हब ऐं तइलीम याफ्त घरनि में ज़मनि था ऐं जिनि जो मेलजोल ब़ियनि मज़हब ऐं तइलीम याफ्त कुटम्बनि जे ब़ारनि सां रहे थो अहिड़िनि ब़ारनि जी ज़िबान मुहियारी 'महज़ब ' ऐं आला तबिके वारी ज़िबान समुझी वेंदी आहे। अहिड़े लहिज़े खे सरकारी तोरि स्कूलनि, कालेजनि, कोर्टनि, असेम्बलियुनि तोड़े महज़ब माण्हुनि में इस्तेमाल थिए थो । मुहियारी लहिजो सद़िबो आहे। मुल्क जी सरकारी ब़ोली उन मुहियारी लहिज़े खे ई तसलीम कयो वेंदो आहे। मिसाल तोरि सिन्ध जी ज़िबान "सिन्धी" आहे, पर उनजो लहिज़ो जेको असीं स्कूलनि में पढ़ूं था यां रेडियो ते सरकारी एइलाननि में बुधूं था, या ग़ाल्हायूं था, जहिं लहिजे में असांजा आलम ऐं अदीब तकिरीरुं कनि था, जो लहिज़ो स्कूलनि ऐं कालेजनि जरिये तइलीम तोरि कमि ईदो आहे। स्कूलनि, कालेजनि, रेडियो ऐं टीवीअ ते हरहिक खे उन्हीअ लहिज़े में ग़ाल्हाइणो आहे। हर

ॿार खे तइलीम उन्हीअ लहिजे मे ई मिले थी । इन्हीअ करे उन लहिजे खे 'मुहियारी लहिजो' चइबो । जेतोणीक लाड जा माण्हूं इये कोन था ॻाल्हाईनि जींअ किताबनि मे पढ़नि था । उत्तर जा माण्हू बि इऐ, कोन था ॻाल्हाईनि जींअ दरिसी किताबनि मे आहे। मतिलबु त महियारी लहिजो सरकारी तोरि तसलीम में कयो वेंदो आहें । मुल्क यां सूबे जी जिबान उन लहिजे पुठियां ई सदी वेंदी आहे। जींअ इंगलैण्ड में जेका जिबान सरकारी तोर ते मुल्क जी जिबान तसलीम कयल आहे, जहिखे हर मुहियारी अग्रेजी ॿोली चवनि था। जेका अंग्रेजी, मौजूदह वक्त सरकारी तोरि मुल्की ज़िवान आहे उनखे दाख़िणियनि_ इलाके वारी अग्रेजी या शाही अग्रेजी बि चवदा आहिनि। शाही खानदान जी जिबान हुअण करे इगलैण्ड जे दाखिणिये लहिजे खे मुहियारी जिवान हुअण जो फखुरु हासिलु आहे । इन्हीअ करे इ इहो दावो कओ वेदो आहे त समाजी हालतुनि जो मुल्क जी जिबान ते वदो असरु थिए थो ।

सिन्ध जे साहित्य खते वारो लजिहो वधीव मुहियारी आहे पर छाकणि त सिन्धी ॿोलीअ जे वाधोरे वारीयूं कमेटीअ तोड़े सरकारी तइलीम खाते में हैदराबाद जा रहाकु हुआ तहिकर ई हैदराबादी लहिजे खे सरकारी तोरि अहिमियत मिली ऐं उनखे मुहियारी लहिजो तसलीम कयो वियो । इहोई सबबु आहे जो हैदराबादी लहिजे खे सरकारी तोरि किताबनि ऐं कोर्टुनि मे मुहियारी लहिजे में कबूल कयो वियो ऐ गैर मुल्की माण्हुनि खे सिन्धी सेखारण लाई किताब हिन ई लहिजे मे लिखिया विया।

ॿियो सबबु जाग्राफियाई (भौगोलिक) हालतू । जाग्रिफियाई हालति जे लिहाज खां सिन्धी जिवान उतरादी, बिचोली, लाडी, थडी, कोहिस्तानी, कच्छी ऐं लामी लहिजनि में विरहायल आहे । उहे लहिजा वरी मुकामी लिहाज खा नडनि– नडनि मुहावरनि मे विरहाये सघजनि था। मिसाल तोरि 'ठटे ऐं माजिर जे रहाकुनि खे पहिंजे–पहिंजे मुहावरे में ॻाल्हाईदे ॿुधी करे चई सघिजे थो त हीऊ ठटई या माजिरी ॿोली ॻाल्हाये थो । जेतोणीक 'ठटई' या 'माजिरी', के ॿोलियूं न आहिनि पर उहे लाडी लहिजे जा मुहावरा आहिनि। जे जाग्राफियाई (भौगोलिक) असरनि जे करे मुकामी रंग रखनि था।

नंडनि – नडंनि समाजनि में ॻाल्हाइण जे तोर तरीके, उच्चारण ऐं आवाज़नि में बि फर्कु थिए थो । घणो करे इऐं बि ड्रिठो वियो आहे त के माण्हूं पासे वारे ॻोठ जे माण्हुनि खे सदनि खासि उच्चारण जे करे चेडाईदां बि आहिनि। अहिडीअ तरहि हिक ॻोठ खा ॿिए ॻोठ ताई तफ़ावत वधदो वेदो आहे।

जदुहि कहिं बि हिक तरफ हालियो वांजिबा तदुहि तफावत वधंदो वेदो आहे तांजो हिक अहिडे हंधि पहुची वजियो जिते लसानी ख्याल घणोई फर्कु महिसूस कबो । जेतोणीक लसानी तफावत देखारण ताइ उते काबि हद मुकररु कोन हूंदी आहे। हिकु लहिजो ओसिताई पहिंजे खातिमें वारा निशान या हन्धु देखारीदो आहे, अहिडीअ हद या निशान खे "लहिजे जी हद" चइबो आहे। लहिजनि जे खातिमे वारियुनि हदुनि ते हदुनि जा निशान (ख्याली लींक)नक्शे ते देखारे सघिजनि थियूं।

टियो सबब " सियासी हालतूं " ज़ाणायो वियो आहे ' साग़ी हुकूमत, साग़ियो मजहब, शादियूं ऐ मेलजोल जो रिवाज़ ज़िबान जे लहिजे जो बि कारण आहे ।

हाणे जरुरत आहे त सिन्धी जिबान (भाषा) जे उन्हनि सभिनी लहिजनि जो जायजो वठिजे । इनलाइ हिक वदी रिथा जी जरुरत आहे, पर हिति मथे ज़ाणायल रोशनीअ मे सिन्धी जिबान जी लसानी भौगोलिक जो हिकु तफसीली जायजो हवालनि जे मदद र

सिन्धी तइलीभ खें वधाईण जा उपाय

नवलराय बचाणी

1947 में भारत मॉ सज़ी सिन्ध पाकिस्तान हवाले थी वई । सिन्ध जो कुछ हिस्सो थरपारकर वग़ैरह मिले हा, या शरुअ में कच्छ, जैसलमेर, बाड़मेर, जोधपुर जे हिससे में सिन्धी घणा वसी वज़नि हा त असांजी अहिड़ी हालत न थिए हा । सिन्ध भूमि वञण सां पेरनि हेठॉं ज़मीन निकिरी वेई हाणे 50 सालनि में सिन्धी ॿोली बि हथनि मॉ वंञी रही आहे।

डिसिजे त सिन्धी समाज शुरुअ खॉ ई जुझारु आहे । विभाजन वक्त असॉखे शरणार्थी सड़ियों वियो, नाले हटाइण लाइ के आन्दोलन कोन कयासूँ, काई सरकारी मदद बि धणी कोन मिली, मुड़िस थी काहे पियासूँ, थोरे वक्त खॉ पोई सभिनी चयो त हीअ पुरुशार्थी समाज आहे ऐं हाणे दान, परोपकार करे सेवा कार्य सिन्धी भाउर ऐं सिंधी संस्थाऊँ करे रहियूँ आहिन त सभेई चवनि था त ही परमार्थी आहिन ।

पहिरियॉं साल ख़ूब स्कूल खुलिया, सिन्धी ॿोली सिखी, पढ़ी भउरनि तरक़ी कई पर वीहनि खनि सालनि खॉ आहिस्ते आहिस्ते सिंधी स्कूल बन्द थींदी था वञनि वॾा सिन्धी स्कूलन जा भवन ॾिसी रुअणु थो अचे त किन हधि बिल्कुल सिन्धी बन्द थी वेई आहे त किन स्कूलनि जी हालत मर्णीग आहे, पोयनि पसाहनि ते आहे ।

वरी बि शुकुरु आहे जो 3–4 सालनि खॉ वरी, सिंधी समाज जे वापारी, गरीव, सम्पन्न तइलीमदानन लेखकनि ऐं सिंधी सन्तनि ऐं अकादमीअ खे चिन्ता वकोड़े वोई आहे त सिन्धी ॿोली बि दिल दिमाग़ मॉ निकिरी वेई त असॉजी सुञाणप, सिन्धियत छा रहन्दी ? इन करे सभिनी पासे डुक डोर चालू थी वेई आहे ।मॉ आशावादी आहियॉं कुछ सुझाव रखन्दुसि उन तरफ गौर तलव कबो त ज़रुर सुठो थीन्दो ।

1. सरकारी ऐं गैर सरकारी स्कूली मैनेजमेन्ट सां मिली घटि में घटि खें तृतीय भाषा अपनाअजे ।
2. सिन्धी तइलीमदाननि, घणघुरनि ऐं धनी भाउरनि खें वॾी राशि कठी करे, सिन्धी यूनेवर्सिटी या विद्यापीठ खोले सरकारी मान्यता ॾियारे, सिंधी परीक्षाऊँ ॾियारियूँ वञनि ।
3. सिन्धी मास्तरनि ऐं ॿियनि रुचि रखन्दड़नि खे ट्रेनिंग ॾेई मय्यार बधाए टिड़ियल थरिनडियल सिन्धियुनि खे कार्यशालाउँ लग़ाए सिंधी लिखणु पढ़णु कराइजे, वक्त बि वक्त अभ्यास कराइजे जो हींअर वरी भाउर पंहिज़ूँ जंडू ग़ोलण लग़ा आहिन खेनि सहयोग जी दरिकार आहे सन्दनि कुन्डनि दूर करण जो हीउ सुठो मौको आहे ।

नालो	:	नवलराय शेवकराम बचाणी	जन्म : 25 अगस्त 1927
छपियल किताब	:	सम्राट दाहिरसेन जीवन चरित्र, श्री झूलेलाल साखी, सिन्धु ज्ञान सागर सिन्धी शूरवीर ऐं अमर शहीद, स्वतत्र सेनानी 1977, डॉ. हेडगवार, बियन पूज ठकुर	
इनाम	:	–	
पेशो/नौकरी	:	चिकित्सक	
पतो	:	पूर्व विधायक, हाथी भाटा, अजमेर – 1	

अहिडो हिक संगठन ठहे जो पूज सिंधी पंचायतुनि खें हिन तरफ नजरियो कराए त सिंधी विद्यार्थीयुनि खे दाखिला ड्रियारियो ,पहिजीअ मादरी भाषा खे घटि न समिझो हीअ समर्थ, सम्पन्न, वैज्ञानिक ढेग सॉ कम्प्यूटर ते फिट आहे। अजु बि हिन में 70% संस्कृत शब्द आहिन, 52 अखरनि जी सम्पन्न, विश्व जे समिनी ब्रोलियुनि खॉ वधीक सम्पन्न आहे । ब्रोल चाल मे मिठी, वणन्दड आहे ।

सिन्धी पाठ्यक्रम जा किताब जल्दी मुयसर कराइण जो बन्दोबस्त कराइणु जुगाए ।

सिन्धी साहित्य छपिजे त धणोई थो पर उन लाइ सिन्धी पुस्तक मेला लगाइ, विकिणण जो बन्दोबस्त कराइणु घुरिजे जींअ सिन्धी समाज जा भाउर, भेनरूँ किताब खरीदण ऐं पढण जी आदत विझनि।

जीअँ त आर.ए एस. आई.ए.एस इमितिहाननि मे सिधी विषय खणी सधिजे थी, ब्राहिर विलायत में विद्यालयनि, वापारियुनि या टयूशन ते या आकाशवाणी, दूरदर्शन ते सुठी सिंधी ज्ञाणन्दडनि जी जरुरत आहे, इन लाइ प्रचार कजे त समाज जा बेरोजगार, घुरिजाऊ भाउर भेनरु जरूर इन तरफ ध्यान ड्रीन्दा, आम तरह चवनि था सिधी सिखी छा करियूँ, पहिंजी संस्कृति, सुञाणा सहित्य लाइ बि सिन्धी सिखणु, ज्ञाणणु जरूरी आहे ।

सिन्ध जी तवारीख, सिन्ध जो फरतु वारो इतिहास नई सई लिखी, नई टहीअ खे जानकारी दियण उन मे सिन्ध लाइ लगाउ पैदा करणु सिन्धियत जी सुञाणप दियणु जरुरी आहे ।

9. सिन्धी साहित्य ब्रियनि प्रान्तीय भाषाउनि मे छपाए ऐ ब्रियनि ब्रोलियुनि मॉ तर्जिमो करे आदान प्रदान कजे, इन दुस में कुछ थिए पियो पर अञा इन में गति आणणु घुरिजे ।

10. वड्रा सिन्धी सम्मेलन करे, सिंधी सांस्कृतिक कार्यक्रम करे, सिंधी चटा भेटियूँ रखाए, सिंधी माहौल सिधी लाड्रा, सिधी भगत सिंधी लोलियूँ, सिधी कॅसेटिस हलाए सिंधीअ तरफ भउरनि, भेनरूनि, खासु करे ब्रारनि ऐ नई टहीअ खे कुन्धनि मॉ कढी सिन्धियत जी जरुरत, आदिमयत महिसूस कराइजे, हिकु दफो समाज हली पेई त पोइ गाड्री पटिरीअ ते अॅची वेन्दी ।

11. सिन्धी शिष्ट मण्डल प्रधान मन्त्रियुनि सॉ वक्त बि वक्त समरयाऊँ रखनि पिया । अञां दिलपसन्द कार्य कहिं बि कोन करे देखारियो आहे, आश्वासनि दियण में को कमी करार कोन थो रखे, सरकार ते हरु भरु निर्भर न रही पंहिजो बूटो ब्रारणु घुरजे। सरकार ते ज़ोर आणणु घुरिजे त असॉ करोडनि खॉ वधीक आयकर था ड्रियू , असॉ खे प्रान्त कोन्हे, ब्रोली हथनि मॉ वञी रही आहे । को बोर्ड ठाहे, उन मे सिधी एविजी खणी सिधी ब्रोलीअ जे विकास लाह 3 करोड खर्च, कयो, दर्सी किताब छपायो, साहित्यकारनि खे मदद करियो, विशेष सिधी मेला, माहोल ड्रियो वगैरह । प्रान्तनि खे बि खासु हिदायतूँ वञनि जीअ सिधी अ जो विकास तेज गतीअ सॉ थी सघे ।

12 पहिजी लेवल ते प्रशासनिक परीक्षाउनि मे सिधी समाज जे प्रतिभावशाली भाउरनि भैनरुनि खे स्कालरशिप, हरकहि किस्म जो सहयोग डियणं घुरिजे ।

सिंधियुनि लाइ कॉमन मिनिमम प्रोग्राम

नंद कुमार सनमुखाणी

अजु असांजी सिंधी जाति ऐं सिंधी ॿोली अहिड़े नाज़ुक मोड़ ते अची पहुती आहे, जिते सिंधी पंहिंजी मातृभाषा ग़ाल्हाइण खॅ किनारो कंदा नज़र अचनि था, उत्तराधिकार (वर्से) में मिलियल पंहिंजी प्राचीन सभ्यता, संस्कृति ऐं साहित्य खां अपरिचित आहिन ऐं ऐतरे कदुर जो पाण खे सिंधी चवराइण में वि शर्म पिया महसूस कनि, तड॒हिं असां सभिनी सिंधी भाउरनि–भेनरुनि, लेखकनि – कवियुनि, शिक्षाविदनि ऐं समाज सेवियुनि जो फर्ज़ु आहे त पंहिजा सभु मतभेद भुलाए, पाण में हिकु थी "सिंधियुनि, सिंधी ॿोलीअ, साहित्य ऐं संस्कृतिअ जे बचाव, विकास ऐं वाधारे लाई कंहि अहिड़े कॉमन मिनिमम प्रोग्राम ते अमल करियूॅ जेको हिन्द–सिंध समेत सारी दुनिया में पखिड़ियल संसार जी प्राचीनतम सिंधु धाटीअ जी सभ्यता जे असली वारिस– " सिंधियुनि " खे सिंधी बणाए रखण ऐं उन्हनि जी सिंधियुनि जे रुप में अलग॒ पहचान बणाए रखण में सहायक सिद्ध थिए । अहिड़ो कॉमन मिनिमन प्रोग्राम हिन रीति थी सघे थो:–

1. जंहि बि देश या प्रान्त में रहूं, तंहिंजे माण्हुनि सां भले हिरी–मिरी वञूं ऐं खीर–खंडु थी रहूॅ पर सिंधीअ जे रुप में पंहिंजी सुञाणप या पहचान लिकाइण जी कोशिश न करियूं । सिंधी सदाइण में कंहिं किस्म जो शर्म या हीन–भावना महसूस न कयूं, बल्कि इन ग़ाल्हि लाइ फख्र महसूस कयूॅ त 'असां' संसार जी सभ खां पुराणी सभ्यता जो वारिस लेखजण वारी सिंधी जातीअ में जन्मु वरतो आहे ।

2. भले दुनिया जूं ॿियूं केतरियूं बि भाषाऊँ सिखूं ऐं उन्हनि में महारत हासिल कयूं पर पंहिंजी मिठिड़ी मातृभाषा सिंधीअ जी न सिर्फ पूरी पूरी ॼाण रखूं बल्कि उनखें व्यवहार में बि आणियूं ।पंहिंजे धर में या ॿाहिर असीं सिंधी पाण में गदुजण ते मुख्यरुप सां सिंधी ॿोलीअ जो ई इस्तेमाल करियूं। जेकदॖहिं ग़ाल्हि–ॿोल या बहस–मुबाहिसे में ॿियनि ॿोल्युनि जा माण्हु बि शामिल हुजनि ऐं बहस जो विषय सभिनी लाइ कॉमन हुजे त बिलाशक अहिड़ी ॿोलीअ जो इस्तेमाल कजे, जेका सभिनी खे समझण में ईंदी हुजे । पर जे को सिंधी ॿिए सिंधीअ सां पंहिजी मातृभाषा में न ग़ाल्हाए कंहिं धारी ॿोलीअ में ग़ाल्हाइण सां पंहिजो पाण खे माडर्न या प्रगतिशील समझे त उहो पक ई पक अहसास–ए–कमतरी या हीन भावना

नालो : नन्दकुमार सनमुखाणी
जन्म : 7 अक्टूबर 1955
छपियल किताब : -
इनाम : -
पेशो/नौकरी : बैंक में नौकरी
पतो : यशोदा सदन
न्यू बी-6/45, बैरागढ़
भोपाल (मध्यप्रदेश)

जहिड़ी मनो वैज्ञानिक बीमारीअ जो शिकार आहे ऐं उन खे पाण या उनजे साथियूनि/ मित्रनि खे इन बीमारीअ जो मनोवैज्ञानिक तरीके सा इलाज करण घुरिजे । अहिड़नि मन जे बिमारनि सां मिलण ते उनहनि ते गुस्सो या उन्हन खाँ नफरत करण बदरां उन्हन जे प्रति सहानुभूतिअ वारो व्यवहार करण घुरिजे. छो जो मन खां बीमार ई सही, पर आहिनि त उहे वि असांजा पंहिंजा सिंधी । ठीक थियण ते ऊहे वि तव्हां –असां जहिड़ा थी पवंदा ।

5

सिंधी भाषा जी असुली लिपीअ जे सुवाल ते अहिड़ो रुख न अपनायूं जो लिपीअ जे चक्कर में मागहीं पहिंजी ब़ोलीअ खे ई नुक्सान पहुचाए छड़ियूं । ईहो न विसरियूं त 'हीअ' या 'हुअ' लिपि कंहि वि ब़ोलीअ खे लिखण जो हिकु साधन मात्र आहे । इनकरे असुली सुवाल लिपीअ जो न, पर ब़ोलीअ जो आहे। असांजी ब़ोली देवनागिरी लिपीअ मे लिखियल हुजे या अरबी–सिंधी लिपीअ मे–चवराईंदी सिंधी ब़ोली ई । भले हिन या हुन लिपीअ जे पक्ष या विपक्ष मे केतिरा वि तर्क ड़ियू, केडो वि विचार–विमर्श करियू–पर ईहो ध्यान अवश्य रखूँ त ईऐ कदे असांजी भाषा खे त को नुकसान न थो रसे ?

6

पहिंजी जातीअ जे इतिहास, उन जी मुख्य–मुख्य घटनाउनि ऐ पहिंजी सभ्यता, संस्कृति ऐं साहित्य बाबत न सिर्फ असां ज़ाण हासिल करियू पर ईंदड पीढ़ियुनि खे वि उन खां वाकिफ करायूं । इन लाइ न त फकति पहिंजे गोरवशाली इतिहास खें याद कदे–कदे पहिंजो अमूल्य जीवन विञाए छदियू, पर इन लाइ त पहिंजे इतिहास जो अध्ययन हमेशा खां इंसान लाइ अतीत (माज़ीअ) में कयल गल्तियुनि खां सबक़ सिखी आईंदह जी राह मुकरर (निर्धारित) करण मे सहायक रहियो आहे । इनकरे हर इंसान खें पंहिजे देस, जातीअ ऐं कौम जे इतिहास जी पूरी पूरी ज़ाण हुअण जरुरी आहे । गौरवमयी अतीत हकीकत मे इंसान खे केतरियुनि मनोवैज्ञानिक बीमारियुनि खां बचाए संदसि मन खे मजबूत आधार प्रदान करे थों । हूअं वि इंसान खे पंहिजी असुलियत जी ज़ाण हुअण जुगाए ।

अजु जदहिं असांखे साजे संसार मे टिडी–पखिडी अलगु अलगु जातियुनि जे माण्हुनि सां गडु रहण जो मौको मिल्यो आहे, तदहिं महसूस थिए थो त असां सिंधियुनि जी उथणी–विहणी ऐ रीतियू–रस्मू बियनि जी तुलना में न सिर्फ उन्नत आहिन बल्कि वैज्ञानिक कसौटीअ ते वि सही साबित थी रहियू आहिन । मिसाल तौर, सिंधियुनि में सुठी ऐं सणिभी नेरनि करण जो रिवाज सदियुनि खा प्रचलित आहे । पर मेडीकल साईंस जे विशेषज्ञनि ईहा खोजना अञां हाणे वञी कई आहे त सणिभो नारतो माण्हुअ लाइ तमाम घणे फाइदे वारो आहे ।

बियो, कहिं बि ब़ोलीअ जूं चवण्यू या पहाका ऐं इस्तिलाह (या मुहावरा) उनजे गाल्हाइण वारनि जे गहरे अनुभव ते आधरित थींदा आहिनि । जिदगीअ जे हर पहलूअ ऐं मौके लाइ सिंधियुनि वटि इन्हनि जो खारा खजानों मौजूद आहे । ईहो इंगित थो करे त असां सिंधियुनि जे खान–पान, रहन–सहन ऐं रीतियूं–रस्मूं सिर्फ उच्च दर्जे जूं हुयूं ...

खें बियनि जी तुलना में घणों वक्तु अगु ई जीवन सां जुड़ियल सच्चायुनि जी गहरी ज़ाण ऐं समझा पिण हुई । अनुभव जे अहिड़े उत्तराधिकार खां नई पीढ़ीअ जे सिंधियुनि खें वाकिफ़ कराइणु वदनि जो फ़र्ज़ ऐं नंढनि जो अधिकार आहे–जींअं हू पंहिंजे पूर्वजनि जे अनुभव मां सिख्या हासिल करे पंहिजे जीवन खें वधीक सुन्दर ऐं सार्थक बणाए सघनि । इनकरे असांजो फर्ज़ आहे त नई पीढ़ीअ खे पंहिंजे कुल, जातीअ, ब़ोलीअ ऐं रीतियुनि–रवाजनि बाबत जेतिरी थी सघे ओतिरी वधीक ज़ाण दियूं जींअ अगिते हली इतिहासकार ऐं खुद असां जा पोंयां असांजी पीढ़ीअ खें ईहो महणो या मयार न ड़ेई सघनि त असां पंहिंजी फर्ज़ पालना में आहिड़ी भंयकर भुल कई, जंहिजो नतीजो सजी सिंधी कौम खे भोगण लाइ मजबूर थियणो पियो ।

जे असां रुगो हिन कॉमन मिनिमम प्रोग्राम ते ई अमल करण शुरू करियूं त ईहा पक समझणु घुरिजे त असां जी कौम तेसिताईं दुनिया जी सुफह हस्तीअ ते ज़िंदह रंहदी जेसिताई आसमान में सिजु, चंडु ऐं तारा मौजूद आहिन । पोई नारायण श्याम पारे कंहिं कविअ खे दर्दी दांह कंदे ईऐं न चवणों पवन्दो तः–

" अला,ईंए न थिए, जो किताबन में पढ़िजे,
त हुई सिंधु ऐं, सिंधु वारन जी ब़ोली"
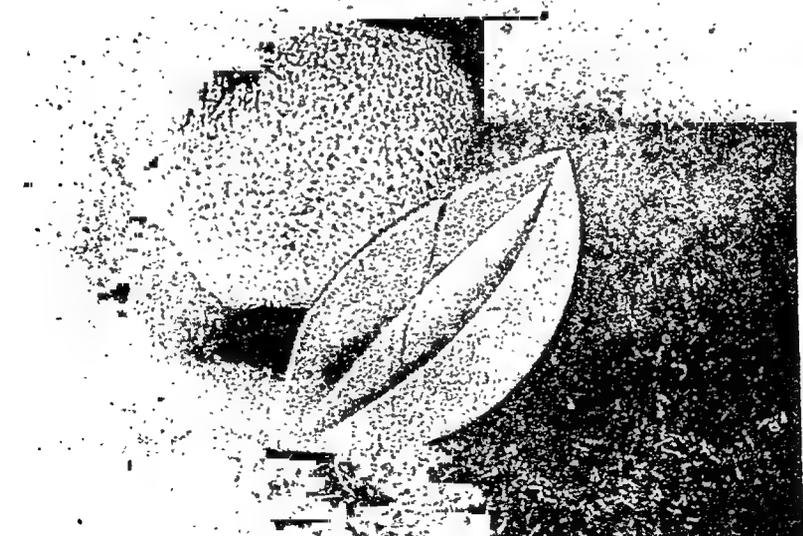
हिकु महापुरुषु—बाबा नेभराज साहिब

सावित्री रानी

न्धु में हिकु संतु पहिंजे घर जे हिक कमरे मे हमेशाई चक्कर लगाइन्दो रहंदो हुयो। हू प्रभूअ जे भगितीअ मे ऐड़ो त लीनु रहदो हुयो जो राति ड़ींह सुम्हन्दे जागन्दे 'नाम' जो ही जपु कन्दो रहंदो हुयो। केतिराई जिज्ञासू पहिंजे समस्याउनि एं शकाउनि जे समाधान लाइ हुन वटि ईदा हुआ।

हिक ड़ींहं ठारूमल नाले हिकु माण्हू हथ मे पकल पापड खणी करे उते आयो। ठारूमलु पापड खां उपरामु थी रहियो हुयो। हू इन करे पापड खणी आयो हुयो त ड़िसा संतु पापड जो छा थो करे ?

सत पापड हथ मे वरिता ए प्रभूअ जे भगितीअ मे लीनु थी करे पापड पापड चवन्दे कमरे मे फेरा पाइण लगो । लगभग 20 मिन्ट थी वया। पोइ सतु ठारूमल जे भरिसां अची वीठो एं पापड हुन जे हथ मे ड़ेई करे "पापड खा पापड खा" चयाई। ठारूमल त पापड खे परशादु रामुझी करे वरित्तो ए खाधो । अगिते वि पापड खाइण लगो। ऊहा उपरामता अलाए कादे गुमु थी वेई ।

हिक ब़ीअ घटना मे हिकु माण्हु जहिंजो नालो मूलचन्दु कुन्दनाणी हुयो। हू हिक ड़ींहु पहिंजा ब पुट साणु वठी आयो । बारनि खे बुखारु छहीन्दो ई न हुयो। घणनि माण्हुनि उनखे इन सत वटि वञण जी सलाह ड़िनी। सतु उन्हींअ महल घर मे फेरा पाए रहियो हुयो। ओचतो वीही करे संत बिन्ही छोकरनि खे ड़िठो । ऐ "बुखार भजी वञु" चई करे बिन्हीं छोकरनि खे अहिडो त धिको ड़िनो जो ब़ई छोकरा अची दाकणि खां हेठि किरिया । पर चमत्कारु ब़ई हिकदमि ठीकु थी वया। बुखारु अलाए कादे गायबु थी वियो ।

ईहें ब़ई घटनाऊ सच्चूं आहिनि। श्री ठारूमल जो त स्वर्गवास थी चुको आहे एं स्वर्ग वासीअ मूलचन्द जा ऊहे ब़ई पुट अजु कल कोटा राजस्थान मे पहिंजे घरपरिवार सां गदु खुशि आहिनि।

हिक घटना मे हिकु चाडू नाले माण्हू हुयो। उन्हींअ कहिंजी हत्या कई हुई। इन करे उन खे फासी मिलणी हुई। पर चाडूअ जी माउ बाबा नेभराज जे शरण मे वई । सतु त फेरा ई पाए रहियो हुयो । थोडी देर खां पोइ हुन माईअ जे भरिसा अची चयई— फासी न टरदी। फासी न टरदी। ए चाडूअ खे फासी थी वई ।

इन्हनि टिन्ही घटनाउनि जे माण्हुनि जा नाला वाकई ईहेई आहिनि। बाबा नेभराज जो जन्मु रोहिडीअ मे अगस्त 1875 ई जो हिक भाटिया परिवार मे थियो हो । नंढपणे मे नेभराज जो नालो जमीयत राम हुयो। बालक नेभराजु भगवान जे भजन मे ई लगल हुन्दो हुयो। तनि ड़ींहनि मे

नालो	सावित्री रानी
छपियल किताब	[illegible]
इनाम	[illegible]
पेशो/नौकरी	[illegible]
पतो	[illegible]

जन्म 26 [illegible]

साई पारूशाह सांई वसणशाह, फकीर बेकस वगैरा जो प्रभावु नेभराज जे जीवन ते पयो।

पहिरीं नेभराज संतु न बल्कि हिकु मास्टरू हुयो । एं पंजें दर्जे जे ब॒ारनि खे सिन्धी पढ़ाईन्दो हुयो । हिक दफे जी गल्हि आहेत हिक द॒ींह नेभराज जे स्कूल में मुआइने लाइ हिकु इंस्पेक्टर अचिणो हुयो। पर नेभराज मास्टर खे त आदत हुई त बचल टाईम में हू भग॒वान जो भज॒नु कंदो हो ।

एं राति–राति जाग॒ी करे हूँ संतनि जा सूफ़ी भज॒न बुधंदो हुयो। मुआइने वारे द॒ींह खां अगि॒में वारीअ संझा जो बि नेभराजु भज॒न कीर्तन बुधण हलियो वियो। एं सज॒ी राति भज॒न बुधण में ई गुज़िरी वई ।

सुबूह जो द॒हें बजे जद॒हिं भज॒न जो प्रोग्राम पूरो थियो । तद॒हि नेभराज मास्टरू पहिंजे स्कूल द॒ांहु डुकियो । उते वञी करे पहिंजी गैर हाज़िरी बुधाए करे जद॒हिं इंस्पेक्टर जे बारे में पुछाई, त सभई मास्टर एं हेड मास्टरू बि अचरज विचां चवण लग॒ा अरे त्वहां छा पुछोथा । जहिं महल इंस्पेक्टरू आयो हुयो, तद॒हिं त्वहां बि त पहिंजे क्लास जा ब॒ार पढ़ाए रहिया हुयउ।

त्वहां जे क्लास जे ब॒ारनि त इंस्पेक्टर जा दिन॒ल सभेई प्रश्न जा ठीकु जवाब बु॒धाया हुया। इंस्पेक्टर त त्वहां जी द॒ाढी तारीफ कई । नेभराज मास्टर समझो त ईहो त को वद॒ो चमत्कारू आहे । शायद मुहिंजीअ गैर हाज़िरीअ में मुहिंजे कक्षा खे भग॒वान पयो पढ़ाए मुहिंजो रूपु धरे।

इन घटना खांपोइ त हू पहिंजो सारो टाईमु प्रभूअ जेई बंदगीअ में गुज़ारिण लग॒ा । स्कूल जी मास्टर वारी नौकरी बि छडे॒ दि॒नी । एं पहिंजे घर जे हिक कमरे में फेरा पाईन्दे प्रभूअ जो नालो जपीन्दा रहन्दा हुया । घणाई माण्हू पहिंजे कामना जे पूर्तीअ लाइ उते वद॒ीअ श्रद्धा एं विश्वास सां गदु ईन्दा हुया।

चवंदा आहिनि त हू कहिं खे जे धकु या मुक हणंदा हुया । त उन जो बि कारजु सिद्ध थी वेदों हुयों

इन संत जी तारीफ सिन्धु जूँ सीमाऊँ पारि करे देस विदेस में फैलिजण लगि॒ी हुई । बाबा नेभराज चवंदा हुयात जे त्वंहा बि सुठा कर्म कयोत त्वहांबि शहंशाह बनिजी सघो था । हू उच्च कोटीअ जा संत, महान योगि॒ी एं ब्रहम्मज्ञानी हुया ।

शायद माण्हुनि जे मथां उपकार करिण लाइ ई हुननि संसार में जनमु वरितो हो । नंढपण खां ई भगि॒तीअ जे रंग में रंगिजण लग॒ा हुया । एं ईहो भगि॒तीअ जो रंगु ऐतिरी चढ़िहियुनि जो हू भग॒ती एं तपस्या कदें कदें पहिंजो त उद्धारू करे ई वया एं अनेक जिज्ञासुनि जो बि कल्याणु करे वया ।

पर हिन संसार जो जेको नेमु आहे सोत सभिनी ते लाग॒ू आहे । 27–5–49, सुबूअ जे वक्त हिन नश्वर शरीर खे छदे॒ नेभराज बाबा निर्वाणु पदु प्राप्त कयो। उन द॒ींहु सभिनी जाति वारनि मिली करे हुननि जे अंतिम यात्रा में शामिलु थी हिन्दु रीतिअ सां हुननि जो अंतिम संस्कारु कयो।

हुननि जी समाधि सक्खर सिंध में ठहियल आहे । उते वञी श्रृद्धालू पहिंजे मनोकामना पूरी थियण जी कामना कंदा आहिनि। एं हिते भारत में बि केतिरनि शहरनि में बाबा नेभराज जो वर्सी उत्सवु मनायो वेंदो आहे ।

संतनि जी महिमा त वेद बि न चई सघंदा आहिनि । छो त संत त जनमु बि वठन्दा आहिनि त माण्हुनि जे उपकार जे लाइ । एं जद॒हिं हू निर्वाणु पदु बि प्राप्त कंदा आहिनि त बिना कहिं इच्छा जे जोती जोत समाइजी वेंदा आहिनि।

अहिड़नि महापुरूषनि जे संग जो जहिंते असरू पवंदो आहे, से बि धन्य थी वेंदा आहिनि।

हिक अदभुत शक्ति-स्वामी सर्वानन्दजी महाराज

नन्दा जेठानी

अ सांजे भारत में धणनि सन्तनि, महात्माउनि,ऋषियुनि– मुनिन एं पीर पैगम्बरनि जन्म वरतो आहे । उन्हनि महापुरूषनि सभिनि माण्हुनि खे ज्ञान डे॒इ करे सच जो रस्तो डेखारियो आहे ।

सिन्धी समाज में बि धणई सन्त महात्मा थिया आहिनि। उन्हनि मे वरूण अवतार झूलेलाल सन्त टेऊराम, स्वामी लीलाशाह, साधु वासवाणीअ वॅगैरा खे जींअ याद कयो आहे, तीऐ ई सन्त सर्वानन्द खे बि याद कयो थो वञे ।

सन्त सर्वानन्द जो जन्म सिन्ध प्रदेश जे भिट्टशाह नाले जे हिक गो॒ठ मे सेवकराम जे घर मे सम्वत् 1954 जे असु महीने जी 12 तारीख ते विस्पत जे डीं॒ह ते थियो हुओ। बालक जी माता जो नालो ईश्वरी बा॒ई हुओ । जेडी॒ महल सन्त सर्वानन्द जन्म वर्तो त वदु॒नि– वदु॒नि ज्योतिषियुनि उन्हे जी शिकिल ते तेजु डि॒सी करे चयो त हीऊ बालक वदो॒ थी करे महान् सन्त थीन्दो । उन्हे बालक जो नालो सर्वानन्द रखियो वियो ।

सिन्ध प्रदेश जो महान सन्त टेऊराम हिन बा॒लक जो मामो लगु॒न्दो हुओ । स्वामी टेऊराम जदहिं उन्हनि जे घर आया ऐं लोरी डे॒ई करे बा॒लक जे मथे ते हथु फेरे आर्शीवाद डि॒नऊं ते बा॒लक जे शिकिल ते हिक अदु॒भुत ज्योति चमकण लगी॒ ।

हिक डीं॒ह जी गा॒ल्हि आहे सेवकराम जे घर सन्त टेंऊराम महाराज आया । उन्हनि भोजन कयो, हथ धोतऊँ त उन्हेहि वक्त बा॒लक सर्वानन्द घुटननि ते हलि टेऊराम खे पेरे पई वरतो । बा॒लक ते नजर पवन्दे ही उनहनि बा॒लक जी शिकिल ते तेज डि॒ठो।

टेऊंराम बा॒र खां एतरो प्रभवित थिया जो उन्हेखे गोद मे खणी वरितो ऐ कुछ डीं॒ह उते रहिणो पियन । संत टेऊराम जेतिरा डीं॒ह उते रहिया रोज सुबह जो सर्वानन्द खे ब्रहम् ज्ञान जी लोरी डीं॒दा हुआ। सत टेऊराम वञण वक्त पहिंजे भणि ऐ भेणिविए खे चयाऊँ त तन्हां रोज शाम जो सत्सग करियो । इन करे उन डीं॒हं खा वठी रोज शम जो सेवकराम जे घर सत्संग थियण लगो॒ । सत्संग में भजन कीर्तन कन्दे–कन्दे बा॒लक सर्वानन्द जो ईश्वर दा॒हं रुझान वध दो वियो ।

<u>संसारिक मोहमाया खॉ परे –</u>

डीं॒ह –हफ्ता महीना ए साल गुजिरदे – गुजिरदे बा॒लक सर्वानन्द जवान थी वियो ऐं संसार जे मोह जा॒र खा छुटकारो पायण जो जरियो गो॒लहण लगो॒। वीचार कदे –कंदे खेसु समुझ नॅ आयो त बिना गुरुअ जे ससारिक सागर खां पार थियणु मुश्किल आहे । खसु वीचार आयो त संत टेऊॅराम जिनि खे, गुरू करण जो पको वीचार करे

नालो	कुमारी नन्दा जेठानी	जन्म 15 जनवरी 1977
छपियल किताब	-	
इनाम	-	
पेशो/नौकरी	[illegible]	
	शिक्षिका - [illegible]	
पतो	556 [illegible]	
	जयपुर	

स्वामीजिनि जे आश्रम गोठ खण्डू पहुची विया । आश्रम पहुची सर्वानन्द स्वामी टेऊँराम जिनि जा चरण स्पर्श करे आर्शीवाद हासिल कयो ऐं पहिंजी इच्छा ज़ाहिर कई एं चयाऊँ त सांई मां तन्हा खे पंहिजो गुरु मञी तव्हां जे शरण में आयो आहियां—संत टेऊँराम बालक सर्वानन्द खे चयांऊँ त हींअर न, तव्हां वरी बिहर अचिजो । सर्वानन्द गुरूअ जी आज्ञा मञी वापिस पंहिजे गोठ भिट्टशाह अची विया । अहिड़ीअ तरह लगातार नवंनि सालन ताई संत टेऊँराम जे आज्ञा मुजिब सर्वानन्द ठीक वक़्त ते आश्रम पहुची वेन्दा हुआ । आखिर संत टेऊँराम साहब उन जो विश्वास ऐं धीरज दिसी सर्वानन्द खे आर्शीवाद देई करे शिष्य ठाहियो । आर्शीवाद वठी सर्वानन्द सन्दनि चरणनि में वेही रहिया ऐं आश्रम में रही करे गुरूअ खां शिक्ष –दीक्षा हासिल कई । शिक्षा डींदे स्वामी टेऊँराम सर्वानन्द खे सगुण–मन्त्र "सतनाम साक्षी" जो उपदेश डींदे समझायो त धरती, जल, अग्नि, हवा, आकाश, दिशाऊ, डींह–रात, सिजु– चण्डु ऐं तारा सभु ईश्वर जा नाला ऐं रूप अहिनि । जेके हमेशा सचु ऐं साक्षी आहिनि । सर्वानन्द खे इहो बि समझायाऊँ त इन्सान जिते ऐं जंहि वक्त शुभ या अशुभ कार्य कंदो आहे–उहे ई उन जा साक्षी रहदां आहिनि। पंहिजे गुरूअ जे सगुण मन्त्र ते मनन करण खां पोई सर्वानन्द वरी पंहिजे गुरूअ जे आश्रम खण्डू वापिस आया। हिन दफे स्वामी टेऊँराम जिन सर्वानन्द खे "निर्गुण– मन्त्र" जो उपदेश देई जीवन में लागू करण जो हुकुम दिनो। गुरूअ खां "निर्गुण मन्त्र" मिलण खां पोई जीवन में लागू करण खातिर सर्वानन्द हिमालय पर्वत जे जंगलनि में वञी गहरी तपस्या कई । ईश्वर जी आराधना कन्दे कन्दे सर्वानन्द केतिरियू ई ऐतिहासिक कविताऊँ लिखियूं। काफी अर्से जी घणी तपस्या खां पोई सर्वानन्द मोटी पंहिजे गुरू स्वामी टेऊँराम जे आश्रम ते आया, ऐं पाहिन्जियूँ लिखियल कविताऊं गुरूअ खे अर्पण करे, गुरूअ जे दिनल शिक्षाउनि जो मांण्हुनि में प्रचार शुरू कयाऊँ । हाणे हू संत सर्वानन्द जी महाराज चवाइण लगा ।

संदनि शिक्षाउनि में ख़ासु– ख़ासु – सभिनी नंढनि वडनि जीवन जी सेवा करियो । यकराय थी रहो । कहिंजे बि बहिकाइंण में न अचो। कहिं बि धर्म जी गिला न कयो । मांस–मच्छी न खाओ । शराब न पीयो । सादो जीवन जीओ । जुआ–चोरी न कयो । रिश्वत न वठो । सच गालाहियो । कहिं सा बि धोखो न कयो । अन्याय न कयो ऐं अन्याय खे बर्दाश्त न कयो, देती लेती न डियो न वठो । समिनी सां सच ऐं मिठो गालाहियो,

छल–कपट न कयो। डिनल वचन खे पूरो करियो । कूड़ खे सचु ऐं सच खे कूड़ गाल्हाईण जी कोशिश न कयो। धरतीअ जे सभिनी जीवन सां प्यार करियो। धीरज रखो। माफ़ी दियणु सिखो । शास्त्रनि जो ज्ञान हासिल करियो । प्यासे खे पाणी पियारियो । बुखिये जी बुख मिटायों ।उघाड़नि खे ढकियो । पापियुनि जो सुधार करियो । त्यागी ऐं निस्वार्थी बणिजो। बीमारनि जी सेवा करियो। चापलूस न थिया । भिक्षा न घुरो । जादू–टोणा ऐं धागनि–झाड़नि ते ऐतिबार, न करियो । कहिं जी बि

दिल न दुखायो। न डिजो न डेजारियो। मेहनत जी रोटी खाओ, देश ऐं समाज जा सेवक बणिजो। कहिजी बि खिली न उडायो । कहिखे महिणा न दियो, मिलावट न कयो, घटि न तोरियो, ऐ बियूं बि केतिरियूं ई शिक्षाओं प्रेमियुन खे दियण लगा ।

इन्सानियत जे सचे पुजारी स्वामी टेऊँराम महाराज जिनि सन् 1942 यानि सम्वत् 1999 जे जेठ जे महीने जदहि हीउ नश्वर शरीर छदियो उन आखिरी वक्त पंहिजे प्यारे शिष्य स्वामी सर्वानन्द खे आर्शीवाद डिनी। उन खॉ पोइ सभिनी सन्तनि अमरापुर आश्रम जी वाग स्वामी सर्वानन्द जे हथनि मे डिनी । जीअ ई स्वामी सर्वानन्द गद्दीअ ते आसीन थिया, आश्रम जे सभिनी प्रेमियुन जो इहो चवणु हो त "गुरूअ जी ज्योति पाहिन्जे चेले में अची वेई आहे । स्वामी टेऊँराम जी महाराज पंहिजी डात पहिजे शिष्य सर्वानन्द खे देई छदी आहे ।"

पहिंजे गुरू महाराज जी गद्दी ते आसीन थियण खा पोई स्वामी सर्वानन्द जी महाराज इन्सानियत जी सेवा कन्दे कन्दे प्रेमियुनि खे ब्रह्म ज्ञान जा उपदेश देई दुखियुनि जी सेवा करण लगा।

सतनाम साक्षी मंत्र जो जादुई असर

हिक दफे जदुहि स्वामी सर्वानन्द जी जयपुर मे अमरापुर आश्रम मे पहिजी कुटिया मे रहियल हुआ त राजस्थान जे ब्यावर शहर जो निवासी सूरजमल पहिजे नौजवान गूँगे पुट घनश्याम खे वठी उते आयो ऐ स्वामीजिनि खे अर्जु कयई त मुहिजे पुट खे जवान दियो । स्वामी सर्वानन्द खेसि चयो त पहिजे पुट खे "सतनाम साक्षी" सतनाम साक्षी" जोर जोर सा चवाइ । घनश्याम पहिजे मुँह सा जेसिताईं सतनाम साक्षी" न चवे तेसीताईं तवहा उनसां गदु गदु चवदा रहो–गुरूअ जे हुकुम मुताविक सूरजमल पहिंजे पुट खे "सतनाम साक्षी– सतनाम साक्षी" चवाइण मे जुटी वियो – थोडे वक्त खां पोइ घनश्याम 'सतनाम साक्षी' 'सतनाम साक्षी' चवण लगो अहिडीअ तरह घनश्याम जी जुवान हमेशा लाइ खुली वेई ऐ चडीअ तरह गालाहिण लगो ।

बिये दफे जी गाल्हि आहे त जदहिं स्वामी सर्वानन्द जे शिष्य सुन्दरदास खेनि बुधायो त जेकडिंह हू मांस नथो खाएं त संदसि अखियुनि जी रोशनी खत्म थी, थी वञे ऐ मांस खाइण सां रोश्नी अची थी वञे । इन करे मास खइण लाई मजबूर आहियां । स्वामी जिनि सुन्दरदास जी गाल्हि बुधी ऐ कुछ सोच विचारु करे चयो – त सुन्दर दास हाणे मांस न खाइजा; ईश्वर सब ठीक कदो । कुछ डीहन खां पोई सरवर जे मेले मे सुन्दरदास पाणी पियारण जी सेवा पे कई । सेवा कन्दे –कन्दे सदसि अखियुनि जी रोशनी गायब थी वेई, कुछ बि दिसण मे न थे आयुसि । इहा खबर स्वामी सर्वानन्द महाराज ताईं पहुती – स्वामी जी अ खेसि "सतनाम साक्षी – सतनाम साक्षी–सतनाम साक्षी" चवण लाइ चयो। सुन्दरदास जे "सतनाम साक्षी" चवण ते सदसि अखियुनि जी ज्योति वापिस अची वेई – इहो अजबु दिसी, सभई प्रेमी डाढा खुश थिया ।

स्वामी सवर्निन्द पहिंजे प्रेमियुनि खे जादू टोना ऐ धागनि तावीजनि खा परे रहण जी शिक्षा डींदा हुआ । जोर देई चवदा हुआ त ईश्वर जी सची भक्ति करियो । कूडा धागा लाहे –'राम जे नाले जा सचा धागा धारण करियो । सचे कर्म ते विश्व रखो । मेहनत जी कमाई खाओ । जयपु

अमरापुर आश्रम जे ठहण वक़्त स्वामीजिन उतेई रहंदा हुआ, ए पाण खुद बि पत्थर खणी कारीगरनि खे ड़ींदा हुआ । इहोई सबबु आहे जो प्रेम प्रकाश आश्रम अमरापुर दरबा़र में सदनि मेहनत जी खुशबु ऐं सत्संग जी सुगन्ध अजु बि कायमु आहे । स्वामी सर्वानन्द जी महाराज पहिंजो घणों वक़्त हरिद्वार ऐं ऋषिकेश में ईश्वर आराधना में गुज़ारींदा हुआ । स्वामीजिनि छः ड़ींह ऋषिकेश जे जगंलनि में ईश्वर आराधना करे वरी सते ड़ींह हरिद्वार वापिस ईंदा हुआ– ऐं वरी हिक रात आराम करे हफ्ते लाई सत रोटियूँ पोटलीअ में बु़धी ऋषिकेश ड़ाँह रवाना थी वींदा हुआ – हुननि फंहिजो लम्बो अर्सो हरिद्वार ऐं ऋषिकेश ऐं गंगा जे किनारे गुज़रियो । स्वामी सर्वानन्द जी महाराज पहिंजी मिठी वाणीअ सां सभिनी प्रेमियुनि जे मन खे मोहे छड़ींदो हो । स्वामीजिन जंदु़हि सत्संग कंदा हुआ त सत्संग बुधणा वारा सत्संग में लीन थी वींदा हुआ । खेनि वक्त जो को बि ध्यान न रंहदो हो, पर स्वामी जिन पहिंजो सत्संग हमेशा मुकर्र वक्त ते पूरो कन्दा हुआ। सत्संग में प्रेमिमुनि खे कर्म, धर्म, ज्ञान, भक्तिअ, प्रेम रें सादगीअ जी शिक्षा ड़ींदा हुआ । स्वामी सर्वावन्नद हर हिक छंछर शनिवार जे ड़ींह पहिंजे सतगुरू सवामी टेऊँराम महाराज जी ड़िनल शिक्षाउनि जो पाठु कंदा हुआ–ऐं उपवासु पिण कदां हुआ ।

हिक सचे समाज सुधारक जे रूप में बि स्वामी सर्वानन्द जी महाराज जिनि केतिराई उपदेश ड़ेई समाज जी सची सेवा कई ऐं सच जी राह ड़ेखारी ।

स्वामीजिनि चंवदा हुआ त सुबुह जो जल्दी उथण सां यादाश्त शक्ति बध्दी आहे, ऐं शरीर तन्दुरूस्त रहंदो आहे । उम्र वड़ी, ऐं बु़धी अ जो वाधारो थींदो आहे । ग़रीबनि जी सेवा करण ऐ बुखियनि खे भोजन कराइण इन्सानी धर्म आहे । सनतनि जो सत्संग बुधी सुठा विचार पहिंजे जीवन में अमल में आणियो । ईश्वर जी आराधना में कुछ वक्त गुज़ारियो ।

अहिड़े सचे सन्त स्वामी सर्वानन्द जी महाराज सच जो प्रचार कन्दे–कन्दे कतिरनि ई स्थाननि ते प्रेमप्रकाश आश्रमनि जी बुनियाद रखी । भारत देश सां गड़ो गडु विदेशनि में वि स्वामी सर्वानन्द, सतगुरू स्वामी टेऊँराम महाराज जी शिक्षाउनि जो प्रचार करे प्रेम प्रकाश आश्रम बरपा कयो । हांगकांग, सिंगापुर, स्पेन, मनीला वगेरह मुल्कनि में प्रेम प्रकाश आश्रम खोले प्रेमियुनि खे ज्ञान जी शिक्षा ड़ेई बुरायुनि खां वचणा जी राह ड़ेखारी ।

महान् वीचारनि जो मालिक, सचो समाज सुधारक, सिन्धी समाज जो शिरोमणी सन्त स्वामी सर्वानन्द जी महाराज 21 जुलाई, 1977 जो पहिन्जो चोलो छदे करे ब्रहम्लीन थी विया ऐं पहिंज्युं बेशकीमती शिक्षाऊँ ड़ेई हमेशा हमेशा लाइ अमर थी वीया । उन्हे खाँ पोई 4 अगस्त 1977 ते स्वामी शान्ति प्रकाश जी महाराज प्रेम प्रकाश आश्रम जी गद्दी नशीन थिया ।

ब्रह्मलीन, सांई कृष्णलाल जयरामदास

सोनल माखीजानी "आज़ाद"

" दोस्तीअ संदो कौल, करतब कयइ केतिरा ।
सिक थी सारे सांईअ जी–लुढक लढनि हेंतिरा।।
निमाणीअ जो हाल ईहो, ओ जयरामदास जा नींगडा –
कहिंसा ओढियां हाल, हींअरा थो झुडे, ओ मुंहिजा सांगीअडा।

"सोनल"

रिहाण 1997 जे अंक मे स्वामी जयरामदास साहियन जे वारिस डा. साई कृष्णलाल साहिब जे जीवन ते लिखयल मुहिजा कुछ अखर छपि जी चुका आहिन । स्वामी जयरामदास जी समाधी मन्दिर जे रुप मे चेम्बूर मुंबई मे ठहियल आहे । उन महान हस्तीअ जा वारिस डा. साई कृष्णलाल स्वामी जयरामदास जे गद्धीअ ते गद्धीनशीन थिया अँ 42 वर्यह उन गद्धीअ जी महानता अँ सूंह मे इजाफो कयाऊ ।

उन वक्त ईहा सुधि कोन हुअम त साईअ सा गुजारियल, सुहिणियुन घडियुन ते, मुंहिंजो, उन्हनि जे हयातीअ मे लिखियलु, आखरीन लेखु थीदों । उन लेख लिखण जी, मू उन सतपुरुष खा आज्ञा वरती हुई, अँ हुननि वड़ी फराख–दिलीअ सा उहा आज्ञा दि̱नी अँ दा̱ढी खुशी जाहिर कई त मा राजिस्थान सिन्धी अकडमीअ लाइ लेखु मोकले रही आहिंयां, अँ उते मौजूद सभनि साथियुन खे पाण मुरादो इहो बुधायऊं, सांईअ जा वचन, सत् वचन थी पिय अँ मुहिजो उहो लेखु छपजी जाहिर थियो ।

चवंदा आहिन, "बन्दे जे मन मे हिक अँ साईअ जे मन मे बी̱" त केरु उन परमात्मा, दातार जे गुझ खे समझे । उन वक्त ईहा खबर न हुई, त साई कृष्णलाल 80 वर्यहनि जी एतरी नंडरी वहीअ में, एतरे थोडे वक्त जे मुखामेले खं पोए, हेतरो प्यार, हुब अँ सिक दे̱ई, परवीअ वांगुर उड़ामी वेदां अँ हीउ लोक छडे̱ परलोक जे यात्रा लाए निकरी वेदा ।

साई कृष्णलाल साहिबन जी इन्दौर अँ उज्जैन (मध्य–प्रदेश) जे लए यात्रा घणे वक्त खा रिथियल हुइ, पर हू उन यात्रा खे अजाम बु दे̱ई सघिया हुआ, जो हू हमेशह समाज जे भले करण जे कमनि मे एतरो त मसरुफ रहिया जो पहिजी निजी जिन्दगी अँ तन खे वि विसारे वेठा हुआ, पर पोए वि हुननि, इन्दौर – उज्जैन जे प्रेमीयुन खे दर्शन दि̱यण अँ उन्हनि जा दुखडा दूर करण लाए हिक

नालो	सोनल भाणीजाणी	जन्म 6 सितम्बर 1948
छपियल किताब	बेजमीन किसान ऐं कानून, स्वर्ग खा पहिरी स्वर्ग	
इनाम	-	
पेशो/नौकरी	वकील	
पतो	बी-9, सत सुदामा सोसाइटी, छत्रपति शिवाजी रोड, वकौला ब्रिज, साताक्रुज (ईस्ट) मुम्बई	

अमरापुर आश्रम जे ठहण वक़्त स्वामीजिन उतेई रहंदा हुआ, ए पाण खुद बि पत्थर खणी कारीगरनि खे डींदा हुआ । इहोई सबबु आहे जो प्रेम प्रकाश आश्रम अमरापुर दरबार में सदनि मेहनत जी खुशबु ऐं सत्संग जी सुगन्ध अजु बि कायमु आहे । स्वामी सर्वानन्द जी महाराज पहिंजो घणों वक़्त हरिद्वार ऐं ऋषिकेश में ईश्वर आराधना में गुज़ारींदा हुआ । स्वामीजिनि छः डींह ऋषिकेश जे जगंलनि में ईश्वर आराधना करे वरी सते डींह हरिद्वार वापिस ईंदा हुआ– ऐं वरी हिक रात आराम करे हफ्ते लाई सत रोटियूँ पोटलीअ में बधी ऋषिकेश डाँह रवाना थी वींदा हुआ – हुननि फंहिजो लम्बो अर्सो हरिद्वार ऐं ऋषिकेश ऐं गंगा जे किनारे गुज़रियो । स्वामी सर्वानन्द जी महाराज पहिंजी मिठी वाणीअ सां सभिनी प्रेमियुनि जे मन खे मोहे छदींदो हो । स्वामीजिन जंदहि सत्संग कंदा हुआ त सत्संग बुधणा वारा सत्संग में लीन थी वींदा हुआ । खेनि वक्त जो को बि ध्यान न रंहदो हो, पर स्वामी जिन पहिंजो सत्संग हमेशा मुकर्र वक्त ते पूरो कन्दा हुआ। सत्संग में प्रेमिमुनि खे कर्म, धर्म, ज्ञान, भक्तिअ, प्रेम रें सादगीअ जी शिक्षा डींदा हुआ । स्वामी सर्वावन्नद हर हिक छंछर शनिवार जे डींह पहिंजे सतगुरू सवामी टेऊँराम महाराज जी ड्रिनल शिक्षाउनि जो पाठु कंदा हुआ–ऐं उपवासु पिण कदां हुआ ।

हिक सचे समाज सुधारक जे रूप में बि स्वामी सर्वानन्द जी महाराज जिनि केतिराई उपदेश देई समाज जी सची सेवा कई ऐं सच जी राह देखारी ।

स्वामीजिनि चंवदा हुआ त सुबुह जो जल्दी उथण सां यादाश्त शक्ति बध्दी आहे, ऐं शरीर तन्दुरूस्त रहंदो आहे । उम्र वद्री, ऐं बुधी अ जो वाधारो थींदो आहे । ग़रीबनि जी सेवा करण ऐ दुखियनि खे भोजन कराइण इन्सानी धर्म आहे । सनतनि जो सत्संग बुधी सुठा विचार पहिंजे जीवन में अमल में आणियो । ईश्वर जी आराधना में कुछ वक्त गुज़ारियो ।

अहिड़े सचे सन्त स्वामी सर्वानन्द जी महाराज सच जो प्रचार कन्दे–कन्दे कतिरनि ई स्थाननि ते प्रेमप्रकाश आश्रमनि जी बुनियाद रखी । भारत देश सां गडो गडु विदेशनि में बि स्वामी सर्वानन्द, सतगुरू स्वामी टेऊँराम महाराज जी शिक्षाउनि जो प्रचार करे प्रेम प्रकाश आश्रम बरपा कयो । हांगकांग, सिंगापुर, स्पेन, मनीला वगेरह मुल्कनि में प्रेम प्रकाश आश्रम खोले प्रेमियुनि खे ज्ञान जी शिक्षा डेई बुरायुनि खां बचणा जी राह डेखारी ।

महान् वीचारनि जो मालिक, सचो समाज सुधारक, सिन्धी समाज जो शिरोमणी सन्त स्वामी सर्वानन्द जी महाराज 21 जुलाई, 1977 जो पहिन्जो चोलो छदे करे ब्रहम्लीन थी विया ऐं पहिंज्युं बेशकीमती शिक्षाऊँ देई हमेशा हमेशा लाइ अमर थी वीया । उन्हे खाँ पोई 4 अगस्त 1977 ते स्वामी शान्ति प्रकाश जी महाराज प्रेम प्रकाश आश्रम जी गद्दी नशीन थिया ।

ब्रह्मलीन, सांई कृष्णलाल जयरामदास

सोनल माखीजानी "आजाद"

" दोस्तीअ संदो कौल, करतब कयइ केतिरा ।
सिक थी सारे सांईअ जी--लुढक लढनि हेतिरा ।।
निगाणीअ जो हाल ईहो, ओ जयरामदास जा नींगडा --
कहिंसा ओढ़ियां हाल, हींअरा थो झुडे, ओ मुंहिजा सांगीअडा।

"सोनल"

रिहाण 1997 जे अंक में स्वामी जयरामदास साहिबन जे वारिस डा. साई कृष्णलाल साहिब जे जीवन ते लिखयल मुहिजा कुछ अखर छपि जी चुका आहिन । स्वामी जयरामदास जी समाधी मन्दिर जे रुप मे चेम्बूर मुबई मे ठहियल आहे । उन महान हस्तीअ जा वारिस डा. सांई कृष्णलाल स्वामी जयरामदास जे गद्दीअ ते गद्दीनशीन थिया अँ 42 वर्यह उन गद्दीअ जी महानता अँ सूंह मे इजाफो कयाऊ ।

उन वक्त ईहा सुधि कोन हुअम त सांईअ सां गुजारियल, सुहिणियुन घडियुन ते, मुंहिजो, उन्हनि जे हयातीअ में लिखियलु, आखरीन लेखु थीदों । उन लेख लिखण जी, मू उन सतपुरुष खां आज्ञा वरती हुई, अँ हुननि वड्डी फराख--दिलीअ सा उहा आज्ञा डिनी अँ डाढी खुशी जाहिर कई त मा राजिस्थान सिन्धी अकडमीअ लाइ लेखु मोकले रही आहिंया, अँ उते मोजूद सभनि साथियुन खे पाण मुरादो इहो वुधायऊं , सांईअ जा वचन, सत् वचन थी पिय अँ मुहिजो उहो लेखु छपजी जाहिर थियो ।

चवंदा आहिन, "बन्दे जे मन मे हिक अँ सांईअ जे मन मे बी" त केरु उन परमात्मा, दातार जे गुझ खे समझे । उन वक्त ईहा खबर न हुई, त सांई कृष्णलाल 50 वर्यहनि जी एतरी नंडरी वहीअ मे, एतरे थोडे वक्त जे मुखामेले खं पोए, हेतरो प्यार, हुब अँ सिक डेई, परवीअ वांगुर उडामी वेदां अँ हीउ लोक छडे परलोक जे यात्रा लाए निकरी वेदां ।

सांई कृष्णलाल साहिबन जी इन्दौर अँ उज्जैन (मध्य--प्रदेश) जे लए यात्रा घणे वक्त खां रिथियल हुइ, पर हू उन यात्रा खे अजाम बु डेई सघिया हुआ, जो हू हमेशह समाज जे भले करण जे कमनि मे एतरो त मसरूफ रहिया जो पहिंजी निजी ज़िन्दगी अँ तन खे वि विसारे वेठा हुआ, पर पोए वि हुननि, इन्दौर -- उज्जैन जे प्रेमीयुन खे दर्शन डियण अँ उन्हनि जा दुखडा दूर करण लाए हिक

नालो	सोनल माखीजाणी	जन्म , 6 सितम्बर 1948
छपियल किताब	बेज़मीन किरसान ऐं कानून, स्वर्ग खा पहिरी स्वर्ग	
इनाम	-	
पेशो/नौकरी	वकील	
पतो	बी-9, सत सुदामा सोसाइटी, छत्रपति शिवाजी रोड, वकौला ब्रिज, सांताक्रुज (ईस्ट) मुम्बई	

यात्रा जो बन्दोबस्त 26 दिसम्बर, 1997 खां 1 जनवरी, 1998 तांई रखियो ।

इन्दौर में सांई कृष्णलाल हिक सेमीनार वि रखियो हो । उन सेमीनार में हिन्दुस्तान जे घणनि भाङनि मां अदीब वहरो वठण आया । हिन सेमीनार जो मक्सद वि, सांईअ, अजु जे सियासी ऐं सामाजिक हालतुन खे दिसी रिथियो हो, Topic हो "National Intigration through spritualism" यानि " मुल्क जो एको अध्यातम जे ज़रीए " । हिन Topic चूडणे करे महसूस थिए थो त सांई कृष्णलाल केड़ा वड़ा अदीब ऐं तइलीम याफ़ता डाक्टर संत हुआ ।

इन्दौर जे साद–संगत, सांईअ जो स्वागत वडे शदमद ऐं सिक सां क्यो, जणु सज़ी इन्दौर ऐं उन जे भरि मां आयल खल्क अची उथली पेई, पहिंजे महबूब सदगुरुअ जो दर्शन् करण, छाकाणि जो हू वर्यहनि खां सांईअ जी वाट निहारे रहिया हुआ, सांईअ खे पहिंजे कुटुम्ब ऐं आयल संगत सां दिसी, इन्दौर जा रहाकू निहाल थी पिया ।

शाम जो सांईअ जो स्वागत, संदनि धर्मपत्नीअ डाक्टर पद्मिनी कृष्णलाल ऐं संदनि बिनि सुपात्र पुटनि श्री जगदीश ऐं श्रीराम सां गड्डु इन्दौर जे सियासतदाननि ऐं संस्थाउन जे कारीकारनि डाढे हुब सां कयो । उते सांईअ पंहिजे सुरीले आवाज सां गाए सिन्धी संगत खे, सिन्धी संगीत जे ऊंचाईअ जे अयाम ते पहुंचायो, उन रात, सांईअ जे गले में सरस्वती माता, सुर जी देवी, पहिंजी वीणा रूपी, ब्रह्मऋषी नारद मुनी, संगीत जो पिता, पहिंजो तान पुरो रूपी गंर्धव ऐं किन्नर पहिंजा तान रूपी सांई खे आसिसूं कदां रहिया ऐं खूद [illegible] रहिया ऐं सांई वरी उन्हनि सुरनि जे आसिसुन खे खल्क में वडींदा पिया । कार्यक्रम, इन्दौर वासियुन लाएं हिकु यादगार वणजी पियो, जंहिंजी टेप रिकार्डींग बि साफ सुथरी थियल आहे, सांईअ जा सुर ऐं ताल दिसी इन्दौर वासी मस्त थी पिया, छाकाणि सांई त हुआ ई "Supremo of Rythem", सांई इन्दौर जा बाकी कार्यक्रम पूरा करे, उज्जैन नगरीअ डाहं रवाना थिया ।

उज्जैन हिकु धर्मिक ऐं तवारिखी शहर आहे, जे को पहिंजे सुहणनि मंदिरनि लाए डाढो मशहूर आहे । ख़ास करे उज्जैन देवनि जे देव, शंकर भगवान जे महाकालेश्वर मंदिर लाए त समूरे जग में मशहूर आहे, छो जो उन मंदिर में सर्वेश्वर महादेव जे (12) ज्योतिलिगंन मां हिकु लिगं उते स्थापित थियलु आहे जहिंजो महातम हिंदु जनता लाए डाढो घणो आहे । उन खां सवाए महा कवि कालीदास बि पहिंजूं रचनाऊँ हिन उज्जैन नगरीअ में क्यूं तदहिं ही शहर उज्जैयनी नाले सां मशहूर हो ।

सांई कृष्णलाल जे परिवार समेत ऐं आयल संगत सां गड्डु उज्जैन वासीयुन डाढे सिक सां आजियां कई ऐं श्री महाकालेश्वर मंदिर जे धर्मशाला में सभनि खे थांईको कथो वियो ।

सांईअ समूर 28 ता. दिसेम्बर, 1997 शाम जो महाकालेश्वर मंदिर जे पुठियां ठहियल हाल में, पहिंजे, दुन्यवी ऐं सासांरी जीवन जो आख़िरी कार्यक्रम पेश क्यो, जहिंमें मुंबई खां ऐं बियनि शहरनि खां आयल कलाकारनि पिणि बहरो वारतो, खुशनसीबीअ सां, सांई जिनि जे इच्छा मूजिब उन कार्यक्रम में Compare करण जो शर्फ़ मूंखे अता थियो उते आयल संगति हैरत में पइजी वेई त हिकु संत भक्ती संगीत सां गड्डु शास्त्रीय – संगीत में बि एडो माहिर कींअ थी थो सघे ! बस पोए त माण्हू विया कठा थींदा ऐं कार्यक्रम वियो मचदो, पर थक हुअण करे ऐं थध हुअण सबबि वक्त ते कार्यक्रम खे पूरो करणो पियो ।

रात हरको पहिंजे थांईके हंद ते गुज़ारे, सुबह, धुमण फ़िरण ऐं मदिंरनि में दर्शन करण लाए निकता । सांई वि पहिंजे परिवार ऐं आयल कुछ श्रद्धालनु सां, उन परम पिता महादेव, भोलेनााथ

महाकालेश्वर शिव भगवान जे चरणनि में सीस निवाइण लाए विया । श्री महाकालेश्वर मन्दिर में विधीअ सां पूजा करे, ईश्वर खां सजे जहान जे भले जी कामना करे बाहिर आया संगत सां गाल्हाईदां, आसीस कदां, मंदिर जे पुठियां ठहियल धर्मशाला जे पहिंजे रुम में पहुंची महाकालेश्वर जे चरणनि मे पहिंजी इच्छा सां, पाण मुरादो वञी शरण वरताऊं । खिन पल में सांई हीउ लोक त्यागे परलोक जी यात्रा लाए निकरी पिया ।

सुहिणो "शाहलतीफ"चवे –
"मरणा अगे जे मुआ, से मरी थियनि न मात।
हूदा से हयात, जियणा अगे जे जिया ।।
जियेणा अगे जे जिया, जुग जुग से जियनि।
इये मोटी कीन मरनि, मरिणा अगे जे मुआ"।।
सत फ़कति चोलो मटाईदा आहिन सदगुरू सांई कष्णलाल बि कहिं मक्सद लाए प्रगट थिया हुआ । स्वामी जयरामदास साहिब जे अडण मे लीलाऊं कयाऊ, मखलुकात जी सेवा, अध्यातम, आर्युवेद अैं संगीत जे जरीए करे अैं पोए ब्रहम्मलीन थी विया, फकति 50 वर्यहनि जी नंढरी उम्र मे।

हीउ मत्कारी पुरुष, सुंहिरी शख्सियत जो धणी, मर्दानगीअ जो मुज्जसिम हो अैं जिन्दगीअ भर बिना कहि झिझक जे गरीबनि, घुरजाउन, सभनि धर्मनि जे माण्हुन खे उन्हनि जे सेवा मे रूधल हिकु समझी, बिना खौफ रहियो अैं हमेशह, इज्जत, संस्कारनि, अैं सम्मान सां जीअणु सेखारीअई अैं कदहीं पहिंजो नालो फैलाइण जी परवाह न कई, पर हुननि जी वारवाणु त खस्तूरीअ जे खुशबूअ वागुंर पहिजो पाणई फैलजदीं रहीं ।
हिन गुणनि जे गुलदस्ते पंहिजी हिम्मथ जो मिसाल पछाडीअ मे बि पेश कयो । काल देवता ईश्वर जो रुप धारणु करे ईंदो आहे अैं प्राणीयुन खे पाण मुरादो पंहिजी इच्छा सा वठी वेदो आहे । पर साई कृष्णलाल साहिब त पाण मुरादा खास चढी श्री महाकालेश्वर वटि विया अैं पाण खे ईश्वर जे चरणनि मे अर्पण कयाऊं । हुननि जो पहिजी इच्छा सां ईश्वर दर पहुचणअैं वरी पाण मुरादो प्राण त्यागणें जो मिसाल त कुछ अलग किस्म जो आहे । सांई पाण खिलदे खिलदे हली विया असां सभु गोढनि जे महासागर मे पइजी वियासी । पर सांईअ जूं आसिसू असांजे मथा हमेशह पेयू वसनि, उन्हनि आसिसुन मा हिक आसीस आहे, जो साई कृष्णलाल साहिब जे गुरुगद्दीअ ते सदनि सुपात्र, सुहिणी शख्सियत वारो साई जगदीश लाल फकति 23 वर्यहनि जी नढरी उम्र मे विराजमान थियो आहे, जहिं वरी हिन थोडे अर्से मे पहिजे गुरु अैं पिता साईं कृष्णलाल साहिबनि जे गाद्धिअ जू वागू वडी सिक हुब अे हिम्मथ सा झटे वरतियू आहिन, छाकाणि सतनि जा कम त उहो, सच्चो, अपरम्पार, निराकार ईश्वर पाणही पियो करे ।

उन सभनि गुणुनि जे मालिक सांई कृष्णलाल साहिब जे हिक–हिक गुण जी [illegible] हिक हिक लेख मे कजे त बि घटि थीदीं।

उत सचे सांई जो संत जो रुप हिकु [illegible] सब्र, अैं धीरज वारो हो, संगीतकार द[illegible]

रागुणीअ जे तह तांई पहुंची प्रेम अँ सिदिक सां भजुन खे आराधना, पूजा समझी गाइण वारो, डाक्टर यानि वैद्य जो रूप त पूरे आजमूदे सा,बीमारीअ खे नब्ज़ पकड़े सुञाणणु, मरीज़ खे मुश्क सां ठीक करणु, ख़तरनाक बीमारियुन जो मुंबई में वेठे, परदेस में इलाजु मौकले ठीक करणु अँ तहिं खां सवाए हिक गृहस्थ जो रुप, तहिं में हिक निष्ठावान पती जंहिखे, पहिंजे धर्मपत्नीअ श्रीमती डा: पद्मिनी खां हर मसलें ते सलाह करण में कड़हिं हिबिक न थींदी हुई । पहिंजे बारनि सांई जगदीशलाल अँ श्री राम खे सिक अँ ममता सां निपायो,उन्हनि ते पूर्ण पिता जी नज़रदारी रखणु, उन्हनि **जे हिक–हिक गुण अँ** कम खे संवारण में सांईअ **का कमी ना छड्डी, उन्हनि** जो कवी अ जो रुप उन्हनि **जो हिकु हिकु भजन** सवली अँ सुहिणी बोलीअ में लिखयल आहे, उन्हनि भजननि खे पाणही संगीत में पोए वरी पाणही गाए सांईअ दर पेश करणु, सांई कृष्णलाल जे वस जो ई कमु हो । सांई कृष्णलाल "बालक" नाले सां कविता रचींदा हुआ, उन नाले **हेठि,** हुननि अनेक रचनाअं लिखियूं, जींअ त "रैहजी ईदीं, रहजी ईदीं, सभु कष्ट कटीदों महर सां" "महर जा मींहड़ा वसाईं" "आसरो हिकु आहे तुहिंजो" "ओ सांवरे पिया" वगैरह उनहनि जूं तर्जूं बि पाण ठ़ाहिण, जेके तर्जूं सफ़ा नयूं आहिन अँ अण बुधल आहिन, जिनि खे वरी वरी पियो बुधिजे त नयूं पियूं लगुनि । मित्रता वरी अहड़ी कयअूं जो दिलबर दोस्त जी तोड़ निभाईदां हुआ, प्रवचन कनि त बोली अहड़ी सवली, विचार **ऊँचा अँ समझाणी** वरी अहड़ी जो बुधण वारे जे मन **में पेही वञे, मुश्क** अहड़ी जो हिकु भेरो जे कहिंखे **मुश्की दिठाऊ,** त, माण्हू उहा मुश्क ता जिन्दगी पहिंजे मन में सांढे रखदो, सांईअ वटि केरु हिकु दफ़ो जे पेर भरे आयो, उनखे सांईअ वरी कड़हिं न छदियो छाकाणि सांई कृष्णलाल जी मणियां ई, अहड़ी हुई, जो उहो प्रेमी वरी वरी पियो छिक जी सांईअ जे दर्शन लाए ईदों, लेखक वि आला दर्जे जा हुआ जो हुननि जा लेख ऊच भाषा में लिखियल, तत्व ज्ञान सां भरियल आहिन अँ विषयनि जी चूंड वि लाजवाव आहे, निहठाई जो हिक अदना इंन्सान सां टेलीफोन ते वि संत ग़ाल्हाए दिल वठदां हुआ, टेलीफोन ते हूऊ सांई कृष्णलाल साहिव जहिड़े सद्गुरुअ अँ आला संत लाए ग़ाल्हाइणु मुमकिन नथो लगे, जेतोणिक हू दाडा मसरुफ़ रहिया पर हुननि हमेशह संगत खे दाडो प्यारु दिनो अँ उन प्यार जे करे उन संत, टेलीफोन ते वि संगत खे प्यार दिनो । अलग अलग यात्रउन में अलग–अलग हंदनि ते सांई संगत सा, पहिंजे जीवन जे घटनाउन खे वयान करें वुधाइण में खुशी मेहसूस कदां हुअ अँ उहो सभु वुधी अँ दिसी आम माण्हू सांई जे उन रुप ते हैरान न थींदों त छा थीदों? उन सांईअ जे सिदे सादे रुप ते प्यार अँ श्रद्धा न वधदीं त छा थींदीं ? मां हुननि जो कहड़ों गुण रुपी गुल, हिन गुलदसते में पोयां अँ वरी कहिड़ो गुल छड़ियां ? मतलव त sai was dynamic, "His: personality was dynamic. His acts were dynamic, and he left the materialistic world in a dynamic way."

इहें सभु गुण कहिं आम **इन्सान में नथा** थी सघनि । ज़ाहिर आहें त न फकति **हू सच्चा संत** अँ सद्गुरु हुआ पर हू सभ खं वधीक **आला इन्सान** हुआ, जिनि जो जन्मु कहिं मक्सद खे पूरे करण लाए थियों हो, उहो मक्सद पूरो करे नढरी पंजाह (50)वर्यहनि जी उम्र में ई पंहिजी इच्छा सां समाधी वठी ओझल थी विया । सांई कृष्णलाल साहिव जेका, ज्ञान एकता, सत् विचारन, संगीत,पूजा, धर्म, अख्लाक, मुहब्बत,निहठाईअ अँ बियनि घणनि तिर विरनि जी ज्योति बारण आया हुआ, उआ ज्योत शल ! सदाईं बुरंदी रहे ।

शिक्षा जगत जी हिक प्रतिभाशाली शख्सियत होतूराम मानवाणी

अमृत केसवाणी

तूराम मानवाणी शिक्षा जगत जी हिक उहा शख्सियत आहे जहिखे राजस्थान सरकार पारां 5 सितम्बर 1995 में शिक्षक दिवस जे मौके ते सम्मानित कयो वियो हुओ। ब़िनिहिन पेरन खां विकलाग थियण खा पोई बि ड्रिह रात कमु करे सिन्धी शिक्षा के वधाईण वारो ऐं राजस्थान सिन्धी शिक्षक संघ जे अध्यक्ष होतूराम मानवाणीअ खे सर्वश्रेष्ठ विकलांक कर्मचारीअ जे रूप मे समाज कल्याण विभाग पारां 1992 मे सम्मानित कयो वियो। इहो ई न, पर 5 सितम्बर 1992 ते राजस्थान सिन्धी अकादमीअ पांरा पिण होतूराम मानवाणीअ खे सम्मानित कयो वियो आहे। सिन्धी समाज ही हिन शख्यिसत खे 1997 मे शिक्षा जगत जे सिरमोर स्वर्गीय विश्नसिंह शेखावत जी पुण्य तिथिअ ते पिण राज्यपाल सम्मानित कयो हुओ, ब़ियोत ब़ियो 30 नवम्बर 1996 ते होतूराम मानवाणीअ खे जयपुर समारोह जे मौके ते वि राज्यपाल पारा सम्मानित कयो वियो आहे। अखिल भारतीय विद्यार्थी परिषद जी स्वर्ण जयन्ती समारोह जे मौके ते "गुरु सांदीयनी" पुरस्कार सा सम्मानित होतूराम मानवाणीअ खे केशव विद्यापीठ तरफा "आदर्श शिक्षक" जे रुप मैं सम्मानित कयो वियो आहे।

सिन्धी समाज जी हिन शख्सियत जो जन्म विरहाडे खा पाई पहरी सितम्बर, 1948 ते दुर्गापुरा, जयपुर जे शणनार्थी शिविर में थियो हुओ। जयपुर जे आदर्श विद्या मदिर में हायर सैकण्डरीअ तांई शिक्षा वठी करे सदांई पहरी डिवजीन मे ईन्दो रहियो । उन खां पोई हिन शख्सियत विकलांग थियण खां पोई वि हिम्मथ न हारी ऐं बी. एस . सी, बी एड. जो इम्तहान पास कयो। सिन्धी भाषा सां तहे दिल सां लगाव हुअण करे हिन एम ए सिन्धी विषय मे पास कई आहे।

राजस्थान सरकार जे शिक्षा विभाग मे 16 जुलाई 1968 खां मास्तरी कन्दे कन्दे अजु हिन शख्सियत उहा तरक्की कई आहे, जो राजकीय सीनियर माध्यमिक विद्यालय आदर्शनगर (पचवटीअ) ते प्रधानाचार्य आहे। इहो जिम्मेदार पद सम्भालण खा पोइ हिन जे देखरेख मे सन् 1993 मे, ऐ 1997 मे हिन स्कूल जा ब़ बार बोर्ड जे इम्तहान मे क्रमश 4–थी ऐ 8–वीं मेरिट में आया आहिन।

घर घर वञी करे सिन्धी ब़ारनि खे शिक्ष वठण लाई हिमथाइन्दड होतूराम मानवाणी जरूरतमद ब़ारन खे जनसहयोग सा किताब कापियू ऐ ड्रेसू पिण ड्रियारीन्दा आहिन । इहो ई न पर वृक्षारोपण, राष्ट्रीय एकता, वगैरा मे तहेदिल सा समर्पित हीअ शख्सियत सेन्ट मीरा ग्रादर हुड जा सदस्य ऐ राम आदर्श विद्यालय समितिअ जा मानद सेक्रेटरी आहिन राजस्थान सिन्धी शिक्षक सघ जे अध्यक्ष पद खे सभालण खा सवाइ हीअ शख्सियत सुबहु शाम मेहनत करे सिन्धी शिक्षा खे वधाईण लाइ हर सभव कोशिश कन्दा रहन्दा आहिन।

नालो अमृत केसवाणी — जन्म . [illegible]

छपियल किताब -

इनाम -

पेशो/नौकरी स्टेट बैंक ऑफ [illegible] जयपुर

पतो 393 [illegible], जे पर्मा,

जयपुर - 4 (राज.)

वाधारे लाये हिउ बि

अनिल सिंह गुरनानी

मेले में अचानक ममता ए संगीता पाण में गडुजन थियूं एं खुशी में गाल्हाईण लाय साम्हू इ हिक होटल में विहनि थियू। संगीता एं ममता 10 सालन् खां पो मिलन थियूं दुहनि सालन् खां अगुमें बुई झांसी शहर में गडु पढ़न्दियूं हुयूं। बुई सगियूं सहेलियू हुईयूं। संगीता जी शादी हिक कम्पनी में मामूली क्लर्क जे. पद ते कम कन्दड़ि जितेन्द्र सा थी वञे, एं कानपुर में रहण रहे थी। ममता जी शादी हिक कम्पनी मालिक सां थी थिए एं हुअ बम्बई में रहे थी । इन्हीअ करे ममता जो अथणु विहणु आधुनिक हुअन थी वियो आहे व खर्च काण लाइ पैसे जी का भी कमी कौन अथसि। इन्ह खां अलग संगीता खे पैसे जी कमी अथसिं, उन्हे खे मामूली पधार में घर जो पूरो खर्च करणों अथसि, इहीअ करे खर्च जो हिसाब किताब रखण में काबिल आहे। ममता होटल वारे खे खाराहण लाये आर्डर डुई करे गाल्हाइण लाये संगीता जो हाल चाल पुच्छेस थी।

संगीता बुधायेस थी त जितेन्द्र खे मामूली पधार मिलदी आहे दुहनि सालन खां तरक्की कौन थी अथसि, इनीह करे थोड़ी परेशान रहे थी । हिक पुट्र खे ढग सा पढ़ाये व लिखाये भी नथे सधिया। सुठे स्कूल में एडमीशन लाइ डोनेशन खपे, जहिं लाइ पैसा किथा आणिया, त ममता चवेसु थी इन्हे में कहिड़ी गाल्ह आहे, तु सुहणी आही हेडो सुठो शरीर अथई, ईन्हे जो स्तेमाल करि। पहले घोट खे चईस त पाहिन्जी कम्पनी में जनरल मैनेजर खे घर में घुराए ऐ श्राब, कवाब एवं शवाव जी पार्टी ड्रेसि, पो डिसु कीय नथी तुहिंजे जितेन्द्र जी तरक्की थिए । संगीता इहे जो मतलबु न थी समझे ऐ विस्तार लाये ममता खां पुच्छेस थी त इन्हे में जितेन्द्र जी तरक्की थी यां थीदी त ममता, संगीता खे कनि में बुधएसि थी, काफी देर बुधायण खा पो संगीता अचरज में अची वञे थी एं सोचण थी लगे त एतरे में वैरो बिल खड़ी अचे तो, ममता बिल चुकाए ऐं हंसी खुशी वापस अचे थी । घर अची करे संगीता रात जो पहिंजे घेट खे ममता जी गाल्हि बुधायेस थी, पहरी त जितेन्द्र न थो मंञेसु पर संगीता जे नाराज़ थियण एं पहिन्जे पुट लायें पहिंन्जी तरक्कीअ जा सपना डिसी करे संगीता खे चएस थो त भला जंहिमें तु राजी, उहोह ही कन्दुस। पो सुबुह जो जितेन्द्र पहिन्जे आफिस में बञें थी एं जनरल मेनेजर श्री रामचन्द्र आसूदाणीअ खे घर दावत लाये मञाएसि थो। काफी देर खां कम्पनी जो मेनेजर चऐस थे त भला आरतवार जो मझन्द जी रोटी खाइदुस त जितेन्द्र चऐस थो न न सांई रात जो वदी मुश्कल सां मञी करे चएसि थो त चङों भला रात जो ई खाईदसु एतरो इहो बुधी करे जितेन्द्र ए संगीता

खुश था थियनि मेनेजर जे घर मे अचण जा था डिसन । कार में घुमड व पंहिजे पुटु खे अंग्रेजी स्कूल मे दाखिल करण जो सपनो डिसी रहन था। उहे आरतवार जो इंतजार करण लगा । उनहनि खे हिक-2 डिस गरो थी लगे उहे सजे घर जी सफाई कनि था। बिन दिहनि ताई त जितेन्द्र आफिस खा मोकल वठी-वैठो एं बुई गदिजो करे मीनू ठाहण लगा त छा-छा कबो। आखिर मे जितेन्द्र चयईसि त सगीता, बाजार जो सज़ो सामान ए पहजे कम्पनी जे जनरल मेनेजर खे वठी त यां इन्दुस पर उन्हे खे खुश तू पाहिजे हिसाब सा कजासि, छो त हू सिधी आहे ए ईमानदार बि आहे। सगीता चअेस थी त उनहे खे खुश करण जी जिम्मेदारी मुहिजे मथा छदि। आरतवार जी शाम जो कम्पनी जो जनरल मेनेजर श्री रामचन्द्र आसूदाणी जितेन्द्र जे घर आया त जितेन्द्र सगीता दाढा खुश थिया । सगीता, राम चन्द्र आसूदाणी जो दाढो ख्याल थी रखे। खाहयण, पियाण लाये भी उन्हे जे अगता पुढता घुमेस थी व पान्जा हथ अहिडी तरह --हेटु मथे थी करे कि उन्हजो शरीर सन्हनि कपडनि मे साफ थे नजर आयेसि हुन जा हथ व पेर राम चन्द्र आसुदानी जे हथनि एं पेरनिं सो छुलजनि था। उन्हो डिसी करे श्री रामचन्द्र आसुदानी अचरज मे पैजी वियो, पर कुझ चये नथो। रात जी रोटी खायी करे जितेन्द्र, पाहिन्जे कम्पनी जे जनरल मैनेजर श्री राम चन्द्र आसुदाणी खे वेनती थो करेसि "त सांई रात जी रोटी खायण खा पो थेडी देर असांजे गरीब खाने में आराम कयो" मां मथे वञी आराम कयाथो, ए पहिन्जीञ घरवारीञ सगीता खे चऐस थे वो मुहिजे साअब जो ख्यालु रखि जाइ। हिनन जीहर जरूरत खे पुरो कजा। संगीता चएसे थी त इहयो तहां मुहिंज मत्था छदियो। पाणही पूरो कंदसि। ऐतरो चई करे जितेन्द्र मथे वञण लाई मुडे थे। कम्पनी जो जनरल मैनेजर श्री राम चन्द्र आसुदाणी जितेन्द्र खे सद् करे पाण वटि विहारे करे संगीता खे चवे थो त पुट हिते वेहु एं समझाऐसि थो त दिस तूं मुहिजी नूहू से बराबर आही एं जितेन्द्र खे चऐस थो तु मुहजे पुट बराबर आही। असां सिंन्धियुनि खे इहा गाल्हि शोभा न थी दिये । मावि 30-हनि सालनि खां हिन कम्पनी मे आहियां। पैहरी तो वांगुर हिनु मामूली किलारकु भर्ती थियो हअसु, ऐं मेहनत करे हाणो हिन पदवी ते आहियां, पर पहिन्जा कडी महनत ऐ सच्चाहिअ सां हिअ पोस्ट मिली आहे। तूं भी ईमानदारीअ ऐ सच्चाञि ऐं कडी मेहनत करे वधु त मुंखे खुशी थींदी। तहां इहडो गन्दो कमु करे कुछ वक्त लाई त सघो था। मुहजी गाल्हि खे समझी करे ईमानदारीअ सां जींय रहो था उंए ई रहो तई वाधारोथींदुव। जैको तहां अजु करे रहिया आयो, उन्हे मे त अधकार ई अधकार अथव। ऐतरो बुधण खा पोइ सगीता एं, जतेन्द्र उनहे जे साम्हु अख्यु खणी करे गाल्हाए बि न सघिया एं, उन्हे जे पैरन ते किरी पिया। कम्पनी खें जनरल मेनेजर श्री राम चन्द्र आसुदाणी बिन्हीन खे उथारे बेहारे करे समझाऐन थो असा सिन्धी पाकिस्तान मे सभु कझु छडे करे आयासी । पो हिते अची करे ही मेहनत करे रहिया आहियु। तव्हा बि मेहनत जो रस्ता अयनायो, तव्हा जी ईश्वर मदद कन्दों उन्हें दीह खां पोइ जितेन्द्र श्री राम चन्द्र आसुदावीस खे पहजो पीउ ऐ सगीता सौहुरो समझन्दी हुई छाकाणित उहा चए थी त हिन असाजी अखिया खोल्यिू आहिन। मा त गर्त में करी रही हयुस। एतरो सोचे करे ममता जो ख्याल थो अचेस त छा वाधारे लाइ ही गन्दो कमु करण जरूरी आहे।

नाटक

"तुहिंजी कहाणी – मुहिंजी कहाणी"

किशोर दीपचंद लालवाणी

कलाकारः

राकेश रीझवाणी	–	उमिर 25 साल
सीमा रीझवाणी	–	,, 22 साल
साजन रामचदाणी	–	,, 24 साल
मोहिनी विधाणी	–	,, 23 साल
फतनदास	–	मोहिनीअ जो पीउ 55 साल
मोहिनीउ माउ	–	मोहिनीअ जी माउ 50साल
सेठ सावलदास	–	माइरीअ वारो 60साल
वसी		– साजन जे घर जो नौकर 60साल
किशिनचद	–	साजन जो पीउ उमिर 55साल

(पर्दो खुलण ते हिक विचोले परिवार जो ड्राईंग रूम, राकेश रीझवाणी बूट मालिश को रहियो आहे ए गानो गाऐ रहियो आहे ।)

राकेश — मैं कहीं कवि न बन जाऊँ,
तेरे प्यार मे ऐ कविता
मैं कहीं... ... .
(सीमा खे) अडे बुधी थी, ओ भागनवरी .. जल्दी तैयार थी, पिक्चर जो टाइम थी वियो आहे ।

सीमा — (कमरे मों ड्राईंग रूम मे प्रवेश) अजु छड़ियो, मुहिंजो मूड नाहे पिक्चर ते हलण जो ।

राकेश. — विगाडे छड़ियुइ न आर्तवार जो मूंड। जदुहिं दिसु तदुहिं मूड नाहे । पोएं साल हनीमूल ते हलियांसी, त उते बि इएंई पिये कमुई । त्वहा जालुन जो अकुल बि न कदुंहि कदुहि गाहु चरण वेदो आहे ।

सीमा — हुओ बि छा महाबलेश्वर मे, रुगो सन सेट पाइंट, हनीमून पाइंट, सूसाइड पाइट

राकेश — अडे चरी माण्हु हिल स्टेशन डिसण लाइ फारेन मों ईंदा आहिन । वाह छा त नजारो हुओ,

नालो	किशोर दीपचद लालवाणी	जन्म 1▪ जून 1957
छपियल किताब	-	
इनाम	महाराष्ट्र राज्य नाट्य महोत्सव में हिन्दी नाटक "गुस्ताखी माफ" लाई 1980 में सांत्वना पुरस्कार	
पेशो/नौकरी	नौकरी (शाखा प्रबन्धक, बैंक ऑफ बड़ौदा, नन्दुरबार)	
पतो	फ्लैट न 13, गुरु नानक सोसाइटी, नारा रोड, जरीपटका, नागपुर - 440014	

सूरज की अं न धीरे–धीरे अखियुन अगियां दूर थी रहियो हो, रान रोट जो उहो नज़ारो असां खे नागपुर में नज़र कोन ईंदो ।

सीमा: मूंखे रान रोट न, मले जो सेट खपंदो हुओ । ऐतरो फालतू खर्च करिण खां मुखे हिकु हार वठी दियो हां त केतरी न खुश थियां हां ।

राकेश: (दुख मां) मूं पिये सोचियो त भजु ड्रुक जी जिंदगीअ खां दूर उते असां नई कुदरत जे नज़ारन जे विच मे, सजी दुनियां खे विसारे विहंदासीं, पर तोखे अकुल कोन आयो ।

सीमा: (रुआण हारकी थी) अकुल त रुगो त्वहां खे आहे, मां त कोरी जटु आहियां ।

राकेश: अड़े अड़े इएं दिल छोथी लाहीं । रो न मुहिंजी राणी । गुज़रियल अठन डींहन में वीह दफा रुनी आहीं । चङो चङो– हाणे बस कर–ईंदड़ पघार ते मां तोखे हीरन जो हार वठी डींदुस । बस––––––

सीमा: सच........

राकेश: बिल्कुल सच, हाणे हलूं पिक्चर ते

सीमा: ठीक आहे

राकेश: चङो जल्दी तैयार थी वञु ।

सीमा: त्वहां पंज मिनट तरसो मां इञो आयस ।
(अंदर कमरे में वञे थी ।)

राकेश: (स्वगत) हीरन जे हार जो बुधी पिक्चर लाइ तैयार थी वई । वाह भगवान वाह । तो छा त सोचे समझी मुहिंजी जाल खे घड़ियो आहे । पतिअ जे भवनाउन जो कदुर ई कोनहे, हीरन जे हार जी चिन्ता ।
(जुतो पाईंदे पाईंदे वरी गानो गाए थो ।)
हर किसी को नहीं मिलता,
यहाँ प्यार जिंदगी में ।
मुहिंजे जीवन जी कहाणी बि अजीब आहे । पीउ जे चवण ते वदे घर जी छोकरीअ सां शादी कयमु । देती लेतीअ जे चक्कर में......
(साजन रामचंदाणीअ जो प्रवेश)

साजन: कहिंजे जीवन जी कहाणी लिखी रहियो आहीं?

राकेश: अचु साजन अचु । डाढे सुठे वक्त ते आयो आहीं ।

साजन: कोई नई कहाणी लिखी रहियो आहीं छा?

राकेश: न यार हाणे त मुहिंजी लाइफ ई हिक कहाणी बणजी वई आहे ।

साजन: छो छा थियो ?

राकेश: हाणे तोखां छा लिकायां यार । घणई अरमान भावनाऊँ, संभाले रखियूं हुअम, पर सभु खतम थी वयूं । (स्वगत) सभु सपना चकनाचूर थी विया ।

साजन: तूं हमेशा चवंदो आहीं न
समझौता ग़मों से कर लो
जिंदगी में ग़म भी मिलते है ।

राकेश. विृयन खे सिख्या दि॒यण दा॒ढो सवलो आहे यार, पर जद॒हि पाण ते अचे थी त...
खैर छदि॒ इन्हन ग॒ल्हियुन खे – तूँ बु॒धाई कीअं पई हले जिंदगी ।

साजन वस यार । हले पई । मुहिंजो पीउ बि....खबर अथई न .. उहोई अमीरी–ग़रीबीअ जो चक्कर

राकेश. (थधो साहु खणी) हर घर में इहाई कहाणी आहें यार ।

साजनः तूं किदे॒ व॒हिर वञी रहियो आहीं छ?

राकेश. पिक्चर दि॒सण पिये वियुस यार ।

साजनः त पो मां हलां थो । (वञण लाइ उथे थो ।)

राकेश न न वेहु । हूअं बि पिक्चर दि॒सण जो अधु मूड त खतम थी वियो आहे । मुंखे पिक्चर दि॒सण जो बिल्कुल शौक कोन्हे पर सोचुयम इन्हे वहाने सीमा खे वा॒हिर घुमाए ईदुस । हाणे तूं अची वियो आहीं त प्रोग्राम कैंसिल ।

साजन सारी यार तोखे डिस्टर्ब कयुम ।

राकेश. न न इहडी का बि ग॒ाल्हि कोन्हे । खैर वेहु, बु॒धाइ शादीअ जे बारे में छा सोचियो अथई ।

साजन. (थधो साहु खणी) सरला जे वञंण खां पोइ मुहिजी दिल खटी थी पई आहे, शदीअ जे नाले सा ।

राकेश इएं केसताई अकेलो जिंदगी गुजारी दें । मुहिंजी मञु त का सुठी छोकरी दि॒सी पहिजो घरु वसाइ छदि॒ ।

साजन अलाए छो मुंखे इएं थो लगे॒ त सरला खाँ सवाइ मुहिंजे जिंदगीअ जी कहाणी अधूरी आहे। शायद हाणे इहा कहाणी पूरी न थी सधे ।

(मोहनीअ जो प्रवेश)

मोहिनी मॉ अंदर अची सघां थी ।

राकेश अचु अचु मोहिनी अचु । साजन हीअ आहे मोहिनी वीधाणी, मुहिजे आफिस मे कम कंदी आहे ऐ मोहिनी हीउ मुहिंजो सभिनी खां प्यारो दोस्त साजन रामचंदाणी ।

साजन' अव्हां सां मिली करे दा॒ढी खुशी थी ।

राकेश' विहो न मॉ सीमा खे सदु थो करे वठां। (सीमा खे सदु कदे) सीमा ओ सीमा....दि॒सु त करे आयो आहे ?

सीमा (व॒ाहिर ईंदे)केर आहे, ओह तूँ मोहिनी आही न । कीअ अचण थियो आहे? राकेश भैया सां मिलण आई आहीं?

राकेश (गाल्हि खे सभाली दे) मॉ त हिन खे घण्न डी॒हन खॉ पिये चयो त कहि महिल घर अचु त तुहिंजी सीमा सा मुलाकात कराया ।

सीमा . (साजन दा॒हुं) साजन भैया, त्वहॉ केदी॒ महिल आया ।

साजनः वस मोहिनीअ खॉ पज–द॒ह मिनट आगु॒ ।

सीमाः तव्हा विहो त मॉ त्वहॉ से लाइ चाहि ठाहेथी वठां ।
(रधणे दा॒हुं प्रवेश)

राकेश. हा हा विहो न । साजन मोहिनी ऐडो सुठो कमु कंदी आहे जो हिक महिने मे ई सभिनी स्टाफ वारन जो दिल जीते छदि॒यो अथई।

साजनः अच्छा, इहा त डाढी सुठी गाल्हि आहे ।

राकेशः पढ़ियल–गुढ़ियल, सुशील, समझदार ऐं कम में सिन्सीयर, ही सभु गुण आहिन मोहिनीअ में।

मोहिनी' राकेश भैया, तव्हां त इएंई मुहिंजी साराह पिया था क्यो ।

राकेशः जेको सचु आहे उहो चवण में कहड़ा दोहु । मॉं त आफिस में बि रागिनी खे चवंदो आहियां त मोहिनी डाढी हुशार छोकरी आहे ।

साजन' डाढी खुशीअ जी गाल्हि आहे जो अजुकल्ह असांजे समाज में बि छोकरियूं नौकरी कनि थियूं, घर जी चार दीवारीअ खॉं ब़ाहिर निकरी, मरदन जे कुल्हे सां कुल्हो मिलाए थियूं हलन।

मोहिनीः मजबूरी इन्सान खॉं सभु कुछ कराईदी आहे।

साजनः अव्हॉं स्त्रीअ जी आज़ादीअ खे मजबूरी अ जो नालो दई रहिया आहियो।

मोहिनीः ब़ियन स्त्रियुन लाइ आज़ादी हुन्दी, पर मुहिंजे परिवार लाइ मुहिंजी नौकरी करिणु, मजबूरी आहे ।

राकेशः हा साजन, मोहिनीअ जे पिता हिन नौकरीअ जे सख्त खिलाफ हुआ पर मोहनीअ जे ज़ोर भरिण ते मुॅखे उन्हन खे समझाइणो पियो ऐं

मोहिनीः पंहिजी आफिस में मूं हुन खे नोकरी ड़िनी । मॉं इन्हीअ ग़ाल्हि लाइ राकेश भैया जी शुक्रगुज़ार अहियॉं ।

राकेशः न न इहड़ी ग़ाल्हि कोन्हे, पाड़ेसिरी थियणॅ जे नाते इहो त मुहिंजो फर्ज़ आहे।

साजनः त तव्ही इतेई किथे, रहंदा आहियो।

मोहिनीः हा, बस, करीब पंजन मिनट जो पंधु आहे हितां ।

राकेशः त्वहॉं ब़ई ग़ाल्हियूॅ ब़ोल्हियूॅ कयो । मां अचां थो ।

(राकेश बि रधणे डाहुॅ रवानो)

साजनः त त्वहॉं खे नौकरी कंदे हिकु महिनो ई थियो आहे ।

मोहनीः हा, बाबा मुहिंजे नोकरी अ जे करणा खिलाफ आहिन। बी.ए. पास करिण खॉं पोई मुखे ब़ साल घर में ई विहणो पियो हुओ । बाबा चयो त बस वधीक पढ़ण जी जरुरत कोन्हे । को सुठो घर ड़िसी तुहिंजा हथ पीला करे छड़िवा ।

(थधो साहु खणी)पर................

साजनः पर छा?

मोहनीः छड़ियो इन्हन ग़ाल्हियुन खे। इहा डाढी लंबी कहाणी आहे ।

साजनः (खिली करे) त थोड़ो शार्ट में खणी बुधायो।

मोहिनी' छा बुधी कदंउ कहिंजी कहाणी।

साजनः अजाई छो, राकेश जी ग़ाल्हि बुधी करे लग़ो त त्वहॉं जी कहाणीअ में हिकु अजीब अटरेक्शन आहे ।

मोहिनीः राकेश भैया त कहाणीकार आहिन । उनहन जो कमु ई आहे हर कहाणीअ में अटरेक्शन पैदा करिणु ।

साजनः इन ग़ाल्हि में मॉं त्वहॉं सा शामिलराय कोन आहियॉं । कहाणीकार भले कल्पनाउन में जीईंदो आहे पर हक़ीक़त खॉं किनारो कोन थो करे सधे। हर कहाणी इन्सान जी जिंदगीअ जो अक्स

हुन्दी आहे। कहाणीकार पहंजे चौतरफ दुनिया जो मुआइनो करे, पहिंजी कहाणी लिखन्दो आहे ।

मोहिनी वाह, लगे थे त्वहाँ बि कहाणीकार आहियो। या त्वहाँजी जिंदगीअ में बि का कहाणी आहे।

साजन. सचु था चओ धन, दौलत, ऐशो–आराम हुअण खाँ पोइ बि मुँखे खुशी न मिली सघी आहे। सरला जे वञण खाँ पोइ.......

मोहिनी: सरला ....

साजन. न–न पहिरियूँ त्वहाँ पहिंजी कहाणी बुधायो, पोइ माँ त्वहाँखे पहिंजी कहाणी बुधाईदुस।

मोहिनी पर बि ......

साजन पहिंजो दुख बिए खे बुधाइण साँ मन हल्को थी वेदो आहे । कुछ पलन लाइ इएँ लगंदो आहे त को त हमदर्द आहे हिन दुनियाँ मे जेको असाँजे दर्दन मे सहभागी आहे ।

मोहिनी त्वहाँ जा विचार बुधी लगे ई न थो त त्वहाँ अमीर घराने साँ ताल्लुक रखंदा आहियो ।

साजन डिसो, त्वाहाँ विषय ताँ भटकिजी रहिया आहियो ।

मोहिनी. त बुधो–असां चार भेनर आहियूँ। मुहिंजो पीउ कपडे जे दुकान ते नौकरी कंदो आहे । बस जिएँ तिएं करे पेट पालींदा आहियूं । माँ सभिनी भेनरुन खाँ वडी आहियां । मुहिंजो पीउ बसि इन्हीअ चिंता मे गरंदो थो वञे त असाँ जी शादी कीअं थींदी । हर महिने ब ट्रे छोकरा मुँखे डिसण ईंदा आहिन, मुँखे पसंद बि कंदा आहिन पर देती –लेतीअ जे मसइले ते अची कहाणी खतम थी वेदी आहे। गुज़रियल महिने बि इहाई कहाणी शुरु थी ऐं अधु कलाक मे खतम बि थी वई......

(Fed in Fed out)

(घर जो नजारो । रूगो ब– ट्रे कुर्सियूँ, हिक सेटी– नंढे तबके जे परिवार जो ड्राइंग रुम सेठ फतनदास चिन्ता मे वेठो आहे । मोहिनीअ माउ जो प्रवेश ।)

मोहिनीअ माउ. मिठाई त दाढी घटि आदी अथव । घटि मे घटि 10 जणा ईंदा मोहिनीअ खे डिसण लाइ ।

फतनदास ठीक आहे। ब्री बि थो वठी अचां । पर कहिडो फाइदो एतरो खर्चु करे । हुनन खे छोकरी पसंद बि ईंदी त गाल्हि उते ई अची अटकंदी ।

मोहिनीअ माउः एदो उदास छो था थियो। रिशता जमीन ते न, पर आसमान मे जुडंदा आहिन । डिसजो हिक डींह पाणही को राजकुमार घोडे ते सवार थी ईंदो ऐ मुहिंजी मोहिनीअ खे पसंद करे वठी वेंदो (चवंदे चवदे रुए थी ।)

फतनदास· अलाए असाँजे किस्मत मे छा लिखयल आहे। माँ त हिन जिदगीअ माँ वेजार थी पियो आहियाँ।

(मोहिनीअ जो प्रवेश)

मोहिनी बाबा। अव्हा का बि चिन्ता न कयो । जेको किस्मत मे लिखयल आहे सो थींदो । अव्हाँ मुहिंजी शादीअ जी तकड न कयो। माँ नौकरी कदसि।

फतनदासः न पुट न । अजां तुहिंजो पीउ जिअरो आहे। हिनन बिन हथन में एतरी ताकत आहे जो त्वहाँ सभिनी जे बिन गिरहन जो बंदोबस्त करे सधे। मरंदे मरी वेंदस पर धियरुन खे नौकरी करिण न डींदुस।

मोहिनीः पर बाबा । ज़मानो बदिलजी वियो आहे। अजु कल्ह सभु छोकरियूँ नौकरी थियूँ कनि।

फतनदासः पर मुखे ही सभु पसंद नाहे । शादीअ खाँ पोइ जीअं वणई तिएँ कजइ।

मोहिनीः (माउ खे) मम्मी, तूँ बाबा खे समझाइ न।

मोहिनीअमाउःमुहिजी तु बूधंदो ई कोन्हे। चए न्याणीअ खे नौकरी करिण कोन डींदुस।

मोहिनीः पर बि मम्मी नौकरी करिण में कहड़ी बुराई आहे। घर खे कुछ त हथी.....

फतनदासः (विच में कटींदे) तोखे घर जी माली हालत जी चिन्ता करिण जी जरुरत कोन्हे। अजा तुहिंजो पीउ जिअरो आहे। मॉं मरी वञा पो जिअं वणेव तीअं कजो। (चवंदे–चवंदे छातीअ ते हथु रखी खंगे थो)

मोहिनीः (पिउ जी पुठी सहलाईदे) ठीक आहे बाबा जीअं त्वहाँ जी मर्जी ।
(दर ते ठक–ठक, सेठ सॉवलदास जो प्रवेश मोहिनी ऐं मोहिनीअ माउ अंदर वञन थियूँ।)

सॉवलदासः सेठ फतनदास– आहीं भाई घर में।

फतनदास : अचो–अचो सेठ सॉवलदास। अचो विहो।

सॉवलदासः दे खबर (विहंदे)छोकरे वारा आया आहिन।

फतनदासः किथे आहिन, अंदर वठी अचोन न।

सॉवलदासः दे खबर, मुहिंजे घर वेठा आहिन। चयऊँ त छोकरी डिसण खाँ अगिमें तूँ वञी धणीअ सॉं देती लेतीअ जो गाल्हाए अचु।

फतनदासः सेठ सॉवलदास, मुखाँ जेका फुलन मुठि थी संघदी, डींदुस। पहिरी धीउ जी शादीअ में घटि थोड़ेई कंदुस।

सॉवलदासः दे खबर, पर तदहि बि को अंगु त बुधाईदे न ?

फतनदासः अ अ ... सभु कुछ मिलाए पंजाहु हजार।

सॉवलदासः दे खबर, रुगो पंजाहु हजार, पंजाहु हजारन में त अजु कल्हं मड.णी बि कोन थीं दी आहे । कुछ त सोच फतनदास पार्टी डाढी वडी अथई । बंबईअ में भींडी बजार में कपड़े जो दुकान अथनि।

फतनदासः पर तदहि बि मॉं इन्हे खाँ वधीक कोन डई संघदुस।

सॉवलदासः दे खबर,तुहिंजी छोकरी सुहिणी आहे,इन्हीअ करे हिक लख में सौदो पटाए थो डियइ, न त बिन लखन खाँ घिटि गाल्हि कोन्हे। चउ त धणीअ ,खे बठी अचां ?

फतनदासः माफ कजो सेठ सॉवलदास, मॉं इन्हीअ खाँ वधीक कोन डई सधंदुस।

सॉवलदासः पंजाह हज़ारन में त को कारो, कोझो ए काणो ई मिलदुइ। कहिं सुठे छोकरे जी उम्मीद न कजइं ।

फतनदासः सेठ सॉवलदास जुबान ते ज़ाब्तो रखु । तूँ मुहिजो पाड़ेसिरी न हुंजी हॉं, त घर खाँ बाहिर कढी छडियइं हॉं ।सॉवलदासः अड़े तूँ छा कढंदे मुँखे बाहिर ।दे खबर, मॉं पाणही थो वञां। हलियो आ धीअ परणाइण। सजी उमिर भिटकंदो रहँदे पर माइटी कोन थींदई । पंजाहु हजारन में धीउ परणाईदो। हुँ..... ।

(सॉवलदास वञे थो, फतनदास रुअण हारको)

फतनदास (दुख मॉ)उफ़ । हीउ रिश्तो बि हथ मॉ वियो । हाणे छा थींदो ?

(मोहिनीअ जो प्रवेश)

मोहिनी बाबा । उथो, हलो हली रोटी खाओ । समु ठीक थी वेदो ।

(फतनदास खे अंदर वठी वञे थी)

(Fed- out Fed in, राकेश जे घर जो नजारो)

मोहिनी इहड़ीअ तरह इहा कहाणी बि इतेई खतम थी वई । मॉ सजी रात सोचींदी रहियसि त केसताई मुहिजो पीउ इएॅ भिटकंदो रहंदो । असॉ पुराणा ख्याल संभाले,घर जी गादी न था हलाए सघूॅ। कहि न कहि खे त हिन पुराणन ख्यालन जे चक्रव्यूह मॉ बाहिर निकरणों पवंदो । अचानक मुॅखे ख्याल आयो त राकेश भैया आजाद ख्यालन जा आहिन, हिक दफ्तर मे मैनेजर आहिन, मुहिंजी गाल्हि खे उहे ई चङीअ तरह समझी संघदा आहिन ।

साजन. अलाए धणियुन मोहिनियुन खे कुर्बान थियणो पवंदो हिन देती, लेतीअ जे जजाल मे ।

मोहिनी. बस । इहा ई आहे मुहिंजी कहाणी । हाणे त्वहॉ बुधायो न पहिंजो कहाणी ।

साजन मुहिजी कहाणी तुहिंजी कहाणीअ खॉ अलग़ आहे । सरला असॉ जे पाडे मे रहदी हुई । पढियल लिखयल, सुहिणी, समझदार, पर गरीब हुई । हुन जो पीउ कहि प्राइवेट दफ्तर मे क्लर्क हुओ । असॉ बिन्ही जो प्यार थी वियो । सच पुॅछी त ... ..मुॅखे पैसे जो को बि मोह कोन्हे । मुहिंजी हिकडी ई तमन्ना हुई त छोकरी हुशार हुजे समझदार हुजे । पर मुहिजो पीउ–रुगो पैसो, स्टेटस ऐ बस ... ।

असॉ घर मे ट्रे ई जणा आहियूॅ । मॉ मुहिजो पीउ ऐं असॉजो नोकर बंसी जहि खे मा बसी काका चवन्दो आहिया । मुंखे पीउ जो प्यार कोन मिलयो । नन्ढे हूॅन्दे खॉ बंसी काका ई मुखे पाले निपाए वदो कयो । सजो दीहं घर में टहकडा लगा पिया हून्दा हुआ ।

मॉ ऐ बसी काका. ... .

(Fed in Fed out)

(हिक अमीर घर जो ड्राइंग रुम । साजन पेपर पढी रहियो आहे, बसी बूट पालिश करे रहे आहे ऐ गानो गाए रहियो आहे .)

रखु संदुलीअ ते पेर मुहिंजा मोर लाद॒ा ।
चप चोर मुख मोर मुहिंजा मोर लाद॒ा ।।

साजनः बंसी काका ओ बंसी काका.......

बंसीः चउ पुट्र

साजनः काका कल्ह जेका ड्रेस स्त्री करिण लाइ चई मांव उहा किथे आहे।

बंसीः अरे बापरे उहो त माँ बिसरी वियुस।

साजनः काका त्वहाँ हाणे द॒ाढा वेसर खाधा थी विया आहियो। हाणे माँ सरला सां मिलण कीअं वेंदुस। माँ हुन खे प्रामिस कयो हुओ त अग॒ली मुलाकात में नीरी ड्रेस पाए ईंदुस ।

बंसीः छा कयो हुअई ?

साजनः प्रामिस, प्रामिस कयो हुओ याने वचन दि॒नो हुओ।

बंसीः दरियाह में ठिकरी, वचन वयो निकरी।

साजनः न काका, प्रेम में इएँ न थींदो आहे। प्रेम में चइवो आहे, प्राण जाए पर वचन न जाए।

बंसीः मुखे कहिड़ी खबर, मूँ कद॒हिं प्रेम कयो ई कोन्हे ।

साजनः त कयो न, कहिं मना कई अथव छा ?

बंसी : हाणे हिन बुढापे में............

साजनः काका,बुढापे में ई त इश्कु करिण जो मज़ों ईंदो आहे। चओ न हुन पाड़े वारी काकीअ सॉं ग॒ाल्हि कढॉं.....अ.....छा नालो अथसि हा मूली काकी, जेका दी॒हं में द॒ह दफा अव्हां सां मिलण ईंदी आहे।

बंसीः उहा त भाजी॒ मटाइण इंदी आहे।

साजनः इएँई त इश्कु थींदो आहे काका। भाजी॒ दीं॒दे –दीं॒दे हिक दी॒हँ दिल द॒ई छदि॒जें।

बंसीः दि॒सु साजन, मुहिंजी दिल न जलाइ, अड़े माँ गैस विसाइण त विसरी वियुस, भाजी॒ जली वई।

साजनः भाजी॒ जली वई या मूली काकी अची वई।

बंसीः वरी मस्ती.......(अंदर वञंण लाइ मुड़े थो..)

साजनः बुधो त– कल्ह जेका चिट्ठी लिखी दि॒नी माँ व उहा सरला खे दई आयव किन उहो वि विसरी वियउ।

बंसीः उहा चिट्ठी त माँ कल्ह ई सरला खे द॒ई आयुस। माँ गैस विसाए अचॉं थो।
(बंसी अ जो अंदर वञणु । किश्निचंद जो बहिरां घर में प्रवेश, साजन बूट पाये रहियो आहे।)

किशिनचंदः अजु आर्तवार दी॒ह सुबुह साण संबरी–सही केद॒ाहुं वञण जी तैयारी आहे।

साजनः बुधाईदों सॉव त तव्हॉं खे चिड़ लग॒न्दी।

किशिनचंदः (गुस्से में) इहो पीउ सां गाल्हाइण जो तरीको आहे।

साजनः जेकदि॒ह माँ त्वहॉं खे बुधाईदुस त मां सरला सॉं मिलण थे वञा, त छा अव्हॉंखे खुशी थोंदी ?

किशिनचंदः वरी सरला जो नालो खयुह मुहिंजे अगि॒यां ?

साजनः पर बाबा, माँ हुन सॉं प्यार कंदो अहियॉं ऐं हुन सॉं शादी करिणु चाहियॉं थों ।

किशिनचंदः शादी, ऐं हिक क्लर्क जे धीउ सॉं, नामुमकिन। सेठ किश्निचंद जो पुट हिक गरीब छोकरीअ सां शादी कंदो। सेठ किशिनचंद, जहिंजो हिकु सदु सां शहर जा वद॒ा–वद॒ा अमीर डु॒किंदा

ईदा आहिन । सेठ किशिनचंद जहिंजो माल दुनियाँ जे वदन–वदन मुल्कन में एक्सपोर्ट थींदो आहे, उन किशिनचंद जो पुट ग़रीब छोकरीअ सां शादी कंदो।

साजन. पर बाबा, हुअ पढियल–गढियल आहे, सुहिणी आहे, समझदार आहे।

किशिनचंद· सभु बकवास आहे, कोरी बकवास। दुनियाँ मे जेकदहिं को सचु आहे त उहो आहे नाणो। "हुजई नाणों त घुम लालकाणो।"

साजन बाबा मुंखे पैसे जो मोह कोन्हे, ऐं न ई सरला खे ....

किशिनचद. (विच मे कटीदे) सरला खे कोन्हे पर उनजे पीउ खे त आहे न।

साजन छा मतलब ?

किशिनचंदः मतलब इहो त हींअर मॉं उन्हे जे पीउ सॉं गदिजी पियो थो अचां। पूरा वीह हजार दिना आहिन उन खे। ऐ चयो मांस त बिन दींहन जे अंदर सरला शहर खॉं बाहिर हुअण घुरजे न त त अंजाम.. .सेठ किशिनचद जे हिक सद ते शहर जा वदा –वदा अमीर डुकंदा ईदा आहिन।

साजन· बाबा इहो त्वहॉं सुठो न कयो।

किशिनचंद. मन, पैसो इन्सान खे खरीद करे सघदांआहे। मॉं पैसे जे जोर ते सरला जे पीउ खे खरीद कयो। हाणे हुअ तोसा कौन मिलंदी। सेठ किशिनचद सॉं बराबरी, हिकु मामुली क्लर्क... हा हा हा ... .

(किशनचद अदर वञे थो । साजन उदास वेठो आहे। Fed in- Fed out)

(राकेश जे घर जो नजारो।)

साजन बिन दींहन खॉं पोई सरला सच मे शहर छदे हली वेई, शहर त छा हींअ दुनियाँ ई छदे वई ।

मोहिनी त छा हुन... –

साजन. हा, इन खुदकुशी कई। पैसे सॉं हुन जो पीउ विकाम जी वियो ऐं मुहिजी खिलदड जिदगी वीरान थी वई ।

मोहिनी. अमीरी गरीव, देती लेती असॉंजो अरमानन जो खून करे रहिया आहिन।

साजन. छो हलूँ असॉं समाज जे मर्जीअसॉं, असॉंजा पहिंजा वि त के अरमान आहिन, इच्छाऊ आहिन. लालसाऊॅं आहिन ।

ोहिनीः त्वहाँ जी दर्द भरी दास्तान बुधी मुँखे पहिंजे जीवन जो दुख त इलाही घटि थो लगे। जदहि खाँ माँ घर खाँ बाहिर निकरी हिन दुनियाँ में दिठो आहे त मुँखो चइनी पासे दर्द ई दर्द नज़र अची रहियो आहे।

ाजनः हा मोहिनी दुनियाँ में को वि पूरी तरह सुखी नाहे । किन खे पैसो आहे त खुशी नाहे ऐं के त विना पैसे वि खुश आहिन।

ोहिनीः केदा सुठा विचार आहिन तव्हाँजा।

साजनः मोहिनी ,हिक गाल्हि चवइं...

माहिनीः हाँ चओ.........

साजनः तूँ पंहिजी कहाणी विसारे छदि, माँ पहिजी कहाणी विसारे थो छदियाँ। अचु त बुई मिली करे नई कहाणीअ जी शुरूआत कयूँ।

मोहिनीः पर.........

साजनः माँ तुहिजे पीउ साँ गाल्हांईदुस ।

(राकेश ऐं सीमा जो प्रवेश)

राकेशः (साजन... खे)......तूँ छो गाल्हाईदे । मोहिनी मुहिंजे आफिस में कमु कंदी आहे, माँ हुन जे पीउ वटि वेंदसू ऐं पंहिजे दोस्त लाई मोहिनीअ जो हथु घुरंदसु।

साजनः राकेश तूँ..........

सीमाः हा, साजन भैया, असाँ बिन्ही त्वहाँजी कहाणी ध्यान सां पिए बुधी । त्वाहांजी कहाणी बुधी मुँखे पिण पहिंजी गलतीअ जो अहसास थियो। मुखे अजू ख़बर पई त दुनियाँ में पैसो ई सभु कुछ नाहे। वाकई त्वहाँ बिन्ही जी कहानी दर्द भरी आहे।

राकेशः पुराणियूँ कहाणियूँ विसरी वयु, हाणे त हीअ नई कहाणी लिखी रहिया आहिन।

सीमाः ऐं असाँ वि......

राकेशः सचु............

सीमाः हा राकेश, माँ पहिंजियुन गल्तियुन लाइ माफी थी घुरां।

मोहिनीः मुँखे त विश्वास ई न थो थिए। अम्माँ बाबा खे सचु चवंदी हुई त "रिश्ता ज़मीन ते न पर आसमान में जुड़दां आहिन। दिसजो हक दीहुँ पाणही को राजकुमार घोड़े ते सवार थी ईंदो ऐं मुहिंजी मोहिनीअ खे पसंद करे वठी वेंदो।

(खुशीअ विचां मोहिनीअ जे अखियुन मां गोढा निकरन था।)

सीमाः मोहिनी, तुहिंजे अखियुन में ही गोढ़ा ।

मोहिनीः हा भाभी, वधीक खुशी मुखाँ वर्दाश्त न थी रही आहे।

राकेशः त पोइ हलूँ।

सीमाः किथे पिक्चर ते।

राकेशः न मोहिनीअ जे पीउ वटि। अजू ई हुिनन सां गाल्हाए, चट मड.णी पट शादी।

मोहिनीः राकेश भैया................

(सभु खिलन था, पर्दो किरे थो ।)

ड॒िसण में खोटो सो निकतो खरो

पूनम मोटवाणी

मरे मे हल्की रोशनी फैलयलु ए हर शह सलीके सा रख्यलु हुई, खिडकीय ता रोशनी सज॒े कमरे मे फैली रही हुई, कमला खिडकीय ते वेही स्वेटर पेई ठाहे । राम जो कमरे मे प्रवेश ।

कमला हेड॒ी देर केदा॒ंह विये पुट, तोखे घर जी चिंता ही कान अथई

राम मम्मी, हिकु माई रस्ते मे थाब॒डजी किरी पेई हुनखे उथारियो पे ।

कमला छा माईय खे उथारणु मे तोखे कलाक लग॒ा ?

राम न मम्मी कलाक तहि करे न लग॒ो पर माईय जे हथु मे कुत्तो हुवस ऊवो छड॒ाएजी वियसु हुनखे पकडणु में जरुर टाईम लग॒ो

कमला जीयं वधीक थो घुमी तींय तुहिन्जी ब॒ेरी ही बु॒डी वेई अथेई कहिन्जो ड॒िपु ही कान रहियो अथेई

राम (चरयनु वागुर कंदे) मम्मी, ब॒ेरी कित्थे आहे मा हुनमे विहन्दसु ए परे–परे ताईं मौजी खाईन्दुस

कमला (गुस्से मे) चरयो आहीं सफा, मुहिन्जी ग॒ल्हि जो को मतलब वि नथो समझी । हे भग॒वान ! कड॒िहा वज॒ा

राम तो ही त चयो ब॒ेरी बु॒डी वेई अथई जद॒हि ब॒ेरी हून्दी तद॒हिं बु॒डन्दी कींय मा सही पियो चवां न ?

कमला (धीरे सा चवन्दे) हे भग॒वान ! हिन मे अक्ल नाले जी शह ही कान अथसि

राम. छा मम्मी, तू मुखे कुछ शह वठी अचणु लाय पेई चई न

कमला (गुस्से मे) तो मुहिन्जो सज॒ो मथो ही खाई छद॒ियो आहे.

राम (हेठु मुँह करे) मम्मी, तू कूड पेई ग॒ाल्हिाई मां तुहिन्जो अध मथो ही कान खाधो । आहे ऐ तू सज॒ो मथो खायणु जी ग॒ल्हि पेई करीं.

कमला तूं चुप कदे या मा धिको द॒ेई ब॒ाहिर कढई

राम तू ब॒ाहिर कढन्दीय मां वरी अन्दर अची वेन्दुस ।

(कमला खे गुस्सो अचणु लग॒ो हुव राम जे मथां चिल्लायण लग॒ी तद॒हिं कमला जे घोट जो प्रवेश कयो)

नानक राम जी माउ, ही छा थी रहियो आहे, चिल्लाईं छो पेई.

राम पापा, मम्मीय जो अज॒ु व्रत आहे इनकरे बुख मे चिल्लाए पेई.

नालो	पूनम मोटवानी	जन्म
छपियल किताब	-	
इनाम	-	
पेशो/नौकरी	-	
पतो	म न 346/18, खारी कुई अजमेर (राज)	

कमलाः कूड़ छो पियो गाल्हिाई अजु तो तपाए दिनो आहे ।

नानकः चुप वि कयो अचणु सां ही मूड खराव कयो छदियो. मां हिकु खुशख़बरी बुधायण वारो हुयस ए तव्हां हिते दिमाग़ ख़राब करे छदियो. ।

रामः पापा, असांखां जेतिरो थी सघन्दो, असां तव्हां जो दिमागु खराब काम कंदासी. त्याहां हुव गाल्हि वुधायो.

नानकः अजु मा पंज हजार रू. वधिक मुनाफो कमायो आहे.

रामः पापा, उहे मुंखे दिजो मां पहिंजे लाइ नई साईकिल वठी ईंदुस ।

कमलाः हेदां, इये मुंखे दिजो त घर जो थोड़ो सामान ए पहिन्जे लाय थोड़ो कपड़ो वठी अचां, नई साड़ीइ ते दिल आहे.
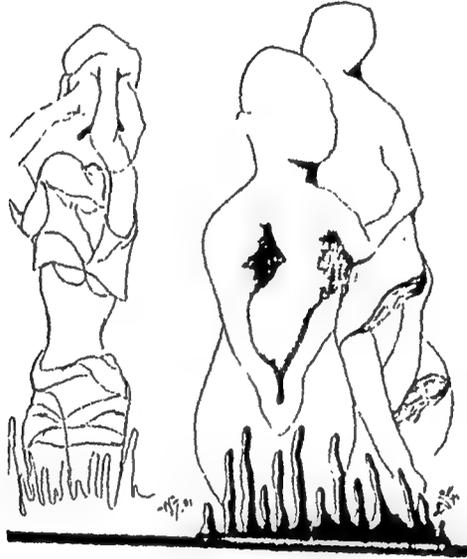
(तड्हिं कमला जो नढो पुट ढुकन्दो आयो ए सहकंदे–सहकंदे चयाई)

मनोजः देश में हाहाकार मचियो पियो आहे, हींअर अजा ख़वर पेई आहे त दंगो शुरु थी वियो आहे कुछ देशभक्तिन खे पुलिस गिरफ्तार करे छदियो आहे. हेदी वाहे वुरी पेई आहे एं तू नई साड़ी पाए केड़ाहिं वेंदीय मम्मी.?

(इयो वुधी राम पहिन्जे पीउ जे हथु में पैसा फुरे दरवाजे जे वाहिर निकरी वियो)

नानकः (चिल्लाए करे) चरया, पैसा हेदा छिा कंदे, घर इंदे त मार खाईंदे

हुउ कहिन्जी न वुधी हली वियो.

कमलाः राम जी कहिंखा पुछा गाछा कयूं अलाए छो छोड़ो चरियो थी पियो आहे.

नानकः सव पैसा वजी खपाए ईंदो.

मनोजः (गुस्से में) मुंखे वि हेदा पैसा खपनि

कमलाः विनिहीं चरयनु सा त्वहां वजी दिमाग़ हणो मा वञा थी रंधणे में ।

मनोज पापा, मुंखे ......

नानक चुप——(वंञी कमरे में लेटी पियो)

(देश जी आजादीअ जे लाय जेके देशभक्त साथी गिरफ्तार थिया हुया हुनन खे छदायणु लाय ऐ अंग्रेजन सा मुकाबलो करणु लाय हथियार जरूरी हुवा. सभिनी देशभक्तन पहिन्जो–पहिन्जो योगदान देई कुछ न कुछ दिनो. राम देशभक्तन जो लीडर हो, हुन बि पंज हजार दिना)

राम (सभिन खे) हिन लडाईय मे मुसीबतु घणेई इंदयू, जान जो बि खतरो आहे, असांखे देश खे आजाद करायणु लाय शपथ खणणी आहे.

देशभक्तः (हिकु ही आवाज में) असां सब त्वहां खां गडि आहियुं

राम· जेके देशभक्त गिरफ्तार थिया आहिनु हुनन खे अंग्रेजन खा आजाद करायणु लाय मां वेदम भगीय जो वेसु धारे ए सजी जानकारी हासिल करे ईंदमु कि हुनन खे किथे रख्यिो वियो आहे अगर मरी पियसु त हीउ खत मुहिन्जी माउ तांई पहुँचाए छदिजो.(ऐ ब जणा हुन मिशन ते हली विया)

(रात जो हिकु थियो हो. कमला से अख्युन मे निड न हुई. पंज छह डीहिंन खां राम घर न पहुतो हो राम जू गाल्यूिं याद करे हुव सुदका भरे रुवण लगी तदहिं नानक उथी लाईट बारे चयो)

नानक. छा थियो अथेई कमला, निड छो नथी अचई

कमला राम जी अजु अलाए छो दाढी याद अची रही आहे अलाए मुहिन्जी गाल्हियुन ता नाराज थी करे वियो हली हुजे. त्वहां गोला कयो न हुउ किथे आहे

नानक. मां कोशिश कयां पियो.

कमला अजु राम जी याद मुंखे सुमण न दिनो आहे.

नानकः मिली वेदो, ब़ार त आहे कान जो गुम थी वेंदी, पंज हजार मिल्या अथसि. घुमी खाई ऐश करे वरी घर ड़ाहि मोटी ईदो.

कमलाः त्वहां खे कहिंडी खबर माउ जी ममता छा थींदी आहे। माउ हुजो हा त खवर पवेव हा ।

नानकः हाणु सुमन्दीय या रातभर ग़ाल्हियूं कंदीय.

(तद़हिं दरवाजे ते ठक–ठक जी आवाज़ थी)

नानकः रात जो हिकु वजे केरु आयो हून्दो.

कमलाः खोले त द़िसो शायद मुहिन्जो राम हुजे.

(नानक दर खोले थो. सम्हू हिकु माण्हु वीठो हो)

देशभक्तः नानकराम जो घर हीउ आहे.

नानकः हा हीउ ही आहे, छा थियो आहे.

देशभक्तः मा राम जो साथी आहियां––––

कमलाः (अध मे ग़ल्हि कटे करे) कित्थे आहे मुहिन्जो राम.

नानकः चुप बि कंदीय हुन जी ग़ाल्हि बुधण ड़े.

देशभक्तः राम हिकु सच्चो देशभक्त हो। जेके देशभक्त गिरफतार थिया हुआ, हुनन खे छड़ायणु लाइ मिशन ते वियो. असांखे दुःख आहे त हूव हाणु असां सां गडु न आहे.

कमलाः (रोई करे)कित्थे आहे मुहिन्जो राम.

नानकः कमला! हुअ देश जे लाइ शहीद थी वियो । पहिन्जो नालो अमर करे वियो? असांजो नालो ऊँचो करे वियो, कमला जहिंखे तू चरियो समझंदी हुईयं, हूव देश जो सच्चो सिपाही निकतो, राम कहिंखे कान बुधायो त हू देशभक्त आहे. अहिड़े देशभक्त लाय आंसू न वहाए फख़र सां चउ त मां हुन जी माउ आहियां ।

देशभक्तः राम हीउ ख़त त्वहां जे लाइ वेन्दे वक्त ड़िनो. ।

नानकः हिन मे छा लिख्यलु आहे.

·देशभक्तः त्वहां पढ़ी द़िसो.

नानक खत वठी करे पढ़े थो जहिंमें लिख्यलु हो.

आदरणीय मम्मी, पापा,

मम्मी मां तोखे वेंदे वक्त द़ाढो दुःख द़िनो आहे इनकरे मुंखे माफ कजां. पापा मां जेके 5000/- त्वाहांजे हथु मां फुरया हुआ उवे मुंखे खपन्दा हुआ पहिन्जे लाय न पर देश जे लाय. त्वहां खे मूं धणेई दुःख द़िनो आहे ए वेंदे वक्त बि मां त्वहां सा मिली न सघयुस पर छा कयां ? मुहिन्जो वञण जरुरी हो । मम्मी मुहिन्जे पुठियां तू रोए जा न, तोखे फखुर थियण खपे त तुहिन्जो पुट देश जे लाइ कुर्वान थी वियो । मम्मी तू मुंखे चरियो–चरियो चवंदी हुईअ पर मा चरियो न आहियां, मां तोखे तंग न कयां हा त तूं मुंखे याद कींय करीं हां । मनोज खे बि त्वहां समझाए छद़ियो त्वहां जो पुट मुओ न आहे बल्कि अमर थी वियो आहे । पापा त्वहां मम्मी जो ख़्याल रखिजो । त्वहां लाय बि कुछ मुहिंजो फर्ज़ आहे, पर हिनखां पहिरियों मुहिंजो देश जे प्रति फर्ज आहे ।

त्वहां जो पुट राम

नानक खत पढ़ी पहिन्जा ए कमला जा आंसू उघे थो ।

آخر ۾ سندس وِشواسَ کيس بلڪُل دلشڪستو ڪري ڇڏيو. هُنَ ڪنهن کان ڀِکيا وٺڻُ ٻه نٿي چاهي. رهڻ لاءِ ٿوريَ جڳهه ۽ کائڻ لاءِ روٽيءَ ٽُڪَرُ ئي هُنَ لاءِ ڪافي هو ۽ اُن جي بدران هو هرڪو پورهيو ڪرڻ لاءِ تيار هو. کيس لڳو ته هر ڪنهن وٽ نوڪر چاڪر موجود آهن. کين ڪا ضرورتِ ئي ڪانه آهي.

گهرُ ڇڏڻ وقت شُڪرامَ کيس ڏهين ڏهين رُپئي جا ٻه نوٽَ ڏنا هئا. ٿوري ٿوري وقتَ کان پوءِ مڏوءَ نوٽن کي ڇُهي اُنهن جي هئَڻَ جي پَڪَ ڪندو ٿي رهيو. منجهند ٿيندي ئي کيس بُکَ ستائڻ لڳي. ڏهين جو هڪُ نوٽُ مٽائي هن هڪ ڊبلروٽي خريد ڪئي. ڇئن سالن ۾ پهريون دفعو هو چانورن جي ڪٽوريءَ ۾ ٻچيل سچيل ڀاجيءَ کان محروم رهيو هو. سندس وٽ پئسا نه هئا، پر اُنهن مان ڇا خريد ڪري اِها سَمَڪَ ڪانهَ ٿي پيس. ڪنهن وڏيءَ هوٽل ۾ وڃي کاڌو کائڻ کان ڊپُ ٿي ٿِيس. کيس اِها به خبرَ ڪانهَ هئي ته اُتي وڃي گهُري به ڇا. ۽ جيڪي لوڪَ اُتي هوندا، اُنهن جو سوچي به هوُ پئي ڊنو.

منجهندِ ٿيندي ئي هُن پاڻ کي نِنڊا کڙو ٿي پاتيو. ٿَپِتِ ڪري اکيون ڀاري پئي محسوس ڪيائين ۽ ٿڪجي به ڏاڍو پيو هو. ڪڏهن پاسيريءَ گهٽيءَ ۾ ڪا چانوَ واري جڳهه هٿِ ڪري ڪَنڌَ هيٺان ميرُن ڪپڙن واري هڙ رکي هو ليٽي پيو ته جلد ننڊ ڪچي ويس.

نِنڊَ ۾ هُن سپنو ڏٺو ته هوُ سُرڳَ ۾ پهچي چُڪو آهي. کيس سُٺا ڪپڙا پيلَ آهن. سُندر باغ بغيچن ۾ هوُ شئل ڪري رهيو آهي. ڪِنَ ۾ پنهنجيءَ ماءُ کي سامهون بيٺلُ ڏٺائين. ”هيترو وقتُ ڪٿي هئين، مڏوُ؟“ ۽ پوءِ پئي پاڻ ۾ چنبري پيا. پنهي جي اکِين ۾ آنسون هيون. پنهي لاءِ اِهو خوشيءَ جو مِلڻُ هو. هوُ پوءِ پنهنجي ڀائرن ۽ ڀينرُن سان گڏيو. سڀُ کيس آيلُ ڏسي خوشيءَ وِچان روئي رهيا هئا ڇو ته کين هڪ وڃايل ڀاءُ ملي ويو هو.

هڪُ زوردار ڏڙاڪو ٿيو ۽ چڙڪُ پري مڏو اُٿي ويٺو. سپنن وارا مِڙيوئي درشيهَ گُم ٿي ويا. اکيون مهٽي، چوڌر نِهاريائين. لوڪَ پنهنجن ڪمن کي پورو ڪرڻ ۾ اُبهرا هئا. موٽرون ۽ گاڏيون پنهنجي رفتارَ سان هلي رهيون هيون. هوُ جيئَن ئي ٿورو سُرجيت ٿيو، ته هِڪُ ويچارُ سندس دماغ ۾ گهمي ويُس. سُرڳَ ڏانهن ڇو ڪينَ وڃجي؟ اُها وڏيڪ سلامتيءَ واري جڳهه ٿيندي ۽ هو اُتي پنهنجن ڀائُرن ۽ ڀينرُن سان مِلڻ لاءِ اِنتظار به ڪري سگهندو.

ٻن ڏينهن کان پوءِ هڪُ پوليس وارو پنهنجيءَ ڊيوٽيءَ ڪارڻُ اُن رستي تان لنگهيو. هُن هڪ نينگرَ کي ان ساڳيءَ حالتَ ۾ سمهيلُ ڏٺو، جيئَن هُن کيس هڪُ ڏينهن اَڳُ به ڏٺو هو. سندس دماغَ ۾ ڪو ويچارُ ايندي ئي هو رستي جي اُنَ ڪُنڊَ تائين پهتو ۽ هڪَلَ ڪيائين، ”اي ڇورا! جلد ڪر، اُٿان اُٿُ.“ جڏهن ڏٺائين ته سندس آواز جو ڇوڪري تي ڪو اَثرُ ڪونهَ ٿيو آهي، ته پنهنجي ڳري بوٽَ وارو پيرُ ڇوڪري جي اُگهاڙين ٽنگُن تي رکي کيس ڌوُنڌاريندو رهيو، ته به ڇوڪري تي اُن جو اثرُ ڪونهَ ٿيو. هُن پوءِ ڇوڪري جي ٻانهن کي لوڏيو ته سندس آڱرين ۾ جڻ ته ولهه وسي ويئي هئي. ڇوڪرو گهڻو اَڳُ مري چُڪو هو. شايد هو ڪلهه ئي مري ويو هُجي.

مڏوءَ لاءِ سُرڳَ جو دُئارُ پنهنجو پاڻ کلي ويو هو.

❖❖❖❖

لاء پيو کوڪمُ ٻولهه. هوُ تنهنجو گهر اچڻُ
نٿا چاهين، ڇو ته توکان سواءِ ڪين ڪيترن
جيوَنِ کي پالڻو تو پوي. هنبن ڪري توکي
ڪنهن نئين نوڪريءَ جي تلاش ڪرڻي
پوندي.''

مڏوءَ جي منهن جو رنگ ڦِري ويو.
سندس مائٽن به سچُ پچُ نٿي چاهيو ته هوُ
ڪو گهر موٽي اچي؟ ڇا اِهو ئي سڀ ڪي ٿو؟
سندس امڙ، پياري جيجل سچُ پچُ سندس
واپس موٽڻ نٿي چاهيو؟ گهر مان نڪرڻ وقت
ته هُن کيس چيو هو ته ڪڏهن ڪڏهن پيو
منهن ڏيکارڻ اچجانءِ.

پنهنجو پاڻ تي تورڻ لڳندي، سندس
اکين ۾ ڳوڙها تري آيا. هي هُن ٽڪر ۾
اُڀي بيٺو. کيس ياد آيو ته نوڪريءَ تي
اچڻ کان پهرين هُن پنهنجو ٻوٽُ تي چاڙهيو، ته
سندس ماءُ ڪيئن نه پيشانيءَ ڏيئي ڏنو
هو اُن وقت سندس عمر صرف ڇهن سالن
جي هئي. هن کيس پنهنجي ڀاڪر ۾ ڀري
[illegible]

خود داريءَ کيس اِهو سڀُ ڪرڻ کان منع
تي ڪئي. جڏهن سندس اُتي ڪا ضرورت
ئي ڪانَ آهي ته هوُ ڇو اُتي وڃي؟ ڇو وڃي
سندن مٿان بوجهو پوي؟ يڪدم سندس اِراد
بدلجي ويو. اَکين ۾ آيل آنسون اُگهي
ڇڏيائين. نڪ صاف ڪيائين. ڪاڏيءَ هيٺان
رکيلُ هٿُ هٽائي، منهن مٿي ڪيائين.

پڇرين اپريل مڏوءَ اهو گهرُ ٻه ڇڏيو
هتي هن چار سال نوڪري ڪئي هئي. گهر
مان ٻاهر نڪرندي کيس آزاد وايومنڊلُ مليو.
نوڪري ويڃائڻ تي کيس ڪو ڏکُ يا رنجُ
ڪين ٿيو، نه وري کيس اهڙي ڪا سمرتي
ٻه هئي جيڪا کيس اُن گهرَ لاءِ موهه رکڻ لاءِ
حڪڙي پر حال هو ويندو ڪيڏانهن؟ هن
لاءِ اِهو وڏو مسئلو هو. سندس پليان ايندڙ
ڪار جي آواز تي ڇرڪي ڇالنگ ماري
رستي تان هٽي پاسيرو ٿيو. آهستي آهستي
وکون کڻندو، هو پاڻ کي بيوس ۽ لاچار
محسوس ڪري رهيو هو. گوڏن تائين پاتل
ڦاٽل چڏي ۽ ڦاٽل قميص پاتلُ، هيءُ
اڪيلو ٻالڪُ هن سخت زمين تي اُگهاڙي
پيرين هلندو ٿي رهيو. سندس ٻانهن جي
هڪڙي ڪڇَ ۾ ڪپڙن جي ننڍڙي مري
ٻڌل هئي ۽ ٻئي هٿَ ۾ هوس ڳاڙهو ٻالُ.

صبح جو سارو وقتُ هو پنڌُ ڪندو
رهيو. رستي تي هر پانڌيئڙي سان ڪنهن
نه ڪنهن ننڍي وڏي ڪمَ يا مزوريءَ لاءِ
آسَ رکندي هوُ مايوس نظرن سان سندن
ڏانهن نهاريندو ٿي رهيو. جيئن جيئن
وقتُ گذرندو ٿي ويو، هو اُداس اُداس هرَ
شخص ڏانهن نهاريندو ٿي رهيو ۽ اُنهن
کي ٿڪاوٽ کيس ڳچيليندي ٿي رهي. ۽

كنهن كي آهي.'' مدؤءَ دهريو.
''ها! ها!'' شُكرامُ هاڻ كيس جوابَ
يندي وچڙجي پيو هو.
''تنهنجي معنيٰ ته مان به جڏهن مري
يندُس، ته اُنهن سيني سان گڏجي سگهندُس،
جن كي مون سدائين چاهيو آهي ۽ جيكي اَڄ
ائين ياد آتير؟'' سندس اَكيُن مان سنتوش
ٻكي رهيو هو. ''پرَ به اِنسان آخر مرندو
كيئن آهي.'' سندس آواز ۾ گنڀيرتا هئي.
'' كي بيماريءَ كارڻ، كي ٻُڍاپي
كارڻ، ته كي حادثي كارڻ مرندا آهن.''
''اَگر تون چاهين ته تون به مري سگهين
ٿو؟'' مدؤءَ كانئس سِڌو سوالُ كيو.
'' تيسين نه جيسين كو نِنڊ جون
گوريون نه ولي يا پاڻ كي هلندڙ گاڏيءَ كان
ٻاهر ڦِٽو نه كري.''
''اِنهيءَ كارڻ دردُ نه ٿيندو؟'' مدؤءَ
پوريءَ چنتا سان سوال كيو.
'' مدار تو ركي ته كيرُ كيئن تو
مرڻُ چاهي.'' شُكرامَ جوابُ ڏيندي ٻُڌايس.
''كي ته نِنڊ ۾ ئي مري ويندا آهن.''
'' مري وڃڻ كان پوءِ آسين هتي گهاريلَ
جيوَن كي ياد كري تا سگهون؟''
'' ها! جڏهن مري تا وڃون.'' شُكرامَ
هاڻ هن واد وِوادَ مان بيزار ٿي چكو هو.
جوابَ ۾ چيائين، ''سرير مان سو شُڌ ٻُڌ
غائب ٿي ويندي آهي، پر آتما اجان به
چيتن هوندي آهي.''
مدؤءَ جي دماغ تـي اِنَ طرح جي
سمجهاڻيءَ كواثر كونهَ كيو. ''پر به تون
هي سڀُ سيكئين كِٿان؟'' مدؤءَ تپرسُ
كاٿيندي سوالُ كيُس.

'' مون كتاب پڙهيا آهن.'' شكرامَ
فخر ولندي چيس، ''تمام وڏا وڏا كتابَ
جي تون ته جيكرَ كٽي به نه سگهين.''
''توكي پكَ آهي ته مرڻ كان پوءِ
اِنسان سُرڳ ۾ ئي ويندو آهي؟'' مدؤءَ كي
پك كرڻ جي اُڻ-تڻ ٿي.
'' پك آهي، اِنَ چوڻ سان تنهنجو مطلب
چا آهي؟'' شُكرامَ سوالُ كيُس. '' هِكُ دفعو
ته سڀُ ٻُڌايومانءَ.'' شُكرامُ هاڻ هئڙي بحث
مان تنگ اچي چُكو هو. مدؤءَ جي هئڙن
سوالن كيترا دفعا چڙ به ڏياري هئي.
هي سڀُ چاڻڻ جو اَثرُ مدؤءَ جي دل ۽
دماغ تي كُجهه مهينن لاءِ رهيو، پرَ پوءِ
آهستي آهستي اُن جو اثرُ گهٽ ٿيندو ٿي
ويو.
كجهه مهينن كان پوءِ گهرَ جي
مالِكياڻيءَ كيس كوٺيو.
'' مدؤ!'' مدؤءَ ڏانهن نظر كري سِڌي
كَنڊي هن كيس سڏ كيو.
'' هائو! ماتاجي!'' مدؤءَ جي آواز ۾
دپُ هو. سمجهائين ٿي ته يا نه كانُس كا
غلطي ٿي آهي، يا كيس كو وڏيكَ كمُ
كرڻو پوندو.
'' مدؤ! اَڄُ مارچ جي ١٥ تاريخ آهي.
١ آپريل كان مان هِكُ نئون نوكرُ ركڻُ ٿي
چاهيان. هوُ عمر ۾ توكان وڏو به آهي ۽
كَمَ جو به وڏيك تجربو اَٿسِ. مونكي هاڻ
تنهنجي ضرورَتَ كانه آهي.''
'' ماتا جي! مان وري گهر موٽي وڃان؟''
مدؤءَ جي آواز ۾ دپُ هو ته خوشي به هئي.
'' مون تنهنجي ماٺن كي اِطلاع ڏنو
آهي. پر هنن جو رايو آهي ته تون پنهنجي

سُمهي پيئي هُئي تہ خبر ناهي تہ ڪيس ڪيڏانهن وٺي ويا ۽ مون جڏهن اِن بابتِ سوالُ پڇيو مان، تہ چيائون تہ هُوءَ پرلوڪ پڌاري آهي. جتان ڪڏهن بہ واپس اَچي نہ سگهندي.''

سندس چِتَ تي وڏيڪ وڏيڪ سوالَ پيدا ٿي رهيا هُئا ۽ پڇي ورتائين، ''پر بہ آتما کي خبر ڪيئَن پوندي آهي تہ هاڻِ هو اِن سرير کان آلڳ ٿي ٿئي؟'' سندس مَنَ ۾ ڪافي شڪَ-شُبها جاڳيا هُئا.

'' اِنسانَ جي زندگيءَ جو مُدو حڪمن سمايت ٿو ٿئي، تہ آتما سريرَ کي ڇڏي ٿي وڃي، جنهن ڪارڻ پراڻي مَري ٿو وڃي.''

''زندگيءَ جي مُدي جو ڇا مطلبُ؟''

مڏوءَ کي ڪُجهہ بہ سمجهہ ۾ ڪينَ ٿي آيو.

''اِهو سَڀُ مالڪَ جي وَسَ ۾ آهي. هر هِڪَ جيوَ جو پنهنجو مُقرر مُدو هوندو آهي ۽ هوُ اوتِرا ئي سالَ زنده رهندو آهي. مالڪَ هرَ هِڪَ جيوَ لاءِ وَهيءَ جا ڏينهن مقرر ڪري ڇڏيا آهن ۽ مالڪَ جي اِنَ يوجنا اَنوسار هرڪو جيوُ دُنيا ۾ گهاري ٿو. ڪنهن کي پنهنجي آئينده جي ڪا جاڻَ ئي ڪانہ آهي.''

شڪرامَ مُشڪيو ۽ سوال ڪيائين، ''پر بہ تون پنهنجي ننڍڙي دماغ کي اِنهن ڳالهين ۾ ڇو ٿو اُلجهائين؟ توکي تہ اڃان هن دنيا ۾ رهڻو آهي.'' هُنَ پوءِ مڏوءَ جي ڪُلهي تي هلڪو ڌڪُ هڻي چيو، ''اُٿُ! وڃي راند ڪر.''

پر مڏو اُتان چُريو ئي ڪونَ. ''سريرَ مان نِڪري آتما آخر ڪيڏانهن ويندو آهي؟'' هيءُ سوالُ ڪندي سندس پيشانيءَ تي ڪافي ٻجَ پيدا ٿي چُڪا هُئا ۽ اَکيُن ۾ بہ چنتا جو ڀاوُ هوس.

'' آتما سُرڳَ ڏانهن هلي ويندي آهي.'' شڪرامَ اُترُ ڏنو.

'' سُرڳُ؟'' مڏوءَ لاءِ اِها ڄڻ تہ هڪ نئين دُنيا هُئي. ''ڪِٿي آهي اِهو سُرڳُ؟'' مَڏوءَ کي ڪُجهہ نئون ڄاڻڻ جي چاهنا ٿي.

'' پري، تمام پري.'' بادلن جي هُن پار، آڪاسَ طرف. جتي گلن ڦلن جا جهنجهيڙ باغ-بوستانَ هوندا آهن، ۽ آتما اُتي وڃي پوءِ ديرو ڪندي آهي.''

''پر ڪيس وري واپس اَچڻو هجي تہ؟''

'' ٿي سگهي ٿو واپس اَچي.'' شڪرامَ شڪَ ڀاڳر جوابُ ڏنس. ''پر بهشتُ تہ ايتري سُندر جڳهہ هوندي آهي جو اُتان اَچڻ تي دل بہ ڇو ٿيندس؟''

مڏوُ ايترو ڪُجهہ ڄاڻڻ کان پوءِ عجَبُ کائي رهيو هو، ''ڇا هرڪو پراڻي بهشتَ ڏانهن ويندو آهي؟'' سندس منَ ۾ اُتساهُ پيدا ٿيو.

'' شايد اِنسانَ تہ بهشتَ ۾ ئي ويندا آهن.'' هُنَ شڪَ ڀاڳر لهجي ۾ جواب ڏنس.

''مَرڻَ کانپوءِ مان بهشت ۾ ويندُس؟'' ڦڙتائيءَ سان مڏوءَ سوال پڇيو.

'' اهڙا اهڙا سوال ڇو ٿو پڇين؟'' سکرام کي هِن طرح جي گفتگوءَ ۾ هاڻ ڪو رسُ نہ رهيو هو، تنهن هوندي بہ مڏوُ کانئس پڇندو رهيو، '' بهشتَ ۾ اَسين سيني سان گڏجي سگهون ٿا، جن کي هتِ شيٽانندا شجون؟''

''جڏهن هوُ بہ مري ويندا.''

''تو ئي تہ ٻڌايو تہ آخر ۾ مرڻو هر

هڪ اڇيءَ چادرَ ۾ ويڙهيلُ هو، جنهنجي
مٿان گُلن جا هارَ ۽ گُلَ پکڙيلَ هئا. جيڪي
لوڪَ گڏ وٺي رهيا هئا، اُنهن جي اکين ۾
آنسوُ هئا. لوڪن جي قطار جي آخر ۾ زالون
هيون جيڪي پارَ ڪڍي رهيون هيون. هِنَ
شمشان ياترا سان گڏ ويندڙ هر پراڻيءَ جي
چهري تي اُداسائي هئي.

مدوءَ جو معصوم چهرو ڪجهہ بہ سمجهي
نہ سگهيو. هي شخص ڪير هئا؟ هوُ ڇو
روئي رهيا هئا؟ هِن کان اڳي بہ هُنَ اهڙيون
ياترائون ڏٺيون هيون، جتي لوڪَ نچندا
ڳائيندا هلندا هئا. تڏهن يا ڇيٽي چنڊ يا
هوليءَ جو ڏڻُ هوندو هو. اهڙا جلوسَ شهر
جي ڳليءَ ڳليءَ ۾ ڏسبا هئا.

هُن جيئَن ئي دريءَ جي شيشي سان
پنهنجو نڪُ وَڌيڪَ دٻايو، تہ لنگهندڙ درشيہ
جو ويچارُ ڪندي کيس بہ روئڻُ اچي ويو.
سندس غمَ ۾ شريڪ ٿيڻ لاءِ سندس اکين
مان آنسون ٽپڪي دريءَ جي ٻنوڙي تي ڪري
مٽيءَ ۾ غائب ٿي ويون ۽ اِهو سڀُ محسوس
ڪندي هُنَ پنهنجيءَ ميڙيءَ قائلَ خميسَ
سان آيلَ آنسن کي اُگهي ڇڏيو. سوچيائين
تہ شُڪرامَ کان اِنَ جو مطلبُ پُڇندو. شُڪرامُ
روز کيس سمجهائيندو هو تہ اِهو سڀُ ڇا
آهي، اِنَ طرح کيس ڪجهہ ڪجهہ سمجهہَ
۾ ايندو هو. شُڪرامَ رسويي کي هِنَ ٻارَ لاءِ
بيحد موهہ ۽ حُب هئي، ۽ ڪڏهن تہ هوُ
کيس کائڻ لاءِ ننڍيون ننڍيون شيون بہ ڏيندو
هو، جڏهن گهرَ جي مالڪياڻي گهرَ کان ٻاهر
هوندي هئي.

” ويچارو پرلوڪ پڌاريو آهي.“ شُڪرام
مدوءَ جي ڳالهيُن ڏانهن ڌيان ڏيندي کيس ٻڌايو.

”اِنَ جو مطلبُ؟“ مدوءَ سَوالَ ڪيو.
”پرلوڪُ ڇا ٿيندو آهي؟ اِنسانُ اوڏانهن ڇو
ويندو آهي؟“

” جڏهن اِنسانَ جو موُتُ ٿيندو آهي،“
شُڪرامَ چيو، ”تڏهن سندس آتما سندس
سريرَ مان آزاد ٿي ويندي آهي.“

” آتما ڇا ٿيندي آهي؟“ مدوءَ ۾
ڄاڻڻ جي اُتسڪتا پئدا ٿي.

” آتما هِڪُ پرڪاشُ آهي جيڪو اِنسانَ
جي سريرَ کي زنده رکندو آهي. ۽ جڏهن
آتما سريرَ کان اَلڳ ٿيندي آهي، تہ اِنسانَ
جي سريرَ مان زندهہ رهڻ جي شڪتي غائب
ٿي ويندي آهي، جنهن کي موُت چئبو آهي.“
شُڪرامَ پنهنجي ٻڌيءَ آهر ڳالهہ سمجهائڻ
جي ڪوشش ڪئي. ”اِنسانَ ۾ پوءِ ڪجهہ بہ
ڪرڻَ جي شڪتي نہ رهندي آهي. جيوَ
مان جڏهن آتما ويئي، تہ باقي سرير کي
لاش چئبو آهي، جو صرف مُردو آهي - هڏا،
ماس ۽ چمڙي - ۽ انهن جو اَگني سنسڪارُ
ڪيو ويندو آهي.“

مدوءَ جي اکين ۾ ڊپَ جو ڀاءُ پيدا
ٿيو ۽ پُڇيائين، ” ڇا اِهو پيڙا ڏيندڙ
ٿيندو آهي؟“

”ڪَشٽُ تہ ڪونہ ٿيندو آهي، سڪرام
سمجهائيندي چيس. پر جڏهن سرير مان
ساهہ نڪري ويندو آهي تہ جسم لوٿ بڻجي
پوندو آهي ۽ پوءِ جي ان لاش کي وڌيڪ
وقت رکبو تہ اِهو خراب ٿيڻ شروع ٿيندو ۽
چوڌاري بدبوءِ ڦهلجي ويندي، ان ڪري اِن
جو جلد نيڪال ڪيو ويندو آهي.“

”ايئَن جيئَن ٻلرامَ جي ڏاڏيءَ جو
ٿيو هو؟“ عجبَ مان مدوءَ سَوالُ ڪيو. ”هوُءَ

کي ھنَ شانتيءَ مان قبول ڪري پنھنجي
آتما کي دٻائي رکيو ھو.

سندس قسمت ۾ ھن طرح جو پوڙھيو
ڪرڻ لکيل ھو؟ ڇو؟ 'ڇو' جو اھو سوالُ
سندس دماغ ۾ ھر ھر اُڀندو ھو، پر شڪرام،
حيڪو گھرَ جو رَسويو ھو، کيس سمجھائيندو
ھو تہ اُھا شيءُ پاڻَ رڪا آھي. آلبت، ھو
ڪڏھن بہ پاڻَ رڪا کي سمجھي نہ سگھيو. ھن
طرح جي زندگي گھارڻ لاءِ ھوُ اڪيلو ئي ڇو
ھو؟ ٻين ٻارن جيان ھو پنھنجن مائٽن سان
گڏ ڇو نٿي رھي سگھيو؟ اھڙو اُنياءُ ڇو ئي
رھيو ھو؟ ۽ پوءِ ھوُ پنھنجي ڳوٺَ جي سبز
چراگاھن، زمينن، پنھنجي گھر جي چوگرد
راند ڪندڙ ٻارنِ جي حھند جو تصوّر ڪرڻ ۾
ليِن ٿي ويندو ھو.

جيڪي ڇھ سالَ ھنَ پنھنجي گھرَ ۽
ڳوٺَ ۾ گذاريا ھئا، اُھي ھن لاءِ مِنڙيون
مِلڙيون يادگيريون بڻجي سندس دل تي
ڇانئجي ويا ھئا. کيس اَڄ صرف گھر جي
ھِڪَ ڪُنڊَ نصيبُ لِٻلَ ھئي جتي ھو پنھنجي
ھرڪا چيز رکي سگھندو ھو. ھن وٽِ ھئو صرف
ھڪُ پُرائو، سنھرو، ميڙو گديلو ۽ متان وِڪَڻَ
لاءِ رِليءَ جو ٽڪرو. تنھن ڪانسواءِ ھن وٽِ
ھڪُ ٻاڙھو ٻالُ بہ ھو جنھن کي ھوُ ساھ سان
سانڍيندو ھو، ڇو تہ حڏھن ھو پنھنجو گھرُ
۽ ڳوٺُ ڇڏي رھيو ھو، تہ سندس پاءُ کيس اھو
ٻالُ يادگيريءَ طور ڏنو ھو. ھن ڪڏھن بہ ان
ٻالَ سان راندِ ڪانہ ڪئي ھئي، اِن ڏپَ کان
تہ متان اُھو ڪانئُس ڪو کسي نہ وٺي، يا
پاڪيٽ کان ھيٺ ڪري نہ پوي ۽ سدائين
لاءِ گُمر ٿي وڃي. ھن اُھڙي چيز کي ڪڏھن بہ
وڃائڻ نٿي چاھي. اِن سان سندس ماضيءَ جو
رشتو جُڙيل ھو، جنھن ۾ سندس ڳوٺ جون
سِمرتيون سمايل ھيون. سندس لاءِ اھو پيار
ھو ۽ ھوُ وريِ اوڏانھن وڃي سگھندو اھڙي
کيس ڪڏھن ڪلپنا ڪانہ ٿي ھئي. جيئن
جيئن ھوُ ٻال تي آڱريون ڦيريندو ٿي رھيو
کيس اڳيان ڏينھن يادِ ايندا ٿي رھيا ۽
اُنھن يادين جي بوجھہ کي ھن اِئين
محسوس ٿي ڪيو جڻ تہ ھنجي گلي ۾
اچي اٽڪي پيون ھيون ۽ پوءِ پنھنجي
ڇوري کي ڇپائڻ لاءِ گھر جي ڪنڊ ۾ وڃي
پاڻ لڪائيندو ھو. ھوُ جيئن جيئن اِنھن
يادگيرين جي بوجھہ ھيٺان دٻجندو ٿي
رھيو، جذبات وس ٿي يادگيريون آنسن جو
روپ ڌاري سندس اکين مان ٽپڪڻ لڳنديون
ھيون ۽ پوءِ سندس ڳوڙھا ڳلن نان آھستي
آھستي ڪسڪندا اُن ڏوڙ ۾ سمائجي ويندا
ھئا، جيڪا ھوُ روز ٻھاري ٻاھر ڪڍندو ھو.

ھيترو پوڙھيو ڪندي بہ کيس مِلندو
ڇا ھو؟ صرف ھڪ سؤ رُپيا، جيڪي سندس
مائٽن ڏانھن مني-آرڊر ڪري موڪلبا ويندا
ھئا. تہ پوءِ اِئين ڇونہ چئجي تہ ھوُ اُنھن
جو آڌاري ھو، جن جي ڪري ھوُ اَڄ بہ زنده
ھو. پاڻَ تي خرچُ ڪرڻ لاءِ ھنَ وٽِ ھڪُ
ٽئون پئسو بہ ڪين ھو، کيس جيڪا آڌ
ڪٽوري چانورن جي، ڪٽھہ ٻڇيلَ-سڇيلَ
ڀاڄي، ٽماٽو يا بصر جو ٽڪرُ مِلندو ھو، ھوُ
اُھو کائي ڇڙھندو ھو.

اَڄ ھوُ حيئن ئي گھر جي دريءَ وٽِ
بيٺو ھو تہ ماٺھن جي ھڪ قطارَ ڏٺائين.
وڃ ۾ چار جٽا ھئا، جن جي ڪُلھن تي
ڪائي ھئي. ڪائيءَ تي ھڪ سُمھيَلُ شخص
حو حو ھوُ ڏسي ٿي سگھيو. سندس سچو سريرُ

مـڌوُ

اَنيتا ڪيولراماڻي

مَـڌو هِڪ شيڙُو نوڪر آهي. سُياءَ
جو ڄڄڻو ۽ پنهنجي عمر جي ڀيٽَ
۾ گهڻو گنڀير. هوُ گهڻو اَڳُ جو سوچيندو
رهندو آهي. هوُ ويچار ڪندو آهي تہ اُهو
ڏينهن ڪڏهن ايندو جڏهن ڪنهنکي بہ ڪا
محنت ڪرڻي نہ پوندي، منُش منُشَ کي
هِڪ جهڙو ڪري سمجهندو. پُرش پُرشَ سان
پُرشَ جهڙو ئي وهنوار ڪندو ۽ ڪنهن وٽِ
ڪنهن بہ ڳالهہ جي ڪمي ڪانہ رهندي.
هئڙي ننڍڙي نينگر زندگيءَ جي هرهِڪ
تڪ تور کي گنڀير درشٽيءَ سان ڏٺو هو. اِها
هئي تہ اچرج واري ڳالهہ، پر ائين ممڪن
ٿيندو بہ آهي. جڏهن حالتون ڪنهن شخص
کي بنہ اڪيلو ڪري ڇڏينديون آهن ۽ پوءِ
هو پنهنجي من ۾ سوچيندو ئي رهندو آهي
۽ ائين پنهنجي سپنن جي سايہ ۾ ڪوچ
ڪندو رهندو آهي. اِنَ لاءِ نہ ڪيس ڪو پتُہ
ٿيندو آهي ۽ نہ وري پڪڙجي پوڻ ۾ هو
چڙڪندو آهي. هوُ پنهنجن خوابَ گاهن ۾
آنندُ ماڻيندو آهي. ڪڏهن تہ سندس چپنِ تي
مُشڪَ ۽ ڳلنِ تي لالائي بہ دوڙي ايندي آهي.

"مَڌوُ! ڇا ويٺو ڪرين؟ رُڳو پيو تـ
پنهنجن آڱرين جا ننهن ڪائين. تون هاڻِ ڪنهن
بہ ڪَمَ جو نہ رهيو آهين." هِڪُ ڪڙڪ ۽ تِکو
آوازُ سندس ڪَنِنِ ۾ گهسي ٿو وڃي ۽ سندس سپنا
چڪناچور ٿي ٿا وڃن. هو گهر جي صفائي جي ڪم
۾ جنبي ٿو وڃي. هوُ گهرَ ۾ ٻُهاري لڳائيندو
آهي، فرشُ ڌوئندو آهي، پوتو ڪندو آهي ئو اِن
کان سِواءِ بہ ڪيس ڪنهن پوڙهيءَ لاءِ آڱيا ٿيندي
آهي تہ هوُ اُن ۾ مشغول ٿي ويندو آهي.
ڪيس خبر هوندي آهي تہ اگر فرشُ
ٺيڪ طرح سان صاف نہ ٿيو ۽ اُن ۾ چمڪَ
نہ آئي، ڪُنڊَ ۾ ٿوري مِٽي رهجي ويئي،
درين تي ٿوري ئي دز جو داغ ڏسڻ ۾ آيو،
پلنگَ جي چادَرَ تي ٿورو ئي گهنجُ ڏسڻ ۾
ايندو تہ ڪيس روٽيءَ کان محرومُ رهڻو
پوندو. ڪوڙيئرا تہ ڄڻ هنجا جاتي دُشمنَ
هئا. وَرَ وَرَ ڪري ڪين ڇنڊي پڇائيندو هو،
تہ بہ اَڌَ ڪلاڪَ ۾ موٽي اچي نئين جار تيار
ڪندا هئا. ننڍڙي، ڏهن سالن جي ٻارَ لاءِ،
هيءُ ڪيترو نہ ڪِنِ پوڙهيو هو، پَرَ اِهو
بہ ڄڻ تہ سندس نصيبَ جو قلُ هو، جنهن

نالو : اَنيتا ڪمل ڪيولراماڻي
جنم : بلوچستان (پاڪستان)؛ ٢٧ - ٨ - ١٩٣١
ڇپايل ڪتاب : ڪهاڻي سنگره، آزاد ڪوئيٽا، جيوني، مضمون نگاري.
انعام : اِستري درشن تي يونسڪو اِنعام، گجرات سنڌي ساهتيہ اڪادمي طرفان ڇئن ڪتابن تي اِنعام مليل.
پيشو : گهر گرهستي
پتو : Hari Shewa Plot No.382/4, Scetion-29, Gandhinagar-382029

گڏوگڏ برسات بہ چالوُ ٿي ويئي. مون روپا
کي ڏاڍو زور سان پڪڙيو. ڪا اوٽ ڳولڻ
لڳس جتي ڪجهہ دير سر لڪائي سگهون.
ٿورو پريان ئي هڪ ٽٽل پٽ تي پريان ڇپرا
لڳل هئا جن جو سهارو ملي ويو. روپا ڀُسي
سڄي آلي ٿي وئي هئي، ڪافي ڏڄي رهي
هئي پر منهنجي مضبوط ٻانهن ۾ اچي هن
پاڻ کي محفوظ سمجهيو. نہ ڄاڻ ڪهڙي
وقت اسين پڻل جو شڪار ٿياسين. مان
سمجهانٿو اِها اسانجي پل ڪانہ هئي. پر
هڪ آس هئي ۽ شايد اِها گڏجاڻي اسانجي
پهرين ۽ آخرين هئي.

روپا جي مامي کي اسانجي پيار جي
خبر پئجي وئي. ڪنَ ٻئي ڏينهن ئي روپا
کي ڪٿي موڪلي ڇڏيو. گهڻيءَ ڳولها جي
باوجود بہ روپا جو پتو ڪونہ پائي سگهيُس.
اوچتو هڪ ڏينهن هڪ سهڻو لفافو مليم.
کولي پڙهيم. لکيلُ هو تہ روپا منهنجي پٽ
کي حنم ڏيئي پاڻ آپگهات ڪري وڃي رهي
هئي. لفافو چوڌطرف ڦيرائي هيٺان مٿان
اڳيان پٺيان ڏٺم، پر ڪٿي بہ اُتو پتو ڪونہ
هو. پٽ! مون پنهنجي پيار کي پائڻ جي،
ڳولهڻ جي ڏاڍي ڪوشش ڪئي پر ناڪامياب
رهيس. نہ پيار مليو نہ منهنجي پيار جي
دنيا ئي ملي. بچپن جو پهريون پيار، سهڻا
سپنا، سهڻيون يادگيريون بس هڪ پل ۾ ئي
ٽڪڙجي ويئون.

گوپال :- تہ ڇا بابا توهان شادي نہ ڪئي؟
ديوانو : ”شادي“....هڪ ٽهڪ فضا ۾ اُڀريو.
”پيار ڇا شاديءَ کان سواءِ نٿو ڪري سگهجي؟
شادي بہ تہ پيار جي منزل آهي نہ؟
وري جنهن منهنجي پيار کي قائم رکڻ
لاءِ پاڻ قربان ڪيو، تہ ڇا مان ان پيا
جي خاطر ايتري بہ قرباني نہ ڪريان؟“
وري گيت شروع ٿيو جنهن ۾ درد هو سو
هو، پيار هو ۽ مناس هو.

ڪجهہ وقت سوچڻ کان پوءِ گوپال
آنڊل ناشتي جو باڪس اُتي ئي رکيو
پاسي ۾ رکيل ڦراٽي چادر سان ديواني ج
منهن ڍڪي هڪ طرف هليو ويو.

ڪجهہ دير کان پوءِ گوپال ڪجهہ
ماڻهن کي ساڻ ڪري موٽيو. شمشان ياتر
شروع ٿي. اڳيان گوپالُ هٿن ۾ ڏيئو کڻي
هليو، پٺيان هو رام ڌُنيءَ جو آواز.

اُرٿيءَ کي ڌُهن شمشان پڄميءَ ۾
کوليو ويو، تہ ديواني جو چهرو چمڪندڙ ٿي
نظر آيو، جڻ ڪنهن ننڊرا ۾ هجي. آگ
جي لپٽن طرف گوپال چتائي نهاري
رهيو هو. کيس ايئن محسوس ٿيو تہ ديوان
اِنهن لپٽن مان جهاتي پائي کيس پنهنجي
داستان جا آخان بہ ڪي ورق بيانڻ ڪري
رهيو آهي. ڪن جي نيڻن ۾ نيرُ هو ۽ اِنهن
۾ هئا ماضيءَ جا ڏنڌلا ورق.

اوچتو سڏ تي گوپالُ جڻ ننڊ مان
چرڪ پريو. ”سائين، هاڻ هلون. آگ تہ
پوري ٿي وئي.“ گوپالَ ڪنڌُ ڌوڻي ها
ڪئي. سڀُ اُنَ سائيٺي رستي تان هلڻ لڳا
جتي اڃا بہ ڪي ديواني جا جوابَ موجود
هئا.

****

ديواني جوش ۾ اَچي چيو تہ ٻُڌ، ۽ هوُ شروع
تي ويو. مان اڃا ١٧ سالن جو هوس ۽ روپا
١٦ سالن جي قوهہ جوانيءَ ۾ هئي. هن جو
نالو نہ صرف روپا هو پر هوءَ تہ روپ
سندرتا جي کاڻ هئي. سندس گُلابي ڳلن
تي کلڻ سان لڳندو هو تہ قدرتي روُج لڳل
آهي. سندس ڊِگها وار هوءَ مٿي جڏهن چوٽ
تي سُڪائڻ ايندي هئي تہ مان هنکي
ڏسندو ئي رهجي ويندو هوس. ڪتابَ کي
ديوار ٻٽائي مان اُن اپسرا جي ديدار ۾
کوهجي ويندو هئس. سِياري ۾ تہ مونکي
اُس ۾ ويهي پڙهڻ جو سُٺو بهانو هوندو هو.
هوءَ بہ ڪو نہ ڪو بهانو ٻٽائي چوٽ تي
ضرور هِڪ بہ ڦيرو ايندي هئي، پوءِ خبر
ناهي تہ هنکي منهنجي ڪشش ڇڪي ايندي
هئي يا سچ پچ پنهنجو ڪم هوندو هئس.

هِڪ ڏينهن دِل ۾ خيال ڪيم تہ اڄ
ضرور روپا سان ڳالهائيندس. پاڻ ۾ هِڪ
ڀکي همت رکي ڀنوڙي تي ويهي، هنجو
انتظار ڪرڻ لڳس. اوچتو منهنجي نظر هِڪ
سِرڻ ۽ باز تي پيئي. سِرڻ باز کان دور رهڻ
ٿي چاهيو ۽ باز هر هر لامارا هٽي سِرڻ جي
ڀاسي ۾ تي ويٺو. نہ ڄاڻ ڇا سوچي مان
هِڪ ٽِڪ هي نظارو ڏسڻ لڳس. اِها بہ سُڌِ
ڪانہ رهي تہ ٿوري لاپرواهي ڪرڻ سان
ڇني تان ٿڙڪي گهٽيءَ جي ٻيءَ ڀرِ وڃي
ڪِرندُس.

ازي! ازي! هي ڇا پيو ڪرين؟ سنڀال
ـہ سِهين، ڪٿي ڪري نہ پوين. هِڪ مِٺي
ڀٽا جي آواز مونکي جاڳايو، ڏسان تہ
روپا مونکي للڪاري رهي آهي. سندس منهن
تي عجيب ڏِپ جون ريکائون هيون. سرخ
لب ڪارانجي ويا هئس. مون سندسِ ڏپ
دور ڪرڻ لاءِ مشڪيو ۽ مون هُنجو مِٺيءَ
مشڪ سان سُواگت ڪيو.

هاڻ تہ روز جو نيم تي ويو. پهرين
اِشارن ۾ ڳالهيون ٿيون پوءِ وري وڏين وڏين
چِنين ۾. ٻہ معصوم دليون ملڻ لاءِ آتيون
تي وييون.

هاڻ اسين ٻئي هر روز نديءَ جي
ڪناري گڏجي خوب ڳالهيون ڪندا هئاسين،
پاڻ ۾ پريم ونڊڻ لڳاسين؛ پر هي ڇا، هِڪ
ڏينهن روپا ڏاڍي اُداس هئي. مشڪندڙ چهرو
خشڪ ڏسي مان ڏکي ويس.

پُڇڻ تي روپا ٻُڌايو تہ سُياڻ هُنجو
مامو هنجو رِشتو ڪنهن شرابيءَ وڏي عمر
جي سيٺ سان پئسن جي لالچ ۾ ڪري
رهيو آهي، ٿورن ڏينهن ۾ شادي بہ اُن سان
ٿي ڪرائيندو. مون لِکي لِکي دَرَ جي پٺيان
ٻيهي ٻڌو آهي. مونکي ماءُ پيءُ ياءُ ڀيڻ
ڪير بہ ڪونہ آهي. هُن مامي ئي مونکي
ماءُ پيءُ ڀنهين جو پيار ڏنو آهي، مونءَ ۾
مون بہ مامي کي پيءُ جهڙي ئي عزت ڏني
آهي. پر مونکي اِها خبر نہ هئي تہ پنهنجي
عيش عشرت لاءِ منهنجو سوُدو ڪندو، اِن
ڳالهہ مونکي ڏاڍو دکي ڪيو آهي.

پر بہ ڇو هن توکان صلاح بہ ڪانہ
پُڇي، اِئين ڇو؟

هو ڀلا مونکان صلاح ڇو پڇندو؟ هنکي
تہ پئسو کپي، پئسو. اوچتو طوفان اچي لڳو.

ماضيءَ جا ڌنڌلا ورق

· مسز وينا ڪشور دادلاڻي

هميشه جيان گوپالُ اَڄُ بہ پنهنجي ڪار آڇي اُنَ وَڻَ جي هيٺان بيهاري. هوُ جڏهن ٿي ناشتي جو باڪسُ ڪڍي آڏيان وڌيو تہ ڇاڻو ڏسي ديوانو گهريءَ ننڊ ۾ سمهيو پيو آهي. گوپال ٿوري دير سوچڻَ لڳو تہ هن جي اَچڻَ کان اَڳُ ٿي ديوانو تنبوري جي ٽلٽلَ تارُن کي اڻين تہ ڇيڙيندو آهي ۽ هن ۾ نئين جان وجهي گيت پنيان گيت ڳائيندو آهي. اڄُ هن کي ڇا ٿيو آهي. چوطرف شانت آهي. لڳي ٿو نِدرا ديويءَ هميشه هميشه لاءِ پنهنجي گود ۾ سمائي مِٺي لولي ڏيئي هنکي سمهاري ڇڏيو هو. وڻ تي ويٺل پکي پکيئڙا سڀ اُداس اکڙين سان ديواني کي ٿهوڙي گهوري ڏسي هڪ ٻئي کان پڇي رهيا هئا، ڇو اڄُ اوهانجو يار مٺڙو گيت ڪانہ ٿو ڳائي جهرڪيون چون چون ڪري هنجي اڳيان پٺيان پيهون گهُمن تہ من اسانجو آواز ٻڌي ديواني جي اک کُلي. پر سڀ بيسوُد، هو تہ اهڙيءَ دنيا ۾ پهچي چڪو هو جتي ڪنهنجو بہ آواز ڪانہ ٿو پهچي.

گوپال کي يادِ آيو اُهو پهريون ڏينهن، جنهن ڏينهن هو ديواني سان گڏيو هو. جيئن ئي هن ڪار جو دروازو کوليو تہ ديواني هٿُ ڏيئي هنکي بيهاريو هو.

گوپال : ڇو بابا، ڪٿي هلڻو اَٿوَ؟

ديواني خوشيءَ ۾ جهومندي گوپالَ کي چيو : ڇا چيُئہ، ڇا چيُئہ؟ اڙي، تو مونکي بابا چيو! جي ڪَنَ اِنهن مِٺن لفظن ٻڌڻ لاءِ ڪمتري تہ عرصي کان پيا ترسن.

گوپال : تہ ڇا بابا، توهان کي اولاد ڪونہ آهي؟

ديواني اُتي گوپال جي وات تي هٿُ رکيو. نہ نہ. ائين نہ چئُہ. منهنجو بہ هن دُنيا ۾ ڪبر آهي.

گوپال : پوءِ توهان هِن حالتَ ۾ اڪيلا ڇو؟

ديوانو : پٽ، اِها هڪ وڏي داستان آهي جيڪا درياہ جي لهرُن ۾ لُڙهندي رهي آهي. اُن درياہ جون لهرون هڪ مِٺي يادِ ڪڍي، ڪڏهن ڪڏهن منهنجي ذهن ۾ اُڀري، مونکي اُن ماضيءَ جي ياد ڏياريندريون آهن، ۽ مان اُنَ ۾ ئي ڪوڃي ويندو آهيان.

گوپال : بابا ! اَڄُ مونکي اُها داستان ٻڌايو.

نالو	:	وينا ڪِشور دادلاڻي
جنم	:	
ڇپايل ڪتاب	:	
انعام	:	
پيشو	:	
پتو	:	Sector - 8 , 80/163, Mansarover, Jaipur-302020

هئي. راڌا کي پنهنجي پيءُ تي به غصو اچڻ لڳو، سوچڻ لڳي ته منهنجي پيءُ جي اِها دل ئي ڪونهي جو منهنجي ڳوليا ڪري. جيڪڏهن منهنجي جڳهه تي سندس پٽ هجي ها ته پوءِ جو هن کي نه ڳولي ها!

جيئن جيئن راڌا کي ڊليوري جو وقت ويجهو پوندو پئي آيو ته راڌا گهبرائڻ لڳي ڇاڪاڻ ته پهرين ڊليوري ۾ هرڪا عورت گهبرائبي آهي. ليلا ۽ سندس گهوٽ کي راڌا جو ڏاڍو فڪر هو ڇاڪاڻ ته راڌا بيچين هئي.

ليلا جي گهوٽ ليلا کي چيو ته رات جو راڌا جي ڪمري ۾ سمهندي ڪر. راڌا سوچڻ لڳي ته ليلا ڀاڀي نه هجي ها ته ڇا ٿئي ها! راڌا کي راڪيش جو خيال ايندو هو ته هوءِ چوندي هئي ته مڙس بنا زندگي اڌوري ۽ سُڃي آهي. زال ذات لاءِ ڇا اِهو دکه گهٽ آهي! راڌا کي پٽ ڄائو. هوءِ ٽن سالن کان ليلا وٽ رهي پيئي هئي.

ٻئي طرف راڪيش نوڪريءَ جي ڪافي ڳولا ڪئي پر کيس نوڪري ڪونه ملي. راڪيش کي ننڍپڻ جو دوست ملي ويو جنهن کيس پاڻ وٽ رهايو. هن کي راڪيش جي حالت تي رحم اچي ويو. هن راڪيش کي وڪالت پڙهڻ لاءِ همٿايو. راڪيش وڪالت پاس ڪئي. هن ٿوري وقت ۾ وڪالت ۾ نالو ڪڍيو. راڪيش هميشه راڌا کي يادِ ڪندو هو. جيئن ته راڪيش قسم کنيو هو ته جيستائين مان پنهنجي پيرن تي نه بيهندس تيستائين راڌا کي شڪل ڪونه ڏيکاريندس.

هڪڙي ڏينهن راڪيش راڌا کي ولڻ آيو. راڪيش راڌا کي نه پيو سڃاڻي سگهي ته هوءَ ڪا راڌا آهي، ڇاڪاڻ ته راڌا راڪيش جي سوچ ۾ ڪافي ڪمزور ٿي ويئي هئي. اڄ راڪيش کي ڏسي هن جا سالن جا ڏک هڪ گهڙيءَ ۾ لهي ويا. هوءَ راڪيش سان گلي ملي. راڪيش پنهنجي امانت ڏسي ڏاڍو خوش ٿي ليو. پٽ کي ڳود ۾ کڻي نچڻ لڳو. راڪيش ليلا ۽ سندس گهوٽ جي پيرن تي هٿ اهڙيءَ طرح رکيا جڻڪ هو سندس سڳا ماءُ پيءُ هئا ۽ ٻئي ماءُ پيءُ سان مليو. راڪيش کين چوڻ لڳو ته مون سان گڏ هلو هنن ٻنهين چئن نه ڪئي، کيس چوڻ لڳا ته اسانکي اڪيلائيءَ جي زندگي ڏاڍي پسند آهي. اسانکي تنهنجي پٽ ۾ ڏاڍو موهه آهي پر ڇا ٿو ڪري سگهجي. اِهو دنيا جو دستور آهي ته ڌيءُ پرائي گهر جي امانت آهي. اِنهي ڪري اسانکي موهه ڪيڏو آهي. راڪيش کين پئسا ڏنا پر هنن نه ورتا. هنن راڌا ۽ راڪيش جي ڌام ڌوم سان شادي ڪرائي.

ليلا راڌا کي چيو پيار جي شادي خراب نه آهي، جيڪڏهن ڇوڪرو پنهنجي پيرن تي بيٺل آهي ته پوءِ شادي آنند واري آهي نه ته ڏکن جو ساگر آهي.

****

راڌا ليلا جي همدردي ڏسي ڪري ڏاڍي سوچ ۾ پئجي ويئي. سندس اکين ۾ پاڻي ڀرجي آيو. سندس آنسو ڪرڻ لڳا ۽ پنهنجو پاڻ کي چوڻ لڳي ته ڇا سنسار ۾ اڃا به ڪي انسان آهن جن جي دل ۾ انسانيت آهي. اُنهيءَ ڏينهن کان وٺي هوءَ ليلا کي 'ڀاڀي' چوندي هئي. راڪيش به نوڪريءَ جي تلاش ۾ هو پر ڪٿي اڃا تائين نوڪري ڪانه ملي هئي. راڪيش کي ڪڏهن ڪڏهن ليلا جي همدرديءَ تي غصو ايندو هو، ڇاڪاڻ ته راڪيش هڪ وڏگهرائو ۽ سوابيماني ڇوڪرو هو.

راڌا راڪيش کي سمجهائيندي هئي ته تون ڀاڀيءَ تي اجايو غصو ٿو ڪرين. ڀاڀي هڪ زال آهي ۽ زال کي زال ئي سمجهي سگهندي آهي. راڌا راڪيش کي چوڻ لڳي ته توکي خبر آهي ته مان ماءُ ٿيڻ واري آهيان. ڀاڀي منهنجو خيال رکي ٿي. توکي اِها خبر هئڻ گهرجي ته پئسي بنا زندگي ڪيتري نه مشڪل آهي. بنا پئسي زندگي ذليل ۽ بي-عزتيءَ واري آهي. هن زندگيءَ کان ته پيءُ جو گهر بهتر هو. هيءَ به ڪا زندگي آهي!

راڪيش راڌا جي اکر ٻڌي غصي ۾ اچي ويو. هن غصي ۾ راڌا کي چماٽ هڻي ڪڍي. راڌا کي ڏاڍو ڏک ٿيو. هوءَ روئڻ لڳي ۽ چوڻ لڳي ته پيار واقعي انڌو ٿيندو آهي. مان ڇو ڀڄي نڪتس؟ افسوس! ٻئي طرف راڌا کي چماٽ هڻي ڪري راڪيش کي ڏاڍو افسوس ٿيو. هن گهر ڇڏڻ جو ارادو نوڪري ڳولهڻ لاءِ ڪيو هو. هو راڌا جي نالي چٺي

لکي ڪري گهر ڇڏي هليو ويو :

پياري راڌا،

پيار سان پيٽ ڪونه ڀريو ويند[illegible]

آهي. روٽي کپي. تو سچ چيو ته بنا پئسي زند[illegible]

ي ڪيتري نه مشڪل آهي! امانت جو خيا[illegible]

رکج. توکي ليلا جهڙي ماءُ ملي آهي جنهن جي [illegible]

ڳالهائڻ تي مان خوامخواه غصو ڪندو هيس [illegible]

پنهنجي پيرن تي بيهڻ کان پوءِ توکي ول[illegible]

ويندس.

تنهنجو راڪيش.

راڌا جنهن وقت راڪيش جي چٺي پڙهي ت[illegible]

زور زور سان رُئڻ لڳي. راڌا کي ليلا دلا[illegible]

ڏيڻ لڳي ته تون فڪر نه ڪر. تون منهنجي [illegible]

ڌيءَ آهين. مونکي ڌيءَ ڪانه آهي. تو[illegible]

منهنجي ڌيءَ آهين. اهڙيءَ طرح ليلا راڌ[illegible]

کي پرچائي رهي هئي.

هڪڙي ڏينهن ليلا ۽ سندس گهو[illegible]

ورانڊي ۾ ڳالهيون ڪري رهيا هئا ته لي[illegible]

جي گهوٽ چيو :

" پريم هڪ قسم جي چوغم جي براب[illegible]

آهي، چوغم کائڻ کان اڳ ۾ مِٺو، مٺو

چڪنو ٿيندو آهي. کائڻ کان پوءِ هڪدم

بي-سواد، ڦڪو ۽ ڇپڇو ٿيندو آهي. اهڙي

طرح پيار جي شادي ٿيڻ تائين تمام سُٺي

مٺو لڳندي آهي، پر پوءِ بي-سواد ٿي

پوندي آهي."

ليلا جي گهوٽ جا اکر راڌا ڪمري ۾

ٻڌا ۽ من ئي من ۾ چوڻ لڳي ته دادا سچ[illegible]

چئي رهيو آهي. مون واقعي گهر مان نڪري

غلطي ڪئي آهي اِها منهنجي بيوقوفي

تہ راڌا جو پيءُ غريب هو. راڌا جي پيءُ
جي پوزيشن ۽ راڪيشَ جي پيءُ جي پوزيشن
۾ ڏينهن رات جو فرق هو. راڌا جو پيءُ
راڪيشَ جي پيءُ جي سامهون ڪُجهہ بہ ڪونہ
هو، ڇاڪاڻ تہ راڪيشَ جو پيءُ هڪُ ناميارو
اينجنير هو ۽ راڌا جو پيءُ هڪُ چپراسي
هو. اِنهيءَ ڪري راڌا جي سامهون راڪيشَ
پڇي هلڻ جو اِرادو ڏيکاريو. هڪڙي ڏينهن
راڌا راڪيشَ سان گڏُ پڇي نِڪتي. راڌا
پنهنجي ڪنيَلَ قَدَمَ تي ٻڌجي رهي هئي.
هُن جي ٻڌپَ جو ڪارڻُ هو تہ ڪو ڪيسِ ڏِسي
نہ وٺي. راڌا جي مَٿي مان پسينو نڪري
رهيو هو. راڌا تيستائين ٻڌجي رهي هئي
جيستائين گاڏي اَچي. ٻئي ڄَڻا اِسٽيشن
تي پهُتا پر راڌا جي پيٽَ ۾ ساهہ ڪونہ هو
ڇاڪاڻ تہ راڌا جي زندگيءَ جو پهريون
غلط قدمُ هو. گاڏيءَ جي اَچڻ ۽ هلڻَ کان
پوءِ راڌا سُکَ جو ساهُ کنيو.

راڌا راڪيشَ جي ڇَوَڻَ تي کنيَلُ قدمَ
تي پڇتائي رهي هئي ۽ مَنَ ۾ ڇَوَڻ لڳي
تہ ماڻهو ڇا ڇَوندا.

راڪيشَ راڌا کي هِمَت ٻڌائيندي
چئي رهيو هو تہ تون ڪوبہ فِڪر نہ ڪر.
ماڻهو گِلا تہ ڪندا، پَرَ اَسان ڪو غلط قدم
ڪونہ کنيو آهي. سڀ ڪنهن کي آزادي آهي.
راڌا اِنهيءَ ڳالهہ لاءِ راڪيشَ سان شامِل
راءِ ڪانہ هئي. هوءَ ڇوڻ لڳي تہ راڪيشَ،
تون مردُ آهين ۽ مان زالَ آهيان. زالَ ۽ مردَ
۾ تفاوتُ ٿيندو آهي. هرڪو زال ذات
ڏانهن آڱر کڻندو آهي. هوءَ ويچاري سيني
جا تعنا ٻُڌندي رهندي آهي. تون مردُ آهين،
توکي ڪوبہ ڪُجهہ ڪونہ ڇَوندو. جيڪڏهن ڪو
ڇَوندو تہ زالَ کي ڇَوندو. هاڻي جيڪو قدم
اَسان کنيو آهي اُنهيءَ کي نِڀائڻو ۽ سنڀالڻو
آهي. هاڻي اُکرِيُن ۾ سر وِڌو آهي تہ مُهرِيُن
کان ڪيرُ ڊِجندو؟ هاڻي زندگيءَ ۾ ڪجهہ بہ
ٿيڻو آهي، تنهن کي منهن تہ ڏيڻو آهي، ۽ اَسان
کي سهڻ لاءِ تيار رهڻُ گهرجي. ٻئي ڄَڻا
هڪ شهر ۾ لٿا. سندن ڪا قسمت سُٺي هئي
جو ڪيس مڪانُ مسوارَ تي مِلي ويو. مڪان
مالِڪُ ۽ هُنجي زال هُئي. هوُ ڀاڻَ ۾ ٻہ
ڄَڻا هئا. ٻئي زالَ مُڙسَ ديالوُ هئا. ٻئي
ڄَڻا نوڪريءَ مان رِٽائر ٿي ڪري اَڪيلائيءَ
جي زندگي گذاري رهيا هُئا. سندن ٻارَ
شادي ڪري ٻين شهرن ۾ نوڪري ڪندا هئا.
مڪان مالِڪ جي زالَ جو نالو ليِلا هو. هوُءَ
ڀڳوانَ جي ڀڳتياڻي هُئي، پنهنجو وقتُ پاٺ
پوُڄا ۾ گذاريندي هُئي. هڪڙي ڏينهن
راڌا پنهنجي دِل جو بوجهو هلڪو ڪرڻ لاءِ
لِيلا کي سچي حقيقت ٻُڌائي.

لِيلا راڌا کي چيو تہ مان بہ زالَ
آهيان. مونکي خبرَ آهي تہ زالَ جو ڏُکُ
ڇا ٿيندو آهي. تون ڪوبہ فِڪر نہ ڪر، تون
منهنجي ڌيءَ آهين. توهين ٻئي ڄڻا هتي
آرامَ سان رهو. توکي ڪنهن بہ شيءِ جي
ضرورت پوي تہ مونکي چئِجِ. اَسان کي ايشورَ
سڀ ڪُجهہ ڏنو آهي. تون ايئَن سمجهہ تہ
تون پنهنجي پيڪي گهر آهين. راڪيش
کي جيستائين نوڪري ملي، تيستائين تون
مسوار جو فڪر نہ ڪر.

پريم جي شادي

ايم. ٽي. ياٽيا

ڇو ڪري ڪي ڪو به قدم کڻڻ کان اڳ، سوچڻ گهرجي ته سندس کنيل قدمُ ڪيتري قدر سُندائي يا ڏکدائي ٿيندو. پوءِ اِيئن نه ٿئي ته ڪيس زندگيءَ ڀر روئڻو پوي. ڪنهن به هڪڙي قدم کڻڻ جو مطلبُ ٿيو پنهنجي لاءِ مصيبت کي سڏائڻ. پڇاڙيءَ ۾ اِئين نه ٿئي جو ڪيس پڇتائڻو پوي. اهڙو سائيهو حالُ راڌا جو ٿيو. راڌا زندگيءَ ۾ هيڪو پهريون قدمُ کنيو، اُنهيءَ تي ڪيس ڏاڍو پڇتائڻو پيو. راڪيش جو گهرُ راڌا جي گهرَ جي سامهون هو. راڪيشُ هس مُک هو. سندس بدنُ پريلُ هو. انگريزي ٻالهائڻ ۾ هوشيار هو. سندس وارَ اُلٽرن وانگر ڪنيل هئا. هوُ ٻالهائڻ جو مِلو هو. اِنهي ڪوئيڻ جي ڪري سيڪو سندس ڏانهن جڪبو هو. راڪيش-پيءُ اِنجنير هو. سندس پيءُ هونالو هريرام هو. هوُ هڪُ ايماندار اِنسانُ هو. هوُ رشوت وٺڻ جي برخلاف هو. جيڪي ٻيا اِنجنيرَ هئا، تن جي گهرَ جو خرچ پڻيءَ پاڻُ لهندو هو، ته هريرامُ سِيڌي سنئين خرچُ ڪندو هو. چالاڪ ته

هُنَ کي پوُرَت پنهنجي پگهار مان ڪرڻ هئي. جڏهن ٻيا اِنجنير رِشوت وٺندا هئا تن جي پنڊ قيمتُ هئي ته ڪاري ڏنُ کي سفيد ڪيڻن ڪريون. پرَ هريرامُ اِنهيءَ چنتا کان مُڪت هو. آرامَ جي ننڊَ ڪندو هو. هريرامَ جي دِلي تمنا هئي ته سندس پٽُ راڪيشُ اِنجنير ٿئي، پر راڪيشَ جو اِنجنير ٿيڻَ جو اِرادو ڪونه هو. هُنَ بي.ايس.سي پاس ڪئي هئي. هُنجو اِرادو نؤڪري ڪرڻ جو هو. راڪيشَ پنهنجي پيرَن تي بيهڻُ ٿي چاهيو. راڌا جو پياءُ راڪيشَ سان گڏ پڙهندو هو. راڪيش راڌا جي پياءُ جو دوستُ هو، اِنهيءَ ڪري راڪيشَ جو راڌا جي گهر اچڻُ-وڃڻُ ٿيندو هو. راڪيشَ جي راڌا جي گهر اچُ-وڃُ جي ڪري راڌا جو راڪيشَ ڏانهن جهڪاءُ ٿيو. ٻنهي شادي ڪرڻَ جو فيصلُ ڪاڌو. راڪيشَ جو پيءُ اِنهيءَ شاديءَ لاءِ شايد موڪلَ نه ڏئي ها. جيڪڏهن راڪيشُ پيءُ سان شاديءَ جي باري ۾ ذڪر به ڪندو ته هريرام راڪيشَ جي شادي راڌا سان ڪونه ڪرائيندو چاڪاڻ

نالو : ايم. ٽي. ياٽيا
ڄمڻ : روهڙي، سنڌ، ۲۱ - ۱۲ - ۱۹۲۸
ڇپيل ڪتاب : ڪلجڳي راڄ، ڪرفيو، ڪلجڳي ڪنتي ڪنواري، سوامي چيتنا وغيره.
لکڻ :
ڌنڌو : رٽائرڊ ٽيليفون انسپيڪٽر
پتو : ۲/۲۰۸، پانگ باڙي، اجمير - ۳۰۵۰۰۱.

۽ ڦُولو. ڏيئر هٽس : بينا، مينا، لينا، ٽينا،
نينا ۽ رينا. ڏھ ٻار، ٻارهون ڇولو ۽ ٻارهين
سندس ملوڪ سينياڻي ڇولي. مطلبُ تہ
هِڪُ اسپيئر پليئر (spare player) سميت پوري
ڪرڪيٽ ٽيم هئي.

شادي ڪئي هئائون تڏھن ٻي مهاڀاري
لڙائي پئي هلي. اُن لڙائيءَ ۾ زبردست
جاني نقصان ٿيو. اِنگلينڊ ۾ تہ مرد ذات
(Man power) جي اينري ڪوتِ ٿي پئي جو
اَنگريزن هندُستاني ڏنامُنا جوانَ اِمپورٽ
ڪري ڪين اُتي جي گورين منڊمن سان شادي
ڪرائي اَلڳ ڪالوني وسائي ڏني.

اُنَ وقت سيني مُلڪن ”آدم-شُماري
وڌايو“ جو نعرو بلند ڪيو. گهڻن ٻارن ڄڻڻ
وارن مائٽن کي سرڪار اِنعام ڏيڻ لڳي ۽
سرڪار ٻاران سندن سنمان ٿيڻ لڳو. اَخبارُن وارا
شدمد سان سندن فوٽو اَخبارن ۾ ڇپڻ لڳا.

ڇولي ۽ ڇوليءَ جي بہ دل سُرڪي تہ
سندن بہ سنمان ٿئي. ڇوليءَ جي پيٽ ۾
تہ وِلوڙا پوَڻَ لڳا. هوندن بہ شادي ڪئي
ٽي سالَ گذري ويا هئن، پر سندن هنج ۾
ڪو کيلڻ وارو ٻارڙو ڪونہ آيو هو.

ڇولو ڇوليءَ کي خوب پستا، بادامَ،
کيرَ ملايون کارائڻ لڳو ۽ ڇولي بہ ڏاهين
دائين وٽ ڦيرا پائڻ لڳي. نيٺ ڪنهن
ڏاهيءَ دائيءَ جو ڏسُ لڳي وِيس. بس،
پوءِ تہ ڇولي ۽ ڇوليءَ پائيواريءَ ۾ فئڪٽريءَ
پوري زور شور سان پرادڪشن چالوُ ڪري
ڇڏي. هر ٻئي سال ٻار پيدا ٿيڻ لڳو.

پنج ڇھ ٻارَ آيا تہ ڇوليءَ محسوس
ڪيو تہ هيءُ نسخو ڏاڍو مهانگو ۽ ڏکي
ڪندڙ ٿي پيو آهي.

اَنگريز بہ ڀارت ڇڏي ويا. سندر
وچڻ ڪان پوءِ، پارٽي نيتائن، ڪارخانہ
کي همٿائڻ شروع ڪيو. ڪيت بدلجي
ڪارخانا ٿيڻ لڳا ۽ اَناجَ جي پئدائش
ڏينهون پوءِ گهٽجڻ لڳي. راشن جي بہ
سختي ٿيڻ شروع ٿي. هاڻي ڇوليءَ جي
ڪمر بہ ڪڙهڻُ شروع ڪيو.

سوچڻ لڳي، هاڻي هِن آدم اُپجائو
اِنڊسٽريءَ کي لاڪ آئوٽ ڪرڻ گهرجي.
سرڪار طرفان بہ ”آدم گهٽ پيدا ڪريو“
جو اعلان ٿيو. اِن ڪري اِنعام مِلڻ جو
آسرو نہ رهيو. سنمان ٿيڻ جو تہ سَوالُ ئي
نٿي اُٿيو. هاڻي ڇاڇي ڇولي اُلٽا ڏسَ
پُڇڻَ لڳي. جيسين ڪنهن ڏاهيءَ جو ڏسُ
لڳي، تيسين ڏاڪو پورو ٿي ويو. الڳ
الڳ نسخا آزمائڻ لڳي، جنهن پيو بہ
سندس جسم جهوري ڇڏيو.

آخر ڇوليءَ ڇولي کي للڪاريو تہ
پاڻ تہ هليِ پيڪي، ۽ جيسين هن آدم
اُتپادڪ اِنڊسٽريءَ تي لال ٽِڪُنڊي سيل نہ
لڳندي، تيسين سندس درُ ئي نہ ڏسندي.

”مَرتا ڪيا نہ ڪرتا“. ٻئي ڏينهن
لاچار ويچاري ڇولي هڪ سرڪاري ڊاڪٽر
(جو سندس دوست هو) جي مدد سان لال
ٽِڪُنڊي جي مُهر لڳارائي آدم اُپجائو
اِنڊسٽريءَ کي اصل لاءِ لاڪ آئوٽ ڪري
ڇڏيو. اوڏي مهل ئي ڇوليءَ کي تارَ ڪيائين
reach immediately Karkhana closed (ڪارخانو
بند ٿي ويو، هڪدم هليِ اَچ).

❖❖❖❖

نانڪ ڏکيا سڀ سنسار

نارائڻ محبوباڻي

خوشيرام جو جهڙو هو نالو، اهڙو ئي هو سندس آچار وهنوارُ. هميشه ڏس تہ کِلندوئي رهندو هو.

اُنهيءَ ڏينهن سندس اوطاق وٽان لنگهيس. ڏٺم ٻاهر موڙ تي ويهي خياليرام سان وينو گپ شپ ڪري. مونکي ڏسي چَوڻ لڳو، ”موجيرامَ ! يارَ ! ڏاڍن ڏينهن کان پوءِ ڏٺو آهين. اَڄڪلهہ عيد جو چنڊُ ٿي پيو آهين. ٻئڏل ماڻهوءَ جو مزّه بہ ٽئين ڏينهن يکري نِروار ٿيندو آهي. پر، يار ! تون اَهڙي ڳُتَ هٽندو آهين، جو هفتوڏهہ ڏينهن تہ پتو ندارد. خياليرامَ کي ويلي خوشحاليءَ جو نُسخو ٻڌايم. تون بہ ٻڌ، ڪڏهن ڪم ايندُءِ.“

مون واڇون ٽيڙيندو وَراڻيو، ”خوشيرامَ! تو وٽِ ڪهڙا ڪهڙا نُسخا آهن؟“

جواب ڏنائين،”توکي ڪهڙو نُسخو کپي؟ نيتاگيريءَ جو يا چمچاگيريءَ جو؛ داداگيريءَ جو يا پنڊاگيريءَ جو. تندُرستيءَ جو يا بيماريءَ جو. سنسڪرتيءَ جو يا ساهتيہ جو. تنگدستيءَ جو يا راحتَ جو؛ بي حاليءَ جو يا باحاليءَ جو؛ تلوار جو يا ڍا[...] جو؛ مُکي ٿيڻ، سُکي ٿيڻ يا ڏُکي ٿيڻ جو؟“

مون عجب مان پڇيو، ”ڏُکي ٿيڻ لاءِ بہ ڪو نُسخو ٿيندو آهي ڇا؟“

جواب ڏنائين، ”پاڻَ کي ڏُکي ڪر[...] جا تہ سوين نُسخا آهن.“

”خياليرامَ ! خوشحاليءَ جو تہ هِڪ ئي نسخو آهي. جنهن حال ۾ مالِڪُ رکي اُنَ ۾ راضي رهُ. جي ڪيرُ توکي اونڌو ڪري ٽنگي، تہ سوچ اُن ۾ بہ مالِڪَ جي مهرباني آهي. اونڌو ٽنگڻ واري توتي لک لک مهربانيون ڪيون آهن. پير هميشہ هيٺاهينءَ تي رهي، سڄي بدن جو بارُ کڻي ٿا سگهن. مٿو هيٺ رهندو تہ سندس سوچڻ جي شڪتي وڌي ويندي. سوچڻ جي شڪتي وڌي تہ جسماني ڏُک دور ٿي ويندا.

”هاڻي موجيرام ! ڏُکي ٿيڻ جو اَمُلهہ نسخو ٻڌ. آسانجي پاڙي ۾ رهندو هو سيٺ چوُلو. کيس چار پٽ هئا - لوُلو، ٻوُلو، موُلو

نالو	:	نارائڻ آسومل محبوباڻي
جنم	:	ڳوٺ آراضي، تعلقو سيوهڻ ضلع دادو سنڌ، ١٧-٣-١٩٢٢
ڇپايل ڪتاب	:	ڪاياڪلپُ(ڪهاڻيون)؛ مئگزنن/رسالن ۾ ليک/ڪهاڻيون
انعام	:	آڪاشواڻي، جئپور تان جدا جدا وشين تي وارتائون. اَلگ اَلگ سِنڌي سنستائن دوارا سنمانَ.
پيشو	:	پنهنجو ڌنڌو. سنگيت ۽ نانڪ وديا جو ڄاڻُو.
پتو	:	Swastak Radlo Co 4 Jawahar Market, New Sabzl Mandi, Kota-324006

ڏيکاريو جو في الحال تہ دشمن جي فوڄ
پنھنجا ماڻھو مرندا ڏسي پٺتي ھٽڻ لڳي.
پر آخر ھيڏي وڏي فوڄ سان مقابلو ڪرڻ
ڪٺن ھو. اِن ھوندي بہ راجا ھمت
ڪونہ ھاري. پنھنجي مُٺِ ڀر بچيل سپاھين
جان‌بازن سان، دشمن جي فوڄ سان
ھولي کيلندو رھيو ۽ لڙائيءَ جي ميدان ۾
شھيد ٿي ويو.

لڙائيءَ جي ميدان ۾ پنھنجي پتا
جي (راجا) شھيد ٿيڻ جو ڏکدائڪ سماچار
ٻڌي، راجڪمار راجڪماريءَ کي گھرو صدمو
پھتو. ھاڻي دکہ ڪرڻ، آنسون وھائڻ ۽
ماتم ڪرڻ جو وقت ڪونہ ھو. اِھو سوچي،
ٻئي جڻا گھوڙن تي چڙھي، ھٿيار پنھوار
پھري قلعي کان ٻاھر لڙائيءَ جي ميدان
طرف ڊوڙيا. اُتي پھچي ٻنھي پنھنجي
ھوش حواس ۽ جوش سان دشمن جي فوڄ
تي تلوار سان زوردار حملو ڪيو. اھڙي فن
سان تلوارن جا وار ڪندا مليڇن جا سِرَ
ڪاٽيندا رھيا ۽ اڳتي وڌندا رھيا. جڻن
ڪسان پنھنجي کيت ۾ لابارو وجھندو آھي
اَھڙيءَ طرح فوڄ کي نابود ڪندا رھيا. پر
ڪيستائين؟ بہ اَڪيلا جوڌا ھيڏي وڏي فوڄ
سان مقابلو ڪرڻ ڏاڍو مشڪل ھو. موت سان
مقابلو ڪرڻو ھو. دشمن کي ناش ڪند
ٻيئي سخت گھايل ٿي پيا، اِن ھوندي بہ
ٻئي آخري دم تائين دشمن جي فوڄ جو
سنگھار ڪندا رھيا.

مليڇن ھاڻي راجڪمار ۽ راجڪماريءَ
کي سخت گھايل ۽ ڪمزور ڏسي، ٻنھي کي
جيئرو پڪڙڻ لاءِ گھيرو ڪرڻ لڳا. راجڪماري
ھنن جي بدنيت سمجھي ويئي. ڏٺائين تہ
ھاڻي بچڻ محال آھي ۽ دشمن جي ور چڙھڻ
کان موت ڀلو آھي. ھڪدم ڀاءُ کي اِشارو
ڪيائين. ڀاڻس اِشارو پائي سمجھي، پنھنجي
تلوار جي ھڪ ٺَي وار سان ڀيڻ جو سِرُ ڌڙ
کان ڌار ڪري وڌو. دشمن وائڙا ٿي ويا. اِن کان پوءِ
راجڪمار پوري جوش ۽ ھوش سان اھڙي تہ لڙائي
ڪئي جو دُشمن بہ واہ! واہ! ڪرڻ لڳا. آخر اڪيلو
گھايل ٿيل لڙائيءَ ۾ دشمن کي ناسُ ڪندو پاڻ بہ
شھيد ٿي ويو پنھنجي سوُمان خاطر، ڀيڻ جي
عزت بچائڻ خاطر.

اڄ بہ اِنھن جي شھيديءَ جو نالو ڀارت
جي اِتھاس ۾ سونھري اَکرن ۾ لکيل آھي.

❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖

آواز ويجهو ايندو ٻڌڻ ۾ آيو. سيئي خبردار
ٿي ويا. ايتري ۾ راڄڪمار ۽ راڄڪماري
پڻ اِن آستان جي ويجهو اچي پهتا. لڪل
ماڻهو هنن ٻنهي کي اڪيلو ڏسي بي-ايمان
ٿيا. پاڻ ۾ صلاح ڪيائون ته راڄڪمار کي
ماري راڄڪماري کي کڻي هلجي. اِهو سوچي
لڪل ماڻهن وڻن جي جهڳٽن مان ٻاهر نڪري
ٻنهي کي گهيرو ڪيو.

راڄڪمار ۽ راڄڪماري ٻنهي پاڻ کي
گهيريل ڏسي ڀيريائين ته گهٻرائجي ويا،
پر پوءِ پنهنجو هوش سنڀالي پنهنجي
جان بچائڻ لاءِ مياڻ مان تلوارون ڪڍي
ملڇن تي ٽُٽي پيا ۽ ڏسندي ڏسندي ڪيترن
ئي دُشمنن جا سِرَ ڪَپجڻ-مُڙڻ جيان ڪٽيندا
رهيا. هوڏانهن حملاوَر دُشٽ پنهنجي ماڻهن
جا لاش زمين تي ڪريل ۽ ليٽڙيون پائيندا
ڏسي پنهنجي همت هاري ويا ۽ حملي جي
زوردار سٽ سهي نه سگهيا ۽ ڀڄڻ لڳا.
پنهنجي جان بچائي ڀڳُل پائي ڀڄي سِڌو
وڃي دهليءِ جي سُلطان وٽ پهتا.

ان وقت دهليءِ جو سلطان قطب-ال-
دين هو. اُتي پهچي اُن کي اچي دانهن
ڏنائون، قبلا! اسان جهنگل ۾ ڪسُورا جي
رياست جو راڄڪمارُ ۽ راڄڪماري اڪيلا
ڏٺا. راڄڪماريءَ جي سونهن لاجواب هُئي.
اسان اُن جي حسن جي ڪهڙي تعريف
ڪريون. اسان سوچيو راڄڪمار کي ماري،
راڄڪماريءَ کي پڪڙي سُلطان کي هلي
'باب سوغات ڏيون. قسم آهي خدا جو!

توهانجي بيگم بڻجڻ لائق آهي. توهانجي
حرم کي چار چاند لڳي ويندا. چند به هن
جي اڳيان شرمائجي رهيو هو. پر هنن
اسانجو حملو ناڪام ڪري ڇڏيو. هنن جي
تلوار اڳيان اچڻ موُت سان مقابلو ڪرڻ هو.
ڪيترائي اسانجا ماڻهو گجر موريءَ وانگُر
ڪاٽي ڇڏيائون باقي اسان پنهنجي جان
بچائي ڀڄي هيتِ پهتا آهيون.

سلطان راڄڪماريءَ جي اهڙي واکاڻ
ٻڌي هوش حواس گنوائي ويٺو ته ڪنهن
به صورت ۾ راڄڪماريءَ کي پنهنجي بيگم
بنائڻ گهرجي. اِهو سوچي پنهنجي فوج کي
ڪسورا رياست تي حملو ڪرڻ لاءِ تيار
ڪيو. فوَج قلعي کي گهيرو ڪري ورتو ۽ راجا
کي حڪم ڪيائين، ”راڄڪماري اسانجي
حوالي ڪريو يا لڙائيءَ لاءِ تيار ٿيو.“
راجا اهو بيهودو اڻ-سُهائيندڙ حڪم ٻڌي
آگ بگولا ٿي ويو. جواب موڪلائين،
” اسين لڙائيءَ لاءِ تيار آهيون. مٿي
مارائي ڪان سواءِ راڄڪماري توهانجي
حوالي ڪرڻ اسانجي بي-عزتي آهي. اسين
اهڙا ڪانئر ڪونه آهيون جو توهانجي
حڪم سان اسان پنهنجي عزت توهانجي
حوالي ڪريون.“

راجا سجڻ سنگهه پنهنجي ننڍڙي فوَج
تيار ڪري قلعي جو بار راڄڪمار ۽ راڄڪماريءَ
جي حوالي ڪري پاڻ لڙائيءَ جي ميدان
۾ ٽپي پيو. سوروير راجا پنهنجي سوُمان
خاطر پنهنجي تلوار جو اهڙو ته جوهر

وِير ڪُماري

پورن لال ٿهلياڻي

ڪ سورا هِڪ ننڍِي رياست هُئي جنهنجو مالڪ راجا سچڻ سِنگهه هو. کيس ٻہ ٻار هُئا. هِڪ جو نالو راجڪُمار لڪشمڻ سِنگهه هو ۽ ٻئي جو نالو تاجڪُماري هو. جڏهن ٻنهي ٻارن هوش سنڀاليو تڏهن راجا کين پنهنجي گُروءَ وٽِ وديا سکڻ لاءِ وِهاريو. وديا سيکارڻ سان گڏ خالي وقت ۾ گُرو ٻنهي ٻارن کي تير ۽ ترار هلائڻ پڻ سيکاريندو هو. ڪڏهن ڪڏهن گرو ٻنهي ٻارن کي وٺي جهنگل ۾ شِڪارُ کيڏڻ لاءِ ويندو هو، جتي کين تير ۽ تلوار هلائڻ جو پاڻ ۾ پورو وشواس ٿئي.

گروءَ جڏهن ڏٺو تہ ٻئي ٻالڪ نہ رُڳو وديا ۾ پڙُ ٿي ويا آهِن پر تير ۽ تلوار هلائڻ جي فن ۾ بہ نِپڻ ٿي چُڪا آهِن، تڏهن کين واپس راجا وٽِ موڪليو. هاڻي راجڪماري ۽ راجڪُمار ٻيئي اڪيلي سِر جنگل ۾ شڪار ڪرڻ ويندا هُئا ۽ ننڍو وڏو شِڪار ڪري موٽندا هُئا. شِڪار ڪندي ڪندي ٻنهي کي پاڻ ۾ پورڻ وشواس پڻ ٿيو ۽ آزمودو بہ ٿيو. روزمره شِڪار ڪرڻ جو ٻنهي جو نيم ٿي ويو. راجا بہ ٻنهي ٻارن جي قابليت ۽ هوشياريءَ ڏسي ڏاڍو خوش ٿيندو هو. دِل ۾ ڦوليو نہ سمائيبو هو.

هِڪ دفعي جي ڳالهہ آهي ٻئي ڀاءُ ڀيڻ تيار ٿي نيم موجب شِڪار کيڏڻ لاءِ جهنگل ڏانهن روانا ٿي ويا. جهنگل ۾ شِڪارُ ڳوليندي کين ڪو بہ شڪار هٿِ ڪونہ چڙهيو. شِڪار کان سواءِ واپس وڃڻ جو ٻنهي جو ڪو بہ اِرادو ڪونہ هو. گهوڙن تي سوار شِڪار جي ڳولا ۾ ٽوه ولندا هلندا رهيا. ڀٽڪندا رهيا پر قدرت سان اُن ڏينهن ڪو بہ شڪار هٿِ ڪونہ چڙهيو پر نِراس ڪونہ ٿيا ۽ همٿ سان اڳتي وڌندا رهيا من ڪو شِڪار هٿِ چڙهي وڃي پر قسمت ٻنهي کي ڪو بہ ساٿ ڪونہ ڏنو. ڀٽڪندا ڀٽڪندا آخر اَچي هِڪ نِرجن بن ۾ پهتا.

اِن نِرنجن بن ۾ ڪجهہ ماڻهو ڳهاٽن ڇايادار وڻن جي ٽِلِيان لڪي ويهي پاڻ ۾ ڪائي صلاح مصلحت ڪري رهيا هُئا تہ هُنن کي اوچتو گهوڙن جي ٽاپ ٽاپ جو

نالو : پورن لال ٿهلياڻي
جنم : سنڌ
ڇپايل ڪتاب : اڌوري خواهش، وشواس گهات.
انعام :
پيشو : سرڪاري نوڪريءَ تان رٽائرڊ
پتو : ٢٤٩، ڊبل اِستوري، نيو راجيندر نگر، نئي دهلي - ١١٠٠٦٠.

پنهنجي هٿن سان ڪارائيندي هئي ۽ ٺري پوندي هئي.

روپا جي ڪليڪٽر ٿيڻ تي هن کي شاهي بنگلو مليو. ڪار ۽ نوڪر چاڪر مليا. هاڻي سڀُ وڏي بنگلي ۾ سُکت ٿي ويا. سوين ماڻهو روز روپا وٽ ڪا نہ ڪا فرياد کڻي ايندا هئا. ڏاڏيءَ کي اُنهن ماڻهن تي ڏادو گهڻو ترسُ ايندو هو ۽ هوءَ روپا کي

هاڻي گهٽيءَ مائٽيون ڇوڪرين
لاءِ اچڻ لڳيون. پر ڇوڪرا ڏاڏي پيرين
ڏسندي هئي. چوندي هو باندر ڪند
منهنجي سونوءَ سان شادي؟ اڙي مُنهن ڏن
اٿائين آرسيءَ ۾؟"

" ڦلاڻو تہ روپا جي جُتيءَ شي
برابري بہ نہ ڪري سگهي." هاڻي پوئيون
هن کي پوئن کان بہ ملبون هُيون.

انهن جي سفارش ڪندي هئي. روپا بہ ڏاڏيءَ جي عزت رکندي هئي. جيترو ٿي سگهندو هوس غريبن جي مدد ۽ ڏکين جا ڏُکہ دور ڪندي هئي. اُنهن کي نباءَ ڏياريندي هئي، اِن تي هُن کي دُعائون ملنديون هيون. پوٽن کي خوشي هئي تہ هنن ڏاڏيءَ جو من جيتي هن جو پيارُ حاصل ڪري ورتو هئو.

هڪ ڏينهن سونا ڏاڏيءَ کي
چيڙيندي چيو، " امان هاڻي پڏاي
اسين ڪو پٽن کان گهٽ آهيون؟
ڏاڏيءَ پنهين پوٽين کي ڀاڪُر ۾ ڀريندي
مٺي ڏيندي چيو، " نہ پٽ! توهان
منهنجا نهرا پٽ آهيو."

۽ ڏاڏي پُراڻين روايتن کي ٻڌائي
نئين دَور ۾ شامل ٿي وئي هئي.

❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖

آهڙيءَ طرح ٻنهي ڇوڪرين جو لالن-
پالن چندرو تمام سٺي ڍنگ ۽ پيار سان
ڪندو هو. پٽن جي هن کي تمنا ئي نه رهي.
ٻالڪيون بس ڏاڏيءَ جي پيار کان وانجهيل
هيون ته به ڏاڏيءَ جي دل جيتڻ جي ڪوشش
ڪنديون رهنديون هيون.

ٻئي ٻالڪيون تمام سٺن اسڪولن ۾
پڙهي تمام هوشيار ۽ لائق ثابت ٿيون.

وقت ويندي ويرم ئي نه ٿي. سونا ۽
روپا، اڄ ننڍيون، سڀاڻ وڏيون. سونا سِول
سرجن بڻي ۽ روپا ڪليڪٽر.

هڪ ڏينهن اڌ رات جو جڏهن ڏاڏي
سنان ڪونيءَ ۾ وئي ته پاٽيءَ جي ترڪڻ تي
هن جو پيرُ ترڪي پيو. هوءَ ڌوُ وڃي ڪري.
هن جي منهن مان رڙ نڪري وئي -" آڙي
مري ويس، گهوڙا ڙي، ظلم ٿي ويو."

سونا ۽ روپا ڏاڏيءَ جي ڪمري ۾ ئي
سمهنديون هيون، سي هڪ دم جاڳي پيون.
ڏاڏيءَ کي ڪريلُ ڏسي گهٻرائجي ويون.
هن کي کڻي آڻي پلنگ تي ليٽايائون، پر
ڏاڏيءَ جي رڙ هيٺ، رڙ مٿي پئي پوي.

سونا جاچ ڪري ڏٺو ته سمجهي وئي
ته آمان جي ٽنگ جي هڏي ڀڄي پئي آهي.
بس، پوءِ ته هن ڊاڪٽري پينترا هڻڻ شروع
ڪري ڇڏيائين. جلد اسپتال مان ائمبولنس
گهرائي اُنهن ۾ ڏاڏيءَ کي اِسپتال وٺي ويئي.
ڊاڪٽرن ايڪس-ري ڪري پٽو چاڙهي
ڇڏيو. ٻن ٽن ڏينهن کان پوءِ آمان کي گهر
ڪٺائي آيا.

اِنَ وچهر آمان کي ڄاڻ پئي ته سندس
پوٽي سونا، وڏي ڊاڪٽر آهي ۽ هنجي ڪري

ئي سڀ ڊاڪٽر کيس 'آمان آمان' ڪري پيا
ڪونينِ ۽ هر هر ڏسڻ پيا آچنِ، پريم سان
پيا ڳالهائين. نرسون به وقت سر وقت دوا
ڏيئي حال چال پيون معلوم ڪن.

گهرَ ۾ به سونا ڏاڏيءَ جي تيمارداري
تمام پنهنجپائيءَ سان پٽئي ڪندي هئي.
هٿ سان دوا ۽ گوريون ڏيڻ، سوڙ وڌڻ تي
سيون هڻڻ، رات جو ننڊ نه اچڻ تي ننڊ
جي دوا ڏيڻ جو ڪمُ پنهنجي هٿ سان
ڪندي هئي. ڏاڏيءَ کان هر وقت پٽئي
پڇندي هئي، "آمان! ڪا تڪليف ته ڪونَ
آٿو؟"

شام جو اِسپتال مان موٽڻ مهل مؤسميءَ
جو جوڙسُ ڪدائي ايندي هئي ۽ ڏاڏيءَ
کي هٿن سان اچي پيئاريندي هئي.

ڏاڏيءَ کي احساس ٿيو ته پوٽو به
شايد منهنجي ايڏي سارَ نه لهي هان، نه
شيوا ڪري هان، جيڏي پوٽيءَ ٿي ڪئي.

ڏاڏيءَ لاءِ نرس به رکي وئي هئي پر
رات جي وقت سونا ئي ڏاڏيءَ جي سنڀال
ڪندي هئي. هن جي راتِ جي ننڊ پڻ
ڦٽندي هئي پر چوندا آهن ته پريم ۾ سڀُ
جائز آهي.

ڏيڍ مهيني کان پوءِ ڏاڏيءَ جو پٽو
کُليو. سونا ٻارن جيان ڏاڏيءَ کي آهستي
آهستي پنڌ ڪرائيندي هئي. اِن ڪم ۾ هوءَ
بلڪل خفا نه ٿيندي هئي ۽ هڪ ڏينهن اهڙو آيو
جو ڏاڏي جهڙي هئي تهڙي جاڻي تي
وئي.

هاڻي ڏاڏي-پوٽيءَ جو پريم ڏسڻ
وٽان هو. ڏاڏي ٿُرُ مان ٿُر سونا روپا کي

راڌا گرئجوئيٽ ٿي ۽ اسٽينو ٽائيپسٽ پڻ. راڌا کي پيڪن جي ياد اچي ولي. اڪس مان ڳوڙها ريءَ ڪري وهڻ لڳس. هن جي پيڪي گهر ته سڀ ڦارورڊ هئا. ٿي جي ماءُ پولن پولڻ ۾ فرق نه سمجهندي هئي، ٿنن کي برابر سمجهندي هئي. لوڪن کي به الين پاڻيندي هئي جڻ ته ڏينڙ هجن.

چندرو ماءُ جو سڪيلڏو پٽ هو. جيڪر به ٻي ٻار هجنس ها ته چاندي واري-ولي سان وچي ڪٿي ولڻ هر هڪ وٽ رهي ها، پر هالي ته راڌا ٿ ڪا واهز لي ڪاڻه هئي.

هنجي ٿسڻ سڄو ڏينهن لوڪن جون ويڪون پئي ڪيندي هئي ۽ ڪنڪئي جا ڪاڪ پاڙيوارين سان وچي ڪچهريون ڪندي هئي.

راڌا گهر، ٻار، پتي ۽ ٿسڻ سڀني جي شيوا پئي ڪندي هئي. ليڪ به ڪچا ڪٽس ۽ ويم کان پوءِ آرام ۽ ڪوله ملڻس ته هوءَ ڪمزور ٿي ويئي ۽ هن کي بخار اچڻ لڳو. چندرو راڌا جي بيماريءَ جي دوا ته ڪري ٿي سگهيو، پر هن جي بيماري ڪيئن وڃس؟

روپيا جي جمڻدي ٿي چندرو کي پروموشن ملي ويو. چندرو کي پڪڪ ٿي ولي ته برابر ٽاڪلون لڇميءَ جو روپ ليندين آهن. خوشيءَ مان ماءُ کي چيائين، ''ڏٺو، امان! مونکي روپا جالي کان پوءِ ڪيڏو نه فائدو ٿيو آهي؟ پنج سؤ روپيا هر مهيني جو فائدو. چوندا آهن ته ايشور هنر کان اڳ ٿي هن جي پاڻ جو انتظام ڪري ڇڏيندو آهي. هيءَ پنهنجو پاڻ پاڻ سان ڪٺي آئي آهي. سچ آهي، جنين کي سواسڻ ٿوڏلي ٿنهن ...رڻ به ڏٺي ٿو.

ولتُ ويو گذرندو. سونا به اجي ٻن سالن جي ٿي، هالي هوءَ اسڪول به ويڻ لڳي ته چاندي کي پوئي جي چاهه ٿي. راڌا وري اميدواري ٿي، پر شرم کان ٿي چار مهينا ته ڪنهن سان ڳالهه ٿي ڪانه ڪيائين. هنجي چندرو کي خبر پئي، ته هن راڌا جي سونوگرافي ڪرائي، جيئن ماءُ جي چئي پنانڊڙ پٽ ٿي ٿي سگهي. سونوگرافيءَ مطابق راڌا سان گڏ چانديءَ کي ٿي موڪليو ويو. سونوگرافيءَ ۾ ڇوڪريءَ جا ٿي نيڇڻ ڏسڻ ۾ آيا ته چانديءَ جا به سه وپا ته ڇهه به وپا. هوءَ ڊاڪٽر کي چوڻ لڳي، هن جو ڪو علاج ڪر، جيئن انسان کي ٻي ڇوڪري نه ڪپي. ڊاڪٽر سمجهايس، ''پهرين ڳالهه ته هالي دير ٿي وئي آهي، ۽ انهن ۾ هن جو خطرو آهي ٻيو ته پٽ ڄڻ ۾ مرد ئي ٿي ذميوار آهي سائنسدانن اهو ثابت ڪيو آهي. ان ڪري عورت جو ان ۾ ڪوبه ڏوهه ڪونه آهي.''

گهر اچي چاندي چندرو سان بحث ۾ اچي پئي. چندرو چيو، '' امان، توهان ڇوڪرين مان ناراض ڇو ٿا ٿيو. ڏيءَ ته مون کي جمڻدي نه؟ توهان کي ڪهڙو ڀاڙ پڙندو؟'' پٽ توهان به ته ڪنهن جي ڏيءَ ٿي آهيو. جيڪر توهان جا ماءُ پيءُ به توهان کان نفرت ڪن ها، ته توهان کي ڪهڙو ڀلو لڳي ها؟ ٻيو ته توهان نه ٿي ڏينر جڻيون آهن. ڇا اهي توهان کي ڪاريون آهن؟''

ملس سيني دلٽل سان چاندي سمجهت ته هئي، ته به پوليءَ ٿ هن جو من نه پيو مڃي.

نئون دؤر

ڪملا ٻُتاڻي

آ مان! واڌايون هجَنِوَ، گهرَ ۾ لڇمي
آئي آتوَ. نرس جا اِهي اَکرَ ڪنن
۾ جڻ زهرُ اوتي ويا. چانديءَ جو بدنُ
ڪنڊارجي ويو. هوءَ ٻئي هٿَ متي تي رکي
روئڻ لڳي. '' هاءِ، پهرين ئي ڌيءَ جائي،
ڪُلُ نہ تريو ئي ڪينَ.''

چانديءِ چانديءَ جي ڪلدارن جي
جيڪا ڳنڍِ ٻڌي آئي هئي، ڇوڙي نہ سگهي.
ڊاڪٽر، نرس يا نوڪرن کي خرچي ڌيءَ ڄمڻ
تي نہ، صرف پُٽَ ڄمڻَ تي مِلندي آهي.

راڌا ڏنو نہ سَسُ جو ٻوٿ سُڄيل هو.
مُنهن تي جيڪا مُرڪ ويم کان اَڳُ هئس
غائِب ٿي وئي هئسِ. ٽي ڏينهن نہ اسپتال
۾ هوءَ چپ رهي پر جڏهن ئي گهر آئي تہ
سڄي ڪاوڙ چندروءَ تي اڇي ڪڍيائين.

ڇٺيءَ جي ڏينهن چندروءَ دوستن کي
پارٽي يا روٽي کارائڻ جي پيشڪش ڪئي
تہ چانديءِ هيڪاري اڇي ڪُلي ''ڇي وڏو ٻورُ
ڄڻيو اَٿائين جو داوتون ڪندو. اَڙي ڏئي
ها ڪو پُٽڙو تہ مان ئي شهنايون وڄارايان
هان.''

چندروُ :- ''پر بہ امان اِها بہ ڪا
ڪنهنجي وَسَ جي ڳالهہ آهي تہ پُٽُ ئي
ڄمندو، ڌيءَ نہ.''

چاندي :- ''مون تہ پنڊتن کان جاپ
ڪرايا هئا، ڇيائون پُٽُ ئي ڄمندو. هِنَ
جا ئي ڪرم خراب هوندا. لڇڻ تہ سڀ
پُٽ جا هئسِ.''

چندروُ :- '' امان اَڄ ڪلهہ ڇوڪرا
ڇوڪريون برابر آهِن. پاڻ ڇوڪريون ماءُ
پيءُ جي وَڌيڪ شيوا ڪن ۽ ٻانهن ٻيلي
ٿيون ٿين. ڏسو نہ توهانجون بہ تہ ٽي ڌيئرُ
آهِن اُهي توهانکي ڪيڏيون نہ مليون آهِن.''

چاندي سندس ڌيئرن جو ذڪر ايندئي
چپ ٿي وئي. پر نونهن کي نہ سچو گيهہُ
کارايائين نہ لڏون. نہ دِل سان ڪا شيوا
ڪيائينس. ٻارهين ڏينهن تي ئي سنان
ڪرائي رسوئي سندس حوالي ڪري ڇڏيائين

نالو : ڪملا ٻتاڻي
جنم : ڪراچي، سنڌ؛ ١-٨-١٩٤٠
ڇپايل ڪتاب : پرائي درد جو احساس، هڪ ٻيو مسيحا، نئي زندگي،انسانيت جي راهہ.
انعام : راجستان سنڌي اڪادميءَ طرفان ناول تي، راجستان سطح تي ڪهاڻي چٽاڀيٽيءَ ۾ ٻيون اِنعام.
پيشو : ليڪچرار گورمينٽ ماڊل سينئر سيڪنڊري اِسڪول.
پتو : اِي.آءِ.يو.آءِ.ٽي. ڪالوني ناڪا مَدار، اجمير.

مون اُديپور ۾ پڪيءَ طرح مُقام ڪيو
ته ڀيڻ وٽ هر گهڙيءَ پيرو ڪرڻ جو موقعو
ملندو رهيو. ساوتريءِ ۽ سندس ڏيءَ سان به
ڪڏهن ڪڏهن ملاقات ٿيڻ لڳي. خبر ناهي
ته ڇو مون دليون چاهيو پي ته ساوتريءِ
پنهنجو ٻُڍاپو سک ۽ چين سان گذاري. هوءَ
ماءُ آهي ۽ ماءُ سرڳه سمان ٿيندي آهي.
سندس چرنن ۾ ئي سُرڳ آهي. هر عورت
کي ڪڏهن نه ڪڏهن ماءُ جو پد ملي ئي
ملي ٿو، پوءِ اُها ڏيءَ هجي يا نونهن!
هرڪنهن عورت کي اِن پد تي پهچڻ جي
لالسا ٿيندي آهي. ساوتريءَ جي ننهن پڻ
اِهو پد حاصل ڪيو آهي. ڪڏهن نه ڪڏهن
ته ڪيس اهو احساس ٿيندو ئي. اِها مونکي
اُميد هئي ۽ مون ڏسڻ پي چاهيو ته اِها
خواهش حقيقت جو روپ ڌارڻ ڪري ٿي يا
نه. اها سچ پچ انسانيت جي تقاضا پڻ آهي.
۽ سچ پچ هڪُ ڏينهن اهڙو اَچي ويو، جو
ساوتريءِ مونکي سندس ڏيءَ جي گهرِ نظر
ڪانه آئي. ڏيٽس خوش ٿيندي چيو، ''دادا،
امان جي نسڪ پگوان ٻڌي. ڏيڍ سال اڳه
ڏوهٽي جي شاديءَ ٿي هئس. ان وقت اوهان
سنڌو نگر ويل هئا، انڪري اوهانکي اها خبر
پيئي نه سگهي. پر دادا، منهنجي ڀاڀي
پنهنجي نونهن کي به سکي رکي نه سگهي.
ڀلا نونهن ورتائين ڪمائيندڙ. خيال پنهين جا
الڳه الڳه. نونهن ئي ڪانئس جدا ٿي ويئي!
پيٽ جي جُدائيءَ کيس محسوس ڪرايو ته ڪ
سالن کان جنهن

سسُ کي پٽ جي پيار کان وانجهي رکيو
هئائين، تنهنجو ئي ايشور کيس بدلو ڏنو.
ايشور وٽِ نياءَ جي دير آهي پر ملي
ضرور ٿو! هڪ ڏينهن منهنجي ڀاڄائيءِ
پاڻ چڙهي آئي ۽ آمان جي قدمن ۾
اچي ڪري پيئي!! ۽ آمان سانُس
هلي ويئي.

ساوتريءَ جي اَنتم زندگي سکدائي
بڻجي ويئي، اِهو ڄاڻي مونکي بيحد
خوشي ٿي ۽ اها چرم-سيما تي تڏهن
پهچيِ ويئي جڏهن ڏيٽس وڌيڪ
ٻڌايو، ''آمان هينئر ڏاڍي خوش آهي.
هوءَ هاڻي گهڻو وقت پنهنجي پوٽي
جي نونهن وٽ ئي گذاريندي آهي
هوءَ اَج ننڍڪي ناهي. هينئر ته کيس
پرپوٽو به گود ۾ مليو آهي. ائين پيئي
ڀائين ته هن ڪلجڳه ۾ کيس سرڳه ملي
ويو آهي. هر گهڙيءَ چوندي آهي - مان ته
خيرپور پهچي ويئي آهيان. هيءُ منهنجو
ٿيندڙ فرشتو پوٽو ناهي پر منهنجي گهوٽ
جي هوبهوُ صورت آهي. دادا.... آمان ايترو
خوش آهي....ايترو خوش آهي جو...''

۽ ڏيٽس جي اکين مان خوشيءَ جا
آنسون ڇُلڪڻ لڳا!

****

سماج ۾ ماءُ پيءُ نہ ڌيءُ جي در جو پاڻي
بہ نہ پيئندا آهن، پوءِ ساوتريءِ پنهنجي
ڌيءُ وٽِ ڪيئن وڃي رهي آهي؟''
'' آخر ڌيئر ماڻهو ڇو گهرندا آهن؟''
پيءُ سوال ڪيو.
'' ڌيئر....؟ اڄ ڪالهہ ڪٿي ٿا گهرن
ڌيئر... پاڻ مٿو پٽيندا آهن!''
'' ٻہ ڪوٺي ڪانهي،'' پيءُ چيو.
'' ماڻهن کي ڌيئر وڌيڪ ڪم ايندڀون آهن.
دکہ سکہ جون پاڻي پاڻيوار وري بہ ڌيئر ئي
ٿيندڀون آهن. ساوتريءِ ۾ پڻ ڌيءَ جو موهہ
وڌيڪ آهي. هوءَ ماءُ جو دکہ سهي نہ سگهي،
ڪيس زوريءَ وٺي ويئي!''
''تہ ڇڏيبو سندس نونهن جا افعال اڃا
ساڳيا آهن،'' مون ارمان ظاهر ڪندي چيو.
هوءَ تہ هينئر نونهن ڪانہ رهي آهي، ماءُ
ٻڌجي ويئي آهي. اڄ نہ سڀان ڪيس بہ
نونهن ملندي. اولاد جو پيار ڇا ٿيندو آهي،
اِن جو احساس اڃا بہ ڪيس نہ ٿيو آهي؟
اِنسان آهي يا پٿر؟''
''احساس تہ پري رهيو،'' پيءُ چيو
''هوءَ پاڻ مڙس کي ڌمڪيون ڏيندي رهندي
آهي تہ جيڪڏهن ماءُ کي واپس وٺي ايندو تہ هوءَ
آپگهات ڪندي! ڪيس جيل جي هوا
کارائيندي!! جيل جون چڪيون پيهارائيندي!!!''
'' ساوتريءَ کي سڪيلڌو پوٽو بہ تہ
آهي نہ؟'' مون پڇيو هو، ''مُوڙ کان وڌِ تہ
وياج پيارو ٿيندو آهي. ڇا وِٽس پوٽو بہ
ڪونہ ايندو اهي؟''

''ڪڏهن ڪڏهن ايندو اٿس، هنکي
بہ ماءُ اهڙو تہ ڌمڪايو آهي جو ٻالڪ
هيسجي ويو آهي!''
بعد ۾ مون ساوتريءَ ۽ سندس ڌيءُ
سان پڻ ملاقات ڪئي. سندس ڌيءُ جو گهر
پري ڪونہ هو. مونکي اِهو ڏسي خوشي ٿي
تہ ساوتريءِ اڳي کان صحت ۾ بهتر هئي ۽
سرهي پڻ لڳي رهي هئي. سندس چهري
تان دکہ ۽ اڪيلائپ جا بادل پري ٿي ويا
هئا. هوءَ ڌيءُ تي بہ بارُ ڪونہ هئي، ڇو تہ
خرچ تہ ڪيس پٽ ئي پهچائيندو هو. هوءَ
پنهنجو رڌي پچائي کائيندي هئي. پر
پنهنجي پٽ نونهن ۽ پوٽي کي ڏسڻ
ڳالهائڻ ٻولهائڻ جي ڇڪ بنهہ ڪانہ ٿيندي
هجي، ائين ڪونہ هو. اِنَ ڪري منهنجي
منهن مان اُمالڪ نڪري ويو هو -''سچ پچ
افسوس جي ڳالهہ آهي. ماءُ پتڪندي رهي،
رنج ۽ غم جا بار ڍوئيندي رهي، ڇُڙيِ ڇُڙي
پچاڙي کائي ۽ پُٽَ کي ڪو ڪيڪاءُ نہ
اچي؟ اهڙن پُٽن کان تہ ڌيئر ئي چڱيون!''
منهنجي لفظن تي ساوتريءَ جو هنياءُ
جهري پيو هو ۽ هوءَ پوءِ سڏڪا پري روئڻ
بہ لڳي هئي؛ ڄڻ ڪيس ورهين بعد همدرد
ملي ويو، جنهن سندس پُڪار ٻڌي هجي ۽
صحيح لفظ چيا هجن! منهنجو انداز صحيح
نڪتو هو تہ جيتوڻيڪ هوءَ ڌيءُ وٽِ سکي
هئي، پر پٽ، نونهن ۽ پوٽي جي جُدائيءَ
جو غم سندس هنياءَ کي اُڌوهيءَ جيان
ڪوکلو بڻائي رهيو هو.

”تنهنجي پٽ کي ٻه اولاد هوندو؟“

”ها... کيس ٻه سڪيلڊو هڪڙوئي آهي.“

”پوءِ ته پريوار وڏو نه چئبو... اِن هوندي به.... توکي تنهنجو پٽ پاڻ سان گڏ ڇو نٿو رهائڻ چاهي؟“

ساوتريءَ جو منهن ٿامٽي هٽي ويو. چپ ڏندن سان لڳي ويس. اهڙو ڪچي جهڙي پٽ. جواب ڏيڻ بجاءِ هوءَ اُٿي، متي پنهنجي ننڍڙي ڪمري ۾ هلي ويئي ۽ مان پنهنجي جلد بازيءَ تي پاڻهي پشيمان ٿي ويو هوس.

فرصت ملڻ تي پيڻ وٽان ڄاڻ پيئي ته ساوتريءَ جي شادي سنڌ جي خيرپور رياست ۾ ٿي هئي. اُتيئي کيس هڪ پٽ ۽ هڪ ڌيءَ ڄاوا هئا. ان بعد هوءَ وڌوا بڻجي ويئي هئي. ورهاڱي بعد سندس ڏيرُ کيس ڀارت وٺي آيا هئا. پر کين روزگار ڪونه لڳو ته اُنهن ماں کو ڪولا ته ڪو اِندار ته ڪو پڙپال هليو ويو. ساوتريءَ کي ڪيرُ ٻه پاڻ سان وٺي ڪونه ويو ۽ هوءَ نڌڻڪي بڻجي ويئي! ساوتري چاهي ها ته اُن وقت ٻي شادي ڪري سگهي ها. شهٽي مڇوُل ۽ شلپٽي ساوتريءَ کي قبول پوڻ ۾ ڪا دقت آڏو نه اچي ها، پر اولاد جي موهه سندس اهڙي خواهش کي روڪي ڇڏيو. سندس پيرن ۾ بيڙيون پئجي ڇڏيون. ساوتريءَ اُ... جي صدقي گهر-گهر جو پورهيو پسند ... ٻانديءَ، ڪپڙن ڌوئڻ وغيره ... اُتر جيترو ملي ويو ته جن پنهنجي زندگيءَ جي عيش-عشرتن ۽ سکن کي اولاد مٿان نڇاور ڪري ڇڏيو. ٻنهي ٻارن کي لاڏ ڪوڏ سان پالي پوسي وڏو ڪيو، پڙهايو ۽ لائقيءَ سان لڳايو. ٻنهي ٻارن جي شادي ڪرائي. ڌيٹس ته پرائي گهر وڃي سکي ٿي، پر ساوتريءَ کي نُنهن وٽان سک نصيب نه ٿيو.

چوندا آهن عورت گهر جي لڪشمي ٿيندي آهي. سندس پيرن ۾ ئي ڀاڳ ٿيندو آهي. نئين ڪنوار خوشحالين جا پنڌار پاڻ سان گڏ کڻي ايندي آهي. پر ساوتريءَ جي نونهن جا لڇڻ ئي ڪجهه اُلٽا نڪتا. گهر جي مالڪياڻي، نونهن اڳيان نوڪرياڻي بڻجي ويئي! ساندهه اٺ سال ڏک سهندي سهندي، ساوتريءَ جو سرير سڪي ڪنڊا ٿي ويو ۽ اکين جي جوت پڻ جهڪي پئجي ويس. ساوتريءَ جي عمر پنجاهه ورهين کان مٿي نٿي لڳي، پر هلڻ وقت سندس ٽنگون ٿڙڪي رهيون هيون، سبزيءَ کي چاقوءَ سان ڪٽيندي سندس هٿ ڏڪي رهيا هئس. سندس حالت بلڪل قياس جوڳي نظر آئي هئي.

اٽڪل ڏهه سال اڳ مون جڏهن اُديپور ۾ مقام ڪرڻ جو فيصلو ڪيو تڏهن ڀيڻ سان وري ملاقات ٿي، پر ان وقت مڪان ۾ ساوتري نظر ڪانه آئي هئي. ڀيڻ ٻڌايو ته هوءَ هاڻ پنهنجي ڌيءَ سان گڏ رهندي آهي. مونکي ڏاڍو عجب لڳو هو - ”سنڌي

نِڌڪي

ڪشور پهوجا ”جيون“

مُنهنجي ڀاڻيجي جي شادي هئي پر مِٽ مائٽ ۽ مهمان گهڻا ڪونہ هئا انڪري منهنجي رهائش جو بندوبست پنهنجي گهر جي ڀرئين ماڙي تي ڪيو هئائون. ڪمرو ڇڙو وڏو هو جتي بہ مهمان ٻيا پڻ رهايا ويا. مان ايڪانت وڌيڪ پسند ڪندو آهيان، گوڙ شور مونکي بلڪل ئي ڀاءِ نہ پوندو آهي. انڪري مون سيني کان پاسي واري ننڍڙي ڪمري جي گهر ڪئي تہ ٻڌايائين اُهو ڪمرو ساوتريءَ کي مسواڙ تي ڏنل آهي.

”توکي کهڙي بکہ پيئي هئي جو مسواڙي ويهاريو اٿيئي؟“ مون ڪانئس عجب مان پڇيو هو.

”ويچاري وڌوا آهي. نونهن جي ستايل. سندس پٽ سان ڀائرن جهڙو رستو آهي، هو پاڻ ئي ڪيس هِتِ ڇڏي ويو آهي. خرچ ڏيندو اٿس. هاڻي تہ اسان سان ڏاڍي هري مري ويئي آهي.“ ايترو چوندي ڀيڻ گنيير تي ويئي - ”سيڪو ائين سمجهندو آهي تہ سسون ڏاڍيون ڏاريون ٿينديون آهن. پرائين ڌيئرن کي پنهنجي ڌيئرن جيان پيار ڪونہ ڪنديون آهن. ڪين سدائين پيون ڏنب ڏينديون آهن. پر ساوتريءَ جي حالت اُلٽي آهي. هوءَ نونهن جي سَتايل آهي. نُهٽس گهر مان لوڏي ڪڍيو اٿسِ. نِڌڪي تي پيئي آهي!“

ساوتريءَ بابت اُن وقت صرف ايتري ئي ڄاڻ ملي سگهي هئي ڇو تہ ڀيڻم شاديءَ جي ڪارڻ ۾ گهڻو رڌل هئي. ڀيڻم پوءِ ساوتريءَ سان پاڻ واقفيت ڪرائي تہ هوءَ ٻن ڏينهن اندر ئي مونسان هري مري ويئي. هوءَ منهنجي ڀيڻ لاءِ ڄڻ ماءُ سمان هئي پر اِن هوندي بہ هوءَ مونکي ”دادا دادا“ ڪري ڪوٺڻ لڳي. موقعو ملندي ئي مون ساوتريءَ کان پڇيو، ”هِتَ اڪيلي رهڻ ۾ توکي مونجهہ ڪانہ ٿي محسوس ٿئي؟“

”مونجهہ تہ ٿيندي ئي آهي. پر ڪري بہ ڇاتو سگهجي؟“

”توکي گهڻا پٽ آهن؟“

”سدائين جيئي، هِڪڙو ئي آهي.“

نالو :ڪشور پهوجا ”جيون“
جنم :ڳوٺ مولاداد ضلع جيڪب آباد، سنڌ؛ ۵-۱-۱۹۲۲
ڇپايل ڪتاب :لاج، روشن مستقبل، منهنجي ناني، جيون جوت، الا منهنجي دل تي جلي ۽ ٻيا.
انعام : سنڌي ٻولي پرچار ۽ پڙهائي تي جيئہ سنڌ پاران، نئين دنيا پاران ۽ تہ سِتا چتاپيتيءَ تي.
پيشو :رٽائرڊ
پتو :۱۴۵-۱، پرتاپ نگر هائوسنگ بورڊ ڪالوني، پرتاپ نگر اديپور - ۳۱۳۰۰۱

سان اُلٽيءَ ڪري ڇڏيو. آهڙيءَ طرح هُن وٽ به نرڪون ڪم ڪرڻ لڳيون. هُن کي به ڏيئر هُيون. هُن وٽ جهجهو پئسو هو. هن کي پٽ جي چاهنا هئي. پٽ کان سواءِ ڏنڊو، ڏن ۽ دولت کي وِئرت ٿي سمجهائين. اِن پٽ جي چڪر ۾ ڪيس هڪ ٻئي ڇُنيان به نياڻيون پلئه پيون. زالس سرسوتيءَ سمجهايس ته ”ڏيرم حي هڪ پٽ کي ئي ڪٽي گودِ وٺو. هوُ به پنهنجا پٽ آهن نه؟ آخر ته پنهنجو ئون آهي. رتَ کي رهنڊ پوندي آهي.“ سرسوتيءَ حون ڳالهيون هُن کي لٽي آئڙيون. اِنَ ڪري اُنَ جو ڪو حوابُ نه ڏيئي چُپ چاپ رهندو هو.

آگري مان سالي جي ڏيءَ حي شاديءَ حو نبنڊ پتر آيس ته هو اوڏانهن هلبو ويو. گهر ۾ زال حون ڳالهيون ٻڌي ٻڌي هوُ تنگ ٿي پيو هو. تنهن ڪري هوُ اڪيلو ئي آگري هلبو ويو. اُتي هُنَ سالي سان پنهنجي دل جو درد ونڊيو. ٻئي ڏينهن حڏهن شاديءَ حا محمان ٽڙي پکڙي ويا، تڏهن سالنس ساڄنَ کي اُناٿ آشرم وٺي ويو ۽ هُن کي حڪَ سالَ جو هِڪُ ڇوڪرو ڏيکاريائين. سڀ فارملٽيز پوريون ڪري هوُ ڇوڪري کي وٺي رستي لاءِ ڇوڪري حي ضوراڪ ڪٽي اِندوُر لاءِ روانو ٿيو.

هُن سرسوتيءَ کي گودِ ۾ ڇوڪرو ڏيئي چيو، ”هي اُلئي پٽُ. تو ته پٽُ ڪين ڏنو، پر مان ٿو ڏيانءِ.“ هوُءَ ساجن حي اِها ڳالهه ٻڌي هڪي ٻڪي ٿي ويئي، اِئن ڪُڇي حهڙي پِٽ. هوءَ ساحنَ جي منهن ڏانهن تڪي رهي هُئي. هُنَ سوچيو هو آخر هڪ ڏينهن ساجن کي ساڄهِ ايندي ۽ هو هڪ پائٽي کي گود وٺندو، پر هِتِ ته معاملو ئي اُبتو ٿي ويو. هوءَ ڏيراڻيءَ کي ڪهڙو منهن ڏيکاريندي؟ مائٽن کي، پاڙي وارن کي، ساهيڙين سنبنڌين کي ڪهڙو حوابُ ڏيندي ته مُڙسس اِهو ڪمُ ڇو ڪيو؟ جي گود ڇوڪرو وٺڻو ئي هو ته ياڻ جو پٽُ ڇو نه ورتائين؟ ضرور اِن ۾ سرسوتيءَ جو ڏوهه هوندو. هن حي چرچ تي ئي آشرم مان ڇوڪرو ساجن آندو هوندو. لوڪُ ته آهي ٻوڪُ، ڪنهن جو واتُ حهليو. هن صرف ايترو چيو ته ”ڀلو نه ڪيَوَ.“

سرسوتيءَ ۽ ڇوڪريءِ ڇوڪري کي ڇاتيءَ تي ڀٽڙُ رکي، ساجن جي خوشي ۽ ڇوڪري جي آئينده جو خيالُ رکي، ٻار کي پنهنجو ڪري پالبو ۽ نپايو. هُنن ڇوڪري جو نالو پرڪاش رکيو ۽ هُن کي ڀٽن حيان پاليو ۽ نپايو. ڇوڪريون نه ويهن اُلويحن گهرن ۾ پرڻجي ويون. پر پرڪاش جڏهن حوان ٿيو ته مائٽيون چوائڻ لڳا. ساحن ۽ سرسوتيءَ کان حڏهن ڇوڪريءَ وارا ڇليءَ جي ڳجهڙ ڪن، ته هو هڪ ٻئي حي منهن ڏانهن نِحاريندا هئا ۽ ڪو حوابُ نه ڏيئي سگهندا هُئا. آخر پرڪاش اهي ڳالهيون ٻڌي ٻڌي تنگ ٿيو هو. هُنَ پاڻ کي سنڌي جوان سڏائي ۽ پيءُ جو نالو ساحنداس ٻڌائي، آشرم مان هِڪَ ڇُحٽي ڪنوار وٺي آيو ۽ پيءُ جي مال مِلڪيتَ، ڏن دولت ۽ ڏنڊي جو مالڪ بڻجي ويٺو.

❖❖❖❖

اِنتظام - رُڳو ڪاڌو ۽ آواس مفت ڏيو تہ ڇا ڏيو؟
هن پڙهيو هو تہ هندو رياستن ۾ شرڻارٿين
کي مفت راشن/ آواس کان سواءِ ٻيون
سرڪاريِ سهوليتون ميسر آهن ۽ ڪاڏي پيتي
جون سڀ شيون سستيون آهن. مهاراجائن ۽
ماڻهن جيِ شرڻارٿين سان همدرديِ آهي.
ريل ان وقت شرڻارٿين لاءِ مفت هئي.
ساڄن چڙهيِ پيو ريل ۾. اجمير، جئپور،
ڀرتپور، اديپور، گواليئر، اُڄين ۽ اِندور،
گهميو. هن کي سڀنيِ کان اِندور جي هوا
پاڻيِ، ساوڪ، صفائيِ، آچار-وهنوار وڻيا.
روزگار بہ هو. جتي هر نئين جڳهہ ۽ نئين
ماڻهوءَ کي دقتون اينديون آهن، تتي هن
کي بہ آيون . آر.ايس.ايس. جي سوئيم-
سيوڪن ساڄن کي هر طرح جي مدد جو
آسرو ڏنو. اِن ڪري هو ڪُٽنبُ وٺي اندور ۾
رهڻ لڳو. سنگيِ ساٿين جي ڪري هنکي
روڊويز ۾ ڪنڊڪٽر جي نوڪري ملي وئي،
پر هيءَ نوڪري هن کي پسند نہ هئي.
لاچاريءَ کي ڪهڙي آچاري. هو بس ڊرائيورن
لاءِ آفت بڻجيِ پيو، نہ حرام جو پئسو پاڻ
کائي نہ ٻين کي کائڻ ڏي. هوُ هِن مان
تنگ تہ هي بہ هنن مان تنگ. پر مسافر ۽
دڪاندار هن مان خوش هئا. دڪاندارن جو
مال صحيح سلامت پيو پهچي، هنن کي
شهر وڃڻ جي ضرورت ڪانہ ٿي پئي. هو
ڪانئن ڪو سامان بہ وٺندو، تہ اُن جي
قيمت بروقت چُڪائيندو. شروع شروع ۾
دڪاندارن هن جيِ ايمانداريِ پرکڻ جي
ڪوشش ڪئي پر ڪين هنجي سچائيءَ اڳيان
سر جهڪائڻو پيو. اِنڪري دڪاندارن لاءِ هوُ
ساکيات ڀڳوان هو. هنن جو منجهس پورن
وشواس هو. هوُ مسافرن سان بہ ڏاڍيِ فضيلت
سان پيش ايندو هو ۽ وقت پوڻ تي هنن
جون هڙوُن-وڙوُن سهايتا ڪندو هو.
تنهنڪري جنهن بہ لاٿين تي کيس موڪليو
ويو هن سچائيءَ ۽ سنيهہ جو پيغام ڏنو.
اِنهيءَ نوڪريءَ جي ٽن سالن ۾ هن
پئسو تہ ڪونہ ڪمايو پر دُڪاندارن ۽ مسافرن
جو هنکي اَٿاهہ پيار ۽ سنمان مليو. آخر هن
نوڪريِ ڇڏيِ ڏني ۽ پنهنجو ٽرانسپورٽ جو
دُڪان چالو ڪيو ۽ ڳوٺن جي دڪاندارن
هنجو خوب ساٿ ڏنو. هن هڪ ٽرڪ هاير-
پرچيز تي خريد ڪئي. سڄو ڏينهن دڪان
تي مال جي ٻُڪنگ ڪندو هو ۽ رات جو
انهن ڳوٺن جو مال پري کين پهچائيندو هو.
ساڄن رات آڇي پنهنجن ٻچن سان گذاريندو
هو. جي ڪو مُسافر جڏهن بہ هُن سان ملي
ويندو تہ هُن جي نيڻن ۾ سنيهہ ۽ سنمان
جا ڳوڙها تري ايندا هئا. هڪ ٽرڪ مان
کيس ايترو ملي ويندو هو، جو قسط ڀرڻ کان
پوءِ بہ ڀِوَ تي کائيندو هو.
ساڄن کي شڪي ڏسي هن جو ڀاءُ بہ
لڏي آيو. هن جي حالت سقيم هئي. زالس
ساڄن کي چيو تہ ”ڏيرَم جا ٻارَ ڏُکي آهن.
هن کي ڪٽي پاڻ سان گڏ رَهايو، جڏهن کِ
توهان کي ماڻهوءَ جي گهرج آهي. هي بہ
آسان جا ٻارَ آهن نہ؟“ پر ساڄن ٻُڌو اَڻٻُڌو
ڪري ڇڏيو.
ساڄن ٻي ٽرڪ وٺڻ بجاءِ هڪ شيٽيپ
واري مرهٽي جي ٽرڪ کي پنهنجي ٽرانسپورٽ

گودِ وَرتلُ پُٽُ

ڪرشڻ مسرور

و رهائي کان پوءِ منهنجو سيٺُ هندستان لڏي آيو هو. سکر ۾ هو بئنڪ ۾ ڪئشيئر هو ۽ آر. ايس. ايس جو برک ڪاريڪرتا هو.

سکر سنڌو نديءَ جي ڪَپَ تي هڪ سهڻو ۽ واپاري مرڪز آهي. سنڌو نديءَ جي پٽ ۾ هڪ ٻيٽ تي هندن جو تيرٿُ ساڌ ٻيلو آهي. ساڌ ٻيلي جي سامهون نديءَ جي ٻئي ڪناري تي آهي منزل گاهه مسجد. اِها مسجد ئي سکر ۾ هندن-مسلمانن جي نفاق جي جڙ هئي ۽ ڪٽرپنٿيُن لاءِ انگريزي حڪومتَ جو سهارو هو، جڏهن چاهين، سکر ۾ هندو-مُسلم فسادَ ڪرائي ٿي سگهيا.

فسادن سکر جو نالو هندُستانَ جي نقشي تي آندو هو. سکر ٻين ڳالهين ۾ به اڳيرو هو - ديش ڀڳتي ۽ اِنقلابي سرگرمين جو مَرڪز هو. شهيد هيمون ڪالاڻي، آسارام پمنائي، ڀڳت ڪنوَر رامُ ۽ ديش ڀڳت ويروُمَلُ سکر جا هئا. لئنسڊائون (بنا ٿنڀن) سنڌو نديءَ تي وڏي لوهي پُل ايشيا جو نڪُ هئي. اُن پُل ۾ شڪ دروازا آهن جي سنڌ ۽ بلوچستان جي ڪيترن کي پاڻي پياريندا آهن. پاڪستان ٺهڻ کان پوءِ هِندُن کي پارت اچڻو پيو. هندو رياستن ۾ شرڻارٿين کي شرڻ تہ ملي، پر هنن رياستن ۾ مُفت راشن ۽ سرڪاري آواس جهڙيون سهوليتون ميسر ڪونہ هيون، اِن ڪري پنهنجن پيرن تي بيهڻ وارن لاءِ سرڪاري سهوليتون ميسر هيون. تنهنڪري سنڌ مان جا لڏ پلاڻ ٿي سي هند سرڪار جي ڪئمپن ڏانهن پيا. ساڄن بہ ڪٽنب ولي ڪلياڻ ڪئمپ ۾ آيو هو، هن جا ماما ڪئمپ ۾ اڳيئي هئا ۽ بئرڪ ۾ جاءِ والاري رکي هئائون. تنهنڪري هن کي رهڻ-ڪائڻ جي تڪليف درپيش ڪانہ آئي.

ٿوري وقت کان پوءِ هو ۽ هنجا پاڙ ڪئمپ جي نرڳ زندگيءَ کان بيزار ٿي پيا. زالس ۽ ڏيٺس ساڄن کي ڪئمپ ڇڏڻ لاءِ مجبور ڪيو. ڪٿي بئنڪ جو بابو ۽ ڪٿي ڪئمپ جي نرڪنُما زندگي، جتي نہ ڪاڪوس نہ پاڻي! نہ پارنيش جو اِنتظام، ۽ نہ وري صفائي ۽ دوا-درمل جو

نالو	: ڪرشڻ ريلومل سيتلاڻي "مسرور"
جنم	: حيدرآباد شهر، سنڌ؛ ٢٠ - ٦ - ١٩٢٠
ڇپايل ڪتاب	: ڪيترن ئي اخبارن رسالن اسٽرن ۾ مضمون، ڪهاڻيون ۽ ڪويتائون شايع ٿيل
انعام	: الڳ الڳ سنستائن دواران سنمانت ٿيل.
پيشو	: ٽيل، سيمنٽ، رنگ پينٽ ۽ سينٽري سامان جو.
پتو	: ٢٨ اي، پلسڪر ڪالوني، اِنڊور - ٤٥٢٠٠٢

شاعر شيام کي هميشه ڳوناٽو ماحول
پئي پسند پيو آهي. اِن ڪري هوُ ڳوا ۾ مهينو به
رهي سگهيو ۽ ڪائنات جي ڪوملتا ۽ ڪايا تي
لِکي سگهيو. مُکڙيءَ مان گُل، ٻوٽي مان وَڻُ، ۽
جيئن وَڻُ تي سياويڪ نموني ڦَل پيدا ٿِين ٿا،
تيئن شاعري هُن جي ذهن، جِسم جُسي ۽ زبان
مان سياويڪ نموني نڪري نِروار ٿيندي هئي.
ڳوناٽو ماحولُ ئي هن شاعر لاءِ ساز بڻيو هو.
شاعر شيام هِڪَ گُلَ جي تلاش ۾ هو.
ايشوَرَ سندس آس اونائي، ڪيس ڏيءَ ڄائي.
ڪويتا ۽ شيام ڏاڍو خوش ٿيا. پر ايشور
کي ڪجهه ٻيو منظوُر هو. ڪنهن بيماريءَ
۾ هنجي سِڪيلڌي ڌيءَ هيءَ فاني سنسارُ
ڇڏي وڃي پرميشور وٽ پهتي.
شيام اڃا هن ڏُک کي ڀُلائي نه سگهيو
هو جو هُن جي پريتَما، ڪويتا به هِنَ
سنسارَ مان راه رباني وني ويئي. هِنن ٻن
ڏُکن، سوز ڀريل صدمن، شاعر کي، شاعر جي
جيءَ کي جهوري وڌو. شاعر ڏُک ۾ روئندا
ناهِن. اُنَ وقت شيام، عظيم شاعر شيخ آياز
جي لفظن ۾، موَتَ کي پاراتو ڏِنو هو....
هِڪُ هِڪُ ٿيندا هوتَ، وڃن پيا هيڪلا
مارَ ڀتوئي شل موَتَ، جاني ڪوڙ جُدا ڪيئي!
پنهنجي ٻن پيارن جي وڇوڙي ۾ شيام
کي ايئن محسوس ٿيو ته وقتُ جِڪِ بيهجي
ويو آهي. چون ٿا ڪڏهن ڪڏهن ائين ٿيندو
آهي، ڪا گهڙي اهڙِي ايندي آهي جا وقت کي
بيهاري ڇڏيندي آهي. اُن گهڙيءَ ۾ شيام
پنهنجي نيڻن جي لُڙڪن کي روڪي نه سگهيو
هو، هن جي نيڻن جا بادل ڦِسي پيا ۽ وهڻ لڳا.
ڪنهن دانشور درويش چيو آهي :-
” زندگيِ فنا جي وڻ جو اهو ڦول آهي جيڪو
زندگيءَ جو ميوو ڏيئي اجل جي واءُ جي جهوٽي
تي ڇڻي فنا جي مٽيءَ ۾ ملي ويندو آهي!“
هاڻي وري تنهائي.....اڪيلائي شيام
جي جيون ۾ رات جي چادر تاڻي سمهي
پيئي هئي. انهن ڀاري ٻن صدمن جي ڪري
شيام ڪيترا سال ڪجهه لکي ڪونه سگهيو.
ائين پي لڳو ته ڏاتِ ڏاهيءَ کي جٽڪي هن
تلانجلي ڏيئي ڇڏي هئي. پر ڏات پکيڙن
مثل پرزا قرزائيندي هن وٽِ ايندي هئي ۽
هو ان کان منهن موڙي ڇڏيندو هو.
چون ٿا شاعري چئبو ٿي پيڙا جي
اِظهار کي آهي“.... ته پوءِ هو اِن شاعريءَ کان
ايترا سال پنهنجو پلاند ڪيئن پالهو ڪري
سگهيو. ۽ آخر ڪيترا سال اڪيلو ۽ تنها گُذارڻ
کان پوءِ ڏاتِ ڏاهِي هن کي ريجهائي سگهي.
اڄڪلهه اڪيلو شخص تنها اِنسان
ڪويتائون نه پر ڪهاڻيون لکندو آهي. ادب
جي شاخ ڪويتا تي جيترو هنکي عبور هو
اوتِرو هنکي ڪهاڻيءَ تي به آهي. سندس
هر ڪهاڻي سندس اندر جي اِظهار کي لفظن
جي ڪٽوري ۾ اوتڻ لاءِ آتي هوندي آهي.
آخر هو ماڻِ جي ديوار کي اِظهار جو وار ڪرڻ
۾ ڪامياب ٿيو هو ۽ ڪهاڻيون ڪرڻ لڳو هو.
هاڻي هو پنهنجيءَ ڪهاڻيءَ واريءَ
ڪلا جي وسيلي پاٺڪن کي اڳتي وڌڻ جا خواب ڏيندو
آهي ۽ پڙهندڙن جي دلين تي راڄ ڪندو آهي.
اڄ زندگيءَ جي شام ۾ هن اڪيلي
اديب جي جيون ۾ وڏو ڦيرو اچي ويو آهي. هن
محسوس ڪيو آهي ته موت لاءِ نه جيئجي پر
جيئڻ لاءِ موت جي ڇپڻ تي چُمي ڏيڻ گهرجي.
زندگي اهو اٿاهه ساگر آهي جنهن جي امرت مان
اڄ تائين ڪو به پنهنجي اُڃ اُجهائي نه
سگهيو آهي........ زندگيءَ کان وڌيڪ
زندگيءَ جو آدرش پيارو هئڻ کپي.

❖❖❖❖

اڪيلي انسانَ، اڪيلي شاعرَ جي جيوَنَ ۾ اندر گهرو اُتران ٿو، ته مونکي هيءُ اڪيلو انسانُ هڪُ محان انسان نظر اچي ٿو.

هيءُ تنها انسانُ ڪليڪٽرس ڪالونيءَ جي هڪَ فليٽ ۾ اڪيلو رهندو هو. سندس ساٿي ۽ سڄَڻ هو ساهتيہ. سندس فليٽ ۾ چؤطرف ڪتابَ ئي ڪتابَ. سندس خزانو، ملڪيّتَ اُهي ڪتابَ ئي هئا. جڏهن شامَ جو هو باغَ ۾ هوندو هو، ته سندس دوست هوندا هئا وڻَ، ۽ جڏهن گهرَ ۾ هوندو هو، ته سندس مِتر هئا ڪِتابَ.

هو هڪَ پرائيويٽ فرم ۾ نوڪري ڪندو هو. شادي ڪرڻ نہ پيو چاهي. هُنَ جو خيالُ هو تہ هُنجي شادي اڳ ۾ ئي شاعريءَ سان ٿِيَل آهي. آخر هڪَ ڪومَل ڪنيا، جنهنجو نالو ’ڪَوِتا‘ هو، اُن کيس موهي وڌو.

دوستَ کيس چِڙَندا هئا، ”هاڻي تو وٽِ ٻہ ڪَوِتائون آهن. هڪَ مياڻ ۾ ٻہ تلوارون ڪيئَن ماپنديون؟“ آکيندو هو ؛ ٻئي ساهيڙيون ٿي وَيون آهن. هن شام ڳالي واري ڪويءَ جي ڪُنوار ڪويتا، سانوَلي، سلوڻي هئي. هيءُ شام هو تہ هوءَ ڇايا هئي. هيءُ رنگُ هو تہ هوءَ پچڪاري هئي.

شامَ جو جڏهن شيامُ نوڪريءَ تان موٽندو هو، تہ هوءَ هُنَ کي ايئَن چنبڙي پوندي هئي جيئَن ڪائي وَلِ وَڻَ کي چنبڙيا بس، پوءِ شاعريءَ وارو شغل چالو ٿي ويندو هو. هُن جي مُک مان نظم ۽ آزاد نظم اِئين وهي نڪَندا هئا جيئَن هماليہ تان گنگا ۽ جمنا. هن جي ڪومل ڪلامَ ۾ پيار جي سُڳنڌِ ۽ سنگيتَ جي مَڌُرتا هوندي هئي. شيام ڪائنات جو شاعر هو. هُو ڪڏهن ماٿيران تہ ڪڏهن مهابليشوَر ... هو. ڪڏهن اجنتا تہ ڪڏهن ايلورا ... ڪڏهن کنڊالا وٽِ. ڪڏهن

پوني تہ ڪڏهن پنچمڙهيءَ وٽِ. ٻئي ڪويتائون هُنَ جي سنگ ۾ شاد هونديون هيون. هڪَ ڪُنوار ڪويتا تہ ٻي ”ڏاتِ ڪويتا“...هڪَ ساڄي پاسي، ٻي کاٻي پاسي.

هِنَ شاعرَ نہ صرف مشاهدو ڪيو هو، پر شاه، سچل ۽ ساميءَ جو هن گهرو مطالعو بہ ڪيو هو. هن پُشڪِن ۽ مايا ڪووسڪيءَ کي بہ پڙهيو هو. اِنَ ڪري هن جي ڪويتا ۾ قديم ۽ جديد، پراچين ۽ نئين ڪويتا جا رنگَ برَنگي گُلَ نظر ايندا هئا.

هو شاعرُ هو ڇاڪاڻ تہ هُنجي فطرَتَ ۾ شاعري هئي. هو جَذباتي هو. حَساس دِل هو. هنجي شاعريءَ ۾ اوُنهائي هئي، گهرائي هئي ... سونهن هئي، سَچُ هو! مطلبُ تہ هن جو فنُ سچائيءَ ۽ سوُنهن جي مسلسل جُستجوُ هئي. هن کي شاعريءَ لاءِ ايئَن ڇڪَ هئي جيئَن سمنڊ جي ڇوليُن کي چنڊ کي چُمَڻَ لاءِ چاهنا هوندي آهي.

هڪَ دفعي مون کي راهيءَ ٻڌايو هو تہ هن شاعر گوا جي پس منظر تي نظم ۾ ناول لکيو هو. مان عجب پيو کان تہ نظم ۾ ناول ڪيئَن لِکيو؟ تنهن تي راهيءَ ٻڌايو هو تہ فِردوسيءَ ”شاه نامو“ لکيو هو جو نظم ۾ ناول آهي. ساڳيءَ طرح شيام پنهنجي طويل نظم ”گوا“ ۾ گوا جي هَرَ پهلوءَ، هَرَ پاسي جو بيباڪ نموني بيانُ ڪيو آهي جو گوا تي هڪ داستان آهي، دستخط آهي. شيام گوا ۾ هڪ مهينو رهيو هو ۽ اُتان جي تواريخ ۽ جاگرافيءَ جو بہ اڀياس ڪيو هو. گوا جي سوُنهن، سوڀيا ۽ سادگي، ڪوملتا، ڪروتا ۽ ڪلا جو بہ بهترين بيانُ آهي هن ”گوا“ ڳالي واري نظم ۾ جنهن کي راهيءَ ناول ٿي سڏيو.

تنها

هولارام هنس

تِن ڏينهن ۾ مون ايم.ئي. پئي ڪئي انگلش ۾. امتحان جي ڏينهن ۾ مان چيمبور ۾ ڪليڪٽرس ڪالونيءَ ۾ ماسيءَ وٽ رهيل هئس. منهنجو اُنهن ڏينهنِ ۾ مُکيہ شغل هو ٻي دفعا پنڌُ ڪرڻُ ۽ سڄو ڏينهن اِمتحان جي تياري ڪرڻُ. پنڌ ڪرڻَ وقتِ مان هميشه هُن کي ڪليڪٽرس ڪالونيءَ وٽِ ڏِسَندو هوسِ. سندس شاهاڻي شِڪِل کُليَلَ پيشاني، گورو بدَنُ، پوُرو پُنو قَدُ، خميس، پينٽ ۽ پيرَنِ ۾ باٽا جي چمپل ... اُنَ وقتِ مون وٽ هُن جي واقِفيتَ صِرف ايستاءِ هُئي. ڇا ڪندو هو؟.. سندس نالو ڇا هو؟.. مون کي ڪا ڪَلَ ڪانہ هُئي.

سندس شِڪِل مان مون کي هوُ شاعر لڳندو هو. ”اڪيلو“ ... ”تنها“. هميشه مون هُنَ کي اڪيلوئي پسيو هو. اِنَ ڪري مَنَ ۾ مون هُن جو نالو ”اڪيلو“ رکي ڇڏيو هو.

اِمتحان لاءِ تياري ڪندي ڪندي مان جڏهن فرانس جي شاهاڻي شاعر باڊليئر جو نظم ”گُناهن جا گُلَ“ پڙهندو هوس ۽ ڏِسندو هوس تہ عظيم شاعر باڊلِيئَر کي بادَل ... سان ڪيڏي نہ مُحبت هُئي ۽ هُئي مَمَنا ... موهہ، تہ اُنَ وقتِ منهنجي ذهن جي ... ڪئنوَاس تي چيمبور وارو اَڪيلو شاعر کِڙي ... بيهندو هو.

مون کي هيءُ اَڪيلو اِنسان، تنها اِنسانُ، باڊليئَر جي بادل مِثل لڳندو هو... بادلن وانگُر لڳندو هو ... بادل جي ويندا رهندا آهِنِ ... اَزلي، حيرتَ اَنگيز بادلَ !

اَڳتي هلي مون کي پتو پيو تہ هوُ اَڪيلو اِنسانُ برابر هِڪُ شاعر هو، جنهنجو تخلص هو ”شيام“. جيئَن جيئَن مان باڊ ليئَر کي پڙهندو وِيُسِ، تہ مون کي هن اَڪيلي اِنسانَ ۾ وڌيڪ ۽ وَڌيڪَ دِلچسپي ٿِيَڻَ لڳي.

بادلن تي باڊلئَر جو شعرُ سندس روح جي نغمي مثل آهي. باڊليئَر جو روح مونکي مانسَرووَرَ ڍنڍ مِثل لڳندو آهي، جنهن هنجَ مثل جڏهن جڏهن مان ٽُٻيون ڏيندو آهيان، تہ مونکي الڳ الڳ موتي مِلندا آهن. ساڳئي نموُني جڏهن آءٌ

نالو : هولارام ”هنس“
جنم : قمبَر، لاڙڪاڻو، سِنڌ. جنم تاريخ : ١٥-٦-١٩٣٤
ڇپايل ڪتاب : ڪهاڻيون هنسَ جون ۽ ٻيا ڪيترا ڪتابَ هِندي، مرهٽي ۽ اَنگريزيءَ مان ترجمو ڪري شايع ڪرايا.
انعام :
پيشو : ليکڪُ
پتو : ٣/٣، سَرَسوَتي نگر، ٺاڻا ايسٽ، ٺاڻا-٤٠٠٦٠٣

دیپک جي ڪاڻ پيئڻ، راند وندر ۽ صحت رکڻ جي پوري پوري سنڀال ٿيڻ لڳي. اوچ گهراڻن جي ٻارن لاءِ شنلي اِسڪول ۾ ودیا پڙهڻ لڳو. جلد ئي پڙهي لکي هوشيار ۽ جوان ٿيو. هيرالال سوچڻ لڳو تہ هاڻي مان ڏيري ڏيري ڇوڪري کي سڄو ڪاروبار سنڀالي ڏيندس ۽ مان ڪجهہ آرام ڪندس.

دیپک هاڻي ويهن سالن جو ٿي ويو هئو. پر چوندا آهن تہ شاهوڪاري ٻار ڇريو يا ڪڙيو. سو هو اپتري دولت ۽ ماءُ پيءُ جو پيار پائي خراب سنگت ۽ خراب عادتن جو شڪار ٿي ويو هئو. هن جي صحت ڪرندي وئي ۽ جلد ئي سخت بيمار ٿي پيو. هن جي علاج لاءِ وڏا وڏا وئد ۽ هوشيار ڊاڪٽر علاج ڪرڻ لڳا، پر بيماري سمجهہ ۾ ئي نہ پئي اچين. هيرالال ڏاڍو پريشان هئو تہ پريوار جو هڪ ئي دیپک جليو پر اُهو بہ هيئنر بيماريءَ جي آنڌيءَ ۾ لوڏا کائي رهيو آهي. هن پنهنجو ڌن داؤ تي لڳائي ڇڏيو. ديس وديشن کان خاص ڊاڪٽر وڏيون فيون ڏيئي گهرايائين ۽ ليلائي ڪري ڊاڪٽرن کي چوڻ لڳو تہ ڪيترو بہ ڌن خرچ ٿي وڃي پر دیپک کي بچائي ڏيو.

هوڏانهن ڪارخانو ڑلي ويو. ''ڌڻ تہ ڏٽي نہ نہ وڪڻ ڪٽي''. نفعي بدران نقصان پوڻ لڳا. مئنيجر ۽ ملازم مال هڙپي رهيا هئا. سنڀالڻ وارو ڪير ڪونہ هئو. جن کي جتي هٿ لڳو ٿي اُتي لُٽ لڳائي ويٺا هئا. گيو ''—ال لڳ ڀڳ ڏيوالي جي حالت کي اچي پهتو. ملازمن کي پگهارون ڪونہ مليون، ملازمن هڙتال ڪئي ۽ ڪارخانو بند ڪيو ويو. هيرالال گهرو ملڪيت، زيورات، سون چاندي بہ نيڪال ڪري رهيو هئو. پر بندي جي من ۾ هڪڙي، صاحب جي من ۾ ٻي. دیپک چاڪ نہ ٿيو ۽ بي هوشيءَ جي حالت ۾ هليو ويو. هيرالال گهٽيئي سڏ ڪيس، ڏونڊاڙيس پر دیپک ڪوما ۾ ئي رهيو. ڊاڪٽرن جو علاج چالو هئو. آخر امريڪا مان هڪ جراح ڊاڪٽر کي هوائي جهاز رستي گهرايو ويو. هن کي ڇٽي گهري في ڊالرن ۾ ڏني وئي. هن جي علاج سان دیپک ڪجهہ هوش ۾ آيو. هيرالال خوش ٿي پٽ کي ڳراٽڙي پائي، منهن چمي چيو پٽ دیپک ڪيئن آهين؟ مونکي سڃاڻي ٿو، مان تنهنجو پاپا آهيان. دیپک پوري هوش ۾ اچي رڙ ڪري چيو تہ هيرالال مان تنهنجو پٽ نہ آهيان پر ڏنالال آهيان! مونکي تو ڇل ڪري ماريو ۽ مون توکان تنهنجو پٽ ٿي ڪري سڄو حساب ورتو، هِن ڊاڪٽر جي في ۽ ٻئي خرچ کانپوءِ سڀ حساب چڪتو ٿيو ۽ مان هيئنر موڪلايان ٿو. ايترو چئي دیپک هميشہ لاءِ اکيون ٻوٽي ڇڏيون. هيرالال چرين وانگر پنهنجو مٿو پٽڻ لڳو ۽ وار ڇنڻ لڳو، ڇاتي ڪٽڻ لڳو ۽ هيانءَ ڦاڙي ٻاڪاڙي رهيو هئو، پر دیپک راهہ رباني ٿي ويو هئو ۽ حساب چڪتو ٿي ويو.

❖❖❖❖

نہ هوندي هئي. پر بہ شينهن بيلي ۾ ڪونہ نهندا آهن. سيٺ هيرالال ويچار ڪيو تہ هيءَ سڄي سڦلتا منهنجي هنر ۽ عقل جي ڪري آهي، سو جي ڏنالال هٽي وڃي تہ سڄي ملڪيت ۽ عزت اِقبال جو مان اڪيلو اَڌيڪاري بڻجي ويندس.

هڪ ڏينهن اوچتو خبر ڦهلجي ويئي تہ ڪارخاني ۾ بجليءَ جي ڪرينٽ لڳڻ ڪري، سيٺ ڏنالال جو موت ٿي ويو آهي. ڪارخانو بند رکيو ويو ۽ پوليس اچي ويئي. موقعي جو جائزو وٺندي پوليس چيو تہ هن ۾ ڪا هٿراڌو سازش ڪئي وئي آهي. سيٺ ڏنالال جو موت حادثو نہ پر هتيا آهي. سيٺ ڏنالال جو ڏن، ڏنالال جي هتيا کي حادثي ۾ بدلڻ جي ڪم آندو ويو. پوليس جو منهن بند ڪيو ويو. ڊاڪٽرن جن پوسٽ مارٽم ڪيو، اُنهن جو بہ هٿ گرم ڪيو ويو. سيٺ هيرالال پنهنجي سازش ۾ ڪامياب ويو ۽ اڪيلو ڪارخاني ۽ ملڪيت جو مالڪ ٿي ويو.

سيٺ ڏنالال جي مرتيوءَ جو شوڪ مناڻ لاءِ، شوڪ سڀا ڪوٺائي وئي، جنهن ۾ شهر جا معزز ماڻهو، ڪارخانيدار، ۽ ڪارخاني جو عملو شامل ٿيا. سيٺ هيرالال اُٿي ڪري پريل گلي سان سيٺني آيلن کي مخاطب ٿي ڪري چيو تہ ”اسان سيٺني کي سيٺ ڏنالال جي اوچتي سرڳواس ٿيڻ ڪري سخت صدمو رسيو آهي ۽ ڪاخاني کي بہ زبردست ڌڪو لڳو آهي. منهنجي تہ ڄڻ هڪ ٻانهن ئي ڀڄي پئي آهي. مان اِهو خال ڪڏهن بہ پُري ڪونہ سگهندس، مونکي اڪيلي سِر ايڏي وڏي جوابداريءَ کي منهن ڏيڻو پوندو. ايشور سرڳواسي ڏنالال جي آتما کي شانتي بخشيندو. سيٺني آيلن جو ڏنيواد جن اچي ڪري هِن دُک جي وقت مون سان سات ڏنو آهي.“ آيل ماڻهو اعزاپرسي ڪري اُداس من سان اُٿي هليا ويا.

هيرالال جلد ئي ڪارخانو وري چالو ڪيو ۽ اڳتين ڪان اڳري ترقي ڪرڻ لڳو. هيرالال من ئي من ۾ خوش ٿي رهيو هئو ۽ پنهنجي عقل ۽ هوشياريءَ کي ساراهي رهيو هئو.

هن حادثي کان آتڪل سال کن پوءِ هيرالال کي هڪ پٽ ڄائو. سڄي شهر ۾ واڌايون وري ويون. ڪارخاني جي ملازمن ۾ مٺائي ورهائي وئي ۽ خوشيءَ ۾ هڪ ڏينهن جي پگهار سان موڪل ڪئي وئي ۽ جشن ملهايو ويو. جشن ۾ شهر واسين ۽ ملازمن ڀاڳ ورتو. جنهن بہ واڌايون ڏنيون ٿي، تنهنجي مرحبا ڪئي وئي. ماڻهو جلد ئي ڏنالال کي ڀُلجي ويا ۽ هيرالال جا گڻ ڳائڻ لڳا. هيرالال جي خوشيءَ جي سيما نہ هئي جو هيترن سالن جي نااُميديءَ ڪانپوءِ ڪيس هڪ پٽر رتنُ مليو ۽ هوڏانهن اڪيچار ڏن جو ڏٽي بہ ٿي ويو هئو. ٻار جو نالو ديپڪ رکيو ويو، جو هُن جي نراش جيون ۾ آشا جو روشن ديپڪ بڻجي آيو هئو. هيرالال بيحد خوش هئو.

حساب چُڪتو

اين. بي. مولچنداڻي

ھ بيرالال کي هنر تہ گھڻو ئي هئو پر پيسو ايترو ڪونہ هوس جو پنهنجو ڪارخانو وڏي پئماني تي کولي سگهي. هو اوچن اوچن محلن اڏڻ جا خواب لحندو هو پر ڌن جي ڪميءَ ڪري ڪجھہ ڪري نٿي سگھيو. هن کي اِهو گويا خفت هو تہ دنيا ۾ ڪنهن بہ نموني اونچي هستي ٿيان ۽ اُن لاءِ ترڪيبون تجويز ڪرڻ لڳو. هن کي ڪو اولاد بہ ڪونہ هئو، جنهن لاءِ هن ڊاڪٽرن ۽ سنتن سادن جا خوب در کڙڪايا پر شاديءَ جي ڏهن سالن کان پوءِ بہ هو بي-سنتان رهيو. اِن ڪري هن جو سڄو ڌيانُ ۽ شڪتي اونچي هستي بڻجڻ ۾ لڳو رهيو.

هن اخبارُن ۾ اِشتهارَ ڇپايا تہ کيس هڪَ پوُنجي‌پتي ڀائيوارَ جي ضرورتَ آهي جنهنجي پوُنجيءَ ۽ هن جي هنر سان اِنڊسٽري وڏي پئماني تي کولي سگهجي. آخر ڏنا لال نالي هڪ ڌني سيٺ سان هن جي ملاقات ٿي. تفصيل سان ڳالهيون ٻولهيون ٿيون. رِٿا تي غور ڪري پاڻ ۾ [illegible] اَئگريمينٽ ڪيائون تہ سڄي پونجي سيٺ [illegible] ڏنالال جي ۽ هنر جو ڪمُ سڄو هيرالال ڪندو [illegible] ڀائيواريءَ ۾ نفعو نُقصانُ اَڌو اَڌُ.

زمين ورتي ويئي لئين ڪارخاني ج[illegible] نقشا ٺهي ويا، جاءِ ٺهي وئي ۽ مشينري [illegible] اچي وئي. جلد ئي ڪارخاني جو محورت [illegible] ٿيو ۽ ڪارخانو چالو ٿي ويو. ڌن ڏنالال جو [illegible] ۽ هنر هيرالال جو جڏهن گڏيا تہ ڪارخانو [illegible] گهوڙي جي ٽاپين جيان ترقي ڪندو ويو ۽ [illegible] "ڏنالال هيرالال اينڊسٽريز" جي نالي سان [illegible] ڪارخانو مشهور ٿي ويو. خوب مال ٺهي [illegible] رهيو هو ۽ گرم ڪيڪن وانگر مال خوب [illegible] وڪامي رهيو هئو، چاڪاڻ تہ هي مال سيني [illegible] برابر جي ڪارخانن کان گهوءِ ڪٽي ويو. [illegible] ٿوري ئي وقت ۾ ڏنالال ۽ هيرالال اوچ[illegible] ڪوٺيءَ جا سيليون ڳڻجڻ لڳا، هر هنڌ [illegible] سندن عزت آبرو ۽ روب رُتبو هلڻ لڳا. [illegible] عائلقي ۾ اهڙو ڪو بہ جلسو يا ميڙ ڪونہ [illegible] هوندو هئو جنهن ۾ هنن سيٺن کي دعوت [illegible]

نالو : نانڪرام مولچنداڻي
جنم : دولت پور تعلقو مورو، ضلع نواب شاه، ٣٠ - ١٠ - ١٩٢٢
ڇپايل ڪتاب : ڪيترن ساهتيڪ رسالن ۽ مخزنن ۾ ليک مضمون، ڪهاڻيون
انعام : راجستان سنڌي اڪادمي طرفان اکل ڀارت سطح تي ڪهاڻين ۾ اِنعام
پيشو : سرڪاري نوڪريءَ تان رٽائرڊ
پتو : مڪان نمبر ٢ ڊي ١٩ هائوسنگ بورڊ، شاستري نگر، ڄيپور-٣٠٢٠١٦

نہ هوندي هئي. پر بہ شينهن ٻيلي ۾ ڪونہ
نهندا آهن. سيٺ هيرالال ويچار ڪيو تہ
هيءَ سڄي سڦلتا منهنجي هنر ۽ عقل جي
ڪري آهي، سو جي ڏنالال هٽي وڃي تہ
سڄي ملڪيت ۽ عزت اِقبال جو مان اڪيلو
اَڌيڪاري بڻجي ويندس.

هڪ ڏينهن اوچتو خبر ڦهلجي وئي
تہ ڪارخاني ۾ بجليءَ جي ڪرينٽ لڳڻ
ڪري، سيٺ ڏنالال جو موت ٿي ويو آهي.
ڪارخانو بند رکيو ويو ۽ پوليس اچي وئي.
موقعي جو جائزو وٺندي پوليس چيو تہ هن
۾ ڪا هٿرادو سازش ڪئي وئي آهي. سيٺ
ڏنالال جو موت حادثو نہ پر هٽيا آهي.
سيٺ ڏنالال جو ڏن، ڏنالال جي هٽيا کي
حادثي ۾ بدلڻ جي ڪم آندو ويو. پوليس
جو منهن بند ڪيو ويو. ڊاڪٽرن جن پوسٽ
مارٽم ڪيو، اُنهن جو بہ هٿ گرم ڪيو ويو.
سيٺ هيرالال پنهنجي سازش ۾ ڪامياب
ويو ۽ اڪيلو ڪارخاني ۽ ملڪيت جو مالڪ
ٿي ويو.

سيٺ ڏنالال جي مرتيوءَ جو شوڪ
مناڻ لاءِ، شوڪ سڀا ڪوٺائي وئي، جنهن ۾
شهر جا معزز ماڻهو، ڪارخانيدار ۽ ڪارخاني
جو عملو شامل ٿيا. سيٺ هيرالال اُٿي ڪري
ڀريل گلي سان سيني آيلن کي مخاطب
ٿي ڪري چيو تہ ''اسان سيني کي سيٺ
ڏنالال جي اوچتي سرڳواس ٿيڻ ڪري سخت
صدمو رسيو آهي ۽ ڪاخاني کي بہ زبردست
ڌڪو لڳو آهي. منهنجي تہ جڻ هڪ ٻانهن
ٿي ڀڃي پئي آهي. مان اِهو خال ڪڏهن…
بہ ڀري ڪونہ سگهندس، مونکي اڪيلي سِ…
ايڏي وڏي جوابداريءَ کي منهن ڏيڻو پوندو…
ايشور سرڳواسي ڏنالال جي آتما کي شانتي…
بخشيندو. سيني آيلن جو ڌنيواد جن اچي…
ڪري هِن ڏُک جي وقت مون سان ساٿ ڏنو…
آهي.'' آيل ماڻهو اعزاپرسي ڪري اُداس
من سان اُٿي هليا ويا.

هيرالال جلد ٿي ڪارخانو وري چالو
ڪيو ۽ اڳئين کان اڳري ترقي ڪرڻ لڳو.
هيرالال من ٿي من ۾ خوش ٿي رهيو هئو
۽ پنهنجي عقل ۽ هوشياريءَ کي ساراهي
رهيو هئو.

هن حادثي کان اَٽڪل سال کن پوءِ
هيرالال کي هڪ پٽ ڄائو. سڄي شهر ۾
واڌايون وري ويون. ڪارخاني جي ملازمن ۾
مٺائي ورهائي وئي ۽ خوشيءَ ۾ هڪ ڏينهن
جي پگهار سان موڪل ڪئي وئي ۽ جشن
ملهايو ويو. جشن ۾ شهر واسين ۽ ملازمن
ڀاڳ ورتو. جنهن بہ واڌايون ڏنيون ٿي،
تنهنجي مرحبا ڪئي وئي. ماڻهو جلد ٿي
ڏنالال کي ڀُلجي ويا ۽ هيرالال جا گڻ ڳائڻ
لڳا. هيرالال جي خوشيءَ جي سيما نہ هئي
جو هيٺرن سالن جي نااُميديءَ کانپوءِ ڪيس
هڪ پٽر رتنُ مليو ۽ هوڏانهن اڪيچار ڏن
جو ڏٽي بہ ٿي ويو هئو. ٻار جو نالو ديپڪ
رکيو ويو، جو هُن جي نراش جيون ۾ آشا
جو روشن ديپڪ بڻجي آيو هئو. هيرالال
بيحد خوش هئو.

حساب چُڪتو

اين. بي. مولچندائي

هيرالال کي هنر تہ ٺهڻو ئي هئو
پر پيسو ايترو ڪونہ هوس جو
پنهنجو ڪارخانو وڏي پئماني تي
کولي سگهي. هو اوچين اوچين محلن اڏڻ
جا خواب لهندو هو پر ڌن جي ڪميءَ
ڪري ڪجهہ ڪري نہ ٿي سگهيو. هُن کي
اِهو ڳويا عقت هو تہ دنيا ۾ ڪنهن بہ
نمولي اوچي هستي ٿيان ۽ اُن لاءِ ترڪيبون
تجويز ڪرڻ لڳو. هُن کي ڪو اولاد بہ ڪونہ
هئو، جنهن لاءِ هُن ڊاڪٽرن ۽ سنتن سادن جا
ڪوب در کڙڪايا پر شاديءَ جي ڏهن سالن
کان پوءِ بہ هو بي-سنتان رهيو. اِن ڪري
هُن جو سڄو ڌيان ۽ شڪتي اوچي هستي
پرپتيءَ ۾ لڳو رهيو.

هُن آسپاڙي ۾ اِشتهار ڏيهاڙيا تہ
ڪنهن هڪ پونجيپتي پائيوار جي ضرورت
آهي جنهن جي پونجيءَ ۽ هُن جي هُنر سان
اِنڊسٽري وڏي پئماني تي کولي سگهجي.
آخر ڏنا لال نالي هڪ ڌني سيٺ سان
هُن جي ملاقات ٿي. تفصيل سان ڳالهيون
ٻولهيون ٿيون. رِٿا تي غور ڪري
اَئگريمينٽ ڪيائون تہ سڄي پونجي
ڏنالال جي ۽ هُنر جو ڪم سڄو هيرالال ...
پائيواريءَ ۾ نفعو نُقصانُ اڌو اَڌ.

زمين ورتي ويئي نئين ڪارخاني ...
نقشا لهي ويا، جاءِ لهي وئي ۽ مشي...
اچي وئي. جلد ئي ڪارخاني جو مه...
ٿيو ۽ ڪارخانو چالو ٿي ويو. ڌن ڏنالال ...
۽ هنر هيرالال جو جڏهن گڏيا تہ ڪار...
گهوڙي جي ٽاپين جيان ترقي ڪندو ويو...
"ڏنالال هيرالال اينڊسٽريز" جي نالي س...
ڪارخانو مشهور ٿي ويو. خوب مال لهي...
رهيو هو ۽ گرم ڪيڪن وانگر مال خوب...
وڪامي رهيو هئو، جاڪاڻ تہ هي مال سيني...
برابر جي ڪارخانن کان گهڻو ڪٽي ويو...
لهري ئي وقت ۾ ڏنالال ۽ هيرالال
ڪونيءَ جا سيليون ڳڻجڻ لڳا، هر ...
سندن عزت آبرو ۽ روب رُتبو هلڻ لڳ...
عزتقي ۾ اهڙو ڪو بہ جلسو يا ميڙ ڪو...
جوندو هئو جنهن ۾ هنن ٻنهي کي دعوت...

نالو : ناٽڪرام مولچندائي
ڄم : شوقت پير تعلقو مورو، ضلع نواب شاهہ، ٢٠-١٠-١٩٣٢
ڇپايل ڪتاب : ڪيترن ساهتيڪ رسالن ۽ مخزنن ۾ ليک مضمون، ڪهاڻيون
تعليم : راشٽري سنڌي اڪيڊمي طرفان ائٿ پارٽ سطح تي ڪهاڻين ۾ انعام
پيشو : سرڪاري نوڪريءَ تان رٽائرڊ
پتو : مڪان نمبر ٢ ڊي ١٩ هائوسنگ بورڊ، شاستري نگر، ڀيلواڙا ٣١١٠٠١ (...٢٠٢٠١٦)

اهڙو ڪو جادو هو اُن سنتياڻيءَ
جي آواز ۾ سپرش ۾، جو سريش ڇڻ
سڏڪندي چيو، ”مونکي آشيرواد ڏيو مان
توهان جو ڪم ضرور ڪندس.“

”ما“ هڪ ششياڻيءَ کان ١٠٠ جو
نوٽ وٺي سريش کي هٿ ۾ ڏيندي چيو،
”پٽ فلاڻي گهٽيءَ ۾ اندر هڪ گهر اٿئي
جنهن ۾ هڪ ودوا پنهنجن ٻارن سميت رهندي
آهي. اُنهيءَ کي هنن پئسن مان سيڌو وٺي
پهچائي پوءِ جيئن وڻيئي تيئن ڪجه ۾
سريش ڪجهه چوي تنهن کان آڳ هوءَ
ششن سان گڏ اڳتي وڌي ويئي.

سريش دال، چانور، اٽو، گيهه، چانهن،
کنڊ ۽ ڪجهه ڪيلا صوف ورتا. اُهو گهر
ڳولهي اُتي پهتو ته رات جا ساڍا اٺ لڳي
چڪا هئا. دروازو هڪ اٺن سالن جي ٻار
اچي کوليو. سريش سڀ سيڌو اندر رکندي
ڪيس ڪيلا ڏنا ته اينٽري ۾ ٻه ٻيا ٻار آيا.
ڪيلا ڏسي سندن اکيون چمڪڻ لڳيون.
”انڪل هي ڪيلا ڪنهن موڪليا آهن ؟
مونکي ته ڏاڍي بک لڳي آهي.“ سريش
هڪدم هڪ ڪيلو ڇلي کيس کارائڻ لڳو.
هو ڏاڍو خوش ٿيو. اينٽري ۾ ٽيون ٻالڪ
آيو. سريش هن کي به ڪيلو کائڻ لاءِ ڏنو.

اچانڪ سريش پاڻ کي ڏاڍو خوش
محسوس ڪرڻ لڳو. الاجي ڪيترن محينن
کان پوءِ هن دل ۾ پاڻ کي هلڪو محسوس
ڪيو هو !

ٻالڪ چيو، مهرباني انڪل، سچ
ته گهر ۾ اَن جو داڻو به نه آهي.
ڪالهه کان امان ڪجهه به نه رڌو آهي.
اڄ توهان دال چانور آندا آهن امان کي
وچين ٿو ٻڌايان. اڄ ته پيٽ ڀري گرم
گرم دال چانور کائيندا سين. ٻيا ٻار به نچڻ
لڳا.

سريش جون اکيون ڀرجي آيون. ۽
پيار مان ٻارن کي ڀاڪر پائي چيائين،
”مان توهان لاءِ سياڻي به کاڌو کڻي
ايندس.“

”سياڻي به ؟“ عجب ۽ خوشيءَ مان
ٻارن پڇيو. ۽ سريش ٻاهر نڪري آيو. وڻرٽ
زندگيءَ کي جڻ دشا ملي ويئي هئي ۽ هو
گنگنائڻ لڳو :-

ٻيا به غم گهڻا دنيا ۾ ،
محبت جي غم کانسواءِ

❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖

ستائڻ لڳي. جو تہ هڪ دفعو ٻئي ڳڇي
چانهہ ضرور پيئڻ ويندا هئا. ساهيڙيون
يوگيتا سان رشڪ ڪنديون هيون. جو تہ
سريش اشراف ۽ ڏاڍو پيارو انسان هوندو
هو.

سريش جي گهر ۾ فقط سندس ماءُ
هئي. اوچتو اُها بہ دِل جي دوري ۾ رمندي
رهي. سريش کي جڻ اڪيلائي کائڻ لڳي.
ڪبس آفيس مان بہ مزو نٿي آيو. پاڻ
سان پيو پڻ پڻ ڪندو هو تہ جيون تہ
وئرٿ آهي منهنجو. ڇا لاءِ ڪمايان ؟ ڇا لاءِ
جيان ؟

مهينا گذري ويا هاڻي تہ سندس راتين
جي ننڊ بہ ڦٽي پئي هئي ! هو ڏاڍو اجايو
سجايو سوچيندو هو. هڪ دفعي دِل تي ايڏو
نہ غم سمجهيائين جو ٿڌو ساهہ کڻندي
چيائين، ”ڪاش ڪو روشن روح انسان
هجي جو مونکي هن بيڪار زندگيءَ جو
ارٿ سمجهائي ! مون کي هن پيڙا کان
ڇڏائي !“

بس شيطان کي وجهہ ملي ويو شيطان
اهڙن مايوس انسانن جي تلاش ۾ هوندو
آهي. آواز آيس اندر مان، ’سولي ڳالهہ
آهي جو نہ تو زندگيءَ جو انت آڻي ڇڏي.
رات جي وقت بندگاردن جي پاڻيءَ ۾ ٽپو
ڏيئي ڇڏ. ڪبل ختم سڀ پيڙا گُم !

سريش ٻئي ڏينهن شام جو دير سان
ڪ لاءِ بندگاردن ڏانهن پنڌ
، ڪاليج جي پل پار ڪري بلڪ
ڊائمنڊ هوٽل واري رستي جي سامهون واري
ننڍڙي گهٽيءَ کي ڏسي سوچڻ لڳو جو نہ
اتان اندرا ڻي اندران وڃي بندگاردن واري
رستي تي پهچان. گهٽي اڌ پار ڪيائين
مس تہ سامهون ڪجهہ ڏٺائين ! ڪير جهڙي
اڇن وسترن ۾ ملبوس هڪ استري جنهن
جو روشن مکڙو چمڪي رهيو هو، اُها ڪيس
ڪوني رهي آهي. ان سنت استريءَ سان
ٻہ چار پنج پيون بہ ڇوڪريون ٻڌ هيون.
اچانڪ سريش سوچيو مرڻ کان اڳ ڇو نہ
سندس آسيس وٺان. ۽ اچي انهن استرين
جي ويجهو پهچي بيهي ويو.
نجاڻان ڪهڙي ڪشش هئي ان
سنتياڻيءَ جي مکڙي ۾ ! هن سريش
ڏانهن نهاريو تہ سريش هٽ
جهڪي سندس چرن ڇهيائين ۽ جيئن منهن
مٿي ڪنيو تہ سندس چهري جي
مايوسي سنتياڻي کان ڳجهي نہ رهي.
سندس مٿي تي هٿ رکندي چيائين ”پٽ
ڪيڏانهن پيو وڃين ؟“ سريش ان سوال
تي حيران ٿي ويو. پوءِ هلڪندي چيو
”ما، مان ڏاڍو دکي آهيان، منهنجي جيون
وئرٿ پيو پايان. سو وڃان ٿو
بندگاردن ۾ ٻڏڻ.“

سنتياڻي ڏاڍي پيار مان چيس،
تنهنجي جيون وئرٿ ڪين آهي. پر جي
هرو ڀرو پاڻيءَ ۾ ٽپي ڏيڻ جو شوق
جاڳايو اٿئي تہ پهرين منهنجو هڪڙو ڪم
ڪر. ٻڏائي ڪندين ؟

ٻيا ٻہ غم گهٽا- محبت جي غم کانسواءِ

ايشوري جوتواڻي

سُريش اڄ ڏاڍو اُداس هو. ڪيتري وقت کان آفيس ۾، پنهنجي ڪرسيءَ تي گم سُم ويٺو رهيو. اِها ڳالهہ سندس ساٿين کان لڪل نہ رهي. ڇو تہ هو تمام سوشل سڀاءَ جو هو. آفيس ۾ ڪنهن کي موڳو ڏسندو هو تہ چرچو ڀوڳ ڪري نہ فقط اُن کي کلائيندو هو پر آفيس جي مايوس ماحول کي ئي بدلائي ڇڏيندو هو. سيئي ننڍا وڏا ڪلارڪ مرد توڙي ڇوڪريون کيس چاهينديون هيون. هو هر ڪنهن جي مدد ڪندو هو. ڪا ڇوڪري ڪم ۾ ڍلي نظر ايندي هيس تہ کيس هٿ وجهائي ڪم پورو ڪرائي ڇڏيندو هو. پاڻ تہ ڪم جو جبرو ۽ تکڙو هوندو هو ۽ ان ڪري صاحب جو بہ فيوريٽ هوندو هو. کيس ملول ۽ موڳو ڏسي آفيس وارا بہ ڄڻ منجهي پيا. سُريش کي چانهہ سان دِل هوندي هئي. نہ صرف پاڻ پيئندو هو پر ٻين کي بہ دِل کولي پيئاريندو هو. ٿهل، موهن ۽ نينا پاڻ ۾ گڏجي وٽس ويا ۽ چيائونس تہ سُريش هل چانهہ تہ پيئون منجهندِ جا ساڍا ٻارهان ٿا لڳن تنهنجو هڪ بہ ٽهڪ نہ ٻڌو اٿئون. نيٺ ڪهڙي ڳالهہ ۾ منجهيل آهين؟ پر سُريش ڦڪي مرڪ مرڪي ڳالهہ ٽاري ڇڏي. سُريش جو رستو يوگيتا سان هوندو هو. يوگيتا نينا جي آفيس ساهڙي هئي. هنکي خبر هئي تہ نينا ماٽن سان جئپور گهمڻ ويئي هئي. مهيني جي موڪل ورتي هئائين ليڪن اڃا تائين واپس نہ موٽي هئي. سريش جي دل ونڻ لاءِ چيائين، ”يوگيتا جو خط پٽ نہ آيو اٿئي ڇا؟“ جواب ۾ سريش خاموش نگاهن سان ڏانهس نهارڻ لڳو. ۽ نينا ڏٺو تہ سريش جو چهرو وڌيڪ مايوس ٿي ويو!

سُريش کي خبر ملي تہ ڪنهن لکاپتيءَ جي پٽ سان يوگيتا جي پيءُ سندس شادي ڪرائي ڇڏي. ”هنيمون“ لاءِ جوڙو ڪُلو-منالي جي برفاني پهاڙن ڏانهن ويل آهي. سُريش کي ڏڪو اچي ويو. ڇا يوگيتا کيس هڪ خط لکي ٻڌائي نٿي سگهي؟

يوگيتا جي ياد کيس آفيس ۾ بہ

نالو : ڪُماري ايشوري جوتواڻي
جنم : سيوڻ، ضلع دادو، حيدرآباد سنڌ تاريخ ٣٠ نومبر
ڇپايل ڪتاب : محبت جو تياڳ، اُلفت جي آگ، اُمنگن جا آبشار.
انعام : ڪيندريہ هندي سنستان، دهلي، ۽ ساڌو واسواڻي پرائيز
پيشو : آنرر سپرنٽينڊنٽ، ميران گرلس ڪاليج، پوني.
پتو : ايم.ڪي.ايم. هاسٽل، ١٠ ساڌو واسواڻي مشن مارگ، پونو- ٤١١٠٠١

ڪئي تہ بوٽ جي مٿان دستانو ڪڇي آڇي، پر ٽرين اُنهيءَ وقتِ جهوِبو کاڌو ۽ دستانو هيٺ ڪري پيو. مِلٽريءَ جي جوانَ پنهنجي زنده دلي ڏيکاريندي موتيرامَ کي چيو، ”يار، تنهنجو هڪ هٿ تہ هيٺندل ۾ آهي، ٻئي ۾ گهٽِ ٻئي هٿ کي تہ ٿوري گرمائش مِلندي. دستانو پائي ڇڏ.“

تڏِ آچُ ضرورت کان وڌيڪ هئي يا گاڏيءَ جي تيز رفتار ڪري ٻنهي کي ٿڌ محسوس ٿيڻ لڳي. موتيرامَ جهڙو زرَ مڙسُ بہ ڌهي پيو هئو. مِليٽريءَ جي جوانَ سندس هِمٿ وڌائيندي چيو تہ ”يار، بہ ڪلاڪ ڪن تہ گذري ويا آهن.“ چانڊوڪي رات هُئڻ ڪري واچ کي ڏِسندي چيائين، ”پندرهن ڪن منٽ ٻيا بہ ٿي ويا آهن. هاڻي ڪنهن وقتِ بہ اُجين آچي سگهي ٿو. اُتي لهي پهرين تہ هڪ هڪ ڪوپ گرم چانهہ جو پيئنداسين ۽ پوءِ هِڪ ٻئي موڪلائينداسون.“ موتيرامَ جو دماغ هن کان بہ بہ رتيون تيز هئو. چيائين، ”يار، چانهہ ٻانهہ پوءِ پيئجانءِ، پهرين جيڪو گاڏو کُلي اُنهيءَ ۾ گهري وڃجانءِ. چانهہ تنهنجي لاءِ مان ولي ايندُس.“ مِلٽريءَ جي جوانَ کي اِها صلاح وڻي. هاڻي پريان کان ٻجليءَ جي بتين جي روشني ڏسڻ ۾ اَچڻ لڳي.

تڏِ تمام تيز ٿي ويئي هئي.

مِلٽريءَ جي جوانَ موتيرامَ کي نِسٽو ٿيندو ڏسي ڪيس هِمٿ ڏِياريندي چيو تہ ”دروازي جي ٻنهي هيٺندلن کي سوگهو جهلِ ۽ مٿان وري مان ٿو توکي سهارو ڏيان.“

گاڏي هاڻي سِگنل ڪراس ڪرڻ لڳي. موتيرامُ ۽ مِلٽريءَ جو جوانُ دروازي سان سٽجي بيٺا، وغيره جي ٿنڀن سان نہ ٽڪرائجن.

۽ هاڻي رفتار ڍلي ڪئي. شهر جي بجليءَ جي روشني صاف ڏِسڻ ۾ اَچڻ لڳي. موتيرام جي حالتَ ڏِسڻ وٽان هئي.

پنهنجي اِشٽ ديوتا ڀڳوان جهوليلال کي ياد ڪرڻ لڳو ۽ من ئي من ۾ آراڌنا ڪرڻ لڳو تہ جهوُلبلالَ! آسان جي آس پڄاءِ. ايڪسپريس جو نالو ”سِنڌوايڪسپريس“ ڪراءِ.

هاڻي اِسٽيشن جي پليٽ فارمَ تي گاڏي بيٺي. سامهون ڪافيءَ جو اِسٽالُ هئو. موتيرامَ مِلٽريءَ جي جوانَ کي اِشارو ڪيو تہ هوُ سامهون ڪمپارٽمينٽ کُلبوآئيئي. توُن اُتي پهچُ، مان تنهنجي لاءِ ٿرموڪول واري گِلاسَ ۾ ايڪسپريسو ڪافي ٿو ولي اچان.

مِلٽريءَ جوجوانُ کُليلَ ڪمپارٽمينٽ ڏانهن ڊُڪيو ۽ ڏٺائين تہ قسمتَ سان هِڪَ مٿيون برٿِ خالي پيو هئو. پنهنجي شولڊر بئگ کي اُتي رکي اَچي گاڏيءَ جي دروازي تي بيٺو. ايتري ۾ موتيرامُ ٻنهي هٿن ۾ ڪافيءَ جا ٻہ گِلاسَ ۽ ٽِنالن جي چپس جو پئڪيٽُ جهوليءَ ۾ وجهيو اَچي دروازي تي پهتو.

ٻنهي ڪافيءَ جا وَڏا وَڏا ڍُڪَ پريا. گاڏيءَ هلڻ لاءِ سيٽي هڻئين. موتيرامَ پهرين ٽِنالن جي ويفرس جو پئڪيٽُ مِلٽريءَ جي جوانَ ڏانهن وڌايو ۽ چيو تہ، ”يارَ! هيءُ سفر سدائين ياد رهندو.“ تنهن تي مِليٽريءَ جي جوانَ پڇيس تہ ’سفرُ سدائين ياد رهندو يا هم-سفر بہ ياد رهندءِ؟‘ موتيرامَ پنهنجي هٿَ ۾ دستانو ڏسي لاهڻَ جي ڪوشش ڪئي تہ مِليٽريءَ جي جوانَ چيس تہ ”رکي ڇڏ، رکي ڇڏ، اِها ياد پاڻ وٽِ.“ گاڏي هلڻ لڳي. موتيرامَ کي ڌيان آيو تہ هن هم-سفر مُسافر کان تہ سندس نالو ئي ڪونہ پڇيو هو. ۽ جيستائين هو پڇي پڇي، گاڏيءَ رفتارَ پڪڙي ورتي.

❖❖❖❖

موتيرام ملٽريءَ جي جوان کي چيو
ته ڏس ڪيڏو نه عجيب زمانو اچي ويو
آهي جو ڳُنڊڻ هڪ ڪٽڪ کان اسين
دروازي تي لٽڪيا پيا هئون پر هنن جي
دل ۾ ديا نٿي اُڀري ته دروازو کولي اسان کي
اندر اچڻ ڏين. هاڻي ملٽريءَ جي جوان
کي تاءُ آيو ۽ زور زور سان شيشي واري
دريءَ کي ٺڪ هڻڻ لڳو. ايتري ۾ گاڏيءَ ۾
جنهن سيٽ تي هڪڙو ننڍڙو ٻالڪ ليٽيو
پيو هئو تنهنجي اکِ تي سندس ماءُ، جيڪا
هڪ ڪنڊ کان ويٺي هئي اُها به پنهنجي ٻار
کي ڪڇ ڪڇ چوڻ لڳي- لڳو پئي ته هوءَ
سگريٽ ڇڪيندڙ جي پريوار مان هئي. ملٽريءَ
جي جوان تنهن کي ٻاڪاريندو ڏٺو ته هن کان
رهيو نه ويو ۽ هُو وري دريءَ تي زور زور سان
ٺڪ هڻڻ لڳو ۽ زور زور سان واڪا ڪرڻ لڳو.
پر ٽرين جي تيز رفتار ۽ دريءَ جي بند هئڻ
ڪري سندس واڪن جو ڪو اثر ڪونه ٿيو.

گاڏيءَ پنهنجي تيز رفتار هاڻي ڍيري
ڍيري گهٽائڻ شروع ڪئي. ٻنهين کي هاڻي
ساهه ۾ ساهُ پيو ته شايد اڳين اسٽيشن تي
ڪي پل گاڏي بيهي ۽ هي هيٺ لهي به پل
سامهين جو ساهه پٽيندا- پر ائين نه ٿيو- شايد
آئوٽر تي انهيءَ وچ ۾ سگنل هيٺ ٿيو هوندو ۽ گاڏي
ڍيري ڍيري اڳتي وڌڻ لڳي ۽ ٿوريءَ دير ۾ وري رفتار
پڪڙي هوا سان ڳالهيون ڪندي وڌڻ لڳي.

موتيرام ملٽريءَ جي جوان کي گاڏي
جي اندر جيڪا هلچل ٿي رهي هئي اُنهيءَ
بابت اِشاري سان ڏسڻ لاءِ چيو- ٻنهين ڏٺو ته
اندر ويٺل ماڻهن ڪنهن ميل پنهنجي ڳلي ۾ پيل
سون جي زنجير کي پڪڙي ڏسي ته ڪنهن
ميل وري پنهنجي پيل ساڙهيءَ سان پڪڙي

اُن کي ڏسي ۽ جيڪو مسافر سگريٽ ڇڪي رهيو
هئو اُنهيءَ سان ڀُس ڀُس ڪرڻ لڳي. ٿوريءَ
دير کان پوءِ اُها عورت پنهنجيءَ سيٽ تان اُٿي
ته ٻنهي کي لڳو ته شايد دروازو کولڻ لاءِ
اُٿي آهي- انتظار ڪندا رهيا ۽ ڏهن کن منٽن
کان پوءِ هوءَ وري اچي پنهنجيءَ سيٽ تي
ويهي رهي. شايد باٿروم ۾ ويئي هوندي.

ٿڌ هاڻي برداشت کان ٻاهر ٿيڻ لڳي.
موتيرام جي همت هينئر پست ٿيڻ لڳي.
ڪمپارٽمينٽ ۾ ڪتي ويٺل مسافر هينئر هيٺ
لٿو. اِنهيءَ وچ ۾ هينئين مسافر به وڃين سيٽ
کولي اُنهيءَ تي ٻار ۽ عورت کي ويهاريو ۽ ٽئين
لٿل مسافر دريءَ جا پٽ تاڪ لڳائي ڇڏيا.

هاڻي اندريان اَندر ۽ ٻاهريان ٻاهر. گاڏيءَ
کي لڳاتار هلندي به ڪلاڪَ کن ٿي ويا هئا. اَڃا
به اَڌ-ڪني ڪلاڪَ جو سفرُ طئه ڪرڻو هئو.

ملٽريءَ جي جوانَ کي ياد آيو ته هُنَ
شولڊر بيگ ۾ دستانا به رکيا هئا. دروازي
جي هينڊل مان اَندران ٿي هٿُ وجهي ٻئي
هٿَ واريءَ ٻانهن جي ڪُلهي ۾ لٽڪيل شولڊر
بيگ ۾ هٿُ وجهي ۽ اَندران ٿي اَندران
ٽٽوليندي هِڪُ دستانو ڪڍي ورتائين ۽ موتيرام
طرف هٿُ وڌائيندي چيائين ته ”وٺُ يارَ!
هٿَ ۾ پاءِ ته ٻيو دستانو ڪڍي وٺان.“
موتيرام کي ٿڌِ ته ڏاڍي لڳي رهي هئي،
پر وري به ٻاهريون ڀنو رکندي چيائين، ”نه
يارَ، مان دستانا پايان ۽ تون ڏسندو رهين.
اِهو ٺيڪ نه آهي.“ ايتريءَ دير ۾ ملٽريءَ
جي جوانَ شولڊر بيگ مان جيئن ئي ٻيو دستانو
ڪڍي موتيرام اَڳيان وڌايو، ته سندس هٿَ
مان ترڪي ويو ۽ وڃي هيٺ فوٽ بورڊ تي
ڪريو. ملٽريءَ جي جوانَ ڪوشش ته گهڻي

آهي ۽ وڃبو به اُنهيءَ مدراس جئپور ايڪسپريس ۾. پر چڙهڻ کان اڳ ڪرين ڀوپال کان لنگهڻ لڳي هئي ته اُجين ۽ ڪوٽا وارا ماڻهو بنا رزرويشن جي هر ڪنهن سليپر ڪوچ ۾ چڙهي پوندا هئا ۽ اُجين اڳيائي کن ڪلاڪن ۾ ايندي هئي- وهڻ لاءِ جڳهه نه به ملندي هئي ته اڳيائي ڪلاڪ گاڏيءَ جي هڪ پاسي کان ٻئي پاسي گهمڻ ۾ ئي پورا ڪري ڇڏيندا هئا. هوڏانهن ڀوپال مان رزرويشن جي ڪوٽا هئي آخرين ٽي ٻڻ ڄيتري، تنهنڪري جن گاڏن ۾ ڀوپال جي ڪوٽا نه هوندي هئي اُنهيءَ گاڏي وارا ڀوپال اسٽيشن اچڻ کان اڳواٽ ئي گاڏيءَ جا دروازا بند ڪري هٿان مٿان بولٽ ڪري ۽ دريءَ واري پاسي جون ٻئي ڪڙڪيون ٽيبسٽائين بند رکندا هئا جيستائين گاڏي پليٽفارم نه ڇڏيندي هئي.

موتيرام ته اڳيئي طئه ڪيو هو ته ويندس ته مدراس جئپور ايڪسپريس ۾. اڳيائي ڪلاڪن ۾ اُجين پهچندس، رات جو سنڌي ڌرمشالا ۾ رهندس ۽ صبوح جو سج اُڀرڻ وقت شپرا نديءَ ۾ سنان ڪري پشپانجلي ارپت ڪندس. جهوليلعل سائينءَ جي مهر ٿي ته ايڪسپريس گاڏيءَ جو نالو ”سنڌو ايڪسپريس“ ضرور ٿيندو.

موتيرام آهي بدن ۾ ڀريل سو پنهنجيءَ متوالي چال سان حڏهن پليٽفارم تي پهتو ته گاڏيءَ هلڻ جي سيٽي وڄائي. هيءَ سچ هڪ گاڏي کان ٻئي گاڏي ڏانهن ڊُڪڻ لڳو، پر دروازا سيني گاڏن جا اندران بند. ايتري ۾ گاڏي ڌيري ڌيري هلڻ لڳي، هن به تڙ... ۾ هڪ دروازي جي هئنڊل کي ...هن کي فوٽ بورڊ تي بيٺل ڏسي هڪ ملٽري جوان به ساڳئي فوٽ بورڊ جي هئنڊل کي جهلي چڙهي پيو. خوشقسمتيءَ سان نڪو موتيرام کي ڪو سامان هيو ۽ نڪو ملٽريءَ جي رنگروٽ وٽ ڪو سامان هئو. موتيرام کي اُجين لهڻو هو ۽ ملٽريءَ جي رنگروٽ کي ڪوٽا تائين وڃڻو هو.

تپه سياري جا ڏينهن هئا. هن سال ٿڌ به ٿڌ جهڙي هئي. پهرين پنج ڏهه منٽ ته ٻنهين کا ڇُرڪر ڪانه ڪئي پر هڪ ته ٿڌي هوا مٿان گاڏي وري پوري رفتار سان هلي رهي هئي. ملٽريءَ جو جوان پنهنجي پوريءَ طاقت سان دروازي کي ڌڪ به هڻڻ شروع ڪيا ۽ زور زور سان واڪا ڪري گاڏيءَ ۾ اندر ويٺلن جو ڌيان به ڇڪائڻ جي ڪوشش ڪرڻ لڳو. هوڏانهن دريون بند هئڻ جي ڪري گاڏيءَ جي اندر جا وهي واپري رهيو هئو تنهنجي خبر ئي نٿي پئي.

گاڏي هڪ طرف هوا سان ڳالهيون ڪندي هلي رهي هئي ته ٻئي طرف ٿڌ به وڌي رهي هئي. موتيرام جو سڄو شرير هاڻي ٿڌ جي ڪري ڏڪي رهيو هو-

ايتري ۾ اندران گاڏي مان دريءَ جي کلڻ جو آواز ٿيو. سامهون ويٺل هڪ مسافر اُٿيو ۽ هڪ دري ته کوليائين پر ٻين واري دري اڃا بند هئي، گاڏيءَ ۾ اندر اڃا لائيٽ ٻري رهي هئي. سامهون نظر ايندڙ مسافر پنهنجي ڪرتي جي هڪ پاسي واري کيسي مان پهرين سگريٽن جو پئڪيٽ ڪڍيو ۽ تنهن کان پوءِ وري لائيٽر ڪڍي سگريٽ دُکائي ۽ آرام سان سگريٽ مان وڏا وڏا سوٽا هڻڻ لڳو ۽ دروازي جي فوٽ بورڊتي بيٺل ٻنهي مسافرن ڏانهن نهارڻ لڳو.

سنڌوءَ کان شپرا جو سفر

جهمون چِڳاڻي

ڪ لياڻ ڪئمپ وارا اُلهاس نگر کي سنڌو نگر بڻائڻ لاءِ گذريل پنجاهه سالن کان پاڻي وِلوڙي رهيا آهن پر اجا تائين کو کڙُ-تيلُ ته ڪونه نڪتو آهي. هيڏانهن بئراڳڙه وارن به سوچيو ته ڪئمپ جو نالو بدلي سنت هردارام نگر ڪريون ۽ هنن اِهو ڪم پارٽ جي وڏان جي داعري ۾ ڪيو. شهر جي نگرنگم جي ميئر طرفان نالي بدلائڻ جو پرستاو پاس ڪرائي راجيه سرڪار معرفت مرڪزي سرڪار ڪي موڪليائون. پر لڳي ٿو سنڌي جو آهي اللهُ واهي. مدراس جو نالو ’چينئي‘ ۽ بمبئيءَ جو نالو ’ممبئي‘ ته ٿيو آهي پر بئراڳڙه وارا اجا به بئراڳين وانگر پيا واجهائين.

ويجهڙ ۾ جو وري سنڌين کي چاڻ ملي ته سنڌو نديءَ جو اُدگم اِسٿل ته ڪئلاش مانسروور آهي ۽ اُتان ئي سنڌو ندي وهندي جمون ڪشمير جي ليهه ۽ لداخ کان ٿيندي پوءِ سِنڌ (هاڻي جنهنکي پاڪستان ٿا چون) ۾ چيهه تي ڪري ته موتيرام کي به ڪُڏ ڪنيو ته جڏهن گنگا، گوداوري، ڪاويري ۽ جهيلم ندين جي نالن پٺيان ريل گاڏيو[ن] هلن ٿيون، ۽ جيڪڏهن راشٽر-گان ۾ س[نڌ] جوذڪر آهي، ته پوءِ ”سنڌو ايڪسپريس“ ڇو نه هجي.

موتيرام آهي ته جل ڦٽاڪو، سو هن به ڪئمپ ۾ ”ريلوي سُوِڌا سنگهرش سَمِتي“ برپا ڪري ګهڙَ ڪئي ته هِڪ ته مدراس کان جئپور جيڪا ايڪسپريس ريلگاڏي ٿي هلي اُها بئراڳڙه ۾ به بيهي، ڇو جو سِنڌين جا سوين رِشتيدار جئپور ۽ وچ وارين اسٽيشنين تي رهن ٿا ۽ ٻيو ته انهيءَ ايڪسپريس گاڏيءَ جو نالو به رکيو وڃي ”سنڌو ايڪسپريس“

موتيرام جي وري مساڻي ٻاون سان ګ هڻي دوستي هئي ۽ هڪ مساڻيءَ ڪيس صلاح ڏني ته جيئن ته توهانجو مسئلو سِنڌوءَ جهڙي پوِتر نديءَ سان جڙيل آهي تنهنڪري جيڪڏهن ويجهي ڪا پويتر ندي هجي ۽ اُنهيءَ ۾ توهان سنان ڪندا ته توهانجو ڪارج سِڌ ٿيندو.

هاڻي موتيرام طئہ ڪيو ته وڃبو ته اُجين ڇو جو اُتي شپرا جهڙي پويتر ندي

نالو	:	جهمون چِڳاڻي
جنم	:	حيدراباد سِنڌ ١٩٣٠-٩-٥
ڇپايل ڪتاب	:	مهامتي پراڻ ناٿ جي واڻي (ٻه ڀاڱا)؛ هِڪُ ٻيو وِرهاڱو
انعام	:	سينٽرل هندي ڊائريڪٽوريٽ طرفان (مهامتي پراڻ ناٿ تي) سنڌي اَڪادمي دهلي طرفان (ساهت اِنعام ١٥٠٠٠ رُپيه)
پيشو	:	ريجنل اِنسٽيٽوٽ آف ايڊيوُڪيشن، ڀوپال (مڌيه پرديش)
پتو	:	G-1 Ram Laxman Niwas, Baira Garh, Bhopal-462030

هوءَ ڪويتا کي ڪٿي نہ ڪٿي اڪيلائي جو فڪر. پر ڪويتا تہ اڳ ئي پنهنجي سپنن جي سوداگر کي دل ڏيئي چڪي هئي. هن اڻ سڌيءَ طرح شوبا سان اظهار ڪيو تہ ڪيلاش قسمت وارو آهي. شوبا کي ڪويتا جي دل جي ڳالهہ سمجهڻ ۾ دير نہ لڳي. هن چيو ڏيڏي تون فڪر نہ ڪر مان موقعو ڏسي ڏيڏيءَ سان ضرور ڳالهہ ڪندس.

هڪ ڏهاڙي پنهنجي پيءُ کي موڊ ۾ ڏسي شوبا چيو ڏيڏي ڪيلاش سٺو ڇوڪرو آهي نہ؟ سندس پيءُ چيو ها ڏاڍو قابل آهي تڏهن تہ انيل جي پيءُ جي پئسن تي پسو ڳنڍو ڇمائي. ڪويتا جهڙا پردي جي پٺيان بيٺي هئي تنهن جڏهن پنهنجي ڀاءُ جا لفظ ٻڌا تہ هن جي دل لڳي پيئي. پنهنجي پيءُ جو موڊ ڏسي شوبا کي وڌيڪ ڳالهائڻ جي جرئت ئي ڪا نہ ٿي.

هڪ ڏينهن جڏهن شوبا پنهنجي پيءُ کي ڪنهن سوچ ۾ غلطان ڏٺو تہ چيو، ڏيڏي جا پيا سوچيو. چيائون تنهنجي آئيندي جي باري ۾. ان وچ ۾ ڪيلاش اچي نڪتو جا ڳالهہ هن کي نہ وڻي. هو بنا سبب ڀڙڪي اٿيو. ڪيلاش کي چيائين مهرباني ڪري هلو ڪمهلو اسان وٽ اچي اسان کي پريشان نہ ڪندو ڪر.

ڪيلاش کي هن جي ان طرح جي ورتاءُ تي نہ صرف عجب لڳو پر سخت افسوس ٿيو. ڪيلاش جي وڃڻ کان پوءِ ڪويتا زار زار رنو. هن پنهنجي قسمت تي ملال ڪيو.

هڪ ڏينهن هوءَ گهران لڪ چوريءَ ڪيلاش سان ملڻ ويئي. ڪيلاش چيو مان تنهنجي جذبن کان واقف آهيان. مان توکي اهڙي ڪا صلاح نہ ڏيندس جنهن سان تنهنجي ڀاءُ جو ڪنڌ ... دنياداريءَ ۽ سماج کي ڏسڻو آهي. هو ... هلي ويئي. ٻئي طرف

گهنشام جڏهن شوبا جي رشتي جي انيل سان ڳالهہ ڪيدي تہ هن چيو توهان کي غلط فهمي ٿي آهي. شوبا منهنجي دوست آهي. رشتي جي لحاظ کان اسان جي خاندانن ۾ زمين آسمان جو فرق آهي. گهنشام جي پيرن هيٺان زمين نڪري ويئي. هو جڏهن گهر واپس وريو تہ شوبا روئي رهي هئي. هن ڏڪندڙ هٿن سان ڪويتا جو خط پيءُ کي ڏنو. هن خط پڙهڻ شروع ڪيو.

پيارا ڀاءُ

اڄ ڏينهن تائين مون پيءُ ۽ ماءُ جي ڪمي محسوس نہ ڪئي هئي. مون اوهان کان ڪڏهن بہ ڪجهہ ڪين گهريو. اڄ مان ائين محسوس ڪري رهي آهيان تہ جن جا ماءُ پيءُ نہ هوندا آهن سي بدنصيب ۽ بدبخت هونديون آهن. جن مان، مان بہ هڪ آهيان، يتيم لاوارث، پيار کان محروم. توهان هميشه مون ۾ ۽ شوبا ۾ فرق ڪيو، جڏهن تہ شوبا مونکي پنهنجي جان کان بہ پياري ۽ مان شوبا لاءِ سڀ ڪجهہ هيس. ڪيلاش جي شرافت عزت ڪري شڪست کاڌي. هن لاءِ اوهان جي دل ۾ هميشه نفرت رهي. منهنجي زندگي ڪيلاش کان سواءِ اڌوري آهي. جيستائين اوهان کي هي خط ملندو تيستائين مان پنهنجي اما بابا وٽ پهچي چڪي هوندس. توهان لاءِ پئسو ئي سڀ ڪجهہ آهي. مون سوچيو هو تہ پنهنجا تہ پنهنجا ئي هوندا آهن. مونکي خبر ڪا نہ هئي، پنهنجا بہ پراوا ٿيندا آهن.

توهانجي ناسمجهہ ڀيڻ
ڪويتا

ڪويتا جو خط پڙهي گهنشام جي اکين مان ڳوڙها لڙي آيا.

❖❖❖❖

شويا پنهنجي سالگره تي پنهنجي ڪاليج جي ساٿين کي نينڊ ڏني ته ڪويتا هن کان پڇيو انيل ايندو ڇا؟ شويا معنيٰ خيز نظرن سان ڪويتا کي ڇيو توهين انيل جي ڳالهه ڇڏي ڏيو، توهان اگر ڪنهن کي نينڊ ڏيڻ چاهيو ٿا ته ٻڌايو ؟ ضرور نينڊ ڏينديس. ڪويتا شرمائيندي چيو ،نه نه مونکي ڪنهن کي اِنوائيٽ نه ڪرڻو آهي. شويا شرارتي انداز ۾ چيو، ديدي صاف صاف چو نه ٿا چئو ته ڪئلاش کي ضرور سڏج. اوهين فڪر نه ڪريو مون اڳ ۾ ئي ڪيس نينڊ ڏني آهي. هاڻي ته خوش آهين نه ؟

ڪويتا شرم ۾ ٻوٽيءَ جيان نيڻ جهوڪائي ڇڏيا.

ڪويتا گهر کي خوب سجايو لذيذ طعام تيار ڪيا. شويا ڪلي ڇيو ديدي توهان ته ايڏيون تياريون ڪيون آهن ڄڻ منهنجي سالگره نه بلڪ شادي خانا آبادي جو جشن آهي. اڄ ته رنڌڻي جي پڇر ڇڏيو. شام جو سالگيره واري پارٽيءَ ۾ جڏهن انيل سان گڏ ڪئلاش کي ڏٺو ته ڪويتا جا نيڻ ٺري پيا. شويا انيل جو پنهنجي پيءُ سان تعارف ڪرائيندي چيو ڊئڊي انيل جو اِمپورٽ ايڪسپورٽ جو بزنيس آهي ۽ هنن جي ڊئڊيءَ جون وڏيون اِنڊسٽريز آهن. شويا جي پيءُ کي پنهنجي ڌيءَ تي فخر ٿيڻ لڳو ته ايڏي وڏي ماڻهوءَ سان سندس واقفيت آهي. انيل ڪئلاش جو تعارف ڪرايو. پر شويا جي پيءُ ان کي نظر انداز ئي ڪري ڇڏيو. شويا کي پنهنجي پاءُ جي وهنوار تي افسوس ٿيو. جڏهن انيل کي محفل ۾ ڪو گيت پيش ڪرڻ جي فرمائش ڪئي ويئي ته هن ڇيو مونکي ڳائڻ ڪونه ايندو آهي. باقي ڪئلاش تمام سنو ڳائيندو آهي. ڪئلاش جي غزل پيش ڪرڻ تي شويا داد ڏيندي پنهنجي پيءُ کي ڇيو ڊيڊي ڪئلاش جو آواز سنو آهي نه ؟

گهنشام طنزايه انداز ۾ ڇيو ها محمد رفي آهي. انڪري هن پڙهڻ ۾ ڪو ڀوتو نه ڀاريو آهي.

ڪويتا کي پاءُ جا لفظ تير وانگر ڇپي ويا. دل ۾ سوچڻ لڳي دادا هن لاءِ اهڙا لفظ ڇو ٿو ڳالهائي، هو غريب آهي انڪري.

انيل ڪئلاش کي ڪاروبار ڪرڻ لاءِ ڪجهه پئسا پنهنجي پيءُ کان وٺي ڏنا. ڪويتا جي گهر کان ٿورو پرڀرو سندس دڪان هو. هوءَ لنگهندي پائيندي ڪئلاش سان پنهنجي دل جو حال اوريندي هئي. هو ٻه پنهنجي ننڍپڻ جون ڳالهيون ۽ زندگيءَ تي وقت جي مار جو ذڪر ڪندو هو. ڪويتا جي دل چاهيندي هئي ته هوُ ڪنهن نه ڪنهن بهاني هن سان روز ملي. هو جڏهن ٻه سندس گهر ايندو هو ته هن جو پاءُ گهنشام ٺوڪ مخول ڪندو هو. ٻئي طرف انيل جي اچڻ تي خوشيءَ ۾ ڪٿو نه سمائيندو هو. هوُ چاهيندو هو ته سندس ڌيءَ جي شادي هن سان ٿئي ته هو تري هٿي وچي تخت تي وهندي. هوڏانهن ڪئلاش وڏن جو ادب ڪرڻ وارو محنتي نوجوان هو. هن پنهنجي جذبن کان ڪيترا دفعا ڪويتا کي واقف ڪرڻ چاهيو پر سندس زبان ساٿ نه ڏيندي هئي. ٻنهي جي دل ۾ هڪ ٻئي لاءِ بي اِنتها پيار هو. ڪويتا پنهنجي پاءُ اڳيان دل جي ڳالهه ڪرڻ جي جرئت نه پئي ڪري سگهي. وقت گذرڻ لڳو. ٻنهي ڪاليج جي پڙهائي پوري ڪري ورتي. گهنشام پنهنجي ڌيءَ جو رشتو انيل سان ڪرڻ لاءِ اُتاولو

پنهنجا پرائوا

وينا شرنگي

ڪويتا جا ماءُ پيءُ ننڍي هوندي ئي گذاري ويا هئا. ڪويتا کي ڀاءُ ڀاڄائيءَ پاليو. سندس عمر ۽ ڀاءُ گهنشام ۾ پندرهن سالن کان مٿي جو فرق هو. گهنشام کي ڌيءُ ڄائي جنهن جو نالو شوڀا رکيو. ڪويتا ۽ شوڀا ۾ عمر جو فرق هو پر ٻئي قدبُت جي لحاظ کان هڪ جيتريون ئي لڳنديون هيون. ڪويتا فهمبدي ۽ شوڀا شوخ ۽ چنچل. ڪويتا سهڻي سنجيده ۽ شوڀا ناز-نخري واري. شوڀا جو پڙهڻ ۽ لکڻ طرف ڌيان گهٽ ۽ کائڻ ٺهڻ جو شونق وڌيڪ. ڪويتا کي پڙهڻ-لکڻ جو بيحد شونق پر قسمت هن سان بي وفائي ڪئي. ماءُ پيءُ جي گذاري وڃڻ ڪري هن جي پڙهائي اڌ ۾ رهجي ويئي. گهر جي ڪم ڪار جو بوجهه سندس نازڪ ڪلهن تي اچي پيو. شوڀا جڏهن ڪاليج کان ايندي هئي ته هوءَ ان کان ڪتاب وٺي پڙهندي هئي. هن پنهنجي ڀاءُ گهنشام کي منٿون-منٿون ڪيون ته ڪس پرائيويٽ طور امتحان ڏيڻ جي اجازت ڏئي. پهرين ته هن ڪافي آنا ڪاني ڪئي پر پوءِ ميزان منٿن ڪري نيٺ هن ها ڪئي. ڪويتا ۽ شوڀا ڪڏهن به هڪ ٻئي سان حسد نه ڪيو. هڪ ڏهاڙي شوڀا ڪاليج جي شاگردن سان پڪنڪ تي وڃي رهي هئي. هن ڪويتا کي به هلڻ لاءِ چيو پر گهنشام هن کي منع ڪري ڇڏي. جڏهن شوڀا کي خبر پئي ته هن پنهنجي پيءُ جي اڳيان ضد ڪرڻ شروع ڪيو. مجبور هن کي پنهنجي لاڏلي ڌيءَ اڳيان جهڪڻو پيو.

پڪنڪ تي شوڀا سندس ساٿي پنهنجي هم ڪلاسي انيل ۽ ان جي ٻئي دوست ڪنلاش سان ڪرائي. ڪنلاش جا ماءُ پيءُ ننڍي هوندي ئي گذاري ويا هئا. سندس ڪچڙن ڪلهن تي پيءُ جي بزنس جو بوجهه پئجي ويو. جنهن ڪري هو پنهنجي پڙهائي جاري نه ڪري سگهيو ۽ سندس دوست انيل مالدار پيءُ جو سڪيلڏو پٽ هو.

خبر سان امتحانن جا نتيجا نڪتا. شوڀا رواجي نمبرن سان پاس ٿي ته ڪويتا سُٺي نمبرن سان. ڪويتا خوشيءَ خوشيءَ وڃان جڏهن ڀاءُ کي ٻڌايو ته هن منهن ڦيري ڇڏيو. ٻنهي جي پڙهائي جاري رهي.

نالو :	وينا شرنگي
جنم :	لاڙڪاڻو، سنڌ ١٦ فيبروري ١٩٤١
ڇپايل ڪتاب :	سنڌ جون يادگيريون، ڪمڻي وساريان ويڙهيچن، سنڌ جا سفرناما، پکا پنهوار، ڏلي مون ڏيهن ڦما، واسا جا واسنگ، ڪچان ترڪافر، اجنتا جي مورت، ٻيا مختلف
انعام :	هندي ڊائريڪٽوريٽ دهلي، نئين دنيا پبلڪيشن، ڊاڪٽر هرومل سدارنگاڻي گولڊ ميڊل، رامڪشاڻي فائونڊيشن، آل انڊيا ڪلچر سون
پيشو :	ڍڪي جنيپور طرفان- سنئر پروڊيوسر، پرڏيهي نشريات آل انڊيا ريڊيو
پتو :	٥-ان-ترڙيري، نئين دهلي-١١٠٠١٢

ويٺو ۽ ڇوڪري تي ڪڙي نظر رکڻ لڳو. ڇوڪرو
سليپرَ کي پالش مٿان پالِش پياري رهيو هو،
ليڪن سُڪَلُ نوٽ ڇمڙو اُها چمڪ نہ آڻي
رهيو هو، جيڪا ڇوڪري چاهي ٿي. ڇوڪرو
سليپرَ کي تيز تيز برش سان چمڪائڻ لڳو.

- اڙي، ڇوڙا! رُکو پيو برش رهڙين.
پالش لڳاءِ، پالِش.

ڇوڪري هُنجي ڪڙڪ آواز کان
گهبرائجي سليپرَ تي پالِش لڳائي.

- هيءَ پالِش تو لڳائين؟ صفا تِرَ
جيتري! ٻي بہ لڳاءِ.

ڇوڪري ٻي بہ پالِش لڳائي ۽ سليپر
پالِش ڪرڻ جو گويا مَٿس جنون سوار ٿي ويو.
پالِش ۽ برشُ، برشُ ۽ پالِش، پالِش ۽ برش ...

بس، بس، ڇورا! جڻُ تہ نہ سَوار ٿيو
اَٿيئي؟ هڪَ مُسافر، جنهن بوٽُ پالِش ڪرايو
هو، سليپر جي ڪايا ڪَلپ ڏسي چيو.

مُسافر جي آواز تي ڇوڪري ٿمجي سليپَرُ
ڏنو ۽ خود ئي ڪِڻ لاءِ حيرت ۾ پئجي ويو. سليپَرُ
تِجلا ڏيئي رهيو هو، جڻِ نئون نڪورو هجي.

- ڪٿو، سيٺ. ڇوڪري ساڻي لهجي ۾ چيو.

هُنَ سليپَرَ تي تنقيدي نظر اُڇلي،
ليڪِن مين-ميڪ جهڙو بہ ڪُجهہ نہ ڏِسي،
کيسي مان هڪ ڀُراڻو سُراڻو نوٽُ ڪڍي
ڇوڪري کي ڏنائين. هاڻِ ڇهَ مهينا ڪنُ
نئون سليپَرُ نہ وِٺو پَوَندو، هُنَ سوچيو.

ڇوڪري نوٽُ کيسي ۾ وِڌو ۽ پالش
جي دٻي ۽ برشُ ٿيلهي ۾ وِڌائين. ٻين
مُسافرن کان پالش جو پُڇڻُ هُنَ کان جڻِ
وسري ويو. فرش تان اُٿيو تہ مٿي قِرَڻَ
سبب ڪريو تہ هُنَ ٿيلهو ڏيئي چِيُس -
اَڙي، ڇوڙا! سنڀالي هلُ، مٿان پيو ڪِرين.

ڇوڪري پاڻ سنڀاليو.

- هيءُ چمپلُ پالِش ڪر. هڪ مُسافر ڇو...
کي چيو. ليڪِن ڇوڪري ڪُجهہ ٻُڌو ئي ڪون...
مُسافِرَ ڇوڪري کي ٻانهن کان ڏونڌا...
چيو - ٻوڙو آهين ڇا؟ چمپل پالِش نہ ڪرڻي اَٿيئ...

- ها صاب، ڪرڻي آهي. ڇوڪ...
گويا غشيءَ مان سُجاڳُ ٿيو.

ٽرين هِڪَ اِستيشن تي بيٺي تہ ٿيله...
مان لوٽو ڪڍيَ هُن پاڻيءَ واري کي سڏيو. اِ...
اِستيشن جو موبائل پيائو هو. پاڻيءَ واري اچڻ ...
ٿوري دير ڪئي تہ هو زور زور سان رڙين مٿان...
رڙيون ڪرڻ لڳو. هُن لوٽو پرائي سيٽ تي رکيو...

ڇوڪرو چمپل پالش ڪري...
ڪمپارٽمينٽ جي ٻئي خاني ڏانهن هلي...
ويو. ٽرين هلي تہ هُن پنجن ڀُرن وارو وڏو...
ٽفن کوليو. ٻزن ڪن پوريون، ڇانور، ٻہ ٽي...
سبزيون، آچار ۽ مٺائي وغيره هو. لوٽي مان
هٿ تي پاڻي لاهي هُن پٽ تي ڇٽڪا...
فرش تي گپ جهڙو ڪجهہ ٿي پيو. مسافرن
تنهن هوندي هُن ڏانهن عزت جي ڀاوَ سان
نهاريو. لوٽو سيٽ تي رکي ڏوتيءَ سان
هٿ اُگهي روٽيءَ کي هٿ جوڙي، هُن
کائڻ شروع ڪيو. روٽي کائي، دريءَ مان
گرڙي ڪري، پاڻي پي، هُن ٽفن بند ڪيو.
هُن ڏوَ جون چار پنج اوگرايون ڏنيون.

هاڻي ٽرين هڪ پُل تان هلي رهي
هئي. پُل تان هلڻ سبب ٽرين جو آواز
بدلجي ڀاري ٿي ويو. هُن دريءَ مان ٻاهر
نهاريو. هيٺ نديءَ جو جل هو. هُن کيسي
مان ڪجهہ سڪا ڪڍي نديءَ ۾ اُڇاليا ۽
ڪنڌ جهوڪائي هٿ جوڙيائين.

❖❖❖❖

چوڪري تيليءَ مان پالش جي دٻي ۽
برش ڪڍيو. چمپل کي برش سان پهرين صاف
ڪيائين ۽ دٻيءَ مان پالش ڪڍي، چمپل تي
لڳائي، برش سان چمپل چمڪائڻ لڳو. چمپل
پالش ڪرڻ ۾ هو ايترو ته محو ٿي ويو ڄڻ
چمپل کنهن ڪامپيٽيشن لاءِ رکڻي هئس.
چمپل پالش ٿي چڪي ته هن جي چهري تي
هڪ رچناڪار جهڙي خوشي اڀري آئي.
- صاب، ڏسو چمپل. چوڪري فخر سان چيو.
- واهه! چمپل ته بلڪل نئين ڪري
ڇڏي اٿيئي، منهنجي به چمپل پالش ڪر.
لڳولڳ ويٺل مسافر چيو.
چوڪري ۵۰ پئسا ولي کيسي ۾ وڌا ۽
هڪ ٻي چمپل پالش ڪرڻ لڳو - سائين
نموني، سائين لڱن سان. چوڪري پالش ڪري
هڪ ڪلاڪار وانگر جاچي ۽ جڏهن تسلي
ٿيس ته اُها پٽ تي رکي پئسا ورتائين.
انهن ٻن پالش ٿيل چمڪندڙ چمپلن جي اڳيان،
پرسان ويٺل مسافرن کي پنهنجا بوٽ ۽ چمپلون
مريون سريون لڳيون. هڪ مسافر چوڪري
کي چيو - بوٽ پالش جو گهڻو؟
- هڪ رپيو، صاب.
مسافر بوٽ لاٿو.
دريءَ مان منهن ڪڍي آس پاس سرسري
نظر گهمائي. پرسان ئي هڪ سنهڙي سپڪڙي
۽ مري گندي چوڪري کي بوٽ پالش ۾
مشغول ڏٺائين. اڄجي گهڻن ڏينهن کان سنانُ
ئي ڪونه ڪيو هوندائس، هن سوچيو. آرام
سان ويهڻ لاءِ هو پيرن ۾ پيلُ سليپر اهي
پلٿي ماري ويٺو. لڳولڳ مسافر کي سوڙهه
... ن ڏانهنس ڏيانُ ئي ڪونه ڏنو ۽
هنن منتر جو جاپُ ڪرڻ

لڳو. هن جي سامهون سيٽ تي ويٺل مسافر
هن ڏانهن عزت جي ڀاوَ سان نهاريو.
چوڪري بوٽ پالش ڪري لاٿو ته مسافر
کيس رپئي جو سڪو ڏنو. چوڪري سڪو کسي ۾
وجهي ٻين مسافرن کي پالش ڪرائڻ لاءِ مخاطب
ڪيو. چوڪري جي لاڳيتي آواز تي هن اکيون
کوليون. سامهون سيٽ تي ويٺل مسافرن جا چمڪندڙ
جوتا ڏسي هن پنهنجي سليپرن ڏانهن نظر
گهمائي ۽ آزخود هن جي منهن مان نڪتو -
هنن سليپرن جي پالش جو گهڻو وٺندين؟
چوڪري سليپرن ڏي ته عجب ۾ پئجي
ويو ۽ ٽپڙيس وچان هن ڏانهن نهاريائين. سليپرن
کي شايد پالش جو ڇهاءُ ڪڏهن به نصيب
ڪونه ٿيو هو. بنجر زمين جيان سبرون پئجي
ويئون هئس ۽ بدرنگ به ٿي ويو هو.
چوڪري کي سليپرن ڏانهن گهوريندو ڏسي
هن چيو - چو، ڙي! واتُ جو ڦاٽي ويو اٿيئي؟
- سيٺ، هنن جي پالش جا ٻه رپيا لڳندا.
- ڇا! ٻه رپيا! مغز خراب ته نه ٿيو اٿيئي؟
- سيٺ، هنن تي تمام گهڻي پالش
لڳندي ۽ محنت به ڏاڍي ٿيندي.
- اڙي، ڇوڙا! مونکي ٿو ڏنڊو
سمجهائين؟ ٻرڪائو پالش جي دٻي ڪٿي
آٿيئي ۽ آڱر پيو ڏيکارين.
- سيٺ، هيءَ ڪُني پالش آهي ڇڱو
پلا، ڏيڊ روپيو ڏجو.
- نه نه، روپيو ئي ملندءِ، روپيو ته
گهڻو آٿيئي.
- سيٺ، پلا سوا روپيو ڏجو.
- مغز نه کاءِ، روپيو ئي ملندءِ.
- چڱو، سيٺ.
چوڪرو سليپرن پالش ڪرڻ ۾ جنبي ويو. هو ڪڙو ٿي

اَڏرمي

ايشور ڀارتي

ٽرين جي جنرل ڪمپارٽمينٽ ۾ مسافر سٿيا پيا هئا. ڪاريڊار به ماڻهن سان ڀريو پيو هو. ڪنهن مسافر کي جي ٽائليٽ جو خيال ٿي ٿيو، ته في الحال ته ڀيڙ پار ڪرڻ جي زحمت سبب خود کي روڪي پئي ويٺو. مسافرن جي ساهہ ڇڏڻ جي ايڏي ته ڳُهب هئي جو پکن جي هوا دٻجي ويئي هئي.

دريءَ جي لڳو لڳ هو ويٺو هو. هُن جو سرير ڀاري ڀرڪم هو ۽ پيٽ ڪافي ٻاهر نڪتل هوس. ٿُلهي متاڙي هئڻ ڪري هو ٻن ڄڻن جي جڳهہ روڪي ويٺو هو. سامان بہ گهڻو ڪنيو هئائين. هڪ وڏو سوٽڪيس، بيڊ ڪوَرُ بہ وڏا ٿيلها ۽ هڪ وڏو ٽِفِن.

ڪاريڊار ۾ بيٺل مسافرن ڏانهن هُن حقارت سان نهاريو. هوا ئي بند ڪري ڇڏي آٿن! هُن اندر ۾ پٽڪيو، ٻيءَ ٽرين ۾ چڙهن ها. هُن پنکي ڏانهن شُوڪي نِهاريو ۽ تازي هوا کائڻ لاءِ ڪنڌُ دريءَ مان ٽورو ٻاهر ڪڍيو. ٽرين هڪ ڳوٺ وٽان لنگهي رهي هئي. پريان هڪ مندر جو ڪلشُ ڏسي هُن هٿ جوڙي، ڪنڌ جهُڪائي، ڪُجهہ ٻُڏٻُڏايو.

ڀيڙ جي باوجود ڪمپارٽمينٽ ۾ ڦيريِا پرڳهٽ ٿي ويا. خاص فن سان ماڻهن مان رستو ناهيندا هُو پنهنجين پنهنجين چيزن جا هوڪا ڏيئي رهيا هئا:

- چانهہ، گرم چانهہ
- ڀيل پوُري، چٽپٽي ڀيل پوُري
- ڪاري سينگ، ڪاري سينگ
- ڪيلا، ملائي ڪيلا
- سئنڊوِچ، ويجيٽيبل سئنڊوِچ
- پاٽي، ٿڌو پاٽي

ڦُرتيءَ سان هُو ڌنڌو ڪري رهيا هئا. هڪ ١٢ - ١٣ سالن جو ڇوڪرو، جنهن کي ڇتين لڱن ۽ ميري ڇڊي خميص پيل هئي، هٿ ۾ ٿيلهي جهلي مسافرن کي مخاطب ٿي رهيو هو:

- پالش، صاب پالش، سيٺ پالش.

هِڪَ مُسافِرَ ڇوڪري کي سڏي چيو - ٻُڌُ تہ وٺين ڇمپل پالِش جو؟

- پنجاهہ پئسا، صاب.
- سُٺي ڪجانءِ.
- هڪدم فرسٽ ڪلاس، صاب.

نالو :	ايشوَر ڀارَتي
جنم :	ٽنڊو آدم، ضلع نواب شاه، سِنڌ. تاريخ : ١٧-٧-١٩٣٢
ڇپايل ڪتاب :	ديوارون، پهاڙ، زهر، دشمن، گردِش، خوشيرامَ جي ٻُولبا ۽ باڊِ (هِنديءَ مو ڪياڻيون)
انعام :	راجستان سِنڌي اَڪادميءَ طرفان بہ اِنعامَ، گجرات سِنڌي اَڪادميءَ جو هِڪُ اِنعامَ؛ هيمون رسورس وٽان هِڪُ اِنعامَ.
پيشو :	خانگي ڌنڌو
پتو :	ديونس بيوٽي، اِليڪٽريسٽي هائوس جي سامهون، رِليف روڊ، اَحمدآباد- ٣٨٠٠٠١

حالتن ۾ ناڙيون وڃائيندڙ بڻائي ڇڏيو آهي، ڀائي!“

هن کي اِئين به محسوس ٿيندو هو ته، جڻ پوءِ تيئن ڀاون ڀاڻ کي گهراٽ وڏيرو شخص سمجهڻ لڳو هو. هُو جيترو اهم جي ناشتيءَ لاءِ اُپديش ڏيندو هو، شايد اوتري انداز ۾ هن جو اهم به اونچو ٿيندو رهيو هو.

هڪ دفعي هي ڀاڻ غلطيءَ سبب ڪنهن گوريءَ جو وڏيڪ ڊوز ولڻ ڪري، نازڪ حالت ۾ پهچي ويو هو. اوچتو اسپتال داخل ٿيڻو پيو هيس. ڊڪٽرن بي. پي. ناٽ رڪارڊيبل جو اعلان ڪندي سندس عزيزن کي چتائي ڇڏيو هو. بعد ڊاڪٽرن جي ٿي سرخوشيءَ سبب هو نارمل حالت ۾ پهتو هو. هوش ۾ اچڻ بعد هن پنهنجي ارد گرد عزيزن جي ڀيڙ جمع ٿيل ڏٺي هئي. ڪي هفتا اسپتال ۽ بعد ۾ مهنا گهر رهڻو پيو هيس. اُن دوران جي اچ وڃ ۾ هن کي ڪڏهن به ڀاون جو درشن نصيب نه ٿيو هو.

اُن کان اڳ هن ڪيترا ئي دفعا، بدلبل جيون بعد، ڀاون کي گهر اچڻ جي لبنڊ ڏني هئي. هر دفع هن جو جواب هوندو هو ته، ”اڳ ايندو هوس هاڻي وقت ئي نٿو ملي. اڻ ئي پحر ايشور جي نزديڪ رهندو آهيان، سنساري جهنجهٽن کان دور!“

هڪ دفع هو گهر کان ٻاهر نڪري رستي تي آيو ته ڏسي، ڀاون اچي رهيو آهي. هو خوش ٿي ويو. سمجهيائين گهر اچي رهيو آهي. آجيان ڪندي هن گهر هلڻ ...و ڀاون چيو، ”تنهنجي گنڀير حالت ...، پر مونکي وقت ئي ڪٿي آهي ...ن به نه ويندو آهيان.“

”پر تون هيستائين نه آيو آهين، مون سمجهيو....“ هُن چيو هو.

”نه مونکي ضروري ڪم سان نڪرڻو پيو آهي. پرسان هتي منهنجي ڀڳتياڻي رهندي آهي. ڪنهن پريشانيءَ ۾ آهي، سندس دل رکڻ لاءِ به منت ٿي اچڻو آهي. تون ايندو ڪر نه! چڱو، مونکي نڪرڻ آهي...!“ ڀاون چيو هو.

هُن کي ياد ڪونهي ته هُو اِن بعد ڀاون وٽ ويو هو يا نه!

هُن خاني مان ٽيئن ڊائري ڪڍي. پر اُن سان گڏ، سندس من ۾ هڪ احساس اُڀري آيو. هين ڊائريءَ ۾ به اڳلي ڊائريءَ جو پهريون نالو پهرين نمبر تي نه هوندو. ضرور ڪنهن ٻئي زشتي ناتي جو نالو مٿي اُڀري آيو هوندو ۽ اڳلو نالو، ڪنهن اِندرئين پني تي هٽي ويو هوندو. يادگيرين جي گهمساڻ، سندس من ۾ خلل پيدا ڪري ڇڏيو. ڪيس لڳو، سڏي ليڪ جيان جي سندس زندگي شايد بيسوُد ۽ بي سواد رهي آهي. هڪ ٽُريءَ جيان هُو، هڪ هنڌ ٻيهان ۽ اُيو لٽڪيو رهيو آهي. رشتا ناتا ڪڏهن قريب ڪڏهن دور، ايندا ويندا رهيا آهن. پرڇويءَ جا هي ڀاڇولا پرڇويءَ سان گهمندي، ڪڏهن اونداهي طرف وڃي الوپ به ٿي ويا آهن.

ڪيس لڳو نئين سِر نئين ڊائري کولڻ بي مطلب آهي!

جهونين ڊائرين سان گڏ، هُن، نئين ڊائري به خاني جي اندر اُڇلائي ڇڏي، ڪوري جا ڪوري!!

❖❖❖❖

کھڙو آهي جو تو جھڙي ساتوڪ ماڻھوءَ کي ھيءَ بيماري ڏني آهي. شال ايشور توکي چڱو ڀلو ڪري، چاهي اِها بيماري مونکي ڏئي.“

دل جي صداقت وچان اِئين چوڻ سان گڏ ھُن همت افزائي ڪندي چيو هيس، ”گھبرائج هرگز نہ. اڄ ڪالھہ ھيءَ ڪا بيماري نہ ليکي ويندي آهي. وگيان چڱي ترقي ڪئي آهي. جلد ئي تون نوبنو ڀلي پوندين. ڪاڏي پيتي جو ڌيان رکندي تہ اڳ کان بہ اڳرو ٺيڪ پوندين.“

ڊاڪٽر جي هدايت موجب ھُن ڪيس بيضا کائڻ جي صلاح ڏني. تڏهن ھُن هڇڪندي چيو هو، ”اسين تہ برهمڻ آهيون، اِها شيءَ نہ ورتائي سگھبي.

ھُن ڪيس ۽ سندس پتنيءَ کي سمجھائيندي چيو هو، ”نيڪ آ اگر گھر ۾ نہ ٺاهيو تہ مان توهان کي پهچائيندو رهندس. دوا سمجھي ڪري کائڻا آهن.“

نہ صرف بيضا، پر مرض جي ڪورس ۽ سندس صحت سڌرڻ تائين، هو پنهنجي گھر ۾ خاص طور نهرايل پڊنگ ميوو وغيره بہ پهچائيندو رهندو هو. ڀاون اڳي کان بہ اڳرو ٺيڪ ٿي ويو هو صحت ۾.

پر پوءِ اوچتو ئي سندس زندگيءَ چمتڪار ڀريو موڙ کاڌو هو. هڪ ڏينهن هو آفيس نہ آيو هو تہ ھُن گھر وڃي پڇا ڪئي هيس. ڀاون چيو هيس، ”دوست مونکي اچانڪ ايشور جو آواز آيو آهي. پوڄا ۾ ويٺو هوس تہ اوچتو مونکي اندر مان آواز آيو. سڄو ڪمرو گھمندو نظر آيو. هِن مورتيءَ مان ڪا جوت پرگھٽ ٿي.

چوطرف مونکي جڻ پرلئہ تيڻ جو آڀاس ٿيو. آواز آيو - موت طرف جي ياترا لاءِ تون ھي جيون اجايو ڇو وڃائي رهيو آهين؟ هليو اچ منهنجن چرنن ۾!“

هو ڀاون طرف ڏسندو رهيو ۽ ٻڌندو رهيو. ڀاون چيو، ” بس دوست، هاڻ مان هتي مندر ڪندس، جيون سمرپت ڪندس، سڪارٿو ڪندس!“

ڀاون نوڪري ڇڏي ڏني. ڏسندي ڏسندي چمتڪار جي ڳالھہ چوطرفي ڦهلجي وئي. سندس گھر جو اِهو ڪمرو هاڻي مندر ۾ تبديل ٿي ويو هو. چوطرف وڄندڙ سنگنڌي ماحول ۾ ساتوڪتا ڀري شانتي!

هو ڪڏهن ڪڏهن ڀاون سان ملڻ ويندو هو. ڀاون ڪڏهن پوڄا ۾ هوندو هو ڪڏهن ستسنگ ڪندو هو تہ ڪڏهن اُپديش. صبح شام ماڻهن جي چهل پهل وڌندي رهي هئي. ڪجھہ عرصي بعد ڪمري جي مندر الڳ مندر جو روپ ورتو هو. خلق وڌندي رهي هئي ۽ اُن سان گڏ ڀاون بہ! هاڻي هو پاڻ کي ايشور جي قريب سمجھڻ لڳو هو. هو جيڪي اُچاريندو هو اُهو ست وچن ليکيو ويندو هو. اُپديش سان گڏ هو اڪثر اِها ڳالھہ ضرور ذهن نشين ڪرائيندو هو تہ، اِنسان جنم سان گڏ ئي موت طرف اڳتي ڏکجندو ٿو وڃي. ان سبب جنهن کي اوهان جيون سمجھي رهيا، اُهو جيون تہ موت طرف جي ياترا آهي!

هو ڪڏهن ڪڏهن ڀاون کي سندس اِظهاريل ويچارن، ايياس ۽ کوکلي فيلسوفيءَ لاءِ داد ڏيندي، پنهنجي هم عمر هجڻ ۽ دوستيءَ جي ناتي هن سان چرچو مسخري بہ ڪري وٺندو هو. کيس چوندو هو، ”تو عوام کي

جمڻ ٻيا نيئڻ مان! اِهو تہ ڪم جي
محنت جو اُجورو آهي؟''
''اِهو اگر اُجورو آهي تہ پگهار ڇا
آهي؟'' هُن پڇيو هو.
''ڇا توهان چاهيو ٿو تہ ايتري محدود
پگهار ۾ گهر جي وڌندڙ جوابدارين وچ،
زندگي ڀر ڪنهن مزور جيان ڪشمڪش ڪندو
رهان؟ زندگيءَ جا ڪي سپنا بہ هوندا
آهن....'' قيمت چيو هو.
''تہ پوءِ پرشٽاچار ڇا کي چئبو آهي
؟'' هُن پڇيو هيس.
''خبر ناهي، هي بہ ڪم جو اُجورو ۽
محنت جو ڦل آهي، يار!'' قيمت چيو هو.
هو چپ ٿي ويو هو.
پر اُن بعد ٻنهي جي دلين ۾ الاجي
ڪهڙي وٿي اچي ويئي هئي. هاڻي هو
ملندا تہ هئا، پر جڻ رشتو نڀاهڻ خاطر. اڳ
جهڙي گرمائش نہ رهي هئي رشتي ۾.
ڏسندي ڏسندي قيمت وڏو ماڻهو ليکجڻ لڳو
هو. ڪوارٽر مان جاءِ ۽ بعد بنگلي جو مالڪ بڻيو
هو. شهر جي معزز شخصن ۾ سندس ڳڻپ
شروع ٿي هئي. پر پوءِ اوچتو ڇا ٿيو هوس
جو هو سانده بيمار پوڻ لڳو هو. دل جي
آپريشن بہ ڪرائڻي پيئي هيس. ۽ بعد ۾
اوچتو هو موڪلائي هليو ويو هو.
سندس موت جو هاڻي هُن کي ڌڌڪو
رسيو هو. هُو سندس گهر ويو هو. ٻيجان
دوست کي ڏسي هُن جي دل ڀرجي آئي
هئي. ٻچپن کان ٻيجان گهڙيءَ تائين جون
يادگيريون سندس ذهن تي اُڀري آيون هيس.
سماج ۾ سمانتا چاهيندڙ ۽ پرشٽاچار خلاف
بغاوت اُٿارڻ جا انسا لهندڙ جوان جو چهرو
هُن جي اکين اڳيان تري آيو هو. هُن بنگلي ۾
چوطرف نظر ڦيرائي هئي، سک سهنج جي هر
چيز ميسر ۽ موجود هئي. پر هڪ دوست!؟
هُن جي اکين ۾ پاڻي ڀرجي آيو هو.
ڊائريءَ جي مٿان پاڻيءَ جون ڦُڙيون
پونديون وري هو ڇرڪي اُٿيو. هُو يادگيرين
۾ ايترو تہ کوهجي ويو هو ۽ غم ۾
غلطان، جو هٿ ۾ رکيل ڊائريءَ مٿان
اکين جڏهن آب جي آنجلي ڏني تہ،
ڇرڪي ڪري هو زمان حال ۾ واپس موٽي
آيو هو.
هُن اِها جهوني ڊائري بند ڪري ڇڏي.
هُن ٻي ڊائري کولي، اُن ۾ قيمت
جو نالو ڪٽترو هيٺ پرو يا اندرين پنن
تي هليو ويو هو. پر پهريون نالو هو پاون جو!
پاون! سندس سهڪرمي ويجهو
دوست. نوڪريءَ جي شروعات کان آفيس
جو سڀ کان نزديڪ جو ساٿي. سندس
ميلاپ پري واٽي فضيلت پري هلت ۽
ڪشش پيدا ڪندڙ صورت ڪانسواءِ خاص
طور تہ ويچارن جي هڪ جهڙائيءَ ٻنهي
کي نزديڪ آندو هو. سڄو ڏينهن آفيس ۾
گڏ هئڻ سان گڏ ۽ هڪ ٻئي کي مددگار
ٿيڻ سان گڏ سندن گهرو رشتو بہ وڌندو
ويو هو
هڪ ڏينهن جذباتي سپاڻ جي پاون
لاءِ ڊاڪٽر طاهر ڪيو هو تہ ڪس تي.
بيءَ. جي مرض پڪڙي ورتو آهي. اُن
سبب هو پوڻو پوندو ٿو وڃي.
جاٽي ڪري هو بيحد پريشان ٿي
اُٿيو هو. پاون کي پاڪر پائيندي ۽ ڪبس
دلداري ڏيندي، هُن چيو هو، '' ايشور بہ

کاليج پڙهندي مجبورن قيمت کي لاڪ مِل ۾ مزور جيان نوڪري ڪرڻي پيئي هئي. ڪڏهن ته رات جو به مِل ۾ ڪم ڪرڻو پوندو هيس. پُرشارٿ ڪري ڪِل خوشيءَ سان حالتن کي منهن ڏيڻ هن جو عقيدو هوندو هو. پونجيپتين ۽ سوارٿي عناصرن خلاف آڪروش جو اِظهار ڪندي هو سماجڪ برابري، ايمانداري ۽ حق جي طرفداري ڪندو هو. وڌندڙ پرشٽاچار هن جي ذهن کي ڄڻ زخمي ڇڏيو هو. چوندو هو ته اِن بديءَ خلاف آندولن هلائڻ گهرجي. سمورين براين جي جڙ، اِهو پرشٽاچار ئي آهي !

قيمت ائين ته پڙهائيءَ ۾ ڏڍُ هوندو هو پر سماج ۽ ديش جون خبرون حاصل ڪرڻ ۾ ماهر هوندو هو. پڙهيل ساهتيه، خبرن ۽ بدل ياشڻ جي اثر هيٺ هوُ ڪاليج جي جوان ٽولن وچ ۾ بيهي نعري بازيءَ جيان پنهنجا تيزابي ويچار ظاهر ڪندو هو. اڪثر شاگرد سندس ويچارن سان سهمت هوندا هئا. جوان رتُ تهڪي اُٿندو هو. بدتر ٿيندڙ حالتن کي سُڌارڻ لاءِ ڪُجهه ڪرڻ ۽ ڪري ڏيکارڻ جا انسنا لڏا ويندا هئا.

ڪڏهن هوُ کيس چوندو هو ته ”قيمت لڳي ٿو نيتا بڻجڻ جو تنهنجو پليٽفارم ٺهندو ٿو وڃي.“

قيمت چوندو هو، ”نه يار مان ته هڪ غريب مزور آهيان. رات جو سُپنا لهڻ بجاءِ مزوري ڪندو آهيان، ڏينهن جو پڙهڻ ۽ ڪم ڪار، ڇا زندگي آهي يار؟ بس دل ۾ سانديل باه اوٻاريندو ٿو رهان !“

ڪڏهن وري هو چوندو هيس، ”قيمت لڳي ٿو ته تنهنجي متان سامبواد[illegible] ويچارڌارا حاوي پوندي ٿي وڃي.“

قيمت چوندو هو، مان ته سڪ سهنج[illegible] سمانتا جي ڳالهه ٿو ڪريان، ڪنهن و[illegible] سان منهنجو ڪو مطلب ڪونهي.“

ڪاليجي پڙهائيءَ دوران قيم[illegible] نوڪريءَ لاءِ درخواستون ڪندو رهيو ه[illegible] آخر کيس سرڪاري نوڪري ملي ويئي هئي[illegible]

پڙهائيءَ جي پوري ٿيڻ ۽ الڳ الڳ[illegible] نوڪرين ۾ جوڙي وڃڻ سبب ٻنهي دوست[illegible] کي به الڳ ٿيڻو پيو هو. جيڪي هر رو[illegible] پاڻ ۾ گڏ هوندا هئا، اُهي هاڻي وقت ب[illegible] وقت پيا پاڻ ۾ ملندا هئا. ٻنهي جو سنٻن[illegible] ساڳيو ئي ويجهڙائيءَ ڀريو رهيو هو. تڏهن[illegible] ته هن جي ڊائريءَ ۾ ڀريون نالو قيمت[illegible] جو درج ٿيل هو.

پر پوءِ، جيئن جيئن عرصو گذرندو[illegible] ويو هن جي ڪن تي عجيب و غريب پرلاؤ[illegible] پوندا رهيا هئا. سرڪاري نوڪريءَ کي[illegible] قيمت شايد ڪامڌينو سمجهي ورتو هيو[illegible] هن جي ٽيبل جو ڪم جادوئي طريقي سان[illegible] هلندو هو. ڪو ڪم عرصي تائين اينگهجندو[illegible] رهندو هو ته ڪو اڪ چنپ ۾ ٿي ويندو هو[illegible]

پنهنجي ويجهي دوست جي اينٽري[illegible] چوُ پوُ ٻڌي هن کان رهيو نه ويو هو. هڪ[illegible] ڏينهن هن قيمت کي ورجايو هو، ”تنهنجي[illegible] باري ۾ گهڻو ڪجهه ٻڌجي پيو !“

”ڇا؟“

”اِهو ئي ته وزن رکڻ کان سواءِ ڪو[illegible] پنو تنهنجي ٽيبل تان چُري پُري نٿو.“

ڪڻ پر قيمت هن جي سامهون نهارڻ[illegible] بعد چيو هو، ”اِن ۾ بُرائي ڪهڙي آهي؟[illegible]

خلل

جينت ريلواڻي

ڪشش نئين نہ بلڪ سونهاري ڊائريءَ جي هيس. اينئين تہ هر سال ڪيس ڪا نہ ڪا نئين ڊائري، ڪنهن نہ ڪنهن وٽان اچي ويندي هيس؛ پر ڪن ڪن جو خاص ڪو استعمال نہ ٿيندو هو. ڪنهن دوست دڙي ڪي ڏيئي ڇڏيندو هو يا وري گهر ۾ ڪنهن نہ ڪنهن ڪم آڻي ڇڏيندو هو. پر هن سال ملبل ڊائريءَ ڪيس موهي ڇڏيو هو. ڊائري پاڻ وٽ ۽ پاڻ سان رکڻ جي دل ٿرڪي آئي هئس.

ڊائري پاڻ وٽ رکڻ جي فيصلي سان گڏ من ۾ سوال تري آيس تہ جن جو ڪهڙو حوالو اُپيوگ ڪري سگهجي ٿو، جو اُها سانده سال رهي سگهي. سوچيندي ڪيس خيال آيو تہ، ائڊريسون ۽ فون نمبر نوٽ ڪرڻ لاءِ هيءَ نئين ڊائري وڌيڪ ڪارگر ثابت ٿي سگهندي. هونئن بہ، ائڊريسن جي ڊائري ڪيتري عرصي کان پراڻي ٿي چڪي هيس. ڪتان پنا ڦاٽي ويا هئا يا سٽپين آڳرين لڳڻ سبب اکر ڍهي ويا هئا. ڊائري لئين بہ ڳاهڻ جي اِڇا ڪي وقت بہ وقت هو ٽاريندو آيو هو. پر هاڻ جن سونهاري ڊائريءَ جي موهہ ۾ هن فيصلو ڪري ورتو تہ، جهونيون سڀ ڊائريون ڪڍي نئين ۾ جن ڊائريءَ ۾ سڀ ائڊريسون ۽ فون نمبر نوٽ ڪري وٺجن.

هن ٽيبل جو هيٺيون خانو کولي ڊائرين جو ٿهو ٻاهر ڪڍي ورتو. اُن سان گڏ ئي هن جي من ۾ اِها چاهنا بہ جاڳي آئي تہ جن نئين ڊائريءَ ۾ جيڪا لنبي عرصي تائين سالم رهڻ جي گنجائش رکي ٿي، پهريون نالو ڪنهن اهڙي رشتي جو نوٽ ڪريان جيڪو منهنجي وڌيڪ ۾ وڌيڪ ويجهو رهيو هجي.

خاني مان ڪڍيل ڊائرين مان هڪ ڊائري کولي، پهريون نالو ڏسندي ئي هو ڇرڪي ويو - قيمت!

ويچارو!

ڪجهہ سال اڳ ئي وچولي عمر ۾ ئي راهہ رباني ولي ويو!

ڪيترو نہ ويجهو دوست هو؟ پر پوءِ؟

هن جي ذهن ۾ يادگيريون تري آيون. اسڪول کان ڪاليج تائين گڏ پڙهيا هئا. گڏ رانديون کيڏيون هئائون.

نالو	: جينت ريلواڻي
جنم	: لاڙڪاڻو، سنڌ، ٢ - ٩ - ١٩٣٦
ڇاپل ڪتاب	: سنڌيءَ ۾ ١٣، گجراتي ٻوليءَ ۾ ٢٩، هنديءَ ۾ ٢
انعام	: مرڪزي ڪاتي دهليءَ طرفان، گجرات سنڌي ساهتيہ اڪادميءَ طرفان، سنڌي اڪادمي دهليءَ طرفان ١٥ هزار جو، ڪيترين سنستائن طرفان سنمان.
پيشو	: سمپادڪ گرجر سنگو هتيوار، آريہ انگريزي گجراتي ماهوار، اخبارنويس، ڪالمسٽ.
پتو	: ٩/٣، شاستري نگر، گرداري جي پنماں، راجڪوٽ - ٣٦٠٠٠١

وسرڻ جي نہ آهي. اُهڙيون گهڻيئي
ڇوڪريون رتنا جون سُڃاڻل تہ هيون، پر
ڪي تہ سندس ساهيڙيون بہ هيون. ها،
اينڙو ضرور هئو جو ڪن جون جڏهن
جوابداريون پوريون ٿي ويئون هيون، تہ
اُنهن وڏيءَ عمر ۾ بہ شادي ڪري ڇڏي، پر
ڪيترِيون تہ اڃا تائين ڪُنواريون هيون.

ڪاليج ۾ رتنا کي ٻن ٽن ڄڻن شاديءَ
جي آڇ پڻ ڪئي پر هن نمرتا سان نہ
ڪري ڳالهہ کي اڳتي وڌڻ ئي ڪونہ ڏنو.
موهن جي پيار جا گل سندس دل کي سُگند
سان ڀُر ڪندا رهيا ۽ اڄ هيءُ خط ...!؟

سال گذري ويا، پنجتيهہ سال! موهن
لکيو هو، ”رتنا پياري! هن خط کي تون
چٺيءَ طرح پڙهج ۽ ٿڌي دماغ سان سوچج.
منهنجي طرفان ڪا زبردستي ڪونهي. پر
منهنجي من ۾ تو لاءِ قرب ۽ عزت ساڳيا
آهن. مونکي ڪا تڪليف ڪانہ آهي.
تندرستي سٺي اٿم. پنهنجو بنگلو اٿم. چار
مهينا اڳ رٽاير ڪيو اٿم. پئسي جي ڪا
چنتا ڪونهي. ٻار ويل سيٽلڊ آهن منهنجي
پتني ٻہ سال اڳ گذاري ويئي.

رتنا مان سدائين سڌ لهندو آيو آهيان
تنهنجي. مون پنهنجي پهرئين پيار بابت ٻارن
سان ڳالهہ ڪئي آهي. مان تو وٽ اچڻ ٿو
چاهيان، ڪين ڪو اعتراض ڪونہ آهي. رتنا
تون ڪجهہ بہ غلط نہ سمجهج زندگيءَ جا
پويان سال مان تو سان گڏ گذارڻ ٿو چاهيان.
مان واپس تو وٽ اچڻ ٿو چاهيان....

رتنا ڇا ڪري؟ ڇا نہ ڪري... ها ڪري
.... نہ ڪري .. يا ها ڪري... ڪيس ڪجهہ
سمجهہ ۾ نٿي آيو. ڪنهن سان صلاح ڪريان؟
نہ نہ... وينا سان؟ نہ بلڪل نہ... اِهو فيصلو مان
قدرت تي ڇڏيندس نہ تہ مان پريشان ٿي ويندس.

منجهند جو ٻہ ٽي گره ڪائي سمهڻ جي
ڪوشش ڪئي هئائين پر من ڏاڍو پريشان
رهيو هوس. شام جو تيار ٿي هوءَ بازار ويئي
ملائي ونئي آئي. منجهيل من سان تياري
ڪندي رهي. هڪ ٻہ ڀاڄي ٺاهي فرج ۾
رکيائين. موهن جي دلپسند پدنگ لاهي
رکيائين. سڄي رات هن اڌ کليل اکين ۾ اڌورا
اڌورا سپنا ٿي ڏٺا. صبح جو آئي تہ ڪيس لڳو
هو تہ رات جو سمهي ئي ڪونہ هئي. فون ڪري
گاڏيءَ جو سهي ٽائيم پڇيائين ۽ تيار ٿي
اِسٽيشن تي پهتي. هاڻي سندس دل زور
سان ڌڪ ڌڪ ڪري رهي هئي. ٽرين جي
بيهندي موهن ڄڻ ڊوڙندو رتنا ڏانهن آيو ۽
ٻيءَ گهڙيءَ هوءَ هُن جي ٻانهن ۾ هئي.

ٻن ڏينهن ڪانپوءِ موهن جا سيئي ٻار
اچي پهتا. رتنا جا ڀائر ڀاڄايون بہ ٻارن
سان اچي ويا. هڪ ڀيڻ بہ آئي. رتنا پاڻ
کي ڪيترن ڄڻن جي وچ ۾ گهيريل ڏٺو.
”رتنا هي منهنجا ٻار آهن، پٽ، ننهر،
ڏيئر، ناتي پوٽا، پوٽيون، ڏوهٽا ڏوهٽيون.“
موهن ڪيس ڇيو. رتنا ڄڻ نيم بيهوشي ۾ هئي.
هن هر وقت پاڻ کي سنڀالڻ جي ڪوشش پئي
ڪئي. پنج ڏينهن ڪيئن گذري ويا خبر ئي
ڪونہ پئي. ڇهين ڏينهن موهن ڪانسواءِ باقي
سڀني کي ويڇٽو هو. صبوح جو ئي هو گرودواري
مان ٿي آيا. رتنا ڏاڍي سٺي ٿي لڳي.
سندس سينڌ ۾ سندور هئو. هاڻي ڪيس پاڻ
کي اِهو ئي وشواس ڏيارڻو هئو تہ هوءَ ڇين
ڪٽنب ۾ هنن ٻارن جي نئين ماءُ هئي.
جيڪي ساڻس قرب سان وهنوار ڪري رهيا
هئا! ڪيس لڳو تہ هوءَ هاڻي اڪيلي ڪونہ
آهي. هيءُ سڀ سندس پنهنجا هئا ۽ ڀال
وانگر موهن ساڻس گڏ بيهلو هئو!

✧✧✧✧

دفعا پڙهيو. سندس اکيون ڳوڙهن سان ڀمتار
ٿي ويون، جن ۾ ڪي ڏنڊلا ڏنڊلا چتر چٽا
ٿيندا ٿي ويا. هوءَ روئي پيئي ۽ ٻارن وانگر
سڏڪا ڀرڻ لڳي. گهڻن ڏينهن کان پوءِ اهڙي
شوب دل کولي رتنا روئي رهي هئي. روئندي
روئندي من ئي مِن ۾ چيائين،" هي ايشور!
تو سدائين مونکان اِمتحان ورتا. ڪن ۾ پاس
ڪيئي، ڪن ۾ ناپاس. هاڻي هن عمر ۾
مونکان ڪيئن ٿو، امتحان وٺين، جڏهن مان
زندگيءَ جي لاهه تي اچي پهتي آهيان."

رتنا ۽ موهن جو پاڻ ۾ بيحد پيار هئو.
پرسندن شاديءِ نه ٿي سگهي هئي. موهن جڏهن
رتنا سان شاديءِ ڪرڻ لاءِ سندس پيءُ ۽ گوپالداس
سان ڳالهائڻ آيو تڏهن گوپالداس نه نه ڪانه ڪئي.
چيائين 'ڌيءَ جي شادي گنگا اشنان آهي پر ...."
گوپالداس وڏيڪ ڪجهه چئي ڪونه سگهيو هئو.

رتنا جي ماءُ گوميءَ سوچيو،" بنا ڏيتي
لتيءَ جي رتنا جي شادي ڪئي وڃي نه
هڪ ڌيءَ جو بار لهي ويندو. پر...."

پر رتنا دل تي پٿر رکي هال پيءُ کي
چيو،" دادا ٻاپي، هاڻي منهنجو فيصلو ٻڌو.
اسان جيڪا ڪٽنب جي دکن ڀري زندگي گذاري
آهي اُها وري مان توهان کي جيئڻ نه ڏيندس.
مون شاديءَ نه ڪرڻ جو فيصلو ڪيو آهي. جيئن
مان پنهنجن ننڍن ڀائرن ڀينرن کي پڙهائي
سندن زندگي ٺاهي سگهان." گومي ۽ گوپالداس
ڪجهه نه چئي سگهيا. گوپالداس جو ڪنڌ
هيٺ هئو ۽ گوميءَ رئي سان ڳوڙها پئي اُگهيا.

گوپالداس جي پگهار اينري ٿوري
هئي جنهن مان ڏاڍيو ڏکيائيءَ سان وقت
گذرندو هو. جيئن ئي رتنا مئٽرڪ پاس
ڪئي ته يڪدم ڪيس هڪ خانگي آفيس ۾
نوڪري ملي ويئي. هڪ ننڍي جيهه
ولي هوءَ سيني، ڪي ڪٽنب کان الڳ ڪري
آئي. هن کي پڙهڻ جو شوق هئو، جيڪو
هن نوڪريءَ کان پوءِ به جاري رکيو. ڪيس
پروفيسر ٿيڻو هو. هن کي آفيس جي
نوڪريءَ مان مزو نٿي آيو. اُن ئي آفيس
۾ هوءَ موهن جي ٽائيپسٽ هئي.

موهن کي هوءَ پهرئين ڏينهن ئي
وڻي ويئي هئي. سهڻي، سلي ناهوڪي.
پنهنجي ڪم جي هوشيار. ڏينهون ڏينهن
موهن جي دل ۾ قرب سان ڳڏو ڳڏ سندس
لاءِ عزت به وڌندي ٿي ويئي.

هن جڏهن موهن سان شاديءَ نه ڪرڻ جو
ڪيس پنهنجو مستحڪم اِرادو ٻڌايو، ته موهن
سراپجي ويو. رتنا ڪيس چيو،"موهن! مان
پنهنجي پيار خاطر پنهنجي ڀائرن ڀينرن جي
زندگي ڏکي نه ڪري سگهندس - مان سمجهان
ٿي توسان شادي نه ڪرڻ معنيٰ تو کي وڃائڻ،
تنهنجي پيار کي وڃائڻ. پر نه موهن!
تنهنجي پيار کي مان سدائين پنهنجي منَ ۾
هڪ ٻوٽي وانگر سنڀالينديس، جيڪو اڳتي
هلي خوشبودار گل ڏيندو رهندو. اِها تنهنجي
پيار جي شڳنڊ ...." هوءَ اُڳتي چئي نه
سگهي ۽ روئڻ لڳي. موهن ڙُبو سندس هٿ
کي جهلي سگهيو هو، ڪجهه چئي نه سگهيو.
پنهنجي پيار کي وقت جي حالتن ۾ ختم
ٿيندي نٿي ڏسي سگهيو. سندس من لڳي
پيو. پر ساڳئي وقت هن جي منَ ۾ رتنا
لاءِ قرب ۽ عزت وڌندا ويا. ٿوري وقت ۾
ڪيس جڏهن سرڪاري نوڪريءَ جو آرڊر
آيو، ته هوُ اهو شهر ئي ڇڏي هلي ويو.

رتنا اُنهن سِنڌي ڇوڪرين مان هئي
جن ورهاڱي کان پوءِ پنهنجي قرباني ڪري،
پنهنجي پيار جو تياڳ ڪري، گهرَ جون
جوابداريون پنهنجي ڪُلهن تي کڻي پنهنجن
ڪُٽمبن کي جيڪا مدد ڪئي هئي سا ڪڏهن

واپس

اندران واسواڻي

آ کر سچائل ٿي لڳا پر ڪيس ياد
نٿي آيو تہ ڪنهن جا آهن. سالن
کان خط ٿي ڪٿي آيو هو تنهنجو؟
جيتوڻيڪ دروازو کولڻ وقت سندس نظرون
سدائين ڪليل دريءَ ڏانهن وينديون هيون.
متان ڪنهنجو خط هجي.

پينر پاڻر خط لکڻ بدران ڪڏهن
ڪڏهن فون تي حال احوال پڇي پنهنجي
اون لاهي ڇڏيندا هئا. ها اون جن لاءِ هن
پنهنجو پيار قربان ڪيو هو. پنهنجي جيون
کي سچو بڻايو هو. ڪيترا ڏينهن ۽ راتيون
سڏڪندي ۽ جاڳندي گذاريون هيون. سندن
آئينده لاءِ جيڪا هن جاکوڙ ڪئي هئي اها
اڄ جي هڪ، ڪڏهن ڪڏهن فون جي برابر
هئي! پر هن سدائين پنهنجي من تي ضبط
رکيو هو ۽ اهڙي فينستائيءَ سان وهنوار ڪندي
هئي جو هرڪو اُن جي ساراهہ ڪندو هو.

هن ٽيبل تي پرس رکي بيٺي ئي
لفافي مان چٺي ڪڍي پڙهڻ شروع ڪئي.
رتنا پياري، هوءَ گهڙيءَ لاءِ ڇرڪي وئي.
هينان لکندڙ جو نالو پڙهي هن جي دل
جي ڌڙڪن تيز ٿي وئي ۽ ٽڪڙو ٽڪڙو
چٺي پڙهڻ لڳي. سندس دماغ جون نسون
سيٽجي ويئون. چٺي پڙهندي هن پنهنجي
هٿن کي ڏٺو، چمپل لاهي پنهنجن سهڻ…
پيرن کي ڏٺو، آرسيءَ جي اڳيان بيهي وڻند…
ڇهري کي ڏٺو ۽ وارن ۾ آيل ڪجهہ اڇ…
وارن جي ڇڳڻ کي بہ ڏٺو. سندس رٽائ…
ٽيڻ ۾ باقي ٽي سال بچيل هئا. پر رتن…
کي لڳندو هو تہ هوءَ اڃا ايڏي وڏي ڪون…
ٿي هئي. سندس ڇهري ۾ گهٽا گهنج ڪون…
پيا هئا. جڏهن نهي سنيري ڪاليج ويندي…
هئي تہ سندس ساهيڙيون ۽ متر ڪڏهن
ڪڏهن چرچو ڪري چوندا هئس، ”رتنا! لڳي
ٿي ڪونہ ٿو تہ تو کو پنجاهہ سال پورا
ڪيا آهن. تون تہ ايورگرين ٿي لڳين،
ايورگرين!“ خوب کلندي هئي رتنا ۽ دل
کولي ٽهڪ ڏيندي هئي. ڪڏهن ڪڏهن
ٽهڪ ڏيندي سندس اکين ۾ ڳوڙها اچي
ويندا هئا. ڪنهن کي سمڪ ئي ڪانہ
پوندي هئي تہ ڪو اِنهن ٽهڪن پريل ڳوڙهن
پنيان ڪا لڪل درد پري کهاڻي بہ هئي.

چٺي پڙهندي جڏهن ڏنائين تہ
سندس من جهل نہ ڏيندو تہ رنڊلي ۾ وڃي
چانهہ ناهي آئي ۽ ڏُڪ ڏُڪ ڪري پيئڻ
لڳي. ماني ڪائڻ جي اڃا نہ هئس. هن
چٺيءَ سندس من ۾ هلچل مچائي ڏني
هئي. چٺي لکندڙ جو نالو هن الائي ڪيترا

نالو : اندران واسواڻي
جنم : ميرپور خاص، سنڌ؛ ٢١ - ٨ - ١٩٢٦
ڇپايل ڪتاب : نالو ناول، منجري
انعام : نئشنل اوارڊ آف ٽيچرس پارت جي راشٽرپتي ڊاڪٽر شنڪر ديال شرما طرفان مليل.
پيشو : پرنسيپال (رٽائرڊ)
پتو : T.H.X - 23, ADIPUR (Kutch) 370205

مونسان ئي ڪا ڳڻ ڪان اڳ ڳالهه ڪئي اٿس. پر هاڻ ڏاڍو ڪير ٿڻ ۾ ڪانه پوندو. پرڪاش اندر آيو.

پرڪاش :- ممي ڊئڊي اڄ زُبي توهان سان ڳالهائڻ ٿي چاهي.

ڪملا :- اسان کي ڪجهه ڳالهائڻو ڪونهي. توهان آهڙو غلط قدم کڻڻ کان اڳ اسان کان پڇيئن ته ها. ڪنهن ڪئي آهي اسانجي فئملي ۾ inter cost شادي. ڏسُ ڪمل گهڻا سال ڊبئي ۾ رهيو، دادا چوندا هئس ڪنهن فارن جي ميم سان ئي شادي ڪر جي توکي پيار هجي ته؟ ڪمل جو اهو ئي جواب هو ڊئڊي ممي ڇوڪري توهان ئي ڏسي پسند ڪريو جي منهنجي لائق هجي ته مان ها ڪندس، باقي منهنجو پيار ڪنهن سان به ڪونهي. پڙاءِ مائٽن پسند ڪري ننهن ورتي اڄ ڇا ته ڪمل جي ڪنوار ساهرن جي عزت ٿي ڪري. ننهنجي لاءِ سنڌي ڇوڪريون ڪُلي ويون هيون جو مرهتڻ تي ڪريو آهين.

پرڪاش :- ڊئڊي ممي، ڇوڪري ته ڇوڪري آهي توهين هڪ ڀيرو سريتا سان ڳالهايو پوءِ جي توهانکي نه منظور هجي ته مان به نه ڪندس. ريتا، ريکا ٻئي ڀينرون سرينا سان ڳالهيون ڪرڻ ۾ مشغول هيون. هنن کي نه ڀاڀي پسند هئي. پرڪاش پنهنجي پيار جون ڳالهيون شايد هنن کي ڀريئن ئي ٻڌائي چُڪو هو.

زُبي :- (رام کي) انڪل هاڻ ٻڌايو ڪڏهن شاديءَ جو مهورت ٿا ڪڍايو.

رام :- (وري ٿورو خداري ڏيکاربندي) مان سوچي ڪري توهان کي ٻڌائيندس. آخر سيني سان صلاح ڪري شادي سڪ ساڻ ٿي گذري. سريتا گهر ۾ اچي پنهنجي سسُ سهري نرانن ۽ گهوٽ سان ڏاڍو مٺو ورتاءُ ڪيو آهي. هوءَ ته سماجهي ڇوڪري آهي. اسانجي سوچ هوندي آهي ته ٻيءَ ذات جي ڇوڪري adjustment ڪانه ڪري سگهندي. پر ائين ناهي. جيڪو سريتا کي ڏسي ثابت ٿي چڪو آهي. هوءَ ته هيترن نوڪرن جي گهر ۾ هوندي پاڻ کاڌو تيار ڪندي آهي.

پرڪاش :- (ماني کائيندي) ڊئڊي ممي توهان کي ننهن وڻي.

رام :- پرڪاش تو ڏاڍو سلو ڪيو آهي. اسانجي منپسند ڪنوار ورتي اٿئي. اڙي اڄ منهنجو سِرُ فخر سان اوچو ٿي ويو آهي ته منهنجي پٽ پرڪاش بنا ڏيتي ليتيءَ شادي ڪري هڪ هونهار ڪنوار آندي آهي. ڪملا سچ چيو اٿم ته، سريتا هڪ سماجهي ڇوڪري آهي، جبڪا اسان کي ڇوندبندي به ڪانه ملي ها. ڪملا جي اسين هيرالعل جي ڏيءَ ولون ها ته اڄ اُها هيرن ۽ گتين سان گڏ ڏاجو به سون جو کٺي اچي ها، جنهن سان اسان سيني کي اُٽ ويه ڪرائي ها. مونکي آش هئي ته مان پرڪاش لاءِ سُگهڙ ڪنوار ولندس. اڄ پرڪاش منهنجي آش سريتا سان شادي ڪري پوري ڪئي آهي. پٽ شل خوش هجين. پنهنجي ونيءَ سان هاڻ منهنجون سڀ چنتائون دوُر ٿي ويون.

سريتا جل جو اهو جهرنو آهي جنهنجي پير رکڻ سان منهنجو غرور ٽوپجي ويو آهي.

◊◊◊◊

هڪُ پيرو نہ ڇئو.

پرڪاش :- ها ڊئڊي مان سچ ٿو چوان سريتا تمام سٺي ڇوڪري آهي. توهين ڏسندا تہ منهنجي پسنديءَ کي ضرور ساراهيندا.

رام :- پر بہ سريتا ڏيءَ ڪنهنجي آهي ؟ سندس پيءُ ڇا ڪندو آهي ؟ ڪٿي جا آهن ؟ پائيبند عامل يا وري لاڙڪاڻي جا، ساهتيءِ جا آکھ کهڙي اٿن ؟ مان بہ ٻڌان.

پرڪاش :- سريتا مهاراشٽرن آهي، هن کي ٽي ڀينر آهن. هنجو پيءُ بزنيس مئن آهي. هو پونا ۾ رهندا آهن.

رام :- مهاراشٽرن ؟ ڇا تون مرهٽڻ سان شادي ڪندين ؟ اڙي ڪجھ تہ شرم ڪر ڪجھ پنهنجي ڀينرن جو تہ خيال ڪر. توکي بہ ڀينر آهن. تو اهو سوچيو آهي تہ مرهٽڻ سان شادي ڪرڻ سان تنهنجي ڀينرن جي مائٽين تي ڪهڙو اثرُ پوندو. سڀ مونکي ٺُڪون هڻندا تہ جنهن پٽ تي توکي ايڏو ناز هو اُن ئي سماج ۾ تنهنجو ڪنڌ هيٺ ڪري ڇڏيو.

پرڪاش :- ڊئڊي مان هاڻ بالغ آهيان پنهنجي زندگيءَ جو ڊسيشن وٺڻ جو مونکي پورو حق آهي. ڇا مرهٽا ماڻهون ڪونہ آهن. سوال آهي برادريءَ ۾ ڀائرن ڀينرن جو اُهي جڏهن سريتا سان ملندا تہ توهانجي سڀ ساراه ڪندا تہ واه جي چونڊ ڪئي اٿئين ننهن وٺڻ ۾. ڊئڊي اڄ ئي مون سريتا کي گهر گهرايو آهي.هلو گهر هاڻ هو اچڻ ۾ هوندي. رام بيدليو اُٿيو.

در تي بيل وڄيو، پرڪاش اُٿي درُ کوليو. هيلو، آئو آئو welcome هڪ ڇوڪري سلوار ڪرتو پاتل تمام سهڻي نہ پر ڪليل رنگ جي، ويهن ٻاويهن سالن جي ۾ اُن جي وڏي ڀيڻ گهر ۾ گهڙيون. پرڪاش (پيءُ ڏانهن مخاطب ٿي) ’سريتا يي ميري ڊئڊي هئن.‘ ڇوڪري مٿي تي رئو پائي رام کي پيرين پئي.

الاهجي ڇو رام جو غصو ڪافور ٿي ويو. هُن سريتا جي مٿي تي هٿ رکيو. رام جو غصو ڪافور اِنڪري ٿيو جو شايد پاڻ ٻن ڏئرن جو پيءُ هو. هُن کي سريتا صرف هڪ نياڻي ڏسڻ ۾ آئي. اُن وقت هو ذات پات ڀُلجي ويو، هاڻ ڪملا آئي.

پرڪاش :- سرو يھ ميري ممي هئہ. سريتا جيئن جهڪي پيرين پئي، تيئن ڪملا پير پٽڪائيندي روم ۾ وڃي منهن مٿو پٽڻ لڳي. روئڻ جو آواز ٻڌي رام اَندر ويو. زال کي چپ ڪرائيندي چيائين هيئنر تہ چپ ڪر. اُٿ هل هال ۾ سڀ ويٺا آهن.

ڪملا :- سائين اڄ اڃان منهنجي پيءُ جو فون آيو هيرالعل جي ڌيءَ کهڙي نہ سهڻي ڇوڪري آهي، ڏيتيءَ ليتيءَ ۾ بہ تہ هيرن جا سيٽ پيو ڏئي، وري گنين جي برسات ڪري ها. سڀ پڇ مون ڏاڍي ڀل ڪئي.

رام : ڪملا پرڪاش جيڪا ٽُڪ ڦتي ڪئي آهي اُها وات ۾ تہ واپس پوندي ڪانہ. اسين هاڻ ڇا ڪنداسين، جي نہ بہ ڪنداسين تہ پرڪاش اسانجي هٿ مان ويو، اِها پڪ سمجهہ.

رام :- ڪملا مونکي بہ عجب ٿو لڳي تہ پرڪاش نہ توکان صلاح ورتي آهي نہ

ڇا آفيس جو ڪم suffer ڪانہ ٿيندو ! پرڪاش ڪجھ بہ ڳالهائڻ کان سواءِ پنهنجي روم ۾ هليو ويو. پرڪاش تہ سمهي پيو پر رام جي نيٽڻ جي ننڊ اُڏامي وئي هئي. رام پنهنجي روم ۾ پلنگ تي ليٽي پاسا ورائيندو رهيو. گهڙيءَ اُٿي پاڻي ٿي پيتائين تہ گهڙيءَ اُٿي روم ۾ ٽهلڻ لڳو تہ ڪڏهن ٿو صبوح ٿئي. ڪملا گهوٽ کي هيڏو بيچئن ڪڏهن ڪونہ ڏٺو هو.

ڪملا :- پنهنجي طبيعت جو خيال ڪريو سمهي پئو، صبوح ٿيڻ وارو آهي. ڇو ٿا اجايو سڄايو سوچيو. پٽ آهي نہ ڏيءَ تہ ڪانهي.

رام :- ڪملا ڪيئن سمجهان، پٽ تہ پيءُ جو وڏو ٿي سهارو بڻجي چنتا کان آجو ڪندو آهي. پر هي تہ اُلٽو قصو آهي. مونکي تہ شڪ ٿو پوي. لڳي ٿو دال ۾ ضرور ڪجھ ڪارو آهي.

ڪملا :- شڪ ۽ اولاد ۾ سو بہ پرڪاش جهڙي پٽ ۾ ! ڇڏيو هاڻ سمهو. ڇڏيو رام.

رام پاسو ڦيرائي سمهي رهيو. صبوح جو اُٿي تيار ٿي رام جيئن آفيس وڃڻ لڳو تہ سوچيائين پرڪاش کي اُٿاريندو وڃان ڇو تہ اڄ يارهين بجي خاص ميٽنگون هيون. رام جيئن پرڪاش جي ڪمري ۾ گهڙيو تہ پرڪاش اڃان گهريءَ ننڊ ۾ هو.

رام :- پرڪاش اُٿ، جيئن ئي رام هٿ سان پرڪاش کي ڌونڌاڙيو تہ پرڪاش ننڊ ۾ ئي [illegible] :- جيور سرو ڇور يار مُجهي بڪنٽ [illegible] اکر ٻڌندي ئي رام جي [illegible] نڪري ويئي.

رام جو شڪ سورهان آنا سچ ٿي لڳو. هو روم مان نڪري ٻاهر آيو. ڪملا کي سڏ ڪري چيائين، ڪملا مان هيٺ آفيس ۾ هلان ٿو پرڪاش جيئن اُٿي تيئن موڪلجانس.

ڪملا :- ها ها توهين هيٺ آفيس ۾ وڃو مان هينئر ئي پرڪاش کي اُٿاري ٿي موڪليان.

رام آفيس ۾ تہ آيو پر اڄ هنجي بہ ڪم ۾ دل نہ پئي لڳي. پر ضروري ميٽنگس ٿي وڃڻ ڪانپوءِ هو پنهين هٿن ۾ منهن وجهي ليٽي پيو. ڪئبن جو دروازو کُليو.

پرڪاش :- Good morning ڏئڊي.

رام :- پٽ Good afternoon چئہ ٽائيم ڏٺو آٿئي. هيءَ ٽائيم آهي تنهنجي آفيس اچڻ جو. پرڪاش پنهنجي ڪئبن ۾ هليو ويو. رام بيل وڄائي پرڪاش کي پاڻ وٽ گهرايو.

رام :- پرڪاش هيءَ وري سرو ڪهڙو نئون دوست ڪيو اٿئي.

پرڪاش :- ٿورو جهجهڪي، سرو دوست نہ ڏئڊي سريتا تہ ڇوڪري آهي، مان پيار مان هن کي سرو چوندو آهيان.

رام :- سريتا ڇوڪري، ڪهڙي ڇوڪري ؟ ڪهڙو رشتو آهي تنهنجو هن سان ؟ مان تہ اڄ نئين ڳالهہ ٿو ٻڌان !

پرڪاش :- ڏئڊي سريتا منهنجي girl friend آهي.

رام :- بس girl friend يا ٻيو بہ ڪجھہ ؟

پرڪاش :- ڏئڊي مان سريتا سان پيار ڪندو آهيان ۽ شادي بہ سريتا سان ڪندس.

رام :- (چرڪندي)ڇاڇيءَ ڇا چيئي وري

خالي پئي آهي ڪاڏو وڃان. ڪاڏو تڏو تي ويو آهي. ڪاڻو هاڻ ڪاڻو.

رام :- ڪملا مان اڄ ڏاڍو ڏکي آهيان. پرڪاش جون ڳالهيون ٻڌي مان ڏاڍو بيچئن آهيان. مونکي پرڪاش مان آهڙي امید ڪانه هئي. اڙي پرڪاش تي ته مونکي ناز هو، اهڙو ناز جهڙو هڪ هونهار پٽ تي پيءُ کي هوندو آهي. مان ته ڏاڍو خوش هئس ته هڪُ پٽ ڏهن جي برابر آهي، مون کو پرڪاش کي جنم ڏيئي کٽيو آهي. پر اڄ ڪملا مون هارايو آهي. سڄي برادريءَ ۾ پينرن پائرن ۾ مونکي ته اُٿڻ ويهڻ ۾ ئي لڄ ايندي. ڇا توکي پرڪاش جو دير دير سان گهر ۾ اچڻ ڪانه تو کُٽڪي ؟

ڪملا :- پر پرڪاش ٻار آهي توهان ڇو ننا دير سان موٽڻ جو سبب پڇوس.

رام :- ڪملا هي سڀ تنهنجي ڇڙواڳي ڏيڻ جو نتيجو آهي. تون روز رات جو پرڪاش جي دير سان اچڻ تي اُن کان ڪجهه پڇڻ ڪانسواءِ درُ هيڏو آهستي کولين تي جو سمجهين تي ته مونکي ننڊ آهي. اڙي منهنجي نيڻن جي ننڊ اُڏامي وئي آهي. ماڻهن کي ڏيئرن وڏين ٿيڻ تي چنتا ٿيندي آهي. پر مونکي پرڪاش جي هلت چلت هٽي چنتا ۾ وجهي ڇڏيو آهي.

ڪملا :- مهرباني ڪري توهان ئي هن کان پڇو ته بهتر.

رام :- نيڪ آهي تون اڄ رات جو در نه کولجانس مان درُ کوليندس. اڄ ته مونکي پڇڻو ئي آهي. ائين چئي رام هال ۾ ويهي

پرڪاش جي اچڻ جو انتظار ڪرڻ لڳو اڄ هن کي ٿي. وي. تي به ڪجهه ڏسڻ نه پيو وڻي. هو بيچينيءَ سان ڪرسيءَ تي ويهي رهيو، ڪڏهن اُٿي هال ۾ پيو گهمي. گهڙيال هڪ جو نڪاءُ هنيو. رام جي دل تي زوردار هٿوڙو لڳو. ايتري ۾ در تي تمام آهستي بيل وڳو. رام هال جون فل بتيون ٻاري درُ کوليو.

پرڪاش :- (اندر ايندي) ساري ممي دير ٿي وئي. اڄ تيز بتين جي روشنيءَ ۾ هن ماءُ کي نه پر پيءُ کي دروازو کوليندي ڏٺو.

پرڪاش :- ڊئڊي توهان ڇو؟ مميءَ کي ننڊ اچي وئي آهي ڇا ؟

رام :- ها پٽ، مان ڪر خبر رات جو هڪ بجي ڪٿان ٿو موٽين ؟

پرڪاش :- ڊئڊي دوستن سان گپ شپ پئي ڪئي، دير ٿي وئي.

رام :- تنهنجا سڀ دوست ڇڙا ڇانڊ آهن ڇا؟ اُنهن کي آهي ڪو گهر ٻار يا ماءُ پيءُ ڪين نه ؟ جن کي گهر ڪانه هوندو آهي اُهي ائين آوارا ٿي گهمندا آهن.

پرڪاش :- پر به ڊئڊي توهان ايترو تکو ڇو ٿا ڳالهايو ڇا ٿيو جي ٿوري دير ٿي وئي. توهين سمهي پئو ها.

رام :- (ٽوڪيندي) ها پٽ مان سمهي پوان ها ۽ تنهنجي ممي روز وانگر تنهنجو انتظار ڪري ها ائين نه. شاباس هجي پٽ، توکي اِهو به خيال ڪونهي رات جو دير سان سمهڻ جي ڪري تون صبح جو دير سان اُٿندي ۽ آفيس دير سان پهچندين.

سـريتا

چندرا اين. کياڻي

ر ام کي اجان ڳالهه کانه وسري هئي، هن شراب جي بوتل ۾ پاڻ کي ايڏو ته ٻوڙي رکيو هو ته جيئن دل جو بوجهو هلڪو ٿئي. پر اج بوجو هلڪو ٿيڻ جي بدران ويو ٿي ڳوڙهو ٿيندو. رام دل ئي دل ۾ سوچڻ لڳو ڇا چوندا مٽ مائٽ ياڻر ڀينر يار دوست منهنجو بابي ۾ هيڏو ٽالو آهي، آڙي منهنجي ته ڇٽ ٿي وينديي هلي، کهڙو ڪنڌ کڻي گهمندس سنڌي سماج ۾. رات جا ٻارهان لڳي چڪا هئا. گهر جي ڀاتين کان رام جي حالت ڳجهي ڪانه هئي، پر ڪير به ڇاٽي ڪري سگهيو. رام جي هن خيالن مان هنڪي ڪيڍي سگهي ٿي ته هن جي هڪ ڌيءَ. ڏيڍس وڏيڪ ڊڏيءَ کي دکي ڏسي سهي ڪانه سگهي، اُٺي پيءُ کي ٻانهن کان پڪڙيندي -
راڻي : - ڊڏي توهان ٽائيم ڏٺو آهي. رات جا ٻارهان لڳا آهن هيءُ ٽائيم آهي ماني کائڻ جو؟ ماني اينري دير کان ڊائننگ ٽيبل تي پئي آهي ٿڌي ٿي وئي آهي. ٻالي اسانجي ته پيٽ ۾ ڪوئا ٿا ڊوڙن اُٿو اُٿو هلو ماني کائو.
رام ڌيءَ جي چوڻ تي ٻي دليو اُٿيو ءِ اچي ڪرسيءَ تي ويٺو. پر هن جي همٿ نه پئي ٿئي، نه هٿ پئو اڳيان وڌي ته کڻي کاڌو پليٽ ۾ پائي کڻي. ڪملا ڪيتري دير کان هن کي اڻين مان ۾ ڏسي ڏاڍو ڏکي ٿي رهي هئي (اُٺي ڪري) گهوٽ جي موڊ ٺاهڻ لاءِ. جو ته ڪملا چاهيو ٿي ته رام کي خيالن جي دنيا مان ٻاهر ڪڍان.
ڪملا :- توهان کي خبر آهي اج ننڍي ديدي سروج اچي وئي آهي هوءَ دادا جي گهر لڳي آهي توهان پلا اسٽيشن تي وڃڻ وڃو ها ته سڏو اسان وٽ اچي ها. رام ٻڌندو رهيو، ڪملا کي خوب خبر هئي ته ڀينر رام جون ڪمزوري آهن. هو ڀينرن کي ڌيئن کان وڌيڪ پيار ڪندو آهي. جڏهن به ڪا ڀيڻ وڪيشن ۾ سندس گهر ايندي هئي ته سڄي گهر جو ماحول ئي بدلجي ويندو هو پلا کل ءِ مذاق جو ڪوڏيو رام سڄي رات ويهي ڀينرن ءِ ڀيڻوئين سان ڳالهيون ڪندو هو. چوندو هو چار ڀينر ڪاٿي ڳالهه ڪانهي، هڪ هڪ ڀيڻ ٻي مهينا رهندي مان سڄو سال وندريو رهندس. اج رام کي پنهنجا ٿي ٻار هئا. هو ڏاڍو خوش هو.
ڪملا :- توهان ڪنهن جو پيا سوچيو پليٽ

نالو	: چندرا اين ڪياڻي
شهر	:
ڇپايل ڪتاب	:
انعام	:
پيشو	:
پتو	: P.O. BOX 16942, Jabel Ali Free Zone , DUBAI U.A.E

تيون نمبر پڻ تنهنجي پيڻ آهي !“

هوءَ اڇرج ۾ پئجي ويئي چيائين، ڪمال آهي! ليڪن توهان اِهو انومان ڪيئن لڳايو ؟

مون اِهو شروع ۾ ئي جاچي سوچي چڏيو هو.

ائين چو ؟

”اِهو اِنڪري جو مان ليڪ آهيان ماڻهن کي ڏسي، اُنهن بابت سوچي، انومان لڳائي، ڪي نتيجا ڪڍي پنهنجي ذهن ۾ محفوظ ڪري چڏيندو آهيان. لڪڻ وقت اُن مان مدد ملندي اٿم.“

”اڇا!“ هن عجب ظاهر ڪندي چيو، ”تہ توهين اديب آهيو؟“

مون مرڪندي چيو، ”اديب بہ هن ئي جهان ۾ رهندا آهن!“ منهنجي جواب تي هن جو هلڪو نهڪ نڪري ويو. چيائين، ”اديب هن جهان ۾ نہ سپنن جي دنيا ۾ رهندا آهن. ڪلپنائن ذريعي ترِيءَ تي بهشت ڏيکاريندا آهن. ليڪن اِها سچي حقيقت ناهي. هوندي سچ تہ ڪجهہ بيو ئي هوندو آهي. ۽ اُهو سچ بيحد تلخ هوندو آهي!“

مون اصل نہ سمجهو هو تہ هوءَ چوڪري اينتري سياڻي سمجهو ۽ انٽليڪچيويل هوندي. مون ڪيس داد ڏيندي چيو، ”مونکي خوشي ٿي آهي جو تون اِن حد تائين سوچي سگهين ٿي. ليڪن تون منهنجي ڳالهہ بڌ تہ ڪو اديب اگر ڪنڊن پريل راهن تي گلن جون ٽوريون پنکڙيون وڇائي، سفر کي ڪجهہ سنهجو بڻائي تہ اُن ۾ هرج ئي ڪهڙو آهي ؟“ ”آهڙيءَ طرح ماڻهو دوکي ۾ نٿو رهي؟“

”دوکو اگر خوشنما آهي، راحت ڏيند... آهي تہ بهتر آهي.“

مونکي ليڪ جي حيثيت ۾ آه... ڪردار وڻندا آهن خاص طور چوڪرين ج... ڪردار، ارادي جون اٽل ۽ پختيون هجن... هن چوڪريءَ جهڙيون، جيڪي پنهنجي... باري ۾ پاڻ سوچي سگهن، فيصلو ڪري... سگهن ۽ آڪاش ۾ پنک پساري اُڏري... سگهن ...

۽ مان خوش هوس تہ مان هڪ آهڙي... برجستي ڪردار سان همسفر هوس!

مانيءَ جو وقت ٿي ويو هو. مسافرن پنهنجا ٽفن کولڻ شروع ڪيا هئا.

مونکي بہ بک لڳي هئي. سوچيم ترين کنهن وڏيءَ اسٽيشن تي بيهي تہ هيٺ لهي، پنهنجي لاءِ ٿورو فروٽ وٺي ايندس.

سامهون وارو مسلم ڪٽنب پڻ باسڪٽ مان ماني ڪڍي کاڌي جون تياريون ڪرڻ لڳو. ڇئن ٻارن جي اُن ماءُ، جست جي هڪ رقابيءَ ۾ ٻوڙ ماني پرچي، پهرين پنهنجي شوهر کي ڏني. هڪ ٻيءَ رقابيءَ ۾ ساڳيءَ طرح ٻوڙ ماني رکي اُها مون طرف وڌائيندي چيائين، ”پائي صاحب! اوهين بہ اسان سان گڏجي ماني کائو. پيڪن مان شامي ڪباب ۽ قيمي جو ٻوڙ آندو اٿم!“

مان هبڪيس. پوءِ آهستي چيم، ”آدي معاف ڪجانءِ، اڄ سومر آهي. آنءُ اڇوکي ڏينهن ’نان ويج‘ ڪين کائيندو آهيان .... !“

❖❖❖❖

پاءُ هو. ٻارن کي وئڪيشن جي موڪل هئي.
هينئر واپس پيا موٽون."

وڏيءَ عمر ۾ اچڻ وارن مان اِهو فائدو
آهي تہ آئيلو توهان سان اَدبَ ۽ نِوڙت سان
پيش ايندو. هوءَ مُسلم خاتون مون سان آهڙي
نموني ڳالهائڻ لڳي گويا مان هُنن جي
وچم هِڪُ بزرگ ويٺو هوس. اُن ئي احساس
وچان مون کانئُس پُڇيو، "توهان جو شوهر
بيمار آهي؟"

هُن کنڌ ڌوڻي هائو ڪئي. پنهنجي
شوهر ڏانهن ۽ پوءِ مون ڏانهن نِهاري چيائين،
"ڪجهہ عرصي کان کيس سليم ٽي پئي
آهي. علاج چالوُ آهي."

مون مَنَ ۾ چيو، ويچاري! چار ٻار ۽
بيمار خاوند! ... پوءِ بہ ڪيترو خيال پيئي
رکي سيني جو ...

ٻنهي پيمرن مان وڏي پيڻ هيٺ لهي
آئي. ٽائليٽ مان واپس آچي، مٿي نہ وڃي،
مون واريءَ ٻرٿ تي ويحي رهي. مون پهريون
دفعو کيس چڱيءَ طرح ڏٺو. تازي جميل
ڏهيءَ جهڙي هئي. مون کي تازي ڏهي
وڻندي آهي. صبح واري نيرنِ ڏهيءَ سان
ئي کندو آهيان.

ڪُجهہ سوچي کس چَيُم، "منهنجيءَ
خاءِ تي اَچي ويهہ. دريءَ کان ويحي راجستان
جا ساوا ساوا کيتَ اَچي ڏس."

هوءَ مون واري سيٽ تي اچي ويٺي ۽
دريءَ کان ٻاهر نِهارڻ لڳي. ٽرين جي رفتار
تمام تيز هئي. هوا جي تيز جهونڪن تي
هن ڇوڪريءَ جا ڪارا ڪارا وار اُڏامي سندس
پيشانيءَ کي ڍڪي رهيا هئا. هُن پنهنجي
ننڍڪ هٿ سان بار بار اُنهن کي پري
هٽايو پئي مگر اُهي سندس ننڍي ڀاءُ ڀيڻ
وانگر شرارتي هئا، جن کيس تنگ پئي
ڪيو ...

موٽڪي سندس زُلفن جي اِها راند
وٺي پئي. ليڪن هوءَ اِن راند سبب پريشان
هئي. هوءَ هوا جي تيز جهونڪن جو مُقابلو
نہ پيئي ڪري سگهي.

مون ئي کيس ڇوٽڪارو ڏياريو.
پڇيومانس، "ڇا پڙهندي آهين؟"

هن سوال ٻُڌي مون طرف نِهاريو.
ڪجهہ سوچي، مُختصر وراڻي ڏيندي
چيائين، "ڪامرس!" هوءَ وري ٻاهر نِهارڻ
لڳي ... ٻاهر ساوا کيت هئا. وڻ ٽڻ هئا
۽ ٽيليفون جا ٿنڀا هئا ...

ڪامرس! مون پنهنجي من ۾ دُهرايو.
ڪامرس ئي پڙهي، معنيٰ تہ اڪاونٽس
رکڻ ئي سکي. پوءِ شايد ڪنهن بئنڪ ۾
نوڪري ڪندي. نوڪري ڪندي ڪنهن
نوجوان سان پيار ئي وڃس تہ پيار جي
شادي ڪندي! ائين ئي ٿيڻ بہ گهرجي.
زمانو بدلجي پيو. هنن ڇوڪرين کي بہ
بدلجڻُ گهرجي. روايتن جي ٻنڌڻن کان
آزاد ٿيڻُ گهرجي ..

"۽ تنهنجي هوءَ ٻيون نمبر ڀيڻ؟
مون پنهنجي سوچ کي پاسيرو رکي، هُن
کان ٻيو سَوال پُڇيو.

منهنجو سَوال ٻُڌي هُن وري مون
طرف نِهاريو. هلڪو مُرڪي چيائين، "هوءَ
مئٽرڪ ۾ آهي ... ليڪن اَنڪل! توهان
ڪيئن سمجهيو تہ هوءَ منهنجي ننڍي ڀيڻ
آهي؟"

مون ڪِليو. چَيُم، ايئن، جيئن هوءَ

ڪونہ هو. همراھ چتو ٿي پيو. ويو نوٽ
رکندو، ويو هارائيندو. پنجاھ وارا اٺ نوٽ
هارائڻ بعد هو بانوَلو ٿي پيو. رڙيون ڪري
چوڻ لڳو، ”تون ٺڳ آهين، ٺپتائي آهين،
مونکي دوکي سان ڦريو اٿئي !“
ليڪن اُهو ٺپتائي ڪيس ٻڌو اڻ ٻڌو
ڪري، ڪپڙا ڇنڊي پنا جيب حوالي ڪري،
رمندو ٿيو. ڄڻ ڪا ڳالهہ ئي ڪانہ ٿي
هئي. اِها ڄڻ روز جي، روُٽين ڳالهہ هئي ...!
راڻيءَ تي داءُ لڳائي هارائيندڙ اُهو
شخص زار زار روئڻ لڳو. چي مان ڳوٺ پئي
ويس. مون وٽ ٻيا پئسا ئي ڪونهن، هاڻي
مان ڳوٺ ڪيئن ويندس ؟
سامهون وارن ٻنهي نوجوانن شاگردن،
جن اُن ٺپتائيءَ جي هٿ جي صفائي ڏٺي
هئي ۽ هنيئر هن هارائيندڙ جو رودن پٽڪو
بہ ٻڌي رهيا هئا، افسوس ظاهر ڪرڻ بجاءِ،
ڏند ڪڍي کلي رهيا هئا ...! مونکي ڪاوڙ
وٺي ويئي. ڪين ڦتڪاريندي چيم، ”اوهان
جي سامهون هڪ غريب مسافر ٺڳجندو رهيو
۽ توهين چپ چاپ تماشو ڏسندا رهيا ! مونکي
توهان تي عجب ٿو لڳي. ڇا توهان نوجوانن
جو خون سَردُ ٿي ويو آهي ؟
ڦتڪار ٻڌي هو ٻئي ٿورو شرمسار ٿيا.
اُنهن مان هڪڙي چيو، ”اسين ٽريننگ لاءِ
بمبئيءَ پيا وڃون، وچ ۾ پئون ها تہ ناحق
اڙجي وڃون ها ! اسان جي هڪ دوست سان
جُٺِ ٿي هئي. شاهديءَ لاءِ ڪيس جهانسيءَ
وڃڻو پيو هو !“
هڪ ٻئي مسافر بحث ۾ پوندي چيو،
”ريس بہ تہ جوئا آهي. اُن ۾ بہ تہ ڪيترن
جا ڏيوالا نڪرندا آهن. پوءِ بہ ماڻهو ريس
کيڏڻ ويندا آهن !
مان بحث ۾ نہ پيس. ڪو ڪڙتيل نـ
نڪري ها. اجايو پاڻي ولوڙڻو هو. ماٺ
ڪري ويهي رهيس ...
مون جو ٿوري مُڙسي ڏيکاري هئن
ٻنهي نوجوانن کي ڇنيو هو تہ ڄڻ سورمو
بڻجي پيس. هو ٻئي نوجوان، جن هر هر
هنن ٻنهي نوجوان ڀينرن کي گهوري نهاريو
پئي، جنهن سبب ٻئي پريشان هيون، منهن
ڦيري ويهي رهيا. ڇوڪرين سامت جو ساھ
کنيو ۽ مون طرف شڪر گذاريءَ وچان
نهارياٿون. سندن ماءُ پيءُ بہ هينئر بي
ڦڪرني ٿي ويا. عورت شرارت ڪندڙ ٻنهي
ننڍن ٻارن کي شانت ڪري ويهڻ جي
هدايت ڪئي ۽ پوءِ اُمالڪ مون طرف مُهڙ
ڪري پڇڻ لڳي، ”اُوهين ڪِٿي رهندا
آهيو؟“
هُن جو اوچتو سوال ٻُڌي مان ٿورو
هبڪيس. ڪيس مُختصر جواب ڏيندي
چَيُم، ”بمبئيءَ ۾.“
”اَسين بہ اُتي رهندا آهيون. پر
بمبئيءَ ۾ ڪِٿي؟“
هن جي سَهَجتا ڏسي مان بہ سَهَج
ٿي ويُس. وَراڻي ڏيندي چيومانس،
”ڪولابا، ڪاما هال جي پرسان !“
”اَسين ڪُرلا ۾ رهندا آهيون، بس
ڊيپوءَ جي نزديڪ.“
هُن اجا ڪجهہ وڌيڪ ٻُڌائڻ پئي چاهيو
۽ مان اُهو ”وڌيڪ“ ٻُڌڻَ لاءِ تيار ٿي وِيس.
”منهنجا پيڪا راجستان ۾ آهِن،
جئپور کان ٿورو پري. هو جيڪو ڇوڪرو
اَسانکي اُماڻڻ آيو هو، اُهو منهنجو ننڍو

ڏيري رفتار وڌائيندي هوا سان ڳالهيون
ڪرڻ لڳي. سمورا مسافر ٽانئيڪا ٿي ويا
هئا ۽ پنهنجين مشغولين ۾ مصروف ٿي ويا
هئا. ڪاڪرن پنهنجن جنسن جا هوڪا پئي
ڏنا. مون پنهنجي لاءِ ڪافي ورتي جنهن جا
ڇار روپيا ورتائين.

والدڪائيءَ جي وندر هڪ پڙهڻ، ٻيو
همسفر ياترين سان گپ شپ هڻڻ، يا چپ
چاپ ويهي سوچڻ. پڙهڻ مونکان پڳو ڪونه؛
گپ شپ لاءِ سامهون ڪير هو ڪونه؛ تنهن
ڪري ٽئون رستو اختيار ڪيم - سوچڻ وسيلي
وقت پاس ڪرڻ لڳس. منهنجي سوچ جو
دائرو مسلم ڪٽنب جي گرد ڦرڻ لڳو. ڇهن
ممبرن جو هيءُ ڪٽنب جنهن ۾ زال مڙس
ڪانَ سواءِ، چار ٻار هئا - ٽي ڌيئر ۽ هڪ
ننڍو پٽ. مون پنهنجي سوچ وسيلي اُنهن
چئني ٻارن جي عمر جو اندازو لڳائي ورتو.
وڏيون ٻہ ڌيئر سورهن ۽ ارڙهن سالن جون،
ٽيون نمبر ڏهن ورهين جي ۽ پٽ اٺن
سالن جو. اهو بہ حساب لڳايم تہ جڏهن
عورت جي عمر سورهن - سترهن سال هوندي
۽ شادي ڪيل هوندي تڏهن ڪيس پهرين
ڌيءُ ڄائي هوندي، ٻن سالن بعد ٻي ۽ پوءِ
ڪجهہ سالن جي گئپ رهي هوندي. ٿي
سگهي ٿو اُهي ڪجهہ سال سندس خاوند
ٻاهر ويل هجي جيئن اڪثر ڪمائڻ لاءِ
ٻاهرين ملڪن، خاص طور گلف ڏانهن ويندا
آهن. اُن بعد ٽين ڌيءُ ۽ پوءِ چوٿون نمبر پٽ.
پٽ ڄمڻ تي ڏاڍو خوش ٿيا هوندا ...!

جهڙيءَ طرح جن کي ماڻهوءَ بوءِ اچڻ
تي ماڻهوءَ بوءِ ... ماڻهوءَ بوءِ.. ڪندو اچي
پرگهٽ ٿيندو آهي، تهڙيءَ طرح ٽرينن ۾
چوڙ ۽ ٺڳ بہ آچي پرچيندا آهن ماڻهو سپ
تہ هرو پرو ساڻا نہ هوندا آهن نہ، منجهن
ڪي تہ مورک بہ هوندا آهن. اُهي مورک
انهن ٺڳن جي وَرِ چڙهي ويندا آهن.

هڪ لپٽائي هٿن جي صفائي
ڏيکاريندو، اسان واري ڪمپارٽمينٽ ۾ آچي،
پٽ تي ويهي، ٽنهي پٽن کي هيڏانهن
ڪان هوڏانهن ڦيرائڻ لڳو. اُنهن پٽن ۾ هڪ
راڻي هڪ بادشاهہ ۽ هڪ لولو هئو. لپٽائي
وڏي واڪي چوڻ لڳو، ”راڻيءَ تي داءُ لڳايو.
پنجن جا ڏهہ، ڏهن جا ويهہ، پنجاهہ جا سوَ
۽ سوَ جا ٻٽا ڪري ڏنا ويندا ...!

ڪجهرا رونش ڪوڏيا لپٽائيءَ جي
ڀرا ڦبري ڏسي خوش ٿي رهيا هئا. هُنن
ليکي اِهو تماشو هو. ڪڙتي ياتريءَ پنهنجي
پاڪيٽ مان ڏهين جو نوٽ ڪڍي هڪ
پتي مٿان رکي رڙ ڪئي، ”راڻي!“ لپٽائيءَ
اُهو پتو ڦيرتو ڪيو تہ اُهو راڻي هو! داءُ
لڳائيندڙ کي ڏهن جا ويهہ ٿي مليا. هُن
ٻيهر ڏهہ لڳايا، وري بہ ڊبل ٿي مليس.

مان من ئي من ڪلڻ لڳس. مون ڄاتو
ٿي تہ اُهو داءُ لڳائيندڙ شخص پڪ ئي
پڪ اُن لپٽائيءَ جو ساٿي هو جيئن هن
کي کٽندو ڏسي، لالچ ۾ آچي، ٻيا مسافر پڻ
داءُ تي رقم لڳائين!

ٿيو بہ اُئين ئي. مٿيئن برٿ تي
ليٽيل هڪ شخص، جنهن اِها لپٽائي راند
ڏٺي پئي، هيٺ لهي آيو ۽ پنجاهين جو
نوٽ ڪڍي، هڪ پني مٿان رکي، وشواس
ڀرئي لهجي ۾ چيائين ”راڻي!“ ليڪن
اُها راڻي ڪونہ هئي گولو هو. هُن هڪ ٻيو
پنجاهين جو نوٽ رکيو. اُهو پتو بہ راڻي

ريل سَفر ۾

هريِ موٽواڻيِ ”سنڌي“

سينيئر سٽيزن هئڻ جا ڪافي فائدا ملڻ لڳا. هوائي جهاز جو ڀاڙو اڌ. ريل سفر ۾ ٻہ رعايت. سمهڻ لاءِ سليپر بہ هيٺيون مليو. جئپور سيمينار تان واپس پئي موٽيس. مون وارا ٻيا دوست چنوڙ گهمڻ ويا هئا.

مان دريءَ ڪان پنهنجيءَ سيٽ تي ويٺو هوس. باقي پنجن سيٽن تي هڪ مسلم ڪٽنب اچي ويٺو. اُنهن ۾ وڏيءَ عمر وارو مردُ بيمار پئي لڳو. هڪُ ٻيو جوان هو، جنهن لاءِ پوءِ پتو پيو تہ اُهو کين ڇڏڻ آيو هو. عورت کي ڪارو بُرقعو پيل هو. ٻہ وَڏوَر ڇوڪريون، هڪ اُنهن ڪان ننڍي ڇوڪري ۽ هڪُ سڀني ڪان ننڍو ڇوڪرو هو.

پنهنجيءَ جاءِ تي ويهي عورت برقعو لاهي ڇڏيو. پنجٽيهن چاليهن جي وچ عمر جي هئي. وات ۾ پانُ هوس جيڪو آهستي آهستي چَٻائيندي پئي. ٻئي ننڍا ٻار – ڇوڪرو ۽ ڇوڪري، دريءَ ڪان ويهڻ جو ضد ڪرڻ لڳا. آخر پاڻ ۾ صلح ڪيائون جنهن موجب دريءَ ڪان پهرين ڇوڪرو ويهندو ۽ پوءِ ڇوڪري. ٻئي وَڏوَر ڇوڪريون اَپر سيٽن تي وڃي ويٺيون. بيمار مرد عورت جي پرسان ۽ هو نوجوان منهنجي پاسي ڪان اچي ويٺو.

مٿي اَپر سيٽن تي ويٺل ٻنهي ڇوڪرين مانِ ننڍيءَ هيٺ نهاري اُن نوجوان کي چيو، ”مامو ڪجهہ مخزنون تہ آڻي ڏيو.“

نوجوان اُٿي هيٺ لهي ويو ۽ بوڪ اِسٽال تان مخزنون وٺي آيو.

لنگهہ وارين سيٽن تي ٻہ نوجوان ويٺا هئا جي اِسٽوڊنٽ پئي لڳا. اُنهن ٻنهي پاڻ ۾ چرچو مذاق ڪندي، ڪنهن وقت اُنهن ٻنهي ڇوڪرين طرف نهاري ٿي ورتو، جي اَپر سيٽ تي ويٺيون هيون.

مونکي ريل گاڏين جا هيءُ ڪمپارٽمينٽ مني ڀارت لڳندا آهن. الڳ الڳ پرانتن ۽ الڳ الڳ ٻولين جا ڳالهائيندڙ هيءُ ڀارتواسي هڪ ايڪائيءَ ۾ بدلجي، ڀارتي ريل ياتري بڻجي پوندا آهن. وقتي اُهي پاڻ ۾ دوست بڻجي پوندا آهن.

ٽرين ڇٽڻ جو وقت ٿي ويو هو. هيءَ سپر فاسٽ ٽرين هئي جنهن بمبئيءَ پهچڻ ۾ سترهن ڪلاڪ ٿي ورتا.

ٽرين سٽي هٽي رواني ٿي ۽ ڏيري

نالو	: هري موٽواڻي ’سنڌي‘
جنم	: لاڙڪاڻو، سنڌ؛ ٣٠ - ١١-١٩٢٩
ڇپايل ڪتاب	: ۴ ناول ۽ ۵ ڪهاڻين جا ڪتاب، آتم ڪٿا ۽ سفرنامو.
انعام	: آجهو ناول تي ساهتيہ اڪادمي دهلي طرفان، اَبو ناول تي مدر ٽريسا هٿان، ’خوددار‘ تي مهاراشٽر سنڌي اڪادميءَ طرفان، رام پنجواڻي ڪلچرل سينٽر پاران قدر شناسي طور اِنعام ۽ ڪيترين سنستائن ۽ اِدارن طرفان سنمانت ٿيل.
پيشو	: ڪونج مئگزن جو سمپادن ۽ آدبي ڪاريہ ۾ مشغول.
پتو	: 4, Great western Bldg., Shaheed Bhagat Singh Marg, MUMBAI - 400023

فهرست

ڪهاڻيون

نمبر	نالو	وشيه	صفحو
١.	هري موٽواڻي "سنڌي"	ريل ۾ سفر	١
٢.	اِندران واسواڻي	واپس	١١
٣.	جَينت ريلواڻي	خللُ	١۴
۴.	ايشور ڀارتي	آدرمي	١٩
۵.	وينا شرنگي	پنهنجا پرائا	٢٢
٦.	جهمون ڇُڳاڻي	سِنڌوءَ ڪان شِپرا جو سفر	٢۵
٧.	ايشوري جوٽواڻي	ڀيا ٻه غم گهٽا آهن محبت جي غم ڪانسواءِ	٢٩
٨.	اين.ڊي.مولچنداڻي	حِسابُ چُڪتو	٣٢
٩.	هولارام 'هنس'	تنها	٣۵
١٠	ڪرشن مسرور	گود ورتلُ پُٽُ	٣٨
١١	ڪِشور پهوڄا	نِڊڪي	۴١
١٢	ڪملا ٻُٽاڻي	نئون دؤر	۴۵
١٣	پورن لعل ٿهلياڻي	وير ڪُماري	۴٩
١۴	نارائڻ محبوباڻي	نانڪ دُکيا سڀ سنسار	۵٢
١۵	ايم.ٽي. ڀاٽيا	پريم جي شادي	۵۴
١٦	وينا ڪِشور دادلاڻي	ماضيءَ جا ڏُنڌلا ورقَ	۵٨
١٧	آنيتا ڪيولراماڻي	مَدو	٦١

کهاڻيون

مان چندر جو پيءُ آهيان، ڪو غير نه آهيان؛ چندر سان ملڻ لاءِ خاص انڊيا مان آيو آهيان، پر هن نه ميڃيو. ڇيائين ته چندر جا ماءُ پيءُ پنج سال پهريون مري ويا آهن. چندر يتيم آهي ۽..... ۽ چندر آيو ته هن به مونکي سڃاڻڻ کان انڪار ڪيو. چندر ماءُ، تنهنجي پٽ گرين ڪارڊ حاصل ڪرڻ لاءِ زال سان ڪوڙ ڳالهائي شادي ڪئي هئي- چندر پنهنجي امريڪي زال کي چيو ته.....ته مان سندس ڏوراهون مائٽ آهيان ۽ سندن گهر ۾ رهڻ لاءِ پيءُ ٻڍڻ جو ناٽڪ ٿو ڪيان. منهنجي غيرت مونکي چندر جي گهر قدم رکڻ کان سواءِ ايئرپورٽ آندو ۽ مان پلين پڪڙي انڊيا واپس هليو آيس.

پر.....پر توهان ته پندرهن ڏينهن کان پوءِ گهر آيا هئا؟

زخم تازو هو. سوچيم منهنجي حالت ڏسي ڪٿي تون به ڏکي ٿيئين؛

انڪري..... انڪري مان فقير ٿي سائين بابا جي ڌرديءَ وڃي رهيو هوس. ۽ هو اميريڪا مان آندل امپورٽيڊ سامان!

زندگيءَ ۾ پهريون دفعو ڪوڙ ڳالهايم. اهو سامان هتان مارڪيٽ مان خريد ڪري آيو هوس چندر ماءُ.

اڄ توهان مونکي هڪُ وچن ڏيو.

وچنُ، چندر ماءُ ! وچنُ.

اڄ کان پوءِ توهان ... مونکي... مونکي .... چندر ماءُ نه ڪوٺيندا. (روئي ٿي)

(فريز)

آواز

هتي آهي تنهنجي ماتا، جنم مرڻ جا جنهن سان ناتا،
رشتا رتُ جا ڪيئن ٽوڙيندي، جيجل کان ڇا منهن موڙيندين
ڏينديءِ ماءُ ميار او ميان
وهندين ڪٿي تون وطن وساري
ڌرتيءَ کان ٿي ڌار او ميان،
وهندين ڪيڏهن تون وطن وساري
وهندين ڪيڏهن تون وطن وساري

(گوورڌن ڀارتي)

⋄⋄⋄⋄⋄⋄⋄⋄⋄⋄⋄⋄

آلوُمل : اَنڪل ! هيءَ ڪارو ڪانءُ تہ توهان جي ڪوئل کي ڀڄائي ويو ! جلدي جلدي اَمريڪا وڃي چندر کي اِنڊيا وٺي اَچي شادي ڪرايوسِ. ڪٿي ڪا ڪَٻرِ نہ توهان جي طوطي کي اُڏائي وڃيِ.

ٻڍيِ ٻڍيِ کي ها ڪري ٿيِ. ٻڍو بہ ”ها“ ڪنڌ سان ڪري ٿو.

درشيہ ڇهون

ساڳيو نظارو ! [بالڪني]

ماءُ : جڏهن کان توهان موٽيا آهيو، ڱُم سُم رهڻ لڳا آهيو. هر ڳالهہ مان ڇاهڙ ڪڍي ڇڏيو اَٿوَ ! چندُر توهان کي ڪُجهہ چيو ڇا؟

پيءُ : چندُر ماءُ ! تنهنجو پُٽُ چندر، مونکي ايئرپورٽ تي وٺڻ ئي نہ آيو ! ... هِڪُ پرديس، مان اَجنبي. اَڌ رات جو وقتُ. اَکيُن اَڳيان اَنڌيرو ڇانئجي ويو... ۽ ... ۽ ... اَکيُن مان بي-اختيار ڳوڙها وهڻ لڳا. مان .. مون ٻارَ جيان، بينچ تي ويهي، گونگا ڳوڙها پئي ڳاڙيا تہ منهنجي حالتَ تي قياس کائي هِڪُ نينگرُ مدد لاءِ آيو. گهبراهٽ وچان، ڳولهيندي بہ چندر جي اَئڊريس ۽ فون نہ مليا تہ هوُ ويچارو مون کي پنهنجي گهر وٺي ويو، منهنجي خدمت ڪيائين، مون کي پناهہ ڏنائين ۽ ٻئي ڏينهن مون کي، چندر جو گهرُ ڳولهي، درَ تائين پهچائي بہ آيو.

ماءُ : تہ توهان اُتي منهنجي چندر جي گهر پهتا !

پيءُ : ها ! پر درَ تي تالو لڳلُ هو. مان صبح کان شامَ تائين، بُکيو پياسو، هڪ وفادار ڪُتي جيان چندر جو درُ جهليو ويلو هوس، چندر ماءُ ! تہ تہ ... شامَ جو اِسڪول بس آئي جنهن مان ٻار لهي، هلندو اَچي منهنجي سامهون بيلو. هُن جي اِسڪول بئيج مان خبر پيئم تہ هوُ .. هوُ منهنجو پوٽو هو، تنهنجي چندر جو پُٽُ، چندر ماءُ ! خون خون کي نہ سُڃاتو. هوُ مون کان پري پري رهي نِهارڻ لڳو. آخر خونَ خونَ کي ڇڪيو. اَسان ٻئي هِڪَ ٻئي سان هِريِ مِريِ وياسين... اَڃا مون پنهنجي پوٽي کي ڇاتيءَ سان پئي لڳايو تہ نہ ڄاڻ ڪِٿان چندر جي امريڪن زال آ ڌمڪي. هُن مونکي گهٽِ وَڌ ڳالهايو، منهنجي بي عزتيِ ڪئي، مون تي ٻار چورائڻَ جو اِلزام هنيو ۽ پارت واسين لاءِ ڪُتا لفظ چيا. مون هُن کي ڏاڍو سمجهايو تہ

(پريان آواز... ٽالي الڪ جي ٻيڙو تار منهنجو....آهي آڌار تنهنجو....سنت ڪنور رام پنهنجي مستيءَ ۾ ڳائيندا نچندا ڏسجن ٿا)

پيءُ : ڪلاڪار تہ ڪڙورين پر اسانجو ڪنور رام ڪروڙن ۾ هڪ هو.

ماءُ : ڌنيہ آهي اُها ماءُ جنهن ڀڳت صاحبن کي جنم ڏنو. ڌنيہ آهي اُها ڀومي جتي هِنَ سنت جنم ورتو.

پيءُ : جنهنجي گهاٽ گهاٽ تي گونجي ويدن جي واڻي
مٺي جنهنجي مالڪ-موتي، اَمرتُ جنهنجو پاڻي!

درشيہ پنجون

ساڳيو درشيہ

[ٻيڙو ٻبڪار ويلي ويلي جهولا پيو کائي. ٻيڙي ٻور ٿي رهي آهي.]

ماءُ : پنڪيءَ پيءُ! اجا ڪهڙا ڪلاڪ ننڊ ڪندءُ. اُٿو....اُٿو.
(ٻيڙي اُٿاريس ٿي - جاڳي ٿو)

پيءُ : هان! ..... ڇا ٿيو؟

ماءُ : هيڏانهن! منهنجو تہ آڪبلائيءَ ۾ دم ٿو گهٽجي. توهان کي نہ لڳندو آهي تہ هيءُ گهرُ گهر نہ شاهي پڃرو آهي؟ ۽ اَسان بہ اُنَ پڃري ۾ قيد پکيئڙا پڃري جا!

ٻاهران آواز : ممي.....!

ماءُ : هيءُ ... هيءُ تہ منهنجي پنڪيءَ جو آوازُ آهي!

پنڪي : (داخل ٿي، ماءُ کي ٻاڪي پائيندي) ممي!

ماءُ : اَڙي منهنجي ٻچڙي ... اوچتو ئي اوچتو، نہ تارُ نہ ٽيليفونُ؟
[اَليف، ب، پ داخل]

پنڪي : ايئرپورٽ تان هوٽل پٺي وياسين. وٽ ۾ گهر اَچي ويو. سوچيوسين توهان ڪهن ڏيکاريندا ويچون ... (سڏيندي) چو ..چو!

ٻاهران آواز: ڪمنگ.. (داخل ٿي) ڪمنگ. چي چي! نَمسڪارم، ايوري ماڊي!

پنڪي : مِيٽ ماءِ هسبنڊ. [شيشي جي برتن ڪرڻ، ڀڄڻ جو آواز].

چو چو : آءِ ايم رَنگ ناٿم سوامي، فرام ڪئناڊا.

پنڪي : ممي! چوُ چوُ اِز وَنڊرفُل ڪُڪ! فاءِ اِسٽار هوٽل ۾ سروس اَٿس.

چو چو : يس يس! چي چي. ٿوز ماءِ فوڊ ويري ويري ويري مچ! ڪم ڊارلنگ، گيٽنگ ليٽ!

پنڪي : ساري، ممي! وي ول ڪم آگين. [ٻئي ٻاءِ ٻاءِ، ٽا ٽا، ٻاءِ ٻاءِ رٽيندا وڃن ٿا].

گهنٽين جي وچ ۾ ليفٽ-رائيٽ ڪندي اچانڪ فون جو رِسيور کڻي - آپ قطار ۾ هئِن پرتيڪشا ڪيجئي. چئي دروازو کولي ٿي تہ گهر جو نوڪر جين ٽاءِ ۽ شرٽ ۾ مَلبوس داخل ٿئي ٿو. اندر اَچي ٻُڍيءَ کي پيرين پئي، اِشارن ۾ پڇي ٿو تہ: هِنن ڪپڙن ۾ مان ڪيئن ٿو لڳان.)

ٻُڍي : نظر نہ لڳي، هيرو ٿو لڳين. (خوش ٿي ٻُڍي وٽِ اچي پيري پوندي هن کان بہ پڇي ٿو.)

ٻُڍو : اِشاري سان چويس ٿو: ٽاپ فرسٽ ڪلاس!

ٻُڍي : پر هِنن ڪپڙن سان تون گهر جا باسڻ ٻُهاري ڪندين؟

گنگو : (اِشارن سان) نہ هيءُ ڪپڙا لاهي، نڪر گنجي پائي ڪندس. (گنگو وڃي ٿو)

ٻُڍو : (فون ڏسي) آچا لنڪيو پيو آهين فومل مَل! آپ قطار ۾ هئن. (رِسيور رکي ٿو تہ وري فون جي گهنٽي) هيلو، ڪيرُ؟ موٽواڻي؟ ڪيئن ياد ڪيئہ دلبر...... ڇا؟....سچ! سنڌ جو درشن ڪرڻ جو بندوبست ڪيو آٿيئي....هڪُ مِنٽُ - هوم مِنسٽر کان پڇان ... منهنجي موٗمل ....

ٻُڍي : ڇڏ منهنجا راڻا.

ٻُڍو : تنهنجي ياءُ جو فون آهي. سنڌ هلندينءَ؟

ٻُڍي : پنهنجي جنم ڀومي، پنهنجي جيجل اماں ڏسڻ لاءِ نہ ڪيان، اهڙي نياڳي مان نہ آهيان. هيڏانهن! توهانکي تہ ياد هوندو تہ سِنڌ ڇڏڻ وقت سنڌو جل هٿ ۾ کڻي مون قسم کاڌو هو تہ وري جيستائين جنم ڀومي اچي سنڌڙيءَ جو درشن نہ ڪيو اٿم، مان مارويءَ جيان سِنڌ جو هي وَڳو، هي ٻُهٽا پنهنجي جان کان جُدا نہ ڪندس. (گنگو نوڪر گنجيءَ ۾ اچي ٿو)

گنگو : (اِشارن ۾ چئي ٿو) مان بہ هلندس.

پيءُ : ڇاٿو چوي؟

ماءُ : چوي ٿو مان بہ سِنڌ ڏسندس.

پيءُ : اسانجي اکين تي هلي...موٽواڻي اسان تي جٽا سِنڌ هلنداسين. پاسپورٽ ۽ پئسا شيان گنگو ڏيئي ويندءِ!.... ها. ها. (فون جو رکڻ)

پيءُ : چندر ماءُ سِنڌ هلنداسين. متيءَ ۽ ماڻهوءَ جو رِشتو ڪيترو نہ پوتر رِشتو آهي.

گنگو : (سنت ڪنور جو فوٽو ٻُڍي کي ڏيکاري اِشارن سان پڇي ٿو تہ ڪيرُ آهي)

ماءُ : هي آٿئي سنت شرومڻي، آمر شهيد ڀڳت ڪنور رام .... هيڏانهن! توهان ڪيو هو ڪنور رام جو درشن؟

پيءُ : اُن وقت مان ٻار هوس. مون هنن اکين سان سنت ڪنور رام جن کي لولي ڳائي رام ريجهائي بي-جان ٻارَ کي نئون جيون ڏيڻ جو ڪرشمو ڏٺو آهي. ڇا تہ ڀڳت ڪنور رام جي آواز ۾ تاثير هو.

شاديءَ لاءِ ها ڪئي آهي.

ماءُ : (فوٽو ڏسي) تارا مونکي وڻي.

آلومل : ءَ هي فوٽو آٿوءَ پنڪيءَ لاءِ - پوپٽ لال جو، آنڪل.

پيءُ : پنڪيءَ ماءُ ! پوپٽ جبرو ته نٿو لڳي (ڪلندي) پر، ولين به نٿو لڳي.

آلومل : ته گهرايو مهراج کي. ڪڍايو مهورت. ڪرايو ٻوڏي!

پيءُ : تڪڙ ڪم شيطان جو الف. ب. پ، A.B C ....
فوٽا چندر ءَ پنڪيءَ کي موڪلبون ٿا. ٻارن ها ڪئي ته نه صرف تنهنجي ٻوڏي ڪرائبي پر منهن به مٺو ڪرائبو، بس.

(سيني جو ڳاڙيل لهڪ)

درشيہ چار

ساڳيو نظارو

[ٻدو ڪيالن ۾ گم آهي- ٻدي آڱرين تي ڳڻي ٿي ڇپن ۾.]

ماءُ : پنڪيءَ پيءُ.

پيءُ : جيءُ چندر ماءُ، جيءُ. تون ته سؤ سال جيءُ!

ماءُ : چندر ءَ پنڪيءَ جي شادي ڪرائي- گهڙ ٻارن حوالي ڪري، اسان ٻڏو ءَ ٻڏي هلي ويندا سين - هريدوار، لڇمڻ جهولا، جمنوتري ، گنگوتري، ڪمدارناٿ، بدريناٿ - چئني ڌامن جي تيرٿ ياترا ڪري جنم سڦلو ڪرڻ، ڪمڻ؟

پيءُ : چندر ماءُ ! اِنسان ڪيترو نه ڳهيلو آهي. ڏس ته، تون ءَ مان چار ڏاڪا لهي چڙهي نٿا سگهون ءَ سڌون پيا ڪيون چئني ڌامن جي تيرٿ ياترا جي. نه ڪري نارائڻ، تيرٿن تي جي توکي يا مونکي ڪجهه جي ٿي پوي نه.....

ماءُ : شُپ شُپ ٻولو. ڪجهه نه ويندا سين. بس خوش!

(درواري جي گهنٽي، ٻڏو دروازو کولڻ وڃي ٿو).

ٻڏي : خبردار اَڳتي دروازو توهان کوليو هو، هاڻي منهنجو وارو آهي.

(وڃي ٿي ته ٽيليفون جي گهنٽي به ٿي وڄي)

ٻڏو : اَڳتي ٽيليفون تي به مون ڳالهايو هو. ڪٿي ٿي يا مان ڪڻان؟

(ٻڏي ٽيليفون کڻڻ ٿي وڃي ته دروازي جي گهنٽي، دروازو کولڻ ٿي وڃي نه ٽيليفون جي گهنٽي. ٻڏي دروازي ءَ ٽيليفون جي وچ ۾ ڦٿي

مِٺائي، مٺائيءَ سان مِٺا ڪريم وارا بسڪيٽ ۽ مکڻ ٽوسٽ کاوان. انڪل چوندو آهي تہ جي ڪارائجي تہ دِل کولي، نہ تہ نہ، ڪيئن اَنڪل؟

پيءُ : سياڻي، اسان سِنڌي تہ، ڪيوليون، ڪانون، ڪُتن کي بہ ڪارائيندا آهيون. ٻُڪين کي ڪارائِڻ پُڇ اَٿيئي. ٻُڪيو سمجهي ڪارائينس.

آلومل : اَخبار ڏيو تہ، (اَخبار ڏسندي) انڪل اَخبار ۾ منهنجو فوٽوا ڏسو - ڏسو. (وري ڏسي) لکہ جي لعنت ٿئي!

پيءُ : ڇا ٿيو؟

آلومل : اَنڪل مان توهانجي سامهون جيئرو جاڳندو ويٺو آن ني. ڏسو - ڏسو هِنَ اَخبار واري ''پڳڙين'' ۾ منهنجو فوٽو ڇاپيو آهي !!

پيءُ : اَخبار وارن کي تون پنهنجو فوٽو ڏيئي آيو هوندين، تڏهن تہ...

آلومل : اَخبار واري کي مان پنهنجو فوٽو، منهنجي آلومل بصرمل مئريج بيورو جي اِشتهار ۾ ڇاپڻ لاءِ ڏيئي آيو هوس. هُنن هِن سُرڳواسيءَ جو فوٽو منهنجي اِشتهار ۾ ۽ منهنجو فوٽو هن جي پڳڙين ۾ ڇپيو آهي. دلال آهيان. باندرا کان بوريوليءَ تائين رستن جا ڪُتا بہ مونکي سُڃاڻـدا آهِن. سوين فون پرچاٽيءَ جا گهرِ آيا هوندا.

پيءُ : ڪُتن جا؟

آلومل : نہ، توهان جهڙن جا. انڪل منهنجي جال تہ ويچاري منهنجي جيئري ئي وڌوا ٿي ويئي، يا نہ؟ (ٻُڌي چانءِ سان داخل)

ماءُ : الف. ب. ب! منهنجي چندر ۽ پنڪيءَ لاءِ بہ گهرُ ڏِسُ. سِکَن ۾ توري دلالي ڏيندي ماءِ!

آلومل ضرور - ضرور - آنٽي! پر هِن اَخبار ۾ پنهنجو پڳڙين ۾ فوٽو ڏسي ٻُکہ ئي مري ويئي آهي. اَنڪل مان، هي اَخبار ۽ هيءُ ٽري ئي گهر کڻي ٿو وڃان. سُيان اَخبار ۽ ٽري هٿي واپس ڏيڻ ايندُس. (وڃي ٿو)

درشيہ ٽيون

ساڳيو نظارو

[پيءُ ماءُ - گهر جو نوڪر ڪنگوُ ۽ آلومل نظر ٿا اچن. سيني جو گڏيل ٺهڪُ]

آلومل : جيڪو ڪوڙ ڳالهائي، سُرڳہ وڃي. اَنڪل، آنٽي! هِن سيٺ پِتمل ڏيئومل دوَلتراماڻيءَ جي ڌيءُ، تارا کي پنهنجي فلم ۾ هيروئن کڻڻ لاءِ ممبئي، مدراس، ممباسا، هاليوڊ جا مشهور پروڊيوسر ڊاريڪٽر منٿون ڪري موٽي ويا. توهانجي پٽ چندر جو نصيب سُٺو آهي جو تارا چندروءَ جو فوٽو ڏسي

ماءُ : چندر ويو امريڪا ...... پنڪي بہ ويئي ڪئناڊا. ٻارن سان گهر ۾ ڪبتري نہ رونق لڳي پئي هوندي هئي. هاڻ تہ هيءُ خالي خالي گهر .... کائڻ ٿو اچي.

پنڪيءُ : پنڪيءُ ماءُ ! شروع شروع ۾ مهيني ٻن مهيني چندر يا پنڪيءُ جي، چٺي يا فون ايندو هو هاڻ.... هاڻ تہ ڪيترا مهنا گذري ويا آهن.... نڪا چٺي نڪو فون !

(دروازي جي گهنٽي)

ماءُ : (جڏهن جواب مان هاڻي) منهنجي چندر جو فون هوندو (فون طرف جلدي وڃي رسيور کڻي) چندر ... چندر پٽ... پٽ ڳالهائي نہ، ڇو پيو پڇيءُ ماءُ کي ترڙائين ... چندر ... چندر... هيڏانهن ! آواز ٻڌڻ ۾ نہ ٿو اچي.. چندر پٽ ڳالهائي نہ. پنڙا ! تنهنجو آواز ٻڌڻ لاءِ ڪن ٿا سڪن. من ٿو ترڙي چندر...چندر

پيءُ : فون جي نہ، چندر ماءُ ! دروازي جي گهنٽي وڳي هئي.

(دروازي جي گهنٽي)

پيءُ : (دروازو کولي - ڏسي) اچ اچ الف.ب.پ.

آلومل : (داخل ٿيندي) آنڪل ! منهنجي نالي جون چو ٿا ڀڳڙيون ڪبو. منهنجو نالو الف.ب.پ. نہ پر آلومل بصرمل ٻڌيراماڻي آهي. ايوءِ ٻڌيءُ ۾. شارٽ ڪٽ ڪرڻو ٿي اٿوَ تہ سنڌيءُ ۾ نہ، انگريزيءُ ۾ ڪبو تہ A.B.C (خوش ٿي) اي. بي. سي. انڪل هيءُ نالو تہ ورلڊ فيمس نٿو لڳيوءِ ؟ اي. بي. سي.

[آلومل آهي ٻڏڙو پر ڪپڙا چٽاپٽي نوجوانن جهڙا پائيندو آهي ۽ پاڻ کي اجا جوان ثابت ڪرڻ لاءِ سيني کي انڪل آنٽي چوندو آهي.]

ماءُ : ادا الف.ب.پ. !

آلومل : آنٽي !

ماءُ : (کلي) چڱو ادا، اي. بي. سي ! آيو آن تہ وهندين ۽ چانءِ-پانءِ تہ ضرور پسنديدين ؟

آلومل : نہ آنٽي. ڏاڍو تڪڙو آن ڪبن ! (وهندي) وڃڻ جو ٽيم ٿي ڪونهي ! مان هيءُ ڪل جي اُڌاري ورتل اخبار واپس ڪري، اڄ جي اخبار اُڌاري وٺڻ آيو آهيان. انڪل وٺو هيءُ واسي اخبار، ڏيو تازي اخبار تہ مان وڃان.

پيءُ : پر وحس ڪٿي ٿو ؟

آلومل : وڌوءِ سہ وڃين، هاڻ ڪم نہ ٿيندوا..... آنٽي گهوڙي کي گهوڙي ڏيڪارڻ ٿي ويس مائٽي ٿي تہ ٻوڙي ٿيندي. آلومل بصرمل ميڙيچ ببوڙو جو ناموس ٿيندو. هاڻ هيئن ڪيو. ڊڪڙو گِلاس ڀڃ ڪبر جي چانءِ پيئاريو. ها، اُن ڏينهن وانگر چانءِ ۾ ملائي جهجهي وجهجو. ۽ اُج منهنجي دل آهي تہ

مٽي آهي تنهنجي ماتا، جنم مرڻ جا جنهن سان ناتا
رشتا رت جا ڪيئن ٽوڙيندين، جيجل ڪان ڇا مُونهن موڙيندين
ڏينديءِ ماءُ مٺار او ميان
وهندين ڪيئن تون وطن وساري
وهندين ڪيئن تون وطن وساري. (فيڊ- آئوٽ گيت)

[گيت هلندي وچ ۾ پهرين گهر جو نوڪر گنگوُ سوٽڪيس، شولڊر بئگ آڻي رکي ٿو. ڌيءُ پنڪي ماڊرن ڊريس ۾ پوڄا جي ٿالهي، ڏيئو ٻريل آهي، کڻي ٿي داخل ٿئي ٿي نہ ڪجهہ پلن ڪانپوءِ پٽ چندر فل سوٽ ۾ تيار - هٿ ۾ بريفڪيس اٿس. اچي صوفا تي ويهي، بريفڪيس کولي چيڪ ڪندي.]

چندر : اَمان ... جيجل اَمان !

پنڪي : بردر ! تنهنجو پاسپورٽ، ٽڪيٽ ۽ ڊاڪيومينٽس (ڏِئيس ٿي)

چندر : ٿئنڪس ! (ماءُ داخل ٿئي ٿي. چندر پيرين ٿو پويس)

ماءُ : جڳ جڳ جيءُ منهنجا پٽڙا - پٽ، اچا بہ ويل ويئي ڪانهي پنهنجي مٽي، پنهنجو گهر، پنهنجو ديس ڇڏي نہ وڃ !

چندر : او مم ! ...امان ٽي سال ڇپٽي وڃائيندي گذري ويندا تنهنجو پٽ، اسٽيٽس مان وڏو ماڻهو بڻجي اِنڊيا ايندو. امئريڪا ۾ منهنجو پنهنجو بنگلو، بزنيس ۽ اِسٽئٽس هوندو.

پيءُ : پٽ، جهوُلڻ جي ديا سان عزت مان، ڌن دولت، بزنيس، سڀ ڪجهہ تہ آهي اسان وٽ. گهر ۾ ڪهڙي ڪمي آهي ؟

چندر : ڪمي اسانجي گهر ۾ نہ پر ديش ۾ آهي.

پيءُ : تہ بہ پٽ پنهنجا نيٽ بہ پنهنجا ٿيندا آهن. پٽڙا پراون ڪهڙو ساه !

چندر : (پيرين پوندي) پليز ڊئڊ ... توهان صرف آسيس ڪيو

پيءُ : جُٽُ، پٽ ! شل جُٽي ڪٽي اچين.

پنڪي : بردر ! مونکي بہ اَمريڪا گهرائڻ نہ وسارج.

چندر : تنهنجي ويزا تيار هوندي. جهٽ تنهنجي ويزا انڊيا، پٽ! تون امريڪا (بنهي جو گڏيل ٽهڪ)

درشيہ ٻيون

ساڳيو گهر

[پيڊو پيڊي گهر ۾ اڪيلا خاموش ويٺل ڏسجن ٿا ۽ ڏسجي ٿو هڪُ پڃرو جنهن ۾ بہ پکي قيد آهن.]

پَکيئَڙا پڇيري جا

مدن جماڻي

پاتر :-

(۱)	پيءُ جي رول ۾	....	مدن جماڻي
(۲)	ماءُ جي ڪردار ۾	....	پشپا مالڪي
(۳)	نوڪر	....	راج لوچاڻي
(۴)	چندر	....	پوَن موُرداڻي
(۵)	الف. ب. پ.	....	رميش مهتا
(٦)	پنڪي	....	پنڪي جماڻي
(۷)	جي. جي	....	انيل ڪتري
(۸)	ڀڳت ڪنور رام	....	ڪنبالعل لعلواڻي

ميوزڪ	:	سي. ارجن
گيت	:	گورڌن ڀارتي
بئڪ گرائونڊ ميوزڪ	:	لڇو گمحي
ميڪ اپ	:	هريش ڀاٽيا
پراڊڪشن انچارج	:	ڪي ڪمار
هدايتڪار	:	مدن جماڻي

پهريون درشيہ

شاهوڪاري گهر جو ديوان کانو

{سنڌي حقو، سنت ڪنوررام جو شاهي فوٽو، سنڌ جو رنگين الف. ب. پ. وچ ۾ لڪيل، فوٽو موهن جي دڙي جو، پوڄاري ترڪي، ڏٻي جون ڏاٽن جون لڪيل وڏيون گهر سينگاريندڙ موُرتيون، ليمپون، ٽي. وي.، صوفا سيٽ، غاليچو ۽ ٻيو دلڪش گهرو سامان.}

[پيءُ ماءُ ٻيئي نظر ٿا اچن. ماءُ کي سنڌي ڊريس، نڪ ۾ نٿ، سنڌي سٿڻ چولو وغيره پيل آهن ته پيءُ کي سنڌي ڪرتو پئجامو، ٽِلي ٽوپي وغيره.]

: چندُر ماءُ ! چندُر کي سمجهاءِ ته، پنهنجي مِٽي پنهنجو گهر پنهنجو ديش ڇڏي، پرديس نہ وڃي ! (ماءُ ڪنڌ سان ها ڪري، ڪمري طرف وڃي ٿي ته ٻڌي ٿو فضا ۾ گيت) :-

ڊاڪٽر : هلو، جلد هلو! (ترسي) آشوڪ تڪڙا ساهه کڻي ٿو؟

آشوڪ : آشوڪ! پُٽ! تون ڪجهه چوڻُ ٿو چاهين ڇا؟

ساوتري : (روئندي روئندي، لڙڪڙائيندڙ لفظن ۾) هي ڀڳوانَ، منهنجي پُٽ جي رکشا ڪيو، منهنجو ٻچو مون کي بخشي ڏيو. مون تي رحم ڪيو. هي پريو! هي ڇا ٿو ڪرين؟ آسان کان ڪهڙي خطا ٿي جو آسان کي ههڙي سزا ٿو ڏين؟ ڪهڙيءَ ڀُلَ ڪري آسان کي هيءُ ڏينهن ڏسڻو ٿو پوي، پريو؟ هي ڀڳوانَ! منهنجي لال کي جيون دان ڏيو، هن تي مهر ڪيو، مالِڪَ! هن ڏائڻ بيماريءَ کان منهنجي ٻچي کي بچايو، ڀڳوانَ! منهنجي پُٽَ جي جان بچايو(روئندي)

ڊاڪٽر : پليز! توهان شانتي ڪيو. آشوڪُ ڪجهه چوڻُ ٿو چاهي.

ساوتري : چئُه پُٽَ! ڇا ٿو چوڻُ چاهين تون؟ (روئندي)

آشوڪ : : ماں، ... ماں هاڻي وڌيڪ ڪونه جيئندُس. ماں ... ماں جنهن خطرناڪ ايڊس بيماريءَ ۾ ڦاٿل آهيان، جيڪا لاعلاج بيماري آهي، ماں ... ماں... هاڻي موٽَ کي پنهنجي ويجهو ڏِسان ٿو. موٽُ منهنجي سامهون ئي آهي. ماں ... ماں ... هاڻي ڪونه جيئندُس. پَرَ ... پَرَ ... آخر ۾، ... آخر ۾ (سهڪندي) (کنگهي ٿو) ماں ياڻرن ڀينرُن کي اِها ئي صلاح ڏيندُس ته توهان جلد ئي هِنَ بيماريءَ جا ڪارڻ ڄاڻو، انهن تي عمل ڪيو. ماں قبول ٿو ڪيان ته مون ۾ خراب عادتون هيون. ماں ... ماں ... خراب عورتُن ۾ ڦاٿلُ هوس. ماں شراب ۽ نشو به ڪندو هوس. هِنَ دُنيا جا هر عيش حاصل ڪرڻ لاءِ ماں خراب عادتُن جو شِڪار بڻيُس. نتيجو.... نتيجو.... اِهو نِڪتو جو مون هيءَ بيماري حاصل ڪئي.

منهنجي نؤجوان ياڻرن ۽ ڀينرُن کي اِها ئي وينتي آهي، صلاح آهي، ته جهڙي منهنجي حالتَ ٿي آهي آهڙي شلَ توهان جي نه ٿئي، پنهنجو خيال ڪيو ۽ هِنَ بيماريءَ کان دور رهو، پاڻ کي سنڀاليو، خراب عادتُن کان دور رهو ... ۽ ... ۽ ... پنهنجي زندگيءَ کي نرڳُ نه بڻايو، ايڊس جهڙي خطرناڪ بيماريءَ کان دور رهو، اِنَ کي سمجهو ۽ اِنَ کان دور رهو. جيئن منهنجي سونهري زندگيءَ کي ايڊس روپي گرهڻُ لڳي ويو آهي، جي توهان به پاڻ نه سنڀاليو آهي ۽ خراب عادتن کان دور نه رهيا آهيو ته ڪٿي توهان به هِن گرهڻ جا شِڪار نه بڻجو ... هِنَ بيماريءَ کي سمجهو ۽ ڌيان رکو، پاڻ کي سنڀاليو ... هن کان دور رهو... هِن کان دور رهو ...

آشوڪ سهڪي ٿو کنگهي ٿو آخر هو چپ ٿي وڃي ٿو.

ساوتري ۽ موهن : آشوڪ .... !! رڙ ڪندي .... روئن ٿا.

❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖

ڻو يا ڪو ايڊس بيماريءَ وارو شخص ڪنهن تندرست استريءَ سان سنيوڳ ڪري ته اُن استريءَ کي به ايڊس ٿي سگهي ٿو ۽ پوءِ اِها استري ٻئي ڪنهن پُرش سان سنيوڳ ڪري ته اُن کي ايڊس جهڙي خطرناڪ بيماري ٿي سگهي ٿي.

ايڊس وارو شخص ڪو نشو ڪندو هجي ۽ اهو سئي پنهنجي بدن ۾ هڻي ۽ اها ساڳي سُئي ڪو ٻيو شخص نشو ڪندڙ پنهنجي بدن ۾ هڻي ته اُن کي به ايڊس جهڙي خطرناڪ بيماري ٿي سگهي ٿي.

هي سڀ ايڊس جي بيماري ڦهلجڻ جا ڪارڻ آهن. اِنَ ڪري ئي ڊاڪٽرن جي صلاح آهي ته اِنهن مٿيُن ڳالهيُن کي ڌيانَ ۾ رکو. هِنَ بيماريءَ ۾ شرير جو ڪوئي به روڳُ کهڙين به دوائُن وڻڻ سان ٺيڪ نه ٿيندو آهي ۽ آهستي آهستي اِنسان موُتَ طرف ڊوڙندو آهي.

موهن لال : پَرَ ڊاڪٽر صاحبَ! منهنجي پُٽَ کي ڪائي به اَهڙيءَ طرح جي عادتَ ڪونهي. هو ڪڏهن به ٻاهر اَهڙا ڪَمَ نه ڪندو هوندو، اِهو وشواس آهي مون کي.

ڊاڪٽر : توهان چوويهه ئي ڪلاڪ ته ٻاهر پنهنجي پُٽَ سان گڏ ڪونه ٿا رهو جو توهان کي خبرَ پوي!

موهن لال : پَرَ، پَرَ، مان اِهو مڃڻ لاءِ تيار نه آهيان!

ڊاڪٽر : اِها توهان جي مرضي آهي، باقي جيڪو منهنجو فرض هو، اُهو مون پوروڪيو.

موهن لال : (نرم ٿيندي) ڊاڪٽر صاحبَ! توهان جيڪو ٻڌايو، اُن ۾ به پريشانيون منهنجي پُٽَ ۾ آهن. هِڪَ لنبي عرصي تائين کنگهه، جيڪا لهڻ جو نالو ئي ڪونه ٿي وٺي؛ ۽ ٻي پيٽ نه اُچڻ جي تڪليف. ٻي کنگهه اَچڻ تي هوُ هي گوريون وٺندو آهي.

ڊاڪٽر : هيَ! اِهي ته نشي جون گوريون آهن، موهن لال! (ترسي) لڳي ٿو توهان جو پُٽُ نشو به ڪندو آهي.

موهن لال : اِها شنڪا هاڻي مونکي به آهي. (ترسي، روئڻ-هارڪو ٿيندي) ڊاڪٽر صاحبَ! مان هِڪُ دفعو وري جاچَ ڪرائڻ چاهيان ٿو، اَشوڪ جي.

ڊاڪٽر : بيشڪ ڪرايو. ۽ توهان کي وشواس ٿئي، اِهو ضروري آهي.

موهن لال : مان اَڄُ ئي هُنَ کي توهان وٽ وٺي ايندُس.

ڊاڪٽر : ضرور، ضرور! چڱو، مان هلان ٿو. (ممُوزڪ)

ساوتري : هيڏانهن - (گهٻرائيندي، ڏڪندي) هيڏانهن ٻڌو ته، ڏسو ته سهي، اَشوڪَ کي ڇا ٿو ٿئي.

موهن لال : اَڙي! اَشوڪُ ته تڪڙا ساهه ٿو کڻي. مان اِجهو ڊاڪٽر کي سڏي ٿو اَچان. ڊاڪٽر صاحبَ! ڊاڪٽر صاحبَ! جلد هلو، ڏسو ته اَشوڪ کي اَلائي ڇا ٿو ٿئي.

(۱) شريرَ جي وزنَ جي ڪمي ٿيڻُ.

(۲) هِڪَ مهني کان وڌيڪ لڳاتار دَستَ ٿيڻُ، ڪاڌو نہ پچڻُ.

(۳) هِڪَ مهني کان وڌيڪ لڳاتار بُخار چالو رهڻُ.

(۴) سَدائين سخت ٿڪاوٽَ محسوس ڪرڻُ.

(۵) دوا وَٺندي هوندي بہ هِڪَ مهني کان وڌيڪ کنگهہ جو چالوُ رهڻُ

(٦) سُڀاءُ چڙچڙو ٿيڻُ ۽ ڪروڌي ٿيڻُ.

(۷) معمولي سَرديءَ مان ٽي.بي. يا تکڙي ڪمزوري

(۸) شرير روڳ ڌارڻ ڪري تہ روڳ کي دور ڪرڻ جي شڪتي نہ رهي.
ڪا بہ دوا وٺڻ سان شرير جي بيماري ٺيڪ نہ ٿيڻُ.

موهن لال : (سوچيندي) اَشوڪَ کي بہ تہ ڪيتري وقتَ کان وني کنگهہ آهي، لهيس ٿي ڪونہ ٿي.

ڊاڪٽر : مغز جي بيماري ٿيڻُ، جهڙوڪ ننڊَ نہ اَچڻُ، چَڪرَ اچڻُ، يادِ شَڪتي گهٽجي وڃڻُ، ڳالهائڻ ۾ تڪليف ٿيڻُ، اِهي بہ مُکيہ نِشانيون آهِن. اِنهن مان ڪي بہ ٻہ يا وَڌيڪ نشانيون هجن تہ ضرور شنڪا وجي تہ شايد هنکي ايڊس هجي ۽ جاچ ڪرائڻُ ضروري آهي.

موهن لال : ڊاڪٽر صاحب اِهي تہ نِشانيون آهِن پر اهو روڳہ ٿئي ڪيئن ٿو؟

ڊاڪٽر : جيڪي رَتَ جو واپار ڪندا آهن انهن دواران بہ ايڊس ڦهلجندو آهي.

موهن لال : اهو وَري ڪيئن؟

ڊاڪٽر ڪندو : ڏسو ڪنهنکي ايڊس جي بيماري هجي ۽ هو پئسن جي خاطر رَتُ دان هجي ۽ بعد ۾ ڪنهن اَڻڄاڻ ڊاڪٽر طرفان پِڱل ۾ ٻئي ڪنهن شخص عوَرت يا مرد کي رَتُ ملي تہ هنکي بہ ايڊس ٿي سگهي ٿي.

(۲) ڪنهن ايڊس جي بيمار کي هنيل سُئي پِڱل مان ڪنهن ٻئي کي هڻي تہ اُن کي بہ ايڊس ٿيندو آهي ڇاڪاڻ تہ اِها سُئي ايڊس جي جيوڙن سان لڳل هوندي آهي، ۽ بنا گرم ڪرڻ جي ٻين کي لڳڻ تي ان سُئيءَ کي لڳل ايڊس جا جيوڙا تندرست شخص جي شرير ۾ وڃي ايڊس ڦهلائي سگهن ٿا.

(۳) حجم جي دُڪان تي ڪنهن شخص کي ايڊس هجي ۽ ڏاڙهي لاهرائيندڙ جو رتُ نڪري تہ اُهي ايڊس جا جيوڙا ان بليڊ تي لڳن ٿا ۽ وري اُها ئي بليڊ ٻئي ڪنهن تندرست شخص جي ڏاڙهي لاهڻ ۾ ڪم آڻجي تہ اُهي جيوڙا تندرست شخص جي شرير تي لڳن ٿا ۽ هي جيوڙا رتُ شخص ۾ ايڊس ڦهلائي سگهن ٿا.

(۴) اهڙي ڪنهن بازاري عوَرت سان جنهن کي ايڊس جي بيماري هجي اُن سان بنا ڪنهن ساڌن جي سنيوڳہ ڪرڻ سان بہ تندرست شخص کي ايڊس ٿئي

ڊاڪٽر	:	توهان جي پٽ آشوڪ کي هڪ خراب بيماري آهي.
موهن لال	:	خراب بيماري!؟ (ڏڪندي) هي، هي توهان ڇا چئي رهيا آهيو، ڊاڪٽر صاحب (عجب ۾)
ڊاڪٽر	:	ڏسو، همت رکو! هي هڪ شنڪا آهي. رپورٽ ۾ ته ائين آيو آهي، پر وري به هڪ دفعو چيڪ ڪبو.
موهن لال	:	پر اها خراب بيماري آهي ڪهڙي!؟ توهان ٻڌايو ڇو ڪين ٿا، ڊاڪٽر صاحب!؟ ۽ توهان کي اها خبر پيئي ڪيئن!؟
ڊاڪٽر	:	پاڻيءَ جو گلاس ملندو؟
موهن لال	:	ساوتري! وڃُ ته، پاڻيءَ جو گلاسُ ته ڀري آڻ.
ڊاڪٽر	:	موهن لال! ڪالهه آشوڪ ۽ سندس ڪُجهه دوست رَتُ دان ڪرڻ لاءِ آيا هئا. دراصل، مان بلڊ بئنڪ ۾ ڊاڪٽر طور سروس ڪندو آهيان. بلڊ ولندي چيڪ ڪيوسين ته توهان جي پٽ آشوڪ جي رَتَ ۾ H.IV جيوڙا آهن.
موهن لال	:	مطلبُ....؟
ڊاڪٽر	:	مطلب ته هُن کي ايڊس (AIDS) جي خطرناڪ بيماري آهي.
موهن لال	:	ڊاڪٽر صاحبَ!! توهان هيءُ ڇا چئي رهيا آهيو؟ توهان کي اِنَ جي ڪا خبرَ آهي!؟ موهن لال ڏڪندي چيو.
ڊاڪٽر		جي، موهن لال! مان جيڪي چوان ٿو، اُهو سڀُ سچُ آهي. بلڊ ٽيسٽ ۾ غلط نٿو ٿي سگهي.
موهن لال	:	(گرم ٿيندي) اِهو امپوسيبل، ائين هرگز نٿو ٿي سگهي، ڊاڪٽر صاحبَ!
ڊاڪٽر	:	ڪاش، اِئين هجي ها، ته مون کي ڏاڍي خوشي ٿئي ها، پرَ بدقسمتيءَ سان اِهو سچُ آهي.
موهن لال	:	ڊاڪٽر صاحبَ! ڇا اِها رپورٽَ غلط نٿي ٿي سگهي؟ (ترسي) ٿي سگهي ٿو توهان ڀُلَ ۾ ٻئي ڪنهن جي رپورٽَ ڏٺي هجي. (ترسي) يا - يا ٿي سگهي ٿو ته ٻئي ڪنهنجي رپورٽَ ۾ منهنجي آشوڪَ جو نالو (گهرائبندي).
ڊاڪٽر	:	موهن لال! ايئن هرگز نه ٿيندو آهي. رَتُ وٺڻ مهل ٿي بلڊ-ڊونَرَ جو نالو وغيره سڀُ لکندا آهيون. موهن لال! هِنَ بيماريءَ جو ڪوبه علاجُ ڪونهي، هيءُ خطرناڪ ....
موهن لال	:	ڊاڪٽر صاحبَ! ايئن نه چئو. ضرور ڪو نه ڪو علاجُ هوندو. ٻُولهيو، جلدي ٻُولهيو. منهنجي پٽَ جي جان بچايو. (ڪِن پل ترسي) ڊاڪٽر صاحبَ! هيءُ بيماري ٿيندي ڪيئن آهي!؟
ڊاڪٽر	:	اِها توهان سُٺي ۽ صحيح ڳالهه پڇي آهي. ايڊس ٿيڻ جا هي ڪارڻ آهن :

ساوتري : آخر آهي ڇا !؟

موهن لال : ساوتري ! اِهي گوريون نشي جون آهن. آلائي ڪڏهن کان تو وٺي اِهي گوريون ! آشوڪ نشو تو ڪري، اِن جي خبرَ آسان کي نہ پيئي. ٻيو بہ آلائي ڇا ڇا ڪندو هوندو ٻاهر ! مون کي تہ چنتا وٺي ويئي آهي. (ڏڪندي، روُئڻ-هارڪو ٿيندي)

ساوِتري : نَشي جون گوريون !؟ نہ نہ. توهان ڪوُڙ ٿا ڳالهايو. منهنجو آشوڪ ڪڏهن نشو نہ ڪندو آهي. توهان ڪوُڙ ٿا ڳالهايو !

موهن لال : ساوِتري ! مان ڪوُڙ ڪونہَ ٿو ڳالهايان. اِهي نشي جون ئي گوريون آهِنِ. تون مون تي وِشواسُ ڪر.

ساوِتري : هي ڀڳوانَ ! هيءُ ڇا ٿي رهيو آهي آسان جو ! (سُڏڪا ڀري روُئي ٿي)

(ميوزڪ)

موهن لال : ساوِتري ! صبوح جا آٺَ ٿِيڻ تي آيا آهن، اَڃان چانهہ نصيب ڪونہَ ٿي آهي، ايڏي دير !؟

ساوِتري : هان وَٺو، چانهہ ۽ بسڪيٽَ. (بسي، ڪوپُ ۽ پليٽ رکڻ جو آواز ٿئي ٿو)

موهن لال : تون پنهنجي چانهہ نہ ڪٽي آئي آهين ڇا؟

ساوتري : ڪٽي ٿي اَڃان.

(دَرَ تي ٺڪ ٺڪ ٿئي ٿو. دَرُ کُلي ٿو)

ڊاڪٽر : موهن لال جو گهرُ هيءُ آهي؟ (ٻاهران آواز اَچي ٿو)

ساوِتري : ها ... جِئو، توهان ڪيرُ ؟

ڊاڪٽر : مان ڊاڪٽر ٻِجلاڻي آهيان. موهن لال جن سان گڏجڻو آهي. ضروري ڪم آهي.

موهن لال : اَچو، اَچو ! اَندر اَچو !

ڊاڪٽر : مان ڊاڪٽر ٻِجلاڻي آهيان. توهان سان ضروُري ڳالهائڻو آهي.

موهن لال : اَچو، اَچو ! ڪُرسيءَ تي ويهو. (ترسي) ڪٽو، چانهہ ڪٽو.

ڊاڪٽر : نہ، مان هينئَر ئي گهران پي پيو ٿو اَچان. مونکي اَڃان بلڊ بئنڪ بہ وَڃڻو آهي. (ترسي) هي، هي توهان جو پُٽُ آشوڪ آهي نہ !؟

موهن لال : ها ......

ڊاڪٽر : مان اُنَ جي باري ۾ ئي توهان سان ڳالهائڻ آيو آهيان، تہ آشوڪَ کي...

موهن لال : ڇا ٿيو آهي آشوڪَ کي، ڊاڪٽر صاحبَ ؟ (اُٻهرو ٿيندي) مونکي.. مونکي جلد ٻڌايو .... آشوڪَ کي ڇا ٿيو آهي؟ (گهٻرائيندي)

(اَشوڪ ڪنگهي ٿو. ڪنگهه وڌندي وڃيس ٿي.

ساوتري : ڇا ٿيئي، پٽ! اِها ڪنگهه وري ڪٿان آئي!؟

اَشوڪ : (ڪنگهندي) ممي! ممي!.. ممي! ... (سڏڪندي) ٿورو پاڻي ڏي ته! ء ها، ممي! منهنجي ڳاڙهي هيٺان ڳوريون پيون اَتيئي، ڪٿي آڄ ته!

ساوتري : (گهبرائيندي ... اُٻهرائيء وچان) هيڏانهن ... هيڏانهن، ٻڌو ته! .....

موهن لال : (ڇرڪُ ڀريندي) هان! هان! ڇا ٿيو؟ اَشوڪ! ... اَشوڪُ اڄان ڪونه آيو آهي ڇا؟

ساوتري : ها، اَشوڪُ ته ڪنهن مهل کان وٺي آچي ويو آهي، پر هينئر ڪنگهه ٿي اٿس. ڏسو ته... توهان مٿي تي هٿ ته گهمايوس ته مان ڳوريون ڪٿي ٿي اَچان.

موهن لال : اَشوڪ، پٽ! ڇا آهي؟ ڇا ٿو ٿيئي، پٽ!؟ اَهڙو ڇا ڪاڏو آڻئي جو ڪنگهه ٻجهي ئي ڪونه ٿي؟

اَشوڪ : پپا، پپا! مون کي روز ڪنگهه ٿيندي آهي (سهڪندي)

موهن لال : پوء تو اَسان سان ڳالهه ئي ڪونه ڪئي آهي!؟ دوا ورتي آٿئي ڪين نه؟

ساوتري : (ويجهو ايندي) هان وَٺُ پٽ! ڳوريون.

موهن لال : ڏسان اِهي ڪهڙيون ڳوريون آهين!؟ (ترسي) اَڙي! هي! ... هي! ڇا آهي؟ ڇا حون ڳوريون آهن هي، اَشوڪ !!؟

اَشوڪ : پپا! هي ڪنگهه حون ڳوريون آهن. مان اِهي ولندو آهيان نه مون کي فائدو ٿيندو آهي. (گهبرائيندي ... سهڪندي)

موهن لال : (غصي ۾) تون مون کي بيوقوفُ ٿو بڻائين!؟ هي ڪنگهه جو ڳوريون آهن!!؟

ساوتري : (وچ ۾) ڪنگهه جون ئي ڳوريون هونديون، نه ته وري ٻيون ڇا جون هونديون؟

موهن لال : تون وچ ۾ نه ڳالهاءِ، ساوتري! (ترسي) اَشوڪ، پٽ! هي ڪنگهه حون ڳوريون نه آهن، پٽ! هي نشي حون ڳوريون آهن، نشي جون. پيء کي بيوقوف بڻائڻ جي ڪوشش نه ڪر، سمجهئي!

(اَشوڪ پيء کان ڳوريون کسي ٿو)

موهن لال : هي... هي تون ڇا ٿو ڪرين، ڇا ٿو ڪرين، اَشوڪ؟ تون منهنجي هٿ مان ٿو کسين ڳوريون؟ (رور سان ڳالهائيندي، رڙ ڪندي)

اَشوڪ : پپا، هڪ - پپا، هڪ.. پليز. صرف هڪ ڳوري ڏيو.

موهن لال : نه، مان توکي هڪ به ڳوري نه ڏيندس. نه، بلڪل نه. (ترسي) اَڙي! اَڙي! هي! ڇا ڪَبُٺو ٿو؟ هان! نه وڃئه واتَ ۾، نه وڃئه! مان چوان ء ٿو نه ڪا!. (ترسي) اُف! هي ڀڳوانَ! مون کي حيڪو ڊپُ هو، اُهو ئي ٿيو. اَسان جي ته هڙ ئي حال ٿي ويئي.

ساوتري : توهان اَشوڪَ جي باري ۾ جيڪو سوچي رهيا آهيو، غلط سوچي رهيا آهيو
موهن لال : ڇا غلط آهي ڇا صحيح، اِن جي خبرَ مون کي، ڪِينَ توکي !؟
ساوتري : سڀُ ٺيڪ ٿي ويندو، توهان اَجائي ويٺا چِنتا ڪيو.
موهن لال : چِنتا تہ ٿيندي ئي نہ، اُپت گهٽ ۽ ڪپت وڌيڪ، پوُرت ڪونہ ٿي ٿِئي
وري جو ٻُڏو اَٿيرِ اَشوڪَ جو، تہ اَصل چِنتا وَني ويئي آهي، منهنجو تہ
دِماغُ ئي ڪمُ نٿو ڪري.
ساوتري : ڇڏيو، هاڻي اِهي اَجايا خيالَ ڪڍو مَنَ مان ۽ شانتيءَ سان ليٽي پئو.
اَشوڪُ بہ جاڳ آيو، اَچي تہ مان سمجهايانس ٿي.

(ميوزڪ)

(گهڙِيالَ ١٢ جا ٺڪاءَ هڻيا ... ١ - ٢ - ٣ - ٤ - ٥ ..... ١٢)

ساوتري : اوهہ ! ٻارهان ٿي ويا، منهنجو تہ دِماغُ ئي ڪمُ ڪونہَ ٿو ڪري. اَڃان
اَشوڪُ گهرِ ڪونہ آيو آهي. اَلائي ڪيڏانهن ويو هوندو !؟ (ترسي) هيءَ
بہ سچُ ٿا چَوَنِ، اَلائي ڇاٿو ڪري ٻاهر؟ ايتري دير تائين روز جو، اَلائي
ڪهڙن دوستن سان سَنگُ اٿسِ.

(دَرَ تي ٺڪ ٺڪ ٿئي ٿي، دَرُ کُلي ٿو)

ساوتري : اَشوڪَ ! شَرَمُ نٿو اَچيئي توکي !؟ ڪهڙا لڳا آهن، خبرَ اَٿيئي ڪينَ نہ!؟
هيتري دير ڇا پيو ڪرين ٻاهر؟
اَشوڪ : مَمي ! ريس ڪورس جي رِنگ روڊَ تي وييو هوس دوستن سان گڏُ.
ساوتري : پرَ ايتري دير؟ ماڻهو سَويرَ يرو گهر اَچي، اِنَ ۾ تڪليف ڪهڙي آهي!؟
اَشوڪ : مَمي ! دوستن سان گڏ ڳالهين ۾ وقتُ ڪيترو گذري ويو، خبرَ ئي ڪانہ
پيئي.
ساوتري : اِهي سُٺن ٻارَنِ جا لڇڻَ نہ آهِن، پُٽَ ! تنهنجو ڏئڏي بہ تنهنجي چِنتا
ڪندي هينئَرَ ئي ليٽيو آهي. هوُ بہ تنهنجي اِنهن حرڪتُن تي ڏاڍو
ڏکي آهي. اَڳتي ڌيانُ رکجانءِ ۽ سَويلَ يرو گهرِ اَچجانءِ. ۽ ها ! هٿُ
مُنهن ڌوئي اَچُ تہ مان رَسوئي پائي ڏيانءِ.
اَشوڪ : مَمي ! مون ٻاهر ناشتو ڪيو آهي. هينئَرَ بُکَ ڪانهي.
ساوتري : ٻاهر جو ڪِنُ-ڪچڙو کائِڻُ سُٺو ٿوري ئي آهي؟ اِنَ ۾ ماڻهو بيمار ٿي
پَوَندو آهي. بيمار ٿيندوَ، توهان کي بہ تڪليف تہ ماڻهن کي بہ تڪليفَ.
اَشوڪ : مَمي ! هاڻي ڇڏ نہ اِنَ ڳالهہِ کي. مون کي نِنڊَ ٿي اَچي.
ساوتري : مان تہ تنهنجي ڀلي لاءِ ٿي چوان. وڌيڪَ تنهنجي مرضي.

(ميوزڪ)

ساوتري : (کلیندي) کئي هوندائين اشوک جي ڳلا. پيو کو ڪن کي کو ڏنڏو!
موهن لال : ٻڌ ته سهين.. !
ساوتري : (کلیندي) ڇا ٻڌان؟
موهن لال : تون ته پاڻيءَ کان اڳ ويلي ڪپڙا لاهين. پهرين پوري ڳالهه ته ٻڌ.
ساوتري : ڇا؟ چئو، ڇا پئي چوائين، توهانجي مٺڙي دوست توهان کي.
موهن لال : چيائين اشوڪ هڪ ڇوڪريءَ جي چڪر ۾ آهي جيڪا اڳ......
ساوتري : آهي نه ساڳي ڳالهه. مان اِن نياڻي کي سڃاڻان. اِهو ءَ ڳالهه نه ڪري!؟
هون! مان اِهو مڃڻ لاءِ بلڪل تيار ڪي نه آهيان ڇا سمجهيو! منهنجو
اشوڪ اهڙو نه آهي.
موهن لال : مڃان ته مان به نٿو، پر رام ڪوڙ ته نه ڳالهائيندو.
ساوتري : ڪوڙ بلڪل ڳالهائيندو هوندو.
موهن لال : ٿي سگهي ٿو شايد مذاق کئي هوندائين (عجب ۾)
ساوتري : مونکي ته ڪجهه سمجهه ۾ نه ٿو اچي. ليڪ آهي اچي ته پڇانس ٿي.
موهن لال : مان به سڄو ڏينهن ڊوڙي ڊوڙي ٿڪجي پيو آهيان. ڪجهه پير دٻيا
ڪري وٺان.
(گهڙيال جي ٽڪ ٽڪ چالو آهي. گهڙيال ۹ جا ٽڪاءَ هڻي ٿو)
موهن لال : (پاڻ مرادو چئي ۾) اوهه! ۹ ٿي ويا آهن! پر اشوڪ اڃا تائين ڪونه آيو
آهي. منهنجي نيٺن ۾ ننڊ ڪونهي. ايندي به ڪٿان!؟ هڪ پاسي اشوڪ
جي چنتا ٻئي پاسي گهر جي آرٿڪ حالت چنتا ۾ وجهي ڇڏيو آهي.
ڪنهن به نموني پورتِ ڪانه ٿي پوي. مٿان مينا جي شادي بيلي آهي.
ڪوئي مٽ مائٽ ساٿ ڪونه ڏيندو. هر ڪو سوارٿي آهي. اشوڪ
گرئجيوئيٽ آهي، فرسٽ ڪلاس پاس آهي. پر هو نوڪريءَ لاءِ ڪوشش
ڪونه ٿو ڪري، ڇا ڪن جو فرض نه آهي ته هو ڪجهه مدد ڪري.
ساوتري : توهان اڃان ليٽيا ڪونه آهيو ڇا؟
موهن لال : (ڇرڪ پريندي) ڪون! نه... ڏڪهو ساهه کٽي ٿو.
ساوتري : ڪهڙن خيالن ۾ گم آهيو.
موهن لال : بس، ايئن ئي.
ساوتري : ته به، ڪجهه ته ٻڌايو.
موهن لال : اشوڪ جي باري ۾ ئي سوچي رهيو هوس.
ساوتري : اوهه! ڇا سوچي رهيا آهيو توهان ڪن جي باري ۾؟
موهن لال : اِهو ئي سوچي رهيو آهيان ته.....
ساوتري : (ڪلیندي) ته....
موهن لال : ته ڇا ٿيندو اشوڪ جو... (ٿورو ترسي) هن گهر جو... !!؟

موهن لال : ڇو؟ تون هن جي ماءُ آهين. توکي خيال رکڻ گهرجي ته هو ڪيڏانهن ٿو وڃي اچي.

ساوتري : ڇا مطلب؟

موهن لال : تون ماءُ آهين تون خيال رکيس نه ته ڪاڏي ٿو اچي وڃي.

ساوتري : توهان به ته هن جا پيءُ آهيو ته پوءِ توهان ڇو نه ٿا خيال رکوس. ڇا صرف منهنجو فرض آهي، توهانجو ڪوئي فرض ڪونهي؟

موهن لال : ٻار هميشه ماءُ سان سڀ ڳالهيون ڪندا آهن. تون به ڪجهه سمجهائينس ڪونه ٿي!

ساوتري : ڇا جي باري ۾؟

موهن لال : ڇا تون سمجهين ڪونه ٿي، ته گهر ۾ آوڪ بلڪل گهٽ آهي ۽ خرچ وڌيڪ آهي پورت ڪونه ٿي پوي.

ساوتري : پوءِ؟

موهن لال : اَلس ڪا گهر جي اون، ڪو فڪر، ڪا چنتا. ڪٿان ٿو اچي ۽ ڪيڏانهن ٿو وڃي؟ ڇا اشوڪ جو فرض نه آهي ته هو ڪٿي نوڪري ڪري ڪجهه آڻي ڏي ته ٿوري گهڻي راحت ٿئي.

ساوتري : هن کي نوڪري ملي هان ته پاڻ ئي ڳالهه نه ڪري هان. (ترسي) هو سڀ پاڻ توهان کان وڌيڪ پئسا گهُري رهيو آهي.

موهن لال : ڇا جي لاءِ؟ (اُبهرائيءَ وچان)

ساوتري : هو وڌيڪ پڙهڻ ٿو چاهي. ڊگري هوندس ته نوڪري ملندس نه!

موهن لال : گريجيوئيٽ آهي. فرسٽ ڪلاس پاس آهي. ڪٿي به نوڪري ڪونه ٿي مليس!؟

ساوتري : نه ملندي هوندس.

موهن لال : مونکي لڳي ٿو هو ڪوشش ئي ڪونه ڪندو هوندو! سڄو ڏينهن پنندو هوندو! (پاڻي هارڻ جو آواز، هٿ ڌوئڻ ۽ ڳرڙي ڪرڻ جو آواز)

ساوتري : سڄو ڏينهن ٿو ويچارو نوڪرين پٺيان ٿو ڦري، ڇا نوڪريون رستن تي پيون آهن ڇا جو هن کي ملي وينديون.

موهن لال : ....

ساوتري : .... اِن ڪري ئي ته چوي ٿو ته وڌيڪ پڙهان، من ڪٿان نوڪري ملي وڃي.

موهن لال : (کٽيندي) اڄ رام ڳڏيو هو.

ساوتري : پوءِ ڇا پيو چوي

موهن لال : اشوڪ لاءِ پيو چوي ته....

ساوتري : (اُبهرائيءَ وڃان) ھي پڳوان وري ڇا ٿيو؟

موھن لال : (ڪلندي) اڙي اڙي تون ھي ڇا ٿي ڪرين! ڇا تون سچ پچ ۾ سمجھين ٿي ڇا تہ منھنجو ڪليجو ٿو ڦاٽي! ھان!

ساوتري : توھان تہ اصل مونکي بہ ويچاري ڇڏيو. پر توھان کي اڄ ٿي ڇا ويو آھي.

موھن لال : مونکي -مونکي ڇا ٿيندو؟ ڪجھہ ڪونہ ٿيو آھي. جلدي ھلي منھنجي رسوئي پاءِ تہ مان ھٿ مُنھن ڌوئي اچان ٿو (پاڻي ھارڻ جو آواز)

ساوتري : (ويندي) ھيءَ بہ ڪا زندگي آھي! ھي پڳوان! مان تہ تنگ اچي چُڪي آھيان ھحڙيءَ زندگيءَ کان.

موھن لال : ساوتري او ساوتري.

ساوتري : (واپس ايندي) آچان ٿي، آچان ٿي. وري ڪھڙو ڪم ڦالو اٿوَ؟ ھا چئو، وري ڇا آھي! (ويجھو ايندي)

موھن لال : ٽوال! ٽوال ڪٿي آھي....؟

ساوتري : ھيءَ ڇا آھي؟ سامھون ٿي تہ ٽنگيو پيو آھي، آجايو ويٺا رڙيون ڪيو. گھٽ ۾ گھٽ ڏسو تہ سھين! اَلائي ڪھڙن ويچارن ۾ ٿا رھو.

موھن لال : چڱو، چڱو. ھلُ، جلدي رسوئي پاءِ.

(ريڊيو چالو ڪري ٿو- ھلڪو ميوزڪ)

ساوتري : (ٿورو زور سان) رسوئي ڪٿو

موھن لال : (آواز جھڪو ڪندي) ھان! ھا ڏي مونکي ڏيءِ ھڏ ٽون بہ ويھہ منھنجي پرسان تو ۾ ڪم آھي.

ساوتري : چئو ڪھڙو ڪم اٿوَ؟ (ڪرسي سورڻ جو آواز)

موھن لال : اشوڪ ڪٿي آھي.

ساوتري : الائي.

موھن لال : گھران ڪنھن محل نڪتو.

ساوتري : ٽن چئين بجي نڪتو آھي.

موھن لال : ڪيڏانھن ويو آھي؟

ساوتري : مونکي خبر ڪونھي.

موھن لال : چو تو سان تہ ھو سڀ ڳالھيون ڪندو آھي.

ساوتري : ھا ڪندو آھي پر ھن باري ۾ ڪونہ ڪئي اٿئين!

موھن لال : ڪھڙي باري ۾؟

ساوتري : اُن ئي وڃڻ جي باري ۾ ٻيو وري ڪھڙي باري ۾.

موھن لال : تو ڪجھہ پڇيس ڪونہ ڇا؟

ساوتري : منھنجي پڇڻ جو مطلب ڪھڙو؟

گرهڻ

گُرداس آهوجا ''اجيہ''

پاتر :-

(۱) موهن لال

(۲) ساوتري — موهن لال جي زال

(۳) آشوڪ — موهن لال جو پٽُ

(۴) ڊاڪٽر

موهن لال : (ٻاهران ئي رڙ ڪندي) ساوتري ! او ساوتري !! (در تي نڪ نڪ ڪري ٿو) اڙي گهر ۾ آهين ڪين نہ ! سڏ ڪري ڪري تہ منهنجو گلو ئي سڪي ويو آهي. (ترسي) اڙي هيءُ ڇا !؟ گهر ۾ ڪوئي آهي ڪين آهي ئي ڪونہ ؟ ساوتري اڙي او ساوتري !! (در تي نڪ نڪ چالو)

ساوتري : (اندران ئي) آهي ڇا !؟ اينتريون رڙيون ! (در کلي ٿو)، دَر ائين ٿا کڙڪايو ڄڻ ڪو جن يا ڪُتا پٺيان پيا هجنوَ. آهستي در کڙڪائڻ ۾ ڇا ٿو ٿئيوَ ؟

موهن لال : ڪيتري دير کان وٺي ٿو در کڙڪايان پر تون ٻڌين بہ نہ !

ساوتري : کير وارو کير ڏيئي ويو هو هاڻ رکيو هوم پرائيمس تي نہ لاهيان هان تہ سڄو کير ٿي هارجي وڃي هان. گئس بہ اڄا ڪونہ آئي آهي.

موهن لال : ڇڏو ڇڏو هاڻي بس. خُلاصي جي ضرورت ڪانهي.

ساوتري : اڄ توهان کي ٿي ڇا ويو آهي ! خفي خفي ٿا لڳو. رڙيون وينا ٿا ڪيو. (ترسي) توهانجون رَڙيون ٻُڌي ٻُڌي تہ منهنجن ڪنن جا پڙدا ٿا ڦاٽن، ڄڻ.

موهن لال : تنهنجي تہ ڪنن جا پڙدا ٿا ڦاٽن نہ پر هتي تہ منهنجو ڪليجو ٿو ڦاٽي، ڪليجو.

نالو : گرداس آهوُجا ''آجيہ''

جنم، تاريخ : راجڪوٽ (گجرات) ۴-۲-۱۹۵۴

ڇپايل ڪتاب: سپنو هي سنسار؛ زندگي هڪُ دوکو؛ نئين روشني؛ هيءُ بہ هڪ زندگي.

انعام : الڳہ الڳہ سنستائن طرفان پنجَ ڀيرا سنمان حاصل

پيشو : گهرُو اُديوگ

پتو : پرڪاش ڀوَن، ۹ گايتڪواڙي پلاٽ، راجڪوٽ- ۳٦۰۰۰۱

كنوار كي ولي، پيڻ شانتا ۽ پيٽوئي رميش آهوجا كي ناٽك ڏيكارڻ هِتي آيو
آهي. اُهي ٻئي شخص ٻڍي طوطارام ۽ ٻڍي شمن ماءُ جي ويس ۾ توهان جي
ساميون بيٺا آهن؛ جن كي توهين موهن ۽ سندس كنوار شيلا چئي سگهو ٿا.

شانتا : (حيرت ۽ خوشيءَ وچان) اڙي كير ؟ ... موهن !

طوطارام : (اصلي آواز ۾ - مشكندي) ها شانتا ! ... (ڏاڙهي مڇون ۽ وارن جي وِگ لاهيندي)
مان آهيان موهن، ... نمستي جيجاجي... معاف كجو هينئر منهنجو پيرين پوڻ
جو وارو آهي ! (سيني جا ٽهك)

رمش : (مشكندي) نہ نہ موهن مونكي تہ پاڻ خوشي ٿي ! (ٽهكڙو)

شمن ماءُ : (اصلي آواز ۾، مشكندي - وِگ لاهيندي) معاف كجو ديدي، هينئر شمن ماءُ نہ
پر شيلا توهان كي پيرين ٿي پوي. (ٽهكڙو)

شانتا : (خوش ٿيندي) سدا سهاڳڻ هجين شيلا ... پر واقعي مزو اچي ويو.

ٽهكڻ : (پريان ڇانهن كٽي ايندو) هي هي ! ... ماما، نانو ناني وري كيڏانهن هليا ويا ؟

رميش : (كلندي) اڙي ٽهكڻ، هي اٿيئي تنهنجا نانو ۽ ناني. (سيني جا ٽهك)

نريش : اڙي پر سبب ٽهكڻ مل، ان ڇوڇي لڳي ڇانهن كي پري كر، هينئر تہ اسين
كلكتي جا رسگولا كائينداسين رسگولا !! (سيني جا ٽهك)

سڀ گڏ : (كلندي) ها ها .. كلكتي جا رسگولا ! .. رسگولا !! ..

(ٽهكڙي جو آواز پريان پريان ايندو رهي ٿو)

شانتا : (آهستي - رميش کي) هِنن کي بابا جن جي گذاري وڃڻ جي خبر ئي کان
هئي.
شمن ماءُ : (سيسڪين وچ ۾) هاءِ ڙي، هيءَ نياڻي، ڏير جي مُنهن ڏسڻ کان وانجهيل رهجي
ويئي.
ٺڪڻ : (روئندي) نانا .... !
طوطارام : (روئندي) پٽڙا ... !
ٺڪڻ : (روئندي) ناني .... !
شمن ماءُ : (روئندي) ٻچڙا ....!
رميش : بس بس بابا .. ! ... ايشور جي اِڇا اڳيان اِنسان ڇا ٿو ڪري سگهي !! (اوچتو
دروازي تي زور سان نڪ نڪ جو آواز)
نريش : (پريان آواز) رميش آهوجا گهر ۾ آهي.
رميش : (پريان - هلندي) ها ها ... اچان پيو... (ٺڪڻ کي) اڙي ٺڪڻ تون تيستائين
چار پنج ڪوپ چانهن جا ٺاهي وٺ.
ٺڪڻ : (اندر ويندي) ها ماما !
رميش : (دروازو کوليندي) اَچو سائين اَچو !
نريش : منهنجو نالو نريش آهي. توهان ئي مسٽر رميش آهوجا آهيو ؟
رميش : ها ها ... اندر ته اچو.
نريش : (هلندي) توهان وٽ به مهمان بمبئيءَ کان آيا آهن... مان به اُنهن سان گڏ آيو
هوس ۽ اڄ ئي هِتي گڏجڻ جو پروگرام ...
رميش : (وچ ۾ ڪٽي) ها ها برابر ... هوُ منهنجا چاچو ۽ چاچي آهن، ڪلڪتي رهندا
آهن... (اشارو ڪندي) هو رهيا سامهون !!
نريش : (اڳتي وڌندي) ها سائين مونکي خبر آهي ! بابا سائين ، پيرين ٿو پوانوَ !!
طوطارام : (آشيرواد ڏيندي) بابا، جُڙيو هجين شل جُهان ۾، هين !
شمن ماءُ : جڳ جڳ جيئين ٻچڙا !!
نريش : ته ڇٻبو توهان جو ناٽڪ اچا پورو نه ٿيو آهي !
شانتا ۽ رميش : (حيرت وچان) ناٽڪ ! ... ناٽڪ وري ڇا جو ؟؟
نريش : سائين اسانجو هڪُ ڪلاڪار دوست آهي، جو جتي ويندو آهي اُتي ناٽڪ پيو
ڪندو آهي... وري پلائي ته اِها جو جنهن ڇوڪريءَ سان شادي ٿيس، اُها به
اسٽيج جي هڪ زبردست ڪلاڪار .. !!
رميش : پر اُهي آهن ڪٿي ؟
نريش : ڏيرج ڏريو سائين اِهو ئي ٻڌائي رهيو آهيان، ته شاديءَ کان پوءِ پهريون دفعو

قهر ۾ ويو ڙي !! (اوچنگارون) آلاڙي !!! ... (شانتا ڪانسواءِ ٽڪڪڻ سميت سيني
جو روئڻ ۽ سيڪبون جالو آهن... اچانڪ دروازي تي زور سان نڪ نڪ جو آواز
ٿئڻ ۽ سيني جو روئڻ هڪ ئي وقت اوچتو بند ٿي وڃڻ)

رمش : (نڪ نڪ سان گڏ پريان آواز) شانتا ! ... او شانتا !! ... جلدي دروازو کول.

شانتا : (پريان آواز) ها ها ... آچان پيئي ! ... (طوطارام کي) بابا، لڳي ٿو.. لڳي ٿو،
منهنجو ياءُ موٽن، ڪنوار سميت اچي ويو آهي ... (ويندي) توهان سان گڏجي
گهڻو خوش ٿيندا ... (دروازي کُلڻ جو آواز) موٽن ۽ ڪنوار اچي ويا ؟

رمش : (ٿڌو شوڪارو ڀريندي) ڪٿي آيا شانتا ! ... سڄو سارو ڪلاڪ فرسٽ ڪلاس نه چيا،
سيڪنڊ ڪلاس جا ڊبا به ڳولبندو رهيس، پر ڪونه آيا.

شانتا : (حسرت وچان) ها چيو ڪونه آيا ! ... ته پڪ ئي پڪ رات واري گاڏيءَ ۾ ايندا.
چڱو، اندر هلو، توهان جو چاچو ۽ چاچي، ڪلڪتي وارا آيا آهن ... (هلندي) !

رمش : (عجب ۾ - هلندي) ها چئو ؟ ڪلڪتي وارا چاچو ۽ چاچي ! ... پر مون نه
ڪڏهن...

شانتا : (وچڙ ڪٿي - وچين ڪمري ۾ پهچي، اِشارو ڪندي) هي آهن توهان جا
ڪلڪتي وارا چاچو ۽ چاچي ! ... (واڻڙن وانگر بيلل رمش کي - آهستي) ڏسو ڇا
ٿا ؟ پيرين پئونِ ! ... (طوطارام کي) بابا، پنهنجي ڀائٽيي سان گڏجو !!

رمش : (پيرين پوندي) بابا، اما ! ... پيرين ٿو پوانءِ ! ... پر مون اِسٽيشن تي توهان کي
فرسٽ ڪلاس ڊبي مان لهندو ڏٺو.

طوطارام ۽ شمن ماءُ : (ٻئي گڏ آسيس ڪندي) سدائين خوش هجين پٽڙا ! ... پر اسان توکي نه سڃاتو
لعل !!

طوطارام : پٽ، سامير ۾ اچڻ ڪانپوءِ تون مون سان پهريون دفعو گڏجي رهيو آهين !

رمش : ها بابا، مونکي نه ڪا ٻه يادگيري ڪانهي.

شمن ماءُ : (مشڪندي) تون تڏهن ننڍڙو هئين پٽ ! ... اسان هي شمن ڪان به ننڍو ... ۽
اسين سڀ پيار وچان توکي ٽماٽو ڪري چوندا هئاسين !! .. (ٽهڪن جو آواز)

رمش : (حيرت وچان) ٽماٽو !

طوطارام : (کلندي) ها پٽ، ٽماٽو، توکي نه ڪلڪتي وارو ڪاڪو طوطارام ياد به ڪونه
هوندو !

رمش : برابر آهي، پر بابا جن اڪثر ڳالهه ڪندا هئا ته ڪلڪتي ۾ سندن وڏو ڀاءُ
طوطارام رهندو آهي.

طوطارام : (اوچتو رڙ سان روئندي) اڙي گاگنداس، هِن نياڻي طوطارام کي ڪڏاپي ۾ هيءُ
ڪهڙو وڇوڙو ڏيئي ويئين ؟ ؟ .... (اوچنگارون)

رمش : (حيرانيءَ وچان) ڇو ڇو، ڇا ٿيو ؟ (پر روئڻ جالو)

طوطارام : اڙي ٽرامون ته ڇا، مان پنهنجي سڪيلڊي کي هيليڪاپٽر ۾ گهمائيندس، هين

ٺهڪڻ : (وري عجيب نموني کلندي) هي هي ! .. هي هي !! .. هلي آفتر !!

طوطارام : اڙي ها ڪنوار، ڇٽ، تو اِهو ته ٻڌايو ئي ڪونه ته اسان جو سڪيلڊو ٺماڻو يعني ڇٽ رميش صبوح ساڻ ڪيڏانهن ويو آهي، هين ؟

شانتا : بابا اڄ منهنجو ڀاءُ موهن، ڪنوار سميت بمبئيءَ مان اچڻو آهي، هي اُنهن کي وٺڻ اِستيشن تي ويا آهن.

طوطارام : ۽ پلا اسان جو مُربي ڀاءُ گاگنداس به، ٺماڻي سان گڏ اِستيشن تي ويو آهي ڇا ؟

شمن ماءُ : ها ڪنوار، ننيڙو ڏير، جنهنکي اسان پٽ وانگر پاليو، اُن کي به ڏئي ڏينهن تي ويا آهن !

شانتا : (حيرت وچان) ته ڇا، سَهُرَم مهنو اڳه گذاري ويا تنهنجي توهانکي خبر ئي ڪانهي ؟

طوطارام ۽ شمن ماءُ } (روئڻهاري آواز ۾ - ٻئي گڏ) ڇا چيئه ؟ .. گذاري ويو !!! (ٻئي گڏ روئڻ پٽڻ چالو ڪن ٿا، ساڻن گڏ ٺهڪڻ به روئڻ شروع ٿو ڪري)

طوطارام : (روئندي) اڙي هاءِ ! ... اڙي هاءِ !! ... منهنجو مُربي ڀاءُ گاگنداس گذاري ويو !! .. (گوڏن، ڇاتيءَ مٿي تي زور زور سان ڌڪ هڻندي) اڙي منهنجا گاگنداس، هِن نياڳي طوطارام کي ستر سالن جي ٻڍاپي ۾ هيءُ ڪهڙو ڪاپاري ڌڪ هڻي وئين ؟ .. (سڏڪا ۽ اوڇنگارون)

شانتا : (پرچائيندي) بس بس! بابا بس ! .. وڃڻ واري شيءِ ته وڃي چُڪي !

شمن ماءُ : (پٽيندي) هاءِ ڙي ! ... هِن نياڳي شمن ماءُ کي ننيڙي ڏير جو پڇاڙيءَ جو منهن ڏسڻ به نصيب نه ٿيو ! .. (مٿو پٽيندي) هاءِ ڙي، جوتين وارا سائين، هِن نياڳيءَ کي ٻڍاپي ۾ هينئر ته پاڻ وٽ گهرائي وٺ ... (اوڇنگارون، سڏڪا ۽ سِسڪيون)

ٺهڪڻ : (روئندي) نانا .. !

طوطارام : (روئندي) پنڙا ... !

ٺهڪڻ : (روئندي) ناني .. !

شمن ماءُ : (روئندي) ٻچڙا، اسين سڀ هڪ ئي وقت لتجي وياسين ڙي !! .

طوطارام : (ڇاتي ڪٽيندي) اڙي منهنجا جوتين وارا سائين ! ... گاگنداس بدران هِن ٻڍڙي طوطارام کي ڇو نه گهرائي ورتئه ؟...(اوڇنگارون ۽ سڏڪا)

شانتا : (آٿت ڏيندي) بس بابا بس ! ... گهڻي روئڻ سان، پراڻيءَ جي آتما کي ڏُک رسندو ! ... اسان کي اِشور جو ڀاڻو مِڃو ڪري پوڄڻو ئي پوندو !

طوطارام : (اوڇنو هڪ زوردار رڙ ڪري، ڇاتيءَ تي زور سان ڌڪ هڻندي) هاءِ ڙي ! ... اڙي، هِن نياڳي طوطارام جو ڪوئي جگر ته چيري ڏسي ڙي !! .. ٻڍاپي ۾ هي ڪهڙو

کونهي چا ...؟؟

طوطارام : اون ... هون ... هون ! ... ٻچڙي، اَڄُڪلهہ جي زماني ۾ گهر اَندر چاهي ٻاهر، راڄ
تہ زالن جو ئي آهي، هين ! ... آسان مُسافرَ مالهو ٿياسين، بہ ويٺا روئي کائڻ
وارا، هين ! ... (ٻنهي جا نَحڪَ).

نحڪُ : (پريان ڊوڙندو ايندي) مامي، مامي ! ... واڏايون ځجنو مامي ! کمڙا کي ڪکو
جائو آهي مامي !! .. (عجيب نموني کلندي) ميئو وات کرايو مامي !!

شانتا : (کيس ٻانهن کان جهلي ٻجاريندي) اڙي، کمڙا کي ڪيڪو نہ ٻلي ڪري جائو،
پر نحڪڄ پڇرين کلڪتي واري نالي نانيءَ سان پيرين پئي گڏ.

نحڪڄ : (حيرت وچان) چا ... چيو .. مامي ؟ .... نانو ناني !

شانتا : وات چو ڦالي ويٺہ ؟ ... کلڪتي وارا تنهنجو نانو ۽ ناني آهن ! ... جلدي ڪر
پڇرين پيرين پئہ.

نحڪڄ : (پيرين پوندي) هي هي ... نانا ... ناني ! ...پيرين ٿو پوانوَ !

طوطارام ۽ }
شمن ماءُ } (ٻئي گڏ آسيس ڪندي) ٻگوان وڏو ڀريو ڪندءِ ٻچڙا !

طوطارام : (شانتا کان) ڪنوار هي اسانجي سڪيلڏي ڌيءَ پرميشوريءَ جو پٽ آهي نہ ؟

شانتا : ها بابا ... ويچاري محنني کان مٿي ماءُ جو منهن نہ ڏٺو.

شمن ماءُ : هائو هائو ٻچڙي، مونکي ياد آهي. سنڌ ۾ تہ جائو ئي ڪونہ هو، پر ڪلڪتي
۾ کيس ڇهن محنن جو ڏٺو هئم.

طوطارام : اسانجي ڌيءَ جي اکيلي نشاني ! .. آچ پٽ ! ... ويجهو اچ !! (ٻاکر ۾ ڳرائي
پائيندي) پٽ، تون اسان سان گڏ کلڪتي هلندين ؟

نحڪڄ : (عجيب نموني کلندي) هي هي ! ... هي هي !! ... هي هي !!! ... نانا ... نانا،
کلڪتي ۾ ٽامون آهن نہ ٽامون ؟

طوطارام : اڙي ها ها پٽ، کلڪتي ۾ ٽامون، پتل، سون چانديءَ جام آهي، هين ! ...ٽامي
پتل جي بازار پنيان، سون چانديءَ جي بازار بہ آهي هبن !

نحڪڄ : (ڳالهہ نہ سمجهي پنهنجي لبکي عجيب نموني کلندي) هي هي ! .. نانا ... هي
هي !!

شانتا : (ڳالهہ سمجهي کلندي) نہ نہ بابا، نحڪڄ جو مطلب ٽامو نہ ٽرامون آهي ٽرامون !
کيس ٽرامن ۾ گهمڻ جو ڏاڍو شوق آهي !!

طوطارام : (اُچل سان) ٻلحاري ! ... اڙي ٻلحاري !! .. اڙي، مان تہ گهوريو وڃان پنهنجي
ڏوهٽي تان ! ... اڙي منهنجي ڏوهٽي کي ٽرامون کپن، هبن ! ... اڙي پٽ جام
ٽرامون دَل ٽرامون آئي ڏيان سڪيلڏي کي، هبن !!

شمن ماءُ : (خوشيءَ وچان) اڙي منهنجي لعل لاءِ جام ٽرامون.

طوطارام : (مُشڪندي) ها، پُٽَ! آسان جي ياءُ ڳاڳنداس ڪي سترهن سالن کانپوءِ سِڪي سِڪي پُٽُ ڄائو تہ خوشيءَ ۾ اَچي مون سچي پاڙي ۾ ٺاٺا ورهايا، اِن ڪري ...
شمن ماءُ : (مُشڪندي - جملو پُورو ڪندي) ...سندس نالوئي ٺاٺو پئجي ويو ...(سيني جا ٺهڪَ)
طوطارام : نہ صرف ايترو، پر ٺاٺي جو ڇپَ ٺوڙا ڪري روئڻُ مونکي ايترو تہ وڻندو هو، جو مان ڇُڻنڊريون پائي بہ ڪيس زوريءَ روئاريندو هوس، هين ! ... (سندس ٺهڪَ)
شمن ماءُ : واه شمن پيءُ واه ! ... ''ميروئان مؤتُ، مَلوُڪان شِڪار !''
طوطارام : تنهن ڪانسواءِ، شمن ماءُ ! منهنجو اِهو بہ هڪ نيم ٿي ويو، هينِ ... تہ ننڊ مان اُٿاري، سندس ڳلَ پٽي، سندس ننڍڙي وات ۾، هين ... ننڍڙو ننڍڙو ڳاڙهو ٺاٺو وجهندو .....
شمن ماءُ : (اوچتو وچهر ڪٽي) اڙ ڙ ڙ ! ... اِهو ڇا ٿا ڪريو، ٺاٺي بدران سندس ڪُنوار جا ڳلَ ڇو ٿا پيا پٽيو ؟؟
طوطارام : اِن ۾ ڇا ٿي پيو، شمن ماءُ ! هين ... اڙي، آسان جو پُٽُ ٺاٺو، تہ نونهن ٺاٺي آهي، هين !
شانتا : (کِلندي) ها ها، بابا ... ڇو نہ !!
طوطارام : اِن خوشيءَ ۾ ٻچڙي، واتُ کول تہ ٺاٺي بدران، رس گولو واتَ ۾ وجهانءِ، هين!
شانتا : ها ها .. ڇو نہ ! (وات کوليندي) آ ... آ ... آ ... !
طوطارام : اَچا اَچا ... وڏو وات ... هان هان .. او ائين (کارائيندي) اڙي واه واه !..واه واه !! شمن ماءُ، ڪئن ٿي يائين؟....
ٻئي گڏ : (کلندي) جُڳہ جُڳہ جيئي اسانجي ٺاٺي!!! (سيني جي ٺهڪن جو آواز).
شمن ماءُ : اِهو تہ سڀُ نيڪ آهي ٻچڙي، پر ڳالهہ ٻولهہ ۾ توکان سسُ سَهُري کي پيري پوڻ تہ وِسري ويو.
شانتا : (شِشدر ٿي- پلئہ نيڪ ڪري- پيرين پوندي) اَڙي ها.... چڱو يادِ ڏياريُوَ... سهُرم پيرين ٿي پوانوَ!
طوطارام : سدا سُهاڳڻ هُجين ٻچڙي!
شانتا : اَما، توهانکي پيرين ٿي پوان !
شمن ماءُ : (آسيس ڪندي) جُٽ، ٻچڙي ! شلَ مون وانگر ستن پُٽن جي ماءُ ٿيندينءَ !
شانتا : (ڪنڌ هيٺ ڪري - اَدبَ سان) نہ نہ، اَما، اِها آسيس تہ نہ ڪريو. اَڄُڪلهہ جي زماني ۾ بہ ٻار بس آهن.
شمن ماءُ : ٻچڙي، اَوُلادُ تہ ايشوَرَ جي ڏين ۽ گهرَ جو شان آهي.
طوطارام : اوُن ... هوُن ... هون .. ! ... ٻچڙي، اِنَ ڪري تہ شمن کان سِواءِ، شمن ماءُ جي گهرِ ڪلڪتي ۾ ڇهن ڪِڪَنِ ۽ ڇئن ڪِڪِيُنِ ٿي قطارَ لڳي پيئي آهي !
شانتا : (مُشڪندي) ڇو، سَهُرَم، شمن ماءُ جو گهرُ ڇو ٿا چئو؟ ... اَما جو گهرُ توهان جو گهرُ

شانتا : (ٻئگ ۾ تيليو پلنگ هيٺان رکندي) تہ ڇٹيو شمن توهان جو وڏو ڪِڪو آهي.

شمن ماءُ : وڏو نہ، پر ٻيون نمبر پٽ آهي ...

طوطارام : (وچ ۾ ڪٽي) اُون ...هوُن .. هوُن !! .. وري اتي غلطي ڪري وئين ۽، شمن ماءُ ! .. هين !... ازي ڀڳوان ڀلو ڪريئي، شمن اسان جو ٻيون نمبر نہ، چوٿون نمبر پٽ آهي، هين !!

شمن ماءُ : اِهو وري ڪيئن ؟

طوطارام : ڏس نہ شمن ماءُ، اسانجو پهريون نمبر پٽ پيتامبر، ٻيون نمبر ٻلديو، ٽيون ٽيڪم، چوٿون نمبر سدا شجي ...

شمن ماءُ : (وچ ۾ ڪٽي - حملو پورو ڪندي) آسان جو شمن !

طوطارام : (خوش ٿيندي) تنهنجا ٻچا جيئن، شمن ماءُ ! هاڻي ڪيئن نہ عقل جي ڳالهہ ! ... اُن ڪان پوءِ تہ ايشور جي ڪرپا سان ٻچڙن جي قطار شروع ٿي وئي جنهن ۾ ڪرشنا سان گنگا ...

شمن ماءُ : (وچ ۾ ڪٽي- اُلٽي) گوداوري ۽ ٻيون سڀ شامل ٿينديون ويئون !

طوطارام : (خوش ٿيندي) تنهنجا ٻچا جيئن، شمن ماءُ ! (ٽهڪڙو)

شانتا : (کِلندي) توهان جو کِلڻ ڳالهائڻ بہ هوبهو منهنجي شمن سٺري جهڙو آهي ! ... طوطارامَ جا ٽهڪَ)

شمن ماءُ : آڙي ها، ٻچڙي ! ... تون بہ تہ آسان جي شمن ڪنوار جون سڪون ٿي لاهين ! ... اُها آسان جي سِڪي لڏي نونهن ڦيڻوند ڀائي بہ پس پس تو جهڙي آهي !!

طوطارام : آڙي، تہ پوءِ ڀڳوان ڀلو ڪريئي، دير ڇو ٿي ڪرين، هين ! .... ڦاڻاڻٽ ڏيئي ڇڏينس، شمن ڪنوار طرفان، ڪلڪتي مان آندل ۽ ساڙهي ۽ ۾ شمايل سِڪَ سندي سوکڙي، هين !

شمن ماءُ : (کِلندي - ساڙهيءَ وارو پئڪيٽ ڏيندي) هان وٺ، ٻچڙي. هيءَ شمن ڪنوار طرفان، ڪلڪتي واري شرمي جي ساڙهي، شل توکي پسند اُچي !

شانتا : (ساڙهيءَ جو پئڪيٽ کولي ڏسندي) واه واه ! ... واه واه !! آما، ساڙهي تہ ڏاڍي شي آهي !

شمنَ ماءُ : پڙ شمن پيءُ، توهان وري ڇا پيا ڏسو؟ ... ڏيوسِ نہ اِهو ڪلڪتي وارو رس گولن جو دٻو !

طوطارام : (ڪنڌ لوڏيندي) اوُن هوُن هوُن ! ... اهو رس گولن جو دٻو تہ مان پنهنجي هٿن سان، اسان جي سِڪيلڙي ٽماٽي کي ئي هٿ ۾ ڏيندس.

شانتا : (حيرت وچان) ٽماٽو ! ... اِهو ٽماٽو وري ڪيرُ آهي؟

شمن ماءُ : (کِلندي) آڙي ٻچڙي، ٽماٽو ٻيو ڪو نہ پر تنهنجو گهوٽ رميش آهي، جنهن کي ننڍي هوُندي کا وٺي اسين ٽماٽو ڪري ڇوَندا آهيون.

رميش : (مشڪندي) ڀاءُ ڀاڄائيءَ جي اچڻ ڪان اڳ ھي حال آھي ..... (ٺڏو شوڪار
پريندي) پوءِ ته خدا خير ڪري!! (ويندي - پريان آواز) ڇڱو شانتو.... وڃان
تو..... دعا ڪر ته خيرن سان تنھنجي ڀاءُ ڀاڄائيءَ سميت واپس موٽان !

شانتا : (پريان آواز) ھا ھا ... پر خيال سان ... سيني ڏھن ۾ ... ڇڱيءَ طرح ... ڳولھجو !!

درشيہ ٻيون

(ٻاھران زور سان دروازي تي نڪ نڪ جو آواز .. ٻڍن وانگر ڪنگھڻ جو آواز)

طوطارام : (در تي نڪ نڪ ڪندي نڪ مان آواز) اڙي ڀائي، ھيءَ وري ڪھڙي مصيبت
آھي، ھين ! ... مون ڇيو، آٽي وئي مھمان لاءِ ھئين دروازا بند ڪري ڇڏيا آھن،
ھين !

شمن ماءُ : (ٻڍيءَ جو آواز - پريان) مون ڇيو شانتا پٽ، صبوح ساڻ دروازو بند ڪري ڇو ويٺا
آھيو؟ ... (وري ٻئي ڄڻا زور سان نڪ نڪ ڪن ٿا. گڏو گڏ ٻڍيءَ جو ڪنگھڻ چالو)

شانتا : (ساڙھيءَ جو پلئہ نيڪ ڪندي - پريان آواز) ھا ھا ..... بس... اچان پيئي ...
(ھلندي - پنھنجي مُنھن) دروازي تي زور سان ڏڪن ھڻڻ سان ته ائين پيو
محسوس ٿئي ته شايد موھن ۽ سندس ڪنوار ٻئي اچي ويا آھن ... (وري نڪ نڪ
جو آواز) ھا ھا ... اچي ويس ! ...(دروازي کلڻ جو آواز) اچو ... اچو ! (دروازي تي
اڻ سڃاتل ٻڍي ٻڍيءَ کي ڏسي ٻُت بڻجي بيھي رھي ٿي)

طوطارام : (شمن ماءُ کي) اَئين ! ... ڏنئہ شمن ماءُ ! .... مون ڇيو ڪين، اسان جي سِڪيلڌي،
اسان کي اجنبي سمجھي، پھرين ته وات ڦاڙي بيھي ويندي، ھين !!

شانتا : (ھبڪندي) معاف ڪجو، مان توھان کي سڃاڻي نہ سگھيس !

شمن ماءُ : (اڳتي وڌي شانتا جي ساڙھيءَ جو پلئہ نيڪ ڪندي) اڙڙڙ ! اِجو
ڇاتي ڪرين پٽ، پھرين سَٺري ڪان مُنھن ته ڍڪ ... نہ ته ڳجت ۾ ڳجت
ساڙھي ته مٿي تي نيڪ طرح رکہ !!

طوطارام : اڙي ھا ٻچڙي، شمن ماءُ سچ تي چوي ! (ٺڏو شوڪارو پريندي) ڀڳوان ڀلو ڪري
اسان جي ننڍي ڀاءُ گاڱنداس جو ھين ! ... جنھن پاڪستان ٺيڻ ڪان اڳ اڄڙو
ڪو ڪلڪتي ۾ ڪارخانو کولائي ڏنو، ھين ! ... جو ڀاءُ ڀاءُ ڪان وڇڙي ويو، ھين !

شانتا : ھا ھا .. برابر ... بابا جن ھڪ ٻہ دفعا ڳالھہ ٻہ ڪئي ھئي ته ڪلڪتي ۾ سندن
سؤٽ رھندو آھي.

طوطارام : اون ...ھون ... ھون ! سؤٽ نہ ٻچڙي ڀاءُ چئہ ڀاءُ، ھين !

شانتا : ھا ھا ... نيڪ آھي. پر پر توھين ھتي ڇو بيٺا آھيو؟ اندر ھلو ... ۽ اِھا بئگہ
مونکي ڏيو... (وٺندي) ۽ آمي توھين اِھا ٿيلھي ٻہ ڏيو ... (وٺندي)

شمن ماءُ : ٻچڙي مونکي آمي نہ پر آما چئہ ! (اندر ھلندي)

طوطارام : ھائو، پٽ ... شمن ڪُنوار ٻہ شمن ماءُ کي آما چوندي آھي، ھين ! ...(پلنگ تي وھندي)

شانتا : بس بس، هاڻي اِهي اجايون ڳالهيون ڇڏي، جلدي اِسٽيشن تي پهچي وڃو، ڪٿي گاڏي نہ اچي وڃي.

رميش : (گائن پائي وار سنواريندي) شانوَ منهنجو خيال آهي تہ لڇڪڻ کي بہ ساڻ ولي وڃان.

شانتا : ڇو، توهان وانگر لڇڪڻ بہ تہ موهنيءَ کي اڳہُ نہ ڏٺو آهي، پوءِ هوُ وري توهانجي ڪهڙي مدد ڪري سگهندو؟

رميش : منهنجو هرويرؤ اِهو مطلب ناهي، پر هڪ ڪان بہ ڦيندا سين تہ چڱو.

شانتا : پلي ولي وحوس، پر توهانجو اِهو اگهوري پالڻجو حڏهن بہ وٽ ڪان وڏيڪ ڪائيندو آهي تہ اُلين ڪان آڳہُ ننڊ مان نہ اُٿندو آهي. وري جي زوريءَ اُٿاربس تہ ننڊ ۾ اُڦرڪڻ شروع ڪندو.

رميش : پر بہ ٽون ڪوشش تہ ڪرِ ڪيس اُٿارڻ جي.

شانتا / رميش : (گڏيل آواز ۾ لڇڪڻ کي اُٿارڻ جي ڪوشش ڪندي) لڇڪڻ ! لڇڪڻ !! اڙي او لڇڪڻ !!! ... اڙي اُٿ ... جلدي اُٿ، لڇڪڻ !!!

لڇڪڻ : (ننڊ ۾ زور سان لڇڪ ڏيندي) ها ... ها ...ها... !!! مون ٿي ان گهمڻ مل جي گهر ۾ گڏه پوري ڇڏيو ! .. ها ... ها... ها...!!! روز مونکي ليڏو ليڏو چئي چبڙائيندو آهي ! ... منهنجي اک اُتر اولہ آهي تہ سندس ڪنڌ بہ ڪاڪي ڪوڏومل وانگر ڇبو آهي. (وري لڇڪ ڏئي ٿو) ها ها ها !!! ... سچي رات گڏه هينگون ڏيئي سندس ننڊ حرام ڪري ڇڏي .. (لڇڪ) ها ها ها .. !!! (ڪل جو آواز پريان ايندو رهي ٿو)

شانتا : ڏٺو ! ... ڇبو مانوَ، هنکي ڪچي ننڊ مان اُٿاريندا تہ اُڦرڪڻ شروع ڪندو آهي ... توهان حو پالڻجو بہ سوڪڙي آهي سوڪڙي !

لڇڪڻ : (وري اُڦرڪڻ چالو) ها ها ها !!! گهمڻ مل جي گهر ۾ گڏه ! ... ها ها ها !!! .... (پريان لڇڪ چالو)

شانتا : هاڻ منهنجي مڃو، وڏيڪ وقت وڃائڻ بدران سويل ٿي وڃو، ڪٿي گاڏي نہ اچي وڃي !!

رميش : اڙي ها بابا ... وڃان ٿو ... مصيبت اِها آهي تہ تو وٽ موهن حو ويجهڙائيءَ ۾ نڪتل ڪو فوٽو بہ ڪونهي، نہ تہ جبڪر ...

شانتا : (وچہر) ... نہ تہ حيڪر ڳچيءَ ۾ لٽڪائي، فرسٽ ڪلاس دٻي سامهون بہي رهو، جبئن موهن لهندي ئي توهان جي سامهون سڌو ٿي بہي وَجي.

رميش : پر شانوَ، موهن، ڪنوار سمبت نہ اچي، اڪيلو آيو تہ پوءِ منهنجو دماغ فرسٽ ڪلاس دٻي ۾ ئي چَڪر ڪائيندو رهندو.

شانتا : (کلي ٿيندي) توهان هاڻي ويندا بہ يا اجا ڳالهيون ڪندا رهندا ؟

رميش : ڊسُ نہ، شانوُ ! اَسان جي شاديءَ وقت موهن چامنگر سئنڪ ڪاليج مان موڪلَ نہ ملڻَ سبب، اَچي نہ سگهيو ... ٻئي دفعي اَسين مُمبئيءَ هلياسين تہ اُنَ وقت سندس اِمتحان چالوُ تي چُڪا هئا ... ۽ سندس شاديءَ وقت وري باباجن گذاري ويا. اِنَ ڪري اَسين مُمبئيءَ نہ وڃي سگهياسين.

شانتا : اوه ! ... اِنَ ۾ مُنجهڻ جي ڪهڙي ڳالهہ آهي؟ نؤورني ڪُنوارِ، گهوٽَ سَميت فرسٽ ڪلاس مان لهندي، تڏهن بہ توهان ڪيس سُڃاڻي نہ سگهندا !؟

رميش : پر جي هڪ ئي وقت، ٻہ ٽي ڪُنواريون، گهوٽن سميت فرسٽ ڪلاس ڊٻي مان لهن تہ پوءِ؟

شانتا : (خَفي ٿنيدي) اوه ! ڳالهہ مان ڳالهوڙو ڪَرَڻُ تہ ڪو اَوهان کان سِکي !

رميش : هِڪُ آئيڊيا آهي، شانوُ.

شانتا : اُها وري ڪهڙي؟

رميش : تہ فرسٽ ڪلاس ڊٻي سامهون، مان ڳچيءَ ۾ بورڊ لٽڪائي بيٺو هجان تہ ”مان، رميشُ پُٽُ ڳاگنداس، موهن ۽ سندس نوَورني ڪنوار کي وٺڻ آيو آهيان! (ٻاڻ ئي کِلي ٿو)

شانتا : توهان کي تہ هر وقت چرچا پيا سُجهندا آهن. هينئر مهرباني ڪري وڏيڪ وقتُ وڃائڻ بدران، پيسٽ ڪري، هٿ مونهن ڌوئي، چانهہ پيِ ۽ پنڌ پئو ... اِسٽيشن پنڌرهن منٽن جي پنڌ تي آهي ... پر ياد رکجو، موٽندي ڪين ٽئڪسيءَ ۾ وٺي اَچڻو اَٿوَ ... منهنجو ڀاءُ-ڀاڄائي شاديءَ کان پوءِ پهريون ڀيرو اَحمدآباد ٿا اَچَنِ، مَتان ٻڪائي ڪريو !

رميش : (اوٻاسي ڏيندي) تون ڪيترا بہ ڊگها ڀاشڻَ ڪر، شانوُ ! پر ٻيلي، اَسان مؤلائڻ کي پهرين چانهہ ڏي تہ چُستي اَچي، نہ تہ چُرڻُ بہ محال آهي.

شانتا : نيڪ آهي. پر توهين پهرين بستري تان پيرَ تہ پٽَ تي لاهيو.

رميش : اَسَميٽو ! اَسَميٽو ... !! پهرين سائينجن بِستري تي چانهہ پيئندا، پوءِ پيرَ پٽَ تي رکندا !

شانتا : (اَندر ويندي - پريان آواز) مطلب تہ عادت اَنوسار توهان ڏڻ وار تي بہ پنهنجو ضد پورو ڪرڻ کان سواءِ نہ رهندا....(ڪِتليءَ مان چانهہ ڪوپ ۾ اوتيندي) ڀاءُ ڀاڄائي منهنجا ٿا اچن، اِنڪري غرض منهنجي آهي.... (هلندي) نہ تہ جيڪر پيسٽ ڪرڻ کانسواءِ چانهہ تہ ڇا، مان توهان کي پاڻي بہ نہ ڏيان ها ... (ڏيندي) خير، هان وٺو چانهہ !

رميش : (کلندي) وارا ڇمارا آهن شانوُ اتون هينئر ڪجهہ بہ چئہ، اڄ تنهنجي هڪ بہ نہ هلندي. (پيئندي) آهاها ... واه واه ! لڳي ٿو ڪنڊ بدران گرما گرم جليبيون چانهہ ۾ وڌيون اٿيئي !! (چانهہ پيئڻ - چسڪين جو آواز)

وڃائڻا پئوندا !! ... (ويجھو پھچي) مون ڇيو، ڇھہ ٿا ٿين، (ڏونڌاريندي) اڃا ڪيستائين اھو ڪونگھري جو جھازُ چالو رھندو؟ ھاڻي بس بہ ڪريو. اِنھيءَ جھازَ کي بريڪ لڳائي اِسٽيشن تي وڃڻ جي تياري ڪريو... (زورَ سان) صبوح ڇا ڇھہ ٿي ويا آھن !!!

رميش : (اوچتو ڇرڪُ ڀريندي - ڪونگھرو بند ڪندي) ڪير آھي؟ ... ڪير آھي؟؟ ڇا ٿيو؟ ... ڇا ٿيو؟

شانتا : اڃا ٿائين تہ ڪُجھہ نہ ٿيو آھي، پر ھن ڪان پوءِ ڪجھہ ٿي ضرور پئوندو.

رميش : (اوٻاسي ڏيندي) اُف، اوہ ! ... صبوح ساڻُ ھيءَ وري ڪھڙي ڪُمھلي راڳڻي ڇيڙي ويٺيئَن، شانوُ ؟

شانتا : ھيءَ راڳڻي ڪُمھلي نہ پر وقتائتي آھي ! ... رات اَنجام ڪيو ھوَ تہ صبوح جو ڇھين بجي پاڻيھي اُٿندس، پر توھان جو ڪونگھرو بند ڪرائڻ لاءِ، لڳي ٿو ڪنجھي جي ٿالي وڃائڻ کانسواءِ ٻيو ڪوچارُھو ناھي !

رميش : (حيرت وچان) تہ ڇا ؟ ... ايترو جلدي ڇھہ بہ ٿي ويا !

شانتا : ٻيو وري ڇا ؟.... رات چيوَ تہ مان ساڍي ڇھين بجي اِسٽيشن تي پھچي ويندس ۽ پاڻ سان گڏ موھن کي ڪنوار سميت گھر وٺي ايندس.

رميش : اِھو تہ سڀ ٺيڪ آھي پر ... (ھيڏانھن ھوڏانھن نھاري خوشبوءِ سنگھندي) پر شانوُ ....

شانتا : (وچہر ڪٽي) پر وري ڇا ؟

رميش : ٻيو ڪجھہ نہ شانوُ ... پر ... (سنگھندي) پر ھيءَ خوشبوءِ ڪٿان اچي رھي آھي ؟

شانتا : اُف اوہ ! ... ويسر جي بہ ڪا حد ٿيندي آھي ! ... اڃا رات توھان کي ٻڌايم تہ منھنجي ڀاءُ کي جليبيون ڏاڍيون وڻنديون آھن. انڪري صبوح جو سوير اُٿي، جليبيون ۽ سموسا ٺاھي رکيا اٿم، جيئن ٻارھاماھي ڏينھن منھنجو ڀاءُ ڀاڄائي، پھريون دفعو شاديءَ کانپوءِ اچن تہ سندن منھن مِٺو جليبين سان ڪرايان.

رميش : پر شانوُ ... موھن تار ۾ اِھو تہ ڪونہ لکيو آھي تہ ھوُ ڪنوار کي بہ ساڻ وٺي اچڻ وارو آھي.

شانتا : توھان کي منھنجي ڀاءُ جي سڀاءَ جي خبر ناھي ؟... ھنجي ھر ڪا ڳالھہ نرالي ھوندي آھي. سندس شاديءَ ۾ تہ اسين بمبئيءَ ھلي نہ سگھياسين. انڪري ڇا، ڪنوار بہ ڏيکارڻ نہ ايندو؟ اڄ جي ٻارھاھي ڏينھن، جيڪڏھن اڪيلو آيو تہ اُھا خُبَ ڪنديسانس ... اُھا خُبَ ڪنديسانس ...

(ڄڻ ۾ ڪٽي) اوہ ! ... اُھا خُبَ ڪون پوءِ پيئي ڪجانس، پر پھرين مون کي ھيءَ ... مٽ ٺلجبائڻ ۾ مدد ڪر.
... ڪيترو مٽ منجھيو؟

گاگنداس گذاري ويو

چمن شرما

پاتر :-

(۱) رميش گاگنداس آهوڄا .... سرڪاري ملازم — عمر ۳۰ سال

(۲) شانتا آهوڄا .... رميش جي پتني — عمر ۲۵ سال

(۳) طوطارام (ٻڍو) .... رميش جو ڪاڪو (نڪ مان آواز) — عمر ۷۰ سال

(۴) شمن ماءُ (عرف شيلا) .... طوطارام جي پتني (ٻڍي) — عمر ۶۵ سال

(۵) ٺڪَڻُ .... رميش جو پاڙيجو (پورڙو) — عمر ۲۲ سال

(۶) نريش .... طوطارام جو دوستُ

وقت : صبوح جا ڇهه بجا

اِستان : رميش جو گهر

گهُربل ٻہ مُکيہ آواز : (۱) ٻڍو طوطارام : نڪَ مان آواز - جُملي ۾ آخر ۾ 'هين' لفظ ڏگهو ڪري اِستعمال ڪر.

(۲) ٻڍي شمنَ ماءُ : ٻڍين وانگر ڏڪڻيءَ وارو وچ ۾ ڪنگهندي آواز.

(وچين ڪمري مان رميش جي ڪونگهرن جو آواز اَچي رهيو آهي)

شانتا :- (رنڌڻي مان ٻالهائيندي - پنهنجي مُنهن) ڪمال آهي! ... صبوح جا ڇهہ ٿا ٿين پرَ هِننِ جو ڪونگهري مٿان ڪونگهرو هليو اَچي! بند ٿِيڻَ جو تہ ڪوئي آثار ئي نظر نٿو اَچي !! ... (هلندي) لڳي ٿو اِهو ڪونگهرو بند ڪرائڻَ لاءِ ڪي گهڻڊَ گهڙيال

نالو : چمن شرما

جنم، تاريخ : ٽنڊو آدم، ضلع نواب شاه. ۹-۵-۱۹۳۳

ڇپايل ڪتاب: بونديءَ جا ڏڏون، جوءِ جو مڇڱ، ڪتامِنا اَنگوُرَ، سونهن ڪمرو، اِها بہ زندگي آهي (سيئي ايڪانڪي)

انعام : گجرات سِنڌي اَڪادميءَ طرفان ۵ اِنعامَ؛ راجسَتان سِنڌي اَڪادميءَ طرفان - اِنعامُ

پيشو : سرڪاري نوڪريءَ تان سيوا نِورت

پتو : B-356 سردارنگر، اَحمداباد-۳۸۲۴۷۵

فهرست

ناٽڪ

نمبر	نالو	وشيه	صفحو
١.	چمن شرما	گاگنداس گُذاري ويو	١
٢.	گُرداس آهوجا "آجيز"	گرهڻ	١٢
٣.	مدن جُماڻي	پکيئڙا پيچري ٿا	٢٢

گاگنداس گذاري ويو

چمن شرما

پاتر :-

(١)	رميش ڳاڳنداس آھوجا	.... سرڪاري ملازم	عمر ٣٠ سالَ
(٢)	شانتا آھوجا	.... رميش جي پتني	عمر ٢٥ سالَ
(٣)	طوطارام (ٻُڍو)	.... رميش جو ڪاڪو (نڪ مان آواز)	عمر ٧٠ سالَ
(٤)	شمن ماءُ (عرف شيا!)	.... طوطارام جي پتني (ٻُڍي)	عمر ٦٥ سالَ
(٥)	ٽحڪَڙُ	.... رميش جو پاڙيچو (پورڙو)	عمر ٢٢ سالَ
(٦)	نريش	.... طوطارام جو دوستُ	

وقت : صبوح جا ڇهہ بجا

اِستان : رميش جو گهر

ٻُڌُربلَ ہہ مُکيہ آواز : (١) ٻُڍو طوطارام : نڪَ مان آواز - جُملي ” وِچَ “ آخر ” 'هين' لفظ کي دگهو ڪري اِستعمال ڪرڻُ.

(٢) ٻُڍي شمنَ ماءُ : ٻُڍين وانگُر ڏڪٽيءَ وارو ” وِچَ “ ڪنگهندي آواز.

(وچين ڪمري مان رميش جي کونگهرن جو آواز اَچي رهيو آهي)

شانتا :- (رنڌڻي مان ڳالهائيندي - پنهنجي مُنهن) ڪَمال آهي! ... صبوح جا ڇهہَ ٿا ٿِين پرَ هِنِ جو کونگهري مٿان کونگهرو هليو اَچي! بند ٿِيَڻَ جو تہ ڪوئي آثار ئي نظر نٿو اَچي!! ... (هلندي) لڳي ٿو اِهو کونگهرو بند ڪرائڻَ لاءِ ڪي گهنڊَ گهڙيالَ

نالو	:	چمن شرما
جنم، تاريخ	:	ٽنڊو آدم، ضلع نواب شاه. ٩-٥-١٩٣٢
ڇپايل ڪتاب	:	بونديءَ جا لَڏون، جوءِ جو مجهو، ڪتامِنا اَنگوُرَ، سونهن ڪمرو، اِها ہہ زندگي آهي (سيئي ايڪانڪي)
انعام	:	گجرات سِنڌي اَڪاڊميءَ طرفان ٥ اِنعامَ؛ راجَستان سِنڌي اَڪاڊميءَ طرفان - اِنعامُ
پيشو	:	سرڪاري نوڪريءَ تان سيوا نِورت
پتو	:	B-356 سردارنگر، اَحمداباد-٣٨٢٣٧٥

فهرست

ناٽڪ

نمبر	نالو	وشيہ	صفحو
١.	چمن شرما	گانگنداس گُذاري ويو	١
٢.	گُرداس آهوجا ”آجيہ“	گرهڻ	١٣
٣.	مدن جُماڻي	پکيئڙا پيري جا	٢٤

ناٹک

مون همٿ ڪري چيو، ”هائو، ڏيءُ، ڏينهن جو قدرت جي ئي روشني گهٽبي آهي. پوءِ اِهي ننڍڙن اِئبن ٻيڪار ڇو پرنديون رهن؟“

پٽ پنهنجي زال جو پاسو ڪٽيندي وچ ۾ ئي چيو، ”اِنهن ٻتين کي پرندو ڇڏي ڏيڻ جي اَسانجي عادت ٿي ويئي آهي. اوهين پڻ اِهي ٻتيون پرنديون ڇڏي ڏيندا ڪريو. ڪهڙو ٿو فرق پوي؟“

مون پٽ کان پڇيو، ”تنهنجي گهر ۾ بجلي بل جو چا حساب ڪتاب ٿيندو آهي؟“

هاڻي وري نونهن وچ ۾ ڳالهايو. چي، ”بابا، پهرياڻس ڇهه سؤ کن بجليءَ جو بل ايندو هو. پوءِ (پنهنجي گهوٽ ڏانهن اِشارو ڪندي) هيءُ بجلي دفتر جي بابوءَ سان ملي - پڳت ڪري هر مهيني ڪيس ’رَمَ‘ جي هڪ بوتل ڏيئي خوش ڪرڻ لڳا. تڏهن کان اسانجو بل چاليهه رپياڪن مس ايندو آهي.“

هوءَ ڏاڍو خوش ڏسڻ ۾ ٿي آئي.

ليڪن مون چيو، ”اِها تہ خراب ڳالهہ ٿي. توهان ماڻهن پنهنجي عادت ۾ سڌارو نہ آڻي، بجلي دفتر جي بابوءَ جي عادت ۾ بگاڙو آڻي ڇڏيو ...“

پٽ مون ڏانهن ائين ڏٺو، جيئن مان هاڻي ڏاڍو پراڻو، پراڻن خيالن جو ٿي ويو آهيان ...

مون کيس چيو، ”پٽ، تون مونکي ائين نہ ڏس. پنهنجي حصي جي ذمواري نباهي ٿي تون نئين زماني جو نئون ماڻهو ٿي رهي سگهين ٿو.“

❖❖❖❖ ❖❖❖❖ ❖❖❖❖ ❖❖❖❖

سموري ڀارتي ساهتيہ ۾ پڻ ايم.اي. ڪورس شروع ڪريون... تيلگو، تمل، مليالم، ڪنڙ، پنجابي، اُردو، سنڌي وغيره ارڙهن ٻولين ۾ جداجدا ايم.اي. ڪورس هئڻ سان گڏو گڏ ڀارتي ساهتيہ ۾ ايم.اي. ڪورس هوندا، تہ اُتر ڀارت جي ساهتيڪارن جي ڏکڻ ڀارت جي ماڻهن سان ڏيٽ-ويٽ وڪاس پائيندي ۽ ڏکڻ ڀارت جي ساهتيڪارن جي اُتر ڀارت جي ماڻهن سان سڃاڻپ وڌندي. هاڻي پنهنجي پنهنجي پرانت جي ٻوليءَ ۾ ئي ايم.اي. ڪورس ڪرڻ سان ''تيلگو ديش مهان''، ''سادا پنجاب مهان'' وغيره جون ڳالهيون ئي رهيون آهن، اسان ۾ ايڪتا جي ڀاونا ڪي جهڙو رسيو آهي... هوندي بہ انيڪ ٻولين ۽ لپين ۾ لکجڻ جي باوجود ڀارتي ساهتيہ بنيادي طور هڪ آهي... هڪ ٻي ڳالهہ جي تحت مون وڏي واڪي پئي چيو آهي تہ غير هندي پرانتن ۾ ڪيل هندي رچنا ڪاريہ ڪي اسين هندي ساهتيہ جي اِتهاس ۾ جوڳي جڳهہ ڏيون. هاڻي تائين اسان پنهنجي اهڙي اِتهاس ۾ هندي پرانتن جي هندي ساهتيڪارن جو ئي خيال ڪيو آهي ۽ غير هندي پرانتن جي هندي ساهتيڪارن کي ليکي ۾ ئي نہ آندو آهي. هڪ طرف اسين چئون ٿا تہ هندي سموري راشٽر جي ڀاشا آهي، ٻئي طرف غير هندي پرانتن جي هندي ساهتيہ جو مان-سنمان نٿا ڪريون... تين آڪاڊيمڪ ڳالهہ هيئن مون اِهو سڌُ پئي ڏنو آهي تہ جيئن آچاريہ رامچندر شُڪل برج، اَوڌي، مئٿلي، کڙي ٻولي وغيره لهجن ۾ لکيل هندي ساهتيہ جو مُڪمل اِتهاس پيش ڪيو، تيئن اسين

سَرائڪي، لاسي، ٿري، لاڙي، ڪڇي وچولي ٻولين ۾ موجود سِنڌي ساهتيہ جي اِتهاس جو نِرماڻ ڪريون ...

مُڪتا - آخر ۾، اوهانکي عرض آهي تہ اوهين پنهنجي ڪا لگهوُ ڪٿا (مِني ڪهاڻي) پڙهي ٻڌايو ...

ميم جيم - (ٽيبل تان پنهنجو ڪتاب ''پرتِبِنڊي رچنائين'' کڻي، اُن مان هڪ لگهو ڪٿا ٻُڌي) هائو، هِتي هِن ڪتاب مان، مان پنهنجي هڪ لگهوُ ڪٿا پيش ڪريان ٿو؛ اُنجو عنوان آهي ''پنهنجي پنهنجي حصي جي ذميواري'' :

پُٽُ پنهنجي ساليانِي موڪل تي گهر آيل هو. ساڻس گڏ سندس ننڍو پريوار بہ هو. پُٽَ-نوُنهن جي ٽهڪن ۽ ٻارن جي ٽهڪڙن سان گهر ڀرجي ويو.

گهر ۾ اِنڪري بہ رونق ڇانئجي ويئي جو سڀني ڪمرن ۾ ڏينهن جي اُجالي ۾ پڻ بجلي بلب جڳ مڳ - جڳ مڳ ٻرڻ لڳا. صبوح جو ڪافي دير تائين باٿ روم ۾ بجلي بتي ۽ گيزر جي لال لال اکِ ٻرنديون رهنديون هيون ۽ سڄو ڏينهن ٽي.ويءَ جي ٽان-ٽان هلندي رهندي هئي.

اِهو سوچي تہ بجليءَ جو بِل منهنجي وِتَ کان ٻاهر، ڏاڏو گهٽو نہ اچي وڃي، مان پنهنجي جڳهہ تان اُٿي ڪري اِهي بتيون بند ڪندو هوس ۽ ٽي.وي. آف ڪري ڇڏيندو هوس.

هڪ دفعي بجليءَ جو بٽڻ آف ڪندي مان پنهنجي نونهن جي پڪڙ ۾ اچي ويس. هُن خفي ٿي چيو، ''چو بابا، اوهين ئي اِهي بتيون باربار بند ڪندا آهيو نہ؟

کونهي، ليکن سبکس سنبنڌن جو مُکت
ورنن مکمل آهي. مون ڪڏهن بہ، ڪٿي بہ،
ريل چيل سبکس سنبنڌن جي جمايتَ ڪانہ
ڪئي آهي. من، وچن ۽ ڪرم جي ايڪتا
جي تحت سبکس سنبنڌن ۾ سنجم اپنائڻ
جي ڳالہ ڪئي آهم. جائو، اِهو ورنن مُکت
نموني ڪيو آهم، جو اِستِتيُن جي شياويڪتا
جي تحت ٿيو آهي. ناري مُکتيءَ جي
سوال کي پڻ اُن جي سمپورنتا ۾ ڏسڻ کپي.
اُن لاءِ مون ''آرڌ ناريشور'' جي علامت ذريعي
اِهو چيو آهي تہ شڪتيءَ بنا شِو (عورت بنا
مرد) هڪُ شَو (لاش) آهي، ۽ شِوَ بنا شڪتي
(مرد بنا عورت) شڪتي-جبڻ (لاش) آهي،
وغيره... پوءِ بہ منهنجو ڪٿا ساهتيہ 'لاگوڊ'
ڪونہ ٿيو آهي، چُپ چاپَ ۾ ڳالهہ چئي
ويو آهي. اوهين ڏِسندا، ''پي لوڳ'' جي
رامي، ''پهلي بتي پر'' جي رجني ۽
''يمب'' جي ليدا ناري-مُکتيءَ جي صحيح
مفهوم تائين پهچي ڪري ئي صحيح مفهوم
پيش ڪن ٿيون. اُن لاءِ اُهي نمري بازيءَ
۾ مبتلا ڪين ٿيون ٿِين ...

مُکتا - پنهنجي رچنا ڪاريہ ۾
اوهان ڪهڙن 'فِڪشن' ليکڪن کان پريرڻا
ورتي آهي؟

مبر جيم - سچ تہ اِهو آهي تہ مان
فڪشن لکندو آهيان، پڙهندو ڪونہ آهيان.
ڪنهن زماني ۾ - خاص ڪري وديارٿي
جيون ۾ - مون ٿورو گهڻو فڪشن پڙهيو هو
... جڏهن مان چوان ٿو تہ ''مان فڪشن
لکندو آهيان''، تڏهن مونکي ساڳئي حُملي
۾ چوڻ کپي تہ اُهو بہ زياده ڪونہ لکندو
آهيان، جاڪاڻ تہ پيا اڪاڊيمڪ ڪم پڻ
ڪرڻا پوندا آهم ... پڙهڻ لاءِ مان زندگيءَ
کي زياده تر پڙهندو آهيان، اُنجي ڪچي
(آڌ-پڪل) روپَ ۾ پڙهندو آهيان. آس
پاس واري زندگي ڪچو مال آهي. رچنا
ڪاريہ اُن کي پڪي مال (finished product)
۾ بدلائي ٿو. ڪچو مالُ هڪُ هوندي بہ پڪا
مالَ گهڻيئي هجن ٿا ۽ هِڪُ پڪو مال
ٻئي پڪي مال کان جُدا هجي ٿو. چو
جُدا هجي ٿو؟ اُن لاءِ درشٽيءَ ۽ ٽڪنيڪ
جو جُدا جُدا هجڻ جوابدار آهي. اِهو
ئي سبب آهي تہ ٻين جو لکيل ڪٿا
ساهتيہ پڙهي - جڏهن جڏهن ٿورو پڙهندو
آهيان - لڳندو آهم تہ مان جيڪر اُنکي
ڪنهن ٻئي ڍنگ سان، ڪا ٻي معنيٰ
جڏائيندي لِکان ها. مونکي يقين آهي
تہ منهنجو لِکيل ڪٿا ساهتيہ پڙهي ٻين
کي، ٻين ڪٿا-ليکڪن کي، اُئين لڳي
سگهي ٿو ...

مُکتا - پنهنجي آنم ڪٿا ۾ اوهان
اڪاڊيمڪ ڪتر ۾ پارٽي ساهتيہ جي بنيادي
ايڪتا ۽ غير هندي پرانتن جي هِندي-
رچنا-ڪاريہ کي هندي ساهتيہ جي اِتهاس
۾ جوڳي جڳهہ ڏيڻ بابت ڳالهيون ڪيون
آهن. اِن باري ۾ اوهين اسانکي درشڪن
کي ڪجھ ٻڌائيندا؟

مبر جيم - اسين جنهن نموني
'يورپي من' (European Mind) جي ڳالهہ
ڪريون ٿا، تنهن نموني اسين 'پارتي من'
(Indian Mind) جي ڳالهہ چونہ ڪريون؟
پارتي من پيدا ڪرڻ لاءِ يا پارت راشٽر ۾
پاواتمڪ ايڪتا آڻڻ لاءِ هڪ اها ڳالهہ پڻ
ضرور آهي تہ اسين پنهنجيُن يونيورسٽين ۾

ڪجهي اڇي. هڪ ٻوٽي کي ٻه پنهنجيءَ زمين
مان کاڌ خوراڪ ملي ٿي. اِن ڪري اُهو ٻوٽو
پنهنجي خاص رنگ ۽ ٻوءِ ۾ اُسري ٿو. جڏهن
هڪ ٻوٽي سان اهڙي ڪار آهي، تڏهن هڪ
قوم جي ضرورتَ کي سمجهي سگهجي ٿو.
ڀارت جي جدا جدا پرانتن ۾ سنڌين جون
بستيون گُلن جي جدا جدا ڪونڊين وانگر
آهن. انهن ۾ پوري باغ جي وسعت ڪانهي.
پنهنجي هِڪَ ڪهاڻي ''ڌرتيءَ سان ناتو'' ۾
مون اهڙي روئداد کي پيش ڪئي آهي ...
وري ڀارت جي ورهاڱي ڪانپوءِ اسين سِنڌي
گهڻو ڪري ننڍين وڏن شهرن ۾ اچي رهيا
آهيون. اِهي شهر ڀارت جي هيٺين منزل
نه، پر ڀارت جي ڇتِ آهن. اَسانجو ناتو
ڌرتيءَ سان ٽٽي ويو آهي. اڪثر اسانجيُن
رچنائُن ۾ گهڻو تڻو شهري مسئلا اُڀري
بيٺا آهن. اسانجا ڪردار دهليءَ جي ڪنات
پليس يا ممبئيءَ جي فلورا فائونٽين جا
ماڻهو آهن. اُهي بلاشڪ ڳوٺن ۽ قصبن کان
ٿي آيل هجن، پر اُهي اُتي پاڻ ۾ گڏجي
ويندڙ افراد آهن. ڪٿي ڪٿي اُنهن منجهان
سِنڌي اُپَ-سنسڪرتي لِڀاڪا پائي ٿي، جيئَن
منهنجي ننڍي ناول 'يي لوگ' ۾ آگرا جو
سِنڌي ڪالا-محل محلو پيش ٿيو آهي.
ليڪن جيئَن بينگالي ناول چوَڻَ سان
بينگالي جيوَت جي ناول جي تصوير اکين
آڏو اَچي بيهي ٿي، تيئَن سِنڌي ناول
چوڻ سان اهڙي تصويرَ نٿي اُڀري ...

مُڪتا - جَنَ-واد، اُتر-آڌُنڪتاواد،
جاتي يٿارٿ واد ۽ هاڻي دَلِت واد ... اوهان
جي ڪٿا ساهتيه کي ڪهڙي واد جي
نظرئي کان ڏسي سگهجي ٿو؟

ميم-جيم - مُڪتاجي، اوهين پڻ اِهو
قبول ڪندا ته ڪو به صحيح قسم جو
ليکڪ ڪنهن هڪ واد کي سامهون رکي يا
اُن جي ڪٽگهري ۾ ٻڌجي رچنا ڪونه ڪندو
آهي. هوُ پنهنجي نبض تي زمان ۽ مڪان
کي سڃاڻندو آهي ۽ اُها سُڃاڻپَ پاڻکن
سان ڪرائڻ چاهيندو آهي. هائو، ائين مُڪت
رهندي جيڪڏهن سندس رچنا ڪنهن واد
جي تحت اچي وڃي ٿي، ته بلاشڪ اَچي
وڃي ... هونئَن منهنجي ڪٿا ساهِتيه کي
اُتر آڌُنڪتا وادي قرار ڏنو ويو آهي. اِهو
اِن ڪري جو اُن ۾ هر هڪ جيون اِستِٿيءَ
کي گهڻن ئي پهلُن کان ڏِٺو ويو آهي، اُن
۾ هڪُ ئي حل ٻُڌايل ڪونهي، جُدا جُدا
اِستِٿيُن ۾ ته پڪ ئي پڪ جُدا جُدا
حَلَ ٻُڌايل آهن. منهنجا ڪردار پنهنجي
پنهنجي حِصي جي ذميواري نِڀاهيندا
ڏسڻ ۾ اَچن ٿا يا ٻيو نه، ته اهڙيائي
ڪوشِش ڪندا نظر اچن ٿا ... پر پوءِ
به اُنَ ۾ هڪ جيون درشٽي آهي، جا
گهڻيُن ئي کُليل دريُن مان ڏسڻ سان
مِلي ٿي ...

مُڪتا - ''يي لوگ'' ۾ مُڪت سيڪس
سنٻنڌن جو ورنن ٿيل آهي ... ''نيتمِت'' ۾
پڻ اهو ائين آهي. پوءِ اِنهن ڪٿائُن
توڙي اوهانجي آتم ڪٿا ۾ به ناري-مُڪتيءَ
جي ڳالهه اچي ويئي آهي. ڇا ناري-مُڪتي
مسئلي جو حل وڌيڪ چِٽي نموني نٿي
اچي سگهيو؟

ميم جيم - لڳيم ٿو، اوهان ''مُڪت''
صفت جو استعمال جنهن اِسم سان ڪرڻ
گهرجي، اُن اِسم سان ڪونه ڪيو آهي.
منهنجي ڪٿا ساهتيه ۾ توڙي آتم ڪٿا
۾، مُڪت سيڪس سنٻنڌن جو ورنن ڪيل

ميم جبمر - شري شرما پاڻ هڪ
پينٽر آهي، پينٽنگ جو هڪ آڏيپڪ
آهي. سندس واسطو 'نيوڊ چترُ' ۽ 'نيوڊ
ماڊل' سان پوندو هوندو ... جڏهن سندس
زال هڪ ڪئبري ڊانسر آهي ۽ هو اِهو
مڃي ٿو تہ ڪئبري ڊانس پڻ ٻئي ڪنهن
ڊانس فارم جيان هڪ ڊانس آهي يا
ڪجوراهو ۽ ڪوڻارڪ ۾ اُن وقت جون ڪي
ڊانسر پڻ ڏيکاريون ويئون هيون، تہ پوءِ
پنهنجي زال جي شجائپ ۾ هو ڇو ڪبن
سڄو نمونی اِها ڳالهہ پڌائيندو؟ هتي
هڪ ٻي وڏي ڳالهہ پڻ آهي تہ ڪئبري
ڊانسنگ پڻ ٻين پيشن جيان هڪ پيشو
آهي ۽ ڪا طوائف پڻ ٽيستائين طوائف
ناهي جيستائين سندس من طوائف نہ ٿيو
آهي ... اڄ مڌيہ ورگ جا سنسڪار پڻ ٻين
ورگن جي سنسڪارن وانگي بدلجي
رهيا آهن. شري شرما پاڻ اُنجو هڪ مثال
آهي ...

مُڪتا - اوهانجي ڪهاڻين ۾
رشتن جو ٽُٽڻ يا ٿڌو ٿي وڃڻ ڏيکاريو
ويو آهي. ڇا اِن مان زندگيءَ جي قدرن
۾ ڳراوٽ جو اچڻ ظاهر آهي؟

ميم جبمر - هائو، اُديوڳن ۾ واڌارو
[illegible] ۽ شهرن ۾ واڌ اچڻ ڪري رشتا
[illegible] رهيا آهن يا ٿڌا پئجي ويا
[illegible] ڪهاڻين جي ڪردارن
[illegible] هڪ حد تائين لاڳو
[illegible] اِهي ڪردار اِهو
[illegible] اِن جو سبب

پنهنجي پنهنجي حصي جي ذمواري نہ
نباهڻ ڪري آهي. هونئن صحيح صحيح
ڏسجي تہ اڄ ڪلهہ زندگيءَ جي ملهن ۾
ڳراوٽ ڪانہ آئي آهي. منهنجي تہ اِها
مڃتا آهي تہ ٽوڙ ڀنبوڙ جي حالتن ۾
زندگيءَ جا ملهہ مضبوط ٿي رهيا آهن. ٻن
مهاڀاري لڙاين جي وچ واري عرصي ۾،
۽ ٻين مهاڀاري لڙائيءَ کانپوءِ ڪجھ سالن
تائين، نئين رچنا يا نئين نظام جي
اِنتظار ۾ اِها ڳراوٽ آئي هئي، اِها
ڳراوٽ آيل سمجهي ويئي هئي. ڊڪ،
نراسائي، ڊپُ، ڌڪتا، آتم هتيا، مؤت
وغيره جي ڀاونائن زور پڪڙيو هو. پر
پوءِ، اُتر-آڌنڪتا (post-modernism) جي دؤر
۾ زندگيءَ جي شڪي طاقتن جو واڌارو ٿيو
آهي. اَسين آس پاس ڏسون ٿا تہ اَسين
گهٽمٽي ڀُلون چوڪون ڪريون ٿا، پر
جلد ئي اِهي ڀُلون چوڪون سڌارڻ لاءِ
تيار ٿي وڃون ٿا. اَسان ۾ نئتڪ درشٽيءَ
(moral vision) جو وڪاس ٿيو آهي. مورتون
۽ ڀُڳني ڀيل جاڻيون اڳتي وڌيون آهن،
اِنسانيت اَڳتي وڌي آهي ...

مُڪتا - اوهانجي ڪٿا ساهتہ ۾
اوهانجو پنهنجو سنڌي پس منظر
ڪيستائين ظاهر ٿي سگهيو آهي؟

ميم جبمر - اڄ ڪالهہ سنڌي ڪٿا
ساهتيہ مان سنڌي جيوت جا نمونا غائب
ٿيندا پيا وڃن. اَسان سنڌي لوڪن جو
پنهنجي پوئڻ سان رشتو ٽُٽي ويو آهي ۽
اَسين هتي، ڀارت ۾، جدا جدا پرانتن ۾
رهون ٿا. هڪ پرانت ۾ نہ هئڻ ڪري
سنڌي جيوت جي ڦهلاوَ جو احساس نٿو

پنهنجي پنهنجي حصي جي ذميواري

ڊاڪٽر موتيلال جوتواڻي

ڊوُردرشن ڪيندر، دهليءَ تان ۴ ڊسمبر ۱۹۹۷ تي هِنديءَ جي پرسِدّ رچناڪارن سان مُلاقاتُن جي سلسلي ۾ شريمتي مُڪتا (هِندي ليکِڪا، 'هِندي ساهتيہ ڪا اِتِهاس' (۱۹۲۹) جي ليکڪ آچاريہ رامچندر شُڪل جي پَرَپوٽيءَ) ڊاڪٽر موتيلال جوتواڻيءَ کان هڪ مُلاقات ورتي. اُنَ مُلاقات مان ڪي حِصا هتي پيش آهن :

مُڪتا - (ڊاڪٽر جوتواڻيءَ ۽ سندس ساهتڪ ڪاريہ جي ٿوري ۾ واقفيت ڏيڻ کانپوءِ) اوهان هنديءَ ۾ ٽي مهتوپورڻ ننڍا ناول - 'يي لوگ'، 'پيلي بتي پر' ۽ 'نيمِت' - لکيا آهن. پهريائين، مان 'پيلي بتي پر' بابت هڪ سوال ڪريان. اُنجو نائڪ منوهر ڪئبري ڊانس ۽ بِلو فلم ڏسڻ وڃي ٿو. اِن ڳالهہ کي اسين .مهانگر جي ماڻهن جي اُتسڪتا ڪري ڏسون، يا اُڪتاهٽ (بوريت) ڪري مڃون، يا بدليل وقت جي قبوليت چئون؟

ميم جيم (موتيلال جوتواڻي) - زندگي 'ڪامپليڪس' آهي. ڪنهن 'سِمپل' خاني ۾ اچڻ واري ناهي. اِن ڳالهہ لاءِ اوهانجي ٻڌايل ٽنهي سببن مان ڪو هڪ سبب، ڪي ٻہ سببَ يا ٽيئي سببَ ٿي سگهن ٿا ... اِهي سبب 'آرگئنڪ' ڍنگ سان اچڻ ڪري، اِنهن جي جُدا جُدا شناخت ڪرڻ ڏکيو ڪم آهي ... پراچين سمي ۾ ٽِڪائون هونديون هيون (اِهو سڀ کان پراچين پيشو آهي). اَڄ اهي ڪئبري ڊانس آهن. هر هڪ زماني جا منورنجن جا پنهنجا پنهنجا ساڌن آهن. منوهر هڪ اخبارنويس آهي. ڪيس ڪئبري ڊانس ۽ بلو فلم وغيره ڏسڻ جي پيشيور اُتسڪتا ٿي سگهي ٿي. منوهر پنهنجي شاديءَ جي اٺن سالن کانپوءِ ۽ گهر ۾ هڪ ٻار پئدا ٿي وڃڻ کانپوءِ محسوس ڪري ٿو تہ سندس وواهت جيون جي روشني مڌم پئجي ويئي آهي. اِنڪري هُن ۾ اُڪتاهٽ (بوريت) پڻ ٿي سگهي ٿي ... ۽ بدليل حالتن ۾ اِهي ڳالهيون عام ٿي ويئون آهن. اِهو بدليل وقت جو سويڪار تہ آهي ئي آهي.

مُڪتا - منوهر جي گهر ۾ نئون پاڙيسري شري شرما اچي ٿو ۽ هو پنهنجي زال بابت ڏاڍي سهجتا سان ٻڌائي ٿو تہ هوءَ هڪ ڪئبري ڊانسر آهي. ڇا مڌيہ ورگ جو سنسڪار اِهو قبول ڪندو؟

نالو : ڊاڪٽر موتيلال جوتواڻي

جنم، تاريخ : سکر، سنڌ؛ ۱۹۳۶

ڇپايل ڪتاب: سنڌي، هندي ۽ انگريزيءَ ۾ پنجاهہ کان مٿي ڪتاب، جن ۾ ڪي ديسي پرديسي يونيورسٽين ۾ درسي ڪتاب طور ڪم اچن ٿا.

انعام : سينٽرل هندي ڊائريڪٽريٽ، هندي اڪادمي دهلي، هندي ساهتيہ سمان لکنئو، انيڪ ديسي پرديسي سنستائن جا پرسڪار ۽ سنمان.

پيشو : ديشبنڌو ڪاليج (دهلي يونيورسٽي) ۾ ريڊر (سنڌي)

پتو : B-14, Dayanand Colony, Lajpat Nagar, New Delhi - 110024

تڏهن شاعر چوي ٿو -

محبت ٿي ويندي آهي،
مطلبُ محبت جو نہ پڇ،
مطلب محبت جو ٻڌائڻ مشڪل آهي.

اڄ جي وقت کي ڏسندي جو ٻگہ سڏيو ويو آهي. سڀ آدمي سڪہ پائڻ لاءِ ڊڪي آهن. انهيءَ ڪري هر آدمي فرسٽيٽ آهي. شاعر بہ آپي کان ٻاهر فرسٽيٽ ٿي ويو آهي. موجوده فلمن ۾ شاعر گيت لکندا آهن-

”بتي نہ بجها مجهي لگتا هيُ ڊر“
”چولي ڪي پيڇي ڪيا هيُ“؛ يا
”تُم چيز بڙي هو مست مست.“

هلندڙ ٻگہ جي فرسٽيٽ ماڻهوءَ کي ڪجھ وقت اهڙا گيت پنيائين ٿا- مگر جڏهن انسان اهڙا گيت ٻڌي تنگ ٿئي ٿو تڏهن وري هن کي شاعر جون امر رچنائون دل کي ڇهن ٿيون،

مٽن تو اِڪ خواب هون تم خواب سي
پيار نہ ڪر،
پيار هو جائي تو اس پيار ڪا اظهار
نہ ڪر. يا
الاتي هوا نيلم سا گگن- ڪليون پي

بيهوشي ڪي نمي
اُنسي مين توُ پاس نهين، جبون مين
نہ جاني ڪيا هيُ ڪمي

آخر ۾ شاعر بہ هڪ انسان آهي
سماج جو سيپہ پراڻي آهي. شاعر ڪو بي
دنيا يا منگل گرهہ تان ڪونہ آيو آهي
شاعر کي بہ انساني حسرتون خواب
تمنائون آهن. شاعر گهڻي قدر جيڪي
ڏسي ٿو زماني ۾ پوڳي ٿو، يا دنيا ۾
جيڪي ڪجهہ ماڻي ٿو، اهوئي دنيا کي
ڏئي ٿو. ليڪن سچو شاعر سنسار ۾ الڳ
الڳہ هڪ نرالي پنهنجي ئي دنيا ۾ جيئي
ٿو، نئين جگہ جي ڪلپنا ڪري ٿو

١. دل جون گهرايون ڇهي پوءِ ڪو ننمو ٻاءِ
ٻاءِ تون زندگيءَ ۾، ڏيان ڪو ڏر نہ ڏري
(پريم)

٢. مون ئي خوشين جو آ ڪنو ليکو
درد و غم جو علاج آهيان مان
ڪانئي دنيا ۾ لوڪرون هر هر،
تہ بہ ڏسو خوش مزاج آهيان مان
(ساقي)

❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖

شعر شاعري ۽ شاعر

هندوجا نند آنند

شاعري تہ آ، دل ڌڙڪن جو آواز زنده دلين جو آ، حسين احساس!

چون ٿا تہ جڏهن آسمان ۾ پکي پرندا نہ هوندا ۽ ڌرتيءَ تي شاعر نہ هوندا تہ هيءُ جڳُ رهڻ لائق نہ رهندو!

هي محفلون، بزم، مشاعره، شعر ۽ شاعري اڄ جي ڪا نئين لهر ڪانهي. صدين کان موريہ گهراڻي کان وٺي مغل بادشاهہ جي دربار ۾ بہ مشاعره محفل جاري رهنديون هيون. وڏن وڏن شاعرن جي آبرو عزت ٿيندي هئي. بادشاهہ، سمراٽ، راجشاهي گهمسان کان نجات پائي، دربار ۾ شاعرن جا سخن ٻڌي دل کي سڪونُ ۽ جيءَ کي فرحت ڏيندا هئا. ڪجهہ لمحا فرحت پائيندا هئا.

اڄ پڻ شعر ۽ شراب- غريبن کان اميرن تائين موج ۽ آنند ڏيندڙ آهي. شاعري فقط انهن شخصن کي ئي نہ وڻندي آهي جيڪي يا تہ جانوري نسل جا هوندا آهن يا جن جي سيني ۾ انساني دل نہ هوندي آهي!

شاعري رنج ۽ راحت جي وچ ۾ هڪ نازڪ پُل مثل آهي. جڏهن اِنسان محبت ۽ دنيا جي غم کان بيزار رهندو آهي، تہ اهڙا گيت غزل ۽ نغما رچيندو آهي جو دُکَ-دردَ اُنهن جي دلين مان ڪافور ٿي ويندا آهن ۽ جڏهن سوکت اَمير اِهي نغما ٻڌندا آهن تہ سک کي پلجي عيش آرام جي دنيا مان ٻاهر نڪري درد جي تلاش ۾ راحت پائيندا آهن. اِنهيءَ ڪري چيو ويندو آهي تہ ڪويتا دک ۽ سک کان پري هڪ پياري سهيلي مثل آهي! شاعري !!

آخر اها شاعريِ ڪيئن ٿي وجوُد ۾ اچي. چون ٿا تہ —

عشق ڪو دل ۾ جگهہ ديجئي،
شاعريِ آجائيگي.
علم سي شاعري آتيِ نهين،
آدمي ڪو انسان بنا ديتي هئہِ شاعري
ڪيي ڪيي تو اِنسان ڪو،
اوليا بنا ديتي هئہِ شاعري!

عوام انسانُ پڇي ٿو تہ اها محبت ڪهڙيِ بلا آهي؟ محبت ڇا آهي؟

نالو	:	هِندوُجا نَند آنند
جنم، تاريخ	:	لاڙڪاڻو، سِنڌ. تاريخ : ٥-٤-١٩٣٨ع
ڇپايل ڪتاب	:	پرواز ڪهاڻيون؛ همراز؛ ناز آنداز؛ زندگيءَ جو مرڪز؛ لاجوابُ ڪتمِنڙو.
انعام	:	ڪيترين ئي ادبي سنستائُن طرفان سنمانِت/اِنعام.
پيشو	:	سيڪنڊري ٽيچر، نيو اِنگلش اِسڪوُل (رِٽاير ڪيل)
پتو	:	D-712، سَن گريس، رهيجا وهار، پوائي، مُمبئي- ٧٢.

تي آيو ۽ اَمر لال کي پلي تي سوار ڏٺائين.
اَمر لال جي حُڪم تي درياه جا سيئي جيوَ
اَچي مرک شاه جي لشڪر تي ڪَرڪيا. مرک
شاه اُن مجل ٻجي ويو ۽ اَچي اَمر لال جي
قدمن تي ڪِري معافي ورتائين.

هِڪَ دفعي جي ڳالهہ آهي تہ اُڏيرو
لال هالن ۾ ريلوي تان پنهنجي نڪُر سان
پئي لنگهيو تہ اُها زمين ڪن کي خوب
وڻي. زمين جي قيمتَ لاءِ مالِڪَ کان
پڇيائين. مالِڪُ پنهنجي گهرِ وارن سان
صلاح ڪرڻ ويو. هوڏانهن وري جِنن پنهنجي
کي اُن ۽ اُچَہ سَتائي رهي هُئي. اَمر لال
پنهنجو نيزو زمين ۾ کوڙيو تہ پاڻي نِڪري
آيو ۽ چانوَ لاءِ وڏو درخت نهي ويو. مالِڪُ
آيو تہ وارياسي زمين ۾ پاڻي ۽ درختُ
ڏسي وائڙو ٿي ويو. سمجهائين تہ هي ڪو
وڏو وَلي يا پيرُ آهي. ڪن پئسن وٺڻ کان
اِنڪارُ ڪيو ۽ چيو، ”مون کي پئسا نہ کپن،
پر توهان اِتي ڪو مندرُ ٺاهيو تہ مون کي
مُجاوَرُ ڪري رکجو. اَمر لال ها ڪري ڪن
جي اَکيان ئي غائبُ ٿي ويو.

سِنڌ جي اِتهاسَ تي ڪيترن ئي
سِنڌي وِدوانن پنهنجي قلم آزمائي ڪئي
آهي پر اُڏيري لال تي ڪا خاص روشني نہ
وڌي آهي. اِئين تہ مهاراشٽر ۾ ’چمني‘
کي ’ڳُڏي پڙوَ‘ جي نالي سان سڏيندا آهن
تہ سوراشٽر ۾ درياه پير جي نالي سان سڏيندا

آهن ۽ اُتسوَ ملهائيندا آهن. چمني چـ
خاص سِنڌي، سِنڌيت جو ڏينهن ڪر
ملهائيندا آهن. چوَنِ ٿا تہ مرک شاه معاف
وٺڻ کان پوءِ بہ بدلي جي باهہ ۾ پچرند
رهيو ۽ پنهنجي تعصبي مددگارن کان صلا
ورتي اُڏيري لال کي نياپو موڪليو تہ اَگ
توهان پيش نہ پيا تہ لٽي جي سيني
هِندُن کي ناس ڪيو ويندو. موٽ ۾ اُڏيري
لال جوابُ موڪليو تہ هِندُن کي هٿُ لائ
وارن جو اَنجام پاڻ ٻُرو ڏِسندؤ. بس پوءِ تہ
اُڏيري لال پنهنجي ماڻهن کي آگاهہ ڪيو ۽
سيني کي وٺي نديءَ جي ڪن پار سَلامت رکيو
۽ پاڻ ٻيڙين ۾ ٻيهي رهيا. مرکُ ۽ سندس
ماڻهو اجان ننڊ ۾ ئي هُئا تہ نديءَ جو
پاڻي اُٿل کائي شهر ۾ ڪاهي پيو. ماڻهو اجان
سوچين ئي سوچين تہ پاڻي اَچي مرک شاه
جي محل پهتو. هاڻي مرک شاه کي آڻ
مڃڻ کان سِواءِ ٻيو ڪجهہ نہ هو. ڪن لاچار
ٿي صُلح جو جهنڊو جهولايو. اُن وقت
مرک شاه، وزير آهيو ۽ مُلا-مولوين اَچي
شانتيءَ جي گهرڪيائون ۽ اَمر لال حا
پوئلڳ ٿي ويا.

اُڏيري لال جو آستان سِنڌ ۾ سکر ۾
آهي. جيئَن تہ هو شانتيءَ جو اَوتار هو،
ڪنَ شانتيءَ جو پرچار ڪيو ۽ هِڪَ ڏينهن
پنهنجو ڪارجُ پورو ڪري سِنڌوءَ ۾
اَنترڌيان ٿي ويو.

❖❖❖ ......

واڪين نتي وارن کي پناھ ڏني آھي، جا پڻ
حاڪم کي ڄاڻ آھي. هينئَر حاڪم جو حُڪم
آھي تہ توھان ڪيس پنهنجو اَنَ داتا سمجهي
سندس اَڳيان جُهڪو ۽ ايمانداريءَ سان حُڪم
جي بجاوري ڪريو. پنهنجو هِندوُ ڌرم ڇڏي
هميشه هميشه لاءِ اِسلام ۾ داخل ٿيو ۽ بهشت
جا حقدار بڻجو. اَگر توھان اَنَ نہ مڃي،
تہ توھان جو اصل نسل ناس ڪيو ويندو.
ايئن چئي هوُ غصي ۾ گهوڙي تي چڙهي
روانو ٿيو. اَڃان ٿورو مَسَ هليو تہ پريان
درياھ جي تيز ڇوليُن جو دِل ڏهلائيندڙ آواز
ٻُڌڻ لڳو. اَهِيي هڪدم ڇرڪجي گهوڙي
کي بيهاريو. ڇا ڏِسي تہ پلي جهڙي شِڪِل
نِڪري نِروار ٿي رهي آھي ۽ مٿِسِ هِڪُ خوب
صورت جوان سواري ڪري وِٽس اچي رهيو
آھي. اهيو من ئي منَ ۾ چئي رهيو هو تہ
اَهڙو اِنسان مون ڪڏهن نہ ڏِٺو آھي. ايتري
۾ هُن نوجوانَ اَچي چَيُس، جَناب اهيا
صاحب ! پنهنجي حاڪِمَ کي اَسان جو نِياپو
ڏج تہ اَسين هفتي اَندر سندس محلات ۾
مُلاقات ڪنداسين ۽ اِهو بہ چئجائِسِ تہ
پنهنجي ظلمَ جي گهوڙي کي لغام ڏئي تہ
بهتر، ڇو جو اَسين هِندو شانتي ۽ مِٺَ محبَتَ
۾ وشواسُ رکندڙ آهيون. پر اَسان سان ڪو
اَجائي هلتِ هلندو تہ اسانجا بہ هٿ خود
بہ خود چمڪندڙ تلوار طرف وڌندا، اها بہ
ڄاڻ رکجو.

سنہ ١٠٠٧، ٩٥١ع نصرپور ۾ شڪروار
(جمع)، جنهنکي ٿارون بہ چئبو آھي ”چيتي
چنڊ“ ڏينهن اُڏيري اصل رتن راءِ ڪُنيَر
جي گهر جنم ورتو. هن جي جنم تي خوب
خوشيون ملهايون ويون. جوتشِين هُن جا
گرهہ گوچر ڏسي چيو تہ هيِ ٻالڪ ور
ديوتا جو اوتار آھي، هي مظلومن ج
رکيا ڪرڻ جي لاءِ پيدا ٿيو آھي. سندس
نالو اُڏيرو چندر رکيائون. ڇوَن ٿا تہ جن
ونڻ سان هن ٿڃُ نہ ورتي. سندس ماءُ
پتا گهبرائجي ويا تہ ٻالڪ سان ڪهڙي
ويڌن آھي جو ٿڃُ نٿو وٺي. ٻالڪ تہ
بلڪل شانت، ڇوڏهينءَ جي چنڊ وانگر
چمڪي رهيو هو. حڪيم کي گهرائي سانس
سموري ڳالهہ ڪيائون. حڪيم ڏسي ڪري
چيو تہ ٻالڪ کي تہ ڪجهہ بہ ڪونہ آھي
پر خبر ناهي هو ٿڃ ڇو نٿو وٺي، ڪجهہ
سمجهہ ۾ نٿو اچيم. ايتري ۾ ٻالڪ اوٻاسي
ڏيئي وات کوليو. ڏسن تہ اندر سنڌو درياھ
ڇوليون ماري رهيو آھي ۽ منجهس جل
پراڻي نظر اچي رهيا آهن. پريان هڪڙو
اڇي ڏاڙهيءَ سان ڪو مهاپرش ٻالڪ کي
جل جي ڏاتِ ڏيئي رهيو آھي. ڇا تہ
قدرتي نظارو ڏسي رهيا هئا. حڪيم صاحب
چيو،” توھان جلد وڃي درياھ شاھ تان
جل ڪٺي اچو ۽ ٻالڪ جي مکہ ۾ وجهو.“
ڏات پيئارڻ سان ٻالڪ زور زور سان روئڻ
لڳو. پوءِ اَنو ڳوهي درياھ ۾ وڌائون جو
جَلَ پراڻِيُن کاڌو؛ جنهن کي سِنڌي هاڻي
”مودڪُ“ چوَندا آهن ۽ ٻهراڻي ۾ اُهو
ضرور ڏاهيندا آهن ۽ جوتِ بہ جَلائيندا آهن.
هي ٻالڪُ جڏهن ساماڻو، تہ ڪڏهن ڳهوڙي
تي تہ ڪڏهن پلي تي سَوار ڏسبو هو.
مرک شاھ جي ظُلم کان بچڻ لاءِ هِندُنِ
وڃي اَمر لعل جي شرن ورتي. جڏهن مرک
شاھ ڏٺو تہ هِندو پنهنجو حمايتي وٺي آيل
آهن، تہ هوُ بہ لشڪر وٺي درياھ جي ڪَپَ

۾ تي بهترين خوبصورتيءَ جا مثال آهن : سمنڊ ڪناري جو نظارو، شيڪسپيئر جو ناٽڪ ”هئمليٽ“ ۽ موسيقيءَ ۾ موزارٽ جو شاهڪار ”ڊان جووني“.

هر هفتي ڪلفٽن جي رستي واري پل تان لهي، سائيڪل ڦيرائي مان چائناڪريڪ تي Sea Scouts جي ڪاٺ جي ٺهيل ڪئبن ڏانهن ويندو هئس. هن جڳهه تان مان هڪ نه پر ٻه دفعا موت جي منهن مان بچي نڪتو هوس. انهيءَ ۾ ذرو به سنديهه ڪونهي ته ”جانڪو راکي سائيا مار سکي نه ڪوءِ“.

سياري جا ڏينهن هئا، سو سمنڊ جي ٿڌي پاڻيءَ ۾ ترڻ جو وجهه ڪونه هئو. مون مڇي پڪڙڻ جو سانباهو ڪري، Hook ۽ جهينگا ڪپڙي جي ٿيلهيءَ ۾ وجهي چاينا ڪريڪ ڏانهن رخ رکيو. سمنڊ ۾ لهندڙ ڏاڪڻ تان ويهي Hook واري نوڙي پاڻيءَ ۾ ڦٽي ڪري انتظار ڪرڻ لڳس. آيو جو هوا جو جهونڪو سو ڪپڙي جي ٿيلهي ويئي اُڏامي پاڻيءَ ۾ ڪري. بنا آڳو پيڇو سوچڻ جي ٿيلهي بچائڻ لاءِ مان ڪپڙا لاهي پاڻيءَ ۾ گهڙيس. پاڻي هو ٿڌو يخ، جنهن منهنجي بدن کي برف جيان ڄمائي ڇڏيو. نه هٿ چوري سگهان نه پير، هڪ برف جي ڇپ وانگر پاڻيءَ ۾ ڄميو رهيس. موت اکين اڳيان نچڻ لڳو. ڪجهه ساعت گذري ته بدن ۾ حرارت موٽي، هٿ پير چرڻ لڳا ۽ مان پورو زور لڳائي تري اچي ڪنڊيءَ کي جهليو.

ٻيو موقعو هئو جڏهن هڪ دوست کي ٻتيلي ۾ گهمائڻ لاءِ وٺي ويس. وير ڀرپور چڙهيل هئي، ٻتيلي جو ونجهه هلائي، وڏي پاڻيءَ تائين اچي ڏاڍو خوش ٿي رهيو هوس. موٽڻ جو اِرادو ڪري ٻتيلي کي گهمائڻ جي ڪوشش ڪيم ته ڇا ڪٽي ڏسان ته پاڻيءَ جي زور اڳيان منهنجو ڪوبه وس ڪونه ٿو هلي خوف وچان منهن پنو ڇڏي ويو. منهنجو دوست سامهون ويهي منهنجي مصيبت کي پاڻهي رهيو هئو. مونکي منجهدار ۾ قاتل نئيا جي مهراڻ ۾ ٻڏڻ جا ڊيڄاريندڙ نظارا گهيري ويا. چوڌاري اندڪار ڦهلجڻ لڳو هئو. پر اچانڪ هڪ چمتڪار ٿي گذريو. وير مٿي چڙهي مالي ٿي ۽ تيز لهرن (Current) جي وهڪ بند ٿي. ونجهه ٻتيلي کي ڦيرائڻ ۾ ڪامياب ٿيو ۽ اسين ٻه دوست سلامتيءَ سان ڪناري تي اچي لڳاسون. مون لکين شڪرانا مڃيا اُن مالڪ جا جنهن ٻڏندڙن تي ٻاجهه ڪري ڪناري لڳايو هئو.

وڌيڪ ڇا لکان؟ ڪراچيءَ جي نقشي تي سوار ٿي مون من جي فطرت جو عجيب ۽ غريب الف ليليٰ وارو سفر ڪيو آهي!

❖❖❖❖❖❖❖❖

مونکي انعام طور بيج (Badges) ڏيئي، منهنجو اُتساه وڌايو.

اسڪول لائبريءَ ۾ به مون مانيٽر جو درجو حاصل ڪيو، انَ ڪري مان لائبرري ماستر جي ويجهي صحبت ۾ آيس. نوان ڪتاب چونڊ ڪري خريدڻ لاءِ مان سائنس گڏ هڪيو هوندو هوس. شاگردن کي ڪتاب ڏيئي ولي لائبرري بند ڪري، اسڪول مان گڏ گهر ڏانهن پنڌ پوندا هئاسون. هڪ اُستاد جي ويجهو رهي، ڳالهيون ٻوليون ڪرڻ منهنجي تعليم جو هڪ اهم حصو ثابت ٿيا آهن.

ڪراچي شهر جي شاه راه هئو بندر روڊ، جنهن تي شهر جون سڀ کان ڀاڪاريون جڳهيون لهيل هيون. سڀني کان خوبصورت هئي ڪراچي مينسپالٽيءَ جي لال پٿر ۾ لعيل بي مثال عمارت. آڳنڌ ۾ ڪراچيءَ جي سرمور شخص سيٺ هرچندراءِ وشنداس جو سنگمرمر جو پتلو هنجي ديش ۽ ڄاليءَ لاءِ ڪيل سيوائن جي ياد ۾ لڳرايو ويو هئو.

بندر روڊ تان من جون اکيون وراڻينديي ٻيں مکيه جڳهين جڳوک ڊينسو هال، خالق- ڏنو هال، مؤلوڏنو مسافرخانو سئنيما جي پڙدي تي آيا ۽ گم ٿي ويا.

ٿوڙو اڳيان وڃي ٿياسافيڪل ۽ لاج هئو، جتي لڳاتار ليڪچر پروفيسر منگهارام ملڪاڻيءَ جو ڀاشڻ "سنڌي ڪهاڻيءَ جي اوسر" ان هال ۾ ڏنو ويو هئو. گهڻا سال پوءِ ان رڻا کي وڌائي پروفيسر صاحب "سنڌي ساهت جي تاريخ" لکڻ جو وڏو ڪاريه پورو ڪيو هئو.

آرٽلري مئدان جي ڪُنڊ ۾ ڊي. جي. سنڌ ڪاليج جي شاندار عمارت اکين آڏو آئي. هي ڪاليج سڄي سنڌ جو سرسوتي مندر هئو. جهڙا ڪامل اُستاد هن ڪاليج ۾ سکيا جو ڪاريه ڪندا هئا، تهڙا شايد ٻئي ڪٿي ورلا هجن. ساڌو واسواڻي، صاحب سنگهه شهاڻي، هوتچند گربخشاڻي، رام پنجواڻي، نارائڻ ڀٽاڻي، منگهارام ملڪاڻي ۽ لالسنگهه آجواڻيءَ جا نالا سندن شاگردن جي دلين تي هميشه لاءِ اُڪريل رهندا.

۱۹۲۳ ۾ پرنسيپال نارائڻ ڀٽاڻيءَ مونکي پنهنجي Physics سيکارڻ جو جوهر ڏيکاريو هئو. اُنکان ڇاليه ورهيه اڳ جو شاگرد منهنجو پيءُ به هن اُستاد جي سکيا جي ساراه مان ڪين ڍاپندو هئو.

نقشي تي ڪلفٽن وارو سمنڊ ڪنارو ڏسي دل گدگد ٿي. جتي سدائين اچي گڏجيءَ سان پريل سمنڊ جو لهرون گجگوڙ ڪنديون اچي پاڻ ٽڪرائينديون هيون. سمنڊ جو اهڙو سهڻو نظارو شايد ٻيو ڪٿي هجي. فلابيرٽ نالي جڳ مشهور ليکڪ جو قول هئو ته سڄي سنسار

مون رام باغ ۾ ٽيل هڪ ميٽر ۾ ڪيو
هئو. ديش جي آزاديءَ جو سرتاج شهر شهر
گهمي پنهنجو سنديش ٻارن توڙي ٻڍن تائين
پهچائيندو هئو.

ستي هاءِ اسڪول جي هڪ شاخ فريئر
روڊ تي هئي. هيئان روزاني اخبار ”سنسار
سماچار“ جو ڇاپخانو ۽ آفيس هئا ۽ پهرئين
ماڙي تي منهنجو اِسڪول. هيڊ ماستر جي
اُتساهه سان هِن ننڍي اِسڪول ۾ وڏي لائبرري
برپا ٽيل هئي. مونکي عمدن ڪتابن پڙهڻ
جو اِن خاص لئبرريءَ مان سونهري وجهه مليو
هئو.

انهن ڏينهن ۾ سنسار سماچار اخبار ۾
مهان ليکڪ منشي پريمچند جي ٻن وڏن
ڪتابن ”خوني سماج“ ۽ ”رنگ ڀومي“ جا
ترجما قسطن ۾ ڇپيا هئا. پوءِ انهن کي
جلد بند ڪري ڪتابي روپ ڏنو ويو. ڀارتي
ساهت جا ٻہ اَمله ڪتاب مون اُتان وٺي
پڙهيا.

گانڌيا پاپڙي خريد ڪندي ڏٺم تہ
پُرتي ٻڌڻ لاءِ سنڌي ڪتاب جو پنو ڪم ۾
پئي آيو. مون دڪاندار کان پڇيو تہ اِهي
ڪتاب ڪٿا ورتا هئائين. مڃاڻ تہ جهوني
پراڻي وڪڻڻ وارو اجا دڪان وٽ ٿي بينو
هئو. منهنجو چاهه ڏسي مونکي اسڪول جي
سامهون هڪ ننڍي مڪان ۾ پنهنجي گهر
وٺي هليو. ڪٽ هيئان هڪ ٻوڻ ڪڍي
سنڌي ڪتابن جو انبار ڪولي سامهون رکيائين.
ڪتابن جو خزانو ڏسي منهنجو من خوشيءَ

مان ٽپا ڏيڻ لڳو. جيترا پئسا جيب
هئا، اُنهن مان عمدا ڪتاب چونڊي خري
ڪيم. پوءِ تہ هر روز خرچيءَ جا پئ
ڪٽي اُتان ڪتاب خريد ڪندو رهيس
نتيجو اِهو نڪتو جو هڪ چڱي خاص
لائبرري ٺهي پئي، جا وقت گذرندي
ويئي اُسرندي.

نقشي تي ڪراچي ريلوي اسٽيشن
جي نشان تان ٻيو ماڊل هاءِ اسڪول ج
هنڌ ڳولهي لڌم. چوٿين درجي انگريزي
۾ مون فرينچ ٻولي سکڻ لاءِ نئين اسڪول
۾ داخلا ورتي هئي.

ماڊل هاءِ اسڪول ڪراچيءَ جي ٻين
اسڪولن کان گهڻين ڳالهين ۾ اڳرو هئو.
اسانجي اسڪول جي ڪرڪيٽ ٽيم
چئاپيتين ۾ پهريون نمبر ايندي هئي.
ٽيم جو سڀ کان سرس بئٽسمن هو جي
ڪشنچند، جنهن پوءِ رانجي ٽرافيءَ ۽
هندستان جي ٽيم ۾ شامل ٿي پنهنجو نالو
روشن ڪيو.

مان اسڪول جي اسڪائوٽ ٽروپ
۾ داخل ٿيس. وقت گذرندي
منهنجو اسڪائوٽنگ ۾ چاهه وڌندو
ويو. ڪراچي سينٽرل لائبرريءَ مان
اسڪائوٽنگ تي هڪ ڪتاب جي مدد سان
سڀ کان وڌيڪ Badges جا امتحان
پاس ڪيا. هڪ ڏينهن سڀني اسڪول
جي اسيمبليءَ سامهون منهنجو سنمان
ٿيو، پرنسپال صاحب پمنهنجي هٿن سان

ڪراچي شهر جون يادگيريون

ڊاڪٽر هنس يوچراج ڪٽوريا

ڳ حمندي قرندي هڪ پراڻي اخبارن جي دڪان تي نظرون ڳهمائيندي ڪراچي شهر جو هڪ ٽورسٽ نقشو هٿ لڳي ويو. هڪ روپيو قيمت ادا ڪري، مجاڻ نہ علادين جو جادوئي چراغ ڳنهي آيو هوس. منهنجو جنم ڪراچيءَ ۾ ٿيو هئو. اسڪول ڪاليج بہ اتي پڙهيس. زندگيءَ جا سونهري سال ڪراچيءَ ۾ گذاريا هئم. جن شهر سان منهنجو گهرو سنبنڌ ۽ اَٽوٽ ناتو رهيو هئو. پنجاهہ سالن جي لمبي عرصي ڪراچيءَ جون يادگيريون مبساري ڇڏيون هيون، اچانڪ هڪ اِسرار ٿي گذريو. ڪراچيءَ جو نقشو سامهون رکي جان ويلس تہ اهين لڳو تہ ڪوہ ڪِناري ناز پيو هلي ۽ اُن مان پاڻيءَ جي جڳهہ تي يادگيرين جا ڪونڙ پرجي پيا نڪرن.

نقشي تي سرسري نظر ڳهمائيندي پهريون نشان پنهنجي ڪراچيءَ واري گهر کي ڳولهڻ لڳس. ويرع ٿي ڪانہ لڳي جو Y.W.C.A. اڪبن آڏو اچي ويٺي. منهنجو گهر بلڪل اُن جي پڻبان هئو. گهر سان گڏ گهر جا ڪمرا ياد آيا. منهنجي پيءُ منهنجي پڙهڻ لاءِ خاص هڪ ننڍي ڪوٺڙي ٺهرائي هئي. مون اُنهہ اضافو ڪري پنهنجي گهرو لائبريري ٺاهي هئي. محنت ۽ جفاڪشيءَ سان مون وٽ ذري گهٽ اُن وقت تائين ڇاپيل سنڌي ساهتيہ جا سمورا ڪتاب گڏ ڪيل هئا.

سرائي ڪوارٽر جو هنڌ نقشي تي ڳولهيم. اُتي منهنجو پهريون سنڌي اسڪول هئو. منهنجو نصيب زور وارو هئو جو اهڙو هڪ هم ڪلاسي مليو جو جنهنجي گهر ۾ سنڌيءَ ۾ ڇپجندڙ ڪيترا ئي رسالا ۽ مخزن ايندا هئا. جو پڙهڻ ۾ بہ برڪ هئو. ۽ جنهجي سنگت جو اثر منهنجي سڄي زندگيءَ تائين رهيو آهي.

اُن وقت ڪراچيءَ جو مرڪز هئو رام باغ جتي هر سال رام ليلا جو ڪيل لڳندو هئو ۽ دشهري تي راوڻ جلائيندا هئا. ننڍپڻ جي زماني ۾ مون لاءِ اِهي سڀ ڪان مزيدار واقعا هئا.

گانڌي جيءَ جو پهريون درشن بہ

نالو .	ڊاڪٽر هنس يوچراج ڪٽوريا
جنم، تاريخ ۽	ڪراچي (سنڌ) پاريخ ۲۲ جولاءِ ۱۹۲۷ع
ڇپايل ڪتاب:	الڳ الڳ رسالن ۽ مئگزنن ۾ ليکَ ڪهاڻيون وغيره شايع ٿيَل آهن.
انعام .	
پيشو :	ڊاڪٽر
پتو :	۹- گُلستان، ۲۱۶ سايڻ (ايسٽ) مُمبئي - ۴۰۰۰۲۲

ڪلي ڪيل دؤلت ۽ عيش عشرت جي شين
کي پنهنجو سمجهي ان سان پيار ڪرڻ لڳي
ٿو. البت اهي هٿ ڪيل شيون سندس پسيني
جي ڪمائيءَ مان پيدا ڪيل هئڻ ممڪن
آهن، پر جيون مرتيو جي چڪر کي وساري
اِنهن پدارٿن سان بيحد حُب ڪرڻ لڳي ٿو.
نتيجو اهو ٿو نڪري ته جڏهن هو حقيقت
شناس ٿي مرتيو کي اکين آڏو ڏسي ٿو
تڏهن سندس ساهه وسامي پيو وڃي ۽ هو
ڳوڙها ڳاڙڻ ٿو لڳي. موت کي اٽٽر ڄاڻندي
ان کان ڪنبڻ جو پنجون ڪارڻ آهي چوراسي
لک جوٽين جو تصور ۽ نرڳ جي دل ڌڪائيندڙ
خيالات. انسان ڌارمڪ جامو پهرايل پستڪن
مان ۽ ڳاونشين ڳورن جي مکن مان جڏهن
چورياسي لک جوٽين ۽ مرتيو بعد نرڳ ۾
داخلا ۽ اتي جي عذابن جو احوال پڙهي ٿو
يا ٻڌي ٿو تڏهن هنجو هنيو اُجهامي وڃي
ٿو ۽ هوُ درخت جي شڪل پن جيان ڪنبڻ
لڳي ٿو. مؤت کان ڊڄڻ جو ڇهون سبب آهي
پريوار ! جي پوين جي سار سنڀال ۽
سڪاڪاريءَ لاءِ انڌو موهه ۽ اُن موهه مان پيدا
ٿيل چنتا. متين ڄاڻايل ڪارڻن ڪانسواءِ عام
رواجي انسان جي موت کان ونئُه وڃڻ جا
ٻيا به سبب ممڪن آهن. پر اهي سڀ سبب
زمين دوز ٿي سگهن ٿا جيڪڏهن ماڻهو
محسوس ڪري ته موت اٽٽر آهي ۽ اُنجو
اوڏو اچڻ فقط سميه جو سوال آهي.

اسان جي شاسترن موت جي مهما
سمجهائڻ لاءِ مهاڀارت جي ڀيشم پتامهه جي
پاتر کي نظرن سامهون ڌري ٻڌايو آهي ته
پتامهه کي اَمر پد پراپت هئڻ سبب هو
لمبي جيون جي گهارڻ بعد ''ڪڪ'' ٿي
پيو ۽ منشا رکڻ لڳو ته هو جلد مرتيو کي
پراپت ڪري. شاسترن ۾ اِها به ڳالهه
چئي آهي ته رشين منين يا ڪامل پرشن
جي وردان سبب جڏهن به ڪن ڳاڻ ڳٽين
کي امر پد پراپت ٿيو آهي تڏهن سميه
پڇاڻان هنن مرتيوءَ جو پئه پلائي ايمان ۾
اچي نربلن تي ظُلم ڪرڻ شروع ڪيو آهي
۽ آسپاس جي رهندڙ جيون جو جيئڻ
جنجال ڪري ڇڏيو آهي. ڀڳوان شري
ڪرشڻ مرتيوءَ جي آوشيڪتا قبوليندي
اُنجي آمد کي فقط چولو مٽائڻ سڏيو
آهي ۽ اُنجي جڳهه تي ''آتما'' کي امر
سڏيو آهي جيڪو نروڪار هئڻ سبب هرش
شوڪ، اُميد نااُميديءَ ۽ مانَ -اَپمان جي
جذبي جي دائري کان ٻاهر آهي.

متين حالتن ۾ جڏهن مرتيو يا
مؤت اٽٽر آهي، انجي آمد ايتري سچي
آهي جيتري مقرر سميه تي سج جي آمد
يا روانگي، پوءِ اُن کان ڊڄون ڇو ؟ ڇونه
اٽٽر موت جيسٽائين ڀاڪر ۾ ڀري
ٽيسٽائين حياتيءَ کي سڦلو بڻائڻ لاءِ مرتيوءَ
جي سينگار ۽ سنوار لاءِ سهٽا ڪاريه ڪريون،
جيئن پاڻ ته مشڪندا مرون پر جيئندڙ
اسانجي ڪيل ڪرمن جي خوشبوءِ کان
متاثر ٿي اسانجي روانگيءَ مان پريرٽا
پائي نقشِ قدمن تي هلڻ جو اُدم ڪن
۽ پنهنجي جياپي کي ''ماحول'' لاءِ وردان
ثابت ڪن !

❖❖❖❖

موُت جو ڊپُ ڇو؟

آتمارام گوپلاڻي

هرڪو ڄاڻي ٿو جيڪو ڄميو آهي سو آوس مرندو، جيڪو اڄ اسانجي نظرن سامهون جذبات جو باعث بڻيو ويٺو آهي، سو سڀاڻي نہ رهندو. ان جي باوجود بہ اسان موُت کان ڊڄون ٿا. موُت جو نالو ٻڌندي اسان ائين هراسجي وڃون ٿا جيئن جهنگل ۾ باهہ لڳڻ سان هرڻي هراسجي ويندي آهي. آخر اسان موُت کان ايترو ڇو ٿا ڊڄون؟ موُت کان ان طرح ڪنبڻ جو پهرين ڪارڻ انسان جو پنهنجي شرير سان انڌو پيار يا موهہ آهي. اِنسان جڏهن گيتا جو گيان ڀلجي شرير کي ناسونت نہ سمجهي، اِنَ کي پنهنجي پونجي سمجهي ٿو، اِنَ سان حُب ڪري ٿو، لاڏ لڏيي ٿو، اِنَ جي سينگار سنوار لاءِ جَتن ڪري ٿو، تڏهن اِنَ جي ناستيءَ جي ڪلپنا سندس ڏرن ڏڪايو ڇڏي. کيس مايوس ڪيو ڇڏي. مرتيو کان ڊڄڻ جو ٻيو سبب آهي اکين آڏو جيڪو پسون پيا انکي سچ سمجهي ان سان نينهن ٿا لڳايون. اسان اِهو ڀلجي ٿا وڃون تہ اسانجي ويدڪ وديا اسانکي دنيوي پريم کان روڪي پيئي. اسانجن رشين منين ۽ ودوانن جي اسان سکيا وساري پنهنجو سامهون دنيوي پدارٿن ۾ الڪائي ڇياڇي سان بيحد پيار ڪيون ٿا. ان ڪري موُت جو تصور ڪندي ڊپ ۾ ڪنبون ٿا. مرتيو کان ڊڄڻ جو ٽيون ڪارڻ آهي موُت جي باعث ٿيندڙ بيماريون، پيڙائن ۽ ٻئي مٿان ڀاڙڻ جي ڪلپنا ڪندي مايوس ٿي وڃڻ. هرڪو سمجهو انسان خواهشمند ٿو رهي تہ هو انت ويلي تائين تندرست رهي، دوا درمل ۽ سُيُن جي جهميلي ۾ نہ ڦاسي ۽ پنهنجي روز مره جي حاجتن لاءِ ٻئي مٿان نہ ڀاڙي. هو جڏهن موُت جي اوڏو پهتل باشندي کي پنهنجي پريوار جي ڪنهن ڀاتيءَ مٿان آڌار رکندو ڏسي ٿو ۽ اهڙين حالتن ۾ ڪڏهن متاثر شخص کي چڙاپ کائيندو ڏسي ٿو تڏهن هن جون ڊپ سبب اکيون ڦاٽي وڃن ٿيون ۽ ازخود وات مان شوڪارو نڪري وڃي ٿو ۽ پنهنجي انت ڪال جو خيال ڪندي ڪنبي وڃي ٿو. مرتيو کان ڊڄڻ جو چوٿون ڪارڻ آهي إنسان جي انڌي خيالات جنهن موجب هو

نالو : آتمارام ساحنداس گوپلاڻي
جنم، تاريخ : سوڀ ديرو خيرپور، سنڌ؛ ١٦ - ١ - ١٩٢٧
ڇپايل ڪتاب: مُلڪي مسئلا ۽ واحد حل، لوڪشاهي.

انعام :

/ : هندو دهلي اخبار جو سنواددا، زندگي هفتيوار احمدآباد ۾ ڪالم لکندڙ ۽ دائريڪٽر،
٩ : ٩-اي، هرنامداس سوسائٽي، بنگلو ايريا، ڪبير نگر، احمدآباد-٢٩٢٢٢٠

بئرڪن ۾ لڙائيءَ وقت ڦاٽل ڦيڏين جي
ڪالي ڪئمپن ۾، ٽين جي لهيل جهوپڙين
يا تنبن ۾ ڪجهه راشن پاڻي ڏيئي پنهنجو
ٿورو گهڻو بار هلڪو ڪيو. ڪي سنڌي
مسواڙي مڪان ڇڏي ڪري وڃي ڏنڊي ڪي
لڳا. ڪن وري مسلمانن جا ڪجهه ڇڏيل
ڍنگا وڃي وسايا.

ڪئمپن ۾ رهندڙن جو حال ڇڙٺو
هو. ديش جي ورهاڱي وقت لڏ پلاڻ
زور هئي، سنڌين تنهن ۾ به نواب شاهه
ضلع جي سنڌين اڇڻ جو پحريون رخ
راجستان ڏانهن رکمو. تنهن ڪري پحريائين
اسان کي جوڌپور، مارواڙ ۾ مارواڙي شبد
رلجي ويا. احمير ۾ ته ڏاڍي پيجه ۾ رش
هئڻ ڪري ڪنهن به رفيوجيءَ کي اني
رهڻ ۾ لحڻ نٿي ڏنو ويو. تنهن ڪري سنڌ
مان ڏنڙجي لڏي جانورن وانگر گهبرجي
احمير کان ٦٥ - ٧٠ ڪوهه پري اڇي ديولي
ڪئمپ ۾ بند رهياسين. جتي ١١٥ ڪلوميٽر
پنڌ تي اوسي پاسي چئني طرف کان ڪابه
ريلوي اسٽيشن ڪانه هئي. ننگرن ۾ ڳانون
ڏانهن ڪوئلن تي هلندڙ لارين ۾ بسين ۾
چڙهي وڃڻ لاءِ به شرنارٿين کي ڪئمپ
ڪمانڊنٽ کان پرمٽ وٺڻي پوندي هئي.
ان ڪانسواءِ لاريءَ جي ٽڪيٽ نه ملندي
هئي. هڪ ڏينهن جي خاص ڪم لاءِ ٻاهر
وڃڻ تي به راشن ڪارڊ مان نالو ڪٽائڻو
پوندو هو. سنڌ جي ڍورن وانگر اسان جي به
هفتي ۾ اندر حاضري ۽ نالن وغيره جي
حا□ جوچ ۾ تپاس ٿيندي رهندي هئي.
راشن ڪارڊن جي چيڪ ڪرڻ لاءِ باقاعدي
ڪرفيو لڳائي پرشارٿين کي گهرن جي اندر
بند رهڻ لاءِ حڪم ڪيو ويندو هو. پرپاٺ جو
ڪرمون ٻائي سرڪاري سيوڪ گهنڊ وڄائي
روبدار، زوردار ۾ اوچي آواز سان ڪرفيو لڳڻ
جو سرڪاري حڪم تعميل ڪرڻ لاءِ ٻڌائيندو
هو. اِئين ڪم ڪاريون ڇڏي صبح کان شام
تائين وڃي گهرن ۾ سوگها ٿي رهندا هئاسين.

راشن تمام گهٽ سو به مٺي، واري ۾
پٿرين ملبل ڳاڙهو جو اسان جي سنڌ جا
پالتو جانور به جيڪر نه کائين. سو اسان
کي نصيب ۾ ملندو هو. گڏيل ڪچا
ڪاکوس، بئرڪن جون ڇتيون وهندڙ، پالن
جون پتيون، سڀ سان ٻاهر گڏ سمجهو هو.
١٧-١٨ ڪلوميٽر پري کان روز ڪانئون ۾
چيٽا جهنگل مان مبزي مٺي تي ڪٽي اڇٽو
پوندو هو. اهي ان وقت جا پيڙادايڪ
ڏينهن نار سان پليل اسان سنڌين لاءِ دکر
پريل، عجيب، انوکا ۾ انيوي هئا. هاڻي
ته محنت ۾ پريوءَ جي ڪرپا سان شبنهن
ڪلهي چڙهي ويا آهيون. هندستان ۾
رفيوجن جي ساڳي خراب حالت هئي
جئيپور جي پرسان سانگانير، درگاپور ۾
گانڌي نگر جي ڪئمپن جي خراب حالت
کان ڪير واقف نه هو؟

نار سان پلمل ٻار گولين بسڪيٽ
جهولن ۾ ڪٽي ڳاڏين ۾ چڙهي ڪٽي جو
ڪٽي وڃي وڪرو ڪرڻ لڳا ته ڪي وري
ڪوهر ڪوسا چورن چٽڻ جا هوڪا ڏيئي
پنهنجي پريوار جي دال روٽيءَ ۾ مدد
ڪئي. ته نوجوان ۾ ٻڌن وري ڦلن-ڦروٽن،
پاچڙن وغيره جا ڳاڏا جڪي هلائي پاڻ
کي سنڀاليو، نه ٻين وري اناج چانور وغيره
سامان جون هٽڙون ۾ گهٽا ڪُلهن تي کٽي

آزادي ۽ اسان سنڌين جو ڪهري ڪال

ماستر ڳيلارام رائچنداڻي

پنجاهه سال آزاديءَ جي ملئي ٿيا آهن. پر اڃا اسان جي نوجوانن کي جيڪي هٿ چاوا ۽ نپنا آهن، تن کي اها ڄاڻ ۽ خبر ڪانهي ته اسان جي وڏن سنڌ ۾ ڪيترا ستم سٺا، هزارين ڪونڌر قتل ٿيا. لکين لال ڏنتڙجي ويا. ڪئي ڪروڙن رپين جون جايون، زمينون ۽ ملڪيتون اتي ڇڏي لڳ ڀڳ هٿين خالي هٿ پهتاسين. سنڌ ۾ اسانجي نماڻين نياڻين ۽ ڀينرن سان زوريءَ بلاتڪار ڪيو ويو. ڪن کي ماريو ويو ته ڪن سان زوريءَ زبردستي ڪري ڌرم بدلائي، شادي ڪئي ويئي. ان ڪهري ڪال کي ياد ڪندي اڄ به ڌرڪن ڏکي وڃي ٿي.

بنگالين ۽ پنجابين کي اڌ حصو پنهنجي پرانت جو مليو. جو اتي وڃي وسي پيزا ٿيا. پر اسان جي راڄنيتي نيتائن جي. اَدوُرانديشي ۽ بي پرواهيءَ جي ڪري پوري سنڌ پاڪستان ۾ جذب ٿي، آسان جي هٿن مان هلي ويئي.

ورهاڱي جي ڀيَنڪر اُٿل پُٿل ڪري مڙسن کان زالون، مائرُن ۽ پيئَر کان پ... پائرن کان ڀينرون، سسن کان نوُنهرو... سوٽن کان سوٽيون، مٽن کان مائٽ، مطل... ته ڪويءَ جي چوَڻ موجب ته -

پاڪستان جو ڪنس ساماڻو،
جنهن وڏو لاڏاڻو اي رام!
سنڌڙي ٿي ويئي داڻو داڻو!

واري ڪار ٿي ويئي. مامو مدراس ته مامي... مندسور، ڪاڪو ڪٽنيءَ ته ڪاڪي... ڪلڪتي ۾ وڃڙي وڃي پهتي. سنڌين... جي درد ڀري داستان پهلاج ڪوي پنهنجيءَ... ڪوينا ۾ بيان ڪندي چوي ٿو ته :-

مان وري ڀٽڪي ڀٽڪي بندرابن ۾ جهولا پيو جهوليان.

هندستان ۾ پهچڻ کان پوءِ گجرات، مهاراشٽر راجستان، مڌيه پرديش، دهليءَ ۽ ٻين پرانتن جي انيڪ شهرن ۽ ڳوٺن ۾ گهلجي پيرن ڪوڙين جي ڪوشش ڪئيسون. ڀارت جي ڪندت ٿيڻ ڪري هڪ گهڙيءَ ۾ سُڪيَن سنابن جي قطار مان مال ملڪيت ڇڏي، لٽجي ڦرجي اچي غريبن جي لائين ۾ لڳاسين. مرڪزي سرڪار پراڻين ملٽري

نالو : گيلارام رائچنداڻي
جنم، تاريخ : ڳوٺ ٻلال، تعلقو مورو، ضلع نواب شاه، سنڌ ١٦-١١-١٩٣٠
ڇپايل ڪتاب: ڪيترن ئي مئگزنن ۽ اَخبارُن ۾ الڳ الڳ وشيَن تي عالِماڻا ليکَ ۽ ڪهاڻيون.
انعام :
پيشو : رٽائرڊ هيڊ ماسٽر
پتو : A-٣٦/٣٧٦ نَوَ سنت هردارام نگر، بئراڳره، ڀوپال.
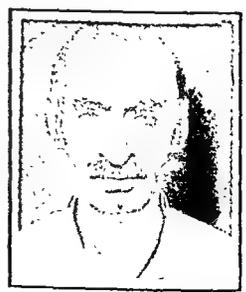
لاءِ نقصانڪار آهي. ڪاڏو وري وري گرم ڪيو ٿو وڃي جو به ٺيڪ نه آهي. ڪنهن ڪي ڪنهن شيءِ جي ڪِري هڻڻ تي اُن ڪي اُن شيءِ جي بدران ٻي شيءِ نٿي آڇي وڃي. 'انڊين ڪائونسل آف ميڊيڪل رسرچ' موجب هڪ بالغ مرد کي ٢١٠٠ ڪئلرين جي گهرج آهي ۽ بالغ زال کي ١٧٠٠. اهي گهرجون ٻڍاپي ۾ به لاڳو آهن.

ٻڍا آشرمن ۾ جسماني ڪم تمام ٿورو ٿئي ٿو ڇو ته اتي نوڪر چاڪر ٿين ٿا. نالي طور ٻڍا ۽ ٻڍيون ڪجهه ڪم ڪن ٿا، جيئن ته ٻڍيون ڀاڄي ڪٽائڻ ۾ مدد ڪن ٿيون. پر آشرمن جي باسيڪارن کي خاص ان ۾ دلچسپي نٿي ٿئي ته ڪو ٻڍن ۽ ٻڍين کان ڪم وٺجي، ڪم ۾ رُڌل ٿي آهي جو انسان کي جيوت ۾ مزو وٺائي ٿو. آرام ڪري به ڪيترو ڪبو ۽ آرام جو ضرور به تڏهين آهي جڏهن ماڻهو ٿڪل آهي. هڪ ٻڍا آشرم ۾ مونکي هڪ ماڻهو گڏيو. مون پڇيومانس ته ڏينهن ڪيئن ٿو گذارين. چيائين ته مان صبح جو اٿڻ سان، رات ڪڏهين ٿيندي انجو انتظار ڪندو آهيان!

ٻڍا آشرمن ۾ دماغي ڪم بلڪل نه هئڻ ڪري به، اتي رهندڙن جو مغز ڍلو ٿي ٿو پوي، ڇو ته مغزي يادگيري ڪيستائين سالم آهي، ڪيستائين اسين انهن کي ڪتب آڻيون ٿا. ڀاڄي واريءَ کان ڀاڄي وٺي، انجو حساب ڪيون ٿا، ڌوٻيءَ کان ڪپڙا وٺي، ڳڻي رکون ٿا، وغيره وغيره. اسانجي سماج ۾ معاشي ڪروي، ميسور جو وڏو انجنيئر، وشويشوريه سو سو سال تائين جيئرا رهي، مشغولين سان ڀرپور زندگي بسر ڪئي آهي. حال ۾ زندگيءَ جڏهين ڀانئي مارچ شروع ڪئي جو ٧٠ سال کان وڏو هو. اسانجو هاڻي سوامي گووندداس، ١٠٠ سالن کان سنگت کي پاڻ ماني ۾ وهاري. ٻڍن مردن کي ٻت ننڍن جي ڪري سگهيون آهن

۽ انهن کي ٻڍاپو ايترو نه لڳايو آهي جيترو مردن کي. انجو مکيه سبب آهي استريءَ جي حياتيءَ ۾ جدا جدا ڪم ۽ فرض نڀائڻ جي اهليت شڪتي. نوڪري ڪندڙ زالن کي به رٽائر ٿيڻ کان پوءِ ايتري تڪليف نٿي ٿئي جيتري رٽائر ٿيڻ کان پوءِ گهڻن مردن کي. ضروري آهي ته رٽائر ٿيڻ کان گهڻو اڳ ۾ زندگيءَ جي هن نما شام لاءِ تياري ڪجي. گهڻئي ماڻهو اِئين چوندا آهن ته فلاڻو ڪم فلاڻو شونق مان نوڪريءَ مان فارغ ٿيڻ کان پوءِ شروع ڪندس. پر جي ننڍپڻ کان ئي ان ڪم، ان شونق جي ڏس ۾ ڪو قدم کنيل نه آهي ته پوءِ وڏي عمر ۾ ٿئين ٻير وڏيون عادتون پرائڻ ڏکيون آهن، جيتوڻيڪ ناممڪن نه. مثال طور، پنڌ ڪرڻ جي عادت. صبح جو سويل اُٿي لاءِ وڃڻ جي عادت صحت لاءِ ڏاڍي فائديمند آهي. پر جيڪڏهن سويل اُٿڻ جي عادت شروعات کان ڪونهي ته ٻڍاپي ۾ سويل اُٿي ڪپڙا ڪري ٻاهر نڪرڻ، لت نيم سان وڃڻ ڏکيو آهي.

ٻڍو ماڻهو سڄو ڏينهن گهر ۾ ويلو هجي ۽ پيو گُنڊ گُنڊ ڪري، اِهو ڪنهن کي وڻندو؟ تنهن ڪري ضروري آهي ته ٻڍا پاڻ کي پنهنجيءَ ڪِرت ڪار ۾ مشغول رکن.

١. پنهنجي صحت سالم رکن. ڪنهن به جسماني ڪِ مانسڪ تڪليف کي اڻ ڏٺو نه ڪن. ڪابه بيماري ٻڍاپي جي ڪري آهي- ايئن چوڻ بلڪل غلط آهي. اِئين هجي ها ته سيني ٻڍن کي دل جي بيماري هجي ها.

٢. پنهنجا پئسا پاڻ سنڀالين ۽ مرڻ تائين ڪنهن کي نه ڏين. ''مڙا پير پئسا'' اجڪلهه سو في صدي حقيقت آهي.

٣. پنهنجي لاءِ ڪو وندر وروند جو ساڌن پڇرين کان ئي ٺٺر ڪن، جنهن جي اپنا ڪن، جنهن مان جنن کي خوشي ملندي.

جنن ٿن سٽحن تي عمل ڪرڻ سان ٻڍا آشرمن ۾ رهڻ، صرف انهن لاءِ محدود ڪري سگهبو جن جو ڪير نه آهي يا جي غريب ۽ لاچار آهن.

* * * * *

ٻڍاپي ۽ ٻڍا آشرمن تي هڪ نظر

چندرا دوي

آڄ ڪلهه هر خيراتي سنستا جو مقصد تي پيو آهي هڪ ٻڍا آشرم کولڻ. ٻڍا اڄڪلهه ڪٽنبن ۾ سمائجي نٿا سگهن. انهن جي لاءِ گهر ۾ جاءِ ڪونهي ڪِ نه پڻ دل ۾. ائين ڇو ٿيو آهي؟

انهن جو مکيه سبب آهي آسان جي عمر آزادي ملڻ وقت، يعنيٰ ۱۹۴۷ ۾ هڪ هندستانيءَ جي سراسري عمر هئي اٽڪل ۳۲ سال. اڄ اِها وڌي ٦۲ سال تي آهي. مرتيوءَ تي مات ڪري، وڏي ماتا ۽ وبا، اڄ ڪلهه صرف ڪن ماڻهن لاءِ يادگيريون ٿي رهجي ويئون آهن. اڄ انسان ٻالڪپڻو گذاري، قوه جواني ماڻي، وڏي اوستا ڏي قدم رکي ٿو ۽ ان ۾ ڪروڙين ماڻهو هن جو ساٿ ڏين ٿا. ۱۹۹۱ جي آدم شماريءَ موجب سٺ کان وڌيءَ عمر وارا هندستاني ساڍا پنج ڪروڙ آهن ۽ ايندڙ آدم شماريءَ ۾ انهن جو تعداد ساڍن ستن ڪروڙن کان وڌيڪ ٿي ويندو ۽ جيئن جيئن اسانجو جم گهٽجندو ويندو تيئن تيئن ٻڍڙن کي سنڀالڻ وارا به ڪٽنب جا ڀاتي گهٽ ٿيندا ويندا. پر ٻڍا آشرم اسانجي ڀارتيه سڀيتا جي خلاف آهن. ٻڍن کي مان عزت ڏيڻ اسانجي شاسترن ۾ لکيل آهي. ۽ هاڻ به اسان اهڙا ويل ڪونه آهيون جو عمر کي مان نه ڏيون. فرق صرف هاڻ اِهو آهي [...] گهر گهر ۾ هاڻ هڪ کان وڌيڪ ٻڍا هـ[...] ڪري، ۽ ميل ميلاپ جي ڀاونا گهٽ هـ[...] ڪري، ٻڍاپو هِڪُ بوجهه تي پيو آهي.

ورلڊ هيلٿ آرگنائيزيشن جي موجب[...] ٻڍاپو ٻن حصن ۾ ونڊڻ گهرجي. ٦٠ کا[ن] اٽڪل ۷۵ سالن جا ٻڍا ''جوان ٻڍا'' آهن [...] ۷۵ کان وڏا ٻڍا ''ٻڍا'' آهن. پهرين ٻڍڙ[...] جي حالت ۾، هو گهڻو ٺٽو يعنيٰ صحت[...] ماڻيندڙ، پنهنجن جوابدارين کي محسوس ڪندڙ ۽ نڀائيندڙ انسان آهن. هو سماج جي سٺي شيوا ڪري سگهن ٿا. هنن کي معوقو ملڻ کپي. ٻين ٻڍن جي حالت ۾ البت ڪين شيوا جي ضرورت رهي ٿي. اها[...] شيوا گهر جي هر هڪ ڀاتيءَ کي ڪرڻ کپي ۽ نه رڳو گهر ڌياڻيءَ کي جا پوءِ گهٽي ڪم[...] جي زور هيٺ دٻجي ٿي پوي. مردن کي تمام چڱيءَ طرح، هن ڏِسَ ۾ زال جي مدد ڪرڻ کپي ۽ پڻ ٻارن کي.

ٻڍا آشرمن ۾ جينوٽيڪ ٽن وقتن جو کاڌو تيار هٿ ۾ ملي ٿو، تڏهين به ان ۾ کي ڪوتاهيون رهجي ٿيون وڃن. کاڌو وڏي انداز ۾ رڌڻ ڪري، ان ۾ سولائيءَ جو وڌيڪ خيال رکيو ٿو وڃي. ڪيترن هنڌ اِهو کاڌو جست جي باسڻن ۾ رڌيو ٿو وڃي، جو صحت
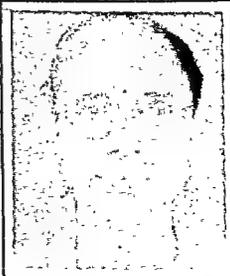
نالو : چندرا دوي
جنم، تاريخ : ڪراچي، سنڌ؛ ۲۵ - ۱۱ - ۱۹۳٦
ڇپايل ڪتاب: ننڍا وڏا ليک
انعام : ڪو به نه
پيشو : سماج شيوا خاص ٻڍن جي.
پتو : لوڪمانيه نگر روڊ، پالگهر - ۴۰۱۴۰۴ (مهاراشٽر)

مقابلو ڪيو ۽ دشمنن جو ڏڇيون اُڏائي ڇڏيون. آخر ۾ هن سور وير کي دوکي سان ماريو ويو. سمراٽ ڏاهرسين جو بليدان ۽ اُن بعد سندس پورو پريوار - پتني، ڌيئرن ۽ ڀيڻ سميت بليدان ڏنو.

وير اُڏيرو لعل مرڪ بادشاهه جي ڪنڌ مان ڪلي ڪيي سنڌي هندن جي رکشا ڪئي. ان طرح وير نيڻورام شرما، مهراج نٿورام شرما ۽ ٻين پڻ پنهنجا سڀ ڏينهن سومان صدقي گوليءَ جا شڪار ٿيا. سنت ڪنورام جي شهيدي پڻ آمر اتهاس کي روشن ڪيو.

ڀارت جي آزاد ٿيڻ بعد پڻ سنڌي سور ويرن ديش جي سرحدن جو بچاءُ ڪندي دشمن سان لڙائيءَ ۾ لڙندي، پنهنجن پرانن جون آهوتيون ڏنيون آهن. هو مرڪندي مرڪندي ديش ڀارت متان قربان ٿي ويا ۽ پنهنجي سنڌي سماج جو مان مٿي ڪري ويا.

١٩٦٥ ۾ ڀارت پاڪستان جي لڙائيءَ وقت سنڌي سوروير پريم رامچنداڻي پنهنجو خوب جلوو ڏيکاريو. دشمن جا ڇڪا ڇڏائي ڇڏيا، ڏند کٽا ڪري ڇڏيا. هن سوروير جي جوش ۽ جذبي جي سندس آفيسرن بہ ساراهه ڪئي. پاڪستان جي بدين هوائي اڏي ۽ بارڊر کي نشٽ ڪندي پنهنجي شهادت سان لاثاني قرباني ڏني ۽ هميشه لاءِ امر ٿي ويو.

١٩٧١ ڀارت پاڪستان جي ٻي لڙائي ۾ پڻ راجستان مان اجمير نگر جي هونهار نوجوان ميجر جي عهدي تي ملٽري آفيسر رميش ٻڌلاڻي جمون ڪشمير سرحد تي دشمن حملاور جون ڌڇيون اُڏائيندي، پنهنجي جان جي ڪابہ پرواهه نہ ڪري، اڳيان وڌندو ويو. اچانڪ دشمن جي سپاهين هن کي گهيري ورتو ۽ اوچتو حملي ٿيڻ سبب شهيد ٿي ويو. پنجن ستن ڏينهن بعد هن جي شادي جو مهورت نڪتل هو.

ممبئيءَ جي نوجوان ڪشن ملڪاڻيءَ پڻ هند پاڪ لڙائي وقت پٺانڪوٽ سرحد تي پنهنجي ويرتا جو جلوو ڏيکاريندي، لڙائي ۾ لڙندي ديش متان قربان ٿي ويو. انڊور جي ڀاويهن ورهن جو نوجوان وير ڀرت لعل مسند وري بنگلاديش جي مڪتي سنگرام ۾ وماڻي ڇتين ۾ دشمن جي فوج سان لڪر کاڌو. الين ڊسمبر ١٩٧١ تي شهيدي جو جامو پائي قربان ٿي ويو.

سنڌي سور ويرن جون هي شاندار قربانيون، شهادتون اسان سنڌين جي ديش پريم، ملڪي محبت جا مثال پيش ڪن ٿيون تہ سنڌي سوروير ڪنهن نہ سڙ ترڇيءَ تي ڪٽي ديش خاطر مري مٽجڻ ۾ سدائين اڳرا پئي رهيا آهن جنهن لاءِ سنڌي سماج کي اُن هميشه فخر رهندو آهي.

❖❖❖❖

سنڌي سور ويرن جو امر اتهاس

ايسر سنگهه بيدي

ڀارت جي ورهاڱي بعد اسان سنڌين پنهنجن پيرن تي بيهڻ ۽ وسڻ لاءِ جيڪي جفاڪشيون ڪيون ۽ پريشانيون ڏٺيون، تڪليفون سٺيون، ان لاءِ ڀارت جا رهواسي به داد ڏيندا آهن. جنهن همت ۽ حوصلي سان اسين سيني سان ملي جلي هليا آهيون. سداءِ ڪنهن ڀيد ڀاو جي بنا سيني سان شانتيءَ سان ۽ پريم سان وهنوار ڪيو آهي، قرب - پريم ونڊيو آهي، سک ڏک ۾ هر ڳالهه ۾ ڀاڱيدار رهيا آهيون، ديش جي وڪاس ۽ واڌاري ۾ ڀاڱ موڪيو آهي. راشٽرپتين، پرڌان منترين، مکيه منترين کان وٺي ڪيترن ئي وزيرن ۽ اڳوانن به سنڌين جي ساراهه ڪئي آهي. واهه واهه ڪئي آهي.

سنڌين جي ويرتا قربانين سان سور ويرن جو امر اتهاس ڀريو پيو آهي. حقيقت ۾ ڀارت جي آزاديءَ لاءِ سڀ کان وڌيڪ سنڌين پنهنجو پيارو پرديش سواها ڪري ڇڏيو آهي. دنيا جي تواريخ ۾ ديش جي آزاديءَ لاءِ ايڏي وڏي قرباني، اينرو مه... تياڳهه ڪٿي ورلي نظر ايندو.

ڀارت جي آزاديءَ لاءِ ''ڀار... ڇوڙو'' آندولن ۾ ويهن سالن جي ڳي... نوجوان وديارٿي هيمون ڪالاڻي ريلو... جا بولٽ کيڏندي پڪڙجي پيو. ڪيس... ڪافي تڪليفون ۽ ايذاءِ ڏنا ويا. ليڪ... هُن پنهنجن ساٿين جا نالا ڪون... ٻڌايا. منهن مان ٻُرڪُ به نه ٻوليو... کلندي مشڪندي 'ڀارت ماتا جي جئه... چئي ڦاسيءَ تي چڙهي ويو، شهادت جو... جام پي ويو.

وير هاسارام پمناڻيءَ ڀڳت ڪنوررام... جي قاتلن کي نه پڪڙڻ سبب اسيمبلي... اندر نِڊرُ بڻجي وڏي واڪي کُليل لفظن... ۾ سرڪار تي ڏوڙيو وسائيندي ننگو... ڪيو. ان تي ڏينهن ڏٺي گهر ڏانهن... ويندي رستي تي خبيسن کيس گوليءَ جو... نشانو بڻايو.

سمرات ڏاهرسين سنڌ مٿان عربن جي حملي، چڙهائيءَ وقت سورويرتا سان

نالو : ايسر سنگهه بيدي

جنم، تاريخ : شهدادپور، ضلع نواب شاهه. تاريخ : ٢٣-١٠-١٩٢٧

ڇپايل ڪتاب: هيمون ڪالاڻي؛ نيتاجي سُڀاش؛ قومي ترانا؛ ٻارن جو ماهوار رسالو؛ ۽ ڪيترين ئي ننڍين وڏين ڇونپڙيون.

انعام : سوتنترتا سيناني طور سرڪاري سنستائن، اڪاڊميُن، ڪاليجن ۽ اِسڪولن طرفان سنمانيت ۽ اِنعام حاصل ڪيل.

پيشو : ريلوي سروس تان رِٽائرڊ

پتو : بيدي نِواس، بابو محلا، اجمير - ٣٠٥٠٠١

ٽيئن عادت آڪاڻين جي ماءُ ڪان
موڪلائي ويئي آهي. آڪاڻيءَ کي ڪا
لپي ڪانه کپي، ڪا سِکيا ڪونه کپي. ٻارن
جو من اُنجي گرامر کي بہ ڪو ڏسندو!
پر جو ڏيان سان ٻُڌندو، نہ اُهو کيس ماءُ
سان ٻڌلُ رکندو. ڦواجي ميراج ڪان، آئيني
وٽ ڇوڪري ڪندي، ماءُ رُکو پڇيو، آبا!
هو قلعو ڪنهنجو آهي؟ ۽ باقي اِتهاسُ
ساکي آهي سنسڪارن جو.

ڪٿنين ۾، سماج ۾ ۽ ويڪتي ويڪتيءَ ۾.
جي اسين ويچو وساري، سنڌيءَ جو واهپو
ڪريون تہ ڀاشا تہ رهندي نہ؟ پوءِ لکنداسين
ايئن جيڪا لپي ايندي هوندي.
ڪي سنڌي سنتہ نارايڻ جي ڪتا
عربي اکرن ۾ پڙهن، ڪي ديوناگري سنڌيءَ
۾، ڪي رومن لپيءَ ۾ (اِهو وديشن ۾ آهي)،
پر ڪتا تہ ساڳي آهي، شرڌا بہ ساڳي آهي،
بولي بہ بي ڪانبي؛ تہ پوءِ ويڇي ڪي وسِ

ڇونون سجو سيرُ، ڪاري ٻڪريءَ جو
ڪيرُ. ڇاڪاڻ نہ ٻڪري ڪاري هوندي نہ ڪيرُ
اَڇو ڏئي. ماءُ جي موهہ ڪري ٻارُ ڇارون اور
ويمدو وڏندو. پيءُ سان بہ سنڌيءَ ۾
ڳالهائيندو. سنڌي دوستن سان بہ سنڌيءَ ۾
ڳالهائيندو
وياح جٽي ويڇڙو وجهي ڇڏيو آهي

ڪونہ نو ملي.
اَڇو تہ جهوليلال ڇئي گهر گهر ۾
لولي ۽ آڪاڻيءَ جو رواج وجهون، گهر ۾
سنڌيءَ جو واهپو وڌايون.
نہ پوءِ ڏسو نہ ڪيئن نہ لعل سائين
سنڌي اَڇي گهوڙي تي نروار ٿي آسيس ٿو
ڪري. اِهو پڪو وشواسُ آٿم.

◆◆◆◆◆◆◆◆◆◆◆◆◆◆◆◆

پئي. ونو مثالَ : ٻيٽ - خبرچار؛ وِھنجُ -
سنان ڪر؛ توڏو - اُٺ؛ ملوڪ - سندر؛ رَڃُ -
تمام سئو؛ ڳڏون - لوٺو؛ ڏؤنرو - ڏڏُ؛
رينگٽ -روڄُ راڙو؛ جھانئرو-موگو؛ سير-ڪنارو.
اَھڙا ڪئين اَکر آھن جي نِجُ سِنڌي آھن ۽
جن جي پرؤر ڪونہ ٿي پوي.

ڇھون رنگُ آيو ڇوھ مان، جنھن سائو
اثر پسايو. ڪئين اشٽئڪ لِکي ڊڪشنري تہ
جارج ڏني ججمينٽ تہ مِسٽر اي.ٽرمپ
اُنکي ٽيڪو ڏنو تہ سنڌي واھ جو سياڻي
جنھن سنسڪرت گرامر کي اوئين جو اوئين
رکيو. باقي ياشائن ٿورو ڪنيو، پر سِنڌيءَ
سچو ھضم ڪيو.

پر جيڪي سِنڌيءَ جي صحبت ۾ آيا
اُنھن بہ پنھنجا اَکر سِنڌيءَ ۾ وچايا ۽ واتاپيءَ
وانگر سِنڌي ويئي سڀ ڪجھہ جذب ڪندي
۽ طاقتور ٿيندي. اَنگريزن اَنگريزي ھلائڻ
لاءِ قدم کنيو تہ سنڌيءَ ديوناگريءَ کي در
رکي عربيءَ کي اپنايو جيئن ماڻھو ماڻھوءَ
کان نہ ڇڄي. اَڄُ اَسين ھِن سنين پيڙھيءَ
۾ پيا سمجھون تہ سِنڌي اصل عربي لِپيءَ ۾
ھئي ۽ سڀ آسان وٽ عربن وٺان آيو.
تڏھن بہ ڪو وِواد ڪونھي، ڇاڪاڻ تہ وٽئي
جو سُياءُ آھي تہ ھرَ ھِڪَ جي ٻُڌي ۽ جو
سچُ ھجي اُن کي ڪٽي.

ستين رنگ جو سَتُ ڏسبو بلور وانگر
بلؤ. ۵۲ اَکر آيا. دُنيا جي ٻوليُن واچ وچايا.
سِنڌيءَ سڀُ پاڻ ۾ سَمايا. اِن ڪري اَڄُ بہ
اِن ۾ ۲۲ ھزار اکرن مان ۱۵ اکر سنسڪرت
تہ ست ھزار باقي ٻاھريُن ٻوليُن جا ۽
سندس اصل ايجاد ڪيل. آھي ڪا دنيا جي
ٻولي اھڙي شاھوڪار؟ ھٽي سگھندي ڪا بہ
ٻولي اھڙي ھامَ؟

اِنَ سَتَ رنگي شُگنڊِ ھوندي بہ اسين
سنڌي پوئٽي ڇو ٿا ليکيا وڃون؟ خود آسان
جا ٻار بہ وڃن سنڌيءَ کان ست قدم پوئتي
ڪٽندا. ڇا اِھا حالت ۽ اِن جھالت جو ڪو
علاج آھي يا نہ؟

علاجُ آھي، جي اَسين سمجھي اُن
کي اَپنايون.

ٻار ۽ ماءُ جو سنبند آھي دل جو.
جي ماءُ سنڌي نہ ڳالھائيندي، تہ ٻارُ تہ
اَڳي ٿي پئي واتاورڻ ۾ ڏينھن ٿو گذاري.
جي ماءُ سنڌيءَ ۾ ڳالھائيندي تہ گھر ۾
واھپو سنڌيءَ جو ٿيندو. ٻيو اَکر آھي
لولي، جيڪا ماءُ اڳي ٻار کي ٽيستائين
ڏيندي ھئي جيستائين کيس نِنڊ نہ
اچي. لولي آھي سوني زنجير، ماءُ جي دل
۽ ٻار جي من لاءِ. لولي آھي پيار جي اُھا
تندُ جا ٻار عمر ڀر پنھنجي ڳلي ۾ پايو
گھمي. سنھي ھوندي بہ نکو ڇڄي نکو
گسي. اِن ماءُ جي دل ٽي ڪئين کھاڻيون
آھن دنيا جي ساھتيہ ۾ ۽ خود سنڌيءَ ۾.

ٻارُ سڀُ وساريندو، پر ماءُ جي نہ
ھوندي بہ لوليءَ کي لاٽَ سان ٻڌي ھلندو.
اِھو اِن ڪري جو ماءُ پنھنجي مَنَ جون
آشائون، سيني جا سُندر سپنا، ٻار جي آئينده
جي اُميد ڀري، اُنھن اکرن ۾ پوُيو ڇڏي
جو ٻارُ قدم قدم تي جڏھن ٿِرڪي، تہ
لوليءَ جي لئہ کي ياد ڪري.

اُچارن جو اُصول اصل جو سنسڪرت کان ڪنيو آٿس. اِن ڪري ٻه وٽي ڦو اڀٽي وڏندو.

ٻيو رنگ آسماني : پوري ڌرتيءَ کي ويڙهڻ وارو ڳڻ ڪنيو سنڌيءَ ۾ حيڪو مليس اُن سان ملي ويو. رِلٽو ميلٽو سياءُ، پرائي کي پنهنجو ڪرڻ وارو، ٻئي جي ٻولي سولائيءَ سان سکي، اُنجا اکر حهڙي پنهنجي ٻوليءَ ۾ وجهي ۽ اُئين ڳالهائي حو پروڙ ئي ڪانہ پوي تہ سنڌي آهي يا اُهو حنهن جي ٻولي پيو ڳالهائي؟

ٻين ٻولين سکڻ ۾ وقت کپي، جاڪاڻ تہ اُنهن جو وياڪرڻ ئي وائڙو آهي. پر ڏهن ڏينهن ۾ سنڌي سکڻ سولي آهي.

ٽيون رنگ ناسي : جيڪو پوڙهن کي بہ پيارو تہ جوانن بہ کيس حهٽين. پار تہ اصلي پٽ نہ ڇڏين. ان ڪري ئي تہ ڪافيءَ جو رنگ چاڪليٽي تہ اجو. چاڪليٽ پارن کي بہ ڪونہ وٽي. اهڙو حال آهي هڪ اکر حو حيڪو ٿن اُچارن ۾ ڪم اچي. ڪي چون پارسيءَ جو آهي تہ ڪي عربي ڪونين، پر اهو ٻنهي ٻولين ۾ ڪونهي. انجو نالو آهي ”همزو“. سنڌيءَ ۾ اُچار اٿس ”آ+ حاءِ“ ۾ وري ڇٻو ” اِ“ پر ڪانءُ ۾ نہ هوندي. ”آ تہ“ ”اِ“ پر آ“ آهي. اهڙو ڪمال ڪنهن ٻي ٻوليءَ ۾؟ اصل سنڌي اکر سنڌي سمجهہ مان نڪتل.

چوٿون رنگ ڳاڙهو : حنهن اکرن جو پنيت ڪريو. ٻين ٻولين جا اکر تہ آيا پر انهن کي تکيو طوريو ۽ شي ڪا گهٽتائي هوندي تہ پوري ڪبي. انکري ”رج“ واري ”ر“ نرم آهي اُن کي سخت ڪر ”ڙ“ ۾ ساڳيو حال ٿيو ”ڏ“ نرم آهي انکان سخت آهي ”ز“ تہ بلڪل ڀاري آهي ”ظ“. ”ڙ“ تہ نرم آهي ”ع“ ٿوري ڳري کپي. هرڻيءَ واري ”ه“ پوري ڪانهي، انکري حبشيءَ واري ”ح“ بہ هجبي. تاري واري ”ت“ ۾ طور ڪانهي انکري طوطي واري ”ط“ بہ ضروري آهي. ڪُتي جو ”ڪاف“ هلڪو آهي قلم جي ”ق“ بہ هجبي. ساڳي حالت ٿي سولائيءَ واري ”س“، ثواب واري ”ث“ ۽ صندوق واري ”ص“ جي. اوهين چوندا تہ اهو تہ خفت آهي. پر جي جاچي ڏسو تہ سنڌيءَ سنسڪرت واري واٽ وٺي ماترا اکر حو وياڪرڻي پريوگ ڪيو آهي. اهو آهي شاستري سبب.

پر ڏسو ائين ڪرڻ مان ڀاشا اصل اهڙي ٿي ويئي آهي جو سنسار جي ڪنهن بہ ديس جو جيڪو اکر ڳالهائي، اهو اکرن ۾ سمائجي وڃي ۽ سمجهہ ۾ اچي. سنڌيءَ ۾ تہ جيڪر اُنکي ڇنڊجي واهپي واري پر انگريز چوندس تہ هيءَ ٻولي آهي فونيٽڪ (Phonetic). سنسڪرت جيئن هڪ هڪ اکر حو مُکَ ۾ استان مقرر ڪيو آهي، سنڌيءَ بہ ان سڌانت کي پورو پورو ڪم آندو ڦو ڏسجي.

پنجون رنگ پيلو، جنهن تي وس تہ وسيلو. ٻين ٻولين جا اکر اپنائي انهن کي سنان ڪرائي پنهنجو تہ ڪيائين پر پنهنجا خاص اکر ايجاد ڪرڻ ۾ بہ ٻوئتي ڪانہ

سنڌي ٻوليءَ جي سڳنڌ

واسديو سيرناڻي

پـ ـريون آکر اُن پاربرهم جو جنهن سنسڪرت اُپائي.
وياڪرڻ ۾ ودياجي وياڪياءَ وستارڪري چارون اڙ ڦهلائي.
ان رنگ برنگي راند ۾ هڪ سنڌي ٻه آئي،
اها وني وائي، جيڪر چوان جو سنڌي ڄمي سو سورمو.

ڪئين سال ٿيا - ورهيه وهامي ويا. صدين موڙ ڪاڌو. ٻين جي حالت اُهائي پر سنڌيءَ جو سواد هي پنهنجو. سٺين صديءَ ۾ عرب آيا جن عربي ڦهلائي. مڪاني ماڻهو منجهيل ته آخر ڪهڙي لپي ٿئي سڄائي؟ ڪامورن ڪم ۾ عربيءَ جو احوال وني ڪئي ڪمائي. اصل عالم عامل ٿي ويا جن ميرن جي حڪومت هلائي.

عام ماڻهو سنڌي لکن سنسڪرت ۾ ته عرب لکن عربيءَ ۾. اٺين ٻولي هئي سوني نار ٻنهي جي وچ ۾.

آيا انگريز ١٨٤٠ ۾. سنڌي سڄي ديوناگريءَ ۾. هاڻي ماڻهن جي سمجهه ڪيئن اچي؟ هڪ واندو انگريز وينو، جنهن انگريزي-سنڌي ڪوش ناهيو. وري اُنجو اُلٽو سنڌي - انگريزيءَ ۾ ڪيائين. پر اُچارن ۾ پيو ٻٽ ٻٽ ڪري. اِها ڊڪشنري يا ڪوش ديوناگريءَ ۾ هو. پڙوُر پيس ته

سنڌي ته انگريزي ۽ عربيءَ کان ٻه اوچي آهي پوءِ سنڌي سادا ۽ سولا هردلعزيز ٿيا ته ڇا ٿيو. هيءَ ٻولي ته ست رنگي آهي پر انهن ستن رنگن جي ميلاپ مان اصل ٻيا ٻه ور نڪتا آهن ڄڀڙوڪِ واپاري ته سنڌي ته صراف ٻه سنڌي هوندو. وچ واري جي ڪٻڙي ڳالهه ڪجي، جهڙو واءُ اهڙو ڏيندو اڳ.

سائينسدانن چيو هو ته روشني آهي ستن رنگن جي، پر هتي سنڌيءَ ۾ هي ست رنگ آهن. ونن حساب منهنجي چوٽيءَ جو.

رنگ پهريون پيروجي يا پيروزي. سنڌيءَ ۾ آهن ٥٢ اکر. جيڏانهن ڪڻ اک ته ڪنهن نه ڪنهن ٻوليءَ جو اکر ايندو سامهون يا هر اکر آکيندو ته مان فلاڻي ٻوليءَ مان آيس.

سنڌيءَ جو اُصول آهي پراون کي پنهنجو ڪرڻ. دنيا جي سيني ٻولين مان اکر چونڊي اهڙي ته سندر مالها پوتي اٿس جو سنڌي سولائيءَ سان پائي پر ٻين کي رکي منجهائي. يعني سنڌي سپ ڪا ٻولي لس هي لس سکيو وڃي ۽ سکڻ ۾ نٿي ٿئيس ڪا اَٽڪ، پر ٻيا پيا ٻٽ ٻٽ ڪن.

نالو :	واسديو سيرناڻي
جنم، تاريخ :	
ڇپايل ڪتاب:	
انعام :	
پيشو :	
پتو :	

جيئن آرڪشڻ ملڻ جا اڌيڪاري آهن. انوسوچت ذاتيون، انوسوچت جن-جاتيون، ٻيا پٺتي پيل ماڻهو جن کي ادر بئڪ ورڊ ڪلاسز (OBC) ڪري سڏيو ويو آهي، اڳيان فوجي، انهن جو اولاد وغيره وغيره.

آرڪشڻ جو سيڪڙو وڌي ٿو وڃي. اِن ڪري ديش جي سرووچ نيايالي آديش ڏنو ته آرڪشڻ پنجاه سيڪڙو کان وڌيڪ نه وڌڻ کپي. پر نيتائون اُن مان به راضي نه ٿيا آهن. جو جڪ چاهي ٿو ته ووٽ ملن اِن ڪري تامل-ناڊو سرڪار آرڪشڻ وڌائي ٦٨ سيڪڙو ڪيو آهي ۽ راشٽرپتيءَ به اُن قانون کي بحالي ڏني.

راجنيتڪ نيتائون وولن جي انڌي چڪر ۾ اجا به وڌيڪ انڌا ٿي رهيا آهن. هڪ طرف ڀارت جي سوڌاڪ ۾ لکيو اٿن ته ديش ۾ ذاتيواد کي سماپت ڪيو ويندو ۽ ٻئي طرف آرڪشڻ جي آڪرشڻ پلئان هنن نه رڳو ذاتيواد قائم رکيو آهي بلڪ اُن فطري ذاتيواد کي وڌايو آهي. اِن آڌار تي ناگرڪن سان ڀيد ڀاءُ ڪيو وڃي ٿو.

ڀارت سوڌاڪ جي ڌارا ١٤ ۾ لکيل آهي ته سرڪار ناگرڪن وچ ۾ ذاتيءَ جي آڌار تي، جنم جي آڌار تي ، لنگ جي آڌار تي ڪو به ڀيد ڀاءُ نه ڪندي. پر اجا ڳالهه صرف وڏن جي پنن تائين سيمت رهي آهي. جيئنءَ سرڪار لنگ جي آڌار تي ڀيد ڀاءُ شروع ڪري ڇڏيو آهي. ضلع پنچائتن، نگر پاليڪائن نگر [illegible] ۾ ٽيه سيڪڙو پد زالن کي ملڻ لڳا [illegible] زالون به پڇتيءَ پڻ کان نجات حاصل

ڪن. جڏهن ڪرسيءَ کان سواءِ زالن کي نجات نه آهي.

پٺتي پيل ذاتين لاءِ جي ڪڏهن سرڪار کي سچ پچ سندن اُٿان ڪرڻ لاءِ اونو آهي ته اُن لاءِ ڪين سکيا ڏيئي منجهن لائقي پيدا ڪري. رزرويشن يا آرڪشڻ ڪين ڪڏهين به اونچو نه اُٿاريندو.

آرڪشڻ جو لاڀ ٿورن پريوارن کي ٿي مليو آهي. ٤٥ سالن جي آرڪشڻ کان پوءِ انهن ذاتين جي حالت خراب آهي. اِهو آرڪشڻ سوَ سالن ۾ به انهن ذاتين جو اُٿانُ نه ڪري سگهندو. ان آرڪشڻ جي روڳ سبب راشٽر جسم ۾ انيڪ بيماريون ڦهلجي ويئون آهن. هر هنڌ اَيوڳيه ويڪتي ڪُرسي واري ويٺا آهن ۽ پد-اُنتيءَ تي قبضو ڪيو اٿن. ان ڪري ڀرشٽاچار، دُراچار، بلاتڪار، اَتياچار اُتپيڙن ڏينهون پوءِ وڌي رهيا آهن. هيئنر وقت آيو آهي جو اسين ٺورو ترسي اِن مسئلي تي ويچار ڪريون ۽ ان مسئلي جو صحي حل ڳولهي ڪڍون.

پٺتي پيل ذاتين کي سکيا ڏيڻ لاءِ ڪين لائق بنائڻ لاءِ سرڪار پل سمورو خزانو لٽائي، ان لاءِ ڪنهن کي اعتراض نه ٿيندو. پر لائقي کانسواءِ ڪا به ڪرسي نه ملندي، ڪا به داخلا نه ملندي، ڪا به پد-اُنتي نه ملندي، اِهو به ڳڌو ڳڏ طئه ڪيو وڃي. ٻي حالت ۾ هي آرڪشڻ جو روڳ ڪئنسر يا ايڊس جي بيماريءَ وانگر هن راشٽر کي نيوڙي ڇڏيندو.

❖❖❖❖

سنڌي ٻوليءَ جي سڳنڌ

واسديو سيرناڻي

پهريون اکر اُن پاربرهم جو جنهن سنسڪرت اُپائي.
وياڪرڻ ۾ وِدياجي وياڪياءَ وستارڪري چارون اُڙ ڦهلائي.
ان رنگ برنگي راند ۾ هڪ سنڌي بہ آئي،
اها وڻي وائي، جيڪر چوان جو سنڌي جمي سو سورمو.

ڪئين سال ٿيا - ورهيہ وهامي ويا. صدين موڙ ڪاڌو. ٻين جي حالت اُهائي پر سنڌيءَ جو سواد هي پنهنجو. سنين صديءَ ۾ عرب آيا جن عربي ڦهلائي. مڪاني ماڻهو منجهيل تہ آخر ڪهڙي لپي ٿئي سجائي؟ ڪامورن ڪم ۾ عربيءَ جو احوال وڻي ڪئي ڪمائي. اصل عالم عامل ٿي ويا جن ميرن جي حڪومت هلائي.

عام ماڻهو سنڌي لکن سنسڪرت ۾ تہ عرب لکن عربيءَ ۾. ائين ٻولي هئي سوني نار ٻنهي جي وچ ۾.

آيا انگريز ۱۸۴۰ ۾. سنڌي سچي ديوناگريءَ ۾. هاڻي ماڻهن جي سمجهہ ڪيئن اچي؟ هڪ واندو انگريز وينو، جنهن انگريزي-سنڌي ڪوش ناهيو. وري اُنجو اُلٽو سنڌي - انگريزيءَ ۾ ڪيائين. پر اُچارن ۾ پيو ٻت ٻت ڪري. اِها ڊڪشنري يا ڪوش ديوناگريءَ ۾ هو. پڙوُر پيس تہ سنڌي تہ انگريزي ۽ عربيءَ کان بہ اوچي آهي پوءِ سنڌي سادا ۽ سولا هردلعزيز ٿيا تہ ڇا ٿيو. هيءَ ٻولي تہ ست رنگي آهي پر انهن ستن رنگن جي ميلاپ مان اصل ٻيا بہ ور نڪتا آهن جَهِڙوڪِ واپاري تہ سنڌي تہ صراف بہ سنڌي هوندو. وچ واري جي ڪهڙي ڳالهہ ڪجي، جهڙو واءُ اهڙو ڏيندو اگ.

سائينسدانن چيو هو تہ روشني آهي ستن رنگن جي، پر هتي سنڌيءَ ۾ هي ست رنگ آهن. وڻن حساب منهنجي چوٽيءَ جو.

رنگ پهريون پيروجي يا پيروزي. سنڌيءَ ۾ آهن ۵۲ اکر. جيڏانهن ڪڻ اک تہ ڪنهن نہ ڪنهن ٻوليءَ جو اکر ايندو سامهون يا ٻهر اکر آکيندو تہ مان فلاڻي ٻوليءَ مان آيس.

سنڌيءَ جو اُصول آهي پراون کي پنهنجو ڪرڻ. دنيا جي سيني ٻولين مان اکر چونڊي اهڙي تہ سندر مالها پوتي اٿس جو سنڌي سولائيءَ سان پاڻي پر ٻين کي رکي منجهائي. يعني سنڌي سپ ڪا ٻولي لس هي لس سکيو وڃي ۽ سکڻ ۾ نٿي ٿئيس ڪا اَٽڪ، پر ٻيا پيا ٻت ٻت ڪن.

نالو :	واسديو سيرناڻي
جنم، تاريخ :	
ڇپايل ڪتاب:	
انعام :	
پيشو :	
پتو :	

هينئر آرڪشڻ ملڻ جا اڌيڪاري آهن.
نوسوچت جاتيون، انوسوچت جن-جاتيون،
ٻيا پنتي پيل ماڻهو جن کي ادر بئڪ ورڊ
ڪلاسز (OBC) ڪري نوٽيفاءِ ڪيو ويو آهي،
اڳيان فوجي، اُنهن جو اولاد وغيره وغيره.

آرڪشڻ جو سيڪڙو وڌي ٿو وڃي. اِن
ڪري ديش جي سپريم ڪورٽ آديش ڏنو
ته آرڪشڻ پنجاهه سيڪڙو کان وڌيڪ نه
وڌڻ کپي. پر نيتائون اُن مان به راضي نه
ٿيا آهن. هر هڪ چاهي ٿو ته ووٽ ملن
اِن ڪري تامل-نادو سرڪار آرڪشڻ وڌائي
٦٩ سيڪڙو ڪيو آهي ۽ راشٽرپتيءَ به اُن
قانون کي بحالي ڏني.

راجنيتڪ نيتائون ووٽن جي انڌي
چڪر ۾ اها به وڌيڪ انڌا ٿي رهيا
آهن. هڪ طرف پارٽ جي جوڙجڪ ۾
لکيو آهي ته ديش ۾ جاتيواد کي سماپت
ڪيو ويندو ۽ ٻئي طرف آرڪشڻ جي آڪرشڻ
پنهنجا هنن نه رڳو جاتيواد قائم رکيو
آهي بلڪ اُن فطري جاتيواد کي وڌايو
آهي. اِن آڌار تي ناگرڪن سان ڀيد ڀاءُ
ڪيو وڃي ٿو

پارٽ جوڙجڪ جي ڌارا ١٤ ۾ لکيل
آهي ته سرڪار ناگرڪن وچ ڄاڻيءَ
جي آڌار تي، جنم جي آڌار تي ، لنگ
جي آڌار تي ڪو به ڀيد ڀاءُ نه ڪندي.
پر اها ڳالهه صرف وڏن جي پنن تائين
سيمت رهي آهي هينئر سرڪار لنگ
جي آڌار تي ڀيد ڀاءُ شروع ڪري ڇڏيو
آهي. ضلع پنچائتن، نگر پاليڪائن نگر
نگمن ۾ ٽيهه سيڪڙو پد زالن کي ملڻ لڳا
آهن. زالون به پيڙهي پن کان نجات حاصل
ڪن. جنهن ڪرسيءَ کان سواءِ زالن کي
نجات نه آهي.

پنتي پيل جاتين لاءِ جي ڪڏهن
سرڪار کي سچ پچ سندن اُٿان ڪرڻ لاءِ
اونو آهي ته اُن لاءِ ڪين سکيا ڏيئي منجهن
لائقي پيدا ڪري. رزرويشن يا آرڪشڻ ڪين
ڪڏهين به اونچو نه اُٿاريندو.

آرڪشڻ جو لاڀ ٿورن پريوارن کي
ئي مليو آهي. ٤٥ سالن جي آرڪشڻ
کان پوءِ انهن جاتين جي حالت خراب
آهي. اِهو آرڪشڻ سؤ سالن ۾ به انهن
جاتين جو اُٿانُ نه ڪري سگهندو. ان
آرڪشڻ جي روڳ سبب راشٽر جيون ۾
انيڪ بيماريون ڦهلجي ويئون آهن. هر
هنڌ اَيوڳيه ويڪتي ڪُرسي واري ويٺا
آهن ۽ پد-اُنتيءَ تي قبضو ڪيو اٿن. ان
ڪري ڀرشٽاچار، دُراچار، بلاتڪار، اَتياچار
اُتپيڙن ڏينهون پوءِ وڌي رهيا آهن. هينئر
وقت آيو آهي جو اسين ٿورو ترسي اِن
مسئلي تي ويچار ڪريون ۽ ان مسئلي جو
صحي حل ڳولهي ڪڍون.

پنتي پيل جاتين کي سکيا ڏيڻ لاءِ
ڪين لائق بنائڻ لاءِ سرڪار پل سمورو خزانو
لٽائي، ان لاءِ ڪنهن کي اعتراض نه ٿيندو.
پر لائقي کانسواءِ ڪا به ڪرسي نه ملندي،
ڪا به داخلا نه ملندي، ڪا به پد-اُنتي نه
ملندي، اِهو به ڳاڻ ڳڻ طئه ڪيو وڃي. ٻي
حالت ۾ جي آرڪشڻ جو روڳ ڪئنسر يا
ايڊس جي بيماريءَ وانگر هن راشٽر کي
نيئوڙي نيندو.

❖❖❖❖

آرڪشڻ - راحت نه پر هڪ روڳ

ڊاڪٽر نانڪرام ايسراڻي

هن ديش ۾ هن وقت پينڪر جاتيواد ڦهليل آهي. ڪي اوُنچ جاتيون آهن ته ڪي نيچ جاتيون. ڪي مٿي چڙهيل آهن ته ڪي هيٺ ڪِريل آهن. ڪي دلِت آهن ته ڪي پدَ-دَلت آهن.

ورتمان ڪال ۾ ڪي پد-دلت ۽ پڇڙي ورگ جا ٺيڪيدار آهن. اُهي چاهين ٿا ته جيڪي چڙهيل آهن اُنهن کي هٽائي اُنهن جي جڳهه تي پٺتي پيل جاتين جي ماڻهن کي وڏن پدن تي ويهاريو وڃي.

پٺتي پيل غريب پد-دلت سان ڪو به انياءُ نه ٿئي، ڪو به اَتياچارُ نه ٿئي، اِهو ڏسڻ شاسن جو پرم ڪرتويهُ آهي. پٺتي پيل کي اڳيان آڻجي، اها به نهايت سُٺي ڳالهه آهي. ليڪن هڪ کي اڳيان آڻڻ لاءِ ٻئي سان بي انصافي ڪجي، اِها به صحيح ڳالهه نه آهي.

پٺتي پيل جاتين جا ٺيڪيدار، خاص ڪري راجنيتڪ پارٽيون ۽ راجنيتڪ اڳوانن طرفان هڪدم نڪاراتمڪ (Negetive) درشٽي-ڪوڻ اپنايل آهي. هو پٺتي پيل جي اُٿان لاءِ سڀ کان پهريائين مهرشي مَنوءَ کي برو ڀلو چوڻ سان شروع ڪن ٿا. اِلزام ٿا لڳائين ته شتابدين کان انهن پٺتي پيل جاتين جي ماڻهن تي اتياچار ٿيا آهن ۽ سندن شوشڻ ڪيو ويو آهي، ان ڪري هو سندن پيروي ڪندي چون ٿا ته هينئر ستا ۾ ڀاڱيواري ڏيڻ لاءِ پٺتي پيل جاتين کي هر هنڌ آرڪشڻ Reservation ڏنو وڃي. کين ڪرسي ڏني وڃي، اسڪولن ۾ داخلا ڏني وڃي، نوڪرين ۾ پد-اُنتيءَ ۾ کين آرڪشڻ ڏنو وڃي. ڀارت جي جوڙجڪ ۾ اهو مدو صرف ۱۵ سالن لاءِ هيو، جو اڄ کان پنجٽيهه سال اڳ پورو ٿي چڪو آهي. پر اِهو مدو وڌندو پيو وڃي. اِن مُدي کي سماپت ڪرڻ لاءِ ڪو به اڳوانُ آواز اُٿارڻ جو ساهس نٿو ڪري ڇاڪاڻ ته کيس ڊپُ آهي ته جي هو آرڪشڻ خلاف آواز اُٿاريندو ته کيس ۽ سندس پارٽيءَ کي ووٽ نه ملندا، ستا جي ڪُرسي نه ملندي.

پهريائين آرڪشڻ سيمت دائري ۾ هيو ۽ ڪُجهه سيڪڙي تائين محدود هيو. هينئر آرڪشڻ جو آڪارُ مهانگائي ۽ بيروزگاري جي آڪار جيان وڌي رهيو آهي.

نالو : ڊاڪٽر نانڪرام ايسراڻي
جنم، تاريخ : ميان جو ڳوٺ، تعلقو شڪارپور، ضلع سکر، سنڌ
ڇپايل ڪتاب: رساتلَ ڏانهن راهي؛ ڀارت جا هندو؛ سنڌو مان هندو؛ شاهه جي رچنائن ۾ هندو درشن؛ واڳ به سڄڻ تنهنجي وس. وغيره.
انعام :
پيشو : ائڊووڪيٽ، هاءِ ڪورٽ.
پتو : پوسٽ باڪس ۸۹، سنت ڪنوررام بازار، ڪٿونڊس پُرا، اجمير - ۳۰۵۰۰۱

تماشو هو. مون هڪ کان پڇيو، ڀائي ڳالهه ڇا آهي؟ چيائين، '' آدل! مينهن پوڻ شرط جلدي گهر پهچڻو پوي، ڇو جو آگر دير ڪئيسين تہ اسان جون زالون ويڳاڻيون ٿيو پئون.'' تڏهن هڪ ٻئي ڄڻي ٽُرت شاه صاحب جو بيتُ ياد ڏياريو :-

اڄُ پڻ اُتر پار ڏي، ڪارا ڪڪر ڪيس،
وڄون وسڻ آيون، ڪري لعل لبيسَ،
پرين حي پرديس، مونکي مينهن ميڙيا.
(سُر سارنگُ)

سڄي رات برسات وسندي رهي، فضا ۾ تذڪار چانيل هئي. صبح جو سويل جڏهن اسين پونگن کان ٻاهر نڪتاسين، تڏهن ٻنيءَ جي ساٺي زمين تي ماڪ موتين جي داڻن جيان چمڪي رهي هئي. اُتي هڪ ڄڻَ وراڻيو :

پيئي حا پريات، سا ماڪ مَ پسو مازها،
روئي چڙي راتِ، ڏسي ڏکويڻ کي.
(سُر ڏهر)

آهڙو ئي هڪ ٻيو بيتُ شاه صاحب جو هڪ ڪچهريءَ ۾ ٻڌڻ لاءِ مليو :-

شُکر ٿيو بادل کي تہ سارنگ سات ڪڄن،
وڄون وسڻ آيون، تہ لہ مينهن لِمَنِ،
حن معانگو اُچي ميڙيو، سي هٿ ٿا هڻن،
پنهن مهنجان پندرهان لَيا، الين ٿا ورق ورنِ،
ڏکاريا ڏيہ مان، شل موڏي سبُ مَرَنِ،
وري وڏي وسَ جون ڪيون ڳالهيون
ڳنوارَنِ سيدُ چوي سِين، آهہ توهہ تون آسرو.

اِن ريت شاه صاحب جو ڪلام ٻنيءَ، ڪِ ۾ هر هنڌِ، هر مؤسم، هر خوشيءَ جي موقعي تي جهونگاريو ويندو آهي. اُتي اهڙي ڪابہ ڪچهري نہ هوندي آهي حتي شاه ڀٽائيءَ جي ڪلام جي پڪٽِ-پٽلٽان نہ هُجي. ڪچهري جڏهن جو مچندي آهي، تڏهن سگهڙ هڪ ٻئي کي ڳُجهارتون ۽ پروليون ڏيڻ بہ شروع ڪندا آهن. اُنهن ڳُجهارتُن ۾ شاه صاحب جون ڳُجهارتون بہ شامل هونديون آهن.

ٻنيءَ جو علائقو شاه صاحب جي شهٽي-ميهار، سسُئي-پُنهوَن، عمر-مارُئي ۽ ليلا-چنيسر جي لوڪ ڪٿائُن ۽ اُنهن ۾ شامل بيتن سان گونجندو رهي ٿو. سانجهي ٿي ناهي، ۽ فضا ۾ شاه صاحب جي بيتن، ڪلامَ جو پراڏو پڏو ناهي. ٻنيءَ جو اهڙو ڪوبہ ڳوٺُ خالي ڪونهي حتي شاه صاحب جي ڪلامَ تازگي نہ ڏني هُجي.

ڳالهين دوران، ڪچهرين ۾ اسانکي شاه صاحب جا هيلبان بول پڻ ٻڌڻ لاءِ مِلن ٿا :-

هادي سين هن پار ڏي، رڙهمن سان رڪاب،
اڄُ پڻ وايون ڪن، وڻجارا وڃڻ جون،
ڪارڻ تِن پرين، ويني واٽ نِهاريان.
پُنيتيم اُميدون سيئي سڄڻ آيا،
سودي سين سنگہ ٿيو.

جي پويون ٿئي پساه تہ نجاه مڙه ملير ڏي،
تہ جو پانيو هارُ، سو سُورن جو سگڙو،
پلا پيري پر، پالهو پاندُ پيناز جو.

ٻنيءَ جا ڄڻَ اکثر هي بيتُ ور ور ڪري پيا ڳُنگُناڻيندا آهن :-

پيحي جان پانُ ۾ ڪَنبر روح رِهانُ،
تہ نکو ڏونگر ڏيہ ۾ نہ ڪا ڪيچين ڪانُ،
پُنهوُ ٿِيَسِ پانُ، سسُئي تان سُور ٿيا.

✧✧✧✧

شاهه صاحب ڪڇ تان پيرا ڪيا. اِن ڪري هُنَ ڪڇ کي به اصل ڪونه وساريو. برسات جي مند ۾ ڪي ڪکر اچي ڪڇ تي به وسڪارو ڪن ٿا، اُنهن جو ذڪر ڪندي شاهه سائين چوي ٿو :-

”موٽي مانداڻن جيِ واري ڪيائين وارو،
وڄون وَسڻ آئيون، چوڏِس چوڌار،
ڪنهن جنبي جيسلمير تان، ڏنا بيڪانير پڪار،
ڪنهن ڀڄ ڀڃائيو، ڪنهن ڍٽ مَٿي ڪئي ڍار،
ڪنهن اچي عمرڪوٽ جا وسايا ولهار،
سائين سدائين ڪرين مٿي سنڌ سُڪار،
دوست تون دلدار، عالم سڀ آباد ڪرين.“

جڪرو سنڌ جي راجائي ڪل اوڊي جو سُپاتر ۽ هوٿل پدمڻيءَ جي جگر جو ٽڪرو هئو. اُن لاءِ شاهه صاحب فرمائي ٿو ته :-

”جڪرو جس ڪرو، ٻئا سڀ ڪريل خان،
مِـٽي اِنَ مڪانَ، اصل هئي اينري.
جڪرا جئين شال، تنهنجو ڪَنين مَندو مَ سُٽا
جو تو اچي ڪالهه، نالائقَ نوازيا“

شاهه صاحب جڪري جي ڀيڻ ’سڪر‘ کي به نه وساريو آهي :-

”سونهن وڃايم سومرا، سڪ جهڙي سونهن،
دل ۾ ڏکيم ڏونهن، منهنجو منهن ميرو ٿيو“

ناراڻ سروور ڪڇ جي اولهه طرف لکپت تعلقي ۾ پراڻو تيرٿ آستان آهي. هن مندر ۾ لڪشمي ناراڻ، آدي ناراڻ، گووَرڌن ناٿ، دواراڪاناٿ، مهالڪشمي وغيره جون مورتيون رکيل آهن. شاهه صاحب جوڳين سان گڏ هِن پوتر جڳهه تي زيارت ڪرڻ آيو هو. هن کي ناراڻ سروور ايترو ته ياد هو جو اُن جو ذڪر شاهه صاحب پنهنجي هڪ ڪلام ۾ ڪيو آهي.

”منجهئين بابو بکيا، منجهئين ناراڻ سر
بستي ڏور ۾ بر، تون خود آهين تڪيو“ (۱)

سنڌ جو سيلاني ڀِٽائي گهوٽ ڪوٽيشور جي زيارت لاءِ پڻ ڪَهي ويو هو. اُتي جوڳين ۽ پيروئين جي حالت اهڙي ته وڻيس جو چيائين :

”اوڏو آهي الله، ڪوٽيسر جي ڪنڊ ۾“ (۲)

’املهه اڻتوريا‘ ۾ ڏنل شاهه جا ڪجهه بيت هن ريت آهن :

۱. تر گڇيو، بر گڇيو، گڇيو ديسان ديس،
واهه تِنين جي ويس، جي وڄون وسڻ آيون.
۲. ڪو جو وَريو واءُ، واس وٿاڻن ڇڏيو،
گهوريو گهوري ساهه، مٿان ساهڙ جندڙو
۳. ساهڙ ڏاران ساهه، رهي نه رتيءَ جيترو،
مونکي محمد مهار جو، گهٽ منجهان ران گهاءُ،
اونهو وڃي اوڙاهه، ڪين ٻڌندين ڪڏهن.
۴. پانڌي ڀڄ پرينءَ کي، قدم پير ڌري،
پنهون پيرَ پري، ڏرِجه جناز جبل تي.

ڪڇ ۾ برسات جي ڏاڍي اهميتَ ۽ ضرورتَ آهي. جڏهن برسات وسي، تڏهن سڄو ڪڇ خوشيُن ۾ جهوُمڻ لڳندو آهي. اَهڙو ئي هِڪُ سمو هو. ٻنيءَ جي هڪ ڳوٺ ۾ ڪچهري چالو هئي ۽ اچانڪ اَچي برسات وسي. بس جيئن ئي مينهن وسيو، پونگي ۾ ويٺل سڀُ جَتَ وني ڀڳا پنهنجن گهرن ڏانهن. عجيب

---

(۱) رسالو شاهه عبداللطيف (سُر رام ڪلي)

(۲) جڻه ڪوٽيشور - سومدت ناٿاڻي (ڪانڌي ڏام)

آهي. شاهه صاحب سنڌ جو سرتاج شاعر تہ آهي ئي پر گجراتي، ڪڇي اديبن شاهه صاحب کي ڪڇ جي سنت ڪوين جو سرتاج شاعر سڏيو آهي.

پٽ ڌڻي شاهه پڙ لس بيلي کان ٿيندو ڪڇ پهتو. گوهر شريف جي پرسان پٽ ڌڻيءَ جي بيلڪ آهي. ڪڇ ۾ ءِ خاص ڪري بنيءَ ۾ ميڙن-ملاڪڙن، ڪچهرين ءِ درگاهه ني شاهه صاحب جو راڳ ٿيندو آهي. حت، سگڙ ءِ ٻيا فقير شاهه صاحب جا سچا شيدائي آهن. ڪڇ ۾ ڪترا ئي پٽائي سائينءَ جي ڪلام جا قلمي نسخا اڄ بہ موجود آهن جن ۾ ڪيترو ڪلامُ اَڄُ بہ اَڻ-ڇپيل موجود آهي. نکتراڻا تعلقي جي بنيءَ جي هڪ ڳوٺ نندي پٽاري ۾ صاحب عبداللہ طلب ڏٽيءَ پرتو جت وٽ جيڪو ١٩١٥ع، هجري سنہ ١٣٣٦ ۾ لکيلُ شاهه جي رسالي جو قلمي دستخط آهي، اُن جي هڪ ڪاپي دائود پوٽي وارا سنڌ کڻي ويا. اُن ۾ شاهه صاحب جا آندازي ١,٥٦٨٦١ بيت درج ٿيل آهي. اُن رسالي تان ئي ڪجهہ وقت اَڳي، سنڌ مان آيل ٻن فقيرن اَٽڪل ہہ هزار ڪنُ نوان بيت ڪافيون ءِ وايون اُتاري هڪ مجموعو شاهه عبداللطيف ڪلچرل سوسائٽيءَ طرفان ڇپايو آهي، جنهن جو نالو آهي ”اَمُلہ اَڻتوريا“.

ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ لکيو آهي تہ ”لنڊن جي برٽش ميوزم ۾ رکيل شاهه جو قلمي رسالو ۽ انڊيا آفس ۾ رکيلُ ٻيو قلمي نسخو، اِهي ٻئي دستخط ڪڇ جي ماسي جا آهن.“ عثمان راهموں، ويٺلُ ڪوٽڙو مره وارو، تعلقو لکپت، تنهن وٽ اِهو قلمي نسخو هو ساڻ گڏ مولوي عالم مصطفيٰ قاسمي، جنهن مرحوم ڊاڪٽر دائود پوٽي جي مرتب ٿيل شاهه جي رسالي جي تدوينَ ۽ ترتيبَ جو ڪم ڪيو آهي، اُن جو ڇوَٽُ آهي تہ هن وقت شاهه صاحب جا قلمي نسخا هنَ ريت آهن :

١. گنج پٽ شاهه ٢. بلڙي ٣. احمدي، ٤. ابراهيم شاهه ٥. پيرُ مِل شاهه، ٦. جمعو فقير ٧. فقير حسين ٨. شير محمد، ٩. سيد دوست علي شاهه، ١٠. رمضان جتُ، ١١. شر محمد شاهه، ١٢. مر علي احمد ٽالپر، ١٣. غلام تقي، ١٤. ماستر محمد قاسم، ١٥. محمد عمر کهڙو، ١٦. لونگ فقير، ١٧. نوڙهو لنڱي (ڪڇ)، ١٨. مائي ملئي نعمت، ١٩. مير عبدالحسين سانگي، ٢٠. مولوي احمد جتُ وغيره.

اِنهن مان ڪجهہ قلمي نسخا ڪڇ پاسي جا آهن. اِن ڳالهہ تان اِهو اِندازو لڳائي سگهجي ٿو تہ بني، ڪڇ، سوراشٽر، ڪاٺياواڙ ۾ شاهه صاحب ڪيترو نہ نالو ڪمو آهي ءِ هتان جي چارڻن، ڀٽن، فقيرن ءِ سگهڙن شاهه صاحب جي ڪلام کي ڪيترو نہ ڳاتو آهي. شاهه صاحب خود بہ ڪڇ جي لوڪ ڪهاڻين لاکي ڦلاڻيءَ، سکر ءِ ڪريءَ کي ڳايو آهي، سو بہ ڪڇ جي حُب، سِڪ ءِ محبتَ وچان. شاهه صاحب لاکي جي لکيءَ گهوڙيءَ جو ذڪر هِن ريت ڪيو آهي.

” لاکو لکيءَ تي چڙهيو، لکي لاکي هٿئ،
ڪندو ڏمر ڏينئ، سيان ساٺا شيءِ ڪنهن.“
(رسالو ”نئين زندگي، جولاءِ ١٩٦٢، صفحو ١٩)

لاکي جو اوڏن لاءِ ڪافي پيار هو جنهن جو ذڪر شاهه صاحب هِنَ ريت ڪيو آهي :-

آڏيو جو اوڏن، سو ڏنگر ڏلو ۾ تئي،
حتي ويحي ڪن ليکو لاکي جام سين.

ٻنيءَ ۾ شاهه ڀٽائيءَ جو هڪ ادب

جيٺو لالواڻي

شاهه لطيف دنيا جي اعليٰ شاعرن مان هڪ آهي. شاهه جو رسالو سنڌي زبان جو بي-بها ۽ املهه خزانو آهي. هي شاهڪار پسنڪ جو نچ ۽ خوشگوار ٻوليءَ ۾ لکيل آهي سو اِئين آهي جيئن روميءَ جي مثنوي فارسيءَ ۾ شاهه جي سموري ڪلام ۾ ٻوليءَ جو زور ۽ رواني قائم آهي. ڀٽائيءَ جو ڪلام شفاف ۽ نرمل جل جي چشمي مثل آهي. ڀٽائيءَ جو ميغام سڄي دنيا لاءِ ڪشش آهي ۽ سنڌس پيغام ۽ فلسفو سيني حدن ۽ سرحدن کان مٿي آهي. شاهه جو ڪلام محب وطن جو پيغام ڏئي ٿو. هن جو پيغام غريبن، ڪڙمين، ڪاريگرن، لوهرن، عام اِنسان لاءِ آهي. شاهه سيني قومن ۽ سيني وقتن جي شاعرن جو سرتاج شاعر آهي اِن چوڻ ۾ کو به وڌاءُ نه ٿيندو.

چيو ويندو آهي ته جواهر پاڻ به سونهن واري شيءَ آهي پر سون ۾ مڙهجڻ تي اِهو اڃا به وڌيڪ سهڻو ٿي پوي. ساڳي ڳالهه ڀٽ شاهه سان به آهي. سنڌس شاهاڻي تاب اڳيان ٻيا سمورا ٽمڪندڙ تارا گم ٿي ويا آهن. شاهه جو ڪلام پڙهڻ ڪ... وڌيڪ ڳايو ويو آهي. چيو وڃي ٿو ته شا... صاحب جا ڪيترا اصل بيتن مان گهـ... وڃائجي ويا آهن.

شاهه صاحب نظاميءَ جيان روماني... شاعريءَ ۾ پنهنجو مٽ پاڻ آهي. جڏهن... هو پنهنجين ستن سورمين سهڻي، سسئي،... مارئي، مومل، ليلا، نوري ۽ سورٺ (جي... سنڌس فن جا مختلف رخ آهن) کي ميلاج... ۽ سُر سان ڳائي ٿو تڏهن تصور جي اهڙين... بلندين کي وڃيو پهچي جو ماڻهو حيرت ۾... پئجيو وڃن. حقيقت ۾ اِهي سورميون... نظاميءَ جي ”هفت پيڪر“ ۽ شيڪسپئر... جي سورمين کان وڌيڪ سڀاجهيون ۽... زيباڻيون آهن. پر جتي شيڪسپئر ۽... نظاميءَ جي سورمين بابت سڄي دنيا ڄاڻي ٿي اُتي شاهه جون سورميون اڃا تائين ڪڇ، ڪاٺياواڙ، سوراشٽر جي علائقن تائين پهتيون آهن. اَڄ شاهه جي سورمين سنڌي ڪڇي لوڪ ادب ۾ اهميت ڀريو آستان حاصل ڪيو آهي. ۽ اُنهن ڪانسواءِ ڪڇ، سوراشٽر، ڪاٺياواڙ جو لوڪ ادب جٽڪ ڦڪو ۽ اڌورو

نالو :	جيٺو لالواڻي (Ph.D, B.Ed, M.A)
جنم، تاريخ :	ڪنڊيارو، ضلع نواب شاهه. ٨-٣-١٩٣٥ع
ڇپايل ڪتاب :	سنڌيءَ ۾ ١٥، هنديءَ ۾ ٢، گجراتيءَ ۾ ٦، انوادَ ١٠
انعام :	گجرات سرڪار طرفان ١٥ اِنعام. سينٽرل هندي ڊائريڪٽوريٽ-جڪ ’حادثا‘ ناٽڪ تي جڪ، ’ڪُلنبي صحت‘ تي ڀارت سرڪار طرفان.
پيشو :	آسسٽنٽ رجسٽرار، گجرات سنڌي/هندي ساهتيه اڪادمي
پتو :	31/1 New G. Ward Kubernagar Ahmedabad -382340

جو تواريخي رول رهيو آهي. نارائڻ شيام جا هائيڪو پهريون ڀيرو ڪونج ۾ ڇپيا. سحڪاري ناول لکڻ جي اِسڪيم به ڪونج شروع ڪئي جنهن ۾ هر پيڙهيءَ جي ليکڪن ڀرو ورتو. ڪونج مخزن ڪانسواءِ ڪونج پبليڪيشن پڻ شروع ڪئي. جنهن جي هيٺ ساهت جي هر شاخ تي اٽڪل هڪ سوُ ڪتاب ڇپائي پڌرا ڪيا اٿائين. مکيه آهن : سنڌي نثر جي تاريخ، پيار جي پياس، منهنجي حياتيءَ جا سونا روپا ورق، اُها شام وغيره. اهڙن انن ڪتابن کي ساهت اڪادمي اِنعام به ملي چڪو آهي.. پني جا اگهه چوٽ چڙهي ويا آهن، ڇپائي مهانگي ٿي ويئي آهي، تنهن هوندي ڪونج مخزن نيمائتي نڪري رهي آهي، اُهو سندس ڪوشش جو پرتاپ آهي. سندس محنت ۽ صادق جذبو داد جي لائق آهي. ڪلا جي کيتر ۾ به سندس يوگدان رهيو آهي. هن صاحب گورڌن ڀارتيءَ جي صلاح سان هڪ سنڌي فلم 'هوجمالو' پروڊيوس ڪئي هئي. جنهن ۾ جنگ جي وقت سنڌين جي قربانين جو ذڪر آهي. پروڊيوسر ٿيڻ جو شوق کيس ڪافي مهانگو پيو. تنهن ڪانپوءِ به جذباتي ٿي ڪري وري هيمون ڪالاڻيءَ جي جيون تي فلم اعلان ڪئي اٿائين. ڪونج ٿيئٽر جي به شروعات ڪيائين. جنهن پاران پهريون ناٽڪ ''نند نه ڪر نادان'' پيش ڪيو ويو پر پوءِ هن پاڻ محسوس ڪيو ته ساهت ۽ ڪلا جي شوق سان هڪ ئي وقت نياهڻ ڏکي آهي. تنهن ڪري ٻئي ڳالهيون ڇڏي هاڻي سمپورڻ ريت هن پاڻ کي ساهت سان جڙيل رکيو آهي.

ساهت اڪادميءَ ڪانسواءِ کيس ڪي ٻيا اِنعام به عطا ٿيا آهن. پهريون خانگي اِنعام پروفيسر رام پنجواڻي لٽرري ۽ ڪلچرل سنستا پاران ۱۹۹۳ ۾ مليو. اُن ڪانسواءِ شرت چندر چٽرجي سوُ سالا جلسي ۾، شرت چندر تي خاص پرچو شايع ڪرڻ جي سلسلي ۾ قدر شناسيءَ طور کيس شرت چندر جي خاص ٽرافي عطا ڪئي ويئي سنڌي ساهت جي آئينده بابت هي آشاوادي آهي. هن جو چوڻ آهي ته ''ٻاهر بلاشڪ ته اونده ڦهلجي وڃي، منهنجي من ۾ مگر ڏياٽيون ٻرنديون رهنديون.''

بهرحال مان هري موٽواڻيءَ کي مقبول ليکڪ تسليم ڪريان ٿو ۽ اُميد ٿو ڪريان ته هو صاحب صحتمند ساهتيه جو سرجن ڪري سنڌي ٻوليءَ ۽ سنڌي سماج جي شوا ڪندو رهندو. سنڌي ساهت ۾ سندس مخزن ''ڪونج'' جو رول اهميت وارو آهي. .نامديو جي لفظن ۾ ''هري موٽواڻي ''سنڌي'' ڪجهه به نه لکي ها، پوءِ بہ سنڌي ساهت ۾ ''ڪونج'' سندس شخصيت جي ساک لاءِ، شاهي شخصيات پرچو ڳڻڻ جي قابل آهي.''

❖❖❖❖

شويا سان سندس پريت جو پيچ اٽڪجي ٿو. ليکڪ سماج جي اصلي چهرن کي ڪلپنا جو رنگ ڏيئي پيش ڪيو آهي. اُن ۾ هو پوريءَ طرح ڪامياب ويو آهي. پر سنڌين کي ڪيترين حالتن ۾ جلاوطنيءَ جو احساس ٿيو آهي، اُن کي هو پوريءَ طرح اُڀاري نہ سگهيو آهي. ناول جي سڄي ڪٿا فليش بئڪ ۾ هلي ٿي. ناول جو نائڪ اِسپتال جي بستري تي پيو آهي، يادگيرين جي گهيري ۾ ڪهاڻي اڳتي وڌي ٿي.. هڪ ٻئي پليان گهٽنائون ٿينديون وڃن ٿيون. موهن گهايل ٿي ماروتيءَ جي مدد سان اِسپتال داخل ٿئي ٿو ۽ آخر ۾ ڪهاڻي اثرائتي نموني ساڳئي هنڌ پوري ٿئي ٿي. ٻولي پڪي پختي ۽ نين تشبيهن سان ڀرپور ڪم آندل آهي.

سنڌي ساهت جي وِڪاس ۾ 'ڪونج' هري موٽوانيءَ جي مخزن جو اهم يوگدان آهي. هن مخزن ئي ساهتيڪارن جي فن کي اُسرڻ جا موقعا ميسر ڪري ڏنا. نئون ساهت لکندڙن لاءِ اهڙي ڪا مخزن ڪونہ هئي جيڪا نئون ساهت ڇپي ۽ کين همٿائي. 'نئين دنيا' فقط ترقي پسند ليکڪن جون رچنائون ڇپيندي هئي. ٻي مخزن جي ضرورت کي محسوس ڪري سگهن آهوجا ۽ جيوت چاولا جي همت افزائيءَ پائي هريءَ 'ڪونج' مخزن جو پهريون پرچو ڊسمبر ۱۹۶۰ ۾ ڪڍيو. ڪونج ادبي رسالي وسيلي ڪيترا ئي نوان ليکڪ اُڀري آهن ۽ مشهور ليکڪن نيون منزلون تلاشيون آهن. مخزن جو ايڊيٽر پهرين موهن ڪلپنا ۽ ساٿي گنو سامتاڻي ۽ راجن چاولا هئا. پر پوءِ ڪن پرچن بعد ئي سمپادڪيءَ جي جوابداري هريءَ پاڻ تي هموار ڪئي. شروعاتي دوُر ۾ ترقي پسنديءَ خلاف نئين ڌارا رومانوادي ڌارا جو گهڻو اثر رهيو. پر پوءِ آهستي آهستي ڪونج رومانوادين ۽ ماڊرن ليکڪن سان گڏ ترقي پسند ليکڪن جي بہ پنهنجي مخزن بڻجي پيئي. سچ تہ هري سنڌي تهذيب جو شيدائي آهي تنهن ڪري هر دوُر جي ليکڪن کي هن پنهنجي مخزن ۾ هڪ جهڙا حق ڏنا. 'ڪونج' ئي آهي جنهن سنڌي پاٺڪن کي وڏن وڏن ساهتيڪارن سان سڃاڻپ جو وجهہ ميسر ڪري ڏنو. هڪ دفعي ڪنهن ڏُڪان تي برڪ هندي ليکڪ جو شخصيات پرچو ڏسي موٽوانيءَ کي خيال آيو تہ ڪونج ذريعي زنده ليکڪن جا اهڙا پرچا ڪڍي سنڌي ليکڪن جو قدر ڪجي. اُن سلسلي ۾ شروعات ايم. يو. ملڪاڻيءَ سان ڪيائين ۽ پوءِ نارائڻ شيام، ليکراج عزيز وغيره تي پرچا ڪڍندي هيل تونين ڇوڏهن 'خاص پرچا' ڪڍيا اٿائين. انهن ۾ بہ لڳڀڳ پيڙهين جا ليکڪ ۽ شاعر آيل آهن. اِن قسم جي قدر شناسيءَ واري پرمپرا 'ڪونج' ئي شروع ڪئي.

ساهتڪ تجربن جي سلسلي ۾

پهرين ڪهاڻي هئي جيڪا پوءِ 'ڪونج' رسالي ۾ ڇپي هئي. اهڙيءَ طرح هُن جي ادبي زندگيءَ جي شروعات ڪهاڻي لکڻ سان ٿي.

جڏهن هري موٽوانيءَ لکڻ شروع ڪيو تڏهن ادب ۾ ترقي پسند ماحول هو. ڌرم ۽ مذهب جي نالي تي ڀارت جو ورهاڱو ٿيو هو. ٻنهي فرقن جي وچ ۾ نفاق هو. ڪانگريس جي راڄ هوندي ڪن پرانتن ۾ ڪميونسٽ حڪومت هئي. سنڌين جون سماجڪ حالتون آهستي آهستي بهتر ٿي رهيون هيون. مگر پنهنجي زمين کان ڌار ٿيڻ جو درد دلين ۾ سمايل هو. هر هڪ لکڪ ڪنهن نه ڪنهن لبڪ يا ليکڪن کان متاثر ٿيو آهي، هن تي به بنگال جي شرت چندر چٽرجيءَ جي ناولن ۽ اُنهن جي ڪردارن جو گهرو اثر پيو آهي. سنڌيءَ جي ليکڪن ۾ خاص طور موهن ڪلپنا، ديوداس موٽواڻي ۽ سڳن آهوجا جو سندس رچنائن تي اثر رهيو آهي، جن جي صحبت ۾ هُن گهڻو ڪجهه ڄاتو ۽ پاتو. اهڙيءَ طرح ترقي پسند دوُر کان وٺي سنڌيءَ جي نون دوُر تائين هر دوُر جي ليکڪن جي ويچارن جو مجموعي اثر هنجي رچنائن ۾ نظر اچي ٿو.

ڪهاڻيون لکندي لکندي هري موٽوانيءَ سٺن ڪهاڻيڪارن ۾ پنهنجي جاءِ ٺوڙي ورتي آهي. سندس ڪهاڻيون سنڌو، ڪونج، مرڪ، نذرانو ۽ ڪن ٻين مخزنن ۾ ڇپي شايع ٿيون آهن. هيل تائين سندس ڪهاڻين جا چار مجموعا شايع ٿي چڪا آهن؛ (۱) هڪ لحر (۱۹۷۵)، (۲) ڌرتي (۱۹۸۳)، (۳) خوددار (۱۹۹۱) ۽ (۴) اچا وار - ڪارا پونوُر (۱۹۹۴). تنهن کانسواءِ سندس چار ناول (۱) ابو (۱۹۸۸)، (۲) آجهو (۱۹۹۰)، (۳) پاڇيارا پکي (۱۹۹۲)، ۽ (۴) ٻاهر لکرڻ جو رستو (۱۹۹۵). سنڌ مان گهمي اچڻ کانپوءِ لکيل سفرنامو 'جڙيل جن سان جند' (۱۹۸۸) ۽ آتمڪٿا 'آخري پنا' (۱۹۹۷) پڻ شايع ٿيل آهن.

ساهتيه اڪادميءَ طرفان ڪيس سندس ناول 'آجهو' تي اِنعام عطا ڪيو ويو. 'آجهو' ڪونج پبلڪيشن، بمبئيءَ دواران ڇپايل ڀارت ۾ سنڌين جي پنرواس تي لکيل ناول آهي، جنهن ۾ سنڌين جي آجهي ۽ روزگار لاءِ ڀٽڪاو واري حالت جو چٽر چٽيو ويو آهي. هري موٽوانيءَ جيون ۾ ڀٽڪي حيڪو حاصل ڪيو آهي پنهنجي اُن انوڀوَ کي قلم دواران اِظاهريو آهي. سنڌي پاڻ کي ٿانئيڪو ڪرڻ لاءِ ڪيئن ٿا ڪشمڪش واري جيوت گهارين. ناول جو نائڪ موهن، آدرشوادي، خوددار شخص آهي. شروعات ۾ ڪاليج جي ڪئنٽين ۾ ڪم ڪندڙ ڏيکاريو ٿو وڃي. اُن کانپوءِ هنجي ڪردارنگاريءَ ۾ حيرت انگيز تبديل ايندي ٿي وڃي. اِن دوُران ڪاليج جي هڪ نازڪ ڪماري

هن هندي، گجراتي، اُردو ۽ ٿوري گهڻي
انگريزي پڻ سکي ورتي. اَهڙيءَ ريتِ قُدرتَ
جي کُليءَ اِسڪول مان آزمودو پِرائي، هن
اينري تعليم حاصل ڪئي، جو هوُ
ساهتِڪ زندگيءَ سفر سَوَلائيءَ سان طيءِ
ڪري سگهي.

جهوني وقتَ جي پَرَمپَرا موُجِب،
هريءَ چوڏهن ورهيَنِ جي ننڍي ڄمار ۾
۱۹۴۵ع ۾ ڪوشليا نالي هڪ ڪنيا سان شادي
ڪئي. شاديءَ کان اَڳُ ئي، هردوار ۾ رهندي،
هُنجي پريتِ اُتي رهندڙ ڪنهن ڪنيا سان
ٿي ويئي هئي. اِن ڪري هري پنهنجي
پتنيءَ کي پورو پيارُ ڏيئي نہ سگهيو. پيارَ
جي اُن ڪميءَ سندس پتنيءَ کي چيراڪ ۽
تِکي سُڀاءُ وارو بڻائي ڇڏيو. تنهن ڪري
هريءَ جي گهروُ زِندگي سُکَ چَيِنَ واري
ڪِينَ گذري. باوَجوُد اِن جي، هري پنهنجو
فرض نِباهيندو رهيو. شايد گهرَ جي اَهڙي
ماحول ڪري ئي سندس لاڙو ساهِتَ ڏانهن
وڌيو.

شري هري موٽواڻيءَ کي ننڍي هوندي
کان ئي ساهِتَ سان شوق هو. ڏهن سالن جي
عمِر کان ئي هن کي جاسوُسي ناوِلَ پڙهڻَ
جي چوُسَ پئي. ڪيترا جاسوُسي ڪتابَ
پڙهي پوُرا ڪيائين. هِڪَ دفعي هن
پنگتي ناوِل پڙهيو جنهن سندس اَيياسَ
جي رُخَ کي بدلائي ڇڏيو. اُهو هو شرت
چندر جو ناول 'آخرين اِلتجا' اُن ناول
هُن جي زندگيءَ تي گهرو اثر ڪيو. شرت
چندر جو هو قائل بڻجي پيو. سچي شرت
ساهتيہ جو گهرائيءَ سان ابياس ڪيائين.
ساهتيڪ ذوق وڌڻ ڪري هُن ٻيا بہ ڪيترا
ئي ڪتاب پڙهيا ۽ ساهت جو شيدائي
بڻجي پيو.

ورهاڱي بعد هوُ بمبئيءَ جي ڪلياڻ
ڪئمپ ۾ اچي رهيا. بمبئيءَ جي
ادبي ماحول ۾ سندس ساهت جو شوُق وڌيو.
۱۹۵۱ع ۾ هُن جي دوستي جيوَت چاولا سان
ٿي. پوءِ ديوداس موٽواڻيءَ ۽ سگن آهوجا
جي صُحبت ۾ آيو. سگن آهوجا تہ فن جي
باريڪين بابت سندس رهنُمائي بہ ڪئي
هئي. ۱۹۶۰ ۾ جڏهن هُن ساهتڪ مخزن
'ڪونج' دوستن جي مدد سان شروع ڪئي
تہ اُن جو سمپادن ڪاريہ موهن ڪلپنا ۽
سندس ڪي ٻيا دوست سنڀاليندا هئا. پوءِ
ڪِن ڪارڻن ڪري جڏهن سمپادڪي
جوابداري هُن پاڻ تي هموار ڪئي تہ ڪِن
ليکڪ دوستن اعتراض اُٿاريو تہ هري
موٽواڻي خود ليکڪ ڪونهي. اِها ڳالهہ هري
موٽواڻيءَ جي دل ۾ چڀي ويئي. تنهن
ڪري دوستن جي اِها للڪار قبولي، سٺو
ليکڪ بڻجڻ جي عقيدي سان، هوُ ادبي
ڪلاسن ۾ ويڃڻ لڳو. سندس لڳن نيٺ رنگ
لاتو. هُن هڪ ڪهاڻي 'تڙپ پار' نالي ۱۹۶۱
۾ لکي ورتي جا ادبي ڪلاس ۾ پڙهي
ٻڌايائين. سڀني کي ڪهاڻي بيحد وڻي.
اِن ريت اُتساهہ حاصل ڪري هري
موٽواڻيءَ لکڻ شروع ڪيو. 'تڙپ پار' سندس

شري هري موٽواڻي 'سنڌي'

منوهر نهالاڻي

سمپادن ڪاريه ڪندي ۽ ليک لکندي يعني سمپادڪ ۽ پرڪاشڪ سان گڏ ڪو سٺو اديب ٻئيو آهي ته اُهو آهي شري هري موٽواڻي. هري سٺو ڪهاڻيڪار، مضمون نگار ۽ ناول نويس آهي. سندس پورو نالو آهي هري نارائڻ سنگهه موٽواڻي ''سنڌي''. سندس جنم سنڌ جي لاڙڪاڻي شهر ۾ نومبر ۱۹۲۹ع ۾ موٽواڻي خاندان ۾ ٿيو. ننڍي هوندي هريءَ کي ناني گود ورتو هو تنهن ڪري هو هري شيوارام موٽواڻي سڏائيندو آهي. هري قد جو پورو سارو ۽ بدن جو ڀاڻلو، شڪل جو لاهوڪو آهي. سندس چهري تي ڏاڙهي درويش شخص جي ساک ٿي ڀري. گهڻو گرهستي حالتن ۾ کين پهرين ڪپڙي جو ۽ پوءِ بمبئيءَ ۾ ملائي ۽ چهري مال جو ڌنڌو ڪيو. اٽڪل ۳۶ سالن کان ساهتيڪ سيوا ۾ لڳل آهي.

هريءَ جا وڏا اصل شڪارپور ميرس جي لطفان ناليءَ ڳوٺ جا هئا. اُتي کين جنڊيءَ جي ڪم جو ڪارخانو هوندو هو. بعد ۾ هريءَ جو ڏاڏو لاڙڪاڻي گهمڻ ويو ته اُهو اهڙو ته وڻي ويس جو ڪٽنبُ وٺي اُتي وڃي رهيو. لاڙڪاڻي ۾ هو اناج ۽ ڪپڙ ڌڌ جو ڌنڌو ڪندا هئا. هري موٽواڻيءَ جي ناني جو ڪپڙي جو ڪاروبار هردوار ۾ هو ۽ سندس ڏاڏاڻو پريوار لاڙڪاڻي ۾ رهندڙ هو. تنهن ڪري ننڍي اوسٿا ۾ ئي هري ڪڏهن لاڙڪاڻي ته ڪڏهن هردوار وڃي رهندو هو. اهڙيءَ طرح لاڙڪاڻي کان هردوار ۽ هردوار کان لاڙڪاڻي چڪر ڪاٽڻ ڪري سندس پڙهائيءَ جو سلسلو قائم رهي نه سگهيو. چاهيندي به هو لاڙڪاڻي جي دڙي محلي جي اسڪول ۾ ۱۹۴۲ع تائين فقط چار درجا پڙهي سگهيو ۽ وڌيڪ تعليم حاصل ڪري نه سگهيو تنهنجو ارمان کيس هميشه رهندو آهي. ايترو ضرور آهي ته هو ڪجهه وقت راتري پاٺشالائن ۾ گرمکي ۽ سنڌي هٽائي سکيو. گرمکي سکڻ ڪري هندي سکڻ ۾ کيس ڏکيائي نه ٿي. جدا جدا شهرن ۽ ماڻهن سان واسطو پوڻ ڪري

نالو	منوهر نهالاڻي
جنم، تاريخ	منياڻي ڳوٺ، ضلع نواب شاه، سنڌ
ڇپايل ڪتاب	نو س رنگي اڌوري، اڌوري، سنڌي ساهت جا ستارا، سنڌيءَ جا اعليٰ اديب، ۽ ترجمو ٿيل ڪتاب.
انعام	سينٽرل هندي ڊائريڪٽوريٽ دهلي ۽ گجرات سنڌي ساهتيه اڪاديميءَ طرفان - پنج انعام
پيشو	: اڌياپڪ (سيوا نورت)
پتو	: A-106، سردار نگر، احمدآباد - ۳۸۲۴۷۵

تو ته اهو ڪرم ڪجهه نرالو ٿي وڃي ٿو. نيل ۾ ٻتيءَ سان گڏ جڏهن جوت جو ميل ٿئي ٿو ته روشني پيدا ٿئي ٿي. ڪرم سان جيسين وڪرم نه ٿو ملي تيسين اهو ڪورو ڪرم جڙ آهي چيتن نه آهي.

ڪرم سان جيڪڏهن وڪرم جو ميل ملي وڃي ٿو ته طاقت ڦاٽ ڪائي نڪري ٿي ۽ اُن مان اڪرم پيدا ٿئي ٿو. جيئن ڪاٺي ٻرڻ ڪانپوءِ رک ٿيو پوي، يعني ڪجهه به نه بچي.

هاڻي ڪرم ۾ وِڪرم وجهڻ سان اَڪرم ٿئي ٿو. اِن جو مطلب ڇا؟ اِن جو مطلب اِهو آهي ته اِئين معلوم ئي نه ٿو ٿئي ته ڪو ڪرم ڪيو ويو آهي. ان ڪرم جو بوجو معلوم نه ٿو ٿئي. ڪندي به اڪرتا ٿجي ٿو. اِئين ڪندي جي توهين چاهي جيترا به ڪرم ڪريو ته به انجو بار يا بوجو محسوس نه ٿيندو. من شانت ٿيجسوي ۽ اِستر رهندو. ڪرم ۾ وِڪرم وِجهڻ سان اهو اَڪرم ٿي وڃي ٿو.

هيءُ ڪرم مان اَڪرم ڪيئن ٿئي ٿو؟ هيءَ ڪلا ڪنهن وٽان ملندي؟ سنتن وٽان. سنتن وٽ وڃي ويهو ۽ انهن کان سکيا وٺو. ڪرم مان اَڪرم ڪيئن ٿيندو آهي انجو بيان ڪري نٿو سگهجي. انجو صحيح ويچار ڪرڻ لاءِ ته سنتن وٽ وڃڻ گهرجي. سنت به هزارين ڪرم ڪندي رتيءَ جيتري ڏک جي لهر پنهنجي مانسرُوَرَ ۾ اُٿڻ نٿا ڏين. هيءَ خوبي سنت سماگم ڪرڻ بنان سمجهه ۾ نٿي اچي سگهي.

اجوڪي زماني ۾ گيان حاصل ڪرڻ لاءِ پستڪ تمام گهڻا ٿي پيا آهن. ڪُتن جي به ڪمي ڪانه آهي. سکيا به سستي ۽ سرل آهي. وشو ودياليه ته ڇڻ گيان جي خيرات ورهائي رهيا آهن. مگر گيان روپي امرت پوڄن جي اوڳرائي، ڪنهن کي به نٿي اچي. انگريزيءَ ۾ هر سال پنجاهه هزار پستڪ نوان تيار ٿين ٿا. گيان جي اپتري ڦهلاءُ هوندي به انسان جو دماغ ڪيئن نه هيل تائين کوکلو رهيو آهي؟ ڪو چوي ٿو حافظو ڪمزور ٿي ويو آهي. ڪو چوي ٿو ايڪاگرتا نٿي ملي. ڪو چوي ٿو ته ويچار ڪرڻ جي فرصت ئي نٿي ملي. اِن ڪري ٻڌڻ ۽ پڙهڻ بند ڪري هاڻي سنتن جي شرن وٺون. اتي اسانکي جيون گرنٿ پڙهڻ لاءِ ملندو. اتي سنتن جا وچن ٻڌي اسين نرشنڪاميه ٿي ويندا سين. اتي وڃڻ سان معلوم ٿيندو ته لڳاتار شيوا ڪرم ڪندي به من ڪهڙو نه شانت رهي ٿو.

اِئين ڪرمن جون ڪڙيون، سنتن جي سنگ ۾ واچينديون، 'پروس' صاحب فرمائين ٿا ته پونديءِ جاڻ گيان - ڌيان - ويراڳ جي.

سنتن جي سنگ ۾ ڪرم جو گيان پراپت ڪري، ڪرمي ٿي من جي ايڪاگرتا حاصل ڪري - ڌيان ۾ پهچي وڃو ۽ اهڙو اڪرمي درجو ئي سنياس يا ويراڳ، يعني اُتم ۽ اعليٰ درجو حاصل ڪري وٺو.

❖❖❖❖

هو. مان اڳتي هلندو رهيس. اڳتي هلي
ڏٺم ته هڪ ٻيو مزور هڪ ملول مرجهايل ۽
ٿڪل منهن سان پٿر ٽاڪي رهيو هو. وري به
مان رهي نه سگهيس ۽ هن کان به ساڳيو
سوال ڪري ويٺس. هن چيو سائين پٿر
ٽاڪي ٻچن لاءِ روزي ڪمائي رهيو آهيان.
مون دل ۾ چيو ويچارو ڳالهه ته برابر ڪري
رهيو آهي. پر منهنجي حسرت پوري ڪانه
ٿي. سمجهه ۾ ئي نه پئي آيو ته آخر هي
پٿر ڇو ٽاڪي رهيا آهن؟ ٿي ڇا رهيو
آهي؟ اڃان مان اها ڳجهه اڳتي نڪري
ويس. ٽيون هڪ مزور وڻ ويٺي روڪجي
ويس. هي پيارو ڪو گيت گنگنائي رهيو
هو ۽ ان گيت جي تال ۽ لئه سان
پنهنجي هٿوڙي سان تال ملائي
ساري شرير سان جهڙ مستيءَ ۾
مگهن ٿي پٿر ٽاڪي رهيو هو. هن جي
منهن مان آنند جون لهرون نڪري رهيون
هيون جي مونکي پڻ آنند سان
ڀري رهيون هيون. مون کان رهيو نه ٿيو ۽
ڪالنس پڻ ساڳيو سوال پڇيو. هن
پياري پنهنجو مشڪندڙ آنند مُک
منهن مٿي ڪري چيو ته سائين مان ته
ڀڳوان جو مندر ٺاهي رهيو آهيان. پڪ ٿي
ته پياري جي ٻاهرئين ڪرم سان اندرئين
من جو مناپ جڙيو ۽ هي ڪرم چتا شڌيءَ
سان ڀريل وڪرم ٿي ويو.

اڄ جي ماڳيو لوڪ سيوا ڪندا، اُهي
سڀ ڌرم جو ئي آچرڻ ڪن ٿا. جڏهن لوڪ
غريب، ڪنگال، ڏکي ۽ مصيبت ۾ آهن
تڏهن انهن جي سيوا ڪري انهن کي سُکي
بڻائڻ اسانجو سياويڪ ڌرم آهي. مگر ان
مان اهو انومان نه ڪڍڻ گهرجي ته جيڪي
به ماڳيو لوڪ سيوا ڪن ٿا سي سڀ ڪرم
يوڳي آهن. لوڪ سيوا ڪندي جي من
۾ شڌ ڀاونا نه هوندي ته امڪان آهي
ته اُها لوڪ سيوا ٻيائڪ روپ اختيار
ڪري. پنهنجي ڪٽنب جي سيوا
ڪندي اسان ۾ جيترو اهنڪار،
جيتري ڪاوڙ، جيترو غصو، جيترو
سوارٿ وغيره وڪار ٿا پيدا ٿين، اوترائي
سڀ وڪار لوڪ سيوا ۾ به پيدا ٿين ٿا،
۽ انجو ظاهر ظهور روپ اسانکي اڄ
ڪالهه جي لوڪ سيوا سنستائن ۾ ڏسڻ
۾ اچي ٿو.

ڪرم سان گڏ من جو ميل هئڻ
گهرجي. هن من جي ميلاپ کي ئي
وڪرم چئجي ٿو. ٻاهريون ڪرم يعني
رواجي ڪرم ۽ هي اندريون دل جو
ملائڻ وارو ڪرم، يعني خاص ڪرم.
جيڪڏهن ٻاهرين ڪرم ۾ هردي جو
ساٿ نه رهيو ته اسانجو سڀ ڌرم آچرڻ
رُکو سُکو رهجي ويندو. ان ۾ نشڪامتا
روپي گل ڦل نه لڳندا. فرض ڪريو ته
اسان ڪنهن مريض جي سيوا ٽهل
شروع ڪريون ٿا. مگر ان سيوا ڪرڻ سان
گڏ جي من ۾ ڪومل ديا ڀاءُ نه هوندو
ته اِها مريض جي سيوا نيرسي
معلوم ٿيندي ۽ ان مان دل بيزار ٿي
پوندي. اها هڪ بار محسوس ٿيندي.
روڳيءَ کي به اِها سيوا بار محسوس
ٿيندي. ان ۾ جي من جو سهڪار نه
هوندو ته ان مان اهنڪار پيدا ٿيندو.
ڪرم سان گڏ جڏهن اندروني ميل ٿي وڃي

آهي، جيڪو ساڳيءَ جاگرافيائيءَ حالتن واريءَ وڏيءَ ايراضيءَ ۾ پکڙيل ماڻهو وڏي عرصي لاءِ اَپنائن ٿا.“

سڀيتا، تهذيب ۽ سنسڪرتي شبد عام ماڻهن لاءِ سَمان اَرٿي آهن، جنهن ۾ ٻئي سماجڪ وهنوار سان گڏ اِخلاقي نيم، ريتيون رسمون، عادتون وغيره به اچي وڃن ٿيون.

ڀارت ڪيترين ئي نرالين سڀيتائن جو مَجموعو آهي. سڀني کان پراچين سڀيتا جو آغاز سنڌوُ نديءَ جي ڪِناري تي ٿيو هو. سنڌوءَ مان ئي هندوُ، هندستان، اِنڊيا نهيو آهي. اسانجي سنڌي سڀيتا اهميت واري آهي. سنڌي سنڌ ۾ نه آهيون پر سنڌيت اسان سان ساڻ آهي. اڌ صَدي گذري چڪي آهي، اُن ۾ تبديل برابر آئي آهي، پر وِڪاس جي چوٽ تي پهتل آهي. هر سنڌي مڃي مڃُس ٿيو آهي، جنهن ڪري سنڌيت زنده آهي. اسانجي سڀيتا اهڙي آهي، جو جهنگل ۾ منگل ڪيو ڇڏي، جنهنجو اِتهاس شاهد آهي. سنڌي ريتيون رسمون، ڏڻ وار، ميلا، ساز ۽ سنگيت وغيره سنڌي سڀيتا سان نهڪندڙ آهن. آسين ڪاٿون سنو، ڀايون سنو ۽ رهوُن به سُٺي نموني ۾. سنڌي پريان ئي پڌرو! ڀلي نه هجن اڃا ڪپڙا کيسا خالي پر آهيون مُلڪ جا والي! اسين دنيا جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ جايون، ڌنڌا ۽ نوڪريون هٿ ڪري ٿانئيڪا ٿي ويٺا آهيون. صرف پنهنجو پرانت ڪونهي، جلاوطن آهيون. سنڌي سڀيتا سيڪاري ٿي ته، ”ڀلي ٻُکه ڀرم جي، پر شل نه وڃي شانُ.“ سنستائون ۽ ٽرسٽوُن آهن، ڀيون مدد ڪن. اسان جا ڏڻ وار ۽ ريتيون رسمون به ٻين کان نراليون آهن مهني جو پهريون ڏينهن ”چَنڊ“ ٿيندو آهي. هر مهني ”چَنڊ“ تي سيساٿون سُکان ڪندا آهيون، پر چيٽ مهني جو چَنڊُ ته نئين سال جو پهريون چَنڊُ آهي. هِن ڏينهن ٻهراڻو ڪڍندا آهيون ۽ سِنڌيت، سِنڌي سڀيَتا جي جهلڪ ڏِسڻ وٽان هوندي آهي. اِشٽ ديوَ جهوُلي لال جي ناليِ ۾ درياه ۾ يا نَلَ تي، کوُه تي اَکو پايون، پَلَوَ پايون. اَسانجي جمڻَ کان مرڻ تائين جيون-ريت اَسانجي سڀيتا تي روشني ٿي وجهي. اَسانجي سڀيتا کي پنهنجون کي علحدگيون آهن. ڪوبه اِنسان پنهنجي سڀيتا کي ڇڏي ٻي سڀيتا نٿو اَپنائي سگهي، ڇاڪاڻ ته سڀيتا ڪنهن به جاتيءَ جي پرمپرا ۽ وهنوار سان ڀيڙهين کان نهڪندڙ آهي. اِن ڪري هوُ اُن کي چاهيندي به صفا ڇڏي نٿو سگهي ۽ ٻي سڀيتا به ڪيس سؤ سيڪڙو جذب ڪونه ڪندي. نتيجي طور هوُ پاڻ کي نه هِتان جو نه هُتان جو سمجهندو.

ڏٺو ويو آهي ته ڪيترين سڀيتائن ۾ ڪي بنيادي ڳالهيون هِڪَ جهڙيون آهن، ڇاڪاڻ ته اِنسان هِڪَ-ٻئي سان لهه وچڙ ۾ آهي. ڪِن خاص حالتُن هيٺِ سڀيتائن ۾ تبديل به اَچي ٿي، پر صديُن کان پوءِ. اين تبديل کي محسوس ڪرڻ لاءِ پُراڻيُن سڀيَتائُن ۽ نَيُن سَڀيَتائُن جي اَڀياس ڪرڻ جي ضرورت آهي.

ايندڙ سِنڌي ڀيڙهين کي سِنڌي سڀيتا سان جوڙي رکڻ ضروري آهي. تنهنجي لاءِ گهرن ۾ سِنڌي ريتيون رسمون ۽ ڏِڻَ ملهايا وڃن ٿا، تِن جي باري ۾ ننڍن کي سمجهاڻي ڏِيَڻُ ضروري آهي. ١٩٤٧ کان پوءِ اَڄُ پوري اَڌ صدي گذري چُڪي آهي. گهڻا سنڌي وچولي طبقي وارا سُکيا سَتابا آهن. آسين هِندو سَناتَني آهيون، ويدِڪ آهيون. مُسلِم سڀيتا جو اَثر صِرف اَسانجي ڀاشا، ڀهراوَ ۽ کاڌن تي پيو آهي. جيوَن ريت ويدانتي آهي. ”چنڊ“ ڏينهن مندر يا ٽِڪاڻي وڃڻ، وڏن کي پيري پئي آسيس وٺڻُ ۽ اَکو پائڻُ. سال ۾ آسين ديويءَ جا به ايڪاٽا مڃيون - هڪُ هوليءَ کان پوءِ ۽ ٻيو سِراڌن کان پوءِ. اِنهن ڏِڻن وارن سان اَسان جا لوڪ

سنڌي سڀيتا

پروفيسر مينا روپچندائي
پروفيسر گوپ روپچندائي

انسان جي وڏي ۾ وڏي حاصلات آهي سندس سڀيتا، جيڪا هو پنهنجي اتپتيءَ جي آڌار تي قائم ڪندو آهي. سڀيتا جي وصف مقرر ڪرڻ اڻکائيو ڪم آهي. هيءَ انساني سماج جي پيدائش آهي ۽ اتهاس جي هر دور جو اُن تي اثر آهي. هيءَ انسان جي ڪيترين حاصلاتن جو واحد روپ آهي، جنهن کي هڪ پيڙهي ٻيءَ پيڙهيءَ تائين پهچائي ٿي. هيءَ هڪ ورثو آهي. جيڪو سيکڻو پوندو آهي. ڪڏهن ڪڏهن ساڳيءَ سماج ۾ سڀيتا جا علحدا روپ نظر ايندا آهن، ڇاڪاڻ ته سماج ۾ طبقا آهن، ڳوٺاڻا، شهري، پڙهيل، اڻ پڙهيل، ڪاموار ۽ واپاري وغيره. هڪ ماڻهوءَ جو ٻئي ماڻهوءَ سان ورتاءُ ئي سڀيتا آهي. اتهاس ۾ پراچين سڀيتائون مشهور آهن، جيڪي ساڳي يڳ جون آهن. ساڳيءَ دنيا ۾ لڳ ڀڳ هر پنهنجي مڪاني ٻولي، ڌرم، ڪاڏي، پوشاڪ، ڪلا ۽ ٻئي ورتاءَ جا ليڪ مقرر ڪري پنهنجي سڀيتا جو بنياد پختو ڪيو هو. سڀيتا جو مطلب آهي، ”اهو ورتاءُ جيڪو ساڳئي سماج ۾ ساڳين حالتن ۾، ساڳيو هجي.“ سڀيتا جا ڪي مکيہ پهلو آهن :- ١. مالي پهلو، ٢. پدارٿي پهلو، ٣. سماجڪ پهلو، ٤. ڌارمڪ پهلو، ۽ ٥. ڀاشا جو پهلو.

ڊارون جو سڌانت ته، ”جيڪو حالتن سان پاڻ لهڪائيندو، سو ئي قائم رهندو يعني ناس نه ٿيندو.“ هيءَ سڌانت سڄيءَ دنيا سان لاڳو آهي. فرينچ وِدوان فيڊريڪ ڊي. پلي جي وِيچار موجب ”سڀيتا تي انسان جي ڪم، ڌنڌي، ڄاگرافي، اتهاس وغيره جو اثر پوندو آهي.“ انسان جو ورتاءُ سندس مقصد سان لهڪندڙ لڳندو آهي. سندس وشواس، عقيدا ۽ سوچ به ڪيس سندس مقصد طرف ڳِلبندا آهن ۽ سڀيتا تي اثر ڪندا آهن. انسان جي وگيانڪ ڄاڻ ۽ سُوجهہ ٻُوجهہ ۾ اضافو اچڻ ڪري سڀيتا جي اهميت گهٽجي ڪونہ ٿي پر اُن کي وِگيانڪ بنياد ٿو ملي ۽ اُها مضبوط ٿئي ٿي. ڪي سماجڪ سنستائون سڀيتا جي حدي خارج ورتاءُن ۽ عقيدن کي بدلائڻ جي ڪوشش ڪن ٿيون. ڪن ويچاروانن لاءِ سڀيتا ”جيئڻ جو اهو طريقو

نالو : پروفيسر مينا روپچندائي، پروفيسر گوپ روپچندائي
جنم، تاريخ ۽
ڇپايل ڪتاب:
انعام :
پيشو :
پتو :

راجا کي سمجهائڻ جي گهڻي ڪوشش ڪئي، پر جڏهن هُن سندس هڪ بہ نہ مڃي، تہ ڪالڪا پرتگيا ڪئي تہ هو راجا جي وناش لاءِ ڪُجهہ بہ نہ ورتائيندو. ڪالڪا سِنڌو نديءَ جي ڪناري پهتو جتي ’ساهي‘ چوائڻ واري ساڪ سردار ۽ سندس ساهانوساهي نامداري راجا رهندو هو. ساهنساهيءَ چوراڻوي (94) ساهيُن سان ڪنهن ڪارڻ ڪري رُسي ڪيس ديس نيڪاليءَ جو ڏنڊ ڏنو هو. هيءَ ساهي ڪالڪا جي صلاح سان ’هِندُڪ‘ نالي واري ديس ۾ آيو. اِن نالي مان خبر پوي ٿي تہ ديس جي جنهن ڀاڱي ۾ هو رهندا هئا، اُهو ڪڏهن بہ، ڪهڙيءَ طرح بہ، ڀارت جي سرحد ڪونہ هو. هِندُڪ نالي واري اِن ديش جي حد سؤراشٽر، گجرات ۽ آونتي (اُجيني) جي آس پاس تائين ڦهليل هئي. هي ماڻهو ڀهرين سمُنڊ رستي اَچي سورت ۾ لٿا. پوءِ ڏيري ڏيري سڄي ديش ۾ ٽڙي پکڙي ويا ۽ راڄ ڪرڻ لڳا. ڪالڪا هُنن کي هيءَ صلاح بہ ڏني تہ هو اُجيني تي حملو ڪري راجا گرديالل کي هارائين. اُن حملي ۾ راجا گرديالل ماريو ويو ۽ جنهن ساهيءَ وٽ ڪالڪا رهندو هو، سو سيني ساهيُن جو مُکي ناهيو ويو. اَهڙيءَ طرح ساڪ(شڪ) ونش هليو. تنهن کان پوءِ وڪرماجيت ساڪن جو ناس ڪري ڀاڻ مالوا جو راڄُ سنڀاليو. گهٽنا جو هيءُ حصو مؤل ڪٿا سان سنبنڌ ۾ هئڻ ڪري، توري ۾ ئي ڏنو ويو آهي جنهن مان خبر پوي ٿي تہ ڪهڙيءَ طرح هڪ جيني ساڌوءَ شخصي اَپمانَ جو بدلو چُڪائڻ لاءِ ديش سان وِشواسگهات ڪيو؛ ٻاهرين کان حملو ڪرايو ۽ آخر ۾ ڪهڙيءَ طرح وڪرماجيت ديش کي مُڪت ڪري آزاد ڪيو. لوڪ ڪٿائن ۾ بہ سِنڌ جي راجا وير

وِڪرماجيت جي مُکيہ جڳهہ آهي. جيڪڏهن هِن سموري ساهِت کي ڪنو ڪيو وڃي، تہ هڪُ وڏو گرنٿ ٺهي سگهي ٿو. گهڻو ڪري وڪرماجيت جي باري ۾ جن ڳالهيُن جي سيني کي ڄاڻ آهي، اُهي آهن سندس سِنگهاسَن، سندس نياءُ ۽ سندس نوَ-رتنن جي سنبنڌ ۾. ’جيوتي وردا ڀرڻ‘ ۾ ڌنوَنتري ڪٽيمٽڪ، اَمرسِنگهہ، شنڪوُ، بيٽال ڀٽ، چٽڪرپر، ڪاليداس، وَراهہ ۽ وَرَرُچِي اُنهن ۾ شامِل ڪيا ويا آهن. ڪاليداس کان وَرَرُچيءَ تائين، سڀ جا سڀ ڀارت ۾ مشهور ودوانن جي ڳٽڀ ۾ اَچن ٿا. مالوا ۾ وڪرماجيت جي باري ۾ چيو ويو آهي: ڏن ري ڏن راجا وير وڪرماجيت، جاکي بغيچا ۾ منيَن کي جهاڙ جهري.“ (ڏن آهين ڏن راجا وير وڪرماجيت! جنهن جي ننڍي باغ ۾ موتيُن جا ٻوٽا باغ بهار آهن.)

وڪرم سنبت جي شروعات جي، ... ۾ هڪ آنند ڏيندڙ لوڪ ڪٿا ملي ٿي. چوندا آهن تہ اُماسَ جي ڏينهن، راڄ سَڀا ۾ وڪرماجيت ڀاران ٿِتِي (تاريخ) پُڇڻ تي اَمرسِنگهہ ’پورنِما‘ ٻڌائي. دربار ۾ سَناٽو ڇانئجي ويو. پوءِ سيني پُڇيو ”ڇا اَڄُ چنڊ پورو گول اُڀرندو؟“ اَمرسِنگهہ تہ ڇئي چُڪو هو، اِن ڪري وري چيائين، ”ها! اُڀرندو.“ پيءُ جي چِنتا دُور ڪرڻ لاءِ ڌيءُ چنڊ کي آراڌنا ڪئي ۽ چنڊ کي اُماس جي ڏينهن ئي اُڀرڻ لاءِ تيار ڪيو. تنهن کان وڪرم سنبت جو چالو ٿيڻ ٿيو ۽ مهني جو آنتُ پورنِما جي بدران اُماس کان پوءِ ڳڻجڻ ۾ آيو.

❖❖❖❖

اولهندي ڀاڱي کي پنهنجي آڌڪار ۾ آندو هو. هيءَ قوم گجرات کان آونتيءَ تائين ڦهلجي ويئي هئي. شڪن کي پاڙ کان ٻني، هارائي ديس کان ٻجائي ڪڍڻ، ۽ وري هيڪي بچيا، اُنهن کي ڀارتيہ سنسڪرتيءَ ۽ سماج ۾ شامل ڪرڻ جو ڪمُ وڪرماڄيت راڄا ڪيو هو. وڪرماڄيت جا مالوَ ڳڻ ڪافي پُراڻا آهن هيڪي پهرين شپٽ-سنڌو پرديش ۾ رهندا هئا. سڪندر مهان جڏهن ڀارت تي حملو ڪيو هو تڏهن مالوُن ئي سڪندر سان بهادُريءَ سان مُقابلو ڪيو هو. ڪرٽس لکي ٿو تہ جڏهن يوُناني سپاهين کي اِن ڳالهہ جي خبر پيئي تہ ڪين ڀارت جي سڀ کان وڏيڪ بهادُر مالوَ هوڊن سان جنگ ٿيڻي آهي، تڏهن هوُ اينرو تہ گهبرائجي ويا هو خود سڪندر جي خلاف وِدروهہ ڪرڻ لاءِ تيار ٿي ويا. مالوَن سان ٿيل جنگ ۾ سڪندر کي ڇاتيءَ ۾ ٻاڻ لڳو هو جنهن ڀچاريءَ ۾ سندس پراڻ ولي جڏيا ۽ پوءِ ئي سندس ڀِٽِ ڇڏي.

سڪندر جي اِتهاسڪارن اُنهن جوڌن کي ”مللوئي“ ڪري سڏيو آهي. اِن وقت هو درياہ جهيلم جي ڪِنارن تي رهندا هئا. چناب جتي جهيلم سان مِلي ٿي، اُن سنگم جي هبنٽين حصي ۾ مالوِن جو نِواس هو. سندن راڄڌاني درياہ راويءَ جي ڪِناري تي هئي. پر ٻين سندن پرتاپ ۽ ٻُڌ جي ڪُتبا جي گهٽي ساراہ ڪئي آهي. سڪندر سان ٻُڌ کان پوءِ ڪنهن ڪارڻ ڪري مالوَن پنهنجي رهڻ واري هنڌ جو صفا تياڳ ڪري ڇڏيو هو ۽ ڏکڻ طرف هليا ويا. ڪنهن زماني تائين سندن پتو ڪونہ پئي مليو [...] پر شُنگ وَنشَ جي راڄ جي زماني ۾ سندن [...] حوالو وري مِلي ٿو. عيسيٰ کان هڪ ڏيڍ [...] صدي اڳ ۾ هي لوڪ اوپر-راجستان ۾ اچي [...] وَسيا هئا. اُن وقت ئي پارٿو ساڪن جو [...] حملو ڀارت مٿان ٿيو هو جو سوراشٽر، گجرات ۽ آونتيءَ تائين ڦهلجي ويو. اُنهن سان مالون جي ٻُڌ لڳي ۽ جنهن ۾ جيت پائڻ تي اُنهن مالون جي وجئہ جي ياد ۾ مالوي، ۽ وڪرماڄيت جي بهادريءَ جي ياد ۾ وڪرم سنبت چالو ڪيو سمُدرگُپت جي وقت ۾ جڏهن ڀارت جي راجنيتڪ ايڪتا ٿي، تڏهن انهن جي آزادي ناس ٿي ۽ هوُ بہ سندن آنگ ٿي ويا. گپتن نہ خود مالو سنبت جو واهپو اختيار ڪيو.

’ڪالڪاچاريہ ڪٿانڪ‘ نالي واري جيني گرنٿ ۾ وڪرماڄيت ۽ شڪن جي وچ ۾ ٿين جنگ جي سچي گهٽنا جو چڱيءَ طرح احوال ملي ٿو. هن ڪٿا انوسار مالوا جي ڌارا (ڌارا) نالي هڪ شهر ۾ وجرسنگهہ نالي هڪ راڄا رهندو هو. هن راڄا جي شرسُندري نالي واريءَ راڻيءَ مان ڪالڪ نالي وارو پٽ ٿيو جو جين آچاريہ گُڻاڪر جي سِکيائن کان مُتاثر ٿي جيني ٿيو هو. ڪالڪا آچاريہ اُجَيني (اُجين) کي پنهنجو مرڪز ناهيو. اُڄَيني ۾ ٻِنِ ڏينهين گرديل نالي وارو راڄا راڄ ڪندو هو. اُن راڄا هڪ ڏينهن ڪالڪا جي ننڍي ڀيڻ ساڌوي سرسوتيءَ کي ڏِٺو تہ سندس رُوپَ تي، لاوَڻيہ تي موهت ٿي ڪيس پنهنجي ٻل سان پنهنجي انتہپُر ۾ اچي قابو ڪيو. ڪالڪا

راجا چندر مهاسين جو آهي جو ڌولپور ۾ مليو آهي
۽ وڪرم سنبت جو حوالو ٨٩٨ ڏنل آهي.
وڪرم سنبت کي جن ٻين ٻن نالن
سان سڃاتو ويندو آهي، اُهي آهن 'ڪرت'
۽ 'مالَو سنبت'. 'ڪرت' ۽ 'مالو سنبت' جو.
هڪ هئڻ ۾ ڪو بہ شڪ ڪونهي ڇو تہ
سندس ذڪر 'پريايہ-واچي' جي روپ ۾
ٿي ملي ٿو. پر مالو ۽ وڪرم سنبتن کي
هڪ مڃڻ جو جيڪو سبب آهي اُهو هي
تہ ٻنهي جون شروعاتي تٿيون (تاريخون)
هڪڙيون ٿي آهن. مالو ۽ وڪرم سنبتن
جو هڪ هئڻ جو انتهاسڪ سبب اِهو آهي
جو وڪرماجيت مالَوَ قوم جو ئي نيتا
هو. جنهن وقت هي ڪُڇ ٿي گذريو، اُهو
وقت گهڻو اُٿل پٿل جو زمانو هو. جنهن
ڪري ان زماني جي تواريخي مصالحي
جي باري ۾ ڪا ڄاڻ نٿي پوي ۽ اِئين
لڳي ٿو تہ نشت ٿي ويو آهي. فرگوسن
وانگر اِهو مڃڻ ٺيڪ ڪونهي تہ عيسيٰ
کانپوءِ پنجين صديءَ ۾ سِشوُ ڌرما هوڻن کي
هارائي هي سنبت چالو ڪيو هو ۽ ان
کي اڃا بہ قديم ڪرڻ لاءِ ٥ صديون پوئتي
ڪري ڇڏيو. ڊاڪٽر ڪاشي پرساد جئسوال
جي هن ڳالهہ کي بہ مڃڻ صحيح ڪونہ
ٿيندو تہ ساتواهن ڪُل جو گوتمي پٽر
شاتڪرڻي وڪرماجيت هو. سندس چوڻ آهي
تہ شاتڪرڻيءَ نهپاڻ کي جيتيو هو.
ان ڪري هن اهو سنبت چالو ڪيو هوندو.
نهپاڻ کي شت مڃڻ ۽ گوتمي پتر جي
زماني جو مڃڻ بہ انتهاسڪ درشٽيءَ کان
بحث جو باعث آهي. ساڻ گوتمي پتر جو
سامهون وڪرماجيت ڪونهي ۽ سندس ونش
ڪٿي بہ وڪرم سنبت جو استعمال ڪونہ
ڪيو آهي. اِن ڪري شاتيڪرڻيءَ کي
وڪرماجيت مڃڻ جو ارادو نہ فقط ڀرم
آهي پر غلط ٿي آهي.

عيسيٰ کان پهرين صديءَ ۾ هتي
سيني جو پهريون وڪرماجيت هئڻ جو ثبوت
جين ساهتيہ-پٽابليءَ جيني گاٿا ۽ سنسڪرت-
پراڪرت جي گرنٿن ۾ گهڻن پاڻن ۾ ملي ٿو.
جين ساهتيہ تہ ان جي اُبتڙ ثابتي ٿو ڏئي
جنهن ۾ حد کان وڌيڪ هڪ جهڙائي ملي
ٿي. ساتواهن نريش هال پراڪرت گرنٿ
ڪٿا 'سپتشتي' ۾ وڪرماجيت نالي واري
اَڌيپتيءَ جو ذڪر اچي ٿو. راجا هال جو
زمانو پهرين يا ٻي صدي آهي. عيسيٰ کان پوءِ
آهي. ان کانسواءِ ڪشميري ڪوي گڻاڍيہ
پنهنجي 'پشاچي' پراڪرت جي گرنٿ 'ورهتڪٿا'
۾ بہ وڪرماجيت جو حوالو ڏنو آهي اهو بہ هال
جي زماني ۾ هئو. گڻاڍيہ جي برهتڪٿا تہ
هاڻي ڪونہ ٿي ملي پر سومديو پاران
ڪيل ڪٿا 'سَرِيتساگر' نالي سان سندس
ترجمو ٻيڪ ملي ٿو، جنهن ۾ وڪرماجيت
جي ڪٿا جو ورڻن آهي. اِنهن ڪٿائن سان
جين-اَنوشرُتين جو ميلاپُ ثابت ٿئي ٿو. هيءَ
سڀ شوت پشچواتي وڪرماجيت کان پهرين جو
آهي. اَوَنتيءَ جي لوڪ ڪٿائن سان بہ،
جي گهٽي وڌي تعداد ۾ حاصل ٿين ٿيون،
هن سنبتن ۾ گهربل جامل روشني پوي ٿي.

عيسيٰ کان اَڳُ پهرين صديءَ ۾ وڪرماجيت
جي نظر هيٺ مالوَنِ ساڪن (شَڪَن) جي خِلاف
وجئہ حاصل ڪئي، اُن جي ياد ۾ هيءَ
سنبت چالو ڪيو. ساڪ(شَڪَ) وچ ايشيا جي
هِڪ زبردست قوُم هئي، جنهن ڀارت جي

سنڌ جو راڄا وير

لڇمڻ ڪُڪريجا ”مسافر“

س

سنڌ ۾ اسانجي شهر ڳڙهي ياسين ۾ ڪن هنڌن تي پراميڊ نُما گول دڙا نظر ايندا هئا يا وري ڪن جي ٿَهرن ۾ ڪُنڊ پاسيرو ڪنڊ ۾ ئي ننڍا ننڍا دڙا گول ۽ پراميڊ نُما نظر ايندا هئا. انهن هنڌن تي ڏينهن رات جوت جڳندي رهندي هئي. ڳاڙهيون، ساٺيون، نيريون ۽ پيليون جهنڊيون، جيڪي رومالن مان ٺهيل هونديون هيون، ٽنگيل هونديون هيون ۽ تن سان گڏ ننڍڙيون ننڍڙيون گهنڊڙيون ۽ گهنڊ به ٽنگيل هوندا هئا. سنڌي زالون وري پنهنجن ٻارن جي حجم جي سانڍ ڪري، اُتي اچي، جهنڊ لاهرائيندئيون هيون، رومال ٻڌنديون هيون، گهنڊ ٻڌنديون هيون، ڪوڙو تيل ٻارينديون هيون ۽ ڏيئي ۾ ٻه ڪوڙو تيل وجهنديون هيون ۽ ڪُجهه سڪا اُتي ڏڪڻا ڪري رکنديون هيون. نوهان کي اِها خبر آهي ته اُهي دڙا ڇا لاءِ هئا. اُهي دڙا ”راڄا وير“ جا دڙا هئا، ان جو مطلب ته سنڌ ۾ راڄا وير جي پوڄا ٿيندي هئي. اهو راڄا وير ”راڄا وڪرماجيت“ ئي هو. مشهور ٣٢ پتلين وارو راڄا وڪرماجيت، جو انصاف ڏيڻ کان مشهور هو ۽ جن راڄا جي پوئتان وڪرم سنبت جي شروعات به ٿي.

سنڌ ۾ ٻا سڀئي اُتر ڀارت ۾ وڪرم سنبت جي شروعات چيٽ مهيني (اپريل) جي شُڪل پکش سان مڃي ويندي آهي، ۽ ڏکڻ ڀارت ۾ وري ڪارتڪ مهيني (نومبر) جي شُڪل پکش لڳڻ سان نئون سنبتُ مڃيو ويندو آهي. ان سبب اُتر ۾ وسيل ’چيٽادي‘ ۽ ڏکڻ ۾ وسيل ’ڪارتڪادي‘ سڏايا ويندا آهن. جيئن سنڌ ۾ اُتر وارن کي ’اُتراڏي‘ ۽ ڏکڻ وارن کي ’ڏکڻاڏي‘ چوندا آهن. هاڻي جي خبر ڪونهي ته سنڌ ۾ مسلمان پاڻ ڇا چوائيندا آهن.

اُتر ڀارت ۾ مهينو ا تاريخ ڪرشڻ پکش سان شروع ٿي شُڪل جي ١٥ تاريخ تائين سماپت ٿيندو آهي ۽ ڏکڻ ڀارت ۾ وري اُبتڙ شڪل پکش جي پهرين تاريخ کان چالو ٿي ڪرشڻ پکش جي [illegible]ا تاريخ تائين سماپت ٿيندو آهي. اِئين اُتر ڀارت ۾ مهيني کي ’پورڻمانت‘ (پونم انت) ۽ ڏکڻ ڀارت ۾ وري ’آماوسيانت‘ چيو ويندو آهي. تاريخي اثرن [illegible] ثابتين ۾ وڪرم سنبت جي شروعات ٽائين صدي کان اڳ نٿي ملي. هي ۽ پهريون ذڪر اسانکي چاه مان

نالو . لڇمڻ ڪُڪريجا ”مُسافر“

جنم، تاريخ ۽ . ڳڙهي ياسين، شڪر، سنڌ. تاريخ : ١٦-١٠-١٩٣٥

ڇپايل ڪتاب. موهن جي دڙي جي شهر - ڪهاڻيون؛ موهن جي دڙي جو پوڄاري، سنڌ کي وساري ڇڏ اي دوست، ڦٽرون ڦن جون، موهن جو دڙو-اِتهاسڪ ڪتاب، آريه ۽ سنڌ مت، جانورن جو ذڪر، جهنڊو جوسڪ، شتڻ ۽ گيت، دل دوست، مان ته شاعر؛

انعام

چترڪاري ۾ ڪيترا ئي اِنعام، الڳ الڳ سنستائن پاران سنمان؛

پتو

، ايڊيٽر، ”ڪيرٽو“ مخزن (ٽماهي)

، 41 245/B سوان ٽاڪ، ڪُڪريجا پبلشنگ هائوس، سنڌونگر-٤٢١٠٠٥

توِ. ڇپيل ڪتاب هڪ قسم جو اُڌهيءَ لاءِ
عمدو طعامُ ٿي رهن ٿا. ليکڪ کي صرف
مَنَ جي اِها تسليٖ آهي تہ ڪتاب ڇپيو
آهي، جيڪا تسليٖ صرف تسليٖ هي آهي.

ڪِن ڪِن سنستائُن پاران ٿيندڙ اَدبي
ڪلاسن ۾ بہ صرف ڳاڻَ-ڳٽيا سڄڻَ مؤجود
رهن ٿا جيڪي ڳالهائڻ وارا بہ پاڻ، ٻُڌڻ وارا
بہ پاڻ تہ رائزني ڪرڻ وارا بہ پاڻ ۾ هي
رهجي وڃن ٿا.

سنڌي ٻوليءَ جي پڙهڻ ۽ ڳالهائڻ
کي پاسيرو رکي، جي سنڌي ڳائن، ڀڄنن
ٻُڌڻ جي راهہ تي اچون تہ اِن ڪيتر ۾ بہ
اُتساهہ جَنَڪ وايوُمنڊلُ نظر نٿو اچي.
سِنڌي اَکرن جي معنيٖ پوري سمجهڻ ۾
نہ اَچڻ ڪري، راڳن جي تال، ليَہ وغيره
جي جاڻ جي گهٽتائيءَ ڪارڻ اُنهن
کي ٻُڌڻ ۾ بہ ننڍي ٿهيءَ جي رُچي نہ
جي برابر آهي. بجاءِ سِنڌي راڳن ٻُڌڻ
جي، اجُڪالهہ جي ڏوُم-ڌڙاڪي واريون
فِلمي ڪئسيٽون ٻڌڻ ۾ اُنهن جي رُچي
وڌيڪ آهي.

سڪوُلن ۾ ماسترن جي مُقرريءَ ۾
سرڪاري پيدياو، ماسترن جي سنڌي پاڙهڻ
۾ گهٽ رچي بہ هڪ قسم جو مسئلو آهي.

هاڻِ اِهو صاف صاف ظاهر ٿئي ٿو
تہ اسان جي سماجڪ، ساهتيڪ، راجنيتڪ
طور ۽ لحاظ کان اسان جي سيني ڪيترن
جي وجود کي هڪ قسم جو خطرو اپري آيو
آهي. اڄ جي اسانجي جاتيءَ جو وجود نہ
رهيو تہ ٻولي ڇا ڪندي؟ سماج نہ رهي ۽
جذب ٿي ويئي، تہ ٻولي ڪير ڳالهائيندو؟
ڪير پڙهندو؟ ۽ انهن سيني ڳالهين کي
مدي نظر رکندي اهو من ۾ سوال اٿيو
ٿئي ٿو تہ ''آخر اسان جو وجود ڪيسنائين
؟'' ۽ جي اسان پنهنجو وجود قائم رکي نٿا
سگهون تہ پوءِ اسان جو ڇا حال ٿيندو س
خود بہ خود هڪ سوچڻ جو مسئلو آهي.
اهڙي حالت اچڻ کانپوءِ هر پرانت ۾
جيڪي سنڌي اڪاڊميون برپا ٿي رهيون
آهن، انهن جو هِن ڏس ۾ ڪهڙي قسم جو
پارٽ رهندو؟

اهي سڀ ڳالهيون سوچڻ جو وشيہ
آهن. اڪاڊميون موجوده وقت ۾ جيڪڏهن
هن ڏس ۾ ڪجهہ نٽيون ڪري سگهن تہ بہ
انهن جو قائم رهڻ ڪڏهن نہ ڪڏهن فائدي
مند ٿي سگهي ٿو تہ من ڪنهن موقعي سان
اهي هِن ڏس ۾ سرگرم ٿي سگهن ٿيون.

آخر ۾ سنڌ جي هڪ شاعر جا اکر ياد
ٿا اچن تہ:

روزا ۽ نمازون اهو پڻ چڱو ڪمُ
پر اِهڙو ڪو ٻيو فهمُ
جنهن سان پسجي پريٖنءَ کي.

نيڪ ساڳئي طرح اسان جا هي ادبي
ميڙ، سنڌيت جا ميلا ملاڪڙا سڀ نيڪ آهن
پر هيئنر وقت آيو آهي جو اسان مٿي چيل
اکرن موجب''اهڙو ڪو ٻيو فهم'' سوچيون
جنهن سان پنهنجي وجود کي دائمي طور
هِندُستان ۾ قائم رکي سگهون. اَلڳ پرانت
برپا ڪرائي پنهنجي سماڄ، ٻولي، ساهِت ۽
سيپتا جو وجود ۽ اَستِتوَ کي قائم رکي
سگهون. اِها آهي اَڄُ جي وقت جي تقاضا.

❖❖❖❖

۾ دانشمندن ۾ مدد ملي ٿي.
ان کان سواءِ آسان پنهنجي رهڻ ڪرڻ
جي طور طريقي، کاڌي پيتي جي عادتن،
پهراءُ (ويس-وڳو) وغيره کي، پنهنجي ٻولي،
پنهنجا نالا، اکيون، وغيره بدلي پنهنجي
شموري شخصيت کي ميٽائي ڇڏيو آهي.
مدراسي، بينگالي، مرهٽا، گجراتي،
پنجابي وغيره پنهنجي پنهنجي ويس ۾
پري کان پڌرا ٿي وڃن ٿا، پر سنڌين
پنهنجو ويس پهراءُ قائم نه رکيو آهي جو
اُنهي آڌار تي کين پرکي سگهجي. مٿي
ذڪر ڪيل حالتن جا آدمي جتي به ٻاهر ۾
جي گڏنا ۽ پنهنجي ٻولي (ماتر ڀاشا) ۾
ڳالهائيندا ته اُن جي آڌار تي پرکي سگهبو
ته هو ڪهڙي ذات جا آهن. پر آسان سنڌي
جتي به گڏباسون ته پنهنجي ٻوليءَ
۾ ڳالهائڻ ۾ شرم محسوس ڪنداسين ۽
هنديءَ يا انگريزيءَ ۾ ڳالهائڻ ۾ ناز
۽ فخر محسوس ڪندا آهيون. يا ته
جتي جتي رهنا پيا آهيون، اُتي جي
مقامي ٻوليءَ ۾ ايترو ته قبضي سان
ڳالهائينداسين ته ڄڻ ته اُن پراڻت جا
هي رهڻ وارا آهيون. کاڌي پيتي جي حالت
۾ به شادين-مرادين ۾ مقامي ماڻهن جي
عادتن ۽ اُنهن جي ويچارن موجب کاڌو تيار
ڪنداسين ۽ پنهنجي سنڌي کاڌي جي
مڪ ۽ سُڳنڌ کان محروم ٿي ويا آهيون.
اِهي سڀ ڳالهيون اسان جي سماجڪ وجود
لاءِ ڄڻ ته هڪ قسم جو خطري جو باعث
ٿي پيون آهن.

اُلٽ آرٿڪ درشٽي-ڪوڻ کان
اسان ٻاهر کي لاڀو آهي. پنهنجي محنت،
اُورچائي، لگن ۽ جفاڪشيءَ سان مالي طور
ٻاهر کي ڪاليندو ضرور ڪيو لو ڏسجي،
شرڪارليءَ مان چڙشارلي ۽ چڙشارليءَ مان
چرمارلي جوائش ۾ ضرور وڃڻ وڏالي آهي.
پر اِهي واپاري سلطنتون وغيره واريءَ
تي اڏيل ڪوٺ مثل آهن. اِنهن کي
پنهنجي پيرن نه ڄمڻ جي حالت ۾ مضبوط
پڪي پائي وارو بنياد ڪونهي. هن ليکي جي
شروعات ۾ گواليار جي پٿرن تي لکيل لعرن
جي آڌار تي عمل ڪرڻ جي حالت ۾ هڪ
ٿي واچوڙي يا ڏوڏي سان آجي پٽ پٽوڙ
جي نابت ۾ ليندا.

ٻولي ۽ ساهت جي خيال کان به
اسان جي حالت ليکه نظر نٿي اچي. اساڻجي
لنڍي لهي سنڌي پڙهي-لکي ڪونه ڄاڻي.
نه ڏِٺو ايترو، پر جنهن واڪاوڙن ۾ جو
(لنڍي لهي) رهي ٿي، اُن واڪاوڙن جي
اُلر ڪري حالتن جو شپاوِڪ نتيجو
اِهو آهي نه رواجي طرح گهڻو ڪري سنڌن
ڳالهائڻ ٻوڻهڻ ۾ واهپو سنڌي ٻوليءَ جو
نه رهيو آهي.

اساڻجي ڪٻترن دوستن وٽ سنڌي
ڪتاب آهن پر اُهي به ليسين سوڏو آهن
جيسين ڪِ اُهي دوست زنده آهن. اُنهن کان
پوءِ سنڌن ڪتاب رديءَ ۾ ڪوڏين جي
مُلهه ۾ وڪامي وڃي پڪوڙائين ۽ دال-ڊهل-
چولن وارن جي دوڪانن تي پهچندا. اَڄ
جيڪو به وڏي عمر وارو سنڌي رامَ جو پيارو
لڳي لو، سو ٻاهر سان ٻوليءَ جو آلش نه
ڪٽندو وڃي لو. جيڪي ڪِ نوان ڪتاب
ڇپجن به ٿا، نه اُهي وڪامن ڪونه ٿا.
جرڪو مُفت ۾ ڪاپيءَ جي ڪامنا ڪري

الڳ ڪريون؟ هونءَ بہ اسان سنڌي درياهہ شاهہ جا پوڄاري آهيون ۽ اُڏيري لال درياهي پنٿ پيدا ڪيو. جي اسان پاڻ کي درياهي پنٿي سڏائي ٺورائيءَ واري قوم ۾ شامل ٿي سگهون ٿا ۽ اهي سڀ حق حقوق جيڪي ٺورائي واري جاتين وغيره کي ملن ٿا تہ اسان کي انهن وٺڻ ۾ ڪهڙو هرج آهي ۽ ان ڪرڻ ۾ ڪهڙي خرابي آهي؟ مان ڄاڻان ٿو تہ منهنجا انيڪ ساٿي منهنجي هِن دماغي اُپج کي نہ صرف نہ بہ مڃين پر مخالفت بہ ڪن. ڪيترا آهن جي اهو چون ٿا اسان ٺورائي واري جاتي چو ڪونايون. پر مان ان ويچار جو آهيان تہ اسان کي پولي وار ٺورائي واري قوم نہ ڪونائي ٺورائي واري قوم ۾ پاڻ کي شامل ڪرايون ۽ اهي سڀ حق حقوق ماڻيون جيڪي ڪِ پيون ٺورائيءَ واريون جاتيون ماڻن ٿيون تہ ان ۾ نقصان ڪهڙو؟

اسان صرف سدا لاءِ ٻين جي رحم تي رهون سا بہ سٺي ڳالهہ ڪانہ آهي. وقت جي ضرورت کي ڏسندي راڄنيتڪ سطح تي ڪا اهڙي هلچل پيدا ڪرڻ گهرجي جيڪا اسان کي، اسان جي قوم کي، اسان جي جاتيءَ کي راڄنيتڪ طور زنده رکي سگهي ۽ اسان جي وجود کي برقرار رکي سگهي.

متي تہ ٿيو اسان جي وجود جو راڄنيتڪ پهلو، هاڻي پنهنجي سماجڪ ۽ ساهتڪ وجود تي بہ نظر ڦيرائي ڏسون. سنڌ مان لڏي اچڻ ڪانپوءِ اسانکي جيڪي ڪِ آرٿڪ جهٽڪا آيا آهن، اُن ڪري اَسانجي سماجڪ ڍانچي ۾ ڪجهہ ڪافي ردوبدل اچڻ گهربي هئي، پر هت تہ 'جيئن ٿڌ تيئن وڌ' وارو قصو آهي.

شادين وغيره تي آڊمبر، ٺاٺ باٺ ۽ وڌندڙ ڏيتي ليتيءَ ڪيترن وچولي درجي وارن ڪٽنبن کي جڻ تہ پائمال ڪري ڇڏيو آهي. ڪيترا اهڙا مثال ملندا جن ۾ اهو ڏسڻ ۾ ايندو تہ اسان جي سماج جون ڪيتريون ڇوڪريون ٻين قومن ۾ وڃي ٿيون شادي ڪن. ان جو نتيجو اهو ٿئي ٿو تہ اسانجي سماجڪ ڍانچي ۾ هڪ خال (imbalance) پيدا ٿيو پوي ۽ اِنڪري اسانجي ڏڻ وار، ساٿ سڳڻ، ريتين رسمن تي بہ ڪافي اثر ٿو پوي.

هڪ ٻي ڳالهہ تہ هِتي جي مَڪاني ماڻهن سان رِلي مِلي هلڻ ڪرڻ جي ويچار ۽ خيالات (idea of assimiliation) ڪري اَسان پنهنجي جاتي بہ لِڪائڻ چاهيون ٿا. رواجي طرح اَسانجي آکهہ ٻُڌيان ''آٽي'' لڳل ٿئي ٿو ۽ اِن مان سِنڌي-پڻي جي ظاهرات ٿئي ٿي. اِن سِنڌي-پڻي کي لِڪائڻ لاءِ اَڄُ اَسان جا ڪيترا جوان پاڻ کي 'شهاڻي' بدران 'شاهہ'، 'بالاڻي' بدران 'بالا'، 'هيراننداڻي' بدران 'هيرا'، 'سِپاهيمَلاڻي' بدران 'سِپي'، 'ايسراڻي' بدران 'ايسر'، 'ڪَرَمچنداڻي' بدران 'ڪَرَم'، 'گيهاڻي' بدران 'گيهي'، 'رگهواڻي' بدران 'رگهو' يا 'رگهو وَنشي' وغيره لِڪائي پنهنجو سِنڌي-پڻو لِڪائڻ ٿا چاهين. اِن ۾ سندن اِهو ترڪُ آهي تہ اِن نموني ڪين نوڪري وغيره

گالهہ پئي لڳي، پر آسان کي پڄڻ قومن مان پريرڻا ڪٺڻ گهرجي. اڄُ آنندپور صاحب نهراءِ جي آڌار تي سِکن جا نہ ڪيو آهي؟ ءِ اِن قوم جي آڳيان سرڪار بہ ڪهڙي نہ نمؤني ۾ راضي نامو ڪرڻ لاءِ تيار پئي ٿئي. اِن مان اِهو صاف ظاهر آهي تہ ”دُنيا جُهڪتي هئہ پر ڪوئي جُهڪاني والا چاهيئي.“ - هِمتي مرداں، مدد دي خُدا. آسين جي شاهہ صاحب جي اِن سِٽَ تي عمل ڪري تہ ”مڻ متي مهراڻ ۾ پڻُ لهو ڏيئي“ مِدان ۾ لهي پئون نہ اِها پڪ آهي نہ سڦلتا جو سهرو اگي ڪِ پوءِ ضرور مِلندو. هڪ گالهہ بہ ٺوري صاف ٿڻ گهرجي تہ هِن قِسم جي گهر هرويرو اسان کي ڪو راشٽريہ ڌارا کان ٻاهر ڪونہ ڪيندي. جيڪي بہ، ڪهڙي بہ راجنيتي ويچارڌارا وارا آهن، اُهي اُنهن پارٽيڻ ۾ رهندا، باقي ٻيا اِنسان اِن قِسمَ جي هلچل کي زور وٺائي سگهن ٿا. جا اڄُ سِکن جي اِن هلچل جي ڪري سڀ سِکَ اَڪالي دل ۾ آهن؟ اڄُ بہ ڪيترا سِک آهن جيڪي ڪانگريس ۽ يارٽيہ جنتا پارٽيءَ ۾ آهن پر اَڪالي دل ۾ ڪي ٺدر سردار آهن جيڪي اِن هلچل کي هلائن ٿا.

٦-٣-٨٩ هو ٽي.وي. تي ٨-٣٠ بجي کان ٩ بجي ٺائين رات واري هندي ٻُلٽين ۾ اِها خبر هئي تہ لکنئو ۾ ٺورائيءَ واري جاتيءَ جو سميلن ٿيو جنهن ۾ مُسلمان، سِکَ ۽ عيسائي شريڪ ٿيا. اُن کان اَگي، ١٩٨٤ ...ءِ جي فسادن ۾، سِکن سان جيڪي اُن لاءِ اُن وقت جي مُکيہ منتريءَ ...رؤ منتريءَ کي فون ڪيو

هو تہ سِک ٺورائيءَ واري جاتيءَ جو بچا... ڪيو وڃي، جڏهن ڪِ اُنهن کي پنهنجو پراند... بہ آهي.

هندستان ۾ رهندڙ مُسلمان، جيڪي... ڪروڙ کن آهن، اُنهن کي جي ٺورائي... واري جاتي مڃيو ٿو وڃي تہ آسان سنڌي... جيڪي اُنهن جي ڀيٽ ۾ بلڪل گهٽِ آهيون... سڀ چو نہ ٿا ”ٺورائيءَ واري قوم“ ۾ شامل... ڪيا وڃن؟ اِئين ڏسڻ ۾ اَچي ٿو تہ مسلمان... سِکہ ۽ عيسائي، ڌرم جي آڌار تي ٺورائيءَ... واري قوم ڪري مڃيا وڃن ٿا. سِکہ پنٿ... جو پيدا ڪندڙ گرؤ نانک، هندو ڌرم ۾... جائو. ھُن کان وٺي ڏهين پاتشاهيءَ... تائين، سڀ گروجن هندو هٺا. نائين... پاتشاهي گرؤ تيغ بهادر هندو ڌرم لاءِ بليدان... ڏنو. ڏهين پاتشاهي گرؤ گوبند سنگهہ، هندو ڌرم خاطر اورنگزيب سان لڙايون... لڙيون ۽ هن جا بہ پُٽ ديوار ۾ لِنبايا... (چُڻايا) ويا. سِکَ آدِ کان هندو رهيا آهن. پر گرو گوبند سنگهہ جي خالصا پنٿ برپا ڪرڻ... کان پوءِ، حالتن جي چڪر ۾، سِک هنئر... پاڻ کي هندو ڌرم کان الڳہ سمجهي رهيا... آهن. هاڻ جيئنڊن کي بہ ٺورائيءَ... واري قوم ۾ شامِل ڪيو ٿو وڃي، جڏهن... ڪِ جَيِن ڌرم برپا ڪرڻ وارا بہ هندو... هئا. وقت جي دؤر ۾ سِکن ۽ جئنيڻ... جي پوڄا وغيره جو طور طريقو سناتن ڌرم... جي پوڄا وغيره کان بدلجي ويو آهي ۽... هو هاڻ پاڻ کي هندو ڌرم کان الڳ... سمجهي رهيا آهن. جي ائين آهي تہ... اسان سنڌي بہ چو نہ پاڻ کي ”درياهہ... پنٿي“ چوارائي پاڻ کي هندو ڌرم کان...

تيندو باقي اُن ۾ سڀ ماڻهو رهندا، جيئن
ٻين پرانتن ۾ هِن وقت آهي.

آلڳ سِنڌو پرانت ٺهڻ کري
هِڪُ وڏو فائدو جيڪو ٿيندو، سو اِهو
ٿيندو تہ سڄي ديش جي ٻيَن پرانتن
وارن کي اِها خبر پَوَندي تہ آسان جو
کو دانهن کوڪَ کرڻ وارو ۽ ٻُڌڻ وارو
آهي، ۽ آسانجي حقن جي رَکوالي کرڻ
لاءِ بہ کير تہ ديش جي اَندر موجود
آهي.

اَڄُہ آسام پرانت ۾ جي ماڙوارِيُن
سان کُجھہ ٿئي ٿو تہ راجستان سرکار
جو کير نہ کير عيوضي وچي آسام سرکار
سان لهہ وچڙ ۾ اَچي، اُتي رهندڙ راجستانِيُن
۽ ماڙوارِيُن جي حقن ۽ جان-مال جي
حِفاظت وغيره بابت ڳالهيون کري ٿو.
ساڳي حالت ٻين پرانتن وارن جي بہ
آهي. پر اَڄُہ جو آسان سنڌيُن جي ملکيَتُن
کي سواها کيو ٿو وڃي تہ آسان جو
کيرُ آهي جيڪو اُتي جي سرکار سان
لهہ وِچڙ ۾ اَچي آسان جي حقن جي بچاوَ
لاءِ ڳالهہ ٻولهہ کري سگهي؟ اِن کري
منهنجي ناقص ٻُڌيءَ مؤجب هينئَر
وقتُ آيو آهي جڏهن آسان جا سائينءَ
جا سنْواريا کا کاميتي ناهي اِن قِسم
جي سَروي کنِ تہ آهڙو کهڙو ٽکرو
آهي جيڪو ٻوليءَ جي خيال کان بہ آسان
گهُري سگهون. اِن خيال کان راجستان ۾
ٻاڙمير ۽ جيسَلمير جا ضلعا ۽ جالور ضلعي
مان سنچور تعلقي وارو ٽکرو، گجرات جي
سؤراشٽر مان کڇ، کاٺياوار ۽ کندلا وارا
ٽکرا گڏي هڪَ 'سِنڌو پرانت' جي گهُر

زردار نموني ۾ کري سگهجي ٿي
بنگلاديش جي هلچل جي دؤر جي نعري
"اِس پار بنگلا، اُس پار بنگلا" - وانگر کَڇيُ
کي ساڻ کري هڪ قسم جو نئون نعرو،
کڇي سِنڌي ڀائي ڀائي - اَچو تہ گڏجي
نئين سِنڌ ٺاهيون" ڏيئي کري اِن
ٽکري ۾ سِنڌي ٻوليءَ کي ڀنپائي
سگهجي ٿو. کنهن بہ ٻوليءَ جو اُٿانُ
ٿيسين سوڌو ممکن کونهي جيسين اُن
ٻوليءَ کي سرکاري سنرَکشڻُ
(State Patronage) کونهي. آلڳ سِنڌ پرانت
۾ اِهو سُڀاوِڪ آهي تہ سِنڌي ٻوليءَ
کي سرکاري سنرَکشڻُ آزخود ملي ويندو.
آسان کي کڇي ڀائرن کي بہ اِها
ڳالهہ محسوس کرائڻي پَوَندي تہ هوُ
اَصل ۾ سِنڌي آهن ۽ کڇ وارو ٽکرو اصل
۾ سِنڌ جو ئي حصو هو. شاه صاحب جي
هڪ بيت مان اِها جهلڪ ملي ٿي، هو
صاحب چوي ٿو -

جي ڀائين جوڳي ٿيان تہ منجهيئي ٻري مر،
منجهيئي بابو بکيا، منجهيئي نارائڻ سر،
بستي ڏوُر ۾ بر، تون خود آهين تکيو.

نارائڻ سر هن وقت کڇ (گجرات) ۾
آهي، پر شاه صاحب جي ڏينهن ۾ اهو
سِنڌ جو حِصو ٿو ڏسجي جو شاه صاحب
اِن جو ورنن پنهنجي رچنائن ۾ کيو
آهي. کڇيُن ۾ اِها بہ ٻوجھہ اَچڻ گهرجي
تہ جي آلڳ پرانت مليو تہ هوُ بہ
گجراتِيُن جي رحم کرم کان ڇُٽي پوندا
۽ ٻاڻ هڪ سنڌيُن سان گڏجي نئين پرانت
جا نيتائون ٿي سگهندا.

مٿي لِکيل ڳالهہ ظاهري طور هِڪَ ڏکي

وغيره ڪونه آهي. هونءَ جي اسان کي
پنهنجو ڪو ٽڪرو يا پرديش هجي ها ته
اهڙي قسم جي نعرن لڳڻ لاءِ مڪاني ماڻهن
کي نه صرف همت نه ٿئي ها پر سائين
وقت به دفعا سوچڻو به پوين ها.

مُلڪ جي ورهاڱي وقت اسانجي اُن
وقت جي سنڌي نيتائن جي راجنيتي، نقط
نگاهه جي ڪوتاهيءَ ڪري اُن وقت ڪي
اهم غلطيون ڪيون ويئون، جهڙوڪ:

(۱) ٿرپارڪر ضلع ۾ هندن جي
گهڻائي هوندي به اُن ضلع کي هندُستان
سان ملائڻ جي گهر نه ڪرڻ - جيئن
آسام مان سلهٽ جو ٽڪرو اُن وقت
اوڀر پاڪستان (هاڻي بنگلاديش) سان ملايو
ويو، محض اِن خيال کان ته اُتي مُسلمانن
جي گهڻائي هئي - اُن وانگر ٿرپارڪر
ضلع به هندُستان سان ملائي سگهجي پيو
۽ جي اِهو اُن وقت ڪيو وڃي ها، ته اڄ
هندُستان ۾ اسان جي حالت موجوده
حالت کان گهڻو بهتر هجي ها؛ (۲) وڌان
لهڻ وقت اينگلو-انڊين قوم وانگر لوڪ
سڀا ۾ سنڌين لاءِ ڪي جڳهيون محفوظ نه
ڪرائڻ؛ ۽ (۳) اينگلو اِنڊين ۽ پارسين وغيره
وانگر سنڌين لاءِ ٿورائيءَ واري ڄاتيءَ جي
گهر نه ڪرڻ. (اسانکي ٻوليوار-ٿورائيءَ واري
قوم ڪري مڃيو ته ويو آهي) منهنجو مطلب
'ٻوليوار-ٿورائيءَ واري قوم' نه پر 'ٿورائيءَ
واري ڄاتي' يعني अल्पसंख्यक जाति ڪرڻ
سان آهي.

هڪ ٻي غلطي جيڪا اسان جي ناهِ نياد
... جي سنڌي نيتائن ڪئي، سا اِها
... ٻولي-وار پرانت ٺهڻ وقت
... ۾ اسان جي نيتائن اِها گهر نه ڪئي ته
سنڌي ۽ سنڌيءَ سان مِلندڙ-جُلندڙ ڳالهائڻ
واري ٻوليءَ جي ماڻهن واري ٽڪري کي، جيڪو سنڌ
جي سرحدن سان مليل آهي، جهڙوڪ راجستان
۾ باڙمير، جيسلمير ۽ سانچور جو ٽڪرو
جيڪو عمر ڪوٽ ۽ خيرپور رياست سان
مليل آهي، ۽ گجرات مان سؤراشٽر، ڪڇ،
ڪاٺياواڙ ۽ ڪنڊلا وارو ٽڪرو، جيڪو بدين
ڏيپلو وغيره سان مليل آهي، انهن ٽڪرن کي
"نئين سنڌ" يا ڪو ٻيو نالو، جنهن مان
سنڌي-پٽي جي جهلڪ ملي ها، اُهو ٽڪرو
الڳ پرانت ڪرائي سگهن ها.

ڪُجهه سال اڳ 'سنڌو پرانت' جي
هڪ هلچل ۽ جيڪي لهر اُٿي هئي پر اُن
وقت جي حالتن کي مد نظر رکندي، ڪو
وزن نه مليو هئو ۽ هڪ قسم جو وهم ۽
کوکلو ويچار ۽ پرچار ته پرانت ملڻ کان
پوءِ ڇا سڀُ سنڌي اُتي وڃي رهندا؟ اهڙي
قسم جي انديشن اُن هلچل کي بجاءِ زور
وٺائڻ جي، هڪ قسم جو ڌڪو ڏنو ويو.
سوال آهي ته جيڪي به پرانت
آهن، ڇا اُنهن پرانتن ۾ صرف اُهي ماڻهو
ٿا رهن؟ اڄ گجراتين کي گجرات جو
ٽڪرو آهي، پر گجراتي سڄي هندُستان
۾ رهن ٿا. ساڳيو حال آهي مرهٽن،
پنجابين، مدراسين، بينگالين، راجستانين
۽ بهارين وغيره جو.

ٺيڪ ساڳيءَ طرح، جي اسانکي الڳ
پرانت هجي، ته جيڪي سنڌي جتي لکن
۾ آهن، اُهي اُتي ئي رهندا ۽ باقي جي
ڪي اِن پرانت ۾ رهڻو هوندو سي اُن پرانت
۾ وڃي رهندا. پرانت جو نالو 'نئين سنڌ'

آخر اسان جو وجود ڪيستائين ؟

سلامتراءِ اوچيرام گُرباڻي

اَٽڪل ڏهه ٻارهان سال اڳ منهنجو گواليار وڃڻ ٿيو. رستي تي لنگهندي منهنجي نظر اوچتو ديوار تي لکيل هڪ نعري تي پئي. نعرو هن ريت هو:-

”هندي هندي ڀائي ڀائي،
سندي جاتي ڪنهان سي آئي،
سندي ڀڳائو، ديش بچائو.“
” سندي هٽائو بي روزگاري سي ڇٽڪارا پائو.“

اتي ڪن ماڻهن سان ڳالهائڻ تي پتو پيو ته هن قسم جا نعرا مڌيه پرديش جي ڇتيسگڙهه جي نگري، رائيپور وغيره ۾ به ڪيترن هنڌن تي لکيل آهن.

ڇا به هجي هنن نعرن جي پٺيان ڪنهن جو هٿ آهي، ڪنهن جي شرارت آهي، اِها ٻي ڳالهه آهي، پر بهرحال اسان سندي جاتيءَ لاءِ هڪ گهري سوچ ۽ گنڀير ويچار جو مسئلو ٿيڻ گهرجي. هن قسم جي حرڪتن لاءِ جي اسان اک بوٽ ڪري ڇڏي ته اهو وقت پري نه رهندو جو اهڙي قسم جي نعرن جي دوران اندران هي اندران آهڙو پنيت پري نگري جنهن جي شعلن ۾ اُن جي لپٽن ۾ اسان جي جاتي هي سواها ٿي وڃي.

بمبئيءَ ۾ شِوَ سينا جي ڪارگذارين ۾ سنڌين جي دوڪانن کي لٽڻ، ڦونڊي ٻڙودي، اُڌيپُر، ڪوٽا، گوڌرا ۽ هينئر تاز ٻڙودي ۾ ڪارپوريشن دواران سنڌين جون ١٢٠ ڪئبنيون زمين دوز ڪرڻ جي گهٽنا ۽ ٻين هنڌن تي به سنڌين جي ملڪيتن کي سواهه ڪرڻ جي باوجود به جي اسين پنهنجي جاتيءَ جي وجود قائم رکڻ بابت ڪجهه نٿا سوچي سگهون ته ٻوءِ ٻوليءَ ۽ ساهتيه کي اسين ڪيئن قائم رکي سگهنداسين. جي اسان جي جاتي هي سلامت نه رهي ته ٻولي کير ڳالهائيندو ۽ ساهت کير پڙهندو. پر جي اسان چاهيون ٿا ته اسان جي ٻولي ۽ ساهت برقرار رهي ته ان لاءِ اهو ضروري آهي ته اسين پنهنجي جاتيءَ جي وجود کي قائم رکڻ لاءِ ڪي اهم ۽ ٺوس طريقا ضرور سوچيون.

مٿين قسمن جي نعرن مان اهو محسوس ٿيڻ گهرجي ته اهڙي قسم جا نعرا صرف ان ڪري به لکيا ٿا وڃن جو هتي جي مڪاني ماڻهن کي اها ڄاڻ آهي ته اسان کي پنهنجو ڪو وطن، ڪو پرديش

نالو	:	سلامتراءِ اوچيرام گُرباڻي
جنم، تاريخ	:	پيلهاڙو، خيرپور رياست، سنڌ. تاريخ ١٢-٦-١٩٢٦
ڇپايل ڪتاب	:	ڪيترن ئي مخزنن ۽ اخبارن ۾ عالماڻا ليک. تعليم: ايم.اي(سوشالاجي)؛ ايل.ايل.بي هِنديءَ ۾ ڪووِد
انعام	:	سِندو سماج، جيپور دواران سنمانت
پيشو	:	وڪيلُ (ٽئڪس وڪالت)
پتو	:	٢٠٢- ڪنور نگر، راجا مَل کا تلاب، جيپور-٣٠٢٠٠٢

نڍڙيءَ بيمار ڀيڻ جي پيٽ کي، ڊاڪٽر وانگُر ڪَٽِنچِي ڪٽي، ڪيڻ جي ڪوشش ڪري ٿي ته تڏهن ماڻس جو ڌيان وڃي ٿو ۽ هوءَ ٻالڪيءَ کي بچائي وٺي ٿي.

هن ڪهاڻيءَ ۾ ٻار آهن، ٻارن جي دنيا آهي، ٻارن جو مَنووِگيان آهي، تنهن هوندي به اها ٻال ڪهاڻي نه آهي. ڪنهن به ڪهاڻيءَ ۾ ڪردار ٻار هئڻ ڪري يا مسئلو ٻارن سان واسطو هئڻ ڪري ضروري ناهي ته اُها ٻال ڪهاڻي ٿئجي. ٻارن جي جگياسا-وِرتي واري منووگيانڪ پهلوءَ کي ڪٽي لکيل اها ڪهاڻي، وڏن لاءِ هڪ نازڪ مسئلي تي لکيل ڪهاڻي آهي جيڪا اسانکي ٻڌائي ٿي ته ٻارن جي ان قسم جي جگياسا ورتي کي شانت ڪرڻ لاءِ اسانکي ڪهڙو رول ادا ڪرڻ گهرجي.

بهرحال، ايشور چندر جون ٻال ڪهاڻيون اڄ جي دور ۾ هنديءَ ۾ توڙي ٻين ٻولين ۾ لکجندڙ ٻال ڪهاڻين کان الڳ ته آهن ۽ اهي ان جي صف ۾ ٻيهن ٿيون. سنڌيءَ ۾ ته اهڙيون ٻال ڪهاڻيون لکندڙ تمام ٿورا آهن. نج اصلوڪا وشيہ ٻارن جي آس پاس واري جيون مان ڪنبل واتاورڻ ۽ پاتر، پاترن جي سياويڪ ڳالهه ٻولهه ٻڌي سگها يا اُپديش جي غيرموجودگي، هر هڪ گهٽنا کي سياويڪ ۽ سرل ڍنگ سان پيش ڪرڻ جي خوبي، وڻندڙ شئلي، وغيره اهڙيون خوبيون آهن، جن جي ڪري ايشور چندر جون ٻال ڪهاڻيون صحيح معنيٰ ۾ ٻال ڪهاڻيون اڄ جون ٻال ڪهاڻيون بڻجن ٿيون.

✧✧✧✧✧✧✧✧✧✧✧✧✧✧✧✧

ڏُهراءِ ڏِسَڻَ ۾ اَچي. فقط اِستان، واتاوَرَڻُ،
مددي گهٽنائون ۽ ٻيا ڪِردارَ بدلجندا نظر
اَچَنِ ٿا. اِنهيءَ مريادا جي باوَجُود، اِيشورچندر
وٽ ڪهاڻي ٻُڌائڻَ جي وڻندڙ ڪلا آهي،
اَڄُ جي جيوَنَ سان ٻارن کي مُخاطب ڪرڻَ
جو ڏانءُ آهي، ٻارن جي ڪَلپنائُن ۽ ماحول
کي سمجهڻ جي سوُجهہ آهي. اِنَ ڪري هر
ڪا آکاڻي اَلڳ اَلڳ پڙهڻ سان ٻارنِ کي
ضرور آنندُ ڏئي ٿي.

چئن ٻال ڪهاڻين جو مکيہ نايڪ
چمپڪ ڪوئو آهي. چمپڪ ڪوئو اڄ جي
نئين پيڙهيءَ جي نُمائندگي ڪري ٿو؛
انڪري اڄ جي ٻارن جي ويجهو آهي. هو
جديد زماني جو نئين ويچارڌارا جو
آهي، ڪنهن بہ ڪم مان خفي نٿو ٿئي،
هروقت پنهنجي سمجهہ ۽ عقل کان ڪم وٺي
ٿو. هو اڄ جي ٻارن وانگر ٽي.وي. ۽ فلمن
جي پروگرامن جو بہ شوقين آهي تہ هاڻوڪن
مسئلن، ساڌنن، ۽ ذريعن کان بہ باخبر آهي.
هڪ ٻال ڪهاڻيءَ ۾ چمپڪ ڪوئو ڪونهي تہ
نڌڙي ڪُئي نئين پيڙهيءَ جو پرتيڪ
ڻجي اَچي ٿي.

هينئر باقي ٻہ ٻال ڪهاڻيون. اهي
ڪوئي ۽ ٻليءَ جي وشيہ کان هٽي نوان
شيہ کڻي اچن ٿيون. سنڌيءَ ۾ ڇپيل
ڏوڙيو" ٻال ڪهاڻيءَ ۾ چنڊ ماما سان
امونءَ نالي هڪ ٻار جي مزيدار ڳالهہ
لهہ آهي. هوليءَ جو ڏڻ ڇا ٿيندو آهي ان
ن بي خبر جڏهن ماما شامونءَ جي واتان
وليءَ جي موج مستيءَ جي ڳالهہ ٻڌي ٿو تہ
ڏو خوش ٿئي ٿو. ڪيس عجب لڳي ٿو تہ

هن اهو ڏڻ ڪڏهن ڏٺو ڇو نہ آهي! شام
ڪيس ان جو ڪارڻ ٻڌائي ٿو، "توهان اڄ
ٿا رات جو ۽ اَسان ٻار تہ رات جو هولي
ڪيڏون ٿي ڪونہ." ۽ جڏهن پاڻ سار
لڪائي آنڌل ڳُلالُ، شامون چنڊ مٿان اُڇلي
ٿو تڏهن چنڊ ٻڌائيس ٿو، "اهڙي هولي تہ
اسان هر روز کيڏندا آهيون. جڏهن شام
جي وقت سج لهندو آهي تہ فضا ۾ چوڌاري
اهڙي لالاڻ ڇانئجي ويندي آهي. هاڻي
جڏهن سج لهي تہ تون آڪاش ڏانهن نهارج
تہ توکي لال ڳُلال نظر ايندو."

قدرت پريم جي هڪ انوکي ڪهاڻي.
پرڪرتيءَ جي نظارن کي پرکڻ ۽ ماڻڻ جو
سنديش ڏيندڙ هن ٻال ڪهاڻيءَ جي هرڪا
ڳالهہ خوبصورت هوندي بہ آخر ۾ اها هڪ
عام رواجي ٻال ڪهاڻي بڻجي پوي ٿي. آخر
۾ چنڊ ۽ ٻار جي وچہ ٿيل ان گُفتگوءَ کي هڪ
سپني جي روپ ۾ پيش ڪري ليکڪ ان جي
سچيءَ سندرتا کي ختم ڪري ڇڏي ٿو. پويون ٽڪر
ڪڍي ڇڏبو تہ ڪهاڻي وَڌيڪ اثردار ٿي سگهندي.

'ايڪ معصوم ڀول' (هڪ معصوم ڀُلَ)
۾ ٽوني نالي هڪ ٻار کي پُڇ پُڇ ڪرڻ جي
عادت آهي. هي ڪيئن ٿيو، هو ڪيئن ٿيو،
هي ائين ڇو آهي، جهڙا سوال پڇندو رهي
ٿو. پِڻس هُنجا سوال ٻُڌي خفي ٿئي ٿو.
ٽي.ويءَ ۾ هڪ ڊاڪٽر کي آپريشن ڪندو
ڏسي، ٽونيءَ جو پيءُ کان سوال پڇڻ، تنهنتي
پيءُ جو ائن چوڻ تہ ڊاڪٽر آپريشن ڪري
رهيو آهي، بيمار جو آپريشن ڪبو آهي تہ
اهو نيڪ ٿي ويندو آهي. اها ڳالهہ ٽونيءَ
جي مغزَ ۾ ويهجي وڃڻ، هڪ پنهنجيءَ

ڇڏيو هو انڪري ھن پنھنجو بدلو ٻليءَ ڪان ولڻ ٿي چاهيو. ھُو ٻليءَ کي ولين جي روپ ۾ ڏسي ٿو. رانديڪي واري هڪ پستول ليجڻ تي هو ٻليءَ تي ڏڙا ڏڙ گوليون وسائي پاڻ پڄي ويٺي ٿو. ھن کي سنتوش آهي ته ھن پنھنجي پيءَ جو بدلو ولي ڇڏيو. پر ٻئي ڏينھن تي ٻليءَ کي وري آزاد گھمندو ڏسي هو ماءُ کان پڇي ٿو ته ھيءَ ٻلي وري ڪيئن جيئري ٿي وئي؟ تڏهن ماءُ سمجھائيس ٿي ته ھيءَ ٻئي شو واري ٻلي آهي!

ھن آکاڻيءَ ۾ به ٻليءَ کان نجات پائڻ جي ڳالھه آهي، پر بلڪل نئين ڍنگ سان. ٻارن تي فلمن جو ڪبترو اثر ٿئي ٿو تنھنجي به ھن آکاڻيءَ ۾ تصوير ملي ٿي.

ايشور چندر جا ڪوئا ۽ ٻليون اڃا به ختم نٿا ٿين. چوٿين ٻال ڪھاڻي ”جب چوهي نی ٻلي ڪو ستايا“ (جڏھن ڪوئي ٻليءَ کي سمھاريو) به ساڳئي وشي جي آس پاس ڦري ٿي. ان ۾ هڪ وڏوا ڪٽي آهي جيڪا چئن ٻچن سان گڏ هڪ بنگلي جي ٻر ۾ رهندي آهي. ان گھر ۾ هڪ ٻلي به آهي، جيڪا سيني جي ڊپ جو مکيه ڪارڻ آهي، خاص ڪري رات جي وقت هلندڙ ٽي. ويءَ جي پروگرامن وقت. هو ان جي ڪري پڻچينت ٿي ڪري سيريلون نٿا ڏسي سگھن. ٻليءَ جي چئن ٻچن مان هڪ ٻچو چمپڪ ڪوئو آهي. اهو چالاڪي ڪري گھر مان تند جي گ ورين جو هڪ پئڪيٽ لمائي ولي ٿو ۽ هڪ گ وري ٻليءَ جي کير ۾ وجھي ڇڏي ٿو. ان طرح چمپڪ ڪوئو ٻليءَ کي روز رات جي وقت به چارڪلاڪ سمھاري ڇڏڻ جي ترڪيب عمل ۾ آڻي ٿو ۽ ڪوئن جو سڄو پريوار آرام سان رات جو ٽي.ويءَ تي ايندڙ سڀ ڪاريڪرم چاهه سان ڏسي ٿو.

پنجين ٻال ڪھاڻي ’مترتا ڪي سيما“ (دوستيءَ جي حد) ۾ به وري اهوئي ڪوئو. پر ان ۾ ٻلي عدم موجود آهي؛

هڪ وڏي شھر ۾ هڪ شاهوڪار جو شاهي بنگلو، اُن ۾ رهندڙ ڪوئن جو پريوار، سڀ ڪوئا سنسڪاري. بنگلي جي پائين جي جوت تي سندن گذارو. انهيءَ پريوار ۾ ساڳيوئي چمپڪ نالي وارو ڪوئو. هڪ ڪانءُ ڏيري ڏيري ھن سان دوستي ڪري ٿو. ھن جو ڀاڻ ۾ وشواس پيدا ڪري، هڪ ڏينھن هو چمپڪ کي گھر مان ڪليجي چورائي ڪڻي اچڻ لاءِ چوي ٿو، پر چمپڪ ڪوئو سنسڪاري پريوار ۾ پليل، ڪيس سڌو انڪار ڪري ٿو. چويس ٿو،” مان دوستيءَ ۾ پنھنجي جان ڏيئي سگھان ٿو پر چوري ڪري نٿو سگھان، مان نمڪ حرام نه آهيان“ پٽ جي انهيءَ ڳالھه تي چمپڪ جي ماءُ به خوش ٿئي ٿي ۽ کيس شاباشي ڏئي ٿي.

ايشور چندر جي ڇھئين پنجن ئي ڪھاڻين جي سڀ کان وڏي مرياداا اِنھن جو مکيه موضوع ۽ اِنَ جا ڪردار آهن. ڪوئن ۽ ٻلين تي ٿري جيبوت گوگيا ’جوت‘ به تمام گھٽيون ڪھاڻيون لکيون آهن، پر ھن وٽ وشين جي ايتري محدودگي ڪانهي جتري ايشور چندر وٽ ڏسڻ ۾ اچي ٿي. هڪ ئي ڪتابَ ۾ اِنھن آکاڻين کي جيڪڏهن شامل ڪجي ته پڙهندڙ کي شايد اِنھن ۾ گھٽو

هلڻ جي پنيان بہ اِنسان ذات جو اهو شوق هڪ
ڪارڻ آهي. گهر جي اندر ڪوئي جي ڊڪ ڊوڙ
ڏسي ٻار خوش ٿئي ٿو. ٻليءَ جو ان جي پنيان
ڊڪڻ ڊوڙڻ بہ هنکي وڻي ٿو. ڪوئي ٻليءَ جي هر
چر پُر کي هو باريڪيءَ سان ڏسي ٿو ۽ مزو
ماڻي ٿو. شايد اهوئي ڪارڻ آهي جو ايشور چندر
پنهنجي ٻال ڪهاڻين ۾ انهيءَ وشيہ کي اڀرائي
ڏني آهي. هن جي هر ڪهاڻيءَ ۾ اڄ جي زماني
جو ڪوئو، ٻليءَ کي مات ڪندو ڏسڻ ۾ اچي ٿو.

هينئر ڪهاڻين جا موضوع ٿورا
تفصيلوار ڏسون :

”نئين زماني جو ڪوئو“ ۾ ننڍڙا
ڪوئا ٻاهر راند ڪري رهيا هئا تڏهن انهن
جي ماءُ کين ٻليءَ جو ڊپ ڏياريندي کين
گهر اندر اچڻ لاءِ سڏ ڪري ٿي. تڏهن ننڍڙن
ڪوئن کي خبر پوي ٿي تہ ٻلي ڏاڍي نردئي
ٿيندي آهي؛ پوءِ اڄ جي زماني جو ڪوئو
چمپڪ، ٻليءَ کي انهيءَ گهر مان ڀڄائي
ڪڍڻ جي تجويز سوچي ٿو. هوُ ماچيس
جي ٻن پڙن مان ٽيليفون ناهي، هڪ پڙ ٻر
ڪان ٻاهر رکي، ٻليءَ سان گفتگو ڪري ٿو.
جيڪا هن کي ننڍڙو ٻار سمجهي مٺين
مٺين ڳالهين سان ريجهائڻ چاهي ٿي، پر
نئين زماني جي ڪوئي جي دليلن اڳيان
هن جي هڪ بہ اٽڪل نتي هلي ۽ هوءَ
هميشه لاءِ اتان هلي وڃي ٿي.

ٻيءَ ٻال ڪهاڻيءَ، ”جڏهن ٻليءَ چشمو
پاتو“ ۾ وري هِڪَ ننڍڙي ڪُئي آهي جا
ٻليءَ کي سبقُ سيکاري ٿي. هوءَ پينل
مرچن جي مٺِ پري ٻليءَ جي اکين ڏانهن
اُڇلي ٿي. نتيجي طور ٻليءَ جون اکيون
پوسرڻ لڳن ٿيون. ان ڪارڻ ٻليءَ جي نظر
گهٽجي وڃي ٿي. ڊاڪٽر هنکي نظر جو
چشمو پائڻ جي صلاح ڏئي ٿو. ٻليءَ کي
چشمو پاتل ڏِسي ڪوئا وري پريشان ٿي
وڃن ٿا. پر ننڍڙي ڪئيءَ وٽ ان جو بہ علاج آهي،
هوءَ ٿورو ٿورو تيل ڪٽي ٻر ڪان ٻاهر ڦهلائي ڇڏي
ٿي. ٻليءَ جي اچڻ تي ننڍڙي ڪُئي چالاڪيءَ
سان ٻر مان ٻاهر نڪري ٿي. ٿلهي ٻلي
جيئن ئي ڪيس چنبو هڻڻ لاءِ متائنس ٽپو
ڏئي ٿي تہ زمين تي تيل هاريل هئڻ
ڪري هوءَ ترڪي پوي ٿي ۽ سندس چشمو
بہ وڃي پري ڪري پوي ٿو ۽ ڀڄي پوي
ٿو. آخر اها ٻلي گهر ڇڏي هلي وڃي ٿي.

ٻنهي آکاڻين ۾ ڪوئي ۽ ڪُئيءَ جون
مختلف تجويزون ٻليءَ کي ميدان ڇڏي
ڀڄي وڃڻ لاءِ مجبور ڪن ٿيون. ٻنهي ۾
ٻلي ڪوئن جي دشمن آهي. اِن جي ڪري
ڪوئا آرام سان بنا ڊپ ڊاءِ جي گهمي ڦريِ
نٿا سگهن. جنهنجو علاج پهرين ڪهاڻيءَ ۾
ڪوئو ۽ ٻيِ ڪهاڻيءَ ۾ ڪئي آهي. ٻنهي
جو مسئلو ساڳيو آهي، پر تجويزون جدا
جدا آهن.

هينئر هندي ڪهاڻي ”دوسري شو والي
ٻلي“ (ٻئي شو واري ٻلي) . ان ۾ ڪوئو
چمپڪ پنهنجي ماءُ سان گڏ سئنيما هالَ ۾
هڪ ٻر ۾ رهندو هو. روز فلم ڏسندو هو.
هڪ دفعي هڪ فلم ڏسي ٿو، جنهن ۾
پهرئين شو ۾ مريِ ويل ولين کي ٻئي شو ۾
وري جيئرو ڏسي هو عجب وچان پنهنجي
ماءُ کان پڇي ٿو تہ هيِ وريِ ڪيئن جيئرو
ٿي ويو؟ ماءُ ٻڌائيس ٿيِ تہ هي ٻئي شو
وارو ولين آهي. اڳلو تہ مري ويو. چمپڪ
ڪوئي جي پيءُ کي بہ هڪ ٻليءَ ماري

ٻه ڪتاب ڇپيل ملن ٿا. هڪ سنڌيءَ ۾
”نئين زماني جو ڪوئو“ ۽ ٻيو هنديءَ ۾
”ايڪ معصوم پُول“ اِنهن ٻنهين مجموعن ۾
ڏنل سڀ ٻال ڪهاڻيون اصل ۾ جن هنديءَ ۾
ئي لکيون هيون. گلستان پبليڪيشن طرفان
جڏهن ايشور چندر کي سنڌيءَ ۾ مٽر موڪلڻ
لاءِ لکيو ويو تڏهن هن هنديءَ جي جدا جدا
پترڪائن ۾ ڇپيل ٽن ٻال ڪهاڻين جون آف
پرنٽس موڪلي ڏنيون ۽ چيو ته اِنهن کي
توهان ئي ترجمو ڪري ڪتابي روپ ۾
ڇپائبندا. اِنَ طرح ايشور چندر جي انهن
ٽنهي ٻال ڪهاڻين کي، سنڌيءَ ۾ ترجمو
ڪري مجموعي جي روپ ۾ ’نئين زماني
جو ڪوئو‘ عنوان سان گلستان پبليڪيشن
طرفان ۱۹۷۹ ۾ ڇپايو ويو. اِنهن آڪاڻين مان
ٻن آڪاڻين جو ترجمو جوندراج بلواڻيءَ ڪيو
۽ هڪ آڪاڻيءَ جو ترجمو شري رام
پاڃنداڻي ”گمان“ ڪيو. ايشور چندر جون
اهي ٽي ٻال ڪهاڻيون سنڌي ٻال ساهتيه
کي سمجهڻ گهرجن. جو جو هڪ ته اهي
هنديءَ ۾ ڇپيل جدا جدا ٻولين جي ٻال
ڪهاڻين جي سنگرهن ۾ سنڌي ٻال ڪهاڻيءَ
جي روپ ۾ شامل ڪيون ويون آهن، ٻيو ته
ايشور چندر جيڪڏهن چاهي ها ته جو ٻال ٻه
ٽي سنڌيءَ ۾ اِهي لکي موڪلي سگهي ها.

ايشور چندر جي ٻئي مجموعي ’ايڪ
معصوم پول‘ (وحيه بردرس اجمير طرفان
۱۹۸۱ ۾ ڇپايل) ۾ ڪل ڇهه ٻال ڪهاڻيون
آهن. اهو هنديءَ ۾ آهي.

ٻنهين مجموعن ۾ ڪل نو (پهرئين ۾
ٽي ۽ ٻئي ۾ ڇهه) ٻال ڪهاڻيون آهن. اِنهن
۾ ٻه ٻال ڪهاڻيون ٻنهين مجموعن ۾ ساڳيون
آهن. اِن حساب سان ايشور چندر جون ک
ٻال ڪهاڻيون فقط ست رهن ٿيون. ٻا
ساهتيه جي ڪبتر ۾ ايشور چندر جي ڪل موڙي
اهي ست ٻال ڪهاڻيون ئي آهن. فقط اِنهن ست
ٻال ڪهاڻين جي ڪري ڇا ايشور چندر جو ٻا
ساهتيه ۾ يوگدان تسليم ڪري سگهجي ٿو؟

ڪنهن ليکڪ جو ٻال ساهتيڪار طو
درجو ڪهڙو آهي، اِن لاءِ هن جي رچنائن
جي ڳڻپ ڪرڻ بجاءِ، اِنهن رچنائن جي
معيار کي ڏسڻ گهرجي. هنديءَ جو پنڊت
چندر ڌر شرما ”گُليري“ فقط ٻن ٽن معياري
ڪهاڻين، تنهن ۾ به خاص ’اُسني ڪها ٿا‘،
ڪارڻ هندي ڪهاڻيڪارن ۾ هڪ اهميت واري
جڳهه والاري ٿو. ايشور چندر به اِنهن ٿورين ٻال
ڪهاڻين جي ڪارڻ ٻال ساهتيه ۾ به سٺو
درجو رکي ٿو. هن جون لکيل ٻال ڪهاڻيون
ٻارن جي دنيا، ماحول، سپنن، اُڌام، ضرورتن
جي عڪاسي ڪن ٿيون، تنهن ڪري اهي
صحيح معنيٰ ۾ ٻال ڪهاڻيون آهن.

ايشور چندر پنهنجين ٻال ڪهاڻين
۾ ٻليءَ ۽ ڪوئن جي وشين کي اهميت
ڏني آهي. هنجي ٻنهي مجموعن ۾ ڇپيل
ڪل ستن ٻال ڪهاڻين مان، پنج ڪهاڻيون
ٻليءَ ۽ ڪوئن جي وشيه تي آهن. ٻار جو
پنهنجي آس پاس جي پکين ۽ پسن سان
هڪ آتميتا جو ناتو ٻڌجي وڃي ٿو.
ڪوئي ۽ ٻليءَ کي هو روز ڏسي ٿو. تنهن ۾
به آد جڳاد کان هلندڙ ڪوئي ۽ ٻليءَ جي
دشمنيءَ جي ڪٿا ۾ ته ٻار هڪ ٿرل(thirll)،
هڪ رومانچ، هڪ انتظاري محسوس ڪري
ٿو. هونئن به لڙائي ۽ جهڳڙو ڏسڻ سيني کي
عام طور وڻندو آهي. مارامارِيءَ واريون فلمون وڌيڪ

ايشور چندر جو ٻال ساهتيہ ۾ يوگدان

ڊاڪٽر هوندراج بلواڻي

لڳ ڀڳ سڀني ٻولين جي ليکڪن جي اِها شڪايت رهي آهي تہ سندن ٻوليءَ ۾ ٻال ساهتيہ جي کوٽ آهي. سنڌي ٻوليءَ سان بہ اها ڳالهہ لاڳو ٿئي ٿي. بنگالي، مراٺي ۽ ڪي ٻيون ٻوليون اِن ۾ اپواد ٿي سگهن ٿيون. ٻال ساهتيہ بابت اهو عام رايو، حقيقت ۾ پوريءَ طرح صحيح نہ آهي. ٻال ساهتيہ ڀارت جي سڀني ٻولين ۾ ٿورو ڪي گهڻو- لکيو ضرور وڃي ٿو. اِن خيال کان ٻال ساهتيہ جي کوٽ نہ آهي- سنڌيءَ ۾ بہ نہ آهي. کوٽ آهي تہ اها سٺي ۽ صحتمند ٻال ساهتيہ جي. اهڙو ٻال ساهتيہ جيڪو ٻارن جي ماحول، ڪلپنائن، چاهنائن، ضرورتن ۽ منوگيان کي خيال ۾ رکي لکيو ويو هجي تنهن جي کوٽِ ضرور آهي. اهڙو ٻال ساهتيہ تمام گهٽ ڇپجي ٿو. سماج ۾ ٿيندڙ وڪاس ۽ وگيانڪ ترقيءَ سان ناتو جوڙي ڪري، ٻارن کي سندن ذهني وڪاس ۾ مدد ڪري سگهي، اهڙي ٻال ساهتيہ جي سدائين کوٽ رهي آهي. ٻال ساهتيہ جي نالي ۾ اسان وٽ جهونين پراڻين لوڪ ڪٿائن، ٻين ٻولين جو نقل ڪري لکيل رچنائن، اُپديشڪ ڪهاڻين جي ڀرمار رهي آهي. اهڙين رچنائن جا 'لالچ جو ڦل' 'نقل جو نتيجو' 'چوريءَ جي سزا' 'محنتي ڇوڪرا' وغيره وغيره جهڙا سرا ئي ٻارن جي آکاڻي پڙهڻ جي انتظاريءَ کي ختم ڪري ڇڏين ٿا. ٻار اڳواٽ ئي سمجهي وڃي ٿو تہ هن آکاڻيءَ ۾ ڇا هوندو!

ٻال ساهتيہ کي اهڙي پرسٿتيءَ مان ٻاهر ڪڍڻ جي سخت ضرورت آهي. اِن لاءِ اهو ضروري آهي تہ وڏا ليکڪ بہ ٻال ساهتيہ لکڻ طرف ڌيان ڏين. اسانجي وڏن ليکڪن کي ان احساس ڪمتريءَ مان ٻاهر نڪرڻ گهرجي تہ ٻال ساهتيہ لکڻ، ٻئي ساهتيہ لکڻ کان گهٽِ درجي جو ڪم آهي. بنگالي ۽ مراٺيءَ ۾ ڪو بہ ساهتيڪار تيستائين وڏو ساهتيڪار نہ مڃيو ويندو آهي جيستائين هن ٻارن لاءِ نہ لکيو هجي.

وڏن ليکڪن جي ان جوابداريءَ کي ايشور چندر محسوس ڪيو هو. هو سنڌيءَ جي بهترين ڪهاڻين مان هڪ ليکيو وڃي ٿو. هن وڏن سان گڏ ٻارن لاءِ بہ ڪهاڻيون لکيون. اهي تعداد جي خيال کان ايتريون گهٽيون نہ آهِن؛ آڱرين تي ڳڻڻ جيتريون مس آهِن. هن جي ٻال ڪهاڻين جا فقط

نالو : ڊاڪٽر هوندراج بلواڻي

جنم، تاريخ : لاڙڪاڻو. سِنڌ. تاريخ ٩-١-١٩٣٦

ڇپايل ڪتاب: ڪسوٽي آس پاس (جنهن ۾ شامل: ڏيئو روئي ويٺي؛ ڦيڪو تيل روشني ڄجالڪرا؛ ڇتو ماڻهو؛ ٻرٻري؛ ادبي جائزو؛ دريءَ مان نئي ناني؛ ڇوڏين ٻاتڙ؛ ٽنگ جيلو ڇوڪر؛ دنيا جون بهترين ٻال ڪهاڻيون؛ ٻارن جا لوڪ گيت؛ وغيره ڀارت سرڪار جي تعليم وڀاڳ جي اين سي. آر. ٽي طرفان؛ ڀارت سرڪار جي بالغ تعليم وڀاڳ طرفان اوارڊ. سوئيٽ لئنڊ جو نهرو امن انعام، گجرات سنڌي اڪادمي جو

انعام : انعام، راجستان سنڌي اڪادمي انعام.

پيشو : پيشو: سنڌي وشيہ آفيسر، گجرات راجيہ شالا پاٺيہ پستڪ منڊل.

پتو : پتو: ١٧٢ - ڀارتي سوسائٽي، سردار نگر، احمداباد-٣٨٢٤٧٥

ويو!) عرب لشڪر حملو ڪري سنڌين کي اتي
پهچايو جتي سنڌن صف (قطار - لائين)
هئي. ڏينهن پورو ٿيو ۽ ٻئي لشڪر موٽي ويا.''
راجا ڏرشيڻ (ڏاهر) سينا ساڻ ڪري پنهنجي
مربي پٽ راجڪمار کي موڪليو. سنڌن فوجي
ترتيب اهڙي پختي ۽ بي خطا هئي جو پڙهندي
سنڌين جي فوجي ذهنيت (قابليت) کي داد ڏيڻو
ٿو پوي. جيتوڻيڪ چچنامو ته ان کي فقط رواجي
طرح پيش ڪري ٿو، ته به اهڙي انتظام ۾ عرب
سردارن کي ڏوڏي ڦتو ڪيو. چيل آهي:
''ايتري ۾ بڪر بن وائل ۽ بنو تميم قبيلي
وارن اچي (قاسم کي) چيو ته، ''ڪافرن
(سنڌين) جو لشڪر هڪ وڏي مصيبت آهي
۽ هو پنهنجا هٿيار ۽ سامان ٺاهي جنگ جي
تياري ڪري خوشي ڪري رهيا آهن ۽
اوهان (عربن) جي سامهون ٿيڻ ۽ توجه ڪرڻ
جي تڪڙي طلب ڪئي اٿن.'' (صفحو ٢٥٤).
حملو عرب ٿا ڪن ۽ مقابلو ڪندڙ سنڌي ڪين
للڪاري رهيا آهن! پوءِ محمد بن قاسم نعرو هڻي
چيو ته ''هوشيار! اي عرب جا لشڪر! ڪافر ٻن حصن
۾ ورهائجي چڪا آهن، توهين حملو ڪريو.'' عرب
لشڪر سنڌن اڳيان، ساڄي کابي، پٺيان ڦري آيو.
محمد بن قاسم ڪين لڙائيءَ جو جوش ڏياريندي
چئي رهيو هو ته اڄ توهان جو ڏينهن آهي. آخر
ڪُتل (قتل ٿيل) ڪافرن (سنڌين) جا ڍير لڳي
ويا. اتي راجا ڍال ڪٽي سفيد هاٿيءَ تي ٿي
ويٺو (جنهن تي هو شروع کان ئي ويٺل هو) ۽ چار
سؤ مرد لوهي هٿيارن ۾ ٻڏل، ڳچين ۾ ترارون ۽
هٿن ۾ نيمچا (نيم نيزا) لوهه جا دستا جنهن
کي سنڌي 'سيل' چوندا آهن، ڪٽي اهڙي حالت
۾ باهر نڪتا ۽ جنگ ڪرڻ لڳا. انهيءَ حد
تائين جو سنڌن هٿن جون ڪلون لهي ويون.

(پوءِ ڇا ٿيو؟ سو ڏسو!) راجا ڏرشيڻ جي
هٿ ۾ آئيني (آرسي) جهڙو تکين ڪاتين سان
هڪ گول چڪرو هو. جڏهن به هاٿيءَ حملو ٿي
ڪيو تڏهن جيڪو به هاٿيءَ جي ويجهو ٿي آيو
ته اهو چڪرو ڪمند وانگيان وجهي ڪيس
پاڻ ڏانهن ڇڪي، پيادي خواهه سوار جي سِسي ڌڙ
کان ڌار ڪري ٿي ڇڏيائين (صفحو ٢٥٧).
اهڙيءَ طرح جنگ لاڳيتي هلندي
رهي ۽ شام جو نماز تائين گهڻا مشرڪ (سِنڌي
ڪافر) ڪُسجي ويا. صفحو ٢٥٨). پر مزو اهو
جو عرب هڪڙو به نه مُئو، ڇو ته چچنامي
۾ اهڙو ڪجهه لکيل ئي ڪونهي. جيتوڻيڪ
راجا ڏرشيڻ آرسي نما چڪر سان ماري ڪين
عدن جو باغ پئي گهمايو. (ليڪن لڳي ٿو
جيئن ئي عرب سپاهي مرندا ٿي ويا عربن
جوئر جي اتي مان ٺاهيل لئي (پيسٽ) سان
سنڌن سر ڪنڌ تي رکي ڳنڍي ڪين وري
اسلامي بهشت ۾ موڪلڻ لاءِ تيار پئي ڪيو.)
هڪ دلچسپ واقعو! ڳالهه جي راوين
هڪ براهمڻ کان هن طرح روايت ڪئي آهي
ته عربن ۾ هڪ ماڻهو هو جنهن کي شجاع حبشي
ڪري ٿي سڏيائون. هو بهادري ۽ همٿ جي
حد ٽپي ويو ۽ جنگ جي صف ۾ وڏا
ڪارناما ڏيکاريائين. هن محمد بن قاسم جي
اڳيان سخت قسم کنيو ته جيستائين راجا
ڏاهر جي سامهون ٿي سندس هاٿيءَ کي زخم
نه رسائيندس تيستائين ماني پاڻي نه
کائيندس. ۽ جيستائين منهنجي بدن ۾ جان
هوندي، لڙندو رهندس نه ته مري ويندس.
راجا سفيد هاٿيءَ تي چڙهي ٻاهر
نڪري اچي بيٺو. حبشي شجاع مشڪي (ڪاري)
گهوڙي تي سوار هو. اڳتي وڌي ويڙهه

مچي ويئي. هاٿين ترتيب ٿيل (Disciplined) صفن (قطارن) کي لوڙي ڇڏيو ۽ پيرن جي داٻ سان سندن زرهن ۽ هڏن کي چُور ڪري ڇڏيو. يوناني ليکڪ ڊايوڊورس لکيو آهي تہ، راجا پورس بچيل ٣٠ هاٿين کي جيڪي ان وقت قبضي ۾ هئا، گڏ ڪري دشمن تي لڳي پيو. هن (راجا) خود پنهنجن هٿن سان قتلام ڪيو پر سندس خود جي هاٿيءَ کيس بچائڻ ۾ حيرت انگيز قابليت جو مظاهرو ڪيو ۽ بار بار (اڪيلي سر) دشمن کي پلٽي ڏکي ڇڏيو.

وري بہ يوناني تہ هڪ باترتيب فوج هئي. مگر هي عرب جا ڏبدو تہ بلڪل بي-ترتيب ۽ جهنگلي جهنڊ هو. البت سندن لڙائيءَ جو ڍنگ قاتلاڻو هوندو هو.

چچنامي موجب راجا ڏرشيڻ (ڏاهر) سان پنج هزار سوار ۽ ويهہ هزار پيدل، ڪُل ٢٥ هزار سپاهي، ۽ هوڏانهن عربن وٽ فقط ڇهہ هزار. سو جي اگر چار چار سنڌي بہ گڏجي هڪ هڪ عرب کي لٺن لوٺش سان ڪٽي مارين ها تہ بہ هڪ عرب بہ وڃندي محمد بن قاسم ٽائين سہ سلامت ڪونہ بچي ها. هي رڳو حاهل ليڪڪن جي ڪوڙ لکڻ ۽ ميڇڻ جو نمونو لکيو آهي، جيئن چچنامي ۾ لکيل آهي. هاٿي ڏسون اڳتي "پوءِ راجا پاڻ لشڪر ولي هليو ۽ پٽ کي ڏار ولي چيائين تہ ، محمد علافيءَ کي تو سان گڏ روانو ڪريان ٿو. عربن جي جنگ کي هو بهتر جاڻي ٿو. هو جنهن اڳتي وڌڻ يا پلٽي هٽڻ جو چوي، تون سندس اشاري جو پابند رهہ. (صفحو ٢٢٥).

هتي اچي هن سنڌي راجا پنهنجي هندو مريادا ۽ وشواس جي پروسي هڪ اهڙي غلط شخص کي اڳوان بڻايو (جيڪو خود هڪ عرب هو ۽ راجا کس پناهہ ڏني هئي) جنهن جي ايمانداريءَ تہ ايمان آڻڻ خودڪشيءَ کان ... هندن مريادا ۽ وشواس ۽ جي مار سڃي ان مسلماني دوُر ۾ ڪاڏي آهي شايد اڄ بہ ان جو مزو چکي رهيا آهن.

سو جنهن فوجي ترتيب (التظام - Discipline) رٿا سان راجا ڏرشيڻ پنهنجي فوج کي اڳتي ڪيو، اها اهڙي مدبريءَ واري هئي (جنهڙيءَ طرح چچنامي ۾ ان جو ذڪر ڪيل آهي) جو عربن جو ان جي سامهون ٿيڻ موت جي منهن ۾ وڃڻ برابر هو. ليڪن عين موقعي تي علافيءَ جو هڪ (عرب) سائي 'عبيد بن ڪتاب' جيڪو ان ئي ڏينهن دوڪو ڪري محمد بن قاسم وٽ آيو (يا خود علافيءَ دوڪو ڪري موڪليو هجي) ۽ هن کيس هندو فوجي ترتيب جو راز ٻڌايو (صفحو ٢٢٧). بس لڙائيءَ جو رنگ ئي بدلجي ويو. محمد بن قاسم خبردار ٿي ويو . تہ بہ ڪيس موت گهيرو ڪري ويٺو هو جو پنهنجو موت يقيني سمجهي هن پنهنجي سپاهين کي چيو تہ ڙي عربو! جيڪڏهن مون تي ڪو حادثو پيش اچي تہ پوءِ اوهان جو اڳوان 'محرز بن ثابت' آهي ۽ جيڪڏهن اهو بہ مارجي ويو تہ توهان جو اڳوان سعيد ٿيندو. (صفحو ٢٢٨).

جنگ جي شروع ٿيڻ تي اول محرز بن ثابت حملو ڪيو پر پهرئين ئي چڪريءَ ۾ مارجي ويو. (صفحو ٢٢٨).

پوءِ سعيد لشڪر کي همٿ ڏياري (اسلامي گلوڪوز جو بوتلون چڙهائي) لڙائي ٻڌي (پر) حسن البڪري جو آڳوٺو جنگ هلندي سنڌي تلوار جي ڏک سان شهيد ٿي ويو. (صفحو ٢٢٨).

جڏهن مست هاٿي (هاٿي نہ پر سوئر هوندا) وڌيا، تڏهن عرب مضبوطيءَ سان ٽولا ٽولا ٿي هاٿين (سوئرن) جي پنيان ڦري آيا ۽ هاٿي واپس ورائي ڇڏيائون (جن کي لفافي ۾ بندڪري رجسٽرڊ پوسٽ رستي بغداد موڪليو

نڪتو ۽ عرب فوج جي سامهون تي جنگ جوٽيائين. جڏهين (ٻئي طرف) ٽڪا ٽڏهن موٽي ويا.'' (صفحو ٢٤٣)

ٽئين ڏينهن هڪ ٻئي بهادر مرد کي راجا موڪليو جيڪو جنگ ڪندي پاڻ مارجي ويو، تنهن تي وزير راجا کي چيو، 'پهريائين هڪ عربن جو لشڪر ندي پار ڪري رهيو هو ۽ ننڍين ننڍين ٽولين ۾ ٻئي لنگهيا، تڏهن اسان کي مٿن حملو ڪرڻ گهربو هو، جيئن ڪين ٻيءَ جنگ کان ڊپ ٿئي ها. هاڻ جڏهن گڏ ٿي مقابلي لاءِ آيا آهن ته اسان لاءِ چڱو ائين ٿيندو ته سموري لشڪر، پيادل خواه سوارن سان، هاٿيءَ تي مٿن حملو ڪيو وڃي. (صفحو ٢٤٤).

هت ڏيان ۾ رهي ته هندن جي پراچين پرمپرا اها رهي آهي ته ڪنهن به دشمن تي اوچتو، پٺيان ۽ بي‌خبر حملو ڪونه ڪندا هئا. پر هن وقت اهو هندو آدرش هنن عربن سان لاڳو نٿي ٿي سگهيو، جيڪي ڌاڙيلن جيان اوچتو ۽ وحشيانو حملو ڪندا هئا. هندن فقط بچاءُ پربنڌ سنو پئي رکيو ۽ جوابي حملو به. جڏهين ڪ هي اسلامي (اهنسا وادي) امن اَمان جي ليبل سان آيل، آدرش ۽ انسانيت جو ڪو ملهه ڄاڻندا ئي ڪونه هئا. هو هر موقعي تي اول، اوچتو پٺيان، بي خبر جيئن آيو حملو ڪندا هئا، جنهن ڪري هندن جي اِنسانيت ڪين مهانگي پڻ پيئي آهي، جيئن اڄ به ٿي رهيو آهي. هندن جي اَڪثر هار جو سبب اهوئي رهيو آهي. اوچتو حملو ٿيڻ کان پوءِ بچاءُ ڪهڙي قسم جو ۽ ڪيڙي دشمن سان آهي، سا پوڄهه هندن ۾ گهٽ رهي آهي، تنهن ۾ به هي ته هندن جو پيريون آزمودو هو.

چوٿين ڏينهن وڏي جنگ جي تياري ٿي، جنهن ۾ اٽڪل پنج هزار سوارَ ۽ جنگي جوان هئا (۽ اهائـ ... ـوج هئي ر ...
... ۽ ٿـائـ ...

اِهو لشڪر گهڻو ڪافي هو. جڏهن ڪِ عربن جي فوج ۾ فقط ڇهه هزار .... ۽ سٺ مست هاٿي، ڪي چون ٿا ته جنگي هاٿي هڪ سوُ هئا ۽ ويهه هزار پيادا زرهن ۽ ڍالن سميت جنگ لاءِ راجا جي اڳيان روانا ٿيا. پاڻ هڪ مست هاٿيءَ تي زره ڍڪي ۽ ڪمان تي زه چاڙهي وينو. ساڻس گڏ پالڪيءَ ۾ به ٻانهيون هيون. هڪڙيءَ ڪيس هڪ ٻئي پٺيان تير پئي ڏنا ۽ ٻيءَ پانُ پئي پهچايو.'' (صفحو ٢٤٤)

هاٿي : هڪ سوُ هاٿي هڪ لک فوُج لاءِ گهربل ٿيندا آهن ۽ سٺ هاٿي به سٺ هزار فوُج لاءِ. ان ڪري هتي هاٿي ته فقط هڪڙو هو جنهن تي راجا خود سوار هو ۽ سچ پچ جي سوُ، سٺ خواه ڏهه هاٿي به سنڌي سينا ۾ هجن ها ته عربن جو هڪڙو سپاهي به شام جي نماز پڙهڻ لاءِ ڪونه بچي سگهي ها. هاٿي ڪو اهڙو سولو ۽ سستو جانور ڪونهي جو هٽ ڪري پالجي. سڪندر جهڙي قديم حملي ڪندڙ جي مقابلي ۾ راجا پروُ (پورس) وٽ سؤ ته ڇا سٺ به ڪونه هئا. مگر جيترا به هئا، تن سڪندر جي سينا کي يوناني ديوتائون ياد ڏياري ڇڏيا. جنگي هاٿي، سو به مست، ڇا ٿيندو آهي سو ته يوناني ٻُڌائي سگهندا. لڙائيءَ جي ميدان ۾ حالتَ ٻيءَ طرح ڏسي راجا پُروءَ (پورسَ) دشمن تي هاٿين سان ڀيانڪ حملو ڪيو، ڇاڪاڻ ته سڪندر جي اوچتي حملي راجا پورس جو رٿيل اِنتظام ٽوڙي وڌو هو. سو جيئن ئي محاوتن هنن قداور جانورن کي دشمن جي طرف وڌڻ ڏنو، سينا هنيا ته هن پيدل سينا پٺيان پٺيان رواني ڪئي، جهڙي طرح اڄ جي زماني ۾ پيدل فوج ٽئنڪن جي اڳيان بچاءُ ۾ پٺيان پٺيان حملو ڪندي وڌندي آهي.

هاٿي هاٿين جي جنگباز (گجلورين) سان يوناني گهوڙا هٽڪارون ڪرڻ ۽ هڻڻ لڳا. اِتي يوناني پيدل فوج ۾ گهبراهٽ

راجا ڏاهر هاريو يا کٽيو؟

گنگارام سمراٽ

صدين کان اِهو ڪوڙ ٺوڪيندو پيو اچي ته سنڌ تي عربن حملو ڪيو ۽ جيت پاتي، راجا ڏاهر هارايو ۽ ماريو ويو. ۽ اِهو سڀ هڪ پراڻي ناول، جنهن کي چچنامو چيو وڃي ٿو، جي آڌار تي ٻڌايو پيو وڃي. مگر چچنامو خود ڇا ٿو چوي، سو ڪنهن به گنڀيرتا سان نه ڏٺو نه پڙهيو. جو ته اهو ڪوڙ ۽ دوکو گهڙيو ڏوپچي-ڦٽلجي غلط حقيقت ٺٽجي چڪو هو ۽ قبول ٿي ويو هو. اِنَ ڪري به جو اِنَ جي مقابلي ۾ ٻيو ڪو به ڪتابُ مؤجود ڪونهَ هو.

اِن هوندي به ٻين حقيقتن جو سهارو نه وٺي، وڌيڪ بحث نه ڪري، فقط چچنامي جي ئي آڌار تي اِهو ڏيکاريان ٿو - فيصلو چچنامو جو به آهي، هاڻ اوهين خود ڪريو. جيءَ مکيہ لڙائي نه ديبل بندر تي ٿي نه ئي الور ۾. مگر حتي به ٿي، ان جو احوال هي آهي، پهرئين ڏينهن جو:-

خبرن جي ڏيندڙن (نه ڪِ اکين ڏٺل شاهدن) هن طرح بيان ڪيو آهي ته ”حڄجبن محمد علافي جاسوسيءَ تان موٽي آيو، تڏهن راجا ڏاهر پنهنجي پٽ کي ڪجهه لشڪر ۽ هاٿي ساڻ ڏيئي موڪليو. راجڪمار هاٿيءَ تي ويهي عرب لشڪر جي سامهون اچي جنگ جوٽي. گهڻي لڙائيءَ ڪانپوءِ، جنهن ۾ سنڌي ڪُٺا(قتل ٿيا) ۽ ڀڳا. راجڪمار کي هٿيارن وارن وغيره سوڌو چوڌاري گهيرو ڪري ورتائون. عربن جي لشڪر راجڪمار تي حملو ڪري سندس لشڪر جي گهڻي پاڙي کي ماري وڌو، تڏهن پيلبانَ (مهاوت) هاٿيءَ کي ٿڪو ڪري حملو ڪيو (جنهن ڪري) عرب پيادا ۽ سوار، ڀڄي پکڙجي ويا ۽ راجڪمار سلامت اُتان نڪري ويو ۽ کو به جاني نقصان ڪونه ٿيو.“ ۽ چچنامي موجب ٿي راجا ڏاهرَ، پنهنجي پٽ جي سلامتيءَ سان موٽي اچڻ تي، ايشور جو شڪرانو مڃيو (چچنامو صفحہ ٢٣٧). ان طرح پهرئين ڏينهن جي چڪري ايئَن پوري ٿي.

ٻئين ڏينهن جي جنگ جو ذڪر ڪندي چچنامي ۾ ذڪر آهي ته : ٻئين ڏينهن (محمد بن قاسم) اتان به منزل پٺي اچي ٻن ڪُون پنڌ تي لٿو. حڄجبن عربن جو لشڪر ويجهو اچي لٿو، تڏهن راجا ڏرشيڻ (ڏاهر) پنهنجي سردارن مان هڪ ٺاڪر کي گهرايو ۽ چيائينس ته ٽوکي عربن جي سامهون وڃڻ گهرجي. حڪم جي اِشاري جي دير هئي، هوُ سؤرهيہ ٺاڪُر لشڪر وٺي ٻاهر

نالو	.	گنگارام سمراٽ
جنم، تاريخ	:	١٩١٨
ڇپايل ڪتاب	:	آريہ ورت، ڀارت ورش، سمراٽ چندر گپت، سنڌو سؤوير.
انعام	:	
پيشو	:	اِتهاسڪار ۽ پترڪار
پتو	.	Sahajpur Bogha, AHMEDABAD - 382345

ڪيائين، تڏهن تو شاعر مومل کي خوشخبري
سڻائي :

”راڻو ريباري، تو ڏانهن مڪو تڪڙو.
لڏوڻيا لطيف چي، ماڻجہ موچارو.
صبحہ سوارو، ڪاڪ گهڙندو ڪرهو.“

شاه سُر مومل ۾ چوي ٿو تہ :

”ڪهڙي پڇين ذات ؟ جي آئيا سي اگهيا.“

مالڪ وٽ ملڪيت جي زوربازي نہ ڪندي، نڪي وري حسن ۽ چترائي قبول پوندا. مومل پنهنجي ڀيڻ سومل کي جو مرداڻا ڪپڙا پهرائي پاڻ سان گڏ سمهاريو هو، ۽ ميندري جڏهن ڏٺو تہ مومل ڪنهن مرد سان سُمهي پيئي آهي تہ هو پنهنجو لڪڻ نشاني طور رکي هليو ويو هو. ڪن لوڪ ڪهاڻين ۾ ڄاڻايل آهي تہ مومل جي چوڻ تي سومل اِهي مرداڻا ڪپڙا ڪونہ پاتا هئا، بلڪ پنهنجي مرضيءَ سان مرداڻو ويس ڪري مومل سان سمهي پيئي هئي ۽ هن ڄاڻي واڻي ڪيو هو، جيئن ميندرو اچي ۽ غلط فهمي ۾ اچي مومل کي ڇڏي ڏئي.

منهنجي چوڻ جو مطلب اهو آهي تہ مومل راڻي بابت لوڪ ڪهاڻيءَ ۾ جدا جدا روايتون آهن. پر شاه صاحب جنهن نموني مومل کي پيش ڪيو آهي، اهو ٻئي نموني آهي.

مومل محلن ۾ رهندڙ آهي. پر سڪ ۾ سڪايل آهي. مومل جي دانهن جو بيان جيڪو شاه ڪري ٿو، تنهن مان پڌرو آهي تہ هوءَ ڪاڪ محل اندر رهي راڻي جي راه نهاري چوي ٿي :

۱. ڏيا تيل ٿليل جا، ٻاريم تائين ٻانگ.
۲. وٽ سوريندي وَلها ڏٺو تيل ٻري
موٽ مسافر سپرين، چانگي تي چڙهي
راڻي لاءِ رڙي، ويئي وهامي راتڙي.

شاه صاحب سنڌ ۾ پرچلت لوڪ ڪهاڻيون ٻڌيون ۽ اُهي آستان بہ ڏٺا، جتي جون اُهي ڪهاڻيون هيون. جيئن ڪِ ٿر جو مليرُ ۽ اتي عمر ماروي جي آکاڻي ٻڌي.

ڪاڪ ٻديءَ تي ٻڌل شهر ۽ لوڊاڻا ۽ اتي مومل جو ڪاڪ محل، جنهن کي اڄ مومل جي ماڙي سڏيو ويندو آهي. قلات ڪيچہ مڪران جتي سسئي پنهون جي ڪهاڻي ٻڌي. ڪينجهر ڍنڍ جي نوري جام تماچي . اَهڙيءَ طرح ليلا چنيسر، سورٺ راءِ ڏياچ وارا آستان، شهر ۽ ڳوٺ ڏٺا ۽ اُتي لوڪ ڪهاڻيون ٻڌيون.

هن پنهنجي پيغام لاءِ انهن ڪهاڻين جو آڌار ورتو. جيڪڏهن شاه صاحب سڌو سنئون اُپديش ڏئي ها تہ اهو شايد اهڙو اثردار نہ رهي ها، جيترو ڪهاڻين جا پاتر کڻي اُنهن دواران ديش جون بہ حقيقتون ڏنيون تہ انهن پاترن وسيلي پنهنجو پيغام بہ ڏنو. جڏهن هن انهن پاترن کي علامتي طور ڪتب آندو هجي.

مومل تہ شاه صاحب جي هڪ نائڪا، سورمي آهي. ٻيون بہ تہ آهن. هر ڪنهن جو پس منظر پنهنجو پنهنجو آهي.

❖❖❖❖

لاءِ ڪافی ڪوششون ڪيائين، پر راڻي جي دل ۾ هڪ دفعو وهم ويهجي ويو تہ اُهو نہ لٿو. آخر مؤمل نااُميديءَ وچان خياتيءَ مان بيزار ٿي پئي، تنهن ڪري ڪاڪِين جو وڏو مچ تبار ڪرائي جيئري ئي سَتي ٿيڻ لاءِ پاڻَ کي اُن ۾ اُڇلايائين.

جيئن ئي راڻي کي اِها خبر پيئي تہ هو ڙزندو روئندو مومل جي مَچَ وَٽِ پهتو، پر گهڻي دير ٿی چُڪي هئي. اِنَ ڪري پاڻ بہ ان مَچ ۾ ٽپي پيو. اهڙيءَ طرح مومل ۽ راڻي جي مٽي ملي هميشہ لاءِ هڪ ٿي ويئي.

مون مٿي ڄاڻايو آهي تہ مومل راڻي جي آکاڻي سنڌ جي پرسڌ لوڪ ڪهاڻي آهي ۽ لوڪ ڪهاڻيءَ جا پاتر عام لوڪن جا پيارا ڪردار هوندا آهن. اهی انهن جی گڻن، صفتن کي پنهنجي پيار، پسنديءَ موجب وڌائيندا گهٽائيندا بہ آهن.

لوڪ ڪهاڻي اصل ۾ لکيل روپ ۾ ڪانہ هئي. پر پشت بہ پشت، زبان بہ زبان قائم رهندي آئي. اِن ڪري لوڪ ڪهاڻين جون ڪي ڳالهيون ڪن هنڌن تي جدا جدا روپن ۾ بہ هونديون آهن.

پروفيسر چيتن مازيوالا، شر مومل راڻو ۾ هيءَ آکاڻي ڏيندي مومل جي پڇاڙي بابت هيٺين ٿو لکي:

”نيٺ ڪاڪ جا وڻ چڙي، مومل اڃي راڻي جي ويجهو رهي. تہ بہ ڪيس ريبي نہ سگهي ۽ آخر پاڻ مات ڪري، مس مشاهدو ماڻڻ ۾ ڪامياب ٿي....“

سوال آهي تہ مومل ڪيئن پاڻ کي ماري مات ڪيو؟ اهو پڌايل نہ آهي.

شاهہ صاحب هِن آکاڻيءَ دوارا نصيحت ٿو ڏئي تہ - هن دنيا ۾ بہ جادوئي نظارا آهن. جي ڪو انهن نظارن کي سچ سمجهي انهن ۾ ڦلجي ٿو وڃي، سو مومل کي حاصل ڪري نہ سگهندو يعني ايشور کي پائي نہ سگهندو. مطلب تہ منزل تي پهچي نہ سگهندو.

شاهہ صاحب پنهنجي ڪلام ۾ اِهي آکاڻيون ڪو آکاڻين پڌائڻ جي مراد سان ڪونہ ڪنيون آهن. بلڪ انهن دوارا، انهن جي پاترن دوارا پنهنجو سنيهو ڏيڻ چاهيو آهي. اِن ڪري سندس ڪلام ۾ بہ اِهي آکاڻيون مڪمل ڪونہ آهن ۽ نہ وري سربستی طور پڌايل آهن پر وچ وچ مان بيتن دوارا انهن جو ذڪر ڪيل آهي.

شاهہ صاحب کان اڳ ۾ اِهي آکاڻيون ڳاهن دوارا پڌايون وينديون هيون. ڳاهہ لوڪگيتن جو هڪُ قسم آهن. ڳاهن کي سلسلبوار ٺاهي، آکاڻيءَ کي ٺاهيو ويو جيڪا پوءِ ڊاڪٽر گربخشاڻی تاريخي طور جنب چاڻ ڪري پيش ڪئي آهي.

شاهہ صاحب مومل جو ذڪر ڪندي سندس سبرت نگاريءَ مان ڏيکاري ٿو تہ سچي سالڪ کي ايشور ڪانسواءِ ٻي ڪنهن بہ محبت مان مزو اچڻ نہ گهرجي. مومل حڙتو راڻو ٺاهي، دل پرچائي تہ دک پسڻا پيس، پر جڏهن لنڊايائين ۽ پنهنجيءَ خطا بخشائڻ لاءِ راڻی کي آزيون نيزاريون

هليا. پر اٽڪل ڪري ناٽر وات تي ڪانٽُن
ڳُم تي ويئي جنهن ڪري هوُ مُنجهي
پيا ۽ پويان پير ڪري پُٺِتي موٽيا.
چوٿين رات ناٽر راڻيءَ کي ساڻُ ڪري اَچِتي
هلي. راڻي يارن کان حال احوال ورتو هو
تنهن ڪري هن ناٽر تي اَک رکي، وات
تي جيئن ئي ناٽر اَٽڪل ڪري پڇڻ لڳي
تہ راڻي ڪٿي چوٽيءَ کان ورتُس، نيٺ راڻو
مومل جي ڪمري ۾ پهتو. اُتي
هِڪَ جهڙيون سَتَ ڪتون ڏسي هُن سمجهيو
تہ اِن ۾ بہ ڪو راز آهي جو هڪ جَهڙيون
ڪتون پيَلَ آهن. سو لڪُڻ سان جيئن هڪ
ڪٽ تي زور ڏنائين تہ هنڌ وچي هيٺِ
ڪريو، آهڙيءَ طرح سيني ڪتُن
کي آزمائيندو سچي ڪٽ تي اَچِي ويٺو.
ناٽر پوءِ کيس هڪ ٻئي ڪمري ۾
وني آئي جتي ڪيتريون سُهڻيون
ڇوڪريون، هڪ جيڏيون، هڪ جهڙيون،
هڪ جهڙن ڪپڙن ۾ ۽ هڪ جهڙا
هار هٿن ۾ ڪنيو بيٺيون هيون. ناٽر
راڻي کي چيو تہ هِنن ڇوڪرين ۾ مومل
بہ آهي. پر هِنن ڇوڪرين مان جنهن
جي تو ٻانهن پڪڙي تُنهنجي شادي اُن
سان ٿيندي.

راڻو مُنجهي پيو تہ مومل ڪهڙي
آهي. اينتري ۾ هِڪُ ڀونئر هڪ ڇوڪريءَ
جي وارن مٿان ڦِرڻ لڳو، جنهن مان
راڻي سمجهيو تہ اُها خوشبودار وارن واري
ڇوڪري ئي مومل ٿي سگهي ٿي. راڻي
اَچِتي وڌي وڃي اُن ڇوڪريءَ جو هٿُ
پڪڙيو ۽ مومل گلن جو هار ڪٽي راڻي
جي ڳچيءَ ۾ وڌو. خوشيون ٿي ويون ۽
ٻنهي جي شادي ٿي ويئي.

راڻي جا دوست پنهنجي هارَ ۽ راڻي
جي سوڀَ تي سڙي ويا ۽ ڪاوڙ ۾
اَچي روانا ٿيا. راڻو اُتي مومل سان ماڙيءَ
تي رهي پيو. ٿورن ڏينهن کان پوءِ همير
سومري کو بهانو ڪري راڻي ميندري
کي پاڻ وٽ گهرائي ورتو ۽ راڻي کي
آهڙو ڪمُ ڏنائين جيئن هوُ مومل سان
مِلي نہ سگهي. مگر راڻي کي ڪِتِي تي
مانِ اَچي. سو هوُ لِڪَ-چوريءَ ڪاڪَ
ڏانهن هليو ويندو هو ۽ مومل سان مِلي
جلد واپس هليو ايندو هو.

راڻي جي جُدائيءَ ۾ مومل اُداس
رهندي هئي. هر رات راڻي جي راهہ نِهاريندي
هئي. شاهہ صاحب اِنجو ذڪر هِنَ ريت ڪيو
آهي :-

شمع ٻاريندي شب، پرهہ ٻاکون ڪڍيون
موٽ مران تي ميندرا، راڻا ڪارڻ رَبَ،
تنهنجي تات طلبَ، وينون ويئي آهيان.

مومل راڻي جي جُدائيءَ ۾ ڪڏهن
ڪڏهن پنهنجي وڏي ڀيڻ سومل کي
راڻي جو لِباس پهرائي گڏ سُمهاري
ڇڏيندي هئي. هڪ رات راڻو جيئن
ماڙيءَ تي اَچي پهتو، تہ ٻئي ڀينرون
گڏ سمهيون پيون هيون. اونده ۾
راڻو سومل کي سُڃاڻي نہ سگهيو ۽
کيس مرد سمجهي، ڪاوڙ ۾ اَچِي، پنهنجو
لڪُڻ مومل جي پَرِ ۾ رکي واپس عمرڪوٽ
هليو ويو.

صبوح جو مومل پنهنجي پَرِ ۾ راڻي
جو لڪُڻ ڏسي سمجهي ويئي تہ راڻو ڪاوڙ
۾ هليو ويو آهي. پوءِ تہ راڻي کي ريجهائڻ

چڊيائين، حن جي ڏيڍاريندڙ رڙين ڪان وڏا
وڏا سورهيہ بہ ڏڪي ويندا هئا. ماڙيءَ
جي چئن ڪنڊن تي شينهن ٻيهاري
چڊيائين. جيڪي هر وقت گجگوڙ پيا ڪندا
هئا. باغ ڪان پوءِ جادوءَ جو هڪ تلاءُ
پڻ جوڙايائين جنهن جي ڏسڻ سان پڻ خوف
پيو ٿيندو هو. ماڙيءَ جي هڪ ڪمري
۾ ست ڳاڙهيون ڪنون ريشمي هنڌن سان
رکائي چڊيائين، ڇهہ ڪنون ڪچي سٽ سان
واڳيل هيون ۽ انهن جي هيٺان اونها
کوه کوٽيل هئا. جيڪڏهن ڪو بہ ماڻهو انهن
مان ڪنهن بہ هڪ کٽ تي وهي تہ کوه ۾
وڃي ڪري.

جڏهن ڪاڪ ندي جي ڪناري
تي اهو جادوءَ جو کيل تيار ٿيو تڏهن
سومل مُلڪن ۾ اهو پڙهو گهمايو تہ جيڪو
شهزادو باغ مان لنگهي سلامت مومل
وٽ پهچندو تنهن جي شادي مومل
سان ٿيندي، ٻيءَ حالت ۾ ڪيس پنهنجي
مال ۽ سامان تان هٿ کڻڻو پوندو. مومل
جي سونهن مُلڪان ملڪ مشهور هئي، ان
ڪري ڪيترا ئي بادشاهہ ۽ شهزادا ڌن
دولت ساڻ کڻي مومل کي حاصل ڪرڻ
لاءِ لڊاڻي جي شهر ۾، جتي مومل جي ماڙي
هئي، اُتي ايندا هئا.

اُن وقت عمر ڪوٽ جو بادشاهہ همير
سومرو هو. همير جا ٽي وزير هئا، راڻو
منڌروسودو، ڏنئرو ڀٽي ۽ شينهڙو تماچاڻي.
جي سڀ بهادر ۽ عقلمند هئا، پر راڻو سڀ
کنهن ڳالهہ ۾ ٻين کان وڌيڪ هو. سندس
ڀيڻ وري همير جي زال هئي.

هڪ ڀيري مومل جي واڪاڻ ٻڌي چارئي
سنيري اوڏانهن هليا. اُتي قلعي ٻاهران
ڏٺائون تہ هڪ سائي زار زار پيو روئي.
ان کان حال احوال وٺڻ تي معلوم ٿين تہ
اهو بہ ڪنهن ملڪ جو شهزادو هو پر مومل
جي سونهن تي موهت ٿي هُن کي حاصل
ڪرڻ لاءِ آيو هو پر پوءِ پنهنجو مال اسباب
ڦرائي ائين اچ اِن حالت ۾ هو.

سائيءَ جون ڳالهيون ٻڌي هنن چئن
يارن بہ فيصلو ڪيو تہ جو ڀيرين
مومل کي حاصل ڪرڻ ۾ پنهنجو بخت
آزمائيندا. راڻي قلعي ٻاهران پيل پير
تي اُجڙو ڏونڪو هنيو جو ڪاڪ جا ڪِنارا
۽ لڊاڻ جو شهر گونججي ويو. اجا
گهوڙا ٻڌي ٻيٺا ئي مس تہ سيڪاريل
نوڪرياڻي "ناتر" اچي نڪتي. پڇيائين
کين سمجهايائين تہ مومل جي پچر
چڊي ڏين، پر چئني يارن هڪ آواز
تي چيس تہ "ڪاڪ آيا آهيون نہ مومل
حاصل ڪنداسين." پوءِ ناتر کين منجهيل
سٽ سلجهائڻ لاءِ ڏنو. راڻي اُن سُٽ
کي ڪاتيءَ سان ڪٽي اُن مان گل ٺاهي
کٽي گهوڙي کي پاتو، باقي ٻين ويلي
سٽ سلجهايو.

ٿوري دير کان پوءِ ناتر ڪاٺو ڪٽائي
اچي سندن آڏو رکايو. ٽي جٺا تہ ٽڪڙا
ٿي ڪاٺي ڏانهن وڌيا پر راڻي آيل ڪاٺي
مان ٿورو ذرو کڻي ڪتي کي ڏنو، جڪو
کائڻ سان مري ويو.

ناتر پوءِ بہ اٽڪلون ڪيون. پر سندس
هڪ بہ اٽڪل نہ هلي. آخر کين چيائين
تہ جي مؤمل سان مِلڻو آتوَ تہ مون سان
هڪُ هِڪُ ٿي هلو. ۽ جو ناتر سان گڏ

هليا. پر اٽڪل ڪري ناتر وات تي ڪانڌُن
ڳُم تي ويئي جنهن ڪري هوُ مُنجهي
پيا ۽ پويان پير ڪري پُٺِتي موٽيا.
چوٿين رات ناتر راڻيءَ کي ساڻُ ڪري اَڳتي
هلي. راڻي يارن کان حال احوال ورتو هو
تنهن ڪري هن ناتر تي اَکِ رکي، وات
تي جيئن ئي ناتر اَٽڪل ڪري پڇڻ لڳي
تہ راڻي ڪٿي چوٿيءَ کان ورتُسِ، نيٺ راڻو
مومل جي ڪمري ۾ پهتو. اُتي
هِڪَ جهڙيون سَتَ ڪتون ڏسي هُن سمجهيو
تہ اِن ۾ بہ ڪو راز آهي جو هڪ جَهڙيون
ڪتون پِيَلَ آهن. سو لڪُڻ سان جيئن هڪ
ڪت تي زور ڏنائين تہ هنڌ وڃي هيٺِ
ڪريو، آهڙيءَ طرح سيني ڪتُن
کي آزمائيندو سچي ڪت تي اَچي ويٺو.
ناتر پوءِ ڪيس هڪ ٻئي ڪمري ۾
وٺي آئي جتي ڪيترئيون سُهڻيون
ڇوڪريون، هڪ جيڏيون، هڪ جهڙيون،
هڪ جهڙن ڪپڙن ۾ ۽ هڪ جهڙا
هار هٿن ۾ کنيو بيٺيون هيون. ناتر
راڻي کي چيو تہ هِنن ڇوڪرين ۾ مومل
بہ آهي. پر هِنن ڇوڪرين مان جنهن
جي تو ٻانهن پڪڙي تُنهنجي شادي اُن
سان ٿيندي.

راڻو مُنجهي پيو تہ مومل ڪهڙي
آهي. ايتري ۾ هِڪُ ڀونئر هڪ ڇوڪريءَ
جي وارن مَٿان ڦِرڻ لڳو، جنهن مان
راڻي سمجهيو تہ اُها خوشبودار وارن واري
ڇوڪري ئي مومل ٿي سگهي ٿي. راڻي
اَڳتي وڌي وڃي اُن ڇوڪريءَ جو هٿُ
پڪڙيو ۽ مومل ڳلن جو هار ڪڍي راڻي
جي ڳچيءَ ۾ وڌو. خوشيون ٿي ويون ۽
ٻنهي جي شادي ٿي ويئي.

راڻي جا دوست پنهنجي هارَ ۽ راڻي
جي سوڀَ تي سڙي ويا ۽ ڪاوڙ ۾
اَچي روانا ٿيا. راڻو اُتي مومل سان ماڙيءَ
تي رهي پيو. ٿورن ڏينهن کان پوءِ همير
سومري کي بهانو ڪري راڻي مينڌري
کي پاڻ وٽ گهرائي ورتو ۽ راڻي کي
آهڙو ڪمُ ڏنائين جيئن هوُ مومل سان
مِلي نہ سگهي. مگر راڻي کي ڪِٿي ٿي
مانِ اَچي. سو هوُ لِڪَ-چوريءَ ڪاڪَ
ڏانهن هليو ويندو هو ۽ مومل سان مِلي
جلد واپس هليو ايندو هو.

راڻي جي جُدائيءَ ۾ مومل اُداس
رهندي هئي. هر رات راڻي جي راهہ نِهاريندي
هئي. شاہ صاحب اِنجو ذڪر هِنَ ريت ڪيو
آهي :-

شمع ٻاريندي شب، پرهہ ٻاڪون ڪيڏيون
موٽ مران تي مينڌرا، راڻا ڪارڻ رَبَ،
تنهنجي تات طلبَ، وينون ويني آهيان.

مومل راڻي جي جُدائيءَ ۾ ڪڏهن
ڪڏهن پنهنجي وڏي ڀيڻ سومل کي
راڻي جو لِباس پهرائي گڏ سُمهاري
ڇڏيندي هئي. هڪ رات راڻو جيئن
ماڙيءَ تي اَچي پهتو، تہ ٻئي ڀينرون
گڏ سمهيون پيون هيون. اوندهہ ۾
راڻو سومل کي سُڃاڻي نہ سگهيو ۽
ڪيس مرد سمجهي، ڪاوڙ ۾ اَچي، پنهنجو
لڪُڻ مومل جي پَرِ ۾ رکي واپس عمرڪوٽ
هليو ويو.

صبوح جو مومل پنهنجي پَرِ ۾ راڻي
جو لڪُڻ ڏسي سمجهي ويئي تہ راڻو ڪاوڙ
۾ هليو ويو آهي. پوءِ تہ راڻي کي ريجهائڻ

ڇڏيائين. ڇن جي ديڇاريندڙ رڙين کان وڏا
ڏا سورڇبہ بہ ڏکي ويندا هئا. ماڙيءَ
ي ڇڻن ڪندڻ تي شينهن بيحاري
ڏيائين. جيڪي هر وقت گجگوڙ پيا ڪندا
ئا. باغ کان پوءِ جادوءَ جو هڪ تلاءُ
ڻ جوڙايائين جنهن جي ڏسڻ سان پڻ خوف
و ٿيندو هو. ماڙيءَ جي هڪ ڪمري
سب ڳاڙهون ڪٽون ريشمي هنڌن سان
ائي ڇڏيائين، ڇهہ ڪٽون ڪچي سٽ سان
ڳمل هون ۽ انهن جي هيٺان اونها
وه کوٽيل هئا. جيڪڏهن ڪو بہ ماڻهو انهن
ن ڪنهن بہ هڪ کٽ تي وهي تہ کوہ ۾
جي ڪري.

ڇڏهيس ڪاڪ نديءَ جي ڪناري
ي اِهو جادوءَ جو ڪيل تيار ٿيو تڏهن
سومل مُلڪن ۾ اهو پڙهو گهمايو تہ جيڪو
هزادو باغ مان لنگهي سلامت مومل
ت پهچندو تنهن جي شادي مومل
ان ٿيندي، بيءَ حالت ۾ ڪيس پنهنجي
ال ۽ سامان تان هٿ کڻڻو پوندو. مومل
ي سونهن مُلڪان ملڪ مشهور هئي، ان
ڪري ڪيترا ئي بادشاھ ۽ شهزادا ڌن
ولت ساڻ کڻي مومل کي حاصل ڪرڻ
و لڏائي جي شهر ۾، جتي مومل جي ماڙي
ئي، اُتي ايندا هئا.

اُن وقت عمر ڪوٽ جو بادشاهہ همير
ومرو هو. همير جا ٽي وزير هئا، راڻو
سنڌرو سوڍو، ڏنئرو ڀٽي ۽ شينهڙو تماچاڻي.
ي سڀ بهادر ۽ عقلمند هئا، پر راڻو سڀ
ڪنهن ڳالهہ ۾ ٻين کان وڌيڪ هو. سندس
ڀڻ وري همير جي رال هئي.

هڪ ڀيري مومل جي واکاڻ ٻڌي چارئي
سنيري اوڏانهن هليا. اُتي قلعي ٻاهران
ڏٺائون تہ هڪ سائي زار زار پيو روئي.
ان کان حال احوال وٺڻ تي معلوم ٿين تہ
اهو بہ ڪنهن ملڪ جو شهزادو هو پر مومل
جي سونهن تي موهت ٿي ڪن کي حاصل
ڪرڻ لاءِ آيو هو پر پوءِ پنهنجو مال اسباب
ٺڳرائي ائين اڄ اِن حالت ۾ هو.

سائيءَ جون ڳالهيون ٻڌي هنن چئن
يارن بہ فيصلو ڪيو تہ هو پهرين
مومل کي حاصل ڪرڻ ۾ پنهنجو بخت
آزمائيندا. راڻي قلعي ٻاهران پهل پير
تي اُجڙو ڏونڪو هنيو جو ڪاڪ جا ڪنارا
۽ لداڻ جو شهر گونججي ويو. اتا
گهوڙا ٻڌي بيلا ئي مس تہ سيڪاريل
نوڪرياڻي ”ناتر“ اچي نڪتي. پهريائين
ڪين سمجهايائين تہ مومل جي ڀچر
ڇڏي ڏين، پر چئني يارن هڪ آواز
ٿي چيس تہ، ”ڪاڪ آيا آهيون تہ مومل
حاصل ڪنداسين.“ پوءِ ناتر کين منجهيل
سٽ سلجهائڻ لاءِ ڏنو. راڻي اُن سٽ
کي ڪاتيءَ سان ڪٽي اُن مان گل ڳاهي
ڪٽي گهوڙي کي پاتو، باقي ٻين وڃي
سٽ سلجهايو.

ٿوري دير کان پوءِ ناتر ڪاڏو ڪٽائي
آچي سندن آڏو رکايو. ٽي جڻا تہ نڪرا
تي ڪاڏي ڏانهن وڌيا پر راڻي آيل ڪاڏي
مان ٿورو ذرو کڻي ڪتي کي ڏنو، جيڪو
ڪائڻ سان مري ويو.

ناتر پوءِ بہ اڪيلون ڪيون. پر سندس
هڪ بہ اٽڪل نہ هلي. آخر کين چيائين
تہ جي مومل سان ملڻو آهي تہ مون سان
هيڪُ هيڪُ ٿي هلو. ۽ هو ناتر سان گڏ

ريت آهي:

راجا نند نالي گرجر ذات جو هڪ راجا سنڌ جي ماڻيلي واري پاڙي تي حڪومت ڪندو هو. راجا کي ٻن ڳالهين جو ڪافي شوق هو - هڪ دولت ڪٺي ڪرڻ ۽ ٻيو شڪار ڪرڻ. هڪڙي ڀيري راجا نند شڪار ڪندي پنهنجو گهوڙو هڪ سوئر جي پٺيان ڪٽي ڇڏيو جيڪو ڀڄندو وڃي درياه ۾ گهڙيو. عجب جي ڳالهه اِها جو جيئن سوئر وڃي درياه ۾ اڳتي وڌندو، تيئن درياه جو پاڻي سُڪندو وڃي کيس رستو ڏيندو. اڳيان سوئر پٺيان راجا. نيٺ ٻئي وڃي درياه جي ٻيءَ پَرِ پهتا. پويان درياه اڳي جيان وهندو رهيو.

راجا ڏاڍي ڪوشش سان نيٺ سوئر کي ماريو ۽ اِهو ڏسڻ لاءِ ته سوئر جي ڪهڙي عضوي جي ڪري درياه جو پاڻي سُڪندو ٿي ويو، هن سوئر جا ٽُڪر ٽُڪر ڪري پاڻيءَ ۾ وجهي اُنجي پَرکَ ڪندو ويو، نيٺِ کيس معلوم ٿيو ته سوئر جي ڏند ڪري درياه جو پاڻي سُڪندو ٿي ويو، يعنيٰ اها ڪرامت سوئر جي ڏند ۾ هئي.

راجا نند اُهو جادوءَ وارو ڏند ڪٺي پنهنجي راجڌانيءَ ۾ آيو ۽ اُنجي مدد سان پنهنجو سمورو خزانو ڪٺي درياهه ۾ پوريو ۽ اتي اهو سلامت سمجهو.

راجا نند کي ست ڌيئر هيون جن ۾ سومل سيني کان وڌيڪ سياڻي هئي ۽ مومل سيني کان سهڻي هئي. راجا نند جو سيني کان وڌيڪ مومل ۾ موهه هو. کيس ڏاڍو پائيندو هو. سو هن اهو جادوءَ وارو ڏند مومل کي سنڀالي رکڻ لاءِ ڏنو. پر کيس اها ڪونه ٻڌايائين ته اِن ڏند ۾ ڪهڙو راز رکيل آهي.

هڪڙي جادوگر کي پنهنجي جادوءَ رستي ڄاڻ پئي ته جادوءَ جو ڏند راجا نند وٽ آهي. هن اهو حاصل ڪرڻ لاءِ راجا جي محل ڀاهران سين هڻي ۽ ڪنهن نموني مومل کان اهو ڏند حاصل ڪيو، راجا نند ڪنهن ڏينهن پنهنجو خزانو ڏسڻ لاءِ جڏهن مومل کان اهو ڏند گهريو ته مومل کيس سچو احوال ڏنو ته هن کيئن اهو ڏند هڪ فقير کي ڏيئي ڇڏيو. فقير ته ان ڏند جي مدد سان راجا جو سمورو خزانو، جو درياه جي پيٽ ۾ پوريل هو، سو ڪٺي جيڏانهن جو هو اوڏانهن هليو ويو.

راجا نند پنهنجو خزانو ائين لٽجي وڃڻ جو ٻڌي ڏاڍو ڪاوڙيو ۽ هن مومل کي مارڻ لاءِ تلوار ڪنئي، تنهن تي سندس سياڻي ڌيءَ مومل کيس چيو ته بابا توکي ملڪيت کپي يا مومل جي جان؟ مان توهان کي ملڪيت واپس وٺي ڏيندس. تڏهن راجا جو غصو لٿو.

مومل ڪاڪ محل نديءَ تي هڪ ماڙي ٺهرائي، پنهنجي ڀينرن ۽ ساهيڙين سان اچي اُتي رهي. مومل کي جادوءَ جي ڄاڻ هئي هن هوشياري ڪري ماڙي جي چوڌاري جادوءَ جي زور تي گلن ڦلن جا باغ رکايا جنهن جي وچان هڪ سوڙهو رستو مومل جي ماڙيءَ ڏانهن ٿي ويو، رستي جي ٻنهي پاسن کان جادوءَ جا خوفناڪ جانور ٻيهاري

شاه جي سورمي : مومل

ڊاڪٽر نارائڻ پارتي

لوڪ ڪهاڻين ۾ تنهن وقت جي جنتا پنهنجي سورمن، پنهنجي دل پسند شخصن کي اياريو آهي. پوءِ اهو دودو هجي يا راءِ ڏياچ. اهڙيءَ طرح پيار ۾ سک، دک ۾ سک. وڇوڙي ۾ گڏجاڻي کي ڪٿي عام شخص پنهنجي دل پسند نائڪن کي پنهنجي ڍنگ سان پڻ پيش ڪيو آهي. تاريخي، سماجڪ، ڌرمي، سورمن، سورمين کي پنهنجي روزاني زندگيءَ جو هڪ حصو بڻايو آهي. ڪنهن زماني جي نائڪن، نائڪائن يعني سورمن ۽ سورمين کي ڪٿي عام انهن کي ڳاتو ۽ دهرايو. شاه لطيف ڀٽائي پنهنجي سفر ۾ جدا جدا هندن، شهرن جو سفر ڪندي اهي ڳالهيون ٻڌايون. هن صاحب انهن ڪٿائن، بيانن کي پنهنجي شعر دواران ظاهر ڪيو ۽ اهي ڪهاڻيون امر ٿي ويون. انهن ڪهاڻين ۾ آيل نائڪن ۽ نائڪائن کي شاه صاحب امر ڪري ڇڏيو. اهڙا نائڪ آهن، چنيسر، راڻومينڌرو، پنهون، راءِ ڏياچ، ميهار وغيره ۽ نائڪائون آهن، ليلا، مومل، سسئي، سورٺ، سهڻي، مارئي وغيره. شاه لطيف صاحب جڏهن اهي آکاڻيون ٻڌيون تڏهن هن پنهنجي ڪلام ۾ اهي ڪهاڻيون سڌيون سٽيون ۽ سلسليوار ڪونه ڏنيون، بلڪ انهن جي ڪن واقعن جو شعر ۾ ذڪر ڪيو آهي.

انهن ڪهاڻين کي پهريون دفعو ڊاڪٽر هوتچند گربخشاڻيءَ کوج ڪري انهن ڪهاڻين کي مڪمل طور ۽ سلسليوار نموني پيش ڪيو. سنه ۱۹۲۳ ۾ جڏهن ڊاڪٽر گربخشاڻي جي سوڌيل سنواريل شاه جو رسالو ڀاڱو پهريون ظاهر ٿيو ته اُن ۾ جدا جدا سرن جي اڳيان انهن جي سمجهاڻي ڏيندي ڊاڪٽر صاحب سُر سهڻي ۾ سهڻي ميهار جي آکاڻي تاريخي پس منظر سان ڏني. اهڙيءَ طرح سُر مومل ۾ مومل جي آکاڻي، سُر سسئي ۾ سسئي پنهون جي آکاڻي، سُر مارئيءَ ۾ عمر مارئيءَ جي آکاڻي ڏني آهي. اڳتي هلي انهن ستن ڪهاڻين جو مجموعو "روح رهاڻ" جي نالي سان ظاهر ڪيو.

اڳتي هلي پروفيسر رام پنجواڻي انهن ستن ڪهاڻين کي ناٽڪي روپ ڏيندي 'سنڌ جا ست ناٽڪ' نالي سان ڪتاب ظاهر ڪيو.

هت ذڪر آهي مومل جو، ڪهاڻي هن

نالو : ڊاڪٽر نارائڻ پرياڻي "پارتي"
ڄمڻ، تاريخ : ڪنبر، ضلع لاڙڪاڻو، سنڌ: ۱-۱۰-۱۹۳۲
ڇپايل ڪتاب: دوجهالو، سنڌي لوڪ ڪهاڻي، لوڪ گيت، سنڌڙي ٿي ڳائي، شرت بابو وغيره
انعام : ڪيترا ئي ساهتڪ انعام ۽ سنمان.
پيشو : چيف ايڊيٽر سنڌي ٽائيمس اخبار.
اتو : 56, Hiro Housing Society, opp. Old Telephone Exchange ULHASNAGAR-3

آهي. جتان کين سماج جي شيوا ڪرڻ
وارن سنستائن کي گهٽي مدد، پلاٽ
وغيره پڻ ملندا آهن. عجب اِهو آهي
ته پڙهيل ڳڙهيل زالن جون سنستائون پڻ
لنچ يا ٽي پارٽي رکي تين ٽُڪلي جو ڪم
ڪري گيهر ڪارائي ان ميڙ کي سڏين سوشل
ورڪ! ڪنهن يا ڪن زالن کي سوشل ورڪ
ڪرڻ جو شوق هوندو ته ساهڙين کي ساڻ
ڪري ڏات لڳل ۽ پڙت پريل اچي
اوچي ساڙهي پهري اِسپتال ۾ موسميون
وراهندي ۽ پوءِ فوٽو ڪڍائيندي، ته مان
سوشل ورڪر آهيان!

ٿوري ۾ ائين ڪٿي چئجي ته ورهاڱي
کان اڳ زال ۽ مرد جي جيون جيئڻ جي
طريقن ۾ تفاوت هو پر هاڻ جيڪي مرد
ڪري ٿو سو زال به ڪري ٿي. ورهاڱي کان
اڳُ حيدراباد جي هڪ جج پهرين زال
هوندي ٻي شادي بمبئيءَ ۾ اچي ڪئي ته
واپس موٽندي اِسٽيشن تي ڪيس ڪارا
جهنڊا ڏيکاريا ويا هئا. هتي ته زال ٻار
ڇڏي وڃي ٻئي مرد سان وڃي ٿي ويهي
تڏهين به هلي ٿي وڃي ۽ ڪير آڱر به
ڏانهس نه ٿو کڻي! مطلب ته سنڌي مرد ۽
سنڌي زال جي جيئڻ جي نموني ۾
گهٽو فرق ئي نه رهيو آهي! ٿي سگهي
ٿو ته ورهاڱي کان اڳ حيدراباد جي
پڙهيل طبقي سان ۽ ورهاڱي بعد بمبئيءَ
جي فضا ۾ مونکي ڪجهه ٻيءَ طرح
جون زالون ئي ڏسڻ ۾ آيون هجن پر
تڏهين به جيئڻ جي نموني ۾ فرق ۽ گهٽو
فرق ضرور آيو آهي!

ٻيو به هڪ فرق آهي. سنڌ ۾ حيدرآبادي
زالون ڪاليجي سکيا وٺنديون هيون ۽
گهٽي ڀاڱي بي. اي. پاس ڪنديون هيون.
هتي اچي اُهي ساڳيءَ طرح بي. ڪام يا
بي. ايس. سي. يا وڌ ۾ وڌ ايم. اي. سي.
يا ايم. اي ڪن ٿيون.

پر اُتي سنڌ ۾ فقط شڪارپور ۾ ڪاليج
هو ۽ اُتي ايڪڙ ٻيڪڙ تمام ڪي ٿوريون
ڇوڪريون ڪاليجي وديا وٺنديون هيون.
هتي اچي غير حيدرآبادي ڇوڪريون
حيدرآبادي ڇوڪرين کي تمام گهٽي گوءِ
ڏيئي ويئون آهن! مون وٽ اِسڪول ۾
ڏوڏيچا پينڙ پڙهنديون هيون. اَڄ اميريڪا
۾ هڪڙي ڊاڪٽرياڻي (ڪئنسر اسپيشلسٽ)
آهي، ٻي رسرچ ڊپارٽمينٽ ۾ ڊئريڪٽر
آهي، ٽين چارٽر اڪائونٽنٽ آهي، چوٿين
هتي آرچيٽيڪٽ آهي. ان طرح مسز اندُر
ڪيسواڻي پريس هلائيندي آهي، اِندرا
جئسنگهه سپريم ڪورٽ جي وڪيل آهي،
سرلا شجان آسٽريليا ۾ پروفيسر آهي.
گوسوامي برهمانند جي ڌيءُ چندرا جا هينئر
مسز شرما آهي، سنگيت يونيورسٽيءَ ۾ هيڊ
آف ڊپارٽمينٽ طور رهي چُڪي آهي. ان
طرح اُهي هر قسم جي ۽ هر ڪيتر ۾ اوچي
تعليم وٺي تمام وڏا عهدا ماڻي رهيون آهن!

❖❖❖❖❖❖❖❖

ڏين ٿيون. ٻشي آهوڇا ريڊيو ۽ ٽي. وي.
ني اچي ٿي، مسز شيلا وڄيه پاريون
ڪئسيٽس پرائين ٿيون، آنيلا سُندر نِرتيه
ناٽڪائون پيش ڪري ٿي، مسز مينو
پرڪاش ٽڏاٽي بزنيس ڪري ٿي، راني
ڪرنا سرڪاري ۽ سنٿائن پاران اوُچ
نِرتيڪار طور اِنعام حاصل ڪري ٿي.
(مان نمام ٿورا ناﻻ مثال طور ڏيان ٿي
ڇاڪاڻ تہ ياداشتون پيش ڪرڻ هِن لبکہ جو
مقصد ڪنهي.)

هِڪ ٻاسي ڪيترين زالون ترقيءَ
جي راهہ تي قدم وڌائي رهيون آهِن
تہ ٻئي پاسي ماڊرن بڻجڻ جي بهاني
ڪي زالون اُلٽي راهہ پڻ اپنائي رهيون
آهِن. اُنهن مان ڪي انهن وِندُر جا وسيلا
بہ سِنڌ کان فريل ڳولبا آهِن. هر هنڌ
زالن جون ٽولبون ڪِٽي ٽاهي پارٽيون ڪن
ٿيون. بمبئيءَ جي ڪولابا ۾ رهندڙ زالون
ڪلب ڪِٽي، هولبل ڪِٽي، نبرن ڪِٽي،
منڇهند ڪِٽي، ڊِنر ڪِٽي، ايوننگہ ڪِٽي
اچڙيءَ ريت گهڻين ڪِٽيز جون ميمبرس
ٿي گڏجي کِلن کائين ٿيون. ڪي ورِي
رمي کيلڻ جا پنهنجا پنهنجا گروپس
ناهيندڙون آهِن.

هِتي زالن شادي مُراديءَ ۾ زبردست
ڏيکاءُ ڪرڻ شروع ڪيو آهي. لکين رپيا
خرچي مېندي پارٽي ۽ سنگيت پارٽي وغيره
ڪري ڏيکَ وٺَ جي مرض ۾ وڌيڪ مُبتلا ٿي
ويئون آهِن!

فئشنيبل ڪپڙا لٽا پائڻ ۾ پڻ
سنايبلي لڳي پيئي آهي جنهن ڪري سِنڌ
ڀاري سادگيءَ کي سِنڌي زال تِلانجلي ڏيئي
ويئي آهي!

مهمان مڙو اچڻ يا گهرائڻ تي انيڪ
ڪِنراڳہ شروع ٿي ويا آهِن! ڏيکاءَ ۽
شاهوڪاريءَ جو نُماءُ ڪرڻ ۾ اُنهن
مان ڪي زالون هِڪ ٻئي سان شرط پچائي
رهيون آهِن. ڪنهن کي مانيءَ تي گهراءِ
تہ ٻہ ٽي ترڪ چيزون، ٻہ ٽي ڀاڄيون،
گوشت ڪباب واريون پڻ ٻہ ٽي ڊِشز،
سلاد جا ٻہ ٽي قسم، مِٺي چيز جا ٻہ
ٽي نمونا، ڪا بيڪ ٿيل ڊِش تہ ڪا
چائنيز ڪا ليبنز تہ ڪا اسپئنيش!
مهمان نوازي هنومان جي پُڇ وانگر
وڌنهي ٿي ويئي آهي! نہ رڳو گهڻيون
چيزون تيار ٿيون ڪيون وڃن پر ميز
۽ ٿالهين جي سينگار جي رواج ۾
جپاني چيني پيالا چمچا ڏيکارڻ جو پڻ
نُماءُ ٿِئي ٿو!

هِتي زالون گهرن ۾ ڪنراڳي لنچ
۽ ڊِنر ڪن پر هوٽلن ۾ پڻ لنچ ڊِنر
جا پروگرام ٿيون ڪن. مطلب تہ هِتي
هِند ۾ توڙي هِندستان کان ٻاهر وِلائتن
۾ ڪي سِنڌي هِندو زالون پنهنجو وقت
فضول ڳالهين ۾ ئي ٿيون وڃائين.
آسودگيءَ ڪري اَج سِنڌي زال عيش آرام
۽ فرحت واري زندگي گذاريندي، ڪِٽي
پارٽين ۽ رمي رمڻ ۾ ئي پنهنجو وقت
وِڃائي ٿي.

ڪجهہ سال اڳہ مان حيدرآباد دکن
ويئي هُيس. اُتي ڏٺم تہ عهدا سنڀاليندڙن
توڙي واپارين جون زالون صحيح نموني
۾ پنهنجو وقت خرچ ڪنديون ڪن. هِندستان
۾ هر جاءِ ڪي پنهنجي راجيہ سرڪار

اُنهن خاص مُلڪن ۾ نه پر سنسار جي هر
مُلڪ ۾ وڃي هر چيز جو واپار ڪيو. پهرين
سنڌي صرف هيرن ۽ ڪپڙي جو ئي واپار
ڪندا هئا، پر هاڻ اُهي هر شيءِ جو واپار
ڪرڻ لڳا. پهرين صرف حيدرآباد جا
سنڌ ورڪي ئي واپار سانگي ٻاهر ويندا
هئا، پر هاڻ سنڌ جي هر شهر ۽ هر ڪُنڊ
جا ماڻهو ولائتن ۾ وڃي واپار ڪرڻ
لڳا. نتيجي طور واپارين جون زالون سون
۽ هيرن ۾ پاڻ تورڻ لڳيون! واپارين
جون ڌيئون گهر ۾ ٺهيل بار ۾ ويهي
ڪاڪٽيل ناهڻ لڳيون ۽ هال ۾ مرد
سان گڏ ويهي ڊنر کائڻ لڳيون. سنڌ ۾ مرد
محفل ڪندا هئا ته گهر سان گڏ ٺهيل
اوطاقن ۾ ويهندا هئا. زالون اِنهن محفلن
۾ شامل ڪين ٿينديون هيون.

سنڌ ۾ مُشاعرا ٿيندا هئا ته اُنهن ۾
صرف مرد شامل ٿيندا هئا، جي غزل چوندا
يا ٻُڌندا هئا. زالن کي غزل، رچڻ- ڳائڻ يا
ٻُڌڻ جي موڪل نه ملندي هئي. هتي
هندُستان ۾ رڪمڻي ڇتاڻي غزل رچيندي
آهي ۽ سُلا اُچا غزل جوڙي غزلن جا مجموعا
ڇپائيندي آهي ۽ ڪملا جهانگياڻي غزل
ڳائيندي پڻ آهي.

سنڌ ۾ هڪ ٻه ليکڪائون مس هيون
ڳُلي ڪرپالاڻيءَ جهڙيون پر هند ۾ گهڻيئي
ليکڪائون ۽ شاعرائون آهن!

سنڌ ۾ زال کي سنڌي کاڌو ئي رڌڻ
ايندو هو. هتي سنڌي زال جنهن مُلڪ ۾
رهي ٿي اُن مُلڪ جو کاڌو کائي به ڄاڻي ۽
رڌي به ڄاڻي ٿي. ڪيس اسپين جو پزا
ناهڻ به اچي ٿو ته چائنيز سوويٽ ۽ ساور

ناهڻ به اچي ٿوا هوءَ نانخطائي به ناه
ٿي، نان ڪيڪ ۽ بسڪيٽ به پچائ
ڄاڻندي آهي، ۽ چاڪليٽ به ناهي ڄاڻ
ٿي.

سنڌي واپاري لوڪومل اِسپتال لاءِ ڪرو
دان ڪندو ته سندس زال جسي ٻائي
پنهنجو نالو ۽ ٻت اُڪرائي سگهي ٿي ۽ پو
جسلوڪ اسپتال ٺهي وڃي ٿي. اِندِ
ڌوداساڻي گُذر ڪري ويو ته سندس
زال لڇميءَ پنهنجي پتيءَ جي برپ
ڪيل دان ڏيڻ واري ريت قائم رکي
اِن لئڪس نالي سان آديپور، بمبئي ۽
پوني ۾ اِسپتالون ٺهرايون. اِنِ اِندر جي
نالي پليان ۽ لئڪس لڪشميءَ نالي جو
ئي نمونو آهي. ساڳئي وقت لڪشميءَ
پنهنجي پٽ سميت گهوٽ وارو واپار وڌائي
سؤڻو ڪري ڇڏيو آهي!

هندُستان ۾ اچي سنڌي ڇوڪريون ۽
زالون گهڻي ڀاڱي آفيسن ۾ وڃي رواجي يا
اوچي پد واريون نوڪريون ڪن. ڪي آهن
جي پئجاما ڪُڙتا سُبارائي وِڪڻن ٿيون.
ڪي ٽرئولنگ ايجنسيون هلائين ٿيون،
منهنجون گهڻيئي شاگرديائيون اِنجنير
آهن، ڪي اميريڪا ۾ ڊاڪٽريائيون آهن،
ڪي ريسرچ ڊپارٽمينٽس ۾ آهن، ڪي
آسٽريليا ۾ پروفيسريائيون آهن. مطلب ته
ولايتن ۾ يا هتِ هندُستان ۾ سنڌي زال هر
ڪيتر ۾ ڪم ڪري ٿي.

ريتا شاهاڻي ۽ ڪملا گوڪلاڻي ساهتڪ
سيمينارن ۾ حصو وٺن ٿيون ۽ ساهت جي
هر ڪيتر ۾ اڳريون رهن ٿيون. ڀڳونتي
ناواڻي، ڪملا ڪيسواڻي سنگيت پروگرام

سنڌيل يا مِڪسڊ آچار مُربا ۽ مُند مُند ۾ پيا لهندا هئا. ننڍن ساوَن صوفن مان مُربو ٺاهڻ لاءِ هرهڪ جي گهر ۾ چانديءَ جي صوفٽي هوندي هئي، جنهن سان صوف جي ڪَريڻ وارو حصو ڪڍي ڇڏبو هوا گُلاب جا گُل گهٽا يڪرن ته گُلاب جو پاڻي گهر ۾ ڪرنلل جي مدد سان ڪڍبو ۽ جي موتيي جا گُل تين ته موتيي جو پاڻي. هِي چِيزون شربت ۾ وجهڻ لاءِ ڪم ايندِيون هيون. جونئن ۽ پار ٻچي کي کنگهه، ليسُ يا ٽپُ ٿِئي ته اُن لاءِ ڇوورقي عرق ۽ گهر ۾ ڪڍبو هو. پار لاءِ پنڙ ٺاهڻ يا اَکين لاءِ سُرمو پيهڻ جو ڪمُ بہ ٿيندو هو. اِن طرح گهر جون زالون پارهوٺي وُڏل رهنديون هيون. اَهڙن ڪمن وقت پاڙي اوڙي واريون مدد ڪنديون هيون. هِڪ گهر ۾ پاپڙ ٺِهن ته پاڙي جون سڀُ زالون پنهنجا چڪلا ويلڻ کڻيو اينديون هيون، بس ڪلاڪ ڏيڍ ۾ ۽ سير پاپڙ اِ ٺين ويلجي ويندا هئا!

ٽولريءَ تي ويهي زالون آڳٽ مڙهينديون هيون، گِدرن جا بِج چِلينديون هيون، چادرُن يا ٿوالن جي ڏاڻن جي جهالر لاهينديون هيون يا ڏيڻن جي شادين لاءِ آرِ سان لپائي ڪور يا قوني جا ڪور ۽ پرت پري چادرون ۽ وِهاڻي هون جتون تيار ڪنديون هيون.

سماجڪ طرح زال پنهنجي مُڙس جو نالو ڪين وٺندي هئي، ڪن سان هميشه لوهان ڪري ڳالهائيندي هئي ۽ ٻارن ۽ مڙس جي شيوا ڪرڻ پنهنجو ڪرم سمجهندي [illegible] پڻ پنهنجيءَ زال جو نالو نه [illegible]ي ماءُ سڏي ساڳس عزت

۽ پيار سان هلندو هو. ننڍي عمر ۾ هڪ ٻئي جو ساٿ نِڀائيندا هئا ۽ ڪهڙيءَ بہ حالت ۾ طلاق ڪين وٺندا هئا.

پر وِرهاڱي بعد زال جو اُٿڻ ويهڻ، رنگُ روپ، رهڻ ڪرڻ، سوچڻ ويچارڻ جو ڍنگُ صفا بدلجي ويو! وِرهاڱي بعد گهر جي گُذران لاءِ ڇوڪريون آفيسن ۾ وڃڻ لڳيون ۽ اوچ تعليم وٺڻ لڳيون. سنڌ ۾ ڇوڪري يا زال اَڪيلي ٻاهر ڪين نِڪرندي هئي. پر هندُستان ۾ ڇوڪريون زالون اَڪيلي ٿي سفر ڪري لوڪل ٽرين يا اِسڪوُٽر تي چڙهي آفيس وڃڻ لڳيون ۽ شام جو دير تائين گهر کان ٻاهر ڪم ڪرڻ لڳيون. اَڻ پڙهيل زالون گهرن ۾ ڪپڙا، پاپڙ، ڪچريون ۽ وريون ٺاهي، پري پري وَڃي وِڪڻڻ لڳيون. سنڌي مردن ڪارخانا ۽ فرمس کوليون ته زالون وڏا عهدا بہ ماڻڻ لڳيون.

سنڌ ۾ حيدرآباد جا سنڌ ورڪي هندُستان کان ٻاهر سينگاپور، هانگ ڪانگ، جپان ۽ جاوا ويندا هئا ۽ شڪارپور جا پائيبند پنهنجين هنڊين جي ڌنڌي لاءِ بغداد، بصري ۽ ايران ڏانهن اُسهندا هئا.

پنهنجين طبقن جا ڪٽنب پنهنجن پنهنجن شهرن ۾ ئي رهندا هئا. حيدرآبادي زالون اِطلس ۽ بخمل جا کپڙا پائي لڏنديون هيون ۽ شڪارپوري زالون مانهہ جون وڙيون گهوٽي سگهاريون رهنديون هيون. پر وِرهاڱي کان پوءِ هند سرڪار ٻاهران پئيسو آڇڻ ٿي نہ ڏِنو. انڪري سنڌ ورقي پنهنجا ڪا[illegible] ساڻ وٺي ويا.

پارپٽي ڳدواڻي ۽ گنگا ڳدواڻي شراب
جي دُڪانن ۽ وِلائتي ڪپڙي جي دُڪانن
تي پڪيٽِنگ ڪنديون هيون. اِن طرح
ڇوڪريون قومي جهنڊا وِڪڻنديون هيون
۽ سرگسِين ۾ نعرا هڻنديون ۽ هڙتائينديون
هيون ۽ رستن تي وِلائِتي ڪپڙا جلائينديون
هيون. ڪيترِيون زالون پنهنجا ڪيِر
پِياڪ ٻار هنج ۾ کڻي جيل ياترا به
ڪرڻ ويئون. جيٺي سِپاهيِملاڻي
راجنيتيءَ ۾ ڀِرو ونِي اسيمبليءَ جي
اِسپيِڪر به بڻي!

ڪراچِي، حيدراباد ۽ شِڪارپور
۾ ڪاليج کُليل هئا، اِن ڪري خاص
طرح حيدراباد ۽ ڪراچِيءَ جون ڇوڪِريون
نئين زماني سان وِڪ کڻي اڳتي وَڌِيون.
گُل جڳتياڻِيءَ ماسٽر هيروءَ کان ڊانس
سِکي ڪاليجي اِسٽيج تي
ڊِڪ گوسوامي برهمانند

جي پيٽ ۾ ڪراچِيءَ جون ڇوڪريون وڌيڪ
چُست قُرّت ۽ ائڊوانسِڊ هيون ۽ اُن کان پوءِ
حيدراباد جون ڇوڪريون. تڏهن به هوئن
رواجي طرح ڇوڪرين ۽ زالن جي زندگيِ
روزانو ساڳِي هوندي هئي ۽ سندن پوشاڪ،
وِندر ۽ سماجِڪ وهنوار مريادا اندر ئيِ
هوندو هو. شام جو ٻُڪ لڳڻ وقت داٻلي ۾
رکيل منجهند وارين مانين سان ٻاهِران ڳ
ڦرايل تيل جا پڪوڙا يا تيل جي انبڙيِ
کائِڻ جو رواج هو. مهمان مڙو آيو ته پلاءُ (
ويشڻو يا مڇِي يا پلي جو)، سنها ميٺيءَ جا
پڪوڙا يا پٽاٽي ٽِڪيون، ٽماٽي بصر ۽
بيِٽ جي سلائيسِز ۾ سُرڪو پيل سئِلڊ ۽
سائِي ڀاڄِي يا گوشت يا پٽاٽن پِيز يا
گوبِي سيئل ئيِ ناهِيا هئا. گهمڻ لاءِ وِڪٽورِيا
گاڏيءَ ۾ چڙهي ڳِدوبندر يا ساليانِي باغ
ئيِ وَڃبو هو. شادي مُراديءَ وقت مِٽن
ڀائِٽن وٽ ٽِڪي اُنهن کي ڪم ۾ هٿ وٺائِبو

سنڌي زال سنڌ ۾ ۽ هند ۾

پوپٽي هيراننداڻي

ھتي مان صرف سنڌي هندو زال جو ذڪر ئي ڪري سگهان ٿي. ورهاڱي کان اڳ مسلمان سنڌي زال ڇڙو ڇنتي پيل هئي. هوءَ تعليم کان محروم رهي پڙدي اندر ئي زندگي گذاريندي هئي. ورهاڱي بعد ڪن ڳهرن يا طبقن ۾ سنڌي مسلمان زال گهڻي ترقي ڪئي آهي. هاڻ سنڌ ۾ جڳ مشهور عابده پروين ڪلاسڪي اردو غزل ۽ سنڌي ڪلام ڳائي ٿي ۽ ادي زرينا بلوچ لوڪ گيت ڳائي ٿي (جنتوڪيڪ اسلام ۾ خدا جي ثنا کان سواءِ راڳ ڳائڻ کي ڪفر ڪري ڀيبو ويندو آهي). محترما محتاب راشدي انسٽيٽيوٽ آف سنڌيالاجي جي ڊائريڪٽر انچارج رهي چڪي آهي. سنڌ ۾ ئي هڪ عورت اردوءَ ۾ سنڌي جيون بي ناٽڪ لکي ٽي.وي. تي پيش ڪري ٿي. محتاب، محبوب ۽ ثميره زرين جهڙيون سنڌ جايون ڪهاڻيون ۽ سفرناما لکن ٿيون ۽ حميدا کهرو سياست ۾ ڀاڱو وٺي ٿي....

تڏهن به سنڌ ۾ رهندڙ سنڌي زائفائن بابت گهڻي ڄاڻ نہ اٿم اِن ڪري اُنهن تي قلم نٿي هلائي سگهان.

ورهاڱي کان اڳ سنڌ جي هندو زال کي راج رشي ديارام گدومل، ساڌو هيرانند ۽ ساڌو نولراءِ جهڙا نيڪ پرش ۽ سلجهيل دماغ وارا شخص مليا هئا جن زالن جي تعليم ڏانهن توجہ ڏيئي اسڪول کوليا ۽ زالن کي تعليم وٺڻ لاءِ همٿايو. جنهن ڪري زالن ۾ سجاڳي آئي ۽ اُهي ڪاليجن ۾ پڻ وڃڻ لڳيون. پڙهڻ جو ايترو شوق بہ زالن ۾ هو جو پروفيسر منگهارام ملڪاڻيءَ جي پتني اڪبن سچي هوندي بہ انگريزي ۽ سنسڪرت ٻوليون سکي هئي. ڪي حيدرابادي عامل ڇوڪريون لنڊن ڏانهن تعليم وٺڻ ويئون هيون. رشي ديارام جي پٽ ڪيولرام بنگال مان شري گهوش کي گهرائي هڪ چترشالا کولي هئي جتي ڇوڪرين کي معياري چترڪاري سکڻ جو وجهہ مليو هو.

مهاتما گانڌيءَ سڄي ديش جي استرين کي للڪاري ڇبو تہ ديش جي آزاديءَ خاطر پنهنجي مردن سان ڪلهو ڪلهي ملائي لڙو. اِها للڪار ٻڌي ڪئين سنڌي زالون گهرن کان ٻاهر نڪتيون. ديوي ماڪبجاڻي سرگسون ڪڍندي هئي تہ ڪملا هيرانند اخبار ۾ ليک لکندي هئي. ڪيڪي ٻيڻ لعلواڻي تقريرون ڏيندي هئي تہ

نالو	پوپٽي هيرانداڻي
جنم، تاريخ	. حيدرآباد سنڌ؛ ١٧ - ٩ - ١٩٢٤
ڇاپايل ڪتاب	؛ رنگين زماني جون غمگين ڪهاڻيون، منجهو، جيءَ ۾ جهڙي ٿي ۾ تات، جيون ڀي ترت، ميڻ زندگي آهي، تنقيدي مضمون، مان سنڌي، منهنجي حياتي ءَ جا سونا روپا ورق.
انعام	؛ ساهتيہ اڪادمي، مهاراشٽر گورو پرسڪار، آر.جي. آڏواڻي اوارڊ، انٽرنئشنل اوارڊ- اسڻ سنڌي دبئي، پريہ درشني اوارڊ.
پيشو	؛ پروفيسر (رٽائرڊ)
پتو	51, Sangeeta, Behind Telephone Bhavan, Colaba, Mumbai 400005

واتون وات، لبالب، زوران زور، ويران وير، مُنهان منهن، ڌوڪ ڌوڪان، دوس دوسان، دٻ دَٻان، چٽ چاٽ، گُس گساءِ، ماراماري، گرما گرم، ڦٽا ڦٽ، گڏ وگڏ، يڪا يڪ.

(۳) بنيادي لفظ جو سمورو ڏُهراءُ وچ ۾ ظرف سان گڏ.
رنگبرنگي، دربدر، وقت به وقت، پيڙهيءَ در پيڙهيءَ، پُشت به پُشت.

(۴) سموري ڏُهراءُ ۾ پهريان ڏُهرايل روپ ۾ اَندروني تبديل ڪرڻ :-
ڏٽي ڏوٽي، جاچ جوچ، ڇيڙ ڇاڙ، ٽينير ٽانير، ناچ نوچ، ليڪ لاڪ، سادو سودو.

(۵) اَڌورو ڏُهراءُ ڪرڻ (ٻئين نمبر لفظ جي شروعات ۾ 'ٻ' وينجن وجهڻ سان) :-
مٺائي ٻٺائي، شربت ٻربت، پاپڙ ٻاپڙ، پاڻي ٻاڻي.

(٦) بنيادي لفظ کي اَهڙيءَ طرح ڏُهرائڻ جو اُهو ساڳئي بنيادي لفظ جي آخري حرف سان ٺُڪ ملائي ختم ٿئي يا ڏُهرايل حصي جي شروع ۾ پهرئين لفظ جو شروعاتي وينجن اچي.
(الف) ديوان درو، مهمان مرو، ننڊو نيٽو، تيوڻ تلهو، ڏنڊو ڏاڙي، لڪر لوهر، چورچڪار، ٻوڙ ٻاڙي، چٽي چپاٽي، ٻاجي ٻٽي، ڇڙو ڇانڊ، ڳجهه ڳوهه، وهٽ واٽو.
(ب) پڪڙو ڏڪڙو، ٻچا ٻاچا، ڇڊو ٻاڊو، سچ پچ، مٽ سٽ، خالي پيلي، گهٽو ٽٽو، اوڏر پاڏر، ڏٽو مُٽو، سوٽو موٽو، بڪ شڪ، وڻ ٽڻ.

(۷) بنيادي لفظ اڳيان ساڳيءَ طرز وارو اَڌورو ڏُهرايل روپ رکڻ :- آمهون سامهون، آس پاس، اوسي پاسي، تڙ تڪڙ، حالو چالو، لاءُ لشڪر.

ڏُهرايل لفظن کي سنڌيءَ ۾ **ٻٽا لفظ** به چئبو آهي. اهڙن لفظن جي استعمال سان عبارت سياويڪ ٻول چال وارو روپ وٺي بيهندي آهي. شمس الدين بلبل جي نثر ۾ اِن طرح جي اِصطلاحي سنڌي عبارت جا گهڻا مثال ملن ٿا.

مرڪب لفظن جي استعمال سان ٻوليءَ کي هڪ نرالي نزاڪت حاصل ٿئي ٿي. اِنهيءَ جي ساک اسان کي شاهه لطيف جي ڪلام مان بخوبيءَ ملي ٿي. لاکيڻي لطيف مرڪب لفظن جو اَهڙو ته جوڳو استعمال ڪيو آهي، جو ٻوليءَ کي هڪ اَنوکي سونهن عطا ٿي ويئي آهي. ڪجهه مثال ڏسو :-

١. سون **ورنيون** سوڍيون، **رُپي رالديون** ڪن. (مومل راڻو)
٢. وهسن **واڙيءَ ڦل** جئن، محبتي مچ لاءِ. (يمن ڪلياڻ)
٣. عاشق **زهر پياڪ**، وِهُ پسئو وِهسن گهڻو (سُر ڪلياڻ)
٤. سجڻ مانَ اَچي، **ڪرلاهوتي** ڪڏهن. (يمن ڪلياڻ)
٥. آئي **اُترواءَ** موکيءَ مَٽَ اُپٽيا. (يمن ڪلياڻ)
٦. سجڻ سوپارو، **پيهي پنيءَ** گهر آئيو. (سر ڪنيات)
٧. **وڏڦڙو** ۽ واءُ، ڪرهي ڪاڏو ڪوڙئو. (سر ڪنيات)
٨. وليون **واس ورنيون**، پهريون متي پٽ. (سر ڪنيات)
٩. پاڻهه اُوءِ پيهي، **ڪنڌ ڪيڙائو** آئيا. (سُر سريراڳ)
١٠. **چوڏِس** چنيسر جام جو، **ڏِهه ڏِهه** ڏهڪار. (ليلا چنيسر)
١١. ٺاڪر **اکين ٺار**، مٺئي تي ٿي متيين. (ليلا چنيسر)
١٢. اَصل آهي اکين، سندو **ڪوڙ ڪٽيون**. (ليلا چنيسر)
١٣. پسو شنهه ساميءَ جي، **رت ورلو** روءِ. (مومل راڻو)
١٤. هٽي حاڪمين کي، **زور ٻريون** زبرون. (مومل راڻو)
١٥. ڪائن **ڪکمارو**، ڪاٿر پئو ڪِنو ٿئي. (سُر ڪيڏارو)
١٦. **چوڏهيءَ ماهه چَنڊَ** جِنءَ، پڙ ۾ پاڳڙياس. (سُر ڪيڏارو)

هاڻوڪي سنڌيءَ ۾ پڻ شيخ اَياز، نارايڻ شيام ۽ ٻين اَعليٰ درجي جي سنڌي شاعرن جي شعر ۾ مرڪب لفظن جا سهڻا استعمال ملن ٿا.

''سنڌي ٻوليءَ جي شبد رچنا'' نالي پنهنجي تحقيقي مقالي ۾ مون مرڪب لفظن جو وستار سان جائزو پيش ڪيو آهي، جيڪو جلد شايع ٿيندو.

❖ ❖ ❖ ❖

جو ڪم ڪري ٿو، تڏهن اُهيءَ کي مرڪب 'ظرف' چئبو آهي. هن قسم جا مرڪب لفظ هميشه اُوڪاري يعني آئللرندڙ هوندا آهن. مرڪب ظرف جا ڪجهه مثال هن ريت آهن :-

(۱) ٻه اسم حرف جر ڇڏائڻ سان=مرڪب ظرف

دليئون جاليئون (دل ۽ جان سان)، واتين ويٺين (وات جي ويڻ سان يعني زباني طور)، ٻارين ٻچين (ٻارن ۽ ٻچن سان)، هنڌين ماڳين (هر هڪ هنڌ ۽ ماڳ تي).

(۲) اسم مفعول + اسم = مرڪب ظرف

ٻيلي پير (پير تي بيٺي ٿي، جلدي).

(۳) اسم + اسم مفعول = مرڪب ظرف

سڄ لٿي (سج جي لهڻ تي)، وات ويندي (وات تان ويندي).

(۴) عددي صفت + اسم = مرڪب ظرف

هڪدم (هڪ + دم)، يڪجاءِ (يڪ + جاءِ).

(۵) ضمير + اسم = مرڪب ظرف

هرروز (هر روز تي)، هردم (هر هڪ دم ۾).

(۶) ظرف + ظرف = مرڪب ظرف

جيئن تيئن، اڳي پوءِ، جيئن مٿي

(۷) صفت + اسم = مرڪب ظرف

وڏي واڪي (وڏي واڪي سان)

(۸) ڪردنت + ڪردنت = مرڪب ظرف

ايندي ويندي، لڄندي ئبندي، خالي ... واسي والسي، ڪالي ٻي.

... (... + حق) حق کان سواءِ، اجايو) ... 'موجب' شڪتي 'ظالت' ظالت

... لحيل مرڪب لفظ

... لفظن مان لحيل مرڪب ... ڏجن ٿا :-

... من ...

وڏيءَ دل دانا، امر ٿل سائين، جهنجهنڪار، جل ٿل واسي.

ڪيترائي سنڌي اسم خاص يعني ماڻهن جا نالا ٻن لفظن مان لحيل مرڪب اسم آهن :- سترامداس (ست + رام + داس)، جيرامداس ((جئيه + رام + داس)، گنيشانند (گڻ + ايش + آنند)، پيتامبرٿل (پيت + آمبر + ٿل).

سنسٿائن ۽ ويائن جي نالن ۾ به اڪثر ٻن کان وڌيڪ لفظن مان لحيل مرڪب اسم هوندا آهن. جيئن ته، گوٺ سڌار سمتي، سنڌر ساهتيه رسالو، گرام وڪاس پنچايت، سنڌ سڌار سڀا، جبوليٿل سوسائٽي.

ڏهرايل مرڪب لفظ
(Reduplicated Words)

ڏهرايل لفظن جي رچنا عام رواجي لفظن کان علحدي قسم جي آهي. اِهي مُرڪب (Complex) هوندا آهن يا مرڪب هوندا آهن. جيئن ته ڪبڪيو، لنللني مرڪب ڏهرايل لفظ آهن. پر گوٺ گوٺ، گهر گهر، در در، هلون هلِ مرڪب ڏهرايل لفظ آهن. ڏهرايل لفظ ۾ بنيادي لفظ ساڳيو، يا اُنهيءَ جو ڪو حصو ڏهرايو ويندو آهي. اُهو ڏهراءُ بنيادي روپ جي اڳيان يا پٺيان، اَندروني تبديل سان گڏ يا اُنهيءَ کان سواءِ، يا ڏهراءُ وارن لفظن وچ ۾ ڪو ظرف وجهڻ سان ٿيندو آهي. ڏهرايل لفظن جا ڪجهه مثال هيٺ ڏجن ٿا :-

(۱) بنيادي لفظ جو ساڳيو ڏهراءُ (تبديل کان سواءِ)

گهڙيءَ گهڙيءَ، طرحين طرحين، قسمين قسمين، واهه واهه، پل پل، چٽ چٽ، ڇم ڇم، ماڻ ماڻ، اڳ اڳ.

(۲) بنيادي لفظ جو ساڳيو ڏهراءُ تبديل سان گڏ.

هٿون هٿ، ڏينهون ڏينهن، راتون رات،

(ڳڻ چڙهيل ڏاٽي يعني اناج). اِنهن مرڪب لفظن ۾ ٻن اسمن جي وچ ۾ ڳجهو صفت لفظ هوندو آهي، جيڪو مرڪب لفظ کي پيچڻ بعد ظاهر ڪري لکبو آهي. سنسڪرت ۾ هن قسم جي سماس کي **''مڌيم پدلوپي سماس''** چئبو آهي، يعني جن ۾ وچون لفظ سماس ۾ گم ٿي ويو آهي. هن سماس جا ٻيا ڪجهه مثال هن ريت آهن :- تر پاپڙي، سورج گهڙي، ميڻ بتي، آڱناڏي، ڪٽ رس.

مرڪب صفت لفظ

(۱) صفت + اسم = مرڪب صفت :
صافدل (اِنسان) = صاف آهي دل جنهن جي اُهو (اِنسان). خوبصورت (عورت) = خوب آهي صورت جنهنجي اُها (عورت). وڏقڙو (مينهن) = وڏا آهن قڙا جنهن جا اُهو (مينهن). ٻاڙهڳتو (ڇوڪر)=ٻاڙها آهن ڳتا جنهن جا اُهو (ڇوڪر).

(۲) اسم + صفت = مرڪب صفت :
جڳمشهور (ڳالهہ) = جڳہ ۾ آهي مشهور جيڪا، اُها (ڳالهہ). زرخريد (ٻانهو) = زر سان آهي خريد ڪيل جيڪو، اُهو (ٻانهو). هنن مثالن ۾ ٻن لفظن وچ ۾ حرف جر ڳجهو آهي، جيڪو مرڪب لفظ پيچڻ وقت ظاهر ڪري لکجي ٿو.

(۳) اسم + اسم = مرڪب صفت :
رتورنو = رت جهڙو آهي ورن (رنگ) جنهنجو، اُهو.
سونورنو = سون جهڙو آهي ورن جنهن جو، اُهو.
مومدل = موم وانگر نرم آهي دِل جنهن جي، اُهو.
کِلمُکہ = کِل آهي مُکہ تي جنهن جي، اُهو.
نندااکڙو = نند آهي اکڙين ۾ جنهن جي، اُهو.

(۴) صفت + صفت = مرڪب صفت :
ڪتمنڙو = ڪتو ۽ منو آهي جيڪو، اُهو.
چڱو ڀلو = چڱو ۽ ڀلو آهي جيڪو، اُهو.

(۵) اسم + اسم مفعول = مرڪب صفت :
مينديءَ رتو = مينديءَ سان آهي رتو جيڪو، اُهو.
ماڪ پنو = ماڪ سان آهي پنو جيڪو، اُهو.
منَ گُهريو = مَنَ سان آهي گُهريل جيڪو، اُهو.

(٦) ناڪاري ظرف+ اسم = مرڪب صفت :
نِڀاڳو = نہ آهي ڀاڳ جنهن جو، اُهو.
نِپٽو = نہ آهي پٽ جنهن کي، اُهو.
نامُراد = نہ ٿئي مُراد پوري جنهن جي، اُهو.
نِنانئون = نہ رهي نانءُ جنهن جو، اُهو.

(۷) ناڪاري ظرف+ صفت = مرڪب صفت :
نا چڱو = نہ آهي چڱو جيڪو، اُهو. (ناچاڪ)
نِروڳي = نہ آهي روڳي جيڪو، اُهو.

(۸) عددي صفت+عددي صفت = مرڪب عددي صفت :
آسان جي ٻوليءَ ۾ گهڻا انگ مرڪب صفت لفظ آهن. جيئن تہ - ٻاويهہ (ٻہ+ ويهہ)؛ ڇاهتر (ڇهہ + سٽر)؛ اٺانوي (اٺ + نوي)؛ نوانوي (نو + نوي). ''اوڻو''جي معنيٰ آهي''گهٽ''. اِهو لفظ ڏهائيءَ وارن انگن ۾ لڳائي مرڪب صفت لفظ ٺاهيا آهن. مثال طور :- اوڻٽيهہ (هڪ گهٽ ٽيهہ)، اُڻهتر (هڪ اوڻو سٽر)، اُڻهٺ (هڪ اوڻو سٺ).

(۹) عددي صفت+ (حرف جملو'يا' ڳجهو) + عددي صفت = مرڪب عددي صفت :
ٻہ چار (ٻہ يا چار)، ست اٺ (ست يا اٺ).
مرڪب صفت لفظن کي سنسڪرت ۾ **بهو وِريهي سماس** چئبو آهي.

مرڪب ضمير

سنڌي ٻوليءَ ۾ مرڪب ضمير لفظن جا مثال تمام گهٽ آهن. جيئن تہ - سيڪو (سي + ڪو)؛ هرڪو (هر+ ڪو)؛ جيڪو (جي+ ڪو).

مرڪب ظرف

واڪيہ رچنا ۾ ظرف جو لاڳاپو فعل سان هوندو آهي. جڏهن ڪوبہ مرڪب لفظ جملي ۾ ظرف

(٣) اسم + (ٻچڙو حرف جملو 'يا') + اسم = مرڪب اسم.
پاپ پنج (پاپ يا پنج)؛ شڪ دڪ (شڪ يا دڪ)؛ خوشي غمي (خوشي يا غمي). (حرف حر 'ءِ'، 'يا' کي ڪڍي ڇڏڻ ٻن يا وڌيڪ لفظن جو سماس ٺاهبو آهي، تنهن اُنهيءَ کي سنسڪرت ۾ ''دوندو سماس'' چئبو آهي.)
(٤) صفت + اسم = مرڪب اسم :
خوشبو، بدبو، جوان مرد، مهاپرش (مهان پرش)، مهاتما (مهان آتما)، خوشخبري (خوش+ خبر)، ستوڳڻ (ست + ڳڻ)
(٥) صفت + صفت = مرڪب اسم : ڪنمنو (ڪنو منو).
(٦) اسم + اسم = مرڪب اسم : (هن ۾ پهرئين اسم سان پيٺ ڪيل هوندي آهي).
گهنشيام (گهن يعني بادل، شيام يعني سانورو مطلب تہ بادل مثل سانورو)، چندرمک (چندر يعني چنڊ جهڙو مک يعني چهرو)، پراڻ پيارو (پراڻن مثل پيارو)، پيل پائو (پيل - هاٿي، هاٿيءَ جي ٽنگ جهڙو پائو).
(٧) اسم + اسم = مرڪب اسم : (هن ۾ ٻنهي اسم سان پيٺ ڪيل هوندي آهي).
چرڻ ڪمل (ڪمل گل وانگر ڪومل چرڻ)، ڪر ڪمل (ڪمل گل وانگر ڪومل ڪر يعني هٿ).
(٨) اسم + اسم = مرڪب اسم : (ٻئجهي پيٺ يا استعارو).
ڀَوَ ساگر (ڀَوَ يعني دنيا؛ دنيا روپي ساگر)، گرديو (گروءَ جي روپ ۾ ديوتا)، ڪرم بنڌن (ڪرم جي روپ ۾ بنڌن؛ ڪرم ئي بنڌن آهن).
نوٽ : چوٿين کان وٺي اَٺين نمبر تائين مرڪب لفظن جا جيڪي قسم آهن، اُنهن کي سنسڪرت ۾ ڪرم ڌاريہ سماس چوندا آهن.
(٩) اسم + فعل - ڌاتوءَ مان ٺهيل پروس روپ = مرڪب اسم :
پيچڪش (پيچ کي ڪشيندڙ)، مکيچوس (مک کي چوسيندڙ؛ اصطلاحي معني ڪنجوس)، ڳنڍيچوڙ (ڳنڍ کي چوڙيندڙ)، ڳنڍيڪپ (ڳنڍ کي ڪپيندڙ)، سنگتراش (سنگ يعني پٿر کي تراشيندڙ)، ڪاٺڪٽو (ڪاٺ کي ڪٽيندڙ هڪ قسم جو پکي).
نوٽ : هن قسم جي مرڪب لفظن کي سنسڪرت ۾ اُپپد سماس چئبو آهي.
(١٠) عددي صفت + اسم = مرڪب اسم :
يڪتارو (يڪ معنيٰ هڪ، هڪ تار وارو ساز)، چوراهو (چئن راهن وارو هنڌ).
ٻيا مثال :- ٽڪندو، ٻباني، ٻيڇري، سوپيري، چوماسو، ڏيڙو، چوديواري، ٽپائي، پنجاب، دوآبو. (انهن کي **ڏوگو سماس** چئبو آهي).
(١١) ناڪاري ظرف+ اسم يا صفت = مرڪب اسم :
ناستڪ (نہ + آستڪ يعني پرماتما جي هستيءَ ۾ وشواس نہ رکندڙ)، مڇڏ يا مڇڏو (مَ + ڇڏيندڙ)؛ نالائق (نہ + لائق)، هتي انهيءَ ڳالهہ جو ڌيان رکڻ گهرجي تہ ''نہ، نا، مَ'' اهي ناڪاري معنيٰ ڏيکاريندڙ ظرف آهن. اهي آزاد روپ يعني لفظ آهن. پر انات، اَلجوند لفظن ۾ اَ، اَن اڳياڙيون يا اُپسرگ آهن، جيڪي پروس روپ آهن. انهيءَ ڪري اُنهن سان ٺهيل لفظ مرڪب ليکبا ۽ نہ ڪي مرڪب. سنسڪرت ۾ هن قسم جي مرڪب لفظن کي نَنڃ - تتپرش چئبو آهي.
(١٢) اسم + (ٻچڙو صفت لفظ) + اسم = مرڪب اسم :
شيش محل (شيشي جو ٺهيل محل)، ڪنڊيڳڙا (ڪنڊ چڙهيل ڳڙا، يا ڪنڊ جا ٺهيل ڳڙا)، ڏهي وڙا (ڏهيءَ ۾ ٻڏل وڙا)، ڳڙڏاڻي

(٩) اصل لفظ جي معنيٰ ۾ تبديل ٿيڻ : جن لفظن جي ميلاپ مان مرڪب لفظ ٺهي ٿو، اُنهن لفظن جي اصلوڪي معنيٰ کان مرڪب لفظ جي معنيٰ ڪڏهن ڪڏهن بدلجي ويندي آهي. جيئن تہ - ''وڏو وات'' مان ٺهيل مرڪب لفظ ''وڏواتو'' اِصطلاحي معنيٰ ۾ ڪتب ايندو آهي، جيڪا آهي 'ڳهڻو ڳالهائيندڙ'. مکہ چوسڻ مان ٺهيل لفظ ''مکي چوس'' پڻ اِصطلاحي معنيٰ ۾ ڪتب ايندو آهي، جنهن جي معنيٰ آهي ''ڪنجوس''. 'چوربازار' بہ محاوريدار پريوگ آهي. اُنهيءَ جي معنيٰ آهي 'اُها بازار جتي چوريءَ جو مال وڪامندو آهي'.

مرڪب لفظن جا قسم

سنسڪرت ٻوليءَ ۾ مرڪب لفظن جو استعمال عام آهي. اُن ٻوليءَ جي ترتيب آهڙي آهي جو تيهہ - پنجتيهہ لفظ بہ پاڻ ۾ گڏي ساماسڪ شبد ٺاهي سگهبو آهي. پر ڀارت پاڪستان جي هاڻوڪين ٻولين ۾ مرڪب لفظن جو استعمال گهڻو گهٽجي ويو آهي. اُنهن ۾ عام طور مرڪب لفظ ٻن يا ٽن لفظن کان وڌيڪ لفظن مان جوڙيا نہ ويندا آهن. مون سنڌيءَ ۾ ڏهاڪو هزار کن مرڪب لفظ گڏ ڪري اُنهن جي رچنا جو اڀياس ڪيو آهي. هتي نموني طور مرڪب لفظن جا مکيہ قسم ڏجن ٿا.

مرڪب اسم (Compound Nouns)

(١) اسم + (ڳجهو حرف جر) + اسم = مرڪب اسم.

هن قسم جي مرڪب اسمن ۾ پهريون اسم هميشه گردان جي حالت عام ۾ هوندو آهي. واڪيہ - رچنا ۾ اُنهيءَ جي پٺيان ڪو حرف جر هوندو آهي، جيڪو سماس ۾ ٺڪري ويندو آهي. مرڪب اسم جو ٻيو جزو بہ اسم هوندو آهي، جيڪو واڪيہ-رچنا ۾ حرف جر ذريعي پهرئين اسم سان لاڳاپو رکندڙ هوندو آهي.

چندن-چورو (چندن جو چورو)
اُتر - واءُ (اُتر جو واءُ)
چوٽيءَ ڦُلُ (چوٽيءَ لاءِ ڦُلُ)
راهہ - خرچ (راهہ لاءِ خرچ)
ڍڳي ڳاڏي (ڍڳي جي ڳاڏي)

هنن مرڪب اسمن ۾ ڪڏهن ڪڏهن پهرئين جزي جي صورت ۾ ڪجهہ تبديل پڻ اچي ويندي آهي. جيئن تہ - راجڪمار (راجا جو ڪمار)؛ لکاپتي (لکن جو پتي يعني مالڪ)؛ گهڙامنجي (گهڙي يا گهڙن لاءِ منجي). سنسڪرت ۾ هن قسم جي سماسن کي **تتپُرش سماس** چئبو آهي.

(٢) اسم + (ڳجهو حرف جملو 'ءُ') + اسم = مرڪب اسم.

دال روٽي (دال ءُ روٽي)؛ مڇي ماني (مڇي ءُ ماني)؛ آب هوا (آب ءُ هوا)

(الف) ٻن هم - معنيٰ اسمن مان ٺهيل مرڪب اسم :- ڪپڙو لٽو، مار ڪٽ، ڄڻ پوٽ، ٻار ٻچا، ٽوٽو ڦيٽو، ڪم ڪار، مٽي ماٽي، ڌن دولت، سار سنڀال، هلت چلت، ريت - رسم، ڪن ڪچرو، عيش آرام، شان شوڪت.

(ب) اُبتڙ معنيٰ وارا ٻہ لفظ :- گهٽ وڌ، لاهي چاڙهي، ڏيتي ليتي، هار جيت، ننڍ وڏائي.

(ڀ) ويجهيءَ معنيٰ وار ٻہ لفظ :- اَن جل، داڻو پاڻي، هيرا جواهر، هار سينگار، لاڏ ڪوڏ، ڇنڊ ڇاڻ، مال ٽول، روڪ ٽوڪ، گهر گهاٽ.

(پ) اَمر صيغي عدد واحد جا ٻہ فعل :- ڏي وٺ، اُٿ ويهہ، لهہ چڙهہ، اَچ وڃ.

(ڀ) ٻہ مصدر :- اُٿڻ ويهڻ، لهڻ چڙهڻ، لکڻ پڙهڻ، رلڻ پنڻ.

(ت) ٻہ اسم مفعول :- ڪاڌو پيتو، اُٿي ويٺي، رڌو پڪو.

۽ ايندا آهن تہ اُهي اڻلرندڙ بڻجي پوندا آهن. جيڪڏهن سمورو مرڪب لفظ اَوِڪاري (indeclinable) آهي، تہ پوءِ ڦرندڙ لفظ چاهي مرڪب لفظ جي شروع ۾ هجي يا آخر ۾ هجي، اُهو اَوِڪاري ٿي پوندو آهي.

ڏِڳي ڳاڏي، ڏِڳي ڳاڏيون، ڏِڳي ڳاڏيءَ ۽، ڏِڳي ڳاڏين ۾. - اِنهن مثالن ۾ ”ڏِڳي ڳاڏي“ هڪ مرڪب لفظ آهي، جنهن جا ٻئي جزا (ڏِڳو + ڳاڏي) ڦرندڙ يعني وِڪاري لفظ آهن. چاهي ڳاڏيءَ ۾ هڪ ڏِڳو ٻڌل هجي يا ٻہ ڏِڳا ٻڌل هجن، پر مرڪب لفظ ۾ پهريون جزو ”ڏِڳو“ هميشه حالت عام عدد واحد واري صورت ”ڏِڳي“ اختيار ڪندو آهي. هيءَ مرڪب لفظ جڏهن جملي ۾ ڪتب ايندو آهي، تڏهن اُنهيءَ جو فقط آخري لفظ گردان ۾ ڦرندو آهي. اِنهيءَ ڦيري جو اثر پهرئين لفظ ”ڏِڳي“ تي نٿو ٿئي.

هن غريب کي ناحق ڇو ٿو مارين؟

هو هر روز ٻِوقتو گهمڻ ويندو آهي.

اِنهن جملن ۾ ناحق (نہ + حق) ۽ ٻِوَقتو (ٻہ + وقت) مرڪب لفظ آهن. اِهي هنن جملن ۾ طرف جو ڪم ڪن ٿا ۽ اڻلرندڙ لفظ آهن. اِنهيءَ ڪري اُنهن ۾ آيل لفظ ”حق“، ”ٻہ“ ۽ ”وقت“ جيڪي وِڪاري يعني ڦرندڙ آهن، اُهي مرڪب لفظ ۾ اَوِڪاري ٿي پيا آهن.

(٦) لفظ جي جنس ۾ تبديل ٿيڻ : مرڪب لفظ جي پهرئين جزي طور اچڻ تي اُنهيءَ لفظ جي جنس جو جملي ۾ ڪتب اينڌڙ ٻين لفظن تي ڪوبہ اثر ڪونہ ٿو ٿئي. ڪن حالتن ۾ جن لفظن کي ٻوليءَ ۾ جنس نہ آهي، اُنهن کي مرڪب لفظ جو جزو بڻجڻ تي جنس حاصل ٿئي ٿي. مثال طور، ”هٿڪڙي“ مرڪب لفظ آهي، جنهن ۾ پهريون اسم مذڪر ۽ ٻيون اسم مونث آهي. پر سڄو سماس آخري لفظ موجب اسم مونث آهي. جملي ۾ اِنهيءَ جو ڦيرو بہ مونث اسمن وانگر هلي ٿو. هٿڪڙي، هٿڪڙيون، هٿڪڙيءَ ۽، هٿڪڙين ۾.

اَچ - وڃ، لهہ - چڙهہ مرڪب لفظ اَمر واحد جي فعلن مان ٺهيل آهن. امر صيغي ۾ فعل ۾ جنس مطابق تبديل نہ ايندي آهي. پر اِنهن فعلن جي ميلاپ مان ٺهيل مرڪب لفظ اِسم ٿي پون ٿا ۽ اُنهن جي جنس هميشه مونث هوندي آهي. جيئن تہ -

هن سڄو ڏينهن اَچ-وڃ پئي ڪئي.(اسم مونث)
گهڻي لهہ-چڙهہ ڪندين تہ ٿڪجي پوندين.(اسم مونث)

(٧) لفظ جو ڪلاس بدلجڻ : مرڪب لفظ جي رچنا ۾ اچڻ بعد لفظ جو پنهنجو اصلوڪو ڪلاس گهڻو ڪري بدلجي ويندو آهي. مثال طور، اَچ - وڃُ، لهہ - چڙهہ ۾ فعل بدلجي اسم مونث ٿيو آهي. ”ناحق“ مرڪب لفظ ۾ طرف ۽ اسم جي ميل مان ٺهيل سمورو مرڪب لفظ طرف ٿي پيو آهي.

(٨) واڪيہ - رچنا ۾ سادي يا مفرد لفظ وانگر ڦرڻ : ٻن يا وڌيڪ لفظن جي ميلاپ مان ٺهيل مرڪب لفظ، جملي جي بناوت ۾ هڪ مفرد لفظ وانگر ڦرندو آهي. ٻہ + آنا جي ميل مان ٺهيل مرڪب لفظ ”ٻياني“ سمورو اسم مونث آهي، جيتوڻيڪ اُنهيءَ جو آخري جزو ”آنو“ مذڪر آهي. چار+ وائون مان مرڪب لفظ ٺهيو آهي ”چوواٽو“. وات اسم مونث آهي، پر مرڪب لفظ ۾ ”واٽو“ مذڪر اسم ٿي پيو آهي. هيٺ جا ڦيري ۾ روپ ڏسو :-

ٻياني، ٻيانيون، ٻيانيءَ ۾، ٻيانين ۾.
چوواٽو، چوواٽا، چوواٽي تي، چوواٽن تي.

رق آهي؟ اِنهيءَ جي جواب ۾ هتي
ساماسڪ شبد يا مرڪب لفظ جي رچنا جون
ڪيہ خاصيتون سمجهائجن ٿيون، جيڪي
نهيءَ کي لفظي ميڙ کان الڳ درجو عطا
ڪن ٿيون. ڪجهہ مثال ڏسو:-

١. هن جو **وڏو وات** آهي.
هو **وڏواتو** آهي.

٢. اَڄ **وڏن ڦڙن وارو** مينهن پيو.
اَڄ **وڏڦڙو** مينهن پيو.

٣. هن جي **چٽائيءَ ۽ پلائيءَ** جو احوال
آيو آهي.
هن جي **چٽيلائيءَ** جو احوال آيو آهي.

اِنهن جملن ۾ ”وڏو وات“، ”وڏن
ڦڙن وارو“ ۽ ”چٽائي ۽ پلائي“ لفظي ميڙ
آهن. پر وڏواتو، وڏڦڙو ۽ چٽيلائي - مرڪب
لفظن جا مثال آهن. اِنهيءَ مان ظاهر آهي
تہ مرڪب لفظ جي رچنا ۾ ڪجهہ خاصيتون
ضرور آهن، جيڪي اُنهيءَ کي ساڳين لفظن
جي ميڙ کان الڳ ڪري بيهارين ٿيون.

سنڌيءَ ۾ مرڪب لفظ جي رچنا جون
خاصيتون هتي ڏجن ٿيون. اِهو لازمي نہ
آهي تہ هر هڪ مرڪب لفظ ۾ اِهي سڀ
خاصيتون موجود هجن. پر هر هڪ مرڪب
لفظ ۾ اِنهن مان ڪنهن بہ هڪ خاصيت جو
هئڻ لازمي آهي. اِهو ممڪن آهي تہ ڪنهن
هڪ مرڪب لفظ ۾ ساڳئي وقت هڪ کان
وڌيڪ خاصيتون موجود هجن.

(١) لفظن جي اُچار ۾ وچوٽي گهٽجڻ
(Phonological Fusion) - جڏهن ڳالهائڻ ۾
اسين لفظن جو اُچار ڪريون ٿا، تڏهن
جدا جدا لفظن جي اُچار ۾ ڪي قدر
وچوٽي هوندي آهي. مرڪب لفظ جي رچنا ۾
ڪتب آيل لفظن جي اُچار ۾ اِها وٿي گهٽجي
ويندي آهي. اِنهيءَ کان سواءِ آواز جي زور
(Stress)، جهيل ۾ بہ تبديل ايندي آهي.

ڪ. هن کي ڏسي منهنجي **دل خوش** ٿي (لفظي ميڙ)
پوني ۾ **دلخوش** ٿاڪيز آهي. (مرڪب لفظ).

ک. هن جي **صاف دل** آهي. (لفظي ميڙ)
هو **صافدل** اِنسان آهي. (مرڪب لفظ).

(٢) لفظن جي صورت ۾ تبديل: جن لفظن
مان مرڪب لفظ ٺهندو آهي، اُنهن مان ڪن
لفظن جي صورت ۾ تبديل اچي ويندي آهي.

ننڍائي + وڏائي = ننڍ وڏائي
چٽائي + پلائي = چٽيلائي
راجا + ڪمار = راجڪمار

(٣) لفظن جي ترتيب ۾ پختائي: مرڪب
لفظن جي جزن طور ڪتب ايندڙ لفظن جي
ترتيب، واڪيہ - رچنا ۾ ڪتب ايندڙ لفظن
جي پيٽ ۾ وڌيڪ پختي هوندي آهي:-
اَڄُ - وڃ، اُٿ - ويهہ، لهہ - چڙهہ وغيره مرڪب
لفظن جي جزن ۾ ڦير گهير ڪري اسين
وڃ - اڄ، ويهہ - اُٿ، چڙهہ - لهہ چونداسين تہ
اِهو ٻوليءَ جي رواج موجب غلط پريوگ
چئبو.

(٤) ڳنڍيندڙ لفظ گم ٿيڻ: مرڪب لفظن
جي رچنا ۾ حرف جر يا حرف جملو گم ٿي
ويندو آهي.

لفظي ميڙ	مرڪب لفظ
پاپ يا پڃ	پاپ - پڃ
اِتي ۽ ڏڪر	اِتي ڏڪر
گنگا جو جل	گنگا جل
ديش مان نيڪالي	ديش-نيڪالي

(٥) گردان ۾ ڦرندڙ لفظن جو نہ ڦرڻ: گردان
۾ ڦرندڙ لفظ جڏهن مرڪب لفظ جي شروع

ا هڪ کان وڌيڪ لفظن ۾ پيچي
سگهجي، اُنهن کي مرڪب لفظ يا ساماسڪ
لفظ (Compound Words) چئبو آهي. ٻن يا
وڌيڪ لفظن جي اَهڙي قسم جي ميلاپ کي
سماس يا مرڪب (Compound) چئبو آهي.

لفظن جي رچنا جو هڪ ٻيو قسم ڏسو:-

گهر گهرِ، هٽون هٽِ، مٺائي ٻٺائي، ڦٽ ڦٽ،
ڪڙ ڪڙ، ڦٽاڦٽ، ٻڪٻڪيو، وغيره. اِنهن لفظن
جي رچنا ۾ بنيادي روپ جو هوبهو يا ڪي
قدر تبديل سان ڏُهراءُ ٿيل آهي. گهر گهرِ ۾
”گهرِ“ لفظ ٻه دفعا آيو آهي. هٽون هٽِ
”هٽ“ لفظ ٻه دفعا ڏُهرايل آهي ۽ وچ ۾
پهرئين روپ کانپوءِ ”اون“ روپ لڳل آهي.
’ٻڪٻڪيو‘ ۾ ”ٻڪ“ لفظ کي ٻه دفعا ڏُهرائي
پنيان ’يو‘ پڇاڙي ڳنڍي ويئي آهي.
اَهڙن لفظن کي ڏُهراءُ وارا يا ڏُهرايل لفظ
(Reduplicated Words) چئبو آهي.

رچنا جي لحاظ کان هتي سنڌي لفظن
جا جيڪي قسم ڄاڻايا ويا آهن، اُنهن کي
چارٽ ۾ هيٺينءَ طرح سمجهائي سگهجي
ٿو.

لفظ

سادو يا مفرد (Simple) — ساڌت يامشتق (Derived)

ساڌت يامشتق (Derived): پيچيدو يا مرتب (Complex) — مرڪب يا ساماسڪ (Compound) — ڏُهرايلُ (Reduplicated)

لفظن جي اندروني رچنا جو اڀياس
ڪرڻ لاءِ مفرد يا سادن لفظن جي اڀياس
ڪرڻ جي ضرورت نہ آهي، ڇاڪاڻ تہ اُهي
ننڍن معنيٰ ڀرين جزن ۾ پيچي نٿا سگهن.
اُنهن جي ڀيٽ ۾ ساڌت يا مشتق لفظ اُهي

آهن، جن جو ڇيد ٻن يا ٻن کان وڌيڪ
روپن (معنيٰ ڀريل ننڍن جزن) ۾ ڪري
سگهجي ٿو. اُهي ڪنهن بُنيادي روپ مان
ڦُٽي نڪتا آهن. ساڌت معنيٰ ٺهيل ڪنهن
بنيادي روپ مان ساڌي ڪڍيل. مشتق جي
معنيٰ بہ آهي جنهن جو اِشتقاق ڪنهن
بنياد مان نڪتل آهي.

هڪدم ويجها جزا (Immediate Constituents)

ڪنهن بہ ساڌت لفظ جي رچنا ۾
جڏهن ٻن کان وڌيڪ جزا ڪتب آيا آهن،
تڏهن اَهڙي لفظ جي رچنا ۾ ترتيب جون
الڳ الڳ سطحون موجود آهن. اُن حالت ۾
جزن جي فقط لسٽ ڏيڻ سان ترتيب جي
تصوير چٽي ڪانہ ٿي سگهندي. اِنهيءَ حالت
۾ صحيح طريقو اِهو آهي تہ هر هڪ سطح
تي جيڪي جزا پاڻ ۾ ملي لفظ جو هڪ
ڀاڱو ناهين ٿا، اُنهيءَ کي ڌيان ۾ رکي
لفظ جو ڇيد ڪجي. مثال طور هيٺ ڏنل
لفظن جي رچنا ڏسو:-

”بيهوشي“ هڪ مرتب لفظ آهي، جنهن
۾ ٽي روپ آهن :- بي + هوش + ايِ. اِهي
ٽيئي روپ هڪ ئي وقت گڏجي هِن لفظ
جي رچنا نٿا ڪن. هن لفظ جي رچنا جي
ترتيب اِها آهي تہ ”بيهوش“ هڪ ڀاڱو
آهي، جنهن ۾ (ايِ) پڇاڙي لڳائي اسم
ذات ”بيهوشي“ ناهيو ويو آهي. اِنهيءَ سطح
تي پاڻ ۾ هڪدم ويجها جزا آهن بيهوش+
ايِ. هاڻي وري اندروني ٻين سطح ڏسو.
اِنهيءَ تي ’بيهوش‘ ڀاڱو جُڙيل آهي، جنهن
۾ ٻہ روپ آهن - بي+ هوش، جيڪي ٻين
سطح تي پاڻ ۾ هڪدم ويجها جزا آهن.
هن لفظ جي رچنا ۾ اسين پهرين سطح تي

/سُ/ ۾ ٻه آواز آهن سُ + اُ، /دار/ ۾ چار آواز آهن ا- ڏ + آ + رُ + اَ. ساڳيءَ ريت ''مٺي'' (مُ + اَ + ٺ + اي)، سنڌ (سِ + اِ + نُ + ڏُ + اُ) وغيره لفظن کي به اُنهن آوازن ۾ ڀڃي سگهجي ٿو، جن مان اُهي جڙيل آهن. پر اِنهن آوازن (سُرن ۽ وينجنن) کي اڪيلي سر پنهنجي ڪا به معنيٰ نه آهي. اُهي جڏهن ڪنهن مقرر ترتيب ۾ اچن ٿا، تڏهن گڏجي ڪو معنيٰ ڀريو لفظ ڦاهين ٿا. ڪنهن به ٻوليءَ جي آوازي سرشتي ۾ ننڍي ۾ ننڍو جزو يا ايڪو آهي آواز (Sound, Phone). اُنهيءَ کي پنهنجي معنيٰ نه هوندي آهي، پر اُهو ڪنهن ترتيب ۾ اچي معنيٰ جو اظهار ڪرڻ جي لوت رکندو آهي. ٻئي طرف ٻوليءَ جي وياڪرڻي سرشتي ۾ ننڍي ۾ ننڍو جزو يا ايڪو هوندو آهي 'روپ' (صرف Morph) جنهن کي پنهنجي معنيٰ ضرور هوندي آهي. اُهو يا ته آزاد هوندو آهي (جيئن ته - سِنڌ، عالِم) يا پروس هوندو آهي (جيئن ته - سُ، دار، ڙ).

هاڻي ثابت ٿيو ته جتي ڏنل بيت ۾ جيڪي تيرهن لفظ ڪتب آيا آهن، اُهي اندروني رچنا جي خيال کان هڪ قسم جا نه آهن. اُنهن ۾ ڪجهڙا لفظ اُهي آهن، جيڪي هڪ روپ يا صرف مان ٺهيل آهن، يعني اُنهن کي ننڍڙن معنيٰ ڀريل جزن ۾ ڀڃي نٿو سگهجي. ٻيا لفظ اُهي آهن جن کي ٻن يا وڌيڪ روپن يعني ننڍي ۾ ننڍن معنيٰ ڀريل جزن ۾ ڀڃي سگهجي ٿو. هاڻي اچو ته مٿي ڏنل بيت ۾ روپ يا صرف

مرادسکس + ما = ٻه روپ
اسلا + اين = ٻه روپ

۳. ڪرين (ڪَرُ + اين) = ٻه روپ
۴. مٺي (مٺ + اي) = ٻه روپ
۵. سِنڌُ (سنڌُ) = هڪ روپ
۶. سُڪارَ (سُ + ڪارُ + اَ) = ٽي روپ
۷. دوستَ (دوستُ + آ) = ٻه روپ
۸. مِٺا (مِٺ + آ) = ٻه روپ
۹. دلدارَ (دِل + دارُ + اَ) = ٽي روپ
۱۰. عالِمَ (عالِم + اَ) = ٻه روپ
۱۱. سڀ (سڀ + اِ) = ٻه روپ
۱۲. آباد (آ + باد) = ٻه روپ
۱۳. ڪرين (ڪرُ + اين) = ٻه روپ

اِنهيءَ طرح ڏسبو ته جن بيت ۾ تيرهن لفظ آهن، پر ستاويهه روپ آهن - 'سنڌ' لفظ هڪ روپ مان ٺهيل آهي. هڪ روپ وارن اهڙن لفظن کي سادا لفظ (Simple Words) چئبو آهي. ٻئي طرف اُهي لفظ، جن کي هڪ يا هڪ کان وڌيڪ پروس روپن ۾ ڀڃي سگهجي، اُنهن کي مرڪب يا پيچيدا لفظ (Complex Words) چئبو آهي

هاڻي لفظن جا ٻيا ڪجهه مثال ڏسو:- گهر ڏکي، اُتروا، خوشبو، ڏڳي ڳاڏي، هردلعزيز، هرفن موليٰ اهڙي قسم جا لفظ آهن، جن کي ٻن يا ٻن کان وڌيڪ لفظن ۾ ڀڃي سگهجي ٿو. جيئن ته - گهرڏکي (گهر + ڏکي 'گهر جو ڏکي')، اُتروا (اُتر + وا 'اُتر جو وا')، خوشبو (خوش + بوُ يعني سٺي بوُ، سڳنڌ)، ڏڳي ڳاڏي (ڏڳي + ڳاڏي 'ڏڳي يا ڏڳين واري ڳاڏي')، هردلعزيز (هر + دل + عزيز يعني هر هڪ دل کي عزيز يا پيارو)، هرفن موليٰ (هر + فن + موليٰ يعني هر هڪ فن ۾ موليٰ يا هوشيار). اُهي لفظ جن کي هڪ

يا هڪ کان وڌيڪ لفظن ۾ پيچي سگهجي، اُنهن کي مرڪب لفظ يا ساماسڪ لفظ (Compound Words) چئبو آهي. ٻن يا وڌيڪ لفظن جي اَهڙي قسم جي ميلاپ کي سماس يا مرڪب (Compound) چئبو آهي.

لفظن جي رچنا جو هڪ ٻيو قسم ڏسو:-
گهرِ گهرِ، هٿون هٿِ، مٺائي ٻٺائي، ڦٽ ڦٽ، ڪڙ ڪڙ، ڦٽاڦٽ، بڪبڪيو، وغيره. اِنهن لفظن جي رچنا ۾ بنيادي روپ جو هو بهو يا ڪي قدر تبديل سان ڏهراءُ ٿيل آهي. گهرِ گهرِ ۾ ''گهرِ'' لفظ ٻه دفعا آيو آهي. هٿون هٿِ ۾ ''هٿ'' لفظ ٻه دفعا ڏهرايل آهي ۽ وچ ۾ پهرئين روپ ڪانپوءِ ''اون'' روپ لڳل آهي. 'بڪبڪيو' ۾ ''بڪ'' لفظ کي ٻه دفعا ڏهرائي پنيان 'يو' پڇاڙي ڳنڍي ويئي آهي. آهڙن لفظن کي ڏهراءَ وارا يا ڏهرايل لفظ (Reduplicated Words) چئبو آهي.

رچنا جي لحاظ کان هتي سنڌي لفظن جا جيڪي قسم ڄاڻايا ويا آهن، اُنهن کي چارٽ ۾ هيٺين طرح سمجهائي سگهجي ٿو.

لفظ
- سادو يا مفرد (Simple)
- ساڌت يامشتق (Derived)
  - پيچيدو يا مرتب (Complex)
  - مرڪب يا ساماسڪ (Compound)
  - ڏهرايلُ (Reduplicated)

لفظن جي اندروني رچنا جو اڀياس ڪرڻ لاءِ مفرد يا سادن لفظن جي اَڀياس ڪرڻ جي ضرورت نہ آهي، ڇاڪاڻ تہ اُهي ننڍن معنيٰ پرين جزن ۾ پچي نٿا سگهن. اُنهن جي ڀيٽ ۾ ساڌت يا مشتق لفظ اُهي آهن، جن جو ڇيد ٻن يا ٻن کان وڌيڪ روپن (معنيٰ پريل ننڍن جزن) ۾ ڪري سگهجي ٿو. اُهي ڪنهن بُنيادي روپ مان ڦُٽي نڪتا آهن. ساڌت معنيٰ ٺهيل ڪنهن بنيادي روپ مان ساڌي ڪڍيل. مشتق جي معنيٰ بہ آهي جنهن جو اِشتقاق ڪنهن بنياد مان نڪتل آهي.

هڪدم ويجها جزا (Immediate Constituents)

ڪنهن بہ ساڌت لفظ جي رچنا ۾ جڏهن ٻن کان وڌيڪ جزا ڪتب آيا آهن، تڏهن اَهڙي لفظ جي رچنا ۾ ترتيب جون الڳ الڳ سطحون موجود آهن. اُن حالت ۾ جزن جي فقط لسٽ ڏيڻ سان ترتيب جي تصوير ڇٽي ڪانہ ٿي سگهندي. اِنهيءَ حالت ۾ صحيح طريقو اِهو آهي تہ هر هڪ سطح تي جيڪي جزا پاڻ ۾ ملي لفظ جو هڪ ڀاڱو ٺاهين ٿا، اُنهيءَ کي ڌيان ۾ رکي لفظ جو ڇيد ڪجي. مثال طور هيٺ ڏنل لفظن جي رچنا ڏسو:-

''بيهوشي'' هڪ مرتب لفظ آهي، جنهن ۾ ٽي روپ آهن:- بي + هوش + اي. اِهي ٽيئي روپ هڪ ئي وقت گڏجي هِن لفظ جي رچنا نٿا ڪن. هن لفظ جي رچنا جي ترتيب اِها آهي تہ ''بيهوش'' هڪ ڀاڱو آهي، جنهن ۾ (اي) پڇاڙي لڳائي اسم ذات ''بيهوشي'' ٺاهيو ويو آهي. اِنهيءَ سطح تي پاڻ ۾ هڪدم ويجها جزا آهن بيهوش+ اي. هاڻي وري اندروني ٻين سطح ڏسو. اِنهيءَ تي 'بيهوش' ڀاڱو جُڙيل آهي، جنهن ۾ بہ روپ آهن - بي+ هوش، جيڪي ٻين سطح تي پاڻ ۾ هڪدم ويجها جزا آهن. هن لفظ جي رچنا ۾ اسين پهرين سطح تي

/سُ/ ۾ ٻه آواز آهن سْ + اُ /دار/ ۾ چار آواز آهن:- دْ + آ + رْ + اَ. ساڳيءَ ريت "مٽي" (مْ + اَ + ٽْ + اي)، سنڌ (سْ + اِ + نْ + ڌْ + اُ) وغيره لفظن کي به اُنهن آوازن ۾ ورهائي سگهجي ٿو، جن مان اُهي جڙيل آهن. پر اِنهن آوازن (سُرن ۽ ويندڻن) کي اڪيلي سر پنهنجي ڪا به معنيٰ نه آهي. اُهي جڏهن ڪنهن مقرر ترتيب ۾ اچن ٿا، تڏهن ڪڏهن ڪو معنيٰ ڀريو لفظ ٺاهين ٿا. ڪنهن به ٻوليءَ جي آوازي سرشتي ۾ ننڍي ۾ ننڍو جزو يا ايڪو آهي آواز (Sound, Phone). اُنهيءَ کي پنهنجي معنيٰ نه هوندي آهي، پر اُهو ڪنهن ترتيب ۾ اچي معنيٰ جو اظهار ڪرڻ جي قوت رکندو آهي. ٻئي طرف ٻوليءَ جي وياڪرڻي سرشتي ۾ ننڍي ۾ ننڍو جزو يا ايڪو هوندو آهي 'روپ' (صرف Morph) جنهن کي پنهنجي معنيٰ ضرور هوندي آهي. اُهو يا نه آزاد هوندو آهي (جيئن ته - سنڌ، عالم) يا پروس هوندو آهي (جيئن ته - سُ، دار، م). هاڻي ثابت ٿيو ته هتي ڏنل بيت ۾ جيڪي تيرهن لفظ ڪتب آيا آهن، اُهي اندروني رچنا جي خيال کان هڪ قسم جا نه آهن. اُنهن ۾ هڪڙا لفظ اُهي آهن، جيڪي هڪ روپ يا صرف مان ٺهيل آهن، يعني اُنهن کي ننڍڙن معنيٰ ڀريل جزن ۾ ورهائي نٿو سگهجي. ٻيا لفظ اُهي آهن جن کي ٻن يا وڌيڪ روپن يعني ننڍي ۾ ننڍن معنيٰ ڀريل جزن ۾ ورهائي سگهجي ٿو. هاڻي اچو ته ڏسون ته مٿي ڏنل بيت ۾ روپ يا صرف گهڻا آهن؟

١. سائينم (سائين + م) = ٻه روپ
= ٻه روپ
٣. ڪرين (ڪرْ + اين) = ٻه روپ
٤. مٽي (مٽْ + اي) = ٻه روپ
٥. سنڌ (سنڌُ) = هڪ روپ
٦. سڪارَ (سُ + ڪارْ + اَ) = ٽي روپ
٧. دوستَ (دوستْ + اَ) = ٻه روپ
٨. مٽا (مٽْ + آ) = ٻه روپ
٩. دلدارَ (دل + دارْ + اَ) = ٽي روپ
١٠. عالمَ (عالم + اَ) = ٻه روپ
١١. سڀ (سڀْ + اِ) = ٻه روپ
١٢. آباد (آ + باد) = ٻه روپ
١٣. ڪرين (ڪرْ + اين) = ٻه روپ

اِنهيءَ طرح ڏسبو ته جن بيت ۾ تيرهن لفظ آهن، پر ستاويهه روپ آهن. 'سنڌ' لفظ هڪ روپ مان ٺهيل آهي. هڪ روپ وارن اهڙن لفظن کي سادا لفظ (Simple Words) چئبو آهي. ٻئي طرف اُهي لفظ، جن کي هڪ يا هڪ کان وڌيڪ پروس روپن ۾ ورهائي سگهجي، اُنهن کي مرڪب يا پيچيدا لفظ (Complex Words) چئبو آهي.

هاڻي لفظن جا ٻيا ڪجهه مثال ڏسو:- گهرڏلي، اُترواءُ، خوشبو، ڍڳي گاڏي، هردلعزيز، هرفن مولا اهڙي قسم جا لفظ آهن، جن کي ٻن يا ٻن کان وڌيڪ لفظن ۾ ورهائي سگهجي ٿو. جيئن ته - گهرڏلي (گهر + ڏلي 'گهر جو ڏلي')، اُترواءُ (اُتر + واءُ 'اُتر جو واءُ')، خوشبو (خوش + بوءِ يعني سٺي بوءِ، سڳنڌ)، ڍڳي گاڏي (ڍڳي + گاڏي 'ڍڳي يا ڍڳن واري گاڏي')، هردلعزيز (هر + دل + عزيز يعني هر هڪ دل کي عزيز يا پيارو)، هرفن مولا (هر + فن + مولا يعني هر هڪ فن ۾ مولا يا هوشيار). اُهي لفظ جن کي هڪ

لفظن جا قسم

لفظ ڇا کي ٿو چئجي؟ لفظن جا رچنا جي خيال کان ڪهڙا قسم آهن؟ اچو ته انهيءَ سوال تي اول ويچار ڪريون. سونهاري شاهه لطيف جي ڪلام مان هيٺ ڏنل بيت ڏسو:-

سائينم! سدائين ڪرين، مٿي سنڌ سڪار،
دوستَ! مِٺا دِلدارَ! عالم سڀ آباد ڪرين.

ڪنهن کان به پڇبو ته هن بيت ۾ ڪهڙا لفظ آهن ته هو هڪدم ڳڻي جواب ڏيندو ته تيرهن لفظ آهن. اِنهيءَ مان صاف ظاهر آهي ته عام طور هر ڪو ماڻهو اُنهيءَ روپ کي لفظ سمجهي ٿو، جيڪو ڳالهائڻ ۾ الڳ اُچارجي ٿو ۽ لکڻ ۾ ٻين روپن کان جدا لکيو وڃي ٿو. حقيقت ۾ 'لفظ' جي سمجهاڻي ۽ پرڀاشا ايتري آسان نه آهي، جيتري هتي محسوس ٿئي ٿي. دنيا ڀر جا ڀاشا وگياني لفظ جي اهڙي عام پرڀاشا اڃا تائين تيار ڪري نه سگهيا آهن، جيڪا سڀني ٻولين ۾ ڪتب ايندڙ لفظن سان لاڳو ٿي سگهي. اِنهيءَ ڪري هتي اسين 'لفظ' جي پرڀاشا تي وستار سان بحث نه ڪري عملي نقطي نگاهه کان اُنهيءَ جي وصف پيش ڪريون ٿا. ٻوليءَ جي رچنا ۾ ڪو به معنيٰ ڀريو روپ، جيڪو عام طور ڳالهائڻ ٻولهائڻ ۾ اڪيلي سر ڪتب اچي سگهي ٿو، تنهن کي آزاد روپ (Free form) يا لفظ (Word) چئجي ٿو. اِنهيءَ مطابق هتي ڏنل بيت ۾ جيڪي تيرهن روپ استعمال ٿيا آهن، اُنهن ۾ هرڪو آزاد روپ يعنيٰ لفظ آهي.

هاڻي اچو ته اِنهن تيرهن لفظن تي وڌيڪ باريڪيءَ سان ويچار ڪريون. ڇا اِهي سيئي لفظ ساڳئي قسم جا آهن؟ ڇا اسين اِنهن سڀني لفظن کي ننڍڙن معنيٰ ڀرين جزن ۾ ڀڃي سگهون ٿا؟ ''سائينم'' لفظ جي ڀيٽ ڏيرم، سهرم، ڀُٽم، ڏاڏيم سان ڪري اسين خاطريءَ سان چئي سگهون ٿا ته اِنهن لفظن ۾ آخري جزي /-م/ جو مطلب آهي ''منهنجو، منهنجا''. اڳيون جزو ''سائين'' پڻ /-م/ کانسواءِ اڪيلي سر ڪتب ايندو آهي. اِنهيءَ مان ثابت آهي ته 'سائينم' لفظ ٻن ننڍن معنيٰ ڀرين ڀاڱن ۾ ڀڃي سگهجي ٿو. ساڳيءَ طرح 'سُڪارَ' لفظ جي ڀيٽ سُپٽ، سُڀَنڌ، سُويل سان ڪري اسين اِنهيءَ کي ٻن جزن ۾ ڀڃي سگهون ٿا، جيڪي آهن: سُ + ڪارَ. (سُ - جي معنيٰ آهي 'سٺو' ۽ ڪارَ جي معنيٰ آهي ڪم، حالت يعني سُٺي، ڀلي حالت). 'دِلدار' لفظ وانگر سنڌيءَ ۾ ٻيا به گهڻيئي لفظ ٺهيل آهن - جاگيردار، پهريدار، مٽيادار، وغيره. اِنهيءَ ڪري هتي /-دار/ جزو ڀڃي الڳ ڪري سگهون ٿا، جنهن جي معنيٰ آهي 'وارو'. اِنهن مثالن ۾ /-م/ ۽ /-دار/ اهڙا ننڍا معنيٰ ڀريا جزا آهن، جيڪي عام طور ڳالهائڻ ۾ اڪيلي سِر استعمال نه ٿيندا آهن. اِهي هميشه ڪنهن ٻئي روپ جي آخر ۾ ڳنڍيل هوندا آهن. ساڳيءَ طرح /سُ-/ به ننڍڙو معنيٰ ڀريو جزو آهي، جيڪو هميشه ٻئي ڪنهن روپ جي شروعات ۾ ڳنڍيل هوندو آهي. ڪو به معنيٰ ڀريو روپ جيڪو عام طور ڳالهائڻ ۾ اڪيلي سِر ڪتب نه ٿو اچي ۽ هميشه ٻئي ڪنهن لفظ يا روپ سان ڳنڍجي استعمال ٿئي ٿو، تنهن کي پرَ-وَس روپ (Bound form) چئبو آهي.

سنڌي ٻوليءَ ۾ سماسن جي رچنا

ڊاڪٽر مرليڌر جيٽلي

س

سنڌي اسان جي ماتر ڀاشا آهي. اسين سهج سڀاءَ اُها ننڍي هوندي کان وٺي ڳالهائيندا پيا اچون. پوءِ اسڪولي ۽ ڪاليجي تعليم دوران اُنهيءَ جو وڌيڪ ابياس ڪريون ٿا. اِنهيءَ هوندي پڻ اسانجي ٻوليءَ ۾ رچنا جي خيال کان ڪهڙيون خاصيتون آهن، اُنهن طرف اسان جو اڪثر ڌيان ڪونه ٿو وڃي. سنڌيءَ جي مشهور شاعر نارائڻ شيام سان ڳالهين ڪندي هڪ دفعي ڪِن چيم ته سنسڪرت ۽ هنديءَ جي شاگردن کي سماس يعني مرڪب لفظن جي رچنا ۽ اُنهن جا جدا جدا قسم اسڪولن ۾ سيکاريا وڃن ٿا، پر سنڌيءَ جي وياڪرڻ لکندڙن تعليمدانن اِنهيءَ وِشيه تي خاص ڌيان نه ڏنو آهي. اِهو ٻڌي شيام عجب ۾ پئجي ويو ۽ هڪدم سوال ڪيائين ته سنڌي ٻوليءَ ۾ سماس آهن ئي ڪٿي جو اُهي وياڪرڻ ۾ سمجهائجن؟ اِنهيءَ تي مون کين هڪدم سندس شاعريءَ مان ڪجهه مثال ڏنا. جيئن ته ماڪ ڦڙا ايبل، رنگ رتي لهر، واريءَ ڀريو پلاند، مينديءَ رتا هٿڙا وغيره جهڙا لفظ اوهان ڪتب آندا آهن، اُنهن ۾ ”ماڪ ڦڙا“، ”رنگ رتي“، ”واريءَ ڀريو“، ”مينديءَ رتا“ - اِهي سماس نه آهن ته ڇا آهن؟ پوءِ ته اِنهيءَ وِشيه تي ڊگهو بحث ٿيو ۽ شيام قبول ڪيو ته برابر اِنهن کي سماس يا مرڪب لفظ لکڻ گهرجي. مطلب ته سنڌيءَ جو هڪ عظيم شاعر پنهنجي شاعريءَ ۾ سماس استعمال پيو ڪري پر کيس اِها ڄاڻ به سمڪ نه آهي ته اِنهن لفظن جي رچنا ڪهڙي قسم جي آهي.

ڪن وياڪرڻ لکندڙن ۽ ڀاشا وگيانين سنڌي سماسن جا ٻه - ٽي مثال ڏيئي ڪم ٽاريو آهي. هنن سنڌي سماسن جو تفصيلوار ابياس پيش نه ڪيو آهي. مون سنڌي ٻوليءَ ۾ لکيل پنهنجي تحقيقي مقالي ۾ سنڌي سماسن جي رچنا ۽ قسمن جي وستار سان ڇنڊ ڇاڻ ڪئي آهي. اُنهيءَ مقالي تي سنه ١٩٦٥ ۾ پونا يونيورسٽيءَ 'ڊاڪٽر آف فلاسفي' جي ڊگري عطا ڪئي هئي. سنڌي ٻوليءَ جي ابياس ۾ چاهه رکندڙن لاءِ هتي ٿوري ۾ سنڌيءَ ۾ سماسن جي رچنا ۽ جدا جدا قسمن جو جائزو پيش ڪريان ٿو.

نالو	ڊاڪٽر مرليڌر ڪشنچند جيٽلي
جنم، تاريخ	حيدرآباد، سنڌ؛ ٧ - ١١ - ١٩٣٠
ڇپايل ڪتاب	اٽڪل ١٥ کن، سنڌي ساهتيه جو اتهاس، سنڌي لوڪ ڪهاڻيون، شاهه جو رسالو هڪ ابياس، سنڌي پهاڪا ۽ محاورا، سنڌي ڀاشا وياڪرڻ. ۽ راشٽريه انتر راشٽريه سيمينارن ۾ تحقيقي مقالا پيش ڪيل، چار شد ڪوش.
انعام	سنڌي اڪادمي دهليءَ طرفان انعام ۽ سمان؛ سنتوش سمان ۽ ٻيا ڪيترا سمان.
ڌنڌو	سنڌي ڀاشا وڀاڳ پرمک (رٽائرڊ)، دهلي يونيورسٽي.
پتو	D-127, Vivek Vihar, Delhi-110095. فون ؛ (2146121)

جنهن جي هام انگريزي راڄ جي تعليمي آفيسر گرئريسن پنهنجي هندستاني ٻاشائن جي تفشيش جي رپورٽ ۾ ٻہ پيري آهي. هن صاف لفظن ۾ لکيو آهي تہ ٿر ريگستان جون ڪڇي ۽ ڍاٽڪي ٻوليون سنڌي ٻاشا جا Dialects يعني ٻولڻ جا قسم آهن ۽ اُنهن ۾ سرحد تي هئڻ سبب گجراتي ۽ مارواڙي ٻولين جا لفظ مليل ويا آهن جيئن اڪثر هر سرحد تي ٿيندو آهي. انگريزن سنڌ جي اوپري سرحد جي راڄن کي سنڌ سان ملائڻ اِن ڪري ضروري نہ سمجهيو جو جيسلمير کان وٺي ڪڇ تائين سيني راجواڙن انگريزن کي ڏن ڏيڻ ۽ وقت بي وقت وفادار ٿي رهڻ جي پڪ ڏني هئي. انگريزن کان اڳ۾ پوري واهي پرديش پنهنجو حقيقي نالو سنڌ اِن سبب اَختيار نہ ڪري سگهيو هئو جو قدرت جي بيرحم حملن سبب اٽڪل عيسوي ٻارهينءَ کان ٻارهين صديءَ جي وچ۾ واهي پرديش جي هِن حصي ۾ سنڌو نديءَ جا وهڪرا ئي بند ٿي ويا ۽ سمورو علائقو ريگستان بڻجي ويو. ٿر ريگستان جو ٻاهريون روپ تہ سنڌ کان جدا لڳڻ لڳو پر پرمپرائون، لوڪ گيت ۽ لوڪ ڪٿائون ساڳيون رهيو. اُهي اڄ بہ جئن جو تئن آهن. اِئين پيو لڳي جڻ سنڌين جي ابن ڏاڏن جي آتما ٿر جي واريءَ ۾ دبي پئي آهي.

اَڄ ضرورت آهي تہ سنڌ ڇڏي آيل سنڌي ڀارت جي اندر شامل ٿر ريگستان واري واهي پرديش کي پنهنجي سنڌيت جو علائقو سمجهي اِن کي پنهنجو ڪن ۽ اِنجو وڪاس ڪن ۽ ٿر ريگستان جي رهاڪن جي لاءِ موقعو آهي تہ پنهنجو سنڌ ڇوائڻ جو حق حاصل ڪن. ريگستان جا رهواسي سنڌ مان لڏي آيل سنڌي گڏي آواز اُٿارن تہ واهي پرديش جي هن ٽڪري جي سنڌ سڀيتا يا سنڌيت کي بچائڻ لاءِ هن علائقي کي جدا مرڪزي راڄ ٿاهي اُنجو نالو 'اوپري سنڌ' يا 'ٿري سنڌ' رکيو وڃي ۽ اِن راڄ جي سرڪاري ڪم ڪاج جي ٻاشا سنڌي گهوشت ڪئي وڃي. ٻاشا ۽ سڀيتا جو زنده رهڻ لاءِ پنهنجي ڀوميءَ سان جڙيو رهڻ تمام ضروري آهي.

ڪي سنڌي مُدبر اِئين چوَ ٿا سوچين تہ اسان سموري سنڌ وڃائي ويٺا آهيون تنهن ڪري راڄنيتڪ منچن تان گهرون پيا اُٿارڻ چاهن تہ سنڌين کي جلاوطن سرڪار يا بنا پرديش سرڪار ٺاهڻ جو اڌڪار ڏنو وڃي. جيئن تہ سنڌي سنڌ مان ڌڪيا ڪونہ ويا آهن پر پنهنجي ڀارت جي آزاديءَ خاطر پنهنجن اَباڻن وڻاڻن جو تياڳ ڪري آيا آهن. اُن صورت ۾ جلاوطن سرڪار ٺاهڻ اَنترراشٽريہ سمسيا پئدا ڪندو. ٻيو تہ اهڙي سرڪار اُنهن لاءِ ڪارگر ٿيندي آهي جن کي پنهنجي ديس کان سواءِ ڪو ٺاڻو ٺڪاڻو ڪونہ هوندو آهي ۽ پنهنجي ديس موٽڻ جو جنون دل ۽ دماغ مٿان سوار هوندو آهي. سنڌين جي حالت بلڪل جدا آهي. تنهن ڪري جلاوطن سرڪار يا راڄنيتيءَ ۾ رزرويشن دواران حصو پراپت ڪرڻ ۾ رڳو ڪن ٿورن سنڌي ٻائرن جو فائدو ٿي سگهي ٿو. پر سنڌيت زنده رهڻ ممڪن رڳو ڀوميءَ سان جڙڻ ۾ ئي آهي ۽ اِن لاءِ پنهنجي واراسيل ڀوميءَ کي سڃاڻي سيني جي سامهون آڻڻو آهي.

❖❖❖❖

ءَ تہ ضروري آهي ته پر هر سنڌيءَ لاءِ
اِنگي پنهنجي ذهن ۾ وهارڻ بنھہ ضروري
آهي. ضروري رڳو اِن لاءِ ناهي تہ پنهنجي
اعليٰ ۽ عظيم سڀيتا جنهنجو آحوال سنڌي
'موئن جي دڙي' جي کوٽ مان حاصل ڪري
سگهيا آهيون شرڪمون تو پري، اُن جي
لحاظ جي باري ۾ بہ پوري ڄاڻ رکي، پر
ضروري اِن لاءِ بہ آهي تہ سنڌي پنهنجي
ڌرتيءَ جي ڪنڊ ڪڙڇ جي واقفيت حاصل
ڪري تہ جنهن باهرين حملاورن جو اِتحاس
پڙهندي اِهو تہ سمجهي ٿي تہ اِهو سمورو
سندس ڪشش ۽ ڪشمڪش جو اِتحاس آهي
پر اِهو بہ ڏيان ۾ آڇبس تہ سندس وڏن
ڪڏهن بہ ڪنهن بہ حملاور کي پوري سنڌو
پرديش مٿان قبضو ڪرڻ نہ ڏنو هئو.

مثلن هوئن ۽ يونانين جا حملا تہ
سنڌو پرديش جي راجائن پارت جي
چڪرورتي راجائن وڪرماجيت ۽ چندرگپت
جي رهنمائيءَ هيٺ بلڪل ناڪامياب ڪري
ڇڏيا هئا. تنهن کانپوءِ عيسوي ڇهين صديءَ
۾ عربستان ۾ اِسلام مذهب جي پيدا ٿيڻ
کانپوءِ ستين صديءَ ۾ عربن جا ڪيترا حملا
بہ ناڪامياب ڪيا ويا هئا. سنہ ۷۱۲ ع ۾
محمد بن قاسم (محمد پٽ قاسم جو) جي
اڳوانيءَ هيٺ اَلوڙ جي راجا ڏاهرسين کي
ماري عربن جڏهن سوڀ حاصل ڪئي هئي
تڏهن بہ جنهن پوري سنڌو پرديش مٿان تہ
ڇا پوري واهي پرديش مٿان بہ سوڀ ڪونہ
پاتي هئي. پر ڇاڪاڻ جو عرب ۽ مڏيہ
۽ ا جا ها ملڪ پوري سنڌو پرديش کي
[illegible] يا 'سنڌ' کي 'ه' ۾ بدلي 'هند' چوندا
بن قاسم پنهنجي فتح ڪيل

علائقي کي سنڌ جو نالو ڏيئي اِهو ڀرم
پيدا ڪيو هئو تہ هن پوري سنڌو پرديش
کي جيتيو هئو. عربن اڇڻ سان ئي حماد
ڇيڙيو. جنهن سبب هندن ۾ ياح اڇي پئي
۽ ڪيترا هندو ڄان بچائي سنڌو پرديش
جي ٻين راڄن ملتان، جيسلمير، ڪڇ ۽
ڪاٺياوار ڀڄي ويا ۽ اُن ڀاڄ ۾ سنڌين
پاڻڪي ڪڏهن بہ شرنارٿي محسوس ڪونہ
ڪيو.

واهي پرديش جي اُن سنڌ نالي واري
علائقي مٿان عربن جو راڄ ختم ٿيڻ کانپوءِ
بہ اُن علائقي جي ننڍين راڄن مٿان اِسلامي
راڄ ئي رهيو ۽ تنهن ڪري اِسلامي تواريخ
نويس اُن علائقي کي سنڌ جي نالي سان
ئي ڪوٺيندا رهيا. پارتواسي بہ اِئين ئي
چوندا رهيا. يارهان سؤ سالن کانپوءِ جڏهن
انگريزن اڇي ميرن کان راڄ کسيو تڏهن
انگريزن بہ اُن راڄ تي سنڌ جو نالو قائم
رکيو. ڪجهہ وقت سنڌ کي بمبئي
پريزڊنسيءَ سان ملائي رکيو ۽ وري پوءِ
هڪ ڌار پرانت جو درجو ڏنو.

اِن طرح لڳاتار صدين تائين واهي
پرديش جي اِن ننڍي ٽڪري کي ئي سنڌ
چوندي چوندي رڳو عام ماڻهن جي ڌيان
مان نہ پر اِتهاسڪارن ۽ ڄاگرافي جي
ماهرن جي ڌيان مان بہ وشال سنڌو پرديش
جو نقشو نڪري ويو آهي. جمون ڪشمير
سرحدي پرانت ۽ پنجاب پنهنجي ليکي
پرانتن جي روپ ۾ اڇي ويا آهن. پر سنڌ
نالو پوري واهي پرديش کي ڪونہ ڏنو
ويو. جيتوڻيڪ اِن پوري واهي پرديش
جي رهڻي ڪرڻي ۽ ٻولي سنڌي هئي.

سنڌو پرديش ۽ سنڌي

گوبند حڪماڻي 'جيوت'

ڀارت ورش جي ست يگ ڪال کان وٺي اڄ تائين لڳاتار وهندڙ سنڌو نديءَ اُتر ۾ هماليه پروت ۾ ديولوڪ جهڙو نظارو پيدا ڪندڙ مانسروور مان نڪري ٿي. لداخ ۽ ڪشمير مان لنگهندي .... وٽان ڪابل نديءَ جو پاڻي کڻندي ۽ پنج ند کيتر (پنجاب) جي پنجن ندين جيهلم، چناب، راوي، بياس ۽ ستلج کي پاڻ ۾ سمائي ملتان کان ١٦٠ ڪن ڪلوميٽر ڏکڻ ۾ پنچند وٽ اهڙو ته وشال ڦوليل روپ ڌارڻ ٿي ڪري جو پنهنجي سنڌو يعني سمنڊ نالي کي سچو ثابت ٿي ڪري. آدي ڪال کان وٺي اڄ کان گويا اٺ يا نوَ صديون پهرين تائين به سندس اهو اديت روپ قائم هئو ۽ اِن روپ ۾ جڏهن هيٺ سڌي سپاٽ علائقي مان وهڻ لڳندي هئي ته ڪيترن وهڪرن ۾ ونڊجي ويندي هئي. هڪدم اولهه ۾ مکيه سنڌو وهڪري کانسواءِ ٻيا هئا محراڻ، هاڪرو ۽ گاگرو وغيره. اِهي سڀ وهڪرا گڏجي ڪراچيءَ کان ڪڇ ۽ سوراشٽر تائين ويڪر واري ڪيٽي کي سرسبز ڪندا وڃي ڏکڻ ۾ سنڌو ساگر(عربي سمنڊ) ۾ پوندا هئا.

اِهو سنڌو نديءَ ۽ اُن ۾ سمائيندڙ سي...
ندين جو کيتر سنڌو گهاٽي يا سنڌو ماٿر...
چوائيندو هئو. اِنهيءَ کيتر کي دنيا سي...
منش سڀيتائن ۾ پراڻي ۽ اوائلي سڀي...
سنڌو ماٿريءَ جي سڀيتا جو هندورو ڪوني...
آهي ۽ اَسانجي شاسترن ۾ اِنکي سن...
پرديش چيو ويو آهي. اِن پرديش جون
حدون ڏنل نقشي ۾ ڏيکاريل آهن : اُت...
۾ هماليه جو ڪاراڪورم پربت، ڏکڻ ۾
ديول بندر کان وٺي کنيات جي کاهيءَ
تائين ڦهليل سنڌو ساگر. اولهه ۾ هندوڪش،
سلئمان، کيرٿر جبلن جون قطارون، اوڀر ۾
يمنا گهاٽي، آراولي پهاڙ ۽ سرسوتي نديءَ
جي گهاٽي. چندر گپت ۽ چاڻڪيه جي
زماني ۾ اِهو پرديش ٽن حصن ۾ ورهايل
هئو. اُتر ۾ پهاڙي کيتر (تکششلا، جمون،
ڪشمير)، وچ ۾ پنچند کيتر (پنجاب) ۽
ڏکڻ ۾ وهڪرن وارو علائقو واهي پرديش.
هر هڪ حصي ۾ کيترا ئي ننڍا راڄ يا
جنپد هئا. پر سڀني جي سڀيتا ۽ سنسڪرتي
هئي سنڌو.

سنڌو پرديش جي اِن نقشي کي
سمجهڻ ۽ ياد رکڻ هر اِتهاس جي وديارٿيءَ

نالو	: گوبند حڪماڻي 'جيوت'
جنم، تاريخ	:
ڇپايل ڪتاب	:
انعام	:
پيشو	:
پتو	: B - 16, Bhavani Singh Marg, JAIPUR - 302001

سنڌو پرديش ۽ سنڌي

گوبند حڪماڻي 'جيوت'

ڀارت ورش جي ست يگ ڪال کان وٺي اڄ تائين لڳاتار وهندڙ سنڌو ندي اُتر ۾ هماليه پروت ۾ ديولوڪ جهڙو نظارو پئدا ڪندڙ مانسروور مان نڪري ٿي. لداخ ۽ ڪشمير مان لنگهندي .... وٺان ڪابل نديءَ جو پاڻي کڻندي ۽ پنڇ ند کيتر (پنجاب) جي پنجن ندين جهيلم، چناب، راوي، بياس ۽ ستلج کي پاڻ ۾ سمائي ملتان کان ١٦٠ کن ڪلوميٽر ڏکڻ ۾ پنچند وٽ اهڙو ته وشال ڦوليل روپ ڌارڻ ٿي ڪري جو پنهنجي سنڌو يعني سمنڊ نالي کي سچو ثابت ٿي ڪري. آدي ڪال کان وٺي اَڄ کان گويا اَٺ يا نوَ صديون پهرين تائين به سندس اهو اديت روپ قائم هئو ۽ اِن روپ ۾ جڏهن هيٺ سڌي سپاٽ علائقي مان وهڻ لڳندي هئي ته ڪيترن وهڪرن ۾ ونڊجي ويندي هئي. هڪدم اولهه ۾ مکيه سنڌو وهڪري ڪانسواءِ ٻيا هئا مهراڻ، هاڪرو ۽ گاگرو وغيره. اِهي سڀ وهڪرا گڏجي ڪراچيءَ کان ڪڇ ۽ سوراشٽر تائين ويڪر واري کيتي کي سرسبز ڪندا وڃي ڏکڻ ۾ سنڌو ساگر (عربي سمنڊ) ۾ پوندا هئا.

اِهو سنڌو نديءَ ۽ اُن ۾ سمائيندڙ سيني ندين جو کيتر سنڌو گهاٽي يا سنڌو ماٿري چوائيندو هئو. اِنهيءَ کيتر کي دنيا سيني منش سڀيتائن ۾ پراڻي ۽ اوائلي سڀيتا سنڌو ماٿريءَ جي سڀيتا جو هندورو ڪوٺيو آهي ۽ آسانجي شاسترن ۾ اِنکي سنڌو پرديش چيو ويو آهي. اِن پرديش جون حدون ڏنل نقشي ۾ ڏيکاريل آهن : اُتر ۾ هماليه جو ڪاراڪورم پربت، ڏکڻ ۾ ديبول بندر کان وٺي ڪنيات جي ڪاهيءَ تائين ڦهليل سنڌو ساگر. اولهه ۾ هندوڪش، سليمان، کيرٿر جبلن جون قطارون، اوڀر ۾ يمنا گهاٽي، اَراولي پهاڙ ۽ سرسوتي نديءَ جي گهاٽي. چندر گپت ۽ چاڻڪيه جي زماني ۾ اِهو پرديش ٽن حصن ۾ ورهايل هئو. اُتر ۾ پهاڙي کيتر (تڪششلا، جموں، ڪشمير)، وچ ۾ پنچند کيتر (پنجاب) ۽ ڏکڻ ۾ وهڪرن وارو علائقو واهي پرديش. هر هڪ حصي ۾ کيترا ئي ننڍا راڄ يا جنپد هئا. پر سيني جي سڀيتا ۽ سنسڪرتي هئي سنڌو.

سنڌو پرديش جي اِن نقشي کي سمجهڻ ۽ ياد رکڻ هر اِتهاس جي وديارٿيءَ

نالو : گوبند حڪماڻي 'جيوت'

جنم، تاريخ :

ڇپايل ڪتاب:

انعام :

پيشو :

پتو : B - 16, Bhavani Singh Marg, JAIPUR - 302001

فهرست

ليک

نمبر	نالو	وشيه	صفحو
١.	گوبند حڪماڻي ”جيون“	سنڌو پرديش ۽ سنڌي	١
٢.	ڊاڪٽر مرليڌر جيٽلي	سنڌي ٻوليءَ ۾ سماسن جي رچنا..	٤
٣.	پوپٽي هيراننداڻي	سنڌي زال - سنڌ ۾ ۽ هند ۾	١٦
٤.	ڊاڪٽر نارائڻ ”ڀارتي“	شاهه جي سورمي ’مومل‘	٢٢
٥.	گنگارام سمرات	راجا ڏاهر هاريو يا کٽيو	٢٨
٦.	ڊاڪٽر هوندراج بلواڻي	ايشورچندر جو ٻال ساهتيہ ۾ يوگدان	٣٣
٧.	سلامتراءِ ڪرٻاڻي	آخر آسان جو وجود ڪيستائين	٣٩
٨.	لڇمڻ ڪُڪريجا ”مسافر“	سنڌ جو راجا وير	٤٦
٩.	پروفيسر مينا روپچنداڻي ۽ پروفيسر گوپ روپچنداڻي	سنڌي سڀيتا	٥٠
١٠	ڊاڪٽر ارجن ٻجلاڻي	ڪرمن جون ڪڙيون	٥٣
١١	منوهر نهالاڻي	شري هري موٽواڻي ”سنڌي“	٥٦
١٢	جيٺو لالواڻي	ٻنيءَ ۾ شاهه ڀٽائيءَ جو ادب	٦١
١٣	ڊاڪٽر نانڪرام ايسراڻي	آرڪشڻ - راحت نہ پر هڪ روڳ	٦٥
١٤	واسديو سيرناڻي	سنڌي ٻوليءَ جي شُڳنڌِ	٦٧
١٥	ايسر سنگهہ بيدي	سنڌي سورويرن جو اتهاس	٧١
١٦	چندرا ديوي	ٻڍاپي ۽ ٻڍا آشرمن تي هڪ نظر	٧٣
١٧	ماستر گيلارام رائچنداڻي	آزاديءَ ۽ اسان سنڌين جو قهري ڪال	٧٥
١٨	آتمارام گوپلاڻي	موت جو ڊپُ ڇو؟	٧٨
١٩	ڊاڪٽر هنس يوڄراج	ڪراچي شهر جون يادگيريون	٨٠
٢٠	پريملتا عيدناڻي	ڀڳوان جهوليلال	٨٣
٢١	هندوجا نند آنند	شعر، شاعري ۽ شاعر	٨٧
٢٢	ڊاڪٽر موتيلال جوٽواڻي	پنهنجي پنهنجي حصي جي ذميواري	٨٩

لیک

موتيرام رامچندائي ’باغي‘ جو غزل

محبت جي ملي نٿي، پوءِ ڪرين پيار ڇو؟
ٻٽيو پيار واپار، پوءِ ڪرين اظهار ڇو؟

ملي نہ جي دل سان دل، ڪٽڻ جيون آ مشڪل،
اهڙن مان اميدن جو، پوءِ ڪرين انتظار ڇو؟

خبر بہ اٿئي دوست، اڄڪلهہ جي اُلفت جي،
اڄايو عشق ڪي تون، پوءِ ڪرين خوار ڇو؟

رکي ڇا تون ڪنهن جي، پاڳلن جيان ڦرين ٿو،
ملڻ جي نہ آهي آش، پوءِ ٿين غمخوار ڇو؟

پيار ڪرڻ سان جي، ملي ٿي خواري هِت،
اهڙو اڄايو ”باغي“، پوءِ ڪرين واپار ڇو؟

نالو : موتيرام رامچندائي ”باغي“
جنم، تاريخ : هيرپور خاص، ٩-٥-١٩٣٣
ڇپايل ڪتاب: مهڪندڙ موتي، ٻهڪندڙ موتي، ڇهڪندڙ موتي، انمول موتي، سورن سندي سوغات.
انعام :
پيشو : ليکڪ ۽ جرنلسٽ
پتو : ١/ ١٤ اي. وارڊ، نيو بنگلو ايريا، سهج پور بوگا، احمد آباد- ٣٨٢٣٤٥.

هيملتا بجاج جو آزاد نظم

بي قدر مرد

جڏهن جڏهن تو جنم ورتو جڳ [illegible]،
هر جنم ۾ جڻيين ناريءَ جي ڪُک مان،
ماءُ به ناري ڀيڻ به ناري پتني به ناري،
پوءِ به ظلم ڪري رهيو آهين ناريءَ تي،
پنهنجي ئي ماءُ-ڀيڻ، ڌيءُ ۽ زال تي،
هي اَتياچار ڪري رهيو آهين!

ڄائيين ماءُ جي ڪُک مان،
پالجي ڳذاريئه ڀيڻ سان،
جواني مائيئه محبوبا سان،
ٻڌاپو ڳذاريئه زال سان،
پوري جيون ۾ شڪ پائيئه ناريءَ سان،

ويئتر احسان فراموش آهين تون،
وري به اَتياچار ڪري رهيو آهين ناريءَ تي
اگر ناريءَ کي پيار ڏيندين ته لڇمي ايندءِ
اُها به ناري آتشي!
اگر ظُلم ڪندين ته چنڊيءَ جو روُپ
ڌاري تنهنجي مٿان قَهر ڪندي،
اُها به ناري آتشي!

تنهنجي زندگي رهين ناريءَ سان ڳنڍ
اي اَحسان فراموش مرد،
ناريءَ کي مانُ ۽ عزت ڏي،
تون اَنجي مهانتا کان بي-خبر ناهين،
اَتياچار ڪرڻ بند ڪر
نه ته ڪنهن ڏينهن لوڪر ڪاليدين!

پوءِ ئي سوچيندا سين..

پوءِ ئي سوچينداسين- ورهاڱي جو ڇا درد آ.

١. ماڙيون ماڙا اڏيون پيا
ڦاهيون مال مڏيون پيا
وقت ڪٿي آ سوچيون ويٺا
ورهاڱي جو ڇا درد آ
پوءِ ئي سوچينداسين- ورهاڱي جو ڇا درد آ.

٢. نيتا آفيسر آهيون اڄ
لٽيل فٽيچر ڦاهيون اڄ
احساس ڪونهي اڄ اسان کي
ورهاڱي جو ڇا درد آ
پوءِ ئي سوچينداسين- ورهاڱي جو ڇا درد آ.

٣. جلسا جلوس گهڻا ٿين
ڏڻ وار به گهڻا ٿين
بس اِهوئي وسري وڃي
ورهاڱي جو ڇا درد آ
پوءِ ئي سوچينداسين- ورهاڱي جو ڇا درد آ.

٤. مهڪ مٽيءَ جي مٺي آ
وطن ۾ به ٻُڌي آ
آهي سگهي سنگهي تڏهن
اُٿندو جڏهن ڪوئي مرد آ
پوءِ ئي سوچينداسين- ورهاڱي جو ڇا درد آ.

٥. صدين کان ڏسي ڏاهر توکي
فهمائش ڪري ڪنور توکي
تهذيب بچاءِ پنهنجي سنڌي
'پرائي' نه ٿي همدرد آ
پوءِ ئي سوچينداسين- ورهاڱي جو ڇا درد آ.

٦. هيمون هوشو ياد ڪر
شاه سچل آباد ڪر
سار سنڌڙي جيجل کي
دل ۾ رکي درد آ
پوءِ ئي سوچينداسين- ورهاڱي جو ڇا درد آ.

٧. سنڌيءَ ۾ آهه آس وڏي
ڇني نه ڏيندو ماڻ کڏي
لکي ساڌ ٻيلي ويندو وري
سنڌي جوان مرد آ
پوءِ ئي سوچينداسين- ورهاڱي جو ڇا درد آ.

٨. ٿي سڄاڻ سنڌي سڄڻ
لڳ نه پنهنجن کان پڄڻ
منڙي ٻولي ٿي ماءُ جي
هيءَ ويل وڏي ٻي درد آ
پوءِ ئي سوچينداسين- ورهاڱي جو ڇا درد آ.

نالو : نند لعل پرسراماڻي
جنم، تاريخ : سُلطان ڪوٽ، سنڌ: ١٠-٦-١٩٣٣
ڇپايل ڪتاب: پر...، جليل پياس، خواب خيالءَ ڪل، اپراجت ڪهاڻيون، پيڳي لمحي.
انعام : راجستان سطح تي ڪهاڻين تي.
پيشو : رٽائرڊ سيڪنڊري هيڊ ماستر
پتو : گوپال اور ڪمليش چتر شالا، سلومبر، ٣١٣٠٢٧ (راجستان)

ڪشن ٻجاڄ جو غزل

١. نياڻي نہ ناتو - نہ ڪير ڪا شڪايت
اڳتي اچي ورجائين تہ نہ ها.

٢. ڪريس پي ڪريس پي ڪرڻ ڏين ها موتکي
سيني ۾ سمائي - سنڀالين تہ نہ ها.

٣. گلال ابير جا سڀ رنگ منظور
پر پالڻ ۾ پياري - پسائين تہ نہ ها.

٤. وسائڻ ڏينو روز ڪم آ تنهنجو
روايت وسائڻ جي - گسائين تہ نہ ها.

٥. سمهيو پيو هنس منجهن اونگو پلنگ تي
لڪ لڪ ڪري در - کرڪائين تہ نہ ها.

نالو : ڪشن ٻجاڄ
جنم، تاريخ : ٽنڊو آدم، سنڌ؛ ١٧-٨-١٩٣٨
ڇپايل ڪتاب: هڪ ٻہ نہ
انعام : راجستان سنڌي اڪادمي طرفان ١٩٩٧ ۾ ڇپايل ڪتاب ۾
پهريون انعام حاصل ڪيل.
مشغلو : پرائيويٽ نوڪري
پتو : ٧٣، شڪتي نگر، اديپور - ٣١٣٠٠١

شرد 'ديوانا' شرد جو غزل

چئو ٻيلي ڪولي، چوڻُ جيڪو چاهيو
ڀرولين جي ڀولي نه ڀولي منجهايو

سوين سوُرَ سانديِ، هلوُن پيا اندر ۾
ڏيئي چو ڏوراپا، جگرُ پيا جلايو

اَسان ڪين ڪنهنجي ڪڏهن دِل دُکائي
ڀلا ڇو خفا تيِ، رهو پيا اَجايو.

سَيئي عمر سهوُن پيا، ڏِنَوَ جي اَسانکي
گهايلَ دليُن کي، نه ايڏو سَتايو.

سمُجهيِ سَگهياسين، نه ڪڏهين توهانکي
نه مِٺَن سان ماريو نه دِلڙيِ دُکايو.

اَسانکي پيروَسو، رهيو آهي رهندو
نِيائي ڏِسو جيئَن، اَسان پڻ نِڀايو.

ٺاهِڻُ سِکياسين، نه ڊاهِڻُ اچي ''شَرِدَ''،
نَفِرت کديِ پيارُ دِل ۾ جڳايو.

ناَلو	:	شرد ديوانا شرد
جنم، تاريخ	:	ٺٽ هوتچند، تعلقو ٺاروشاه، ضلع نواب شاه، سنڌ؛ ٩-٦-١٩٣٧
ڇپايل ڪتاب	:	سُريلي سُرهاڻ، ساروڻ سنيارون، ڳوڙهن سنديون ڳالهڙيون.
انعام	:	
پيشو	:	سرڪاري نوڪريءَ مان رٽائرڊ
پتو	:	بي.-١٣٩، سنڌي ڪالوني، راجا پارڪ، جئپور -٣٠٢٠٠٤.

ساڌو موتيرام ’سائل‘ جا ڏوهيڙا

(١)

سوين آهن سير ۾ مائڪ موتي لعل
سائل پائين تا اُهي پيتا جي پاتال
ملندا تن کي مال، شيوا ڪئي جن سمنڊ جي

(٢)

سنڌي منهنجي ٻولي، سنڌي منهنجي ماءُ
سنڌي منهنجي سيتا سنڌي پانيان پاءُ
سنڌيت ساڻ لڳاءُ ”سائل“ آهي صدين کان

(٣)

ڪنوررام جي قرب جو مان ڪيئن ڪيان بيان
آيو هو آڪاش مان تي ڌرتيءَ تي انسان
نياز نمرتا ويو رکي هو ٿئي وڏو ٿِنوان
ڪيڙو خود پڳوان ’موتي‘ ساريءَ سنڌ جو

(٤)

سنڌوءَ جي ڌارا مان نڪتي سٺي سندر ٻولي
ملي ورهاست ۾ مونکي سا منڙي سنڌي ٻولي
ماءُ ڏني جت لولي سا هئي مٺڙي سنڌڙي

(٥)

سٺي سنڌي ٻوليءَ جو هنئين منجهه هڳاءُ
سنڌي ٻي ٻولي چوي ٻَبرو آهي پاڙ
ڪيئن نه اڄ ڪَبڪا ’سائل‘ سنڌين کي ڏسي

(٦)

ڪونهي ڀڄالهو قرب مان ماڙون جو احوال
اينڌي ويندي تو ڏٺا هو ڪيڙو ٿي خوشحال
مان جت قابو قيد ۾ هت ماڙون چاڙين مال
ڪيرڪير جي ڏيو مونکي ڪونهي مٺي اختيال
ملڻ آهي ته مُحال جيڪي جانيڻ سان

نالو : ساڌو موتيرام ”سائل“
جنم، تاريخ : ڳوٺ ٺٽو ضلع ميرپور خاص، سنڌ، ١ - ١ - ١٩٣٢
ڇپايل ڪتاب: گيتن ڪلين جا گلدستا، موتي محراڻ جا، موتيءَ جي مهڪ، گل ڪرڻا گلاب جا - ڪويتائن جو مجموعو.
انعام : ڪيترين ئي سنستائن ۽ ادارن طرفان سنمان حاصل ڪيا.
پيشو : ٻَنا ٻڌل اسٽيٽ ڊيپوٽ، آڪاشوالي ۽ دوردرشن تي پروگرام پيش ڪيا
: سيڪٽر ٣-ڊي-٢١٠، جواهر نگر هائوسنگ بورڊ، ٿلهور ٣٠٢٠٠٤

راهگير

پُڇيو گوالير ۾ مونکان راهگير،
ڇو ميلان ميل هِتي هُتي هلي رهيا آهيو
ڇو هتي تا وقت وڃايو
هلڻ کين ٿيندو سڄايو
وڃايو وقت تا اڃايو اڃايو

نہ سمجهو مون راهگير ڇوڻ ڇاٿو ڇاهي
ٻلڻ منهنجو ڇو بيڪار آهي
اتبن سنڌي هتي بي ٻولي ڳالهائين
ٻوليءِ ۾ گيت هتي هرڪو گُنگُنائي

زمانس ٻڌ يار اڄ- ڪن تون لائي
ڄ کين جيڪو سو پڪ سنڌي آهي
ي وفادار جنبن پنهنجو سڀ ڪجهہ لُٽايو
ٻٽي هيمون ڪالاڻي سڀ ڪجهہ مٽايو

فلم ۾ ڏس تون ساڌنا ۽ ببيتا
وري ڏس حسن ۾ يمياڻي ڪوينا
تون ڏس راجسيا ۾ هير ڪرپلاڻي
۽ هاڻ آهي لعل ڪرشڻ آڏواڻي
لتا کان نہ گهٽِ هئي پگوتني ناواڻي

هتي آهن انيڪ سنڌيءَ جا شائق
امر آهن ساهتيہ ۾ سدائين
فخر سان ڪنڌ ڪٽي سنڌي ٿا سڏائين

امر آهي منهنجي سنڌي ٻولي
تون ’گُلشن‘ جي ڳالهين تي ويچار ڪر
تون ڇئہ مان سنڌيتون سنڌي هو سنڌي
مان سِڪندس هنديءَ سان گڏ سنڌي

نالو : لڇمڻداس ڪيشواڻي ’’گلشن‘‘
جنم، تاريخ :
ڇپايل ڪتاب:
انعام :
پيشو :
پتو : ڪيشواڻي ڀوَن، انسائيڊ اِتوارا، ڀوپال.

احساس جي پڻڪن

تمام
صدين جو بار
ڪلهن تي ڪٽي !
هلي رهيو آهيان !
هيءَ
احساس جي پتڪن
سيني جي جلن
وڃي نہ ٿي.
تمام
آنسن جا ساگر
مون پي چڙيا آهن،
پوءِ بہ
زندگي ڪندي رهي
مزاق مونسان
ڪوئي
راهہ پتڪي نہ وڃي
اِهو سوچي
ڏٺيو بٽجي
پرندو رهيس
پر پوءِ بہ
زماني کي
رهي شڪايت.....

نالو :پريمچند چيلواڻي
جنم، تاريخ :
ڇپايل ڪتاب:
انعام :
پيشو :
پتو :پلاٽ نمبر بي-۲۱، فليٽ نمبر - ٽي-۳، لڏارام اپارٽمينٽ-۲، قوم-ئي-فدا، ڀوپال

منگهارام 'ديوانو' جون رُباعيون

(١)

پرپو ڏلي تنهنجي دنيا، ڏنا تنهنجا رنگ،
ڪتي آهن جهيڳڙا تہ ڪتي باهين جا رنگ،
'ديوانا' ڏرم نہ تو سيڪاري پاڻ وڙهڻ،
ڇڏيو وير وروڌ جو هميشه توهان سنگ.

(٢)

ناهي زندگي ۾ اڄ مزو، ٻڌ منهنجا يار،
آهيان پيار جو پياسو، ٻڌ منهنجا يار،
'ديوانا' جيئڻ ٿيو آهي هاڻ جنجال،
ڪائي اڪيلائپ ٿي اڄ، ٻڌ منهنجا يار،

(٣)

ڏسو ملڪيت تان ٿين ٿا اڄ خوب جهڳڙا،
ٻچن ٿا ڪورٽ ۾ جي، ڪري اڄ خوب جهڳڙا،
'ديوانا' آهن پاڻ ۾ جي تہ سڳا ڀائر،
ٿيو ڀائرن ۾ وير، جي ڪن اڄ خوب جهڳڙا.

نالو	: برهم کتري منگهارام ''ديوانو''
جنم، تاريخ : مانلي، سنڌ؛ ٢-٩-١٩٣٩	
ڇپايل ڪتاب، ١٣ ڪتاب سنڌيءَ ۾، ٣ ڪتاب گجراتي ٻوليءَ ۾.	
انعام	: هڪ ٻہ نہ
پيشو	:اگربتين جو
پتو	:سوامي ليلاشاہ اگربتي ورڪس، جيوتي ڀاڄي مارڪيٽ پٺيان، جگاوارا روڊ، ڄيتپور ٢٦٠٢٧٠

دنيا کي گبرجي پائيچارا - منهنجو جيون جل جي ڌارا.
صدين تائين وهندي رهندس - ''مسافر'' کي اِهو پيغام ڏيندس،
ملندس وڃي محبوب سان - ڪيئي بندر جا ڪٽي ڪنارا،
منهنجو جيون جل جي ڌارا.- منهنجو جيون جل جي ڌارا.

.... ڪيول هرناڻي 'مسافر' جون رُباعيون

اونچي عمارت کي ڏاهي نه سگهياسين،
جهوپڙي به پنهنجي بڻائي نه سگهياسين،
خوابن ۾ اسان محلات اڏيا جي،
حقيقت ۾ اُنهن کي ڍاهي ڇڏياسين.

ڇا سان شوڪت جو هو وڏن ۾ خمير،
قول تي مرندو هو غريب ۽ امير،
هي وهنوار جو دستور جهونو ٿيو،
اڄ نئين ۾ وڪامي پيو اِنساني ظمير!

ڪيول هرناڻي ’مسافر‘ جو نظم

سنڌو

مانسروور مان منهنجو اُدگم ٿيو - هند سنڌ سان منهنجو ناتو جڙيو،
سڀيتا جا جتي وڃيا نغارا - منهنجو جيون جل جي ڌارا.
ننڍڙو سرو لداخ ۾ - اڳتي اڳتي وڌيس همٿ ۾،
هاريس پوکيون پنيون ٻارا- منهنجو جيون جل جي ڌارا.
پنجاب منهنجو پنهنجو آهي - سنڌ منهنجو هردو آهي.
هاري کٽيس جتي آبارا - منهنجو جيون جل جي ڌارا.
مالڪ موتي منهنجي من ۾ - ڪوٽ نہ اچي ڪڏهن ڏن ۾،
پريا پيا آهن پنڌارا - منهنجو جيون جل جي ڌارا.
ساوڻ منهنجو سالي آهي - ڳائي ملهار سرندو وڄائي،
ملاحن جا سي نغما پيارا - منهنجو جيون جل جي ڌارا.
سنڌو منهنجو نالو آهي - سنڌين جي لي ياد ستائي،
هر سال اُلن ٿا غبارا - منهنجو جيون جل جي ڌارا.
مون ڪنهنکي ڪين وساريو - ناتو سڀني سان آهي نڀايو،
ياد اچن ٿا سي نظارا - منهنجو جيون جل جي ڌارا.
منش جي من جو ٿاهہ ناهي - جتي پلاڻيءَ جو ٿاهہ ناهي،
’اُتي‘ وس پيا انگارا - منهنجو جيون جل جي ڌارا.
مونکي پنهنجو غم ناهي - منهنجو جيون پين لاءِ آهي،

....

نالو : ڪيول هرناڻي
جنم، تاريخ :
ڇپايل ڪتاب:
انعام :
پيشو :
پتو : هائوس نمبر ۱۴۹/۰۲، سامهون اين. آر. آئي. ٽئگور پبلڪ اسڪول مانسروور، جئپور- ۳۰۲۰۲۰

سچل جئسنگهاڻي جو غزل

١. نانگن جي ٻر ۾ هٿ وڌو ناهي اِئين ٻہ ناهي
ڪنهن نانگ ڏنگ هنيو ناهي اِئين ٻہ ناهي

٢. ٻوڙڻ -سهڪڻ - دل جو ڌڙڪڻ
مون ڪوڙو ڀڳو ناهي اِئين ٻہ ناهي

٣. اُداس شام اڪيلو من وياڪلتا
دل جي سنيارن ۾ شيام هوندو ناهي اِئين ٻہ ناهي

٤. ڇا ٻڌان ۽ ڇا ٻڌايان مان آخرين گهڙيءَ
ملڻ ڪو هن گهڙيءَ آئيو ناهي اِئين ٻہ ناهي

٥. ڌرتيءَ جي درد جو مونکان پڇُ
ٻي وسيءَ ڪان رنو ناهي اِئين ٻہ ناهي

٦. اڄ - اڄ منهنجي ذات اَڄ
تو ڪو گُل ڏنو ناهي اِئين ٻہ ناهي

نالو : سچانند(سچل) گورڌنداس جئسنگهاڻي
جنم، تاريخ : رتوديرو ضلع لاڙڪاڻو، سنڌ؛ ١٢ - ١٢ - ١٩٣٣
ڇپايل ڪتاب: الڳ الڳ مخزنن ۽ رسالن ۾ شايع ٿيل ڪويتائون.
انعام : ڪيترين سنستائن ۽ ادبي ادارن ۾ سنمانت ٿيل.
پيشو : پنهنجو ڪپڙي جو واپار.
پتو : شاپ نمبر-٢٣٣، مين بازار، اُلهاسنگر - ٤٢١٠٠٢.

ديش جا دشمن

منيون منيون ڳالهيون آهن ڪڍنديون ترا
دنيا جي داون ڪان بچجانءِ ذرا

١. وير ولڻ ۾ وير نہ ڪن
خون ڪرڻ ۾ دير نہ ڪن
مطلب وارا، اندر جا ڪارا
منهن جا مٺا پر اندر ڇرا.
منيون منيون ....

٢. ڪي وري ديش جا دشمن ٿئي
اسان جي وچ ۾ ڪي جئچند ٿئي
ملڪ غداري، ڪن ٿا عياري
آفت آڻي ۽ ڪڍن ارا
منيون منيون ....

٣. ڪين ڪڍهن ڪن ڪنهجو ڀلو
ڀلي ڪنڌڙ جو ٿا ڪٽن گلو،
ڪن ٿا پچارون - ڏين ٿا گاريون
روز پيا ڪن ڪم تہ ٻرا
منيون منيون ....

منيون منيون ڳالهيون آهن ڪڍنديون ترا
دنيا جي داون ڪان بچجانءِ ذرا

نالو : ڪندن لعل واسواڻي
جنم، تاريخ : مورو تعلقو شهدادپور، ضلع نواب شاه، ٢١-١٢-١٩٢۴
ڇپايل ڪتاب. تسليم شاعر
انعام :
پيشو : رٽائرڊ آفيسر
پتو : بي - ١٢، نيو ڪوارٽرس نمبر - ١٣٥، سنت هردارام نگر، ڀوپال - ٦٢٠٣٠.

(٣)

چوچريءَ ڪاڏي اِها چنتا،
ڪائيندي رهندي توکي
نه هلندي جي حوصلي سان،
سينو سنيالي لوکي
توکي جڳائي ڪٽڻ،
سوچي سمجهي هر قدم
ان لاءِ تڙڪندي تون،
سک دک درد ''پريتم''

(٤)

چاهين چاهيان چاهين،
چاهنا تنهنجيءَ جو ناهي سوال
ناهي ڪجهو وس واري ڪان،
ڪڏهن تنهنجو جو ٻيي حال
تون خوش رهي هر حال ۾،
گذار زندگيءَ جا دم
اهڙي رهڻيءَ ۾ پنها،
آتي ڪي راز ''پريتم''

(۵)

چڻا چوَن جيڪي توکي،
سدائين سو مچڻ گهرجي
نه رڳو هوڏ پنهنجيءَ تي،
ڪڏهن ٻيي هلڻ گهرجي
تهان پوءِ جيوت تو لاءِ،
چت شانتي رهندي هردم
آه شڪر سان ئي گهاڙڻ،
صحي زندگي ''پريتم''

چنتا ئي چنتا

(۱)

چنتا ساگر ۾ ٻڏل آهي،
هر جيو کي تو ڏسان
نه رڳو توکي ئي،
خود پاڻ کي بي تو ڏسان
تري پار پوڻ لاءِ،
ونڻو ئي آ هوش کان ڪم
اهڙي سهڻي صلاح کي ئي،
اپناءِ تون ''پريتم''.

(۲)

چنتونا جي چڪيا ۾ پاڻ کي،
پيو تو جلائين تون
نٿو عقل کان ولين ڪم،
دل دماغ ھلائين تون
توکي ڪرمن جو ڦل ته،
ڏيڻو ئي پوندو دم بدم
اِن ڪري تيڻ بي همت
سونهين نه توکی ''پريتم''

نالو : تيرٿ هڱوراڻي ''پربتم''
جنم، تاريخ :
ڇپايل ڪتاب:
انعام :
پيشو :
پتو : ۲۰۴/۷، ورسووا ويو، سي. ايڇ. ايس، فور بنگلو، انڌيري (ويسٽ)، ممبئي - ۴۰۰۰۵۳

هوڪو

وڏو ساهتڪار پل هُج تون
پر
هوڪو مور نہ ڏي
جو
هوڪا هت
اڳ۾ ئي آهن خوب وڏيل
اُنهن جا جي
ڄاڻ گهٽ هوندي
۽ علم گهٽ هوندي پڻ
ڪن پيا فضول يتن
مٿي ۽ مٿي
آسمان ۾ اُڏامڻ جو!!

نالو :اَمل آهوجا ”رحمي“
جنم، تاريخ : ٣٠ - ١ - ١٩٦٣
ڇپايل ڪتاب: قربانيءَ جون ڪٿائون، سياڻي ڪهڙو ٿيندو-ناٽڪ، سنمان، بهروپي چهرا.
انعام : يونيورسل ساوڪ ڪهاڻي چٽاپيٽيءَ ۾ پهريون اِنعام. اِسڪول ۽ ڪاليج ۾ اِنعام ۽ سنمان.
پيشو : سنڌي نيز ريڊر، آل اِنڊيا ريڊيو.
پتو :سنڌي نيوز، آل اِنڊيا ريڊيو، نئي دهلي - ١١٠٠٠١

ڪماري ديا لعلچندائي جو غزل

۱. ڪڏهن تنهنجي آهي ائين ياد ايندي
اِجهو وڏ ڦري چاڻ برسات ٿيندي.

۲. ڪشادي ۽ ملڙي محبت پري دل،
ڪڏهن ڪين ڪنهن کي بہ فرياد ڏيندي.

۳. چمن ۾ گُل تي جڏهن پنور ايندا،
پني اڪ تڏهن راه راڌا تڪيندي.

۴. ڪٿلون ڏسي پنڌ جون سٽيون،
لِکي راز ڪولي کٽڻ ۾ پريندي.

۵. نگاهن ۾ جنهن جي هزارين نياپا،
اُها ڪنهن نہ ڪنهن جا اِشارا جهٽيندي.

۶. چڙهي چوٽ تي ڪنهن جَبل ڏي نهاري،
ڇڻي ڇٽر پيئي سا تارا ڳڻيندي.

۷. مِنو درد دل جو ڏنو جن بہ آهي،
'ديا' چوڻ آحسان تن جو مڃيندي.

نالو : ڪماري ديا لعلچندائي
ڄمڻ، تاريخ : آحمدآباد، گجرات، ۲۳ - ۱۰ - ۱۹۵۸
ڇپايل ڪتاب: آلپور پاسا، سيڻب زندگيءَ جو پوپٽي هيراننداڻيءَ جي ناول جو گجراتيءَ ۾ ترجمو.
انعام : گجرات سنڌي اڪادمي طرفان ڪويتائن جي مجموعي تي ۱۹۹۲ ۾ پهريون اِنعام حاصل
پيشو : ٽيچر ايڇ. بي. ڪاپر سيڪنڊري اِسڪول احمدآباد.
پتو : لڪشمي نواس سي. ۲۶۰، شانتي نگر، سنجيور پوپ، احمدآباد - ۳۸۲۳۲۵

ارجن چاولا جو گيت

تون ئي ڏس ڪو ڏاءُ،
او راڻل، تون ئي ڏس ڪو ڏاءُ!
ڪهڙي ريت پرينديـن منڙا،
گهايل دل جو گهاءُ!
او راڻل، تون ئي ڏس ڪو ڏاءُ!

ڦاٽي هانوَ ڇڇي تي ڇاتي،
من جي پيڙا ڪنهن نہ سڃاتي،
ڪنهن پر ماڳ مُنيءَ جي موتي،
لهنديـن سُڌِ سماءُ!
او راڻل، تون ئي ڏس ڪو ڏاءُ!

ساجن ڪيئن سرچايان توکي،
ڪهڙي روءِ ريجهايان توکي،
آنءُ اياڻي پيي نہ پايان
ڇاڻان پيچ نہ داءُ!
او راڻل، تون ئي ڏس ڪو ڏاءُ!

پل پل سرتيون ويڻ وراڻن،
طعنا تنڪا ڏيئي ڏڪائن
ڏيهہ سڄي ۾ آهي ڦهليو
ڏاڍن جو ڏهڪاءُ!
او راڻل، تون ئي ڏس ڪو ڏاءُ!

رمز رسڻ جي واجب ناهي،
وير ونجوڻ مناسب ناهي،
پاند ڳچيءَ ۾ پائي، توسان
پاڻ ڪنديس پرچاءُ!
او راڻل، تون ئي ڏس ڪو ڏاءُ!

نالو	:	ارجن چاولا
جنم، تاريخ	:	ڪشمور ضلع جيڪب آباد، سنڌ؛ ١٠ - ٢ - ١٩٢١
ڇپايل ڪتاب	:	چارڻ چوريو چنگ، شعرن جو مجموعو ۽ مخزنن ۾ شايع ڪيتائون.
انعام	:	چارڻ چوريو چنگ تي سينٽر هندي ڊائريڪٽوريٽ طرفان ۽ هزارن جو اِنعام حاصل ٿيل.
پيشو	:	رٽائرڊ پرنسيپال
پتو	:	٦/١٩٨، اسٽريٽ ايس. بي. - ١، نئي بستي، عليگڙهہ.

اعزاپرسي

تنهنجو موت
ڪو اوچتو ڪونه ٿيو آهي،
اهو عام فهم آهي
ته اسي سالن بعد
هرڪو پيرسن
اُڏاري ورتل وقت تي
ٿيندو آهي.

تون هر روز چوندو هئين
ته جيئڻ ۾ تنهنجي دلچسپي
هينئر خير ڪا آهي
پر باوجود انجي
تون ته آخر تائين
هر عيش جو شيدائي
رهندو آئين.

تنهنجا دوست ته آهن
آڱرين تي ڳڻڻ جيترا
مگر دشمنن جو عدد
بي حساب آهي.
پوءِ به تنهنجي ارٿيءَ کي اُماڻڻ لاءِ
هي هشام مالهن جا
تنهنجي مڪان ٻاهر
ڪهڙي ڪارڻ ٿيا آهن ڪٺا؟
راز شايد آهي اِهو
ته هو تنهنجي مرتيوءَ جي
ڪرڻ آيا آهن تصديق
جنهن پڇاڻا، هنن کي
مانسڪ سکون ملڻ جو
سوَ سيڪڙو ٿيندو يقين.

ناﻟو : آسن واسواڻي "مجبور"
جنم، تاريخ : بنگلديرو، ضلع لاڙڪاڻو، سنڌ. ٢٧- ٢ - ١٩٢٢
ڇپايل ڪتاب، زندگي جا نغما، معاف ڪجو، ايشور جو آپگهات، خلش ۽ خاڪا، عقيدن جي وفات.
انعام : ايشور جو آپگهات تي گجرات سنڌي اڪادمي طرفان انعام ۽ بهترين ڪويتا سنگره جاڻايل
پيشو : پرنسيپال جي پد تان تان رٽائرڊ
پتو : ٽي. ايڇ. ايڪس، آديپور (ڪڇ) ٣٧٠٢٠٥.

(٥)

نڪي لوڻ ڦاٽڻو پيچرن ڏي پوليس،
پڪيٽنگ وارن کي روڪي پوليس،
جلوسن ۾ ميڙن ڦٽائي پوليس،
ڏنڊا ضرب لٺيون وسائي پوليس؛
جيلن جوان اهڙوان گرفتار ڪيا،
ڀريا جيل شاهي اتياچار ٿيا.

(٦)

سين وات نعرو انقلاب جو،
ملي موت نعرو زنده باد جو،
ٻيو بند بانتپ ڪم ثواب جو،
فڪر ديس واسين ته احباب جو؛
ڪيو پاس نعراءُ ڪُئٽ انڊيا،
وڃو هاڻ واپس انگريز جي ٿيا.

(٧)

آخرڪار گورن آزادي ڏني،
مگر پاڳ ٻن ۾ وراهي ڏني،
ٽڪر حند جا ڪاٽي اسان کان ڇني،
پاڪستان ناهيو الڳ تي ڪُني؛
ويٺي سنڌ ساري سڌوري سدا،
پاڪستان گڏ ٿي اسان کان جدا.

(٨)

أتي ڪونه ٿيو ڪو اسانجو ڏٺي،
قرباني سنڌين جي سيني کان گهٽي،
جنم آستان جي ڇڏيسين پٽي،
ڇڏيو مال ملڪيت جا ايشور وٽي؛
غلاميءَ جا گيهر وساري ڇڏيو،
آزاديءَ سندو گاه ڪٽي تان لڌيو.

(٩)

هند ۾ اچي پوءِ ڏيرو ڪري،
ڪٿي ڪير وينو جتي هن سري،
مٿن مائٽن کان ڇڇي ٿيا پري،
خبر ڪانه هڪڙي جئي يا مري؛
لڳا روزگارن ڌنڌا جي مليا،
ٿيا ٻانهن ٻيلي نه ڇوڪر ڀنيا.

(١٠)

پنجاه سال پورا آزادي ملي،
ڇيو ڪير نديون وهنديون گهلي،
ستائي ايندي ملڪ ۾ جُهلي،
مگر ڳالهه سيڪا ته اُٻني قلي؛
ڪرڻ هاڻ ڪوشش سنڌ ۾ هلي،
رکو 'بيوطن' تي نڪي ڪي ٽِلو.

مورومل 'بي وطن' جو نظم

آزادي

(١)

عدمي چڏائڻ لئي، هلچل هلي،
وڃي ڪان جيڪر وڃڻ ڏي پلي،
اسان پل ته انگريز ڇاڙهي پلي،
ڏيو منهن مصيبت اچي ڪا جُهلي،
اسان جا ته اڳوان بيدار ٿيا،
شهر ڳوٺ گهر گهر ۾ پرچار ٿيا.

(٢)

ڇيو ڪامر گانڌيءَ احنسا ڪريو،
ٽنڪادر ته سُوراج جو حق گهريو،
نهرو رور پرچار پبلڪ سريو،
شُباش جي نيتيءَ ۾ ڦيرو ڦريو،
سنڌ جا به اڳوان لئي عام پيا،
چوئٿرام، جئرام، گهنشيام ٿيا.

(٣)

پڪيٽنگ چالو دڪانن متي،
ولائتي نه وڪڻو گهڻو ملهه ڪتي،
قطارون ڪري جوان شمپيا رتي،
اورانگهي وڃو پل اسانجي جتي،
ڪُٽي مرچ ڳاڙها وڌا تن اکين،
مگر ڪين هٽيا جُلي دک سهن.

(٤)

ڪلر مان ڪڍي لوڻ ناهي ڇڏيو،
سمنڊ جو به پاڻي شڪائي ڇڏيو،
لهي لوڻ آن مان وراهي ڇڏيو،
ولائتي ڪپڙن جلائي ڇڏيو،
وڪڻو ڪين دارون خريدار ڪي،
ڏيو ڪين پل به سرڪار ڪي.

نالو ؛ مورومل چيتنداس ڏانڌا ''ببوطن''
جنم، تاريخ ؛ ڳوٺ ٽنڊو فضل تعلقو ۽ ضلع حيدرآباد، سنڌ. ١٢-٧-١٩١٢،
ڇپايل ڪتاب. بيوطن جي وينتي، سنڌي برهم ڪترين جو ڌارمڪ، سماجڪ اتهاس،
ڪين جا لکهوار شجرا ونساوليون وغيره ۽ سوامي لبلا شاه جيون،
انعام ؛ چانديءَ جو ميڊل آبدار ايسوسئيشن سنڌ، اکل ڀارت برهم ڪتري پنچائت
طرفان چانديءَ جو ميڊل ۽ ڪيترا ٻيا سنمان حاصل ڪيل.
پيشو ؛ سنڌ ۾ پي. ڊبليو. ڊي. ۾ آبدار، هند ۾ اڪائونٽنٽ راجستان گورنميٽ (رٽائرڊ)
پتو ؛ ٣٩٠/١١ مالويه نگر، جئپور - ٣٠٢٠١٧٠.

چنرو ناگپال جو نظم

ڪتاب مڙيئي ڪتاب ناهِن

ڪتاب مڙيئي ڪتاب ناهِن.
ڪي ٿا ننڊ ڦٽائن،
ڪن سان جهوٽا ايندا آهِن.
ڪن جا ور ور صفحا ڏسون،
ڪڏهن ختم ٿئي، جند ڇٽي.
ڪي ته شل نه ختم ٿين،
اڃا به ڪجهه ته پڙهائين.

ڪي ته مٽي جا سوُر،
ڪن سان دک ٿئي دور.
ڪن سان سمجهون جيون سڦلي،
دل دماغ ۾ اچي ٻرائي ڦڙتي.
ڪلي پوي ڪا ڪڙڪي ڪن سان،
۽ جيون ۾ اچي روشني.

ڪي ته وقت جو ذيان،
ماڳهين ڪي وقت گذارڻ ڪاتر،
وندر سنڌو هلڪڙو مال.
ڪي ته ڏسڻ جا ٿوٿا پوٿا،
ڊراڻينگ روُمن جو سينگار.

سرچڻ جو سامان ڏين ڪي،
ڦيريو ڇڏين جيون جي واٽ.
پل ڪي ننڍڙا سنهڙا آهن،
ڪاڏي ڪان يي اهم لڳن پيا،

تن کان سواءِ جيون بيڪار.
رنگي ڇڏن ڪي پنهنجي رنگ ۾
پائڪ ڦري ٿئي ليکڪ شاعر.

ڪن ڪي ملن انعام پلي ٿي،
پر من کي ڪونه جچن تڏهن بي.
ڪي ليکڪ پل ڪنڊ پاسيڙا،
ته به ٿا لڳن سدائين پيارا.
تن سان ياريءَ تي دل ٽيندي،
پڙهي اُمالڪ خط لکون ڪين،
شل موقعو ملي ته ملون انهن سان.
ڪن ڪي ڪن لاٿار ڪريون،
ڪِن تي ماڳهين غصو اچي.

ڪي ته جمندي جاڻ مري ويا،
ڪي جيئن صديون ڪي سال-
مري به ڪين مرن ڪي ليکڪ
وچن ڦهلجي ساري جڳ ۾.

ڪي ته اُڌارا ورتل جيڪر،
رکي ڇڏيون واپس نه ڪريون،
پر، ڪي جي ڏيون اُڌارا، چاهيون
موٽي ملن نه شال.

"ڪتاب مڙيوئي ڪتاب آهي
پل ته انهن ۾ ڪجھ بي ناهي"
چوٽي اِها سمجهٽي آهي.

نالو : چنرو ناگپال
جنم، تاريخ : شڪارپور، سنڌ. ١٢ - ٢ - ١٩٣٢
ڇپايل ڪتاب: جواني ڏينهن چار، روم ۾ هڪ رات، تنهنجي منهنجي ڪهاڻي، ياد وطن، دلبر پت منهنجو (سنهانجلي)
انعام : سينٽرل هندي ڊائريڪٽوريٽ، دهلي
پيشو : پنهنجو بزنيس
پتو : ٧٠٣ ورشا اپارٽمينٽس، ٢٢١ راجمحل والس ايڪسٽيشن، بئنگلور ٥٦٠٠٨٠.

هري ڳوريجا جو غزل

۱. من پاون تنهنجو شباب آ،
مُکه سندر جيئن تہ گلاب آ.

۲. تن اکڙين جي مستي ڏس جئين
ڇلڇي بوتل مان، شراب آ.

۳. تيں ظاهر جذبي دل جنهن تي-
چهرو هو اهڙي ڪتاب آ.

۴. سکہ آهن پکڙيل هت ڪت پر-
تہ بہ ڇو هي جيون عذاب آ.

۵. روئندن کي جي اسين کلائي سگهون-
اُن جهڙو نہ ڪوئي ثواب آ.

۶. ڏن وڃي پيار جي جنهن تي ”هري“
هر دِل منجهہ اهڙو رباب آ.
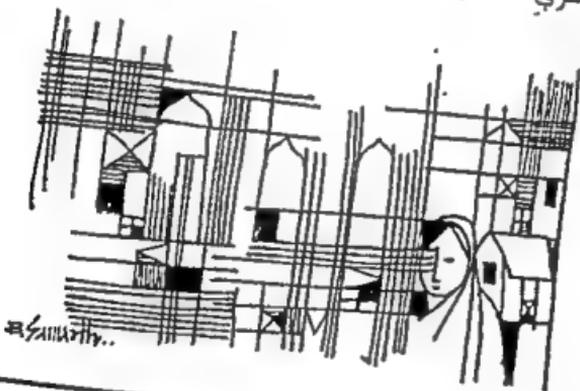
نالو : هري ڳوريجا
جنم، تاريخ :
ڇپايل ڪتاب،
انعام :
پيشو
پتو : شُوَم ڪالوني، راءِ سِنگهہ باغ، شهر، گواليير- ۴۱۴۰۰۱

شوِن ريلواڻي ’ساز‘ جو غزل

١. ڇو ڪنهن جي دل دکائين ٿو
سڀ ۾ عيوڊ ھلائين ٿو

٢. پنهنجو پاڻ پڏائڻ خاطر۔
سڄ سان ڪوڙ ملائين ٿو

٣. ننڍي وڏي جي ڄاڻ نہ ڪائي
ڪنهنکي نہ پنهنجو ڀانئين ٿو.

٤ اندر هڪڙي ٻاهر ٻي آ۔
ٻهروپي ٿي سڏائين ٿو.

٥. لوڀ لالچ جي وس اچي تون۔
ماڙيون محل بنائين ٿو

٦. سنسار سارو ڪوڙ آهي۔
ڇو ڪُوڙ سان دل لڳائين ٿو

٧. سڀ سان ميل ملاپ رکي ڏس۔
ڪيئن مان مرتبو پائين ٿو.

٨. سچ سان پريت لڳائي ڏس تون۔
جي من جي شانتي چاهين ٿو.

نالو	:	شوِن ريلواڻي ”ساز“
جنم، تاريخ	:	لاڙڪاڻو، سنڌ. ١٧-٩-١٩٢١
ڇپايل ڪتاب	:	مخزنن ۽ اخبارن وغيره ۾ رچنائون
انعام	:	
پيشو	:	سرڪاري نوڪري (رٽائرڊ)
پتو	:	”چيتنا“، سُداما ڳهٽي، وڪاس گره روڊ، جامنگر-٣٦١٠٠٨

(٣)

امرت جي بدران ڇت پيارا،
زهر بہ پيئڻو پوندو آ.
من کي مرونِي جنگيون جوٽي
جڳ ۾ جيئڻو پوندو آ.
هر هنڌ تنهنجو ساٿي آهي،
تنهنجو دک ۽ تنهنجو سور.
تڪ ۾ جي ٿيو آهين چور
منزل پي جي پائين دور
ڳائيندو هل گيت نوان،
لاهيندو هل ميت نوان.
او راهي...... او راهي...... او راهي.

(٤)

اڄ تہ اُداسي همت جي،
من ۾ جوت جلائي ڏس،
پنهنجي تڪ ۽ مايوسيءَ کي،
ٿورو وقت ڀلائي ڏس.
تنهنجي قريب ايندي منزل،
پالِ ٿي منزا نيٺ ضرور
تڪ ۾ جي ٿيو آهين چور
منزل پي جي پائين دور
ڳائيندو هل گيت نوان،
لاهيندو هل ميت نوان.
او راهي...... او راهي...... او راهي.

راهي

او راهي...... او راهي...... او راهي.
ٽڪ ۾ جي ٽيو آهين چور، منزل پيي جي پائين دور.
ڳائيندو هل گيت نوان، ڳاهيندو هل ميت نوان.
او راهي...... او راهي...... او راهي.

(١)

مايوسيءَ ڪي ماري ڇڏ،
مٺل اُمنگ جيئاري ڇڏ
ڪنهن ڪي ڪل ناهي پل جي،
دل ڪي ياد ڏياري ڇڏ،
مشڪل ناهي تنهنجو ماڳ،
مفت پڇائين پيو ٿو پور،
ٽڪ ۾ جي ٽيو آهين چور
منزل پيي جي پائين دور
ڳائيندو هل گيت نوان،
ڳاهيندو هل ميت نوان.
او راهي...... او راهي...... او راهي.

(٢)

موهه جا مورک پنڌن ٽوڙ
تند تار تون من جي جوڙ،
سچ جي راهه سڄاڻي هل،
غافل ٿي نه خود ڪي ڀوڙ.
جيڪي قسمت ۾ آهي سي،
ڏکا ۽ ٿاپا ڪر منظور،
ٽڪ ۾ جي ٽيو آهين چور
منزل پيي جي پائين دور
ڳائيندو هل گيت نوان،
ڳاهيندو هل ميت نوان.
او راهي...... او راهي...... او راهي.

نالو : ساون ڪمار ''اُداسي''
جنم، تاريخ : لاڙڪاڻو، سنڌ، ١-١-١٩٤٠
ڇپايل ڪتاب: هڪ گهڙي مونسان به گهار، عجب هيءَ آيو زمانو، ٻال سيا.
انعام :
پيشو : رٽائرڊ
پتو : ٢٠١، ساٿين مهر - سي بلاڪ چونڪ، اُلهاس نگر - ٤٢١٠٠١

ليلارام تولاڻي 'پريم' جون رُباعيون

ٿي جي ڏسجن ڳاڙهيون ماڙيون،
آهن ٿين ۾ هريل اُماڙيون،
هيڏانهن هوڏانهن اچ آگ ٻري ٿي
باغ جلي ۽ جلن ڪينيون واڙيون.

پالي ۾ پڻ آگ ٻري ٿي،
مچلي تنهن ۾ هاءِ جري ٿي،
چوطرف آهي درد ڏکايل،
ڇيٺري هرڪا جان جري ٿي.

پره ڦٽي ۽ جون باکون نکري
پيهي وڻن جون شاخون اُڀري،
آگ لڳائين ٿيون تن - من ۾،
ٿيون وڃن هاءِ آهون نکري

ڀارت اسانجو ديش مهان،
سوني چانديءَ جي پڻ کاڻ،
ڪير نديون جب وهنديون هيون،
اُتِ ڪيڙي آئي آهي ڪاڻ؟

جهڳڙا جهڳڙا جنگ جولان،
ان ۾ قاتل آ انسان،
نيتائن جي چوچيءَ سان اچ
ديش بڻيو آ شمشان.
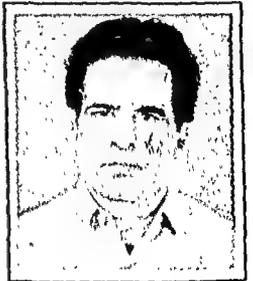
لويين آهه لڳايو لوڙهو،
پيسو سمجهي ٿيو آ سوڙهو،
پيٽ جي آگ سين ڪي ساڳي
جوان هجي يا هجي پوڙهو

سوارٿ ڪين هيءَ آگ وسائي،
ڦير جي ٻجلي ٻڻجي آئي،
ڪونه رهيو ڪو توڪان وانجو،
جلي رهي آ ساري خدائي

هاءِ دکي سنسار سڄو ئي،
بگڙي ويو وهنوار سڄو ئي،
سيتل جڳه ۾ جاءِ نه ڪائي
گرم بڻيو آ پيار سڄو ئي

مالڪ سهڻي راس رچائي،
ان ۾ آدم آگ لڳائي،
'پريم' بنا اچ جڳ ۾ ڪيڏي،
هاءِ بندي آ ڏوم مچائي!

نالو : ليلارام تولاڻي ''پريم''
جنم، تاريخ : پنواڙي تعلقو ڪنڊيارو ضلعو نواب شاهه سنڌ، ١ - ٩ - ١٩١٢
ڇپايل ڪتاب، سپنا ماڻا، پريم جا پور، آريه وير، آتم درشن ۽ مخزن ۽ اخبارن ۾ رچنائون.
اسم :
پيشو : رٽائرڊ ماستر
پتو : ٦٢٩/١، مالويه نگر، ڄئپور.

ڪوڏومل واڌواڻي ’جانب‘ جو غزل

١. راز توکي ڳجها چوان چو ٿو؟
پوءِ بہ هر ڳالهہ تي ڏکان چو ٿو؟

٢.پاڻ مُهرو بڻائي شترنج جو،
چال هرڪا ڏکي هلان چو ٿو؟

٣. دائري ۾ رهڻ نٿو چاهيان،
حام اهڙي ڪڍهن هٽان چو ٿو؟

۴. يار جي ٿا چڙهي ڏين دڙڪا،
پو(ءِ) بہ تن کي وري وٺان چو ٿو؟

۵. ماٺِ ڪنهنجي نٿي وٽي بيشڪ،
ماٺِ ۾ خود رهي سگهان چو ٿو؟

٦. تو وساري ڇڏيو سمي لاکر،
ڏسُ ڇُپي سا گهِٽي لنگهان چو ٿو؟

٧. سيءَ هوندي بہ لُڪ لڳي ويئي،
ويڻ اهڙا ٻُڌي وڃان چو ٿو؟

٨ نانءُ هرڪنهن لحاظ کان ’جانِب‘
کيس تنهنجو ڏئي اچان چو ٿو؟

نالو : ڪوڏومل ’’جانب‘‘

جنم، تاريخ : وراز سچل سرمست جو ڳوٺ، سنڌ؛ ۴- ١١ - ١٩٢٧

ڇپايل ڪتاب: ڇو دل تي دل کان ڏار پرين، رُڪجي ويندي رات.

انعام : سنڌي ساهتيہ اڪادمي گجرات جو اِنعام حاصل ڪيل.

پيشو :

پتو : ١٦/۴، نيو جي. وارڊ، ڪُبيرنگر، احمدآباد - ٣٨٢٣۴٠.

شريچند ڏبي 'جگري' جو غزل

چمڪ آ چانڊني راتِ جي سهائي،
ڪڪرا اڳيان وريِ ڪو، اچي ويو ڇو؟

درد ڇو ايترو، جي مِلي جُدائي؟
حوبہ حسرتن ۾، اڄُ ٻڏي ويو ڇو؟

خوب دليرڏني، ځب نہ ڪا مَدائي،
اوچتو باڙ دل تي، آچي ويو ڇو؟

تم فقط آسرو، مهر جو خدائي،
خود 'جگري' عجب ۾، آچي ويو ڇو؟

رحم ڪر يار تي، ساڻ جو سدائين،
خيال توبن جو ڪو، آچي ويو ڇو؟

نالو :شريچند ڏبي "جگري"
جنم، تاريخ : جھوناڳڙه گجرات ١٢-١٠-١٩٥٥
ڇپايل ڪتاب: ٻحادر راجڪمار، پيار جو پيغام

انعام .

پيشو :سارٿين جو هول سيل ڪندڙ
'پريم نواس، موچي بزار، جھوناڳڙه - ٣٦٢٠٠١ (گجرات)

ڪشن کوبچنداڻيءَ ’رنجايل‘ جو هائڪو

(۱)

ڪاري ڪاري ڪان،
راڌا تي جادو ڪيو،
مڌر وڄائي تان.

(۲)

پيارُ راڌا جو پاڪُ
راس رچائي ڪانَ سان،
روحُ ڪانَ جو صافُ.

(۳)

راڌا گوري آهِ،
سانوري تي ساه ڇڏي
مَنَ جو ميرو ناهِ

(۴)

ڪيڏانهن ويو آ رامُ،
سيتا، ”راڻوڻ قيد“ ۾،
لنڪا سونو گامُ!

(۵)

ڪوڙُ ڪري ٿو راڄُ،
سچُ نہ سڙي هر جاءِ ٿو،
هنسَ ڪانوَن جو ڪاڄُ!

(۶)

ڪوڙي ڪڍايون ساکَ،
پُڇي ڳٽن کي ڪيرُ ٿو،
لاهِ ڳٽن جي لاک.

(۷)

”روئي جڏهن ٿي رات،
ٺهندي تڏهن ئي ماکَ آ،“
ڇوي پکين جي لاتِ.

(۸)

ولڇ نہ سچَ جي راھ،
بدنامي ۾ موچڙا،
ڪوڙُ نہ آ واھ واھ!

(۹)

سچُ ٻولڻ آ ڏوهہ،
سوريءَ چڙھ منصوُر جيان،
ڇڏ جيون جو موهہ.

(۱۰)

آئي سنڌُ جي سارَ،
اکڙين اونيو آبُ آ،
ڇايا مينگهہ ملهارَ.

نالو	: ڪشن کوبچنداڻي ”رنجايل“
جنم، تاريخ	:
ڇپايل ڪتاب	:
انعام	:
پيشو	:
پتو	: ايف - ۱۳۷، ڪُبير نگر، احمدآباد - ۳۸۲۳۴۰

ڪيمچند گوڪلاڻيءَ جو غزل

ڇا ٻڌايان حال پنهنجو
ڪيئن گذاري پيو هلان
سُور ڪنهن ڪنهن جا ڪٽي
جيءُ جيئاري پيو هلان

چمن جي هر شاخ تي
اڄ هوائُون زهر جون
پنهنجي من مايوس ڪي
مفت ماري پيو هلان

دوستي جنهن سان ٻه ڪئي
تنهن نڀائي دُشمني
ڪيئن گلا ڪنهنجي ڪجي
سڀ سهاري پيو هلان

ناز سان پالي رکيم جا
دل ٻه گهائل تي پيئي
چوٽ ڪائي بي وفا ڪان
لڙڪ ڳاري پيو هلان

مُنتظر مؤن آ گذاري
عمر ڪنهنجي آسري
دم دلاسن جو ڏيئي
دل ڏُتاري پيو هلان

غير جي ناهي عنايت
گهاءَ هي پنهنجن ڏنا
ڇير ۽ رهڙون لڳائي
مرڪ ڏاري پيو هلان

ماڻ ۾ ”ڪيمن“ ڪٽي آ
پنهنجي بي وس زندگي
هن جنازي جيئري ڪي
بس، ڏڪاري پيو هلان.

نالو : ڊاڪٽر ڪيمچند گوڪلاڻي ”ڪيمن“
جنم، تاريخ : سانگهڙ، ضلع خود، سنڌ. ١-١-١٩٣٩
ڇپايل ڪتاب: ڪيترين ئي مخزنن ۽ اخبارن ۾ غزل گيت شايع ٿيل.
انعام :
پيشو : ميڊيڪل پرئڪٽس
پتو : ا، ٽي. اي. ٢٩، جواهر نگر هائوسنگ بورڊ، جئپور - ٣٠٢٠٠٤.

١٩. پڱن پولي جو پڄن پڱتي ڪندي - ڪامڻيءَ ڪنڇن ڏي ڇڪجي ڏيان ويو!
٢٠. پيو گرو گهنٽال جو ٽپ ۽ ٽپي - ويو ڏيڻ ۽ ڏيان، لڙهندو گيان ويو.
٢١. پاپ جي پئسيمان کو ڪجهه پيڇ ڪري- ڪئين نه تي ڏرماتما ڏنوان ويو!
٢٢. چيڪ لکن جو ۽ موٽر بنگلو - تي مهاڪليان، ڪنياڏان ويو!
٢٣. مائٽن سمجهيو، چڙهي ڏيءَ شينهن ڪلهي چا خبر، تي ٽانءَ هو بليدان ويو!
٢٤. تي سماجي سرشتي انڌي ڪري - استري، ابلا، پرش بلوان ويو.
٢٥. نباڻي کي ٿاڻي ٽڪاڻي مساڻي ۽ - ”ڏن ڏحي“ پڏجي اهو بنڏيان ويو
٢٦. پاڳ ڪاڻي پاڳ گهٽنئي جو لتي - پپ پري، پاڳيو تي پاڳيوان ويو!
٢٧. ياد ۽ نامي گراميءَ جي ڪڙو - يادگار تي چا نه عاليشان ويو!
٢٨. گيڙو پائي، هڪ گروگهنٽال تي - گياني ۽ ڏياني، گٽي گٽوان ويو.
٢٩. اسپتال ۽ پيءَ کي نڌلڪو چڏي - گم الائي ڪيڏانهن تي نادان ويو!
٣٠. ڪالهه شادي تي، چڏي پيءَ ماءُ کي- جوانڙيءَ سان گڏ هليو اح حوان ويو!
٣١. هڪ چلاپيٽيءَ ۽ هڪڙو چاپلوس - ڪنهن طرح ماري سچو ميدان ويو!
٣٢. مرض، يا جُمليں متي حو سُر هڪ - شاعريءَ حو ”خوابي“ تي شففان ويو.

پڳوان نردوش جا ٽي ترائيل

(۱)

وات ڪنڊن جي، تڏهن پڻ هلڻو آ،
ڪشمڪش ئي زندگيءَ جو نام آ.
لڙڪ کي منهن، مرڪ سان ئي ڏيڻو آ،
وات ڪنڊن جي، تڏهن پڻ هلڻو آ.

سوز کي سوغات سمجهي جيئڻو آ،
صبح ايندي، پل تہ هاڻي شام آ.
وات ڪنڊن جي، تڏهن پڻ هلڻو آ،
ڪشمڪش ئي زندگيءَ جو نام آ.

(۲)

ڇو ڏکن جو يار توکي فڪر آ ؟
ڏک، سکن جي سونهن آهي ياد ڪر،
سُک ملي پل ڪنُ تہ پڻ ڇئو، شڪر آ،
ڇو ڏکن جو يار توکي فڪر آ ؟

ڇو نہ توکي ياد، سُک جو ذڪر آ ؟
هئيانءُ هاري ڪو نہ ڪو فر ياد ڪر،
ڇو ڏکن جو يار توکي فڪر آ ؟
ڏک، سکن جي سونهن آهي ياد ڪر،

(۳)

هتي ڪير سمجهي اِشارن جي ٻولي ؟
نگاهن اسان کي نهوڙي نِيو آ !
نہ ڌرتي تي سمجهي ستارن جي ٻولي.
هتي ڪير سمجهي اِشارن جي ٻولي ؟

نزاڪت پري آ نظارن جي ٻولي،
اُنهن سان اسان جيءُ جوڙي ڇڏيو آ.
هتي ڪير سمجهي اِشارن جي ٻولي ؟
نگاهن اسان کي نهوڙي ڇڏيو آ !

نالو	:	پڳوان هوتچنداڻي ”نردوش“
جنم، تاريخ	:	درياخان هري، ضلع نواب شاه، سنڌ؛ ۱۳-۱۰-۱۹۴۲
ڇپايل ڪتاب	:	سُر سُريلا ساز جا، سکہ جا پاچا، رم جهم، ميڙيا جي مون موتي، چونڊ ڪئي چانڊان، گل گلابَ جا ۽ ٻيا انيڪ ڪتاب.
انعام	:	گجرات سنڌي ساهتيہ اڪادمي طرفان ۽ آل انڊيا چتاپيتيءَ ۾ ٻيون انعام پرياورڻ ڪويتا تي ۽ ٻيا ڪيترا ئي سنمان.
پيشو	:	ليڪچرار سپروائيزر مهاتما گانڌي هاير سيڪنڊري اسڪول احمداباد
پتو	:	آشريہ فلئٽس، سي. -۱۷، برهم ڪماريز بنگلن جي سامهون، هنسول احمداباد - ۳۸۲۴۷۵

هوتو 'سنڌو پياسي' جو غزل

کبر ناهي اسان کي وطن وارن، ڇو وساريو آ،
اسان ساري سدا تن کي، اکين مان آب هاريو آ،
اسين آهيون ڇڏ وطني، سنڀاريون ٿا وطن پنهنجو-
سدائين سنڌ جو تصور، خيالن ۾ اُتاريو آ،
پاڻي کيئن سگهون پنهنجي، وطن جي پاڪ ڀومي ءَ کي-
سدائين ياد ۾ اُن جي، اسان هر هنڌ گذاريو آ،
اسان جي خون جو رشتو، سنڌوءَ سان اڄ بہ آ قائم-
لهوءَ جي رنگ جي الفت، سدا اُن کي پڪاريو آ،
سنڌوءَ جو پاڪ پاڻي پي، اسان جي آتما اُجري-
اسان جا روح ٿيا روشن، اسان کي ان نکاريو آ،
وطن کان دور پل آهيون، جيئون ٿا ياد ۾ ان جي-
اسان يادن جي ترکڻ کي، لهو خود جو پياريو آ،
دعائون ٿا ڏيون دل سان، سنڌو هلندي جڳن تائين-
کٿي آسائتون اکيون، سدا سنڌ ڏي نهاريو آ،
ڪڏهن آزاد سنڌ ٿيندي، سنڌي موٽي وطن ويندا-
اسان جي آتما ان لئہ، سنڌوءَ کي خوب ساريو آ،
ڪريون ڪنهن جي گلا ڪهڙي، اسان هر وقت جا ماريل-
شڪايت وقت سان آهي، اسان کي وقت ماريو آ.

نالو : هوتو "سنڌو پياسي"
جنم، تاريخ : پليو لناري تعلقو سنجهورو، نواب شاهہ، سنڌ. ١٥-٦-١٩٣٤
ڇپايل ڪتاب، پياسا گيت، نشيلي سرحان، مٽڪ مٽي ءَ جي، ڌرڪي واٽي وطن جي، من جو ڪنبڻ، رت پنبون راهون، پر ڪنيل پکي، ليراب اکون جو، موٽي مانسرور ڏا.
انعام : رت پنبون راهون ني راجستان سنڌي اڪادمي ءَ جو انعام.
پيشو : پرائيويٽ........
پتو : اي - ٢٠٢، شنڪر نگر، ڪاغذي وارا جئپور - ٣٠٢٠٠٢.

پرتاڀراءِ 'مسافر' جو غزل

برهه جي باهه ۾ مونکي
منهنجو جاني جلائي ٿو.
ڳوياهو منهنجي آنسن ۾
خوشي ڪا خاص پائي ٿو.

نه مان سمجهي سگهيو آهيان
سندس رازن ۽ رمزن کي-
لکي واريءَ تي منهنجو نانءُ
هو هر هر مٽائي ٿو.

''دوا تي تنهنجي غم جي''
مونکي منهنجائي ڏئي آنسون-
مونکي هو پنهنجي دلڪش سادگيءَ سان
ڪيئن ٺڳائي ٿو.

مسافر ڪهڙي هستي
ناز ور جي آ نگاهن ۾-
ڪٽي ٽڙ خاڪ جي
ڪيئن ڦوڪ سان اُن کي اُڏائي ٿو.

نالو	: پرتاڀراءِ ''مسافر''
جنم، تاريخ	: روهڙي، سنڌ. ١ - ٦ - ١٩٣٩
ڇپايل ڪتاب	: شعري مسافر، هڪ بهار گل هزار، گيتن جي گنجار، راماڻ ڪويتا ۾.
انعام	:
پيشو	: پرائيويٽ دوڪانداري
پتو	: ٢٥٢ - سيڪٽر -٣، ديويندر نگر رائپور، ٤٩٢٠٠٩.

لڇمڻ ڏُبي جو غزل

اندر ۾ ناھ جي شرڌا، اسين سجدا ڪريون ڇو ٿا ؟
بنا ڀڪ ڀاؤ جي ڪنھنجي اسين پوڄا ڪريون ڇو ٿا ؟

جگر ۾ جوش ۽ جلوو اگر آھي عدم - پيدا -
اجايو گوڙ - ھنگامو ڪوئي برپا ڪريون ڇو ٿا ؟

ھنن جي راھ ۾ چِٽنگون، ڪنڊا، ٽانڊا وڇاياسون -
پيالي ۽ جو ڪنڊا پيرو اسين آشا ڪريون ڇو ٿا ؟

قتل جي قيد ۾ ڦاٻو اسين جيتامڙا جيئڙا -
پڻ وارو ڪوئي ڪونھي، رڙيون - واڪا ڪريون ڇو ٿا ؟

مڇيان تو يار ڏاڍن سان پڇڻ ڏاڍو اٽانگو آ -
مگر ھر ڳالھ تي گھر ۾ اچي جھيڙا ڪريون ڇو ٿا ؟

ڪبر آھي، نہ ٻارن لاءِ خريدي ڪجھ اچي سگھبو -
تڏھن پڻ روز ٻارن سان غلط وعدا ڪريون ڇو ٿا ؟

فقط ھڪ آرزوءَ مونکي ڪري برباد وِئي آھي -
اڄاڻون اپتريون ”لڇمڻ“ اسين پيدا ڪريون ڇو ٿا؟

نالو	: لڇمڻ ڏُبي
جنم، تاريخ	: ڳوٺ شر، تعلقو ميرواھ، خيرپور رياست، سنڌ، ۱۵-۳-۱۹۲۲
ڇپايل ڪتاب	: ڪوئي گھر ۾ ڀونڊي گھر، جو ڪنارا ٿا ڪپي، اڻئي ڀھر اڻالڪو، مڏوڪي دوڀپ، رباعيون، رامو ناما ۽ بانجھ رتئن.
انعام	: سينٽر سنڌي ڊائريڪٽريٽ طرفان ’ڪوئي گھر...‘ تي ۹۷ ۾ انعام. ڪيترن ئي الڳ الڳ سنستائن طرفان ساھب ڪيترن ۾ انعام ۽ سنمان حاصل ڪيا.
پيشو	: ٻلڊر
پتو	: ۸٦ - ڊي، گروناڪ سوسائٽي، ٿاڻا ايسٽ - ۴۰۰٦۰۳.

ڪمل ’پياسيءَ‘ جو غزل

اڪڙين جي آغوش ۾ ويڙهيل منهنجي نازڪ رچنا
هر شغل ۾ هر دم ڪوهيل منهنجي نازڪ رچنا

رچنا دئاران ڪيان پيو تو پاڻ کي پاڻ تباهه آجان،
خيالن جي انبار ۾ گهيڙيل منهنجي نازڪ رچنا

ساغر اندر غرق ٿيان تو پنهنجن پورن ۾،
دور رهيل دلدار کان وڇڙيل منهنجي نازڪ رچنا

پائڻ جي هن پرڪريا کي ڪير ڪندو سويڪار ڀلا،
ويچارن ۾ آهه وڪوڙيل منهنجي نازڪ رچنا

ممڪن آ، هوءَ منهنجي اُلجهن جاڻڻ ٿي چاهي،
پر لڳي ٿو اڃ ٿي هيسيل - منهنجي نازڪ رچنا

شاعر مان هڪُ پورالوءَ پاؤ پني ٿم پيڙڻ،
آنسن ۾ جڻ اُلجهن اوتل منهنجي نازڪ رچنا

جئڻ مرڻ ۾ شايد مونکي ”پياسي“ پرواهه ناهي،
تڏهن بہ سڪ سپنن تي سرجيل منهنجي نازڪ رچنا

نالو : ڪمل ڪيولرماڻي ”پياسي“
جنم، تاريخ : جيڪب آباد، سنڌ؛ ٢٩ - ١ - ١٩٢٩
ڇپايل ڪتاب: گيت منجري، ڇولين مار ڇال، منهنجي اننت اُساٽ، هڪ هو پيو مان، ہہ آواز هڪ پڙاڏو، سهڻا سهڻا گل، سمنڊ سمايو بوند ۾، ڪي ڏاڍا پڪا ڏاڍا، شاہ لطيف هڪ فنڪار، سپون سنسار، پنکڙيون گلاب جون، ٽمڪندڙ تارا، هري سمرن سنمڪ منهنجا سپرين، نمائن جا ماڻ.
انعام : گجرات سنڌي ساهتيہ اڪادمي جو، گجرات ساهت اڪادمي جو، ۽ ڪيترن ئي سنستائن پاران انعام حاصل ڪيل.
پيشو : رٽائرڊ گورنمينٽ آفيسر
پتو : ’هري شيوا‘، پلاٽ -٤/ ٣٨٢، سيڪٽر-٢٩، گانڌي نگر -٩.

پنهنجي سياڻپ ۽ زبان شيرينءَ سان
اسان هر خلقي ۾ آڌاڪو ڄمايو
پوءِ بہ اسان سان ايڏو حسد اڃايو!
ديش جي آزاديءَ جي جوڻ ڪُنڊ ۾
اسان ڇا ڇا نہ ڏنو!!
پنجابين کي پنجاب جو ڪجهہ حصو تہ
مليو
بينگالين کي ڪجهہ بينگال مليو
پر اسان ڪجهہ ڪين گهريو!
سنڌڙيءَ جيءَ جندڙيءَ کي
جنڌ تان قربان ڪري آياسين!
اسين ويدانت ۽ تصوف جي
ميليءَ مان ڄريل آهيون
اِن ڪري هر حال ۾ خوش رهڻ وارا آهيون!
نہ پاڻ تي ڪو ترسُ
پر
خدا ترس آهيون
اسان هن ديش کي ڇا ڇا نہ ڏنو !!
تعليم جا اعليٰ مرڪز
ڌرمشالا، رهيجا، جسلوڪ جهڙيون اسپتالون
ڪارخانا کولي هزارن کي رنيايو
سنڌن زندگيءَ کي بهتر بڻايو،
واپار هنر ۾ اسان ڌاڪو ڄمايو
هر راهہ ۾
پنهنجي عقل اورچائيءَ سان وڏيا آهيون!
جيتوڻيڪ بہ لوڪل ماٺيو پاڻ ۾ لڪرن ٿا
... کي بڻايو ٿو وڃي!
... جايو ٿو وڃي.

وڙهڻ سان لتاڙجن پوڻا
اسان ڪهڙو قصور ڪيو آهي؟
جو بيرحميءَ سان ستايو ٿو وڃي
جتان وارن کان اسانجي قرباني وڌ آ!
ڀارت ۾ جنهنکي ننڍي سنڌ ٿا سڏين
هنر جي لحاظ کان جپان ٿا سڏين
اُن سِنڌين جي بستيءَ ۾ سنڌين کي
بي رحميءَ سان ماريو ٿي ويو!
ريلون روڪي
ڪيئن نہ بي قصورن کي
چاڪُن تلوارن، هاڪين سان ماريو ٿي
ويو!
بي ڏوهي راهگيرن کي
صدقي جي ٻڪري بڻايو ويو
ڇاڪاڻ تہ هو سنڌي هئا!
اسانجي عصمت ۾ هٿ وڌو ٿي ويو
هندو ٿي جندن سان ڪيڏا نہ پال پلايائون
ڇا اسان سِنڌ صدقي اِن لاءِ ڪئي
افسوس اهيو بہ اسانجي حفاظت نہ رهي!
سمرٿ گرو رامداس
سنت گيانيشور
سنت نامديو
سنت تڪارام
ڇترپتي شواجي مهاراج
لوڪ مانيہ تِلڪ
وِير ساورڪر
جي آتما
هي حال ڏسي
روئندي هوندي!!

دیال ’آشا‘ جو آزاد نظم

اَسين سِنڌي

ڌُنيا جي آڳاٽي
تهذيب
تمدن
جا
وارِث اَسِين آهيون
ويدن جي رچنا ٿي
جنهن سنڌوءَ جي ڪِناري
اُن يوميءَ جي مِٽيءَ مان
پيدا ٿيا اَسِين آهيون
اَسين سِنڌ ۽ سِنڌوءَ جا پرتيڪ آهيون
تڏهن تہ سِنڌي ٿا سڏايون.
ورهاڱي جو لڳو اهڙو واءُ
جو پنهنجي وطن کان اُکڙجي
هِتِ هِندُ ۾ آياسِين
پنهنجي ننگن جي
عصمت ۽ عزت بچائڻ لاءِ
ڌرم جي رکشا لاءِ
صبح ۽ شام، ڏينهن ۽ راتِ
ڪيڏا نہ ڪشالا ڪڍي

رتُ ۽ پسِينو هِڪُ ڪري
آکيرا اَڏياسِين
ڪنهنجي اَڳيان هٿَ نہ ٽنگياسِين
اَسانجا معصوم - اَبهم
ڪيئن نہ ٽرينين ۾
ڪٽِمِلڙا بِسڪوت وِڪڻندي
ڪي حادثن جو شِڪارُ ٿيا
اَسانجا ڪومل هٿَ
پورهيو ڪندي ڪندي
ڪيئن نہ سخت ٿيا!
پٿرائين زمِين تي پنڌ ڪندي
پيرن ۾ ڇالا پئجي ويا
پر تڏهن بہ مُشڪندا رهياسِين
بيوَسِ جو سُخن:
اَڪہ ٽڙڪ سان مُنهن مُرڪ پريو يادِ ڪنداسِين
فرحت پريِ دُنيا ۾ نہ فرياد ڪنداسِين“
ڏيَ ڏئي دِل کي
آڳتي وَڌياسِين
پنهنجي محنت ۽ سچائيءَ سان

......

نالو : ڊاڪٽر ديال ”آشا“
جنم، تاريخ :
ڇپايل ڪتاب:
انعام :
پيشو :
پتو :

واسديو نرمل جو غزل

١. هتين خالي هؤ وريو آهي پيو ڪجهه ڪونهي،
نا اُميديءَ سان ڀريو آهي پيو ڪجهه ڪونهي.

٢. لِکَڪ وِڪڻي به ٿيو آهي ڀلا ڇا حاصل؟
شاڪو ڪجهه وقت لڙيو آهي پيو ڪجهه ڪونهي.

٣. اُڏرندو ڪانءُ وڃي مانسرور ڏي پيو،
ڀوني تي هنس وريو آهي پيو ڪجهه ڪونهي.

٤. دُشمن کي مليو لُڙ ۾ لپو مائي جو،
ڪير ياريءَ جو ڪريو آهي پيو ڪجهه ڪونهي.

٥. هرڪو هِڪُ شعر لکي چاهي ٿو شاعر بڻجڻ،
ڏيڙُ ڪنهن ڪونہ ڏريو آهي پيو ڪجهه ڪونهي.

٦. سنڌي گرامر جي حفاظت لئہ قدم ڇو نا کٽو؟
''مٺو'' ٿيو مٺجي 'مَريو' آهي پيو ڪجهه ڪونهي.

٧. سڀُ چون ٿا تہ پي ويڙن تہ نہ آ، 'نِرمل' سان،
سنڌ، سنڌيت لئہ ڇريو آهي پيو ڪجهه ڪونهي.

نالو : واسديو نرمل
جنم، تاريخ :
ڇپايل ڪتاب.
انعام :
پيشو :
پتو : فليٽ ٢٠، مهران، جي.وي پي.ڊي. اسڪيم، اين ايس روڊ نمبر ١٠، ممبئي ٤٠٠٠٤٩.

ڳهڙيون مِڙيوئي ڳهڙيون

ڳهڙيون مِڙيوئي ڳهڙيون!
دُرلڀ ڳهڙيون
وِئرت ڳهڙيون
سَجايون ڳهڙيون
اَجايون ڳهڙيون
اُداس ڳهڙيون
خاموش ڳهڙيون
چنچل ڳهڙيون
گنڀير ڳهڙيون
خونخوار ڳهڙيون
مهربان ڳهڙيون
شرمسار ڳهڙيون
فخرمند ڳهڙيون
گذري ويندِيون ڳهڙيون.

نالو : ڊاڪٽر ارجن ''سڪايل''

جنم، تاريخ : سنڌوءَ جا ڳوٺ، تعلقو مورو، ضلع نواب شاه، ٥-١١-١٩١٩

ڇپايل ڪتاب : انارڪلي، ٽهمي وچ سنڌو نگرُ ڙي ياد، اَمر شهيد اِندرا ڳانڌي، هڪ پرش ٻي اِستريون، ڪچھ ڊياه، راجڪماري گيتا، ناري تنهنجا روپ اَنيڪ، تپسيا ٿي پيئي، هندو فيلسوفي ۽ جوسنديش، ڏهن مڻن ۾ گيتا، سنڌي ساهتڪارن جو آلبم، اَدب ۽ اَديب، سنڌي ڀاشا جي ڀڪار، سنڌي ۽ جو سُرُن (انتقيد)، جنڌي ۽ سنڌي ليڪچرس، تنهنجي رنڌلي ۾ تنهنجي اَسپتال، صحت تنهنجي ڦتح مُنهنجي، سنڌي ٻال-ٻوڌ، آءِ ڪاڻا ڪر ٻالي لنڊي آدم جو اِيڪاس، سنڌو نگر جا سنڌي.

انعام : مرڪزي سرڪار طرفان ٻه سوويت لئنڊ-رشيا سرڪار طرفان، اکل ڀارت سنڌي ٻولي ۽ ساهت سڀا طرفان، هيملتا ٻجاج طرفان ادبي اِنعام، سنڌو نگر واسين طرفان گولڊ ميڊل.

پيشو : آيورويدڪ ڊاڪٽر ۽ پترڪار

پتو : ٣٠ بنگلو ايريا، رتن نگر، انڌيري ويسٽ، ممبئي

پريو وفا جو غزل

چهرو نِکريل نِکريل آهي،
اندر الجهيل الجهيل آهي.

۱. ميٺو پيٺو ٽل ٽُٽبي،
هي پنڇي پر ڪٽبريل آهي.

۲. سارو شهرُ سرابيل آهي،
هرڪو پنڌ پهل ٿيل آهي.

۳. دا سي ڏان ته شهر لڳي ٿو،
پر ڇا ٻٽ ترانيل آهي.

۴. ڪالي سُهبو شام نه ڏڄ ڏو،
سترڇين ۾ پرچيل آهي.

۵. هربا پريا ميدان ڪٽي ڄيت
الڻ الڻ وائريل آهي.

۶. ماڻ ۽ سيڱاريل گهر آهن
ڳنڍ ٻهين ۾ اُجڙيل آهي.

۷. سندس سرير ته سُندر آهي،
سندسِ ضمير ته ضربيل آهي.

۸. ماڻهو روبٽ مِثل هلي ٿو،
احساس کان والجهيل آهي.

۹. نس نس مان ٿي نفرت لبڪي،
مُرڪ چپن تي چنبڙيل آهي.

۱۰. ڪانءَ هلي ٿو ڇاتي لوڪي،
هنس ته هبسيل هيسبل آهي

۱۱. هِن غريب کي چيز نه ايڏو،
اڳ ٿي بِنو مجريل آهي.

۲۱. شهر ۾ آ راڪاس گهمي ويو،
هرڪو جيتِ هراسيل آهي.

۱۳. چڪرويوُهه ۾ وفا ڦري پيو،
منزل ڪان هي پنڪيل آهي.

نالو ، پريو ڇڳاڻي وفا
جنم، تاريخ ، پنجو ديرو ٻوٽ، ٺڙڪائو، سنڌ، ۱۹ - ۹ - ۱۹۱۵
ڇپيل ڪتاب ، ٿهڪڙ، پروار، شرح ٽڪ سرڏ خواب، مان اڙل ٿي اڄ آهيان، ٽون ساگر مان
اندر آئينو عڪس، پيغام، خليل جبران جي انگريزي ڪتاب پرافيت جو سنڌي ترجمو
انعام ، سينٽرل سنڌي اڪادمي، مهاراشٽر ٽڳ پرسکار، سحيوگ فائونڊيشن طرفان، سنڌي
سنڌي مئن طرفان، سينٽرل هندي ڊائريڪٽوريٽ، پريه درشي اڪادمي طرفان
پرڪاش پرواح طرفان سوهڻو ڪيترين سنستائن طرفان سنمان ۽ انعام حاصل ڪيا
پيشو ، رٽائرڊ سرڪاري نوڪريءَ تان
پتو ، سي. ٢، مڏوبن سينٽ انڊريوز روڊ، باندرا بمبئي - ۴۰۰۰۵۰

منهنجو عڪس

آئيني جي آڏو بيهي - آن ۾ پنهنجو عڪس ڏٺو مون،
مون سمجهيو، هي آءٌ نه آهيان - پوڪ ڪيم: ''ڙي ڪير آهين تون؟''

ٺهڪ وڏو ڏيئي ھن آکيو - جو تون آهين سو مان ناهيان
ليڪن تو بن ڪجهه ٻي ناهيان.
منهنجي هستي تون ئي آهين - پر مان تنهنجي هستي ناهيان

آءٌ جسم جي صورت آهيان - ليڪن من جي مورت ناهيان،
روح نه آهيان، آتم ناهيان - من ۽ روح ته سوُڪيم آهن،
روپ اُنهن جو ٿيندو ناهي - آئيني ۾ ايندو ناهي.

آئيني کي طاقت ناهي - توکي روپ پسائي اصلي،
پرھوُ ڪنهن انڪل شڪل سان - ڏيکاري ٿو صورت نقلي.
اصلي روپ اندر ۾ اٿئي - آئيني جي ناهي ضرورت،
پاڻُ پاڻَ ۾ پيهي پسندين - تون پنهنجي اصلوڪي صورت.

شايد ڪو شيطان ئي هوندين - يا ڪوئي ڀڳوان ئي هوندين،
ساڌو سنت مهان ئي هوندين - ديش ڀڳت اڳوان ئي هوندين،
آفت ۽ طوفان ئي هوندين - سياڻو يا نادان ئي هوندين،
يا سادو انسان ئي هوندين،
واڻيو يا واپاري هوندين - پئسي جو پوڄاري هوندين.

جيڪو اصلي روپ اٿيئي - سو پنهنجي اندر ۾ پسندين،
اندر ۾ جي ويندين پيهي - پسندين پنهنجا روپ سڀيئي.
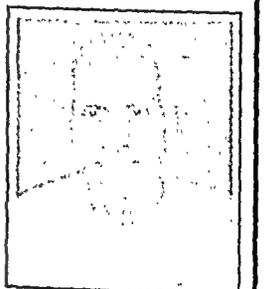
نالو	: هري دريائي ''دلگير''
جنم، تاريخ	: لاڙڪاڻو، سنڌ؛ ١٥ - ٦ - ١٩١٦
ڇپايل ڪتاب	: ڪوڏ، درشچندر، پل پل جو پڙاڏو، مزيدار گيت، رولو آواز، ڇولو منهنجو چنڊ ۾، امر گيت، جپ ماڻيم.
انعام	: ڪوڏ ۽ درشچندر کي سنڌ ۾، پل پل .. کي ساهتيه اڪادمي دهلي طرفان، مزيدار گيت لئي NCERT، رولو آواز کي سينٽرل هندي ڊائريڪٽوريٽ جو انعام، سنڌي ساهتيه اڪادمي گجرات طرفان گارو پرسڪار، نارائڻ شيام اوارڊ بمبئي، پريه درشني اوارڊ بمبئي، انڊس انڊ اوارڊ ا لک مع.
پيشو	: رٽائرڊ پرنسيپال، چيئرمن سنڌي ساهتيه اڪادمي گجرات
پتو	: ١٧، منتري، ٣ - اي، آديپور - ٣٧٠٢٠٥.

ارجن شاد جو غزل

ساڻ سڏڪي ٿو تنهنجي در سائين !
منٿ مڃ منهنجي، مهر ڪر سائين !

تنهنجي چائنٽ تي ڇا ڳُهران توکان،
حٽ مٽي تي رکيو تون ڏر سائين !

سڪندڙ من ٿو توکي پاڏائي،
ڪر ڪٽي ڏوهه، درگذر سائين !

تو سان حجت هلڻ تي دل ٿي آ،
پنهنجي پاڪر ۾ مونکي ڀر سائين !

ڪيڏا ڪيڏا نه السنا دل ۾،
زندگي ڪيڏي مختصر سائين !

ڏاڍي شاد کي معاف ڪر مالڪ،
حٽ ٻڌي آيو تنهنجي گهر سائين !

ايم ڪمل جو غزل

چوي نہ چپ رهي ٿي دل،
رکي رکي ڏُکي ٿي دل،

ڇڏي ڇڏي، جهلي ٿي آس
ٻُڏي ٻُڏي تري ٿي دل،

بلا جو شور آ مَنجهس
اَلائي ڇا گهڙي ٿي دل،

ٻَريو چراغ زخم جو
نئون غزل لکي ٿي دل،

دهلجي ويو بدن جو شهر
ڇو ڪولي دل، ڪلي ٿي دل،

اَڌوري بيت جي طرح
نہ ڪجهہ چئي، چوي ٿي دل،

سدا نئون ڪنڊر لڳي
نهي نهي، ٻهي ٿي دل،

اِها تہ ڪَلَ نٿي پوي
ڪڙهي ٿي يا نري ٿي دل،

خزان جي سبز خوف ۾
گلن جو ٻج ڇٽي ٿي دل،

جنوني آڳ نہ هئي هنئر
پرم نگر اڏي ٿي دل،

نہ خود سان پيي لڳي ٿي، اڄ
تو سان مون سان لڳي ٿي دل،

ڇڏي تمام لوڇ پوڇ
جيئڻ تان هٿ کڻي ٿي دل.

نالو	:	مولچند منگهارام ٻندراڻي (ايم. ڪمل)
جنم، تاريخ	:	ڪراچي، سنڌ؛ ٨-٨-١٩٢٥
ڇپايل ڪتاب	:	١٦ شعرن جا مجموعا، ٦ ايڪانڪي مجموعا
انعام	:	'ٻاهہ جا وارث' شعرن جي ڪتاب تي مرڪزي ساهتيہ اڪادميءَ جو ٢٥ هزارن جو اِنعام حاصل ڪيل ۽ الڳ الڳ سنستائن طرفان اِنعام ۽ سنمان حاصل ڪيل.
پيشو	:	سرڪاري نوڪريءَ تان رٽائرڊ.
پتو	:	بلاڪ سي، بئرڪ نمبر ٥٤٠، اُلهاس نگر - ٤٢١٠٠٣

فهرست

.... غزل ۽ ڪويتائون

نمبر	نالو	وشيہ	صفحو
٢٦	چترو ناگپال	نظم	٢٩
٢٧	مورومل ''بي‌وطن''	نظم	٣٠
٢٨	آسن واسواڻي	نئي ڪويتا	٣٢
٢٩	ارڇن چاولا	گيت	٣٣
٣٠	ڪماري ديا لعلچنداڻي	غزل	٣٤
٣١	اٽل آهوجا ''رحمي''	نئي ڪويتا	٣٥
٣٢	تيرٿ چگواڻي ''پريتم''	نظم	٣٦
٣٣	ڪندن لعل واسواڻي	نظم	٣٨
٣٤	سچل چنينگهاڻي	غزل	٣٩
٣٥	کيول هرناڻي ''مسافر''	نظم	٤٠
٣٦	منگهارام ''ديوانو''	رباعيون	٤٢
٣٧	پريمچند جيٺواڻي	نئي ڪويتا	٤٣
٣٨	موتيرام هيراننداڻي	نظم	٤٤
٣٩	لڇمڻداس ڪيشواڻي ''گلشن''	نظم	٤٥
٤٠	ساڌ موتيرام ''سائل''	ڏوهيڙا	٦٤
٤١	شرد ''ديوانا'' شرد	غزل	٤٧
٤٢	ڪيش بجاج	غزل	٤٨
٤٣	نند لعل پرسراماڻي	نظم	٤٩
	هيرلتا بجاج	آزاد نظم	٥٠
	موتيرام رامچنداڻي	غزل	٥١

غزل ۽ ڪويتائون

ڀارت سنڌي ٻولي ۽ ساهتيہ سڀا اُلهاسنگر پاران هردوار ۾ آيوجت سنگوشٺيءَ ۾ راجستان جي
ن ليکڪن کي موڪليو ويو. راجستان سنڌي اڪادميءَ جي رهڻ تيار ٿي چڪي آهي ۽
وهان کي سچي مارچ جي آخري ٿي جاءِ ٿي ڏجي، جيئن تہ اپريل کان وري نيمت طريقي
ان سنڌو دوت ۾ توهان سال ٢٠٠٠ - ١٩٩٩ جا ڪاريڪرم پڙهي سگهو.

مارچ مهيني ۾ جئپور، اَجمير ۽ بيڪانير ۾ آدبي بٺڪون رکڻ کان سواءِ ٢١ مارچ تي
اليانو جلسو رکيو ويو آهي. اِهو ٿي نہ پر ٢١ مارچ تي اڪادميءَ پاران آيوجت چترڪ
رتيوڳتا ۾ اِنعام پاتل ڪرتين کي ڪلا ديرگها رويندر منچ، رام نواس باغ جئپور ۾ پردرشن
ڪرڻ کان سواءِ اِنهيءَ ڏينهن تي سچي سال ۾ اڪادميءَ پاران ڪرايل چٽاييٽين جي
جيتائن کي سنمانت پڻ ڪيو ويندو. هِن مارچ جي مهيني ۾ چيٽي چنڊ مهاپروُ جي موقعي
ي "قومي ايڪتا ۽ چيٽي چنڊ" وشيہ تي راجستان جي ويهن جڳهين تي سنگوشٺيون رکيون
يون آهن. سنڌين جي سيني کان وڏي پروُ چيٽي چنڊ تي ديش جي لڳ ڀڳ ٢٠٠
اهتيڪارن، سماج سيوين، ڪلاڪارن، ۽ ٻڌيجيوين کي واڌاين جي تار پڻ ڏني ويئي آهي
ڪيترن نہ وڏي ڳالهہ آهي جو صدر ڀڳوان الاڻيءَ سال ١٩٩٨ ۾ اِن عهدي تي پنهنجو
يون سال شروع ٿيڻ واري موقعي تي چيو هو تہ هن سال لڳ ڀڳ ١٥٠ ڪاريہ ڪرم رکيا
يندا. ڏسندي ئي ڏسندي سال گذري ويو. جڏهن ڪاريہ ڪرمن جو پوتامبل ڪيو ويو تہ
ڪادميءَ پنهنجي ڳهوشٺا کان الڪل ٥٠ ڪاريہ ڪرم وڌيڪ ڪيا آهن يعني ١٥٠ جي
دران ٢٠٠ ڪاريہ ڪرم هِن سال ٿيا، جيڪا اڪادميءَ جي صدر جي دوردرشتا محنت ۽
ڪاجي ڪم ڪرڻ جي جذبي کي ثابت ٿي ڪري. ڀڳوان الاڻيءَ جي دماغ ۾ هڪڙي ئي
ڳالهہ آهي تہ پنهنجي لن سالن ۾ سنڌي اڪادميءَ ذريعي راجستان ۾ سنڌي ڀاشا، سنسڪرتي
۽ ڪلا جو وڌيڪ ۾ وڌيڪ وڪاس ڪري هندستان ۾ هِن اڪادميءَ جو نالو روشن ڪيان.

ڪيو ويو. جنوري ۲۱ تاريخ تي راجستان جي جئپور، اجمير، بيڪانير، جوڌپور، ڪوٽا، ٽونڪ پدمپر، ڀيلواڙا، ٻالتورا، ڪشنگڊ، آلوَر ۽ سَلومبر ۾ اَمَر شهيد هيمون ڪالاڻيءَ جا شهيدي ڏينهن تي ڀُوا رَئِليون ڪڍيون ويون ۽ گوشٽيُن جو پڻ آيوجن ڪيو ويو. چوويهين جنوريءَ تي اَڪادمي ڪاريالَيَ، جئپور ۾، ماسڪ اَدبي گوشٽيءَ کان سِواءِ، اَجمير ۽ بيڪانير ۾ پڻ اَدبي گوشٽيون رکيون وَيون. ۲۵ جنوريءَ تي جئپور ۾ ”سَوالن جو ذخيرو“ ڪتاب جو نيايَ مُورتي اِندرَسين ايسراڻيءَ وموچن ڪيو. جنوريءَ جي ۲۸ تاريخ تي، آکِل ڀارتيه ڪهاڻي آليک چتاپيتيءَ جو نتيجو ظاهر ڪيو ويو، ۽ ۳۰ تاريخ تي آکِل ڀارت ۽ راجيه اِستَرن جي ايڪانڪي آليک چتاپيتيُن جا نتيجا ظاهر ڪيا ويا. هاڻي هلون نئين سال جي ٻئين مهيني يعني فيبروريءَ پاسي.

راجستان سِنڌي اَڪادمي فيبروَري مانگهه/ڦڳڻ

سڄي سالَ ۾ فيبروَري جو مهينو تاريخُن جي حساب سان سڀِنِ مهينن کان ننڍو ٿيندو آهي. پر هِنِ مهيني ۾ بہ اَڪادميءَ پانهنجي ڪمن ۾ ڪميِ نہ ڏيکاري آهي. چوٿين فيبروريءَ تي، اَڪادميءَ ساهِتيَڪارن جي پُرَسڪارِن جي گهوشٽا ڪئي. ۷ فيبروريءَ تي وارشِڪوتسَو (ساليانو جلسو) جي تياريءَ جي باري ۾ جئپور ۾ ٻئٺڪ سڏائي وئي. هِنَ مهيني جي ۲۱ تاريخ تي، ساڌو ٽي.ايل. واسواڻي وياکيان مالها رکي وَئي. فيبروري ۲۵ تاريخ تي، ”مهمانن جي آجيان“ ۾ شري جيوَت وينسواڻي پاران، سٺن اَسِنڌي ڀاشي شِڪيَڪن جو، جيڪي سِنڌي سِکي رهيا هُئا، سنمان ڪيو ويو. هِن مهيني جي ۲۸ يعني آخري تاريخ تي، اَڪادميءَ جي جئپور ڪاريالَيَ ۾ اَدبي گوشٽي رکڻ کان سِواءِ، الڳ الڳ تاريخُن تي، اَجيمر ۽ بيڪانير ۾ پڻ ساهِتيڪ گوشٽيون رکيون ويون. هِن تاريخ تي پانڊولِپي پرڪاشن سهيوگ يوجنا جي تحت اَنِنِ سِنڌي ليکڪن کي مالي مدد ڏني وئي ۽ سهيوگي سنستائن کي پڻ آرٿِڪ سهيوگ ڏنو ويو. آرٿِڪ درشٽيءَ کان ڪمزور ساهِتيہ ڪارن کي پيسي جي مالي مدد ڪرڻ کان سِواءِ ’راجستان راجيہ پائيہ پُستَڪ منڊل‘ پاران ڏِنل پائيڪرمَ جي ڪتابن جو سِنڌيءَ ۾ ترجمو ڪرايو ويو. اِهو ئي نہ، پرَ هِنَ مهيني ۾ آڪادميءَ جي ٽِماهي پترِڪا ”سِنڌو دوُت“ جي نِيَمِت پرڪاشن کان سِواءِ، وارشِڪ پترِڪا ”رِهاڻِ“ جو پڻ پرڪاشن ڪرايو ويو. هاڻي اَچو تہ هلون آخِري مهيني مارچ ڏي:-

راجستان سِنڌي اَڪادمي مارچ ڦڳڻ/چيٽُ

راجستان سِنڌي اَڪادميءَ جي صدر شري ڀڳوان اَٽلاڻيءَ کي، تاريخ مارچ ۷، ۱۹۹۹ تي، پوُرا بہ سالَ ٿِيَڻَ تي آهِنِ. هِن مارچ جي مهيني ۾ ۱۳ کان وٺي ۱۵ تاريخ تائين اکل

ٻئي سَتر ۾ ”سِنڌي ساهِتيہ جي سامهون آزاديءَ
جنڌي ساهِت“ وشيہ تي ويچار ڪيو ويو. ٻئي سَتر ۾ ”سِنڌي ساهِتيہ جي سامهون آزاديءَ
کان پوءِ آيل ڪُپايئين ۽ اُنهن جي سَماڌان لاءِ سُجهاوَ“ وِشيہ تي ويچار گوشٽي رکي وئي.
اِنهيءَ تاريخ تي سِنڌي مُشاعري جو آيوجن ڪيو ويو. نَومبر جي پندرهين تاريخ تي، ٽئين
سَتر ۾ ” آزاديءَ کان پوءِ جاوَل سِنڌي ليکڪن جي رچنائن تي نظر“ وشيہ کان سِواءِ پنجين
سَتر ۾ ”راجستان سِنڌي اَڪادمي ۽ سِنڌي ساهِتيہ جو وِڪاس“ وشيہ تي کُلي چرچا ڪئي وئي.
اِنهيءَ ڏينهن تي ”سِنڌي ليکڪ سيمينار“ جو سَماپَن ڪيو ويو. ١٤ نومبر تي ٽئي ڪوٽا ۾
سِنڌي مُشاعري جو آيوجن رکيو ويو. نومبر مهيني جي ١٧ تاريخ تي ڪشنگڍ ۾ ”سامانيہ
گيان پرتيوگتا“ جو آيوجن ڪيو ويو. اهڙو آيوجن جئپور، بيڪانير، کيرٿل، ٽونڪ ۽ بياور
۾ رکيو ويو. ٢٧ نومبر تي راجيہ اِستر جي سامانيہ گيان پرتيوگتا جو اُديپور ۾ آيوجن رکيو
ويو. ٢٨ نومبر تي ٽي ڪوٽا ۾ مجلا سَمِتيءَ جي بَٺڪ رکي ويئي. اِنهيءَ کان پوءِ ٢٩ نومبر
تي اَڪادمي ڪاريالہ، جئپور ۾ ماسڪ ادبي گوشٽي رکي وئي. هاڻي هلون ڊسمبر جي
مهيني طرف.

راجستان سِنڌي اَڪادمي	ڊسمبر	ناهري/پوهہ

ڊسمبر مهيني جي ٦ تاريخ تي ڪوٽا ۾ راجيہ اِستر جي ”سامانيہ گيان پرتيوگتا“ جو
آيوجن رکيو ويو. ڇهين تاريخ تي ئي جوڌپور ۾ بہ ساڳيو آيوجن رکيو ويو. ڊسمبر جي ستين
تاريخ تي اَجمير ۾ ”سامانيہ گيان پرتيوگتا“ رکي وئي. اِنهيءَ تاريخ تي ڪوٽا جي سِنڌ يُوا
منڊل سَمِتيءَ جي مدد سان ”سِنڌي يُوا مهوتسو“ رکيو ويو جنهن ۾ آڪادميءَ جي صدر شري
ڀڳوان اَٽلانيءَ چُنڊيلءَ ۾ ڪلنڊرن کي پُرسڪار ڏنا. ٧ کان ١٣ ڊسمبر تائين جئپور جي
الڳ الڳ اِسڪولن ۾ چِترڪلا پرتيوگتا رکي ويئي. ان مهيني جي ١٩ تاريخ تي ڪوٽا ۾ مجلا
سَمِتيءَ جي بَٺڪ رکي ويئي ۽ ٢١ ڊسمبر تي بيڪانير ۾ ماسڪ اَدبي گوشٽيءَ جو آيوجن
ڪيو ويو. ان کان پوءِ ٢٧ ڊسمبر تي، جئپور ۾ ماسڪ ساهِتيڪ گوشٽي رکي وئي. ڊسمبر جي
٣٠ تاريخ تي اجمير ۾ ٽِن سِنڌي ناٽڪن جو پرَدرشن ڪيو ويو. ايڪٽيهين ڊسمبر تي ڪوٽا
۾ ٽي ناٽڪ ڏيکاريا ويا. هاڻي ٿو شروع ٿئي انگريزي جنوريءَ جو مهينو. هاڻي نئين سال ڏي
ٿا هلون.

راجستان سِنڌي اَڪادمي	جنوري	پوهہ/مانگهہ

جنوري مهيني ١٩٩٩ جي پهرين تاريخ تي اُديپور ۾ ٽِن ناٽڪن جو پردرشن ڪيو ويو.
تي، ٢ جنوريءَ تي، جئپور جي جَواهر ڪلا ڪيندر ۾ پڻ، ٽي سِنڌي ناٽڪ ڏيکاريا ويا.
شري داماند جيٽاڻيءَ کي ٽِن سالن لاءِ آڪادميءَ جو سيڪريٽري مُقرر

اِنَ ئي مهيني جي ٢٦ تاريخ تي راجيہ اِستر تي آيوجت پينٽنگ چٽاپيتيءَ ۾ اجمير، ڪوٽا،
اُديپور، بيڪانير، بياور، ٽوُنڪ، پدمپور، اَلوَر، ڪِشنگڍ ۽ ڪيرٿل جي ١٦٠٠ ٻارن ڀاڱو ورتو.
ائين ئي اَڪادميءَ پاران ٢٧ سيپٽمبر تي جئپور ۾ ماهوار ڪوي گوشٽي رکي وئي. هاڻي
سيباري جي مؤسمَ جي شروعاتَ تي رهي آهي. هلو تہ آڪٽوبر مهيني کي ڏسون :-

راجستان سِنڌي اَڪادمي	آڪٽوبر	اَسوُ/ڪتي

آڪٽوبر مهيني جي چوٿين تاريخ تي راجيہ اِستر تي پينٽنگ پرتيوگِتا جو جوڌپور ۾
آيوجن ڪيو ويو. هِن مهيني جي ٥ کان وٺي ١١ تاريخ تائين، بيڪانير ۾ نَوَنِ ڪلاڪارن لاءِ
سٺن ڏينهن جي 'ناٽڪ ڪاريہ شالا' رکي وئي. بيڪانير ۾ ڏهين آڪٽوبر تي راجيہ اِستر تي
سِنڌي ايڪانڪي ناٽڪ چٽاپيتيءَ ۾ پهرئين ڏينهن پنجن ناٽڪن کي منچ تي آندو ويو.
آڪٽوبر ١١ تي راجيہ اِستر جي ايڪانڪي چٽاپيتيءَ ۾ چوُنڊيل ايڪانڪي ناٽڪن جو
بيڪانير ۾ منچن ڪيو ويو. هِن مهيني جي ١٦ تاريخ تي، ''سِنڌ، سِنڌيت ۽ سِنڌي ساهت ۽
سَڀيَتا سان واسطو رکندڙ ''سوالن جو ذخيرو'' ڪتاب جو اَجمير ۾ وموچن ڪيو ويو. اِهو ئي
نہ، پر الڳ الڳ تاريخن تي پيلواڙا، ٻياوَر، جئپور، بالتورا، ٽونڪ، اُديپور، جوڌپور ۽ ڪوٽا
۾ پڻ وِموچن رکيو ويو. آڪٽوبر جي ١٩ تاريخ تي ڪوٽا ۾ مَهِلا سمِتيءَ جي بئٺڪَ رکي
وئي. اِنهيءَ مهيني جي ٢٣ تاريخ تي ''ليکڪَ سان گڏِجو'' ڪاريہ ڪرمَ ۾ وَڏَوَر ساهتڪار
شري گوبندرام حُڪماڻيءَ جو اَجمير ۾ سنمان ڪرڻ سان گڏُ گڏُ اِنٽرويوُ رکيو ويو. ٢٥ آڪٽوبر
تي راجستان سِنڌي اڪادميءَ جي ڪارياليہ ۾ ساهِتيڪ سنگوشٽيءَ جو آيوجن ڪيو وِيو.
ڇهويهين (٢٦) آڪٽوبر تي، اَڪادميءَ پاران پرڪاشِت ڪِتاب ''سوالن جو ذخيرو'' جو آلوَر
۾ وموچن رکيو ويو. اِنهيءَ تاريخ تي ئي بيڪانير ۾ ''سوالن جو ذخيرو' ڪتابَ جو وموچن
ڪرايو وِيو. هاڻي تہ شروع ٿئي ٿو نَومبر جو مهينو :-

راجستان سِنڌي اَڪادمي	نَومبر	ڪتي/ناهِري

نَومبر يعني ڪِ ڪَتي-ناهِريءَ جي مهيني جي پهرين تاريخ تي، اَڪادميءَ جي
جئپور ڪارياليہ ۾ بُزرگ ليکڪ گوبندرام حُڪماڻيءَ جي گُذارڻ تي شرڌانجلي ڏني وئي.
ائين ئي ٥ نَومبر تي هُنن کي اجمير جي سنت ڪنوررام ڌرم شالا ۾ اڪادميءَ پاران
شرڌانجلي سڀا جو آيوجن رکيو ويو. نَومبر جي ٨ تاريخ کان وٺي ١٥ تاريخ تائين، نوَنِ
رچناڪارن لاءِ جوڌپور ۾ آٺنِ ڏينهن جي ليکڪ ڪاريہ شالا رکي وئي. نَومبر جي ٩ تاريخ تي
ڪشنگڍ ۾ ''سوالن جو ذخيرو'' ڪتاب جو وموچن رکيو ويو. ١٤ نَومبر تي جوڌپور ۾ ٻن
ڏينهن جو ليکڪ سيمينار رکيو ويو، جنهن جي پهرئين سترَ ۾ ''سوَتنترتا کان پهرين جو

...جي 'بزمِ وارن جي تعداد وڌي" وشيہ تي رکي وئي. هِن گوشٽيءَ ۾ ٻہ ماڻهن پنهنجا
بزمِ وارن جي تعداد وڌي" وشيہ تي رکي وئي. هن گوشٽيءَ ۾ ٻہ ماڻهن پنهنجا
وچار پيش ڪيا. آگسٽ مهيني جي ۱۴ تاريخ تي يعني ڪہ "سِنڌ سمرتي ڏِوس" تي، جئپور،
اجمير، ڪوٽا، اُديپور، جوڌپور، بيڪانير، ٽونڪ ۽ بياوَر ۾ واد-وِواد پرتيوڳِتا(چٽاپيٽي) رکي
وئي. اِنهيءَ ۱۴ تاريخ تي ئي "آزاديءَ جي سُورڻ جَينتي" سماپتي سماروهہ جي موقعي تي
الور جي 'جئہ ڪرشڻ ڪلب' جي آڊيٽوريم ۾ سروڀاشا ڪوي سميلن جو آيوجن ڪيو ويو. آگسٽ
مهيني جي ۱۹ تاريخ تي سِنڌي ساهتيہ سمِتي، بيڪانير، جي مدد سان، بيڪانير ۾ سِنڌي لوڪ گيتن
جي چٽاپيٽي رکي ولي. اِنهيءَ ۱۹ تاريخ تي ئي ڪوٽا ۾ مَحِلا سمِتيءَ جي گوشٽي رکي وئي.
هِن مهيني جي ۲۲ تاريخ تي سِنڌ-يُوا سنگهہ بياوَر، جي سهيوگ سان بياوَر ۾ "ڏاهرسين
جَينتيءَ جو آيوجن ڪيو وِيو. اِنهيءَ ڏينهن تي ئي سِنڌي آڪادمي جئپور جي ڪارياليہ ۾
ماهواري اَدبي گوشٽي آيوجِت ڪئي ويئي. سال جي هِن آنگريزي آٺين مهيني يعني ڪہ
آگسٽ جي ۲۵ تاريخ تي "سِنڌوپتي مهاراجا ڏاهرسين جَينتي" تي "ڏاهرسين سمارڪ
سنگوشٽي" اجمير ۾ رکي ويئي. هِن مهيني جي ۲۸ تاريخ تي اجمير ۾ ساهتيڪ گوشٽي
رکي ولي ۽ ۳۰ تاريخ تي ڀارتييہ سِنڌو سماج جي مَحِلا شاکا آجمير جي سنگٺن-سَچِو،
شريمتي اَنجنا ساجوالڻيءَ جو، سماج ۾ ڪَيل ڪم جي ڪري، سنمان ڪيو وِيو. هاڻي هلو تہ
اَنگريزي سال جي نائين مهيني ڏي وِڪَ وڌايون :-

راجستان سِنڌي اَڪادمي	سيپٽمبر	ڀڊو/اَسوُ

سيپٽمبر مهيني جي ٦ تاريخ تي، اَڪادميءَ جي ڪارياليہ ۾، "رِهاڻ" جي سمپادڪ
منڊل جي بئٺڪَ رکي وئي. ۱۲ سيپٽمبر تي آجيمر جي ڀارتييہ سِنڌو سڀا جي مَحِلا شاکا جي
سنگٺن سَچِو، شريمتي اَنجنا ساجوالڻيءَ جو سماج سيوا جي ڪم ڪرڻ ڪري آڪادميءَ پاران
سنمان ڪيو ويو. اِنهيءَ تاريخ تي ئي اجمير ۾ ادبي گوشٽي رکي ويئي. سيپٽمبر جي ۱٦
تاريخ تي اَڪادميءَ جي "محمانن جي آجيان" سمِتيءَ پاران آجمير ۾ ممبئيءَ جي برک
ساهتڪارن - ڊاڪٽر نارايڻ ڀارتي، شري هري موٽواڻي ۽ آجمير جي ڊاڪٽر بدري پرساد
پنچوليءَ جو اَڪادميءَ پاران سنمان ڪيو وِيو. سورهين تاريخ تي، راجيہ سطح تي، "اَڌوُري
ڪهاڻي پوري ڪيو" وشيہ تي جئپور، اجمير، ڪوٽا، بيڪانير، جوڌپور، اُديپور، ڪشنگڍ، بياوَر،
کيرٿل ۽ الور ۾ چٽاپيٽي رکي ويئي؛ ۱۵۰۰ ٻارن ڀاڱو ورتو. هِن ئي مهيني جي ۱۸ تاريخ
تي اُديپور ۾ ماسِڪ اَدبي گوشٽي رکي وئي. سيپٽمبر جي ۲۲ تاريخ تي راجستان جي
جئپور، اجمير، جوڌپور، ڀيلواڙا، ڪوٽا، ٽونڪ، بياوَر، آلوَر، ڀالتورا، ڪِشنگڍ ۾ راجستان
...اَڪادميءَ جي مالي مدد سان "آسو-چنڊ" تي ڀهراڻو صاحب جي جهانڪي ڪڍائي
...جي ۲۴ تاريخ تي ڪوٽا ۾ محلا سمِتيءَ جي بئٺڪ رکي ويئي.

پربندڪن/اَڌيڪين/پرنسيپالن ۽ پرڌان-اَڌياپڪن جو راجستان سطح تي سَميلن سَڏايو ويو
اِنهيءَ جون جي ۲۱ تاريخ تي، اَڪادميءَ جي جئپور آفيس ۾ اَدبي گوشٽي رکي وئي. جوُن
مهيني جي ۲۸ تاريخ تي، گنگانگر جي سِنڌي سينٽرل پنچايت جي مدد سان، شري گنگا
نگر ۾ راجيه اِستر جو ”سِنڌي پنچايت سميلن“ رکيو ويو. مهيني جي آخري تاريخ يعني ڪ
۳۰ جون تي بيڪانير شهر ۾ ادبي گوشٽي رکي وئي. هاڻي اِسڪوُل کُلي چُڪا هئا. هلو ته جولاءِ
جي مهيني ۾ ڪيل ڪمن تي نظرُ وجهون.

راجستان سِنڌي اَڪادمي	جوُلاءِ	آکاڙ/سانوڻ

جوُلاءِ يعني ڪِ آکاڙ-سانوڻ جي ڇهين تاريخ تي سِنڌي سينٽرل اَئسوسيئيشن، جواهر
نگر، جئپور جي مدد سان سِنڌي سيکارڻ جي ڪلاسن جو سَماپَن سَماروهه آيوجِت ڪيو ويو.
جولاءِ جي اَٺين تاريخ تي، ڪيندريءَ هِندي نِديشاليه (آگرا سنياگم) جي ريڊر ڊاڪٽر
پيتامبر ٺاڪواڻيءَ جو، اَڪادمي ڪارياليه، جئپور ۾، سنمان ڪيو ويو. جولاءِ جي ۹ تاريخ
تي اَڪادميءَ جي جئپور ڪارياليه ۾، مڌيه پرديش سِنڌي ساهِته اَڪادميءَ جي سَچِو،
شري سابوُ ريجهواڻيءَ جو سنمان ڪيو ويو. هِن مهيني جي ۱۸ تاريخ تي اَڪادميءَ طرفان
نِڪرڻ واري ٽِماهي پَترڪا ”سِنڌو-دوُت“ جي وشيشانڪَ (خاص پرچي) جو وِموچن راجستانَ جي
راجيه پال شري ايم.اين. ٽِبيروال ڪيو. جولاءِ ۱۹ تي راجستانَ جي سِيني ڀاشائي اڪادمِيُن
جي اَڌيڪيَن/سَچِوَن جي بَئٺڪَ، اَڪادميءَ پاران رِٿيَل ”سروَڀاشا ڪوي سميلن“ جي
روُپ-ريکا ناهڻ لاءِ، اَڪادميءَ جي ڪارياليهَ ۾ ۱۴ آگسٽ ۱۹۹۸ تي رکي وئي. جولاءِ ۲۱
تاريخ تي ڪوٽا ۾ مَهِلا سِمِتيءَ جي بَئٺڪ رکي وئي ۽ ۲۵ تاريخ تي اَجمير ۾ ماهواري
اَدبي بَئٺڪَ وئي. جوُلاءِ جي ۲۶ تاريخ تي اَڪادميءَ جي ”سامي“ پُرسڪار وِجيتا، شري
راڌاڪرشڻ ’راهي‘ جو اَڪادميءَ جي ڪارياليهَ ۾ ”ليکڪَ سان گڏجاڻي“ ڪاريڪرم رکيو ويو.
جولاءِ جي مهيني جي آخري تاريخ يعني ۳۱ جولاءِ تي بيڪانير ۾ اَدبي بَئٺڪ رکي وئي.
هاڻي ٿو شُروع ٿئي آگسٽ جو مهينو. هلو ته اَڳتي وَڌون.

راجستان سِنڌي اَڪادمي	آگسٽ	سانوڻ/بَڊو

آگسٽ مهيني جي ۹ تاريخ تي جئپور جي ساڌو واسواڻي اِسڪول ۾ اَکِل راجستان اَڌياپڪ
سميلن رکيو وِيو. انهيءَ تاريخ تي اَنِ سِنڌي شِڪشڪن جو سنمان ڪيو وِيو. هِن موقعي تي
گوشٽي رکي وئي، جنهن ۾ گاگنداس خوشالاڻيءَ جي اَڌيڪيتا ۾ ”سِنڌي ڀاشا جي پُروتساهن
۾ شِڪشڪن جو يوگدان“ وشيهَ تي شِڪشڪن ۽ ٻين ويچارَ پيش ڪيا. اِنهيءَ موقعي تي ٻي
گوشٽي شري هاسانند چيناڻيءَ جي اَڌيڪيتا ۾ ”اَهِڙو ڇا ڪيو وڃي جنهن سان سِنڌي ڀاشا

رچنائون گهرايون ويون. چوٿين مئي تي آڪاڪين جي ڇپائيءَ لاءِ ڪهاڻيون گهرايون ويون.
اهو ئي نہ، ١٢ مئي تي نوان ڪتاب ڇپائڻ ۾ ساهتيڪارن کي مالي مدد ڏيڻ لاءِ ليکڪن
کان پانڊولپيون (هٿ-لکيتون) گهرايون ويون. ١٢ مئي تي، مالي نظر کان ڪمزور سنڌي
ليکڪن کي سهيوگ/مدد ڏيڻ لاءِ درخواستون گهرايون ويون. وڌندڙ گرميءَ سان گڏوگڏ،
اڪادميءَ پنهنجو حوصلو نہ ٽٽڻ ڏنو ۽ ١٥ مئي کان جئپور جي سنڌ سنسڪرتي پرچار سنستا
جي مدد سان اڪادميءَ سنڌي سيکارڻ جا ڪلاس لڳايا. اهو ئي نہ، ١٥ مئي کان ئي سڌار سڀا،
اجمير جي سهيوگ سان اڪادميءَ اجمير ۾ سنڌي پاڙهڻ جا ڪلاس لڳايا. اڪادميءَ جي
آفيس ۾ ١٧ مئي تي ادبي گوشٺي رکي وئي، ۽ ٢٢ مئي تي اجمير شهر ۾ اڪادميءَ جي
سڏارڻ سڀا رکي وئي. انهيءَ چوويهين تاريخ تي ئي، اجمير جي آدرش ڊگري ڪاليج ۾
ڪميٽيءَ جي سنيوجڪن/سهہ-سنيوجڪن ۽ ميمبرن جو سميلن رکيو ويو. اجمير شهر ۾ ٢٦ مئي
تي ادبي گوشٺي رکي وئي. ڏاڪڻ جي آخري مٿئين ڇڻ واري ڏاڪي تي، يعني ڪ ١٣
مئي تي، ڪمانپورا، ڪوٽا جي سنت ڪنوررام ڌرمشالا ۾ ضاعفائن جو سميلن رکيو ويو.
هاڻي هلو تہ وڌون جون جي مهيني ڏي.

<table><tr><td>راجستان سنڌي اڪادمي</td><td>جون</td><td>جيٺ/آکاڙ</td></tr></table>

جون مهيني جي پهرين تاريخ تي، جواهرنگر، جئپور جي سنڌي سينٽرل ائسوسيئيشن
جي مدد سان پندرهن ڏينهن جو سنڌي ڀاشا شڪشڻ شبر لڳايو ويو. پهرين جون تي ئي ١٦ مئي
کان ٢٥ جون تائين هري سندر ٻالڪا اُچ-ماڌيمڪ وديالي، اجمير، جي سهيوگ سان سنڌي
ڀاشا سيکارڻ جو شبر لڳايو ويو. انهيءَ پهرين تاريخ تي ئي سنڌي ٻولي وڪاس سميتي،
جوڌپور، جي مدد سان ٢٢ مئي کان ٣٠ جون تائين جوڌپور جي ٻارن کي سنڌي سيکارڻ لاءِ
شبر لڳايو ويو. سڀ پنهنجي گرمائش پوري جهڙي رهبو هو، انهيءَ گرميءَ سان گڏ گڏ
اڪادميءَ جي ڪمن ۾ بہ گرمي اچي رهي هئي ۽ ٦ جون تي پارتيہ سنڌو سڀا (اجمير شاکا)
جي مدد سان اجمير ۾ ٦ جون کان ١٣ جون تائين سنڌي ڀاشا سيکارڻ جو شبر لڳايو ويو. اهو
ئي نہ پر انهيءَ ٦ جون تي ئي ڀيل-واڙا شهر جي هري شيوا ڌام جي مدد سان سنڌي
سيکارڻ جو شبر آيوجت ڪيو ويو. جون جي سورهين تاريخ تي، سنڌو يوٿ سوسائٽي، ڪوٽا
جي مدد سان ڪوٽا ۾ سنڌي سکڻ جي شوقين ٻارن لاءِ پندرهن ڏينهن جو سنڌي ڀاشا شڪشڻ
شبر لڳايو ويو.

انهيءَ ١٦ تاريخ تي ئي اڪادميءَ جي وارشڪ پترڪا ”رهاڻ“ - جيڪا هن وقت
توهانجي هٿن ۾ آهي - ۾ رچنائون ڇاپڻ لاءِ ليکڪن کان عمديون رچنائون گهرايون ويون.
... تي، شري ڪي.ڪي.ابيچندالي ماڊرن اسڪول، جوڌپور ۾ سنڌي پربندڪي وديالين جي

پرٻندڪن/آڌيڪين/پرنسيپالن ۽ پرڌان-آڌياپڪن جو راجستان سطح تي سميلن سڏايو ويو
انهيءَ جون جي ٢١ تاريخ تي، اڪادميءَ جي جئپور آفيس ۾ آدبي گوشٽي رکي وئي. جوُ
مهيني جي ٢٨ تاريخ تي، گنگانگر جي سنڌي سينٽرل پنچايت جي مدد سان، شري گنگا
نگر ۾ راڄيه اِستر جو ”سنڌي پنچايت سميلن“ رکيو ويو. مهيني جي آخري تاريخ يعني ۽
٣٠ جون تي بيڪانير شهر ۾ ادبي گوشٽي رکي وئي. هاڻي اِسڪوُل کُلي چُڪا هئا. هلو ته جولا
جي مهيني ۾ ڪيل ڪمن تي نظر وجهون.

راجستان سنڌي اڪادمي	جوُلاءِ	آکاڙ/سانوڻ

جوُلاءِ يعني ڪِ آکاڙ-سانوڻ جي ڇهين تاريخ تي سنڌي سينٽرل آئسوسيئيشن، جواهر
نگر، جئپور جي مدد سان سنڌي سيکارڻ جي ڪلاس جو سماپن سماروهه آيوجت ڪيو ويو.
جولاءِ جي آٺين تاريخ تي، ڪيندريءَ هندي نِديشاليه (آگرا سنڀاڳ) جي ريڊر ڊاڪٽر
پيتامبر ٺاڪوائيءَ جو، اڪادمي ڪاريالي، جئپور ۾، سنمان ڪيو ويو. جولاءِ جي ٩ تاريخ
تي اڪادميءَ جي جئپور ڪاريالي ۾، مڌيه پرديش سنڌي ساهتيه اڪادميءَ جي سڇو،
شري سابوُ ريجهواڻيءَ جو سنمان ڪيو ويو. هن مهيني جي ١٨ تاريخ تي اڪادميءَ طرفان
نِڪرڻ واري ٽماهي پترڪا ”سنڌو-دوُت“ جي وشيشانڪ (خاص پرچي) جو وِموچن راجستانَ جي
راڄيه پال شري ايم.اين. ٽيبيروال ڪيو. جوُلاءِ ١٩ تي راجستانَ جي سيني ڀاشائي اڪادمين
جي آڌيڪين/سچون جي بئٺڪ، اڪادميءَ پاران رٿيل ”سروڀاشا ڪوي سميلن“ جي
روُپ-ريکا ناهڻ لاءِ، اڪادميءَ جي ڪاريالي ۾ ١٤ آگسٽ ١٩٩٨ تي رکي وئي. جولاءِ ٢١
تاريخ تي ڪوٽا ۾ مَحِلا سمِتيءَ جي بئٺڪ رکي وئي ۽ ٢٥ تاريخ تي اجمير ۾ ماهواري
آدبي بئٺڪ وئي. جوُلاءِ جي ٢٦ تاريخ تي اڪادميءَ جي ”سامي“ پُرسڪار وِجيتا، شري
راڌاڪرشڻ ’راهي‘ جو اڪادميءَ جي ڪاريالي ۾ ”ليکڪ سان گڏجاڻي“ ڪاريڪرم رکيو ويو.
جولاءِ جي مهيني جي آخري تاريخ يعني ٣١ جولاءِ تي بيڪانير ۾ آدبي بئٺڪ رکي وئي.
هاڻي ته شُروع ٿئي آگسٽ جو مهينو. هلو ته آڳتي وڌون.

راجستان سنڌي اڪادمي	آگسٽ	سانوڻ/بڊو

آگسٽ مهيني جي ٩ تاريخ تي جئپور جي ساڌو واسواڻي اِسڪولَ ۾ آکِل راجستان آڌياپڪ
سميلن رکيو وِيو. انهيءَ تاريخ تي آئنِ سنڌي شِڪشڪن جو سنمان ڪيو وِيو. هن موقعي تي
گوشٽي رکي وئي، جنهن ۾ گاگنداس خوشالاڻيءَ جي آڌيڪيتا ۾ ”سنڌي ڀاشا جي پروتساهن
۾ شِڪشڪن جو يوگدان“ وشيه تي شِڪشڪن ۽ ٻين ويچارَ پيش ڪيا. اِنهيءَ موقعي تي ٻي
گوشٽي شري هاسانند جيٺاڻيءَ جي آڌيڪيتا ۾ ”آهڙو ڇا ڪيو وڃي جنهن سان سنڌي ڀاشا

چنائون گهرايون ويون. چوٿين مئي تي آڪاڻين جي چونڊيءَ لاءِ ڪهاڻيون گهرايون ويون. ائو ئي نہ، ١٢ مئي تي نوان ڪتاب ڇپائڻ ۾ ساهتيڪارن کي مالي مدد ڏيڻ لاءِ ليکڪن کان پانڊوليپيون (هٿ-لکيتون) گهرايون ويون. ١٢ مئي تي، مالي نظر کان ڪمزور سنڌي ليکڪن کي سهيوگ/مدد ڏيڻ لاءِ درخواستون گهرايون ويون. وڌندڙ گرميءَ سان گڏوگڏ، اڪادميءَ پانهنجو حوصلو نہ ٽٽڻ ڏنو ۽ ١٥ مئي کان جئپور جي سنڌ سنسڪرتي پرچار سنسٿا جي مدد سان اڪادميءَ سنڌي سيکارڻ جا ڪلاس لڳايا. اهو ئي نہ، ١٥ مئي کان ئي شڌار سڀا، اجمير جي سهيوگ سان اڪادميءَ اجمير ۾ سنڌي پاڙهڻ جا ڪلاس لڳايا. اڪادميءَ جي آفيس ۾ ١٧ مئي تي اَدبي گوشٺي رکي وئي، ۽ ٢٢ مئي تي اَجمير شهر ۾ اڪادميءَ جي پاڌارڻ سڀا رکي وئي. انهيءَ چوويهين تاريخ تي ئي، اجمير جي آدرش ڊگري ڪاليج ۾ شاگردن جي سنيوجڪن/سهہ-سنيوجڪن ۽ ميمبرن جو سميلن رکيو ويو. اَجمير شهر ۾ ٢٦ مئي تي اَدبي گوشٺي رکي وئي. ڏاڪڻ جي آخري ڏاڪي تي، يعني ڪہ ٣١ مئي تي، گمانپورا، ڪوٽا جي سنت ڪنوررام ڌرمشالا ۾ شاعرن جو سميلن رکيو ويو. شاکي هلو تہ وڌون جون جي مهيني ڏي.

راجستان سنڌي اڪادمي جون جيٺ/آکاڙ

جون مهيني جي پهرين تاريخ تي، جواهرنگر، جئپور جي سنڌي سينٽرل اَسوسيئيشن جي مدد سان پندرهن ڏينهن جو سنڌي ڀاشا شکشڻ شِبر لڳايو ويو. پهرين جون تي ئي ١٦ مئي کان ٢٥ جون تائين هري سُندر بالِڪا اُچہ-ماڌيمڪ وديالي، اَجمير، جي سهيوگ سان سنڌي ڀاشا سيکارڻ جو شِبر لڳايو ويو. انهيءَ پهرين تاريخ تي ئي سنڌي ٻولي وڪاس سمتيءَ، جوڌپور، جي مدد سان ٢٢ مئي کان ٣٠ جون تائين جوڌپور جي ٻارن کي سنڌي سيکارڻ لاءِ شبر لڳايو ويو. سڀ پانهنجي ڪرمائش پوري ڪندي رهيو هو؛ انهيءَ گرميءَ سان گڏوگڏ اڪادميءَ جي [illegible] ۾ بہ گرمي اُچي رهي هئي ۽ ٦ جون تي پارتيہ سنڌو سڀا (اجمير شاکا) جي مدد سان اجمير ۾ [illegible] جون کان [illegible] جون تائين سنڌي ڀاشا سيکارڻ جو شِبر لڳايو ويو. اهو [illegible] بہ انهيءَ [illegible] جون تي ئي بيبل-واڙا شهر جي هري شيوا ڌام جي مدد سان سنڌي [illegible] جو شبر آيوجت ڪيو ويو. جون جي ستين تاريخ تي، سنڌو يوٿ سوسائٽي، ڪوٽا جي مدد سان ڪوٽا ۾ سنڌي ٻارن جي شوقين ٻارن لاءِ پندرهن ڏينهن جو سنڌي ڀاشا شکڻ شبر لڳايو ويو.

[illegible] ١٢ تاريخ تي ئي اڪادميءَ جي ٽڙيشڪ پتريڪا "رهاڻ" - جيڪا جن وقت [illegible] ۾ [illegible] ۾ رچنائون [illegible] لاءِ عمديون رچنائون گهرايون ويون. [illegible] سنڌي پرينڊڪي وديالين جي [illegible]

سال ۱۹۹۸-۹۹ ۾
رِتيسل کان وَڌيڪ ڪاريہ ڪرمَ ڪيا ويا

راجستان سنڌي اڪادميءَ سال ۹۹-۱۹۹۸ ۾ گهٽيئي دؤر ڏِنا. اِنهن دؤرن ۾ راجستان سِنڌي اَڪادميءَ کي اَرجُن ڪونواڻي، اين.اين. ڳداواڻي، جَسٽس آءِ.ايس. ايسراڻي، ڪانتا ڪنوُريا، نانڪرام اِيسراڻي ۽ نَولراءِ بَڇاڻيءَ جهڙا اَڌيڪيہ مِليا. هر ڪنهن پنهنجي قُوت جي اَنوسار ڪمُ ڪيو.

اِنهيءَ کان پوءِ سنہ ۱۹۹۷ ۾، راجستان سرڪار، ساهِتيڪار ڀڳوان اَٽلاڻيءَ کي راجستان سنڌي اَڪادميءَ جو اَڌيڪيہ ناهيو. جيئَن ڀهرين کان هتي ڪري اَڪادمي سِنڌي سَماجَ جي سنسڪرتي، ساهِتيہ ۽ ڪلا جو وڪاسُ ڪري سگهي. اَپريل ۱۹۹۷ کان وني مارچ ۱۹۹۸ تائين، صدر شري ڀڳوان اَٽلاڻيءَ جي نِگرانيءَ ۾ ٿِيَل ڪمن جو احوال توهان سنہ ۱۹۹۸ جي ”رِهاڻِ“ ۾ پڙهيو هوندو. چَوَندا آهِن تہ عمر وڌڻ سان ماڻهو پوڙهو ٿيندو آ... ۽ سندس ڪمَ ڪرڻَ جي ڪَيمَتا گهٽجي ويندي آهي. پر هِتي اِن جي اُبتو آهي. ڀڳ... اَٽلاڻيءَ جي عمِر وڌڻ سان هُن جي ڪمَ ڪرڻ جي شڪتيءَ ۾ واڌارو ٿيو آهي. اَچو تہ اِنهي... واڌاري جي مدنظر، اَپريل ۱۹۹۸ کان وني مارچ ۱۹۹۹ تائين، اَڪادميءَ پاران ڪيل سند... ڪمن کي هِتي گهرائيءَ سان ڏِسون :

راجستان سِنڌي اَڪادمي	اَپريل	چيٽ/ويساک

اَنگريزي مهينو چوٿون، ليڪن ڀارت جي پرمپرا جي مُطابق ڀهريون مهينو، چيٽُ، يعني ڪِ اَپريل ۱۹۹۸ جي ۱۲ تاريخ تي اَڪادمي ڪاريالي، جئپور، ۾ اَڪادميءَ جي ساڌارڻ سَيا ۽ ڪاريہ سَمِتيءَ جون ميٽنگون سڏايون وَيون. اِنهيءَ مهيني جي ۱۹ تاريخ تي، اَڪادميءَ جي جئپور ڪاريالي ۾، ماهواري اَدبي گوشٽي رکي ويئي. اپريل ۲۳ تي بيڪانير ۾ اَدبي گوشٽي سڏائي ويئي ۽ ۲۷ اِپريل تي اَجمير ۾ پڻ اَدبي گوشٽي رکي وَئي. اِهو ئي نہ، پر اِن ئي مهيني جي ۲۹ تاريخ تي، سِنڌي اَڪادميءَ پاران ڪِتابن تي پُرسڪارَ ڏيڻ لاءِ ليکڪن کان سندن عمدا ڪتابَ گهُرايا وِيا. هاڻي پاڻَ وڌون تا مَئي جي مهيني ڏي.

راجستان سِنڌي اَڪادمي	مَئي	ويساک/جيٺ

اَنگريزي مهينو مَئيءَ جو، يعني ڪِ ويساک-جيٺَ جي شروعات، ڀهرئين ڏاڪي تي پير رکون ٿا. مطلب صاف آهي. ڀهرينءَ مئي تي، ايڪانڪي ناٽڪن جي چٽاڀيٽيءَ لاءِ

رهاڻ

سالياني رپورٽ

عرضُ تہ......

ساھتَ ۾ نئين ۽ پُراڻي، سَماجي سطح تي مقبوُل ۽ عام، اِنعامي يا غير-اِنعامي، وڏي پيماني تي سُڄاتَلَ يا اَڻَ-سُڄاتلَ ليکڪن جو ھِڪَ-ٻئي سان وھنوار ڪھڙو ھُئَڻُ گھرجي؟ ڏِسَڻَ ۾ اِھو ايندو آھي تہ جڏھن ڪو نئون ليکڪُ تيزيءَ سان اَڳتي وڌندو آھي تہ پُراڻا ليکڪَ گھڻي ڀاڱي ڪيس ''ڪالھوڪو ڇوڪرو'' چئي رَد ڪري ڇڏيندا آھِنِ. ساڳئي نموني، ڪنھن سرڪاري يا غير-سرڪاري اِداري ۾ جيڪڏھن ڪنھن گھٽِ مقبول ليکڪ کي ڪا زميواري ملندي آھي تہ پُراڻا ليکڪَ ھُنَ جو يا تہ بائيڪاٽ ڪندا آھِنِ يا ھِڪ ڪِناري تي ويندا آھِنِ.

ساھتَ جي وھڪري کي سُھڻي نموُني اَڳتي وَڌائِڻَ لاءِ اِھو ضروري آھي تہ نونِ ليکڪن ۽ نئين نسلَ کي صلاح مصلحت ڏيئي رستو ڏيکاري اَڳتي وڌڻ جو ڀرپور موقعو ڏنو وَڃي. ائين نہ ڪرڻ سان ٿي سگھي ٿو شخصي بغز پوُرا ٿيندا ھُجن، پر ڪُل مِلائي ساھت جو نُقصان ٿئي ٿو. چاتلَ-سُڃاتَلَ ۽ مقبوُل ليکڪن کي جُڳائي ھتَ ڏِگھيري آئينده جي راھ کي روشن ڪن. اِئين نہ ڪرڻ جا بھانا گھڻيئي ٿي سگھن ٿا، پَر اُنھن مان ڪوبہ ساھِتَ جي ھِتَ ۾ نٿو ٿي سگھي.

ھر مخزن جو سَمپادڪ/سمپادڪ منڊل بھتر مال، سُٺي مَوادَ ۽ پانڪَنِ لاءِ وڌِ ۾ وَڌِ ڪارائتا مَقالا پيش ڪرَڻَ لاءِ خواھِشمند ھوُندو آھي. ''رھاڻِ'' کي ليکڪَن ۽ پانڪَنِ جو پيار ھميشه مِلندو رھيو آھي. سنتوشَ جي ڳالھ آھي تہ سال ۱۹۹۸-۹۷ جي ''رِھاڻِ'' سِنڌ (پاڪستان) جي سِنڌي ليکڪن ٻي ساراھي آھي. بھتر ۽ بھتر جي تَلاشَ اَڳتي وَڌڻَ جو ڀھريون اصول آھي. گُذريلَ سالِ اَسان سِنڌي ٻوليءَ لاءِ ديوناگري لِپيءَ جي اَھمِيَتَ مڃيندي ''رِھاڻِ'' ۾ ديوَناگريءَ ۾ سِنڌي رَچنائون جھجھي تعداد ۾ شايع ڪيون ھيون. ''رِھاڻِ'' کي بھتر روُپ ڏِيَڻَ لاءِ اَسان ھِنَ دفعي ھِڪُ ٻيو قدَم کنيو آھي. اَربي خواھ ديوَناگري سِنڌيءَ ۾ رَچَنا سان گڏُ ليکڪ/ليکڪا جو فوٽو ۽ سندس تعريف ڇاپي اَسان پانڪَنِ جي ''رِھاڻِ'' جي ليکڪن سان مُلاقات ڪرائڻ جي ڪوشِش ڪئي آھي.

اِھا ڳالھ تجربيڪار سَمپادڪَ سمجھن ٿا تہ آيَل رچنائُن مان ڇاپَڻَ-جوڳي موادَ جي چونڊَ ڪيتري نہ ڏکي ڳالھ آھي. ڪُجھ نالا وڏا ھوندا آھِن تہ سندن رچنائون ڪمزور ھوُنديون آھن. ڪُجھ نالا اَڻَ-چاتل ھوندا آھِن، پر سندن رچنائون اَثردار ھونديون آھن. اَسان ڪوشِش ڪئي آھي تہ ليکڪَ ۽ سندس رچنا ٻنھي کي جوڳو مانُ ڏيون. سِنڌيءَ جي سيني مائناز ليکڪن کي ''رِھاڻِ'' ۾ رچنا موڪلڻ جي نينڊ موڪلي وَئي ھُئي. تنھن ھوندي بہ ٿي سگھي ٿو ڪنھن خاص ڪارڻ ڪري پنھنجو پريہ ليکڪُ ''رِھاڻِ'' ۾ پڙھڻ لاءِ نہ مِلي. اَسان جي ھرچند ڪوشِش کان پوءِ بہ ''رِھاڻِ'' ۾ شايع رچنائن جي دُنيا مُڪمِل نہ ٿي سگھي ھُجي تہ تعجُب جي ڳالھ نہ ٿيندي. سَمپوُرڻ ۽ سَروَگُڻ-سَمپَن اِنسان ڪائنات ۾ مِلڻُ ممڪن آھي ڇا؟ ''رِھاڻِ'' ۾ شامل رچنائون توھان کي مٿي لِکيل ويچارن جي نُمائندگي ڪندڙ نظر ايندي.

ڀڳوان اَٽلاڻي
مُکيم سَمپادڪ

سِنڌي وِياڳ

راجستان سنڌي اڪادمي

۱۹۹۷-۲۰۰۰

اڪادميءَ جا عهديدار

ڀڳوان اٽلاڻي (چيئرمن)
رميش گرسهاڻي (وائيس چيئرمن)
سلامتراءِ گرباڻي (خزانچي)
هاسانند جيتاڻي (سيڪريٽري)

ڪاروباري ڪاميٽيءَ جا ميمبر :
ڊاڪٽر هي. لي. پٽ (ڄئپور)، پريوداس پهوڄا (اُديپور)، راڌاڪشن چانڊواڻي (بيڪانير)، ستيش گوپلاڻي (ڪوٽا)، شريش ببلاڻي (اجمير).

جنرل باڊيءَ جا ميمبر :
ڪسيالدل اُگناڻي (ڄئپور)، ڪشنچند شڪناڻي (ڪشنگڙه)، گجيندر ريجهواڻي (ڄئپور)، گوبند راماڻي (ڄئپور)، گيانچند شڪناڻي (بالوترا)، ڪشن رتناڻي (ڪوٽا)، ڊاڪٽر ڏرمون لونگاڻي (اُجمير)، ڊاڪٽر ڀڳونداس چاڙيا (اُديپور)، موهن ”اُداسي“ (ڄئپور)، ريواچند ائڊووڪيٽ (جوڌپور)، ڊاڪٽر شنيه موتواڻي (اُجمير)، هريش ديوناڻي (جوڌپور)، هريش ڪرمچنداڻي (ڄئپور)، هري بالچنداڻي (اَلوَر).

هاسانند جيتاڻي: سيڪريٽري، راجستان سنڌي اڪادمي، جي - ۷، سڀاش مارگ،
سي- اِسڪيم، ڄئپور - ۳۰۲۰۰۱ طرفان شايع
ڪمپيوٽر ٽيپ سيٽنگ: شريش سارسوت C-1، ديانند ڪالوني، لاجپت نگر، نئين دهلي-24، فون: 6475398.
پرنٽنگ: ليپر پرنٽرس - A-6 گووند مارگ، آدرش نگر، ڄئپور. فون: 608697، 609549.

رهاڻ

١٩٩٨ - ١٩٩٩

مکيہ سمپادڪ

ڀڳوان اٺلاڻي

سمپادڪ

موهن ”اُداسي“
ڪنعيا آڳناڻي

سنڌي آڪادمي، ڄئپور